

Ēriks Jēkabsons

**LATVIJA UN TURCIJA:
AIZMIRSTĀS ATTIECĪBAS
1918–1940**

LETONYA VE TÜRKİYE:
UNUTULMUŞ İLİŞKİLER
1918–1940

Ēriks Jēkabsons

**LATVIJA UN TURCIJA:
AIZMIRSTĀS ATTIECĪBAS
1918–1940**

**LETONYA VE TÜRKİYE:
UNUTULMUŞ İLİŞKİLER
1918–1940**

Jēkabsons, Ēriks. Latvija un Turcija: aizmirstās attiecības 1918–1940 = Letonya ve Türkiye: unutulmuş ilişkiler 1918–1940 = Latvia and Turkey: Forgotten Relations 1918–1940. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018. 389 lpp.

Latvija 100

Grāmatas izdošanu finansēja Latvijas Republikas Ārlietu ministrija no Latvijas valsts simtgades publiskās diplomātijas programmas līdzekļiem.

Ērika Jēkabsona monogrāfija apstiprināta publicēšanai 2018. gada 3. septembrī ar LU Humanitāro zinātņu padomes lēmumu (protokols Nr. 10).

Izdošanu koordinēja Latvijas Republikas vēstniecība Turcijas Republikā. Grāmata tapusi sadarbībā ar Ankaras Universitātes profesori *Dr. Neşi Özden* (*Neşe Özden*) un asociēto profesoru *Dr. Serdar Sarısır* (*Serdar Sarısır*).

Recenzenti:

Dr. hist. Mārtiņš Virsis,

Dr. hist. Juris Ciganovs,

Dr. hist. Tālis Pumpuriņš

Latviešu teksta redaktors Oskars Lapsiņš

Angļu teksta redaktore Andra Damberga

Tekstu uz turku valodu tulkojusi Kristīne Serai (tulkotājas redakcijā)

Maketētāja un vāka dizainere Andra Liepiņa

Vāka attēls: piemineklis 26 gūstā mirušiem turku karavīriem Brāļu kapos Cēsīs, Gaujas ielā. Tēlnieks K. Dzirkalis. Piemineklis celts ar Turcijas valdības un Cēsu kūrorta komitejas atbalstu. Avots: Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas kolekcija “Zudusī Latvija”; oriģināla glabātājs: V. Eihenbaums.

Izdevējs: LU Akadēmiskais apgāds

© Ēriks Jēkabsons, 2018

© Selda Kaya Kılıç, Abdüllatif Armağan,
Evren Küçük, Serdar Sarısır, Neşe Özden, 2018

© Latvijas Universitāte, 2018

ISBN 978-9934-18-398-0 (elektronisks izdevums)

Priekšvārds

Cienījamie lasītāji!

Man ir gods jums piedāvāt grāmatu – LATVIJA UN TURCIJA: AIZMIRSTĀS ATTIECĪBAS 1918–1940.

Domāju, ka šajā grāmatā lasītājiem būs daudz interesantu, līdz šim nezināmu jaunumu par mūsu valstu attiecībām. Mūsu tautu vēsturiskie ceļi ir daudz krustojušies – sen pirms abu valstu tagadējā valstiskuma. Daudzi priekšstati veidojās vēl zem svešas varas. Sākotnēji mūsu savstarpējā izzināšana bija jāsāk no baltas lapas vai maldoties izdomātos pieņēmumos, kam bija mazs sakars ar realitāti. Šajā grāmatā atspoguļoti daudzi stereotipi. Attīstoties abu valstu attiecībām, redzams, ka tās tika veidotas atbilstoši realitātei, nevis pēc svešas varas uzspiestiem priekšstatiem.

Viss sākās ar to, ka vēstniecība lūdza profesoram *Dr. hist.* Ērikam Jēkabsonam ieskatīties Latvijas Nacionālajā arhīvā ar domu, ka tur varētu būt pietiekami daudz materiālu akadēmiskam rakstam. Mums vēstniecībā par lielu pārsteigumu tur bija tik daudz interesantu materiālu, ka sapratām – šīs “aizmirstās attiecības” ir jāapkopo grāmatā.

Sapratām arī, ja ir tik daudz materiālu Latvijas valsts arhīvos, tad jābūt līdzvērtīgiem materiāliem Turcijas arhīvos. Nākamais solis veda uz sadarbību ar Turcijas Nacionālo bibliotēku, Turcijas Nacionālo arhīvu, Turcijas Ārlietu ministrijas arhīvu, Turcijas premjera arhīvu un Ankaras Universitāti. Izrādījās, ka ir apkopots gana daudz vēsturisku materiālu no Osmaņu impērijas laikiem, Turcijas Republikas laikiem, ir pat Turcijas tēva – Atatürka – parakstīti dokumenti par attiecībām ar Latviju. Vēsturisko materiālu ir ļoti daudz, un tie ir atrodami gan vecajā, gan mūsdienu turku valodā. Vēsture ir kā mikla, jo, tajā meklējot, nekad nevar zināt, kas atradīsies. Tomēr jāmeklē...

Grāmata tapa kā daļa no Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas koordinētās Latvijas valsts simtgades Publiskās diplomātijas programmas. Manuprāt, šī grāmata ir lieliska, paliekoša dāvana ne tikai Latvijai un Latvijas simtgadei, bet arī Turcijai. Latvija un Turcija ir svarīgas sabiedrotās, jo abas ir NATO dalībvalstis. Jo vairāk kopsim attiecības politikā, ekonomikā un kultūrā un laužīsim stereotipus, jo labāk sapratīsimies, veidojot mūsu attiecības nākamajā simtgadē.

Vissirsnīgākais paldies profesoram Ērikam Jēkabsonam, Latvijas Universitātei, Ārlietu ministrijas diplomātam Jānim Beķerim, Latvijas Nacionālajam arhīvam un Latvijas Ārlietu ministrijas arhīvam.

Pēteris Elferts,
Latvijas Republikas ārkārtējais
un pilnvarotais vēstnieks Turcijas Republikā

Saturs / İçindekiler / Contents

Ēriks Jēkabsons

LATVIJA UN TURCIJA: AIZMIRSTĀS ATTIECĪBAS

1918–1940	8
Ievads	9
Pirmie sakari: stāvoklis līdz 1918.–1920. gadam	14
Krievijas–Turcijas karš 1877. un 1878. gadā	15
Turki Latvijā, Pirmais pasaules karš	27
Sakari 1918. gadā – 20. gadu sākumā: Krievijas Pilsoņu kara akcents	29
Latvijas un Turcijas attiecības: diplomātiskie un konsulārie sakari	35
Jautājums par attiecību nodibināšanu 20. gadu sākumā un draudzības līguma noslēgšana 1925. gadā	35
Turcijas sūtniecības izveide un darbība Rīgā 1929.–1932. gadā	39
Diskusijas par Turcijas sūtņa iecelšanu Latvijā 1932.–1935. gadā	44
Latvijas un Turcijas attiecības 1935.–1940. gadā	49
Goda konsulu jautājums Stambulā un Rīgā	54
Ģenerālkonsulāts Stambulā	60
Latvijas sūtņa iecelšana un akreditācija 1940. gadā	70
Saimnieciskie sakari	85
Tirdzniecības līguma sagatavošana un noslēgšana 20. gados	85
Saimnieciskās sadarbības raksturs un sarežģījumi	89
Savstarpējo tirdzniecību regulējošo līgumu noslēgšana	98
Otrā pasaules kara sākums un tā iespaids uz tirdznieciskajiem sakariem	112
Latvijas okupācija un pārstāvniecību likvidācija	118
Secinājumi	122

Ēriks Jēkabsons

LETONYA VE TÜRKİYE: UNUTULMUŞ İLİŞKİLER

1918-1940	125
Giriş	126
İlk İlişkiler: 1918-1920 Yılları Arasındaki Durum	131
Rus-Türk Savaşı: 1877 ve 1878 yılı	132
Birinci Dünya Savaşı. Letonya'daki Türkler	144
1918 ile 1920'li Yılların Başlarındaki İlişkiler, Rus İç Savaşı'nın Etkisi	146
Letonya ve Türkiye İlişkileri: Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri	153
20'li Yıllarda İlişkileri Kurma Yönünde Atılan İlk Adımlar ve Dostluk Antlaşması'nın İmzalanması	153
Riga'da Türkiye Cumhuriyeti Elçiliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1929-1932)	158
Türkiye Cumhuriyeti Adına Elçi Atanması Yönünde İlk Görüşmeler (1932-1935)	163
Letonya-Türkiye İlişkileri (1935-1940)	168
İstanbul ve Riga'daki Fahri Konsolosluk Konusu	174
İstanbul Fahri Konsolosluğu	180
Letonya Elçisinin Atanması ve Akreditasyonu (1940)	191
Ekonomik İlişkiler	208
20'li Yıllarda Ticaret Antlaşması'nın Hazırlanması ve İmzalanması	208
Ekonomik İlişkilerin Karakteri ve Zorlukları	212
Karşılıklı Ticareti Düzenleyici Anlaşmalarının İmzalanması	221
İkinci Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Ticari İlişkilerdeki Etkileri	232
Letonya'nın İşgali ve Elçiliklerin Tasfiye Edilmesi	237
Sonuç	241

Ēriks Jēkabsons

LATVIA AND TURKEY: FORGOTTEN RELATIONS

1918–1940	243
Summary	244
The first relations: situation until 1918–1920	245
Political and diplomatic relations	248
Economic relations	253
Conclusions	261

TÜRKİYE’NİN BAKIŞ AÇISI

TURKISH PERSPECTIVE **279**

Selda Kaya Kılıç, Abdüllatif Armağan

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Letonya İlişkileri (Arşiv Belgelerine Göre)	280
--	-----

Selda Kaya Kılıç, Abdüllatif Armağan

Relations Between Turkey and Latvia in Early Years of the Republic of Turkey (According to Archival Documents)	289
--	-----

Evren Küçük

Türk-Letón Diplomatik İlişkileri (1918–1939)	298
---	-----

Evren Küçük

Turco-Latvian Diplomatic Relations (1918–1939)	316
---	-----

Serdar Sarısır, Neşe Özden

Türk Kaynaklarına Göre Letonya ve Türk-Letón İlişkileri (1939–1940)	334
--	-----

Serdar Sarısır, Neşe Özden

Latvia and Turkish-Latvian Relations (1939–1940, according to Turkish Sources)	362
---	-----

Ēriks Jēkabsons

**LATVIJA UN TURCIJA:
AIZMIRSTĀS ATTIECĪBAS
1918–1940**

Ievads

Pēc Pirmā pasaules kara izveidojās un 20. gadsimta 20. un 30. gados Eiropā pastāvēja pilnīgi jauna starptautiskā sistēma, kurā bija būtiski izmainītas iepriekšējās robežas, radušās daudzas jaunas valstis un bija jāmeklē jauni savstarpēji sadarbības ceļi. Šajā sistēmā stabilu un pastāvīgu vietu ieņēma gan jaunizveidotā Latvijas valsts, gan kara dēļ nozīmīgi mainījusies Turcija. Darba mērķis ir atspoguļot vēstures literatūrā un sabiedriskajā atmiņā faktiski gandrīz pilnībā aizmirstu Latvijas starptautisko attiecību vēstures lappusi – attiecības ar Turciju 1918.–1940. gadā – Latvijas valsts pastāvēšanas laikā. Tas darīts pirmām kārtām no Latvijas skatu punkta, balstoties uz Latvijas avotu materiāliem. Plašāk aplūkota arī attiecību priekšvēsture, bet galvenā vērība pievērsta abu pušu politiskajām, diplomātiskajām un konsulārajām, kā arī saimnieciskajām attiecībām no 20. gadu vidus, kad nodibinājās oficiāli diplomātiskie sakari starp Latviju un Turciju, līdz 1940. gadam, kad Latvijas neatkarība tika uz pusgadsimtu iznīcināta. Grāmatas atsevišķā nodaļā ievietoti trīs Turcijas vēsturnieku raksti angļu un turku valodā, kuri atspoguļo Turcijas puses redzējumu uz abu valstu attiecībām aplūkojamā periodā (raksti nav zinātniski rediģēti, to autoriem ir pilna atbildība par minētajiem faktiem).

Latvija, līdzīgi divām pārējām Baltijas valstīm, Baltijas jūras reģionā izveidojās 1918. gadā – noslēdzoties Pirmajam pasaules karam un sabrūkot Krievijas impērijai, kuras sastāvā latviešu apdzīvotās zemes atradās kopš 18. gadsimta. Tas varēja notikt, kara noslēgumā latviešu, igauņu un lietuviešu tautām sasniedzot noteikta politiska un nacionāla brieduma pakāpi, kas ļāva skaidri apzināties savas valsts nepieciešamību (nacionālās konsolidācijas process latviešiem un igauņiem bija sācies līdz ar t. s. atmodu 19. gadsimta vidū, lietuviešiem – nedaudz vēlāk). 1918.–1920. gadā jaunajai Latvijas valstij un tās Pagaidu valdībai bija jāizcīna ilga, sarežģīta un smaga cīņa ar

vairākiem ārējiem un iekšējiem ienaidniekiem (Padomju Krieviju un vietējiem boļševikiem, Vāciju un vācbaltiešu reakcionāro daļu, kā arī baltās Krievijas spēkiem, kas nevēlējās pieļaut patstāvīgu valstu izveidošanos reģionā). Šī cīņa ar kaimiņvalstu, kā arī Rietumu lielvalstu politisku, militāru un humanitāru atbalstu tika sekmīgi pabeigta 1920. gada 11. augustā, līdz ar miera noslēgšanu ar Padomju Krieviju. Pēc tam sekoja politiska rakstura cīņa par valsts starptautisko atzīšanu *de iure*, kas arī tika sekmīgi panākta 1921. gada janvārī. 1921. gada beigās Latvija tika uzņemta Tautu Savienībā.

Latvija bija samērā neliela valsts (nepilni 66 tūkstoši kvadrātkilometru un gandrīz divi miljoni iedzīvotāji 1935. gadā). Līdz 1934. gada maija autoritārajam apvērsumam valstī pastāvēja demokrātiska iekārta, pēc tam – Kārļa Ulmaņa autoritārais režīms, kura laikā nedarbojās Satversme un parlaments, bija pilnībā aizliegta politisko partiju darbība un tika veikta plānveidīga visu valsts un sabiedrības dzīves sfēru latviskošana (letonizācija), zināmā mērā ierobežojot etnisko minoritāšu darbību. Divdesmito gadu sākumā sāka realizēt radikālu zemes reformu, un tika konfiscēta lielākā daļa no agrāk muižniekiem piederošās zemes, sadalot to jaunsaimniecībās. Valdībai prasmīgi regulējot šo jomu, līdz 30. gadiem tika izveidota augsta līmeņa lauksaimniecība, kas ļāva pat plaši eksportēt tās produkciju. Vienlaikus valstī bija arī samērā augsti attīstīta rūpniecība, un arī tās produkcija (kokrūpniecības ražojumi, radioaparātūra, gumijas izstrādājumi u. c.) tika eksportēta.

Latvijas ārējas politikas pamatā sākotnēji bija centieni nodrošināt neatkarību pret varbūtēju Padomju Savienības un Vācijas revizionismu, izveidojot reģionālu aizsardzības rakstura Baltijas valstu savienību. Kad tas neizdevās kaimiņvalstu savstarpējo pretrunu dēļ, Latvijas valdībai, līdzīgi kā tas bija pārējo reģiona valstu gadījumā, atlika cerēt uz Tautu Savienības lomu pastāvošās Versaļas sistēmas nodrošināšanā, kā arī uz to, ka lielvalstis respektēs izsludināto absolūtas neitralitātes politiku. Vienlaikus praktiski visu starpkaru periodu bija jārēķinās ar Padomju Savienības agresīvo ārējo politiku, cita starpā cenšoties iespaidot savu tiešo kaimiņvalstu iekšējo drošību dažādiem, tostarp klaji nediplomātiskiem, līdzekļiem.

1939. gada 23. augustā noslēgtajā Vācijas un Padomju Savienības neuzbrukšanas līguma slepenajā pielikumā, kas sadalīja Centrālo un Austrumeiropu abu šo lielvalstu "ietekmes sfērās", Latvija tika atstāta PSRS "sfērā". Sākoties Otrajam pasaules karam Latvija, līdzīgi kā Igaunija un Lietuva, vēlreiz paziņoja par savu neitralitāti konfliktā. Tomēr jau septembra beigās Padomju Savienība izvirzīja Baltijas valstīm pirmos ultimātus, pieprasot ar to noslēgt t. s. "draudzības un sadarbības līgumus", pretējo gadījumā draudot ar militāru iebrukumu. Līgumi tika noslēgti, un Baltijas valstīs tika izvietotas lielas PSRS karaspēka bāzes. Eiropā turpinoties karam un sabrūkot

lielvalstij Francijai, Padomju Savienība 1940. gada jūnijā Baltijas valstīm izvirzīja jaunus ultimātus – atļaut ievest savā teritorijā neierobežotu PSRS karaspēka daudzumu, kā arī izveidot jaunas valdības. Saņēmušas solījumu saglabāt to neatkarību un nevēlēdamās nepakļaušanās gadījumā pakļaut savas tautas fiziskas iznīcināšanas briesmām, ar ko tieši draudēja PSRS, Baltijas valstis pakļāvās ultimātiem. Pēc tam tās tika okupētas, sovjetizētas un, lauzot doto solījumu, 1940. gada augusta sākumā anektētas totalitārās PSRS sastāvā.

Savukārt Turcija pirms pasaules kara bija impērija – Osmaņu dzimtas monarhija, kura joprojām saglabāja samērā plašus valdījumus Eiropā un Āzijā, kaut arī daudzo 19. gadsimta karu iespaidā tie bija būtiski samazinājušies, īpaši Eiropas dienvidaustrumos jeb Balkānu reģionā (1900. gadā Turcijas teritorija bija 3,2 miljoni, 1914. gadā – 1,8 miljoni kvadrātkilometru, iedzīvotāju skaits 1914. gadā bija 22 miljoni). Pasaules karā zaudējušo centrālo valstu pusē karojošā Turcija zaudēja milzīgus apgabalus, un 1932. gadā tās teritorija bija 762 736 kvadrātkilometri, iedzīvotāju skaits 1927. gadā – 13,6; 1938. gadā – 17 miljoni. Turklāt sākotnējie uzvarētājvalstu plāni paredzēja vēl lielāku Turcijas teritorijas un suverenitātes samazinājumu, un tie arī tika fiksēti Sevras miera līgumā 1920. gada 10. augustā, kas ne vien likvidēja Osmaņu impēriju, bet faktiski sadalīja Turciju starp Sabiedrotajiem, paredzot arī lielas Armēnijas un Kurdistānas izveidošanu. Līgums izraisīja plašu turku tautas pretestību, sākās Nacionālais atbrīvošanas karš, kuru no Ankaras sāka vadīt Mustafa Kemals Pašā (*Mustafa Kemal Pasha*). 1920. gada aprīlī Lielā Tautas sapulce Ankarā izveidoja valdību ar Kemalu priekšgalā, kas kontrolēja Sabiedroto neieņemtās valsts daļas. Šī valdība 1921. gada martā noslēdza draudzības līgumu ar Padomju Krieviju, nosakot valsts robežu ziemeļaustrumos, bet tās bruņotie spēki apturēja Grieķijas karaspēka izvirzīšanos, faktiski padarot neiespējamu Sevras līgumā paredzēto nosacījumu izpildi. Visbeidzot 1922. gada oktobrī tika parakstīts pamiers, kas atdeva Turcijai lielas teritorijas, ieskaitot Izmiru, un līdz 1923. gadam franču un britu karaspēks atstāja valsts teritoriju. 1923. gada 24. jūlija miera līgums Lozannā faktiski anulēja Sevras līgumu un noteica vēl mūsdienās pastāvošās Turcijas robežas.

1922. gada novembrī Turcijā oficiāli tika likvidēts sultanāts (sultāns Mehmeds VI, kurš bija sevi kompromitējis, sadarbojoties ar valsts okupantiem, devās trimdā). 1923. gada oktobrī parlaments pasludināja Turcijas Republikas izveidi, un Kemals Pašā kļuva par pirmo prezidentu. Viņa vadībā tika veikti valsts iekārtas modernizācijas pasākumi – 1924. gadā likvidēts kalifāts, pilnībā atdalot baznīcu no valsts, ko apstiprināja tajā pašā gadā pieņemtajā konstitūcijā, slēgtas reliģiskas skolas, islāma

tiesas, 1925. gadā – likvidētas reliģiskās brālības, konfiscējot to īpašumu, 1926. gadā – ieviesti jauni sodu, tirdzniecības un civillikumi (aizliedza poligāmiju jeb daudzsievību), 1934. gadā – atzītas sieviešu vēlēšanu tiesības, arābu alfabēta vietā ieviests latīņu alfabēts u. c. 1934. gadā tika arī likvidēti līdzšinējie dižciltības tituli personvārdu rakstībā, ieviešot uzvārdus, pats prezidents Kemals kļuva par Ataturku (*Atatürk*; tulkojumā – Turku tēvs). Kopumā prezidents darīja ļoti daudz, lai pārvērstu Turciju un tās sabiedrību par viņa izpratnē modernu, laicīgu un rietumniecisku zemi. Aktīvus soļus valdība spēra arī valsts saimniecības attīstīšanā, ieviešot valsts monopoli uz tabaku, alkoholu u. c., izsludināja par valsts īpašumu raktuves, dzelzceļu, elektrības ražotnes. Tomēr saimnieciskā krīze 1929.–1933. gadā Turciju skāra sevišķi smagi, īpaši lauksaimniecību.

Neraugoties uz parlamentāro iekārtu, Kemala Ataturka vara ļauj runāt par viņa vadītu valsti, kurā aizvien spēcīgāk nostiprinājās vēlāk arī daudzām Eiropas valstīm raksturīgās autoritārisma iezīmes, ko atbalstīja arī 1923. gadā izveidotā Republikāniskā Tautas partija, savukārt opozīcijas partiju izveides mēģinājumi beidzās nesekmīgi. 1937. gadā Turcijas parlaments apstiprināja valsts iekārtas pamatelementus – republikānisms, nacionālisms, demokrātija un revolucionārisms. Valsts ārējās politikas pamatā oficiāli bija miera politika, un 1929. gadā Turcija pievienojās Briāna–Kelloga paktam (starpvalstu vienošanās par atteikšanās no kara kā starptautisko sarežģījumu risināšanas ceļa), 1934. gada februārī – Balkānu Antantes līgumam (Grieķijas, Rumānijas, Dienvidslāvijas un Turcijas līgums, kura mērķis bija saglabāt līdzšinējo stāvokli Balkānos, nepieļaujot Bulgārijas teritoriālo prasību apmierināšanu). 1932. gadā Turcija tika uzņemta Tautu Savienībā, 1937. gadā noslēdza ar Irānu, Irāku un Afganistānu īpašu drošības līgumu, kas bija saistīts ar Rietumu lielvalstu drošības sistēmu. Turcija pastāvīgi centās uzturēt labas attiecības ar Padomju Savienību, kaut arī bija neapmierināta ar šīs valsts mēģinājumiem destabilizēt Turcijas iekšējo situāciju ar “revolucionāru propagandu” (1925. gadā noslēgts draudzības un neitralitātes līgums, ko pagarināja 1929., 1931. un 1935. gadā). 1936. gada 20. jūlijā Montro līgumā ar PSRS atbalstu Turcija atguva kontroli pār demilitarizētajiem valsts apgabaliem. Iestājoties pirmskara krīzei Otrā pasaules kara priekšvakarā, Turcija tuvinājās Lielbritānijai un Francijai, 1939. gada 12. maijā parakstot līgumu ar Lielbritāniju un 12. jūnijā – ar Franciju, kas garantēja šo lielvalstu militāru atbalstu Turcijai ārējās agresijas gadījumā; vienlaikus Francija atdeva Turcijai Aleksandretas (Iskenderunas) apgabalu. Sākoties pasaules karam, 1939. gada 19. oktobrī tika noslēgts trīspuseis Turcijas, Lielbritānijas un Francijas aizsardzības līgums (tiesa, 1941. gada 18. jūnijā Turcija noslēdza arī draudzības

un neuzbrukšanas līgumu ar Vāciju, līdz pat 1944. gada augustam, kad Sabiedroto spiediena ietekmē pieteica karu Vācijai, saglabājot neitralitāti.

Tādējādi grāmatā ir runa par divu šķietami dažādu un arī dažādos Eiropas reģionos izvietotu valstu attiecībām. Tomēr 20. gadsimta 20. un 30. gadi ir laiks, kad attīstās sakari starp visām valstīm, turklāt arī Turcija kā ļoti ietekmīga valsts skaidri pretendē uz savas lomas palielināšanu pasaulē. To skaidri apzinājās arī Latvijas valsts vadītāji. Tādējādi starp abām zemēm pastāvēja daudzpusējas attiecības, kuru aktualitāti mūsdienās būtiski palielina apstākļi, ka arī patlaban Latviju un Turciju saista draudzīgas attiecības un sadarbība, arī NATO.

Pirmie sakari: stāvoklis līdz 1918.–1920. gadam

Vēsturiski sakari starp Turciju un Latvijas teritoriju pastāvējuši vairākus gadsimtus. To apliecina arī 1942. gadā Rīgas pilsētas bibliotēkā atklātais bibliogrāfiskais retums – turku zinātnieka un diplomāta (sūtņa Maskavā) Saida Mahmuta Efendi (*Effendi*) 1730. gadā Konstantinopolē izdotā un viņa uz Krieviju 1731. gadā atvestā turku valodas gramatikas mācību grāmata (*Grammaire turque ou methode courte et facile pour apprendre la langue turque*). Viņš grāmatu uzdāvināja Krievijas Ārlietu ministrijas padomniekam Karlam fon Brevernam, kurš savukārt to dāvāja Rīgas pilsētas bibliotēkai.¹

Nav šaubu, ka latvieši un Latvijas iedzīvotāji kopumā dažādos ceļos netieši saskārās ar Osmaņu impērijas faktoru, atrodoties vienā ģeopolitiskajā telpā jau Polijas–Lietuvas valsts ietvaros, sākot ar 16. un 17. gadsimtu. Pēc tam atsevišķi latviešu un Vidzemes–Kurzemes izcelsmes Krievijas armijas karavīri bija iesaistīti daudzajos Krievijas impērijas karos ar Osmaņu impēriju 18. gadsimtā un 19. gadsimta pirmajās desmitgadēs. Ar tiem un arī sekojošo Krievijas–Turcijas karu 70. gados neapšaubāmi saistītas diezgan daudzas latviešu tautasdziesmas, kurās turku elements parādās gan saistībā ar tāliem karalaukiem, gan eksotiskiem garderobes priekšmetiem u. c.²

¹ F. Kr. Retums bibliofiliem. *Tēvija*, 15.04.1942.

² Sk.: Krišjāņa Barona dainu skapis. Pieejams: <http://www.dainuskapis.lv/meklet/10/turku> [skatīts 02.07.2018.].

Krievijas–Turcijas karš 1877. un 1878. gadā

Tomēr pirmie nozīmīgie tiešie sakari starp latviešiem un turkiem jaunajos un jaunākajos laikos vērojami saistībā ar Krievijas un Osmaņu impērijas karu 1877. un 1878. gadā. 1876. gadā Balkānos sākās serbu–turku karš un bulgāru cīņa pret turkiem par savu neatkarību. Jau kopš paša konflikta sākuma tajā iesaistījās daudzi brīvprātīgie no Krievijas, 1877. gada aprīlī cīņā pret Turciju iesaistījās arī pati Krievijas impērija (miers tika noslēgts 1878. gada februārī). Karā un tā lielākajās kaujās piedalījās apmēram līdz pat 3000 Latvijas iedzīvotāju (lielākā daļa – latviešu), no kuriem apmēram 100 krita vai gāja bojā un apmēram 1000 tika ievainoti vai guva dzīvībai bīstamas slimības.³ Turklāt daļa no viņiem piedalījās cīņās brīvprātīgi, uztverot cīņas Balkānos kā vietējo kristīgo tautu nacionālās atbrīvošanās cīņas (starp viņiem bija arī vēlākais latviešu eposa “Lāčplēsis” autors – kara topogrāfs Andrejs Pumpurs). Protams, šajā laikā – nacionālās atmodas periodā – latvieši, kas cīnījās Balkānos, lielā mērā atradās arī Krievijas varas iestāžu sludināto panslāvisma ideju iespaidā.

Vēl Latvijas Republikas varas iestādēm 20. gados bija jārūpējas par šajā karā cietušajiem karavīriem, piemēram, 1920. gada aprīlī Rīgā dzīvojošais un pie Pļevnas 1877. gadā ievainotais Pēteris Niedra lūdza Latvijas valdību piešķirt viņam pensiju (kopumā 1920.–1940. gadā tikai Rīgas apriņķa Pensijas komisija vien izskatīja 19 lūgumus par kara invalīda pensijas piešķiršanu no 1877. gada kara veterāniem, 14 no tiem gan tika noraidīti).⁴ Šajā karā pirmo reizi latvieši parādījās jau kā virsnieki. Samērā nozīmīga loma Krievijas–Turcijas karā bija vienam no pirmajiem nacionāli apzinīgajiem latviešu virsniekiem – Sarkanmuižas pagastā dzimušajam un Ventspils pilsētas skolu beigušajam Jēkabam Skolmeistaram, kurš armijā nokļuva “poļu dumpja” laikā (1863. gada sacelšanās pret Krievijas valsts varu poļu, lietuviešu un baltkrievu zemēs), 1866. gadā pēc junkurskolas beigšanas tika paaugstināts par virsnieku, 1871. gadā – atvaļināts, paaugstinot par štābkapteini.⁵ 1876. gadā viņš brīvprātīgi devās uz Serbiju piedalīties cīņās pret turkiem.

³ Fiodorov V. (red.). *Istorija Rossiji XIX – nachala XX veka*. Moskva, 2004, 455–474 str.; Ērglis Dzintars, Pavlovičs Juris. Latviešu karavīri 1877.–1878. gada krievu–turku kara laikā Bulgārijā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2004, Nr. 4, 65.–89. lpp.

⁴ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk: LNA LVVA), 5213. f., 5. apr., 1023. l., bez paginācijas (turpmāk: b. p.); Fleija A. Kara invalīdu un karā bojā gājušo karavīru ģimeņu pensijas sistēma Latvijā 1919.–1940. gadā. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XVIII. Rīga, 2017, 21. lpp.

⁵ Rossijskij Gosudarstvennij vojenno-istoričeskij arhiv (turpmāk: RGVIA), 400 f., 9 op., 7158 d., 148–149 l.

Belgradā, pēc viņa paša teiktā, J. Skolmeistaru pieņēma “Serbijas valdības vīri”. Tā kā latvietis bijis pirmais “krievu virsnieks”, kurš ieradies, viņam lika pagaidām gaidīt. Pēc diviem mēnešiem ieradies rezervē atvaļinātais ģenerālis, bijušais Vidusāzijas karagājienu varonis Mihails Čerņajevs, kurš kļuva par serbu armijas komandieri. Latvietis viņam izklāstījis savus apsvērumus, kā vajadzētu organizēt bulgāru karaspēku cīņai pret turkiem (vēlāk M. Čerņajevs Pēterburgas izdevumā “Russkij mir” rakstījis, ka bulgāri rīkojušies pēc kāda krievu virsnieka plāna). Tad J. Skolmeistars nosūtīts uz Donavas cietoksni Kladovu, kur komandējis bulgāru pulku 4000 vīru sastāvā, ko vadījis arī kaujās. Pēc tam viņu iecēla par serbu Moravas korpusa Jagodinas I šķiras brigādes 2. bataljona, vēlāk – par pulka komandieri Deligardes cietoksni. Iestājoties pamieram, krievu virsnieki devušies uz Belgradu, un krievu avīzes ziņojušas, ka “neviens vairs nav aicināts serbu vienības vadīt”. Pats J. Skolmeistars apgalvoja, ka tas neatbilst patiesībai, jo viņu uzreiz iecēluši par brigādes (četri bataljoni) komandieri netālu no Deligardes. Turklāt viņš liecināja, ka arī viņa radniekam – Andrejam Skolmeistaram – uzticēts komandēt serbu vienību. Sekoja ceļš no Belgradas uz robežu pie Moravas upes, uz pamestu klosteri. Karot gan vairs neesot sanācis, jo bijis jāatgriežas kara apdraudētajā Krievijā. Savās latviešu presē publicētajās korespondencēs no Serbijas J. Skolmeistars pastāvīgi uzsvēra savu latviešu patriotismu – pastāvīgās “domas par savu tautu”.⁶

Viņš arī kļuva faktiski par pirmo latviešu preses kara korespondentu, publicējot plašus aprakstus par pieredzēto. Daži apraksti labi demonstrē gan paša J. Skolmeistara pieredzēto, gan šā kara skarbo realitāti un Krievijas armijas trūkumus. Piemēram, aprakstot kādu uzbrukumu turku pozīcijām, J. Skolmeistars raksta: “[.] turki žigli izlēca iz savas paslēptās vietas un sāka piepeši stipri šaut. Mūsējie tūdaļ bēdza atpakaļ. Es atstāju savu zvodu, gribēdams atturēt bēgļus. Bet visas pūles bija veltas. Nebija cilvēka spēkos vienam pašam noturēt un rīkot garu strēlnieku rindu no četrējiem bataljoniem. Visi mūsu ļaudis sajuka un pazaudēja ikkatru taktisku sakaru. Palīgspēku vai rezervju nebija. Pie visiem četriem bataljoniem nebija neviena virsnieka (tiem visiem bij labāki paticis palikt lēģerī); nebij neviena daktera un vietas, kur

⁶ Skolmeistars J. Serbu–turku karš, no latviešu oficiera aprakstīts, pēc paša piedzīvojumiem. *Baltijas Vēstnesis*, 16.03., 23.03., 30.03.1877.; *Dienas Lapa*, 04.04.1895.; Kāds latviešu brīvnieks pēdīgā karā pret turkiem. Grām.: *Latviešu kalenderis ar bildēm 1879. gadam*. Jelgava, 1878, 72.–88. lpp.; Unāms Ž. Latvieši serbu–turku karā. *Latvijas Kareivis*. 20.01.1933. Sk. arī: *Serbu–turku kari. Pēc piedzīvojumiem sarakstījis J. Skolmeistars, krievu brīvnieks 1876. gadā*. Jelgava, 1889, 39 lpp.; *Krievu–Turku kara kronika, jeb, Krievu–Turku karš 1877. un 1878. g.* Pēc kara pratēju un vēsturīgām ziņām sastādījis Lapas Mārtiņš. Rīga, 1878, 352 lpp.

sasiet ievainotiem vātis, nedz slimnieku nesēju un kopēju... Mana puse turējās, bet otra sāka atkāpties. To redzēdams, es devos tikai 200 soļu attālu no ienaidnieka rindas uz kreiso pusi. Turki šāva uz mani un kļiedza kā traki. Bet vesels es aiztiku pie mūsu pulka kreisās puses un apturēju atkāpdamies zaldātus kādu pusstundu, lai jel būtu laiks, ja ne vairāk, glābt mūsu lielgabalus, un atkāpdamies tikai tad, kad mūsu lielgabali bija jau projām... Arī šoreiz mums gan nebija daudz ievainoto un nokauto karavīru, bet mūsu zaldāti pārlicinājās, ka mūsu augstākie priekšnieki karo bez īstena mērķa, lai iet kā iedams, uz labu laimi.”

Par dienestu serbu dienestā (uzbrukumu Nišas pilsētai) J. Skolmeistars atcerējās: “Laiks bija jauks, spīdēja mīlīga saulīte, it kā smiedamās par to, ka tur, pie Nišas pirmā Ziemsvētku dienā strādāja serbu pulciņš, no latvieša vadīts, pret turku pulkiem uz Viņņika apcietinātā kalna... Tā pavadīju Ziemsvētkus 1877. gadā. Uz lēģeri atpakaļ ejot, es savā prātā pateicos Dievam, ka šī diena bija pagājusi, bez kā kāds no serbiem būtu pazaudējis savu dzīvību vai veselību. Bet lēģerī nonācis, es brīnīdamies izdzirdu, ka kāda turku lielgabala lode, kamēr es savu pulku rīkoju turku apcietinājumu tuvumā, iekritusi pašā serbu lēģera vidū, divus nonāvējusi un desmit grūti un viegli ievainojusi... 30. decembrī mūsu brigāde pirmā iegāja pašā Nišas cietoksnī. Turki vēl nebija visi nolikuši savus ieročus. Viens ienaidnieka bataljons pēc otra, kas Nišu aizstāvējuši, nāca priekšā un nolika kara rīkus. Es stāvēju uz plača, kur tas notika un apskatīju turku flintes. Tai pašā laikā – redzu, nāk atkal bataljons, kāda jauna turku majora vadīts, ieročus nolikt. Mani ieraudzījis, turku majors nāk klāt un sniedz man roku, sacīdams: “Es esmu vadonis no Viņņika apcietinājumiem... Es Jūs redzēju pirmā Ziemsvētku dienā, kad Jūs serbus vadījāt pret maniem apcietinājumiem. Mani lielgabali Jūs netrāpīja... Jūs esat laimīgs cilvēks...”” Izstājies no dienesta, J. Skolmeistars dzīvoja Maskavā, kādu laiku strādāja bankā, dzelzceļa administrācijā (bijis arī kādas stacijas priekšnieks), aktīvi piedalījies zemnieku skolu organizēšanā. 1881. gadā J. Skolmeistars uzdāvināja kara laikā ieņemta cietokšņa kancelejā iegūtu trofeju – “turku zēģeli” (zīmogu) – Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijai. Viņš nomira Maskavā 1895. martā.⁷

1871. gadā Rīgas kājnieku junkurskolu beigušais Latgales latvietis, Jelgavā izvietotā 114. kājnieku pulka poručīks Juris Bricis uz Bukaresti tika nosūtīts 1877. gada septembrī 3. grenadieru divīzijas komplektēšanai un iedalīts 11. grenadieru pulkā kā rotas komandieris. Par varonību kaujā pie

⁷ *Baltijas Zemkopis*, 23.12.1881.; Akmentiņš O. Latvietis vada serbu brigādi. *Daugavas Vanagi*, 21.05.1943.

Pļevnas, kurā viņš tika kontuzēts kā rotas komandieris, apbalvots ar Svētā Staņislava III šķiras ordeni un Rumānijas Dzelzs krustu (atgriezās savā pulkā 1878. gada novembrī jau kā štābkapteinis).⁸ Līdzīgi 1876. gadā Rīgas junkurskolu beigušais 113. kājnieku pulka praporščiks (1878. gada jūnijā paaugstināts par podporučiku) Jēkabs Cīrulis 1877. gada septembrī tika nosūtīts uz Rumāniju, Bukaresti, 3. grenadieru divīzijas komplektēšanai, un uzreiz pēc tam tās sastāvā iesaistījās kaujās ar turkiem Balkānos. Par kaujā pie Pļevnas parādīto varonību J. Cīrulis 1877. gada novembrī tika apbalvots ar Svētās Annas IV šķiras ordeni, 1879. gadā par to pašu – ar Rumānijas Dzelzs krustu. Savā 113. pulkā viņš no Balkāniem atgriezās tikai 1878. gada novembrī, turpinot dienestu.⁹

Vismaz četri vai pieci latvieši par nopelniem šajā karā tika paaugstināti pirmajā virsnieka dienesta pakāpē. Pirmais bija Kurzemes guberņā 1855. gadā dzimušais un Gorku mērnīku skolu beigušais Jānis Tabaciņš. Viņš 1876. gada beigās bija kā savvaļnieks iestājies armijā un jau 1877. gada 28. maijā 4. sapieru bataljona sastāvā no Jelgavas tika nosūtīts uz Balkāniem. 3. augustā vienība šķērsoja Rumānijas robežu, 5. septembrī šķērsoja Donavu, līdz 1878. gada janvārim piedalījās kaujās pie Pļevnas un Šipkas (arī klātesot pašam caram jeb, kā toreiz teica, “v visochajshem prisustsviji” – “augstākajā klātbūtnē”), turklāt pēdējā posmā – slavenā ģenerāļa M. Skobeļeva spēku sastāvā. 1877. gada beigās J. Tabaciņu apbalvoja ar zemāko dienesta pakāpju karavīru augstāko apbalvojumu par “neparastu drosmi kaujās – Kara ordeņa Atzinības zīmes IV šķiru, ko tautā sauca un 1913. gadā oficiāli pārdēvēja par Svētā Jura krustu (vēlāk J. Tabaciņu apbalvoja arī ar Rumānijas Dzelzs krustu), 1878. gada augustā par teicamo dienestu Pļevnas aplenkšanas laikā paaugstināja praporščika pakāpē. Septembrī viņš savas vienības sastāvā atgriezās Krievijā, kur turpināja dienestu Jelgavā (1880. gadā Rīgas kājnieku junkurskolā nokārtoja virsnieka eksāmenus un turpmāk dienēja 114. kājnieku pulkā līdz 1913. gadam, kad tika atvaļināts, paaugstinot pulkveža pakāpē).¹⁰

Otrs bija Sietiņos pie Valmieras dzimušais Jānis Sietiņsons, kurš pirms tam bija beidzis Gorku zemkopības skolu un rakstīja latviešu presē par tautsaimniecību. 1877. gada viņš kā brīvprātīgais jeb savvaļnieks iestājās kara dienestā un 24. divīzijas artilērijas daļu sastāvā piedalījās pazīstamajā Šipkas kaujā, guvis kāju apsaldējumu, ko ārstējot, saslimis ar tīfu. Pēc tam tika paaugstināts par virsnieku (praporščiku) un atvaļināts no armijas 1879. gadā,

⁸ RGVIA, 409 f., 1 op., 154–060 d., 86–91 l.

⁹ Latvijas Kara muzejs (J. Cīruļa dienesta gaitu saraksts); Klēbahs A. Kapteinis Jēkabs Cīrulis. *Latvijas Kareivis*, 20.07.1939.

¹⁰ RGVIA, 409 f., 1 op., 340668 d. (1895 god), 102–105 s.; 28277 d., 1–32 l.

aktīvi darbojās sabiedriskajā dzīvē Valmierā un nomira 1905. gada augustā Kurskas guberņā, kur strādāja par muižas pārvaldnieku. Arī viņš samēra daudz rakstīja par kara norisēm latviešu presē, atšķirībā no J. Skolmeistara savos tēlojumos pievērdzams uzmanību arī dabas skatiem un artilērijas karavīru izjūtām un grūtībām, pārvietojot lielgabalus Balkānu skaistajos, bet kalnainajos apvidos.¹¹

Frīdrihs Baumanis no Slampes pagasta (dzimis 1853. gadā) kara dienesta laikā sapieru bataljonā Jelgavā bija ieguvis unteroficiera dienesta pakāpi. Sākoties karam ar Turciju, viņš brīvprātīgi iestājās armijā un dienēja sapieru daļās. Par kauju laikā parādīto varonību izvirzīts paaugstināšanai praporščika pakāpē, taču 1878. gada aprīlī 25 gadu vecumā viņš nomira, saslimis ar izsitumu tīfu, kas tolaik plosījās Krievijas karaspēkā Balkānos, un apglabāts bulgāru kapsētā pie Silstrijas cietokšņa. Zīmīgi, ka viņš 1877. gada novembrī tika izvirzīts paaugstināšanai par praporščiku kopā ar vēl diviem 2. sapieru bataljona karavīriem latviešiem – A. Freiju un Pēteri Rozenbergu, turklāt viņš (pēc nāves) un A. Freijs tajā arī tika paaugstināti, bet tajā pašā 2. sapieru bataljonā dienēja P. Rozenberga (par varonību kaujas pie Šipkas apbalvots ar Kara ordeņa Atzinības zīmi) paaugstināšana formālu iemeslu dēļ atlikta un tā arī netika realizēta (personas dokumenti palikuši iepriekšējā dienesta vietā – 4. sapieru bataljonā Jelgavā). Uz mirušā F. Baumaņa kapa novietotajā plāksnē atzīmēts, ka viņš bijis praporščiks. Turklāt viņa pavadīšana notikusi ar militāru godu, latviešu valodā, piedaloties 2. sapieru bataljona rotai, ko komandējis latvietis un Kara ordeņa Atzinības zīmes kavalieris praporščiks A. Treijs. P. Rozenbergs latviešu presē par F. Baumaņa nāvi rakstīja: “*Visvairāk uz nāvi, kas Baumani kāva, es tamdēļ esmu ļauns, ka viņa aizrāva varbūt pirmo latvieti, kas kara laukā virsnieka kārtu uzdienēja un es šādu turu, lai gan ne par vienīgo, tomēr par drošu latviešu tautas celšanās līdzekli. Kādēļ mums nav augstas kārtas ļauži, kā dažām vēl mazākām tautām tādi ir? Uz to no sevis paša doto jautājumu atbildot, man ar žēlumu jāatzīst, ka mums maz īstu tautas vīru, kas kara dienestu uzņemas, jo latviņi nemīļo karot. Tam piestājas vēl daži citi iemesli: vienam trūkst vajadzīgo mācību, otram drošsirdības, trešam ir abas mantas un viņš varētu droši uz paaugstināšanu cerēt, ja nestātos liktenis ar savādiem kavēkļiem, par piemēram ar nāvi ceļā.*”¹² Avīze “Rīgas Lapa” rakstīja, ka bērēs “savvaļnieks Rozenbergs sauca saviem aizgājušiem biedriem latviešu valodā izjustus vārdus pakaļ”, un atzīmēja, ka “Baumanis bija latvietis no dzimuma un ar bagātām gara

¹¹ Akmentiņš O. Cīņas Balkānu ziemas bargumā. *Daugavas Vanagi*, 28.05.1943.; Unams Ž. Latvieši serbu–turku karā. *Latvijas Kareivis*, 22.01.1933.

¹² Akmentiņš O. Latvieši ceļ tiltus pār Donavu. *Daugavas Vanagi*, 11.06.1943.

dāvanām apdāvināts jauneklis, viņš bija viens no centīgākiem Jelgavas latviešu vakarniekiem”.¹³

Līdzīgā kārtā kļūt par profesionāliem virsniekiem pēc kara ar Turciju izvēlējās vēl vairāki latviešu brīvprātīgie, kuri bija tajā piedalījušies, piemēram, Andrejs Pumpurs (kā kara topogrāfs)¹⁴, kurš 1877. gadā iestājās Odesas junkurskolā, un Pēteris Mežaks – 1878. gadā Rīgas junkurskolā.¹⁵ Indriķis Kalniņš (Kalnings) – bijušais Rīgas apriņķa Remberģes muižas zemnieks – kara dienestu sāka 1875. gadā Rīgā, no 1776. gada dienēja Leibgvardes Preobraženskas pulkā, kura sastāvā kā jefreitors piedalījās karā ar Turciju. Par kaujās pie Pļevnas un citur parādīto varonību tika apbalvots ar Kara ordeņa Atzinības zīmi un Rumānijas Dzelzs krustu (par piedalīšanos Pļevnas ieņemšanā). Pēc kara viņš 1880. gadā sāka un 1883. gadā beidza mācības Pēterburgas kājnieku junkurskolā, sākot virsnieka dienestu kājnieku daļās.¹⁶

Pret turkiem cīnījās arī tikko Tērbatas Veterināro institūtu beigušais kara veterinārārsts Oto Kalniņš, kurš pēc kara vēl vairākus gadus palika Bulgārijas valsts dienestā¹⁷, veterinārārsts Alfrēds Bertušs, kara ārsti Georgs Zimmers un Jānis Tālbergs, armijas luterāņu mācītājs Kārlis Neulands¹⁸ un vēl vairāki atbildīgos amatos armijā esoši latvieši. Par pieredzētajām kara ainām latviešu presē rakstīja arī Pēterburgas grenadieru pulka unteroficiers A. Vecbalodis, 4. sapieru pulka virsnieks Kleinbergs un pat latviešu preses žurnāliste Minna Freimane (faktiski vēsturē pirmā latviešu sievietē – kara korespondente).¹⁹

Karš ievieša terminu “turks” latviešu sabiedrībā. Trīsdesmito gadu otrajā pusē skolotājs un latviešu valodas pētnieks Alvils Klaniets-Klēbahs, raksturojot savā dzimtajā Galgauskas pagastā notikušo, atcerējās:

“Kad sāku apjaust pasauli, tad šis karš bija jo svaigā atmiņā un daža laba karotāja brūces vēl nebija aizdzijušas. Skolas puikām grāmatās bija Ikara bildes, kas tēloja turku zvērības: stāv krievu zaldāts, baltiem

¹³ Rīgas Lapa, 09.05.1878.

¹⁴ RGVIA, 409 f., 1 op., 353–591 d., 666–668 l. Sk. arī: Akmentiņš O. Dzejnieka Pumpura kara piezīmes. *Daugavas Vanagi*, 04.06.1943.; Šipkas kauju varonis. *Daugavas Vanagi*, 18.06.1943.

¹⁵ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 996. l., 29. lp.

¹⁶ RGVIA, 400 f., 9 op., 21647 d., 16–25 l.

¹⁷ *Latviešu Konversācijas vārdnīca*. 8. sēj. Rīga, 1932.–1933., 15141. sl. (šeit – arī O. Kalniņa portretuzņēmums Serbijas armijas veterinārārsta formas tērpā).

¹⁸ Mīlenbahs F. *Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās*. Jelgava, 1908, 13., 22., 68., 88. lpp.

¹⁹ Akmentiņš O. Pirmo latviešu kara korespondentu gaitas. *Daugavas Vanagi*, 09.07.1943.

svārkiem mugurā, galvā tam franču formas “kepi”, kāda bija toreizējā krievu karavīru galvas sega. Turks saliecies dur krievam durkli sānos. Krievs sāpīgi savilkta seju ar kreiso roku mēģina izvilkt durkli no sāniem. Mūsu jumtaugšā stāvēja kāda reprodukcija: stāv liels turku kareivis, fesku [turku karavīra galvasseg] galvā, pelēku uzpletņi plecos, šauteni rokā, bet kājās tam apauts kaut kas līdzīgs mūsu zemes postalām. Bet kad vienā dienā kāds no maniem draugiem bija atnesis uz skolu līdzī sarkanu turku karavīru fesku, tad mūsu fantāzijai bija darbs. Feskas virsū bija ierīce astru pušķa ielikšanai. Draugs stāstīja, ka cepuri no kara pārnesis Balkānu karavīrs Pēteris Mednis, kas to pēc kādas kaujas esot noņēmis no galvas kādam kritušam turkam. Tad it spilgti tēlojās tas moments: turki guļ zemē kā pļavā nopļauta zāle, bet krievi kara laukā tad ņem ko var. Pēc nāca rokā grāmata par šo karu. Tā bija Lapas Mārtiņa “Krievu-turku kara chronika” – ar ilustrācijām uz atsevišķām lapām – krievu un turku kara vadoņu portretiem, miera konferences sēdi Berlīnē u.t.t. Tur bija pamatīga izlasīšanās par kara notikumiem un krievu kareivju varoņību. Un dažu labu dzirdēto stāstu grāmata apstiprināja un papildināja. Tā kāds vecs karavīrs, kas bija piedalījies Pļevnas aplenkšanā un ieņemšanā, stāstīja, ka kādā miglainā rītā pēc nikniem krievu uzbrukumiem uz Pļevnas nocietinājumiem parādījies balts karogs – padošanās zīme. Tā stāstīja arī kara hronika. Ausīs it kā skan ieroču šķindoņa un priecīga marša skaņas, kad krievu kara pulki ieiet atstātajos fortos un bada un slimību izmocītajā Pļevnas pilsētā.

Ja tautā karš populārs, tad rodas teikas un leģendas. Balkānu kara vadmotīvs bija reliģisks: glābt kristīgos no musulmanisko turku spaidiem. Priekš 60 gadiem šis motīvs bija svarīgs. Un ko tais laikos tauta zināja par Tuvo vai Tālo Austrumu jautājumu vai citām lielās politikas lietām? Kara popularitāte atbalsojās dažādos veidos. Viens no tiem: tai laikā celtās mazmājiņas Galgauskas pagastā nosauca pazīstamu kara vietu vārdos, dēvējot tās vai nu par Pļevnu, Erzerumu, Šipku vai citādi. Arī suņiem deva “ienīsto pagānu turku” vārdus – “Sultāns”, “Osmans” u. c.

Atgriežoties no atmiņu un vēstures pasaules un pašķirstot to laiku Galgauskas pagasta tiesas grāmatas, atrodam tur minētus Balkānu kara dalībnieku vārdus jau kā rekrūšus, kas nodoti karaklausībā jau dažus gadus priekš kara un piedalījušies karā no aktīvā dienesta, gan arī iesaukti no rezerves. Tā protokolos atrodam Kārli Biezo, Jēkabu Biezo, Pēteri Medni, Andreju Klēbahu, Jāni Kazaku, Jāni Krēsliņu, Kārli Sarmuli u. c. Tie bija izkarojušies pa Turciju, izsalušie pie bēdīgi slavenās Šipkas, pārgājuši pāri Balkāniem, aizgājuši līdz Adrianopolei un San-Stefani, no tālienes noskatījušies Aija-Sofijas zeltītajos torņos, pēc tam

atgriezušies dzimtenē, atstājot dažu labu kara biedru salauztiem kau-
liem Balkanu aizās...

Izaudzis lielāks, ar lielu interesi lasīju sava radnieka Jēkaba Biezā
vēstules, kas bija rakstītas no kara lauka un kur bija tik daudz stāstīts
par kara grūtībām un pārdzīvojumiem. Jēkabs Biezais aktīvo karaklau-
sību nokalpojās Pēterpilī gvardijas artilērijā. 1876. g. viņš beidz aktīvo
dienestu, pārnāk dzimtenē, bet 1877. g. to iesauc karā no rezerves kā
“biļetnieku”, kā toreiz dēvēja rezervistus. Žēl, ka laiku plūdumā gājušas
zudumā šās vēstules. Atmiņā palikušas tikai dažas spilgtākas vietas. Tā
vienu vēstuli viņš raksta pēc kādas niknas kaujas. Virsnieki krituši viens
pēc otra, baterijas komandēšana pārgājusi no rokas rokā. Turki brukuši
virsū, tā kā spējuši turēties pretī tikai ar aukstajiem ieročiem. Biezais
bijis t. s. “feijerverkeris” [unteroficiēris artilērijas daļās]. No sākuma tu-
rējies pretim ar zobenu, bet kad tas izsists no rokas, tad ar lielgabala
stobra slaukāmo slotu. Palikuši dzīvi nedaudzi, kurus izglābuši piestei-
gušies palīgi. Citās vēstulēs aprakstīts tālākais gājiens līdz Adriānoplei
un San-Stefanai. Jēkabs Biezais pēc kara dzīvoja Pēterpilī, ir divu ārstu
tēvs, mira 1933. g. Pēterpils tuvumā.

Kad es skatos Vereščagina gleznā “Pie Šipkas viss klusu”, tad es
redzu savu veco pazīstamu Krēslīņu, kas pie Šipkas bija nosaldējis kājas,
pie kam viena bijusi jāamputē. Tā Krēslīņš sava mūža otro daļu nostai-
gāja ar koka kāju tāpat kā Kārlis Sarmulis. Abi saņēma invalīdu pensiju
5 vai 6 rubļi mēnesī. Andrejs Klēbahs bija bez vēsts pazudis. Kas bija pār-
nākuši no kara, tie vadīja savu dzīvi tālāk dzimtajā pagastā kā kurais –
dažs beidza savas dienas par kalpa vīru, dažs uzdzīvojās par saimnieku,
dažs palika joprojām amatnieks, bet laba daļa nokļuva nespēka dienās
pagasta nabagā...²⁰

Tieši ar šo karu saistās arī pirmā vēstures avotos fiksētā turku parādīša-
nās Latvijā. Krievijas–Turcijas kara laikā vairākus simtus liela krievu gūstā
pie Pļevnas kritušu turku karavīru grupa tika atsūtīta uz Cēsīm. Publicista
un sabiedriskā darbinieka Kārļa Dzirkaļa 30. gados apkopotā informācija
liecina, ka Pļevnas kaujā 1877. gada septembrī gūstā krituši karavīri (ap-
mēram 1000) atvesti uz Cēsīm, vienu daļu izvietojot vecās karavīru mītnēs
Gaujas ielā 23 (30. gados tur atradās Cēsu apriņķa cietums), pārējos – tu-
vākajos pagastos (Mārsnēnu u. c.). Sākumā gūstekņus apsargāja krievu

²⁰ Klēbahs A. Latvieši – Balkānu kara dalībnieki. *Latvijas Kareivis*, 09.11.1937. Sk. arī:
Klēbahs A. 19. g.s. karavīru traģika. *Latvijas Kareivis*, 27.02.1938.

karavīru sardze, bet jau 1878. gada sākumā tika nolemts, ka bēgšana nav iespējama lielo attālumu dēļ līdz Turcijai, un gūstekņus vairs neapsargāja. Trīsdesmito gadu vidū kāda Cēsu iedzīvotāja atcerējās, ka bērnībā, “braucot kopā ar tēvu uz pilsētu, tēvs viņai parādījis Vintera gravā upītē mazgājoties turku gūstekņus Pēc mazgāšanās tie izklājuši mazus tepikus un lūguši Dievu”. 1935. gadā prese citēja 1878. gada Rīgas laikrakstu, kas vēstīja: “No Cēsīm ziņo, ka starp tur būdamiem turku vaņģiniekiem stipri vien tīfa sērga sākusi plosīties, ikdienas pa kādam no vaņģiniekiem aizraudama. Cēsu pilsētas valde lūgusi gubernatoru, lai vaņģinieki taptu vesti prom, jo tīfa sērga sākusi apdraudēt pilsētas iedzīvotājus [...] izgājušo sestdienu tapa še stāvējošo turku vaņģinieku, pavisam 1000 cilvēku, aizsūtīšana uz mājām. Jāsaka, ka gan viņi veselu gadu dzīvojuši še kā godīgi un strādīgi vīri izturējušies un nekādas nebūšanas no viņiem nav dzirdētas.” Ir informācija, ka 20. gadsimta sākumā pieminēti kapos esot sakopuši “turku studenti” (iespējams, Rīgas Politehniskā institūta azerbaidžāņu studenti).²¹

K. Dzirkalis par šiem gūstekņiem Cēsis rakstīja:

“[Gūstekņi bija] tērpti pūsmēteļos, pelēki-brūnā nokrāsā, viegliem apaviem kājās. Galvā sarkanās filca feskas [turku karavīru galvassegas] ar melnu pušķi un pūsmēnesi priekšā. Dažiem ap fesku bijis aptīts balts vai raibs dvielis, citiem feskas vietā – raibi vai sarkani lakati. Gūstekņi bija dažādā vecumā – jaunāki un vecāki. Sejas krāsa tumša, augumi slaiki. Pret vietējiem iedzīvotājiem gūstekņi izturējās ļoti pieklājīgi, nevienam neaizskāra un tāpēc ieguva drīz vispārējas simpātijas. Parasti viņi gāja kopā, pulciņos, retāk pa vienu. Sievietes un bērni tomēr no viņiem mazliet baidījās. Gūstekņi bija ļoti miermīlīgi un godīgi. Krievu kareivji ar viņiem arī labi sapratās. Satiekoties uz ielas, viņi savā valodā kaut ko uzkliedza, ko neviens nesaprata. Tas bija parastais sveiciens “Salem-aleikum”. Gaujas ielas kreisā pusē, netālu no tagadējiem turku kapiem, atradās tā saucamais Lazdiņa krogs (tagad Druviņi), kuru gūstekņi labprāt apmeklēja, slavējot vietējo alu. Šajā nolūkā viņi apmeklēja arī Raiskuma krogu, pāri Gaujai. Vienam otram gūstekņim turējās nauda, un tie bieži vien aizgāja iebaudīt lēto alu (7 krievu kap.[eikas] par pudeli).

Pie tagadējās Bergholca pirts (Gaujas ielā 10) toreiz bija alus bode, kuru tāpat gūstekņi bieži apciemoja, sevišķi pirts dienās. Sākumā gūstekņi negribēja pirtī iet, baidīdamies, ka viņus tur nenokauj, bet vēlāk ar prieku gāja pērties. Gūstekņi, cik spēja, gatavoja arī savus īpatnos

²¹ 23 turki no Pļevnas zem Cēsu velēnām. Rīts, 28.10.1935.

ēdienus, sevišķi sviesta un maizes gatavošana bija nepazīstama vietējiem iedzīvotājiem. Sviestu dabūja ar skāba krējuma sautēšanu krāsnī, ko vēlāk iemācījās arī cēsnieki. Starp gūstekņiem bija arī daži mācītāji – mullas un virsnieki, kas apkopa ticības lietas. Lūgšanas laikā katrs turks novilka kurpes un tad, uz mazas segas nometies ceļos pret austrumiem, skaitīja lūgšanas un sauca “Allah, Allah!”

Nevarēdami pierast pie ziemeļu klimata, turki sāka lēnām apmirt. Toreizējā pilsētas valde (maģistrāte), kura darbojās vāciskā garā, izvēlējās turku gūstekņu apglabāšanai kādu mazu zemes gabalu pilsētas nomalē, tagadējās Gaujas ielas kreisā pusē, priežu mežiņā. Mirušos apglabāja krievu kareivji. Turku mācītāji [acīmredzot mullas – Ē. J.] vēlējās mirušos apglabāt sēdus ar galvu ārpus zemes, bet krievu valdības iestādes to neatļāva, tāpēc tie guldīti baltos koka zārkos. Daži guldīti pa divi vienā kapā. Pie katra kapa uzstādīja koka dēlīti ar uzrakstu. No dēlīšiem neviens nav uzglabājies.

1877.–78. gados nomira Cēsīs pavisam 23 gūstekņi, kuri arī apglabāti minētos turku kapos. Ap 1880. gadu pilsētas valde uzstādīja kapos pelēka granīta kapa akmeni, kura nogludinātā pusē zem guloša turku pūsmēneša iekalts uzraksts vācu valodā: “23 Türkische Gefangene aus der Plewnaschen Armee. Gest. 1877/8.” Pēc šā pieminekļa uzstādīšanas kapos apbedīti vēl 3 turku gūstekņi²², jo tagad kapos redzamas pavisam 26 kapu kopīņas. Pēc Krievijas-Turcijas kara beigām (1879²³) Cēsīs palika vairāki turku gūstekņi uz pastāvīgu dzīvi. Viens no tiem Rīgas ielā 22 atvēra tā saucamo “Turku maiznīcu”, kuras izkārtnē bija redzams klinģeris un turku pūsmēnesis. Maiznīcā strādāja vairāki turki un gatavoja ļoti garšīgu maizi. Turki cepa arī savu pīto maizi ar magonēm un apaļos

²² Cēsu muzeja pētnieks vēstures doktors Tālis Pumpuriņš izpētījis, ka ir 25 krievu–turku karagūstekņi un starp apbedītajiem “ir kāds kirgīzs, kas šeit pasaules kara laikā būvēja tranšejas un tad kā muhamedānis ir apglabāts šeit pie saviem ticības brāļiem”. Sk.: Turku gūstekņi Latvijā – spilgti, taču maz izzināti un piemirsti. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/turku-gustekni-latvija--spilgti-tacu-maz-izzinati-un-piemirsti.a166498/> [skatīts 05.06.2018.]. Saskaņā ar 30. gados K. Dzirkļa Cēsu pilsētas arhīvā atklāto un publiskoto informāciju 1878. gada janvārī–aprīlī Cēsu pilsētas slimnīcā nomira 19 turku karagūstekņi (kareivji Hasirs Ali, Osmans Suleimans, Ibrahim Hasams, Ali Muharans, Memeds Ali, Sali Veli, Hasans Huseju, Veli Izmails, Ali Mustafa, Halils Huseins, Mehmeds Mehmeds, Memets Memets, Abdula Memets, Šabons Šerifs, Ali Jakubs, Emins Mehemets; unteroficieri Rustens Sulfukars, Mustafa Memets, Abduls Izmails), maijā–augustā nomiruši vēl seši turku karagūstekņi (kareivji Ahmeds Hasans, Omers Mahmuds, Halils Omers, Omers Halils, Bekirs Bekirs, Ali Abderamens). Sīkāk sk.: Kādi turku karavīri apglabāti Cēsīs. *Cēsu Vēstis*, 24.09. 1937.

²³ Patiesībā karš beidzās 1878. gada janvārī.

*nelielos klaipiņus. Tīriba maizes ceptuvē bija priekšzīmīga, un iedzīvotāji labprāt tur iepirkās, sevišķi ieciendami turku klinģerus. Vispār, vecie cēsnieki atcerās un piemin turku gūstekņus ar patīkamām atmiņām.*²⁴

1937. gadā K. Dzirkalis rakstīja, ka “turku gūstekņu [...] starpā bija virsnieki, instruktori un kareivji, kas cieši turējās kopā. Šajā laikā cēsnieki mācījās pazīt tajās Turcijas dēlu savdabīgo dzīves veidu, kulta īpatnības, valodu, parašas u.t.t. Viens otrs vecs cēsnieks vēl tagad atcerās laipnos un pieklājīgos turkus, kuri grupās staigāja pa pilsētas ielām, iemantojot iedzīvotāju nedalītas simpātijas. Vairākas latvju ģimenes, pie kurām apmetās turku virsnieki un instruktori, nodibināja ar tiem sirsnīgas un draudzīgas attiecības un uzturēja ilgstošu sarakstīšanos arī pēc gūstekņu atgriešanās Turcijā”²⁵

Turku karavīru kapi Cēsīs tika rekonstruēti 2004./2005. gadā, atjaunojot uzrakstu plāksnes, karogu mastus, kā arī izzudušos musulmaņu pusmēness un zvaigznes simbolus. Uz kapu kopiņām izveidoti betona kapakmeņi, izveidotas uzejas kāpnes, vārtu stabi, kā arī veikti citi labiekārtošanas darbi. Kapu rekonstrukcija veikta ar Turcijas valdības finansējumu, sadarbojoties Latvijas Brāļu kapu komitejai un Cēsu pilsētas pašvaldībai. 2008. gadā šie turku karavīru kapi iekļauti 2008. gada Eiropas kultūras mantojuma dienu “Neparastais mantojums” pieminekļu sarakstā. Turklāt Cēsu Vācu kapos apglabāts Cēsu pilsētas ārsts Ādolfs Vībeks (*Wiebeck*; 1837–1878). Viņš, ārstējot turku gūstekņus, inficējās ar tīfu un pats kļuva par epidēmijas upuri, nomirstot 1878. gada 22. martā (viņa kapavietu iezīmē krusts ar uzrakstu).²⁶

Avotos ir informācija arī par citām vietām Latvijas teritorijā, kur pēc 1877.–1878. gada kara bijuši izmitināti turku karagūstekņi, piemēram, Krustpīlī (1937. gada vietējā prese atzīmēja, ka tie bijuši labprātīgi gūstā padevušies, “nepiemērotā klimata dēļ tie apmira un tos apglabāja tā saucamajos Turku kapos pie Asotes pilskalna”²⁷). Novadpētnieks Aivars Smeceris Krievijas un Baltkrievijas arhīvos izpētījis, ka Krustpīlī tiešām noņemti vismaz 236 turku karagūstekņi, turklāt viņš pieļauj, ka netālu esošā Turku pagasta nosaukums arī saistīts ar šiem gūstekņiem, no kuriem daļa tur izvietoti.²⁸

²⁴ Dzirkalis K. Ko stāsta Cēsu turku kapi. *Cēsu Vēstis*, 25.09.1936.

²⁵ Dzirkalis K. Latvijas – Turcijas draudzība. *Cēsu Vēstis*, 24.09.1937.

²⁶ Cēsu pilsētas vēstures un mākslas muzeja speciālista, vēstures doktora Tāļa Pumpuriņa autoram sniegtā informācija, 2018, 5. jūl.

²⁷ Krustpīlis 700 gados. *Jēkabpils Vēstnesis*, 09.12.1937.

²⁸ Turku gūstekņi Latvijā – spilgti, taču maz izzināti un piemirsti. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/turku-gustekni-latvija--spilgti-tacu-maz-izzinati-un-piemirsti.a166498/> [skatīts 05.06.2018.].

Jāatzīmē vēl kāda pilnībā aizmirsta un neievērota vēstures lappuse latviešu sakaros ar Turciju. 1855. gadā bijušā Vidzemes rekrūša Krievijas armijas virsnieka ģimenē Pēterburgā dzimušajam Emanuilam Kalniņam bija lemts kļūt latvieti, kurš sasniedzis augstāko dienesta pakāpi (1913. gadā – ģenerālleitnants) un arī augstāko amatu Krievijas armijā. Viņš ar zelta medaļu beidza 1. Sanktpēterburgas reālskolu un 1876. gadā kā brīvprātīgais iestājās 24. artilērijas brigādē. Nākamajā gadā viņš sekmīgi nokārtoja pārbaudījumus Mihaila artilērijas skolā, kļūstot par virsnieku 1. rezerves artilērijas brigādē, kurā līdz pat kļūšanai par Ģenerālštāba akadēmijas klausītāju 1880. gadā ieņēma dažādus ierindas un ārrindas amatus. 1885. gadā jau kapteiņa dienesta pakāpē viņš tika ieskaitīts Austrumu valodu kursos. Pēc to pabeigšanas viņš uz pusgadu tika komandēts “praksē” uz Konstantinopoli, tad – lai iegūtu ierindas cenzu, vienu gadu komandēja rotu 57. Modļinas kājnieku pulkā, pēc tam (1890. gadā) jau kā apakšpulkvedis atgriezās Konstantinopolē Krievijas kara aģenta (militārā atašeja) rīcībā. 1894. gadā viņu paaugstināja par pulkvedi, 1895. gadā – par kara aģenta (atašeja) palīgu Grieķijā. 1897. gadā Krievijas valdība nozīmēja viņu par savas valsts pārstāvi starptautiskajā komisijā Turcijas-Grieķijas robežas noteikšanai. 1899. gada augustā E. Kalniņu iecēla par Krievijas kara aģentu (militāro atašeju) Turcijā, Konstantinopolē, 1902. gadā “par teicamu dienestu” piešķirot ģenerālmajora pakāpi. 1904. gada novembrī ar cara pavēli E. Kalniņu iecēla par Odesas kara apgabala ģenerālkvartīrmeistaru. Šajā ļoti svarīgajā apgabalā ietilpa gan Simferopoles un Sevastopoles kara ostas, gan Besarābijas un Hersonas guberņas, gan citi īpaši stratēģiski nozīmīgi un militāri nocietināti rajoni. Un – pats būtiskākais – izlūkošanas rakstura informācijas vākšana. 1907. gadā pieredzējušo virsnieku vairākkārt komandēja uz ārzemēm, turklāt janvārī – “viņam uzdotā slepenā rikojuma izpildei”. 1910. gadā cars izteica viņam personisku pateicību par “izcilu darbību un sevišķām pūlēm okupācijas vienības sastāvā Krētas salā” Vidusjūrā (kad tā atšķēlās no Turcijas un pievienojās Grieķijai). Dienesta laikā E. Kalniņš bija ieguvis ļoti iespaidīgu Krievijas un ārvalstu ordeņu kolekciju. Viņš bija pilns Svētā Staņislava un Svētās Annas ordeņa kavalieris (tātad – ieguvis visas šo apbalvojuma šķiras), saņēmis arī Svētā Vladimira III šķiras ordeni. Viņam bija trīs Turcijas, viens Grieķijas un viens Austroungārijas ordenis.²⁹ E. Kalniņš kļuva par vienu no ievērojamākajiem 20. gadsimta Krievijas militārās domas speciālistiem. 1907. un 1908. gadā žurnālos “Vojennij sbornik” un “Bratskaja pomoshch” viņš publicēja vairākus rakstus. Balstoties uz 19. gadsimta otrās puses karadarbības

²⁹ RGVIA, 409 f., 1 op., 261–178 d., 3–25 l.

pieredzi, viņš pamatoti pierādīja, ka nepieciešama Ģenerālštāba reforma, turpmāk lielāku vērību pievēršot potenciālā pretinieka studijām. Viņš arī ieteica kara gadījumā ar Turciju uzbrukt nevis Konstantinopolei un Bosfora jūras šaurumam, bet virzīt triecienu cauri Krievijai draudzīgajām zemēm uz Vidusjūru un Suecas kanālu, kas Ģenerālštābā tika noraidīts, bet ko tagad krievu militārvēsturnieki atzīst par vērā ņemamu domu.³⁰

Turki Latvijā, Pirmais pasaules karš

19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā, strauji augot rūpniecībai un tirdzniecībai Vidzemes guberņas galvaspilsētā Rīgā, tajā ieradās arī turki. 1913. gadā starp Rīgas iedzīvotājiem tika reģistrēti 510 pie musulmanisma piederīgie, no kuriem lielākajai daļai dzimtā bija tatāru vai turku valoda, vēl 41 persona, kas oficiāli skaitījās Persijas un Turcijas pavalstnieks (pilsonis), vēl Rīgā bija 26 armēņi, kas arī bija Persijas un Turcijas pavalstnieki. Pēc Pirmā pasaules kara Turcijas pilsoņu un arī turku skaits būtiski samazinājās, piemēram, 1920. gadā Latvijā dzīvoja tikai 19 turki. Turklāt gan varas iestādes, gan paši Latvijā dzīvojošie musulmaņi bieži pilnībā neapzinājās savu nacionālo piederību, ko apliecina apstākļi, ka vienā ģimenē cilvēki dažkārt tika reģistrēti gan kā turki, gan tatāri.³¹

1914. gadā sākās pasaules karš, kas faktiski pilnībā izmainīja ne tikai ģeopolitisko situāciju, bet arī apgrība kājām gaisā visu Latvijā dzīvojošo cilvēku dzīvi. Oktobrī karā Centrālo valstu pusē iesaistījās arī Turcija, tādējādi tieši nostājoties pret Krieviju. 30. oktobrī Rīgā visu dienu līdz pusnaktij notika patriotiskas demonstrācijas sakarā ar Turcijas uzbrukumu Krievijai, mēģinājumi demolēt Rīgā esošās turku maiznīcas (pulksten 22 kāds iesvieda akmeni maiznīcas logā Troņmantnieka bulvāra un Suvorova ielas krustojumā, īpašnieki ātri šo un citas maiznīcas aizslēdza).³² Turpmākajās dienās Rīgā turpinās patriotiskas demonstrācijas sakarā ar kara pieteikumu Turcijai.³³ 12. novembrī Vidzemes guberņā pēc varas iestāžu rīkojuma policija apcietināja Turcijas pavalstniekus – turkus (apcietināšanas rīkojums neattiecās uz

³⁰ Kalnin E. *Generalnij shtab i jego specialnostj*. Odessa, 1909, 147 str.; Rash K. Aristokrati bitv. Pieejams: www.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/02/435/51.html. Sk. arī: Jekabsons Ē. Latviešu zemnieka dēls – cariskās Krievijas militārais atašejs Turcijā. *Tēvijas Sargs*, 2005, Nr. 1 (janvāris), 28.–29. lpp.

³¹ Ščerbinskis V. *Ienācēji no tālienes: Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvji Latvijā no 19. gadsimta beigām līdz mūsdienām*. Rīga: Nordik, 1998, 11., 12., 17. lpp.

³² Patriotiskas manifestācijas. *Jaunākās Ziņas*, 18.10.1914.; Turku maiznīcas. *Jaunākās Ziņas*, 19.10.1914.

³³ Patriotiskas manifestācijas. *Jaunākās Ziņas*, 22.10.1914.

Turcijas pilsoņiem – pareizticīgajiem grieķiem un armēņiem). Prese ziņoja, ka visvairāk turku apcietināts divās lielākajās turku maiznīcās Rīgā – Teātra bulvārī pie 1. pilsētas teātra un Troņmantnieka bulvārī 25 (krustojumā ar toreizējo Suvorova ielu). Rīgas centrālcietumā tika ievietoti 28 turki (maiznīcu īpašnieki un darbinieki, namīpašnieks u. c.), paredzot viņu izsūtīšanu uz Iekškrēvijas guberņām.³⁴ Tika aizturēts arī kinematogrāfa “Star” direktors – Turcijas pilsonis Vasilījs Hrisko.³⁵ 22. novembrī no Rīgas katorgas un guberņas (Centrālā) cietuma tika izsūtīti 143 Vācijas, Austroungārijas un Turcijas pavalstnieki, pēdējās dienās apcietinātie 83 Vācijas un Austroungārijas pavalstnieki piespiedu kārtā devās uz Astrahaņas, 28 Turcijas pavalstnieki – uz Tambovas guberņu paši par saviem līdzekļiem. Prese gan atzīmēja, ka daži no izsūtīto turku maizes veikaliem, kas kādu laiku bijuši slēgti, atkal atvērti un tos turpina vadīt turki, kuri nav armijā iesaucamajā vecumā.³⁶

Katrā ziņā pilsētas straujo evakuāciju 1915. gada vasarā var uzskatīt par zināmu hronoloģisko robežu, kas uz vairākiem gadiem faktiski pilnībā izbeidza jebkādu turku tautības iedzīvotāju darbību Rīgā. Taču ir informācija, ka vācu karaspēka 1915. gadā ieņemtajā Liepājā 1915. un 1916. gadā viesojās Vācijas sabiedrotās Turcijas armijas virsnieku grupa, acīmredzot lai iepazītos ar vācu karaspēka darbības pamatprincipiem Kurzēm.³⁷

Savukārt daudzi Krievijas armijas latviešu tautības karavīri un virsnieki piedalījās karadarbībā pret Turcijas spēkiem Kaukāza frontē, piemēram, pazīstamās krievu kinohronikas autors par kaujām pie Erzerumas cietokšņa bija latvietis – kinooperators Jānis Doreds. Ne tik lielā skaitā kā frontēs pret Vācijas un Austroungārijas armiju, taču latvieši cīnījās arī Kaukāza frontē, kā arī piedalījās jūras kaujās Melnajā jūrā visus kara gadus. Piemēram, kopš 1915. gada sākuma Kaukāza frontē karoja un vairākkārt tika ievainots Aleksandrs Veiss, par kaujas nopelniem saņemot apbalvojumus un tiekot paaugstināts dienesta pakāpēs (kara beigās bija 14. armijas korpusa štāba sevišķu uzdevumu virsnieks), kopš 1914. gada beigām – Eduards Graudiņš (vairākkārt ievainots, apbalvots, paaugstināts līdz štābkapteiņa pakāpei)³⁸ un daudzi citi.

Daži latvieši kā karavīri bija saistīti ar Turciju arī pēc Pirmā pasaules kara noslēguma, piemēram, 1918. gada februārī bijušais Krievijas Melnās jūras flotes virsnieks un vēlākais Latvijas Kara flotes admirālis Teodors

³⁴ Turku apcietināšana. *Jaunākās Ziņas*, 31.10.1914.

³⁵ Turcijas pavalstnieks. *Jaunākās Ziņas*, 14.11.1915.

³⁶ Ārzemnieku izsūtīšana. *Jaunākās Ziņas*, 10.11.1914.

³⁷ Jelgavas vēsturnieka Andra Tomašūna privātā kolekcija, fotouzņēmums, kurā redzama minētā turku virsnieku grupa Liepājā.

³⁸ LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 2090. l., b. p.; 6876. l., b. p.

Spāde tika iedalīts jaunizveidotās Ukrainas valsts Kara flotē, bet aprīlī Batumi cietoksni krita turku gūstā, no kura tika atbrīvots pēc vairākiem mēnešiem – oktobrī (vēlreiz Turcijā viņš atgriezās pēc dienesta Dienvidkrievijas Brīvprātīgo armijā – 1920. gada rudenī, novembrī Konstantinopolē pieņēma Latvijas pilsonību un devās uz dzimteni).³⁹

Sakari 1918. gadā – 20. gadu sākumā: Krievijas Pilsoņu kara akcents

Noslēdzoties Pirmajam pasaules karam, liela daļa latviešu tautas izrādījās ierauta Krievijas Pilsoņu kara norisēs, turklāt abās galvenajās karojošajās pusēs. Viens no kara epicentriem atradās bijušās Krievijas impērijas dienvidos, kur aktīvi izpaudās arī Turcijas faktors. Uz šo valsti evakuējās un bēga milzīgas balto Krievijas armiju karavīru un arī civilo bēgļu masas, starp kuriem bija tūkstošiem latviešu. Turklāt 1918. gada septembrī Turcijas karaspēks uz laiku ieņēma Azerbaidžānas galvaspilsētu Baku (uzskatīja to par savu teritoriju, bet azerbaidžāņus – par turkiem), kurā kara gados dažādos ceļos bija nonākuši arī neliels skaits latviešu.

Latviešu bēgļu atgriešanos cauri Turcijai savu ierobežoto iespēju robežās mēģināja risināt arī Latvijas Pagaidu valdība. Jau 1919. gada vasarā par Latvijas “priekšstāvi Dienvidus-Krievijā un Kaukāzā” tika iecelts Odesas Latviešu nacionālās padomes loceklis Rūdolfs Liepiņš. 1919. gada februārī no Odesas viņš bija ieradies Liepājā, lai sniegtu informāciju par situāciju Latvijas Pagaidu valdībai, un 8. martā no turienes devās atpakaļ uz Odesu. Taču, kad viņš iebrauca Konstancā (Rumānijā, pie Melnās jūras), Sabiedrotie no Odesas evakuējās, tāpēc bija spiests doties uz Konstantinopoli, no kurienes, kā viņš 7. maijā ziņoja, “laukā tikt arī ļoti grūti. Te dzīve ir diezgan dārga un nodarbošanos arī nekādu nau iespējams atrast”. Viņš arī atzīmēja, ka Latvijas vārds “starp citām tautām vēl maz pazīstams”, par to viņš pārliecinājies Čehoslovākijā, Ungārijā, Serbijā, Rumānijā, kur piedzīvojis “diezgan daudz grūtību un nepatīkšanu”, un “tā pati nezināšana ir arī te, Konstantinopolē”. 2. jūnijā viņš no Konstantinopoles ziņoja uz Londonu par nesekmīgajiem pirmajiem mēģinājumiem stāties sakaros ar Londonu, Parīzi, Donas un Kaukāza latviešu kolonijām. R. Liepiņš uzskatīja, ka būtu lietderīgi arī Latvijai izveidot Konstantinopolē savu oficiālu pārstāvniecību, kādas šeit ir daudzām citām līdzīgā stāvoklī esošām tautām un valstīm. 30. jūnijā R. Liepiņš ziņoja no Konstantinopoles, ka sastapies ar 20–30 tur esošajiem

³⁹ LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 5940. l., b. p.

latviešiem (daži karavīri, visvairāk – jūrnieki) un nodibinājis sakarus ar latviešiem Novorosijskā. Viņš arī atzīmēja, ka Konstantinopole “tagad ir diezgan liels politisks centrs, kur atrodas daudzu valstu priekšstāvniecības”. Saskaņā ar 3. jūlija ziņojumu Konstantinopolē viņš uzņēma sakarus ar Norvēģijas ģenerālkonsulātu, vienojoties, ka ar tā starpniecību saņems instrukcijas un dokumentus no pārstāvniecības Londonā un Parīzē (arī atrazdamies jau Novorosijskā). Tāpat viņš ziņoja par situāciju arī Latvijas delegācijai Parīzes Miera konferencē – 11. jūlijā delegācijas sēdē tika nolasīta viņa vēstule no Konstantinopoles, kurā viņš informēja par Konstantinopolē esošo latviešu lūgumu “pārvest viņus uz dzimteni”. 12. jūlijā Parīzē Latvijas delegācija informēja attiecīgo valstu pārstāvjus, ka Konstantinopolē esošais R. Liepiņš iecelts par Latvijas pagaidu valdības pārstāvi Krievijas Dienvidos un Aizkaukāza valstīs. Septembra sākumā R. Liepiņš pārcēlās uz Rostovu pie Donas Krievijā.⁴⁰

Faktiski pēc tam efektīvi Pagaidu valdības soļi šajā darbības virzienā uz ilgāku laiku tika pārtraukti, un tikai 1920. gada pavasarī Pagaidu valdības vadītājs K. Ulmanis sāka sarunas par latviešu bēgļu stāvokli ar Rīgā strādājošo Amerikas Sarkanā Krusta misijas vadītāju Edvardu Raienu (*Ryan*). Maijā E. Raiens informēja K. Ulmani, ka no organizācijas pārstāvja Konstantinopolē saņemta 22. aprīlī rakstīta ziņa, kurā viņš, atceroties Parīzē decembrī dzirdēto par Latvijas bēgļiem, ziņoja par, iespējams, apmēram 10 000 latviešu, kuri dzīvo Melnās jūras ostu pilsētās. Amerikāņu pārstāvis pauda gatavību sadarboties viņu repatriēšanā uz dzimteni, un E. Raiens jautāja par K. Ulmaņa apsvērumiem šajā jautājumā⁴¹, tomēr nekāda aktīva rīcība nesekoja.

1920. gada 2. jūlijā Latvijas Ministru kabinets iecēla kapteini Aleksandru Kacenu par valdības delegātu pie Rumānijas, Turcijas un Ukrainas valdībām bēgļu reevakuācijas lietās (9. jūlijā viņu apstiprināja tādā pašā amatā arī pie Austrijas, Bulgārijas, Gruzijas, Grieķijas, Čehoslovākijas, Azerbaidžānas, Dienvidslāvijas un Krimas pussalas valdībām).⁴² 1921. gada 27. septembrī valdība atbrīvoja viņu no visiem šiem amatiem, skaitot no 13. septembra.⁴³

⁴⁰ LNA LVVA, 2575. f., 1. apr., 41. l., 1.–16. lp.; 7. apr., 19. l., 7.–64. lp.; *Latvija Parīzes Miera konferencē 1919. gadā. Delegācijas sēžu protokoli*. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2017, 240. lpp.

⁴¹ Hoover Institution Archives, American National Red Cross, box 207–2, 178–23 (Commissioner Claffin Davis to R. Olds, Apr. 22, 1919; R. Olds to E. Ryan, May 7, 1920; E. Ryan to K. Ulmanis, May 19, 1920).

⁴² LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 209., 208. lp.

⁴³ Turpat, 207. lp.

Vienlaikus Konstantinopolē 1920. gada augustā no Sevastopoles Krimā ieradās jurists Vladimirs Krjukovs, kurš Latvijas misijā šajā pilsētā bija saņēmis pilnvarojumu pārraudzīt bēgļu reevakuāciju un pat slēgt tirdzniecības darījumus valsts interesēs. Uz kuģa viņš piedāvāja sekretāra amatu atveramajā pārstāvniecībā tikko no baltās Dienvidkrievijas Brīvprātīgo armijas atlaistajam un uz Latviju braucošajam podporučikam Hugo Stagem, kurš priekšlikumu pieņēma. Vēlāk H. Stage rakstīja, ka viesnīcā pie V. Krjukova, kurš nepratis latviešu valodu, pastāvīgi ieradušās aizdomīgas personas, kam tas solījis pasēs, par ko ievācis “rokasnaudu”, tāpēc H. Stage pat gatavojies viņu arestēt ar Krievijas armijas pārstāvja Konstantinopolē palīdzību. 3. septembrī Konstantinopolē no Vīnes, kur bija devies, pavadot latviešu bēgļu grupu no Sevastopoles cauri Bulgārijai, ieradies Latvijas misijas vadītājs Krimā kapteinis Bruno Baņevičs, kuram H. Stage izskaidrojis situāciju. B. Baņevičs atņēmis V. Krjukovam Latvijas pasi un sava palīga Miķeļa Stengrevica viņam izsniegto pilnvaru, piedāvājot H. Stagem pieņemt Latvijas kara aģenta amatu ar uzdevumu pārraudzīt caurbraucošo bēgļu lietas. H. Stage pienākumus uzturēja un jau 7. septembrī sniedza palīdzību pirmajiem 15 no Krimas iebrākušajiem latviešu bēgļiem. Vienlaikus civilietu pārraudzību B. Baņevičs uzdeva šajā grupā atbrākušajam Jaltas Latviešu biedrības sekretāram Arvīdam Ručam un pats 8. septembrī devās uz Krimu. Uzreiz pēc tam H. Stage un A. Ručs (oktobra sākumā viņš gan izbrauca uz Latviju) attiecīgi kā “kara un diplomātiskais aģents” stādījās priekšā “visiem Eiropas valstu priekšstāvjiem” un tikuši atzīti par “pilntiesīgiem valdības interešu priekšstāvjiem”. H. Stage rakstīja: “Ievadīdami Latvijas priekšstāvniecību pareizās sliedēs tādā Eiropas centrā kā Konstantinopole, tikai nepietiekošu pilnvaru dēļ, kad vajadzēja saņemt atvēlētos no Latvijas valdības caur Franču valdību naudas līdzekļus priekš bēgļu vajadzībām, jo 4. oktobrī atbrauca no Sevastopoles ap 100 latviešu bēgļu bez jebkādiem līdzekļiem, priekš kuriem bij nepieciešami vajadzīga nauda priekš uztura un tālākas sūtīšanas, minēto naudu nevarēja dabūt. Šo bēgļu grupu izdevās ar lieliem pūliņiem, pateicoties nodibinātiem sakariem uzturēt Konstantinopolē un izgādāt brīvu ceļu caur Amerikas Sarkano Krustu, Franču, Bulgāru un Serbu priekšstāvjiem. No visa lietas virziena redzams, ka priekšstāvniecība šeit vajadzīga, bet viņa tiek kavēta savā darbībā tikai tādēļ, ka nav tiešu pilnvaru no valdības.”⁴⁴ 1921. gada 19. augustā H. Stage atcerējās, ka pats izbraucis šajā 30 latviešu grupā 6. janvārī no Krievijas pārstāvniecības, turklāt pirms vilciena atiešanas Amerikas Sarkanā Krusta pārstāvis izsniedzis

⁴⁴ LNA LVVA, 2570. f., 2. apr., 80. l., 1.–45. lp.

katram grupas loceklim pabalstu – 44,5 Turcijas liras.⁴⁵ Amerikāņi Konstantinopolē sniedza Latvijas pilsoņiem arī cita veida atbalstu. Piemēram, Latvijas pārstāvis krievu balto spēku vēl kontrolētajā Krimā M. Stengrevics 1920. gada septembrī diplomātiskajam pārstāvim Londonā domāto informāciju par latviešu bēgļu stāvokli šajā Pilsoņu kara apņemtajā reģionā nosūtīja caur ASV augstāko komisijas vadītāju Konstantinopolē un ASV vēstniecību Londonā.⁴⁶

Oktobrī H. Stage Konstantinopolē aktīvi reģistrēja Latvijas bēgļus, iepriekš ievācot no konkrētām personām informāciju par viņu saistību ar Latviju un gaitām.⁴⁷ Jau 7. septembrī kopā ar B. Baņeviču tika izstrādāts sludinājums latviešu un krievu valodā par “Konstantinopoles latviešu reģistrēšanu” pie “kara aģenta”, ko atsūtījis “Latvijas Kara misijas priekšnieks Krimā”. Tas noteica, ka pilsonim jāiesniedz lūgumraksts izsniegt viņam pasi, uzrādot savu tautību, ticību, vecumu, ziņas par dzimšanas vietu un darbību, kā arī jāiemaksā viena Turcijas lira. Ap 20. septembri B. Baņevičs solīja ierasties atkal, izskatīt iesniegumus un izsniegt pasas. Tāpat šajā laikā H. Stage kā “Latvijas misijas militārais aģents” bēgļu jautājumos tiešām aktīvi sarakstījās ar Lielbritānijas un Francijas pārstāvjiem, kā arī ASV Sarkanā Krusta pārstāvjiem Konstantinopolē, panākot nelielu naudas pabalstu piešķiršanu un transportēšanas iespējas vairāk nekā 100 latviešu bēgļiem.⁴⁸

1920. gada oktobrī Konstantinopolē (Stambulā) ieradās Latvijas valdības delegāts kapteinis A. Kacens. Konstatējis B. Baņeviča darbības nelikumību, viņš pārtrauca arī tā iecelto pārstāvju darbību Turcijā (starp abiem izraisījās nopietns konflikts). Par šo jautājumu notika plaša sarakste, un 1920. gada 18., 22. un 30. oktobrī, kā arī 22. novembrī no Konstantinopoles A. Kacens ziņoja ārlietu ministram Z. Meierovicam par B. Baņeviča un ar viņu saistīto personu nelikumībām, tostarp finansiālajām. 7. decembrī viņš parakstīja rīkojumu, ar kuru paziņoja, ka spēkā nav B. Baņeviča un ar viņu saistīto M. Stengrevica, H. Stages, A. Ruča u. c. Latvijas valdības vārdā parakstīti dokumenti, turklāt tas tika izziņots arī vietējā krievu presē.⁴⁹

Šādos apstākļos izdevās saņemt Polijas piekrišanu vismaz mēģināt atvieglot smago stāvokli ar latviešu bēgļu plūsmu, un 1920. gada 17. novembrī

⁴⁵ LNA LVVA, 1313. f., 3. apr., 6. l., 262. lp.

⁴⁶ LNA LVVA, 2575. f., 1. apr., 254. l., 3. lp.

⁴⁷ Sk. minēto lietu materiālus: LNA LVVA, 2575. f., 10. apr., 7., 8. l.

⁴⁸ LNA LVVA, 2575. f., 10. apr., 8. l., b. p.

⁴⁹ Sk.: LNA LVVA, 1313. f., 3. apr., 6. l., 8., 24.–263. lp. Lietai bija atskaņas vēl 1924. gadā Latvijā, kad apsūdzība pret B. Baņeviču, H. Stagi un vēl vairākām personām tika izskatīta Rīgas apgabaltiesā. Sk., piemēram: Viltus konsula Baņeviča “darbinieki” apgabaltiesā. *Latvis*, 05.02.1924.

Polijas Ārlietu ministrija informēja Latvijas diplomātisko pārstāvniecību Varšavā, ka pagaidām uzņemas Konstantinopolē esošo Latvijas pilsoņu interešu aizstāvību. Tāpat pārstāvniecība Polijā uzturēja kontaktus ar šīs valsts pilnvarotā pārstāvja vietas izpildītāju Bulgārijā, Sofijā, kurš savukārt uzņēmas Latvijas pilsoņu interešu aizstāvību tur, atvieglojot no Turcijas uz dzimteni braucošo bēgļu situāciju.⁵⁰ Bēgļu kustība faktiski turpinājās vairākus gadus, piemēram, vēlākais zvērināts advokāts Teodors Bramanis 1919. un 1920. gadā dienēja Dienvidkrievijas Brīvprātīgo armijas flotē, Krimā tika atvaļināts no armijas, pēc tam devās uz Konstantinopoli, tur gadu strādāja par pavāru, matrozi uz kuģa, fabrikā un ostā. Konstantinopolē viņam tika atteikts lūgums piešķirt Latvijas pilsonību, tāpēc, ieguvis Polijas pilsonību, devās uz Poliju un Vāciju un Latvijā atgriezās tikai 1921. gada nogalē.⁵¹

Bija atsevišķi gadījumi, kad bijušie Latvijas iedzīvotāji, ierodoties ar bēgļu plūsmu, palika Turcijā pavisam. Piemēram, 1925. gadā piešķirt sev Latvijas pilsonību lūdza Turcijā dzīvojošs kuģīpašnieks un uzņēmējs Andrejs Bohanovs – bijušā Rīgas notāra un Grieķijas goda konsula dēls.⁵²

Ievērojot izveidojušos apstākļus, latviešu tautības bēgļu plūsma cauri Turcijai bija saprotama un loģiska. Tomēr arī Latvijā, bēgot no haosa un trūkuma Krievijā, ieradās vairāki tur nonākuši turku bēgļi. 1920. gada janvārī, martā, oktobrī un 1921. gada martā kopumā deviņi Turcijas pilsoņi (Sidi Ben Saladins, Anna Nimus, Aleksandrs Faradžs, Elbeks Sarkis, vēl piecas personas) ieradās Latvijā no Padomju Krievijas (lielākā daļa – Latvijas bēgļu ešelonos), uzreiz varas iestādēm paziņojot par savu īsto tautību un piederību un pēc tam Dānijas konsulatā Rīgā, kas aizstāvēja to valstu pilsoņu intereses, kurām oficiālu pārstāvniecību Latvijā nebija, saņemot dokumentus tālākam ceļam uz dzimteni (tiesa, no viņiem vismaz E. Sarkis palika Latvijā, Rīgā, un ieguva Latvijas pilsonību⁵³). Šie cilvēki Krievijā, rodoties attiecīgai iespējai, vienkārši uzdevās par Latvijas pilsoņiem nolūkā nokļūt dzimtenē. 1929. gada maijā Latvijas Iekšlietu ministrijas Emigrantu un bēgļu transporta nodaļa ar Ārlietu ministrijas starpniecību centās panākt ceļojumu izdevumu atmaksu no Turcijas valsts (74,24 lati par pārvadāšanu dzelzceļā, kopumā 18 dienām valsts karantīnā, dezinficēšanu u. c.), skaidrojot, ka Turcijas pilsoņi ešelonā

⁵⁰ LNA LVVA, 2570. f., 10. apr., 66. l., 284., 285., 292., 293. lp.

⁵¹ Turpat.

⁵² LNA LVVA, 3234. f., 2. apr., 42936. l., b. p. Sk. arī: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. (sast.). *Latvijas notariāts: Latvijas zvērināti notāri biogrāfijās 1889–1945*. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013, 94. lpp.

⁵³ Sk. E. Sarkisa Latvijas ārzemju pasi (izsniegta 1931. gadā): LNA LVVA, 3234. f., 33. apr., 33951. l.

iekļuvuši, uzdodoties par Latvijas bēgļiem. Tomēr 1929. gada 5. septembrī Ārlietu ministrija konstatēja, ka nevar atbalstīt prasību pieprasīt šo summu, jo Latvijas iestādēm nemaz nebija tiesību repatriēt Turcijas pilsoņus no Krievijas, nav pierādījumu par šo personu pilsonību, turklāt summa ir pārāk niecīga, lai ievadītu saraksti ar Turcijas valdību.⁵⁴

Latvijā starpkaru periodā dzīvoja vairāki turku izcelsmes iedzīvotāji, kas te bija nonākuši dažādos ceļos Arī vairāki Latvijas pilsoņi bija dzimuši Turcijā, piemēram, Marija Kirs (1885. gadā), Rahele Maikapara (1880. gadā), jau pieminētais E. Sarkis (1866. gadā)⁵⁵ u. c. Pēc 1925. gada tautas skaitīšanas datiem, Latvijas teritorijā dzīvoja 24; 1930. gadā – 39 turku tautības iedzīvotāji.⁵⁶

⁵⁴ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4411. l., 1.–10. lp.

⁵⁵ LNA LVVA, 3234. f., 32. apr., 97642., 90130. l., 33. apr., 33951. l. (ārzemju passes).

⁵⁶ Skujenieks T. (red.). *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā*. Rīga, 1930, 63. lpp.

Latvijas un Turcijas attiecības: diplomātiskie un konsulārie sakari

Jautājums par attiecību nodibināšanu 20. gadu sākumā un draudzības līguma noslēgšana 1925. gadā

Nepastāvot oficiālām attiecībām ar Turciju un turpinoties bēgļu kustībai, ar atsevišķu Latvijas pilsoņu interešu aizstāvēšanas nepieciešamību Turcijā un ar to saistītos jautājumos Latvijas valdība saskārās jau 20. gadu pirmajā pusē. 1921. gada vasarā Latvijas Ārlietu ministrijā ienāca kāda A. Tīruma vēstule no Konstantinopoles (Stambulas), kurā viņš sūdzējās par to, ka nokļūšana Turcijā ir gandrīz neiespējama, jo Rumānijas un Itālijas varas iestādes neizsniedz latviešiem tranzītvīzas. 1921. gada 18. augustā Baltijas valstu nodaļa lūdza sūtniecību Varšavā nokārtot jautājumu ar Rumānijas sūtniecību. 2. septembrī sūtniecība šajā jautājumā vērsās tajā ar notu, izklāstot izveidojušos situāciju un lūdzot atbalstu.⁵⁷

Dažādi starpgadījumi tika kārtoti arī ar Latvijas sūtniecības starpniecību Parīzē. Piemēram, 1924. gada aprīlī Ārlietu ministrijā sava dēla jurnieka Miķeļa Žagata likteni lūdza noskaidrot viņa tēvs, kas bija dzirdējis par viņa šķietamo atrašanos Turcijas gūstā kopš 1918. gada. Tomēr ministrija šajā situācijā varēja vienīgi lūgt iesniegt detalizētāku informāciju par notikušo un apstākļiem.⁵⁸ 1924. gada 5. septembrī Ārlietu ministrijas Ārzemju pasu nodaļa lūdza sūtniecību paziņot jurniekam Valdemāram Ivanovam Stambulā, ka viņa mātei atļauts iebruukt Latvijā, iepriekš vīzu saņemot sūtniecībā Maskavā.⁵⁹

⁵⁷ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 45. l., 14., 15., 18. lp.

⁵⁸ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 900. l., 1., 2. lp.

⁵⁹ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 285. l., 22. lp.

Faktiski bija redzams, ka nepieciešams aktivizēt sakarus ar Turciju, lai aizstāvētu savus pilsoņus, taču to ierobežoja finansiālās iespējas. Tomēr jau 1923. gada 9. augustā Ārlietu ministrija uzdeva sūtnim Romā Miķelim Valteram vērsties pie Itālijas valdības ar lūgumu uzņemties Latvijas pilsoņu tiesību aizstāvēšanu un pārstāvēšanu Stambulā. Sūtnis sāka sarunas Itālijas Ārlietu ministrijā, un jau 7. decembrī Itālijas puse verbālnotā puda savu piekrišanu. 1923. gada 27. decembrī M. Valters telegrafēja uz Rīgu, ka jautājums izšķirts labvēlīgi un turpmāk Latvijas pilsoņu intereses Stambulā pārstāvēs Itālijas konsulārā pārstāvniecība (ģenerālkonsulāts).⁶⁰

1924. gada 21. oktobrī ārlietu ministrs Ludvigs Sēja rakstīja sūtniecībai Londonā, ka tikko notikušajā Tautu Savienības asamblejas laikā Ženēvā viņam notikušas sarunas ar Turcijas speciālās delegācijas priekšsēdētāju Fetī Beju (*Fety Bey*), kurš “izrādīja zināmu interesi, lai starp Latviju un Turciju tiktu nodibināti diplomātiski sakari, noslēdzot draudzības līgumu, kādu Turcija ir pašā pēdējā laikā parakstījuse ar Šveici”. Turklāt Fetī Bejs uzskatījis, ka vislabāk līgumu sagatavot sarunu ceļā starp abu valstu pārstāvniecībām Londonā, un apsolijs “šini lietā rakstīt” uz Ankaru. Tāpēc ministrs lūdza sūtniecību nodibināt sakarus ar Turcijas pārstāvniecību un noskaidrot, vai šajā jautājumā tā nav saņēmusi informāciju no savas galvaspilsētas. Saskaņā ar Latvijas sūtniecības pagaidu vadītāja Eduarda Biriņa 20. novembra ziņojumu pēc rīkojuma saņemšanas viņu 17. novembrī pieņēma Turcijas vēstnieks Zekāi Bejs (*Zekai Bey*), kurš personiskā sarunā izstāstīja, ka šajā jautājumā nekādu rīkojumu no Ankaras vēl nav saņēmis, kā arī apņēmas par to sazināties ar savu valdību. Vienlaikus viņš izrādījis lielu interesi par Latvijas ekonomisko stāvokli un lūdzis piesūtīt attiecīgus materiālus, piemēram, valsts budžeta projektu u. c. (20. novembrī tas tika izdarīts).⁶¹

1924. gada 4. novembrī pilnvarotais lietvedis Maskavā Alfrēds Birznieks ziņoja ārlietu ministram L. Sējam, ka tikko viņu apmeklējis Turcijas vēstnieks Ahmeds Muktars Bejs (*Akhmed Moukhtar Bey*) un informējis, ka viņa valsts “vēlas nodibināt ar Latviju normālas diplomātiskas attiecības”. Vēlmi tuvināties viņš pamatoja ar abu valstu līdzīgajām un pat identiskajām problēmām attiecībās ar PSRS – pastāvīgiem robežkonfliktiem (sevišķi – Kaukāzā), propagandu, pilsoņu vajāšanu Padomju Savienībā, bažām par PSRS Kara flotes pastiprināšanos, kura pēc Francijas izteiktās *de iure* atzīšanas varot no Bizertas atgriezties Melnajā vai Baltijas jūrā. Vēstnieks tikko bija ievēlēts parlamentā, tāpēc gatavojās atstāt posteni un atgriezties Ankarā,

⁶⁰ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 285. l., 195.–197. lp.

⁶¹ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5768. l., 1.–3., 6. lp.

kur solīja virzīt tālāk jautājumu par tuvināšanos ar Latviju. Tāpēc viņš lūdz informācijas materiālus par Latvijas politiku, saimniecību un kultūru. A. Birznieks viņam iedeva sūtniecībā esošos materiālus, lūdzot atsūtīt uz Maskavu tālākai sūtīšanai uz Ankaru papildu informācijas materiālus par Latviju, pirmām kārtām franču valodā, kura saskaņā ar viņa viedokli faktiski ir vienīgā, ko pārvalda “turku inteliģence”. 11. novembrī ārlietu ministrs L. Sēja atbildēja, ka iepazīties ar A. Birznieka ziņojumu “ar interesi”, atkārtoti atzīmējot, ka jau pirms sešām nedēļām (oktobrī) Ženēvā ticies ar Turcijas parlamenta priekšsēdētāju Fetī Beju, sākot sarunas par diplomātisko attiecību nodibināšanu starp abām valstīm un vienojoties par sarunu vešanu šajā jautājumā Londonā. Tomēr izrādījās, ka Turcijai nav tur pastāvīgas pārstāvniecības, par ko pats Fetī Bejs sarunas laikā nebija zinājis, tāpēc rīkojumu par sarunu vešanu saņēma Latvijas sūtniecība Varšavā. Ministrs solīja nosūtīt uz Maskavu prasītos materiālus, jo “ar Turcijas sūtniecību vispārī vēlams uzturēt labas attiecības”.⁶²

Latvijas presē 20. novembrī parādījās īsa informācija, ka sarunas par “tirdzniecības un draudzības līguma” slēgšanu ar Turciju “nolemts turpināt Varšavā un nevis Londonā, kā agrāk bija nodomāts”.⁶³ Latvijas sūtniecība Londonā 25. novembrī vērsās pēc izskaidrojuma pie Ārlietu ministrijas, kura 26. novembrī skaidroja: Turcijas pārstāvis Ženēvā pats minējis Londonu, bet pēc tam ministrijai no Ankaras paziņots, ka “turki līgumu vēlētos ar mums slēgt Varšavā, jo Londonas sūtniecība esot pārāk apkrauta darbiem”. Sakarā ar to attiecīgs rīkojums jau dots sūtnim Varšavā Mārtiņam Nukšam, un E. Bīriņš tika lūgts paziņot par izveidojušos stāvokli Turcijas sūtnim Londonā.⁶⁴

Tādējādi vēl novembra sākumā Latvijas puse rēķinājās, ka sarunas notiks Londonā, taču jau 3. novembrī un pēc tam 10. novembrī Latvijas sūtnis M. Nukša Varšavā telegrafēja par Turcijas puses priekšlikumu vest sarunas Polijas galvaspilsētā, par oficiālo iemeslu minot Turcijas pārstāvja aizņemtību Londonā (M. Nukša gan pieļāva, ka patiesais iemesls ir turku un britu domstarpības Mosulas provincē sakarā ar kurdu sacelšanos). Viņš arī piezīmēja, ka līdzīgus priekšlikumus saņēmušas un sarunām par draudzības līgumu noslēgšanu ar Turciju jau piekritušas Igaunijas un Somijas sūtniecības Varšavā. Tādējādi turpmākās tiešās sarunas starp abām pusēm notika Varšavā. Jau 1924. gada 9. oktobrī Turcijas sūtnis Ibrahims Tālijs Bejs (*Taliy*

⁶² LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 794. l., 3.–5. lp.

⁶³ Sarunas ar Turciju turpināsies Varšavā. *Brīvā Zeme*, 20.11.1924.; Latvijas–Turcijas sarunas. *Latvijas Vēstnesis*, 20.11.1924.

⁶⁴ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5768. l., 5., 6. lp.

Bey) saņēma prezidenta M. Kemala, 1924. gada 1. decembrī Latvijas sūtnis M. Nukša – Valsts prezidenta Jāņa Čakstes pilnvaras noslēgt draudzības līgumu. 1925. gada 3. janvārī abu valstu sūtni Polijas galvaspilsētā noslēdza Latvijas un Turcijas draudzības līgumu, kas vienlaikus uzskatāms arī par oficiālu savstarpēju diplomātisku atzīšanu.⁶⁵

Līgums noteica, ka starp abām zemēm un pilsoņiem pastāvēs “nesatricināms miers un patiesa un pastāvīga draudzība” un jānodibina diplomātiskās attiecības.⁶⁶ 1925. gada 31. martā Latvijas Saeima līgumu ratificēja, kas 1. aprīlī tika paziņots sūtniecībai Varšavā.⁶⁷ Ratifikācija Ankarā ievilkās, jo Turcijas parlaments bija aizņemts ar iekšēju problēmu risināšanu – kurdu sacelšanās seku likvidēšanu. 1926. gada 7. janvārī Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs Hermanis Albats telegrafēja sūtnim Varšavā M. Nukšam, ka prese ziņo – līgums ratificēts arī Ankarā. 9. janvārī M. Nukša apstiprināja, ka līgums ratificēts, kaut oficiālu ziņu pagaidām trūkst.⁶⁸

Gatavošanās slēgt 1925. gada 3. janvāra draudzības līgumu un tā noslēgšana pievērsa kaimiņvalstu uzmanību, piemēram, 1924. gada 6. decembrī sūtnis Tallinā J. Seskis ziņoja, ka Igaunijas ārlietu ministrs Karols Pusta informējis viņu par savas valsts noslēgto draudzības līgumu ar Turciju, kā arī interesējās, vai tādu gatavojas slēgt arī Latvija. K. Pusta uzskatīja, ka noslēgtais līgums nepatīk Padomju Savienībai, turklāt “politiskā ziņā tāds līgums gluži bez nozīmes neesot, jo arī Turcija uzskatāma kā viena no tām valstīm, kas saista Krievijas uzmanību un spēlē lielu lomu viņas ārējā politikā”.⁶⁹

Līguma noslēgšana izraisīja praktisku interesi arī Latvijas sabiedrībā, jo ļāva risināt arī juridiskus jautājumus, kas pirms tam nebija iespējams. 1925. gadā ar sūtniecības Parīzē starpniecību kompensācijas izmaksu no Turcijas valdības, atsaucoties uz nodibinātajiem diplomātiskajiem sakariem, par 1918. gada septembrī Baku ciestajiem materiālajiem zaudējumiem centās panākt rīdzinieks Jēkabs Ābols (izbraucot no ostas, apšaudē sadega kuģis, uz kura dienēja par mehāniķi) un Magnuss Mellis Grundzāles pagastā (arī šajā laikā zaudēts īpašums Baku saistībā ar Turcijas karaspēka darbību). Tomēr juristi konstatēja, ka 1923. gada Lozannas miera līgums starp Turciju un

⁶⁵ LNA LVVA, 2575. f., 15. apr., 60. l., b. p.

⁶⁶ Līguma teksta tulkojums no franču valodas latviski publicēts: *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918–1998*. Rīga: Nordik, 1999, 118. lpp.

⁶⁷ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 794. l., 8. lp. (Draudzības līgums starp Latviju un Turciju, tulkojums no franču val.); 6. lp. (H. Albata 01.04.1925. telegramma sūtniecībai); Likums par draudzības līgumu starp Latviju un Turciju. *Valdības Vēstnesis*, 07.04.1925.

⁶⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 2405. l., b. p.

⁶⁹ LNA LVVA, 2574. f., 3. apr., 344. l., 2. lp.

Sabiedrotajiem neparedz šāda veida atlīdzības izmaksas, turklāt Latvija nav piedalījies tā noslēgšanā (cerēt uz atlīdzību iespējams vienīgi tad, ja Latvijas un Turcija tirdzniecības līgumā šāda iespēja būtu fiksēta).⁷⁰

Neraugoties uz līgumā izteikto nepieciešamību nodibināt diplomātiskas attiecības starp abām valstīm, vairākus gadus tas netika izdarīts. Jāatzīmē, ka vēl pirms oficiālo sarunu sākšanas par diplomātisko attiecību nodibināšanu sākās arī abu pušu sportistu kontakti. Jau 1924. gada 22. jūnijā Rīgā, Latvijas Sporta biedrības stadionā, 5000 skatītāju klātbūtnē notika Latvijas izlases un Turcijas olimpiskās komandas (tai atgriežoties no olimpiskajām spēlēm Parīzē) futbola spēle (uzvarēja Turcija ar 3:1)⁷¹, uzskatāmi apliecinot sporta nozīmi 20. gadsimta diplomātijā – sakari starp Latvijas un Turcijas sportistiem sākās ātrāk nekā starp abu valstu valdībām.

Turcijas sūtniecības izveide un darbība Rīgā 1929.–1932. gadā

Neraugoties uz draudzības līguma noslēgšanu, nepastāvēt diplomātiskajām pārstāvniecībām Latvijā un Turcijā, abu valstu attiecības saglabājās ļoti pasīvas. Tikai 1929. gada 30. janvārī Turcijas ārlietu ministrs Tefvīks Rīštī Arass (*Tevfik Rüştü Aras*) nosūtīja Latvijas ārlietu ministram Antonam Balodim adresētu rakstu, kurā paziņoja, ka, vēlēdamies attīstīt abu valstu attiecības, ieceļ padomnieku, pirms tam – Ārlietu ministrijas departamenta direktoru, Ibrahimu Osmanu Beju (*Osman Bey*) par savas valdības pārstāvi Latvijā pilnvarotā lietveža (*charge d'affaires*) statusā, izveidojot šeit Turcijas sūtniecību Baltijas valstīs.⁷² 6. aprīlī Latvijas ārlietu ministrs A. Balodis pieņēma priekšastādīšanās vizītē jaunielcelto Turcijas pilnvaroto lietvedi ar rezidenci (sēdekli) Rīgā – I. Osmanu Beju.⁷³ 15. aprīlī viņš A. Balodim iesniedza savas oficiālās pilnvaras no Turcijas ārlietu ministra. 25. aprīlī Latvijas ārlietu ministrs rakstā Turcijas Ārlietu ministrijai apstiprināja pilnvaru saņemšanu, paužot pārliecību par sekmīgu turpmākās sadarbības attīstību.⁷⁴ 30. aprīlī Latvijas Ministru kabinets izteica oficiālu piekrišanu viņa iecelšanai amatā Latvijā.⁷⁵ Tādējādi diplomātiskās attiecības bija izveidotas tieši pēc Turcijas puses iniciatīvas.

⁷⁰ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 314. l., 1.–13. lp.; 1477. l., 1. lp.

⁷¹ *Ilustrēts Žurnāls*, 1924, Nr. 27 (04.07.), 571. lpp.

⁷² LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 833. l., 1. lp.

⁷³ Diplomātiskā kronika. *Latvijas Kareivis*, 07.04.1929.

⁷⁴ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 833. l., 1., 3. lp.

⁷⁵ Diplomātiskās ziņas. *Latvijas Kareivis*, 01.05.1929.

Turcijas pārstāvis Rīgā darbojās samērā aktīvi, piemēram, 1929. gada jūnijā, būdams akreditēts arī pie Igaunijas valdības, devās uz Tallinu, kad tur vizītē ieradās Zviedrijas karalis.⁷⁶ Turcijas Republikas valsts svētkos katru gadu 29. oktobrī I. Osmans rikoja oficiālas pieņemšanas sūtniecības telpās Ausekļa ielā 7 (1930. gadā Turcijas pārstāvi tajās sveica Valsts prezidenta pārstāvis – viņa sekretārs Miķelis Zanders, Saeimas priekšsēdētāja vārdā – kapteinis Arturs Bauce, Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs Hermanis Albats, citi ministrijas augstākie ierēdņi, Armijas štāba priekšnieks ģenerālis Aleksandrs Kalējs un diplomātiskā korpusa pārstāvji).⁷⁷ Nozīmīgs panākums abu pušu sadarbībā tika panākts 1932. gada 21. martā – notu apmaiņas ceļā Latvijas Ārlietu ministrija un Turcijas sūtniecība Rīgā vienojās par savstarpēju bezmaksas vīzu izsniegšanu noteiktām abu valstu pilsoņu kategorijām – valdības uzdevumā komandētām personām, karavīriem, trūcīgajiem un skolēniem, kas stājās spēkā 1932. gada 1. augustā.⁷⁸

Tomēr 1932. gada 26. maijā Turcijas pilnvarotais lietvedis I. Osmans rakstā Latvijas ārlietu ministram Kārlim Zariņam paziņoja ka budžeta samazināšanas dēļ viņa valsts ir spiesta slēgt Rīgā rezidējošo sūtniecību Baltijas valstīs, paužot par to nožēlu kopā ar pārliecību, ka labi sāktās attiecības attīstīsies arī turpmāk. Līdzīgi izteicās arī K. Zariņš atbildes rakstā 3. jūnijā.⁷⁹ Tajā pašā dienā – 3. jūnijā – Valsts prezidents Alberts Kviesis pieņēma I. Osmanu atvadīšanās vizītē (no ārlietu ministra I. Osmans atvadījās jau 2. jūnijā).⁸⁰ I. Osmans atgriezās Ankarā, kur kādu laiku vadīja nodaļu Ārlietu ministrijā un 30. gadu vidū bija parlamenta deputāts.⁸¹ Sūtniecības likvidācija bija pamanāma – Latvijas prese 1933. gada 29. oktobrī atzīmēja, ka šajā dienā Turcija “svin” savas republikas 10 gadu svētkus, taču – “tā kā Turcijai Latvijā pārstāvniecības nav, tad arī Rīgā svētkus sevišķi neatzīmē”.⁸²

Šajā laikā Turcijas ārējās politikas pamatnostādņem vērību pievērsa arī Latvijas diplomāti lielvalstu galvaspilsētās. Piemēram, sūtnis Maskavā Jānis Seskis pārskatā par politiskajām un saimnieciskajām norisēm 1932. gada otrajā ceturksnī atzīmēja plašas premjerministra Ismeta Pašā (*Ismet Pasha*) vadītas Turcijas delegācijas viesošanas PSRS galvaspilsētā Maskavā no 28. aprīļa līdz 10. maijam. Tās laikā “cildināta turku–krievu draudzība un kopējās

⁷⁶ Diplomātiskā kronika. *Latvijas Kareivis*, 27.06.1929.

⁷⁷ Sk., piemēram: Diplomātiskā hronika. *Latvijas Kareivis*, 29., 30.10.1930.

⁷⁸ Ārlietu ministrija paziņo. *Latvijas Kareivis*, 10.06.1932.

⁷⁹ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 833. l., 5. lp.

⁸⁰ Valsts prezidents. *Latvijas Kareivis*, 03., 04.06.1932.

⁸¹ “Pret Baltijas valstīm Turcija sajūt sirsniņu draudzību” (saruna ar Turcijas sūtni Nuri Batu). *Pēdējā Briedī*, 13.11.1935.

⁸² Šodien Turcijas nacionālie svētki. *Pēdējā Briedī*, 29.10.1933.

ārpolitikas līnijas, pie kam Turcijas pārstāvis vienmēr uzsvēris Turcijas nacionālos mērķus”. J. Seskis arī atzīmēja, ka “delegācija no uzņemšanas un pieredzējumiem bija dziļi un labvēlīgi iespaidota; viņa liekās nemaz nemānīja, kādā postā un nabadzībā dzīvo pati krievu tauta un viņas strādnieks”.⁸³

Divdesmito un trīsdesmito gadu mijā arī Latvijas sabiedrībā iezīmējās ieinteresētība un attieksmes maiņa pret Turciju, kas neapšaubāmi bija šis valsts sūtniecības nopelns Rīgā. Teikto apstiprina Saeimas deputāta Gotfrīda Milberga plašais iepazīstinošais raksts par Turciju “Jaunā Turcija”, kas 1930. gadā tika publicēts kara resora dienas laikrakstā “Latvijas Kareivis” (tapis pēc G. Milberga viesošanās Turcijā), atspoguļojot pastāvošos vie-dokļus un uzskatus par šo valsti, kā arī mainot stereotipus:

“No seniem laikiem latvju tautā iesakņojies uzskats, ka turki – nekulturāla, zvērīga, briesmīga tauta. Par tādiem uzskatiem gādāja bij krievu cariskā valdība. Taisnība – savā laikā Turcija ir stāvējusi tālu aiz Eiropas kulturālām valstīm. Fanātiski muchamedāņi būdami, turki ar uguni un zobenu nesuši savu ticību kaimiņu tautām. Bet vai kristīgie bruņinieki 12. un 13. gadu simteņos nerīkojās pie mums tāpat? Taisnība ir arī, ka pateicoties islamam, daudzas Vakareiropas vēsmas pārlidoja Turcijai pāri, neskarot turku tautu. Visos laikos eiropieši turkus uzskatījuši kā ienācējus, kuri jāaizdzen atpakaļ Āzijas stepēs un kalnos. Krievijas cari pat bija sprauduši par vienu no saviem galveniem mērķiem izdzīt turkus no Konstantinopoles un atjaunot atkal krustu Svētās Sofijas mošejas kupolā. Uz šādiem sapņiem pamudināja dažādi apstākļi. Turki bij aizņēmuši pārāk plašu teritoriju. Visu tagadējo Balkānu pussalu. Tur mājaja dažādas tautas, kas nebij apmierinātas ar turku režīmu. Notika sacelšanās, nemieri. Turki bij spiesti katru dumpi likvidēt ieročiem rokā. Turklāt nāca Turcijas nenokārtotais ekonomiskais stāvoklis un vājā finansu politika.

Vēl līdz pag. gadu simteņa 30–40 gadiem, līdz sultāna Mahmoda reformām, Turcijā valdīja neparasta valsts varas decentralizācija. Apgabalu pārvaldnieki nereti saņēma attiecīgu provinci vairāksolīšanā no sultāna. Protams, ar to jo smagas nodokļu nastas gulās uz iedzīvotājiem, jo katrs provinces “pašā” arī gribēja lepni dzīvot un uzturēt plašas harēmas. Tam pievienojās nebeidzami kari. Kādreiz varenajā Turcijā sākās reakcija un iekšējais skaldīšanās gars. Pirmie pacēla galvas rumāņi un serbi. Tiem pievienojās grieķi un bulgāri. Milzīgās provinces Eiropā sāka jukt.

⁸³ Hoover Institution Archives, Latvian Embassy Sweden, box 12.

Pagājušā gadu simtenī radās vesela rinda jaunas valstis: Rumānija, Serbija, Grieķija un beidzot – Bulgārija, un pēc Balkānu kara 1913. gadā – arī Albānija. Turcijas robežu aizdzina līdz Adrianopolei. Jau tūlīn pēc lielā trieciena 1912.–13. gadā turku progresisti resp. jaunturki pieprasīja reformas, pretējā gadījumā piedraudēdami ar revolūciju. Sākās neatlaidīga iekšēja cīņa, jo vecturki ar sultānu priekšgalā negribēja ne dzirdēt par kādām pārmaiņām. Tomēr nekas nelīdzēja. Nelaimīgais priekš Turcijas pasaules karš sagatavoja tālākos grandiozos notikumus. Apmēram pirms 8 gadiem Turcijā patvaldnieciskā sultāna vara tika gāzta, – faktiski sabruka pati no sevis. 600 gadus pastāvējušās tradīcijas izārdīja dažu mēnešu laikā. Sultāna vietā stājās prezidents ar parlamentu. Likvidēja harēmas, izklidināja einukus; aizliedza turku sarkanās feskas; aizliedza sievietēm aizsegt sejas; izņēma no apgrozības arī milzīgos baltos un krāsainos turbānus; pavēlēja tērties eiropiešu apģērbos un galvassegās. Vēl vairāk: nesēn likvidēja pat turku nesaprotamo orientālisko alfabētu un ievēda latīņu burtus oficiālai rakstu valodai, laikrakstiem, žurnāliem, grāmatām. – Daudzi pareģoja iedzīvotāju dumpi, garīdznieku sacelšanos, Allaha lāstus. Lielais Turcijas reformators Kemāls Pašā neizbijās un neapstājās pusceļā. Tautas vairākums viņam uzgavilēja. Tā radās – Jaunā Turcija. Arī tad, kad Rietumsabiedrotie izsludināja Turcijas galvaspilsētu Konstantinopoli par brīvostu, zem sabiedroto protektorāta, turki neizsamisa. Kemāls Pašā atrada Mazāzijas kalnājā mazu pilsētīņu Angoru un pārvērta to par Turcijas jauno galvas pilsētu, uzceļot nepieciešamās valdības ēkas.

Tagadējā Turcija gan vairs nesasniedz pirmskara apmērus. Trūkst auglīgās, vislabāko tabaku ražojošās Maķedonijas, trūkst lielākās daļas no Tesalijas; nav vairs Sīrijas, Palestīnas, Arābijas un zemju Ziemeļāfrikas piekrastēs. Bet Turcija vēl joprojām ir liela valsts, pārsniedzot teritoriālā ziņā Poliju. Turcijā vēl skaitās pāri par 30 milj. iedzīvotāju. Vietām zeme ļoti auglīga; kalnos daudz neizmantotu minerālu un metāla bagātību; jūrās lielas zivju bagātības. Lieliskas ostas, izdevīgas kūrortu vietas. Ielejās aug visi dienvīdus augļi. No Turcijas izved lielā daudzumā: tabaku, sēru, gumi-arabiku, medu, aitu un kazu ādas, spirtu, cukuru, vīnu, viēģes, tepiķus un zīdu. No mums Turcija labprāt ņemtu: kokus un koku materiālus, finierus, parketu, gumijas izstrādājumus, papīru, sviestu u. t. t. Līdz šim vēl nav nekādu sakaru ar Latviju. Tam, kas tagad Turcijā meklēs kaut ko aziātisku, būs liela vilšanās. Piemēram, Konstantinopole: liela, skaista, pilnīgi eiropējiska pilsēta, ar apm. 1 milj. iedzīvotāju. Moderni iekārtota osta. Daudz tirdzniecības kuģu. Liela preču apgrozība. Ielās neredz vairs nevienas

feskas, neviena plīvura, neviena turbāna. Lieliski veikali, ar spožiem skatu logiem. Turciskais īpatnējais paslēpies vēl tikai nomalēs, šur-tur kaktiņos, galvenā kārtā Stambulā un Skutaros. Pārējās divas pilsētas daļas: Galata un Pēra tikpat mūsaičīgas kā Berlīne, Rīga vai Varšava. Turcijā tagad pilnīgi stabila valūta, kuras kurss ļoti augsts. Turcijas mārciņa maksā ap Ls 2,50 mūsu naudā. Algu samērs ļoti dažāds. Valsts ierēdņu alga svārstās apm. no 40 mārciņām līdz 500 mārc, t. i. no 80–100 Ls līdz Ls 1.500. Dzīves dārdzība gan arī samērā augstāka nekā mūsējā pa 1/3. Strādnieku caurmēra alga svārstoties no 75–150 turku mārc. Turki cūkas neaudzē un cūkgaļu neēd. Daudz dažādi piena produkti. Turcijas parlamentā 400 deputāti. Katram – 500 turku mārciņas mēnesī. Ministriem algas tādas pat. Klāt nākot vēl reprezentācijas, kanc[e]lejas un braukšanas naudas, kas arī sastādot ap 500 mārc. mēnesī. Ar likumu noliegts valsts atbildīgiem darbiniekiem aktīvi piedalīties veikalos, kam tirdznieciski sakari ar valsti. Tomēr šis noteikums tiekot apiets, lai gan mazos apmēros. Politiskā dzīve gan vēl attīstīta samērā maz. Caurmēra pilsonis par politiku neinteresējas. Vairums pat nezina neko par ministriem. Policija priekšzīmīga, pēc vācu parauga. Turki – viesmīlīga, miermīlīga, samērā godīga tauta. Arī turkam-tirgotājam var vairāk uzticēties, kā piem. grieķu komersantam. Tomēr līdz ar Eiropas kultūru sāk šie ieviesties arī citi eiropejiski “tikumi” – uzdzīve, krodziņi, panamas [korupcijas skandāli], korupcijas, ar ko gan Kemāls Pašā cīnās visiem spēkiem. Konstantinopole – internacionāla pilsēta. Tur dzirdamas visas pasaules valodas. Nenoliedzama vācu orientācija. Vācu valodā iespējams sarunāties visur. Pat ielu tirgotāji garām gājējus-svešniekus nereti uzrunā vāciski. Daudz dzird arī franču valodu, mazāk angļu un itāliešu. Jaunā Turcija nostājusies uz noteikta Kulturāla ceļa. Iesācies jauns laikmets Mazāzijas ziemeļu valstī.”⁸⁴

Viesojoties Turcijā, deputāts G. Mīlbergs Stambulā bija apmeklējis arī Turcijas armijas muzeju, sniedzot par tā ekspozīciju plašu un detalizētu aprakstu laikrakstā “Latvijas Kareivis” (muzejs bija atstājis uz G. Mīlbergu tik pozitīvu iespaidu, ka viņš ekspozīcijas noformējuma ziņā to ieteica kā paraugu Latvijas Kara muzejam). G. Mīlbergs Latvijas presē aprakstīja arī citus savus iespaidus ceļojuma laikā Turcijā un Bulgārijā.

1934. gadā tika izdotas Latvijas Telegrāfa aģentūras direktora Riharda Valdesa (Riharda Bērziņa) ceļojuma piezīmes, kurās viņš literārā formā

⁸⁴ Mīlbergs G. Jaunā Turcija. *Latvijas Kareivis*, 12.10.1930.

aprakstīja arī savu braucienu uz Stambulu 1929. gada vasarā – redzēto Turcijas galvaspilsētā, iespaidus par “vecu un jauno Turciju” un prezidentu Kemalu.⁸⁵

Diskusijas par Turcijas sūtņa iecelšanu Latvijā 1932.–1935. gadā

Interese par Turciju kā par nozīmīgu, lielu un arī Eiropas politikā svarīgu valsti Latvijas valdībā un Ārlietu ministrijā šajā laikā bija, ko apliecina arī pastāvīgā delegāta Tautu Savienībā Jūlija Feldmaņa 1932. gada 19. jūlijā diezgan plašais ziņojums par Turcijas uzņemšanu šajā organizācijā organizācijas ārkārtējā asamblejā iepriekšējā dienā. Viņš atzīmēja pilnīgo vienprātību balsojumā (visas 43 balsis par), apstākli, ka Turcijas uzņemšana cels Tautu Savienības nozīmi un prestižu, kā arī faktu, ka Turcijai netika izvirzīti nekādi nosacījumi minoritāšu jautājumā, kaut arī “taisni šinī jautājumā bija daudz kas darāms un sakāms”, kas skaidrojams ar Ženēvā pēdējos gados vērojamo “noteikto apātiju minoritātu lietās”.⁸⁶

Pieaugot Turcijas starptautiskajai nozīmei, jautājums par Turcijas pārstāvja statusu kļuva aktuāls vēl pirms pārstāvniecības slēgšanas Rīgā. Jau 1932. gada 9. jūnijā Latvijas sūtniecībā Varšavā ieradās Turcijas *Charge d'affaires* (pilnvarotais lietvedis) Erdžiments Ekrems Redžaizade (*Ercüment Ekrem Reçaizadé*), informējot, ka viņa valdība iecerējusi iecelt labi pazīstamu diplomātu vēstnieku Maskavā Huseinu Rāgipu Beju (*Huseyin Ragip Bey*) arī par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru Rīgā, viņam turpinot rezidēt Maskavā un palaikam apmeklējot Rīgu, kur pastāvīgi kā pilnvarotais lietvedis darbotos viņa vietnieks. Pārstāvis lūdza par šo nodomu paziņot Latvijas valdībai, pieprasot tās piekrišanu, ko Latvijas sūtnis Oļģerds Grosvalds tajā pašā dienā telefoniski (runājot ar ģenerālsekretāru H. Albatu un Administratīvi-juridiskā departamenta direktoru Vilhelmu Munteru) un rakstiski arī darīja. Sekoja ātra Ārlietu ministrijas reakcija – sūtnim O. Grosvaldam saskaņā ar V. Muntera rezolūciju tika uzdots “delikāta formā aizrādīt, ka lai arī mums ne mazāku iebildumu pret personu nav, mēs nevēlētos redzēt Rīgu zem Maskavas vēstniecības. Motīvs arī, ka līdz šim bija *charge d'affaires* šeit un ka arī mēs esam prasījuši *agreement* nevis sūtnim Maskavā, bet Romā. Lūdzu Berlīni (precedents – Japāna) vai citu vietu”. 11. jūnijā O. Grosvalds

⁸⁵ Seno slavas laiku atspidums. Turcijas kara muzejā. *Latvijas Kareivis*, 14.09.1930.; G. Mīlbergs. Balkānu ceļojums. *Ceļotājs*, 1931, Nr. 3/4, 25.–28. lpp.; Valdēss R. Raibā pasaule. Ceļojuma piezīmes. Rīga, 1934, 75.–95. lpp.

⁸⁶ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5060. l., 16.–18. lp.

ieradās pie Turcijas pilnvarotā lietveža un informēja par Latvijas valdības “princiāļajiem iebildumiem”, vienlaikus uzsverot, ka nav pretenziju pret kandidāta personu. Turcijas pārstāvis atzina, ka rēķinājies ar tādas atbildes iespējamību, un solīja nekavējoties ziņot par to savai valdībai, kā arī atzīmēja, ka “aiz tehniskiem iemesliem” būtu grūti akreditēt arī Rīgā vēstnieku Berlīnē, tāpēc būšot jāizvēlas starp Turcijas pārstāvjiem Varšavā un Stokholmā. Tāpat viņš informēja, ka taupības nolūkā nolemts turpmāk neturēt Rīgā “charge d'affaires”, bet sūtniecības sekretāru (pilnvarotā pārstāvja amata izpildītāju), kurš aizvietos akreditēto sūtni.⁸⁷

1933. gada 16. martā sūtnis Maskavā Alfrēds Bilmanis šifrētā telegrammā ziņoja par 20. martā paredzēto Turcijas vēstnieka Maskavā Huseina Rāgipa akreditāciju par sūtni arī Kauņā, Lietuvā, kam Lietuvas valdība bija piekritusi. Rīgas vācu preses ziņoja arī par viņa apspriešanos ar Lietuvas ārlietu ministru Dovu Zauņu (*Zaunius*). 28. martā sekoja Ārlietu ministrijas Austrumu nodaļas pieprasījums sūtnim Maskavā A. Bilmanim noskaidrot, vai tas atbilst patiesībai, turklāt jautājums bija par vēstnieka akreditēšanos Kauņā un Tallinā; kura puse tādu risinājumu piedāvājusi, un kādi ir nosacījumi. Nodaļas vadītāja vietas izpildītājs Jānis Gilberts V. Muntera uzdevumā informēja, ka “mums nebūtu vēlams, ja Maskavā akreditētie vēstnieki vai sūtni tiktu akreditēti arī pie Latvijas valdības”. A. Bilmanis 30. martā atbildēja, ka Igaunijas sūtnis Maskavā neko par šādu akreditāciju savā valstī nezina. A. Bilmanis uzskatīja, ka notikušo nosaka “Lietuvas tendence tuvināties ar PSR savienībai sevišķi draudzīgām valstīm, pie kurām, kā zināms, pieskaitāma arī Turcija”, turklāt Lietuvas sūtnis Maskavā Jurgis Baltrušaitis jau zināmu laiku akreditēts arī Ankarā. Par šo A. Bilmaņa viedokli 4. aprīlī tika informētas Latvijas sūtniecības Kauņā un Tallinā. Atbildot uz to, sūtnis Kauņā R. Liepiņš 20. aprīlī ziņoja, ka akreditācijas dienā (20. martā) runājis ar H. Rāgipu, gūstot iespaidu, ka “Turcijai pašlaik nav nodoma sūtni akreditēt arī Latvijā un Igaunijā”, turklāt viņš pievienojās A. Bilmaņa uzskatam, ka akreditācija Kauņā uzskatāma par atbildi J. Baltrušaiša akreditācijai Ankarā. Vienlaikus R. Liepiņš atzīmēja, ka jaunieceltais sūtnis Kauņā atstājis labu iespaidu un “patiesību sakot, viņš turku nemaz neatgādina, bet gan īstu eiropieti”, sarunās par PSRS bijis ļoti atturīgs un izvairījies no stāvokļa novērtēšanas, kā arī, “palikdams uzticīgs austrumu tradīcijām, viņš šeit visu ārlietu ministriju bagātīgi apdāvinājis ar īstām turku cigaretēm. Kopš Rāgipa aizbraukšanas direktoru kabinetos redz vienīgi cigaretes ar turku pusmēnesi”. Savukārt sūtnis Tallinā Kārlis Zariņš 5. maijā ziņoja Austrumu nodaļas

⁸⁷ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 334. l., 1.–9. lp.

vadītājam Kārlim Freimanim, ka “runas itkā esot bijušas par šo faktu [Turcijas sūtņa akreditāciju Tallinā], bet noteikts pieprasījums neesot ienācis”.⁸⁸

1934. gada septembrī Tautu Savienības pilnsapulces laikā Ženēvā Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāram V. Munteram kopā ar Igaunijas un Lietuvas ārlietu ministriem (Juliusu Seljamā un Stasi Lozoraiti) notika saruna ar Turcijas delegātu – ārlietu ministru Tevfiku Rištī (*Tevfik Rushdi*) – par iespējamo Turcijas diplomātiskās pārstāvniecības atjaunošanu Rīgā, ieceļot par sūtņi Stokholmā vai Varšavā rezidējošo sūtņi. Tika noskaidrots, ka principā tas ir iespējams, taču, visticamāk, nākamajā gadā. Vienlaikus Turcijas ārlietu ministrs līdzīgu solījumu deva arī Igaunijas pārstāvjiem (ministram J. Seljamā), solot, ka Tallinā tiks akreditēts šis valsts sūtņis Varšavā vai Stokholmā. Vienīgi Lietuvas ārlietu ministrs S. Lozoraitis piekrita, ka viņa valstī par sūtņi tiek iecelts Maskavā rezidējošais Turcijas vēstnieks.⁸⁹

16. oktobrī Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktors Jānis Tepfers vērsās pie Latvijas delegāta Tautu Savienībā Ženēvā J. Feldmaņa panākt, lai Turcija ieceļ Latvijā sūtņi, kurš pagaidām rezidē citā valstī, piemēram, Zviedrijā vai Polijā (J. Tepfers atzīmēja, ka Turcijas puse piedāvājusi Maskavu vai Berlīni, taču “ne viena, ne otra nav mums piemērota”), interesēties “par šo lietu tālāk pie pastāvīgās Turcijas delegācijas Ženēvā” un censties panākt Turcijas puses piekrišanu Stokholmas variantam. Tajā pašā dienā J. Tepfers lūdza arī sūtņi Parīzē O. Grosvaldu “no savas puses pazondēt šo lietu pie vietējās Turcijas vēstniecības, lai tā mūsu priekšlikumu zīmējoties [domāts: attiecībā] uz kopējas sūtniecības atklāšanu trim Baltijas valstīm ar sēdekli Rīgā atbalstītu pie savas valdības”. O. Grosvalds 6. novembrī, tiekoties ar Turcijas vēstnieku Francijā Suatu (*Suad*), ieminējās par šo jautājumu, un Suats atbildēja, ka Turcijas valdība patiešām gatavojas veidot kopēju sūtniecību Baltijas valstīm ar sēdekli Rīgā, bet, visticamāk, nākamajā budžeta gadā, kas sāksies 1935. gada jūnijā. Tāpat Suats apsoliya nodot savai valdībai priekšlikumu par sūtņa Stokholmā pagaidu akreditēšanu arī Rīgā.⁹⁰

16. oktobrī līdzīgu uzdevumu saņēma arī citi Latvijas sūtņi. Sūtņis Londonā K. Zariņš 24. oktobrī ziņoja, ka runājis ar Turcijas vēstnieku Lielbritānijā Ali Fethi Beju (*Ali Fethi Bey*) – bijušo valsts premjerministru, kura vadītās valdības darbības laikā Rīgā bija ierīkota Turcijas sūtniecība visām trijām Baltijas valstīm (K. Zariņš īpaši atzīmēja saimnieciskā rakstura ieguvumus abām valstīm sūtniecības ierīkošanas gadījumā). Vēstnieks bija

⁸⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 7194. l., 1.–9. lp.

⁸⁹ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 10., 17. lp.

⁹⁰ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 1389. l., 1.–3. lp.

ļoti atsaucīgs, pilnībā atzīstot sūtniecības nepieciešamību. Viņš solīja ziņot par to savai valdībai. Arī sūtnis Berlīnē Edgars Krieviņš 24. oktobrī rakstīja, ka ticies ar Turcijas vēstnieku, kurš apņēmis ziņot par sarunu savas valsts ārlietu ministram. J. Feldmanis 25. oktobrī ziņoja par sarunu ar Turcijas pārstāvi Hisnī Beju (*Husnu Bey*), kurš uzņēmis priekšlikumu “ar vislielāko pretimnākšanu”, taču attiecībā uz sūtņa Stokholmā akreditēšanu pagaidām arī Rīgā piebilda, ka tur Turcijai nav sūtnis, bet tikai pilnvarotais lietvedis.⁹¹

1934. gada nogalē Rīgā joprojām samērā aktīvi tika apspriesta Stokholmā rezidējošā Turcijas sūtņa akreditācija arī Latvijā, turklāt diskusijai, tāpat kā tādai pašai Tallinā, šajā laikā piemita haotisks raksturs, ko izraisīja Turcijas diplomātu jucekļīgie solījumi. 24. novembrī sūtnis Tallinā R. Liepiņš telefoniski ziņoja par Turcijas sūtņa gaidāmo iecelšanu Tallinā. 26. novembrī sūtnis Maskavā A. Bīlmanis vēstīja, ka pretēji tam, ko tas sacījis vietējam Igaunijas sūtnim, Turcijas vēstnieks lūdzis Latvijas piekrišanu sūtnim Stokholmā Rāgipam Rāifam Bejam (*Ragip Raif Bey*), kuru iecerēts iecelt arī par sūtni Rīgā. Latvijas Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs V. Munters 26. novembrī pieprasīja no R. Liepiņa papildu informāciju. Apjukumu palielināja R. Liepiņa atbilde nākamajā dienā (27. novembrī), kurā viņš ziņoja, ka Turcijas sūtnis Stokholmā telegrāfiski pieprasījis Igaunijas puses piekrišanu savu vēstnieku Maskavā iecelt par sūtni Igaunijā. Igaunijas Ārlietu ministrija jautājumu noskaidrojusi un apņēmusies tādu nekādā gadījumā nepiešķirt.⁹²

1934. gada 7. decembrī pastāvīgais delegāts J. Feldmanis ziņoja no Ženēvas, ka novembra beigās runājis ar Turcijas ārlietu ministru Tefiku Rīštī Beju (*Tevfik Ruschdy Bey*), kurš bija atbraucis uz Tautu Savienības ārkārtējo sesiju, un Rīštī paziņojis, ka turki gatavojas akreditēt Rīgā savu Maskavas vēstnieku un Tallinā – sūtni Stokholmā. Izrādījās, ka ministrs saņaucis, ko pats atzina, atkal tiekoties ar J. Feldmani kuluāros ziņojuma rakstīšanas dienā 7. decembrī: Rīgā būs sūtnis Stokholmā, Tallinā – vēstnieks Maskavā. 11. decembrī J. Feldmanis informēja – Turcijas pastāvīgais delegāts Tautu Savienībā telegrāfiski informēts no Ankaras, ka saskaņā ar Latvijas puses pausto vēlēšanos uz Rīgu nosūtīts pieprasījums Latvijas piekrišanai Turcijas sūtņa Stokholmā akreditācijai arī Rīgā, turklāt pēc tam satiktais Turcijas ārlietu ministrs sacījis, ka pieprasījums izsūtīts jau pirms mēneša, un lūdza noskaidrot, vai tas saņemts. To J. Feldmanis arī darīja. 14. decembrī viņa lūgums tika saņemts Rīgā. 17. decembrī saskaņā ar V. Muntera norādījumiem Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs Andrejs Kampe atbildēja J. Feldmanim, ka

⁹¹ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 5., 6., 7. lp.

⁹² Turpat, 9., 10. lp.

piekrišanas pieprasījums no Ankaras saņemts vienlaikus ar pieprasījumu Tallinā pēc Igaunijas valdības piekrišanas vēstnieka Maskavā kandidatūrai sūtņa amatam Tallinā, kas “nesaskan ar norunu, kāda savā laikā bijusi Ženēvā ģenerālsekretāram Muntera kungam un Seljamā ar Teffik Rašdi Beju”, un Igaunijas valdība nevēlas tādu piekrišanu dot tādu pašu iemeslu dēļ kā Latvijas valdība. Šajā situācijā Latvijas valdība vēlējas nogaidīt “lietas nokārtošanu Tallinā”. J. Feldmanim tika lūgts aizrādīt Turcijas delegātam – jau pirms vairākiem mēnešiem Latvijas valdība lūgusi izsniegt eksekvatūru jaunieceltajam goda konsulam Stambulā Mustafam Arifi, taču tas joprojām nav izdarīts, un konsuls nevar sākt darbību. Tāpēc bija jālūdz atrisināt šo jautājumu. Savukārt sūtņi Tallinā R. Liepiņš 1935. gada 5. janvārī ziņoja, ka Igaunijas valdība kategoriski nepiekrīt priekšlikumam vēstnieku Maskavā iecelt par sūtņi arī Igaunijā.⁹³

Detalizētāk situāciju izskaidroja 1935. gada 5. janvāra sūtņa Stokholmā Pētera Sējas ziņojums V. Munteram. Pie Latvijas sūtņa bija vērsies Turcijas sūtņi Zviedrijā Rāgips Rāifs (*Ragip Raif*), jautājot, vai Rīgā saņemts pieprasījums Latvijas puses piekrišanai viņa iecelšanai par sūtņi Latvijā. P. Sēja puda izbrīnu, kāpēc par to sūtņi nav informējusi pati Turcijas Ārlietu ministrija. Pēc tam Igaunijas pilnvarotais lietvedis Oto Grants (*Grant*) P. Sējam pastāstīja: pirms vairākām nedēļām Rāgips Rāifs ieradies pie viņa un lūdzis “steidzamības kārtā” telegrāfiski pieprasīt Igaunijas valdības piekrišanu Turcijas vēstnieka Maskavā iecelšanai par sūtņi Igaunijā. Pēc jautājuma nosūtīšanas uz Tallinu Igaunijas ārlietu ministrs J. Seljamā telefoniski paziņojis savu pārsteigumu par “šādu Turcijas soli”. Turklāt J. Seljamā informējis O. Grantu, ka 1934. gada septembrī Ženēvā kopīgajā Baltijas valstu ārlietu ministru (Latvijas gadījumā – ģenerālsekretāra V. Muntera) sarunā ar Turcijas ārlietu ministru vienīgi Lietuva izteikusi gatavību pieņemt par Turcijas sūtņi savā valstī Maskavā rezidējošo Turcijas vēstnieku, savukārt V. Munters un J. Seljamā pauduši noteiktu vēlēšanos, lai Rīgā un Tallinā tiktu akreditēts sūtņi Stokholmā vai Varšavā. To arī J. Seljamā uzdevis O. Grantam atgādināt Turcijas sūtņim.⁹⁴

5. janvārī sūtņi Stokholmā P. Sēja atstāstīja no igauņiem uzzināto par Turcijas sūtniecības draudzību ar PSRS pārstāvniecību Stokholmā, kas izpaudusies arī turku diplomātu mēģinājumos noskaidrot Igaunijas sūtniecībā padomju preses ziņu patiesumu par “intrigām pret Padomju Savienību” Baltijas un Skandināvijas valstīs, Somijā, Polijā utt. Katrā ziņā pats R. Liepiņš

⁹³ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 11.–15. lp.

⁹⁴ LNA LVVA, 2574. f., 2574. f., 2. apr., 6679. l., 53. lp.

zināja par Turcijas sūtņa Rāgipa Rāifa labajām attiecībām ar PSRS diplomātisko pārstāvi Aleksandru Kolontaju (“viss, ko būtu kaut kur dabūjis zināt Ragip Raif, pēc stundas esot zināms arī M-[da]me Kolontaj. Ragip Raif jau pats par sevi nav nekāds bīstams diplomāts, bet ka turkiem stipri intīmas attiecības ar Padomju Krieviju, tas jau ir zināms”). Tāpēc P. Sēja ieteica attiecībās ar viņu saglabāt zināmu uzmanību, turklāt: “Viņš pats priecātos ļoti, ja to ieceltu Baltijas valstīs, kur tad varētu pavadīt jūrmalā vasaru un izdarīt vienu otru ceļojumu. Bet Turcijas rīcība ar agreeamenta pieprasījumu Tallinā savam vēstniekam Maskavā pretēji Ženēvas sarunām varētu būt izskaidrojama ar zināmu Padomju Krievijas intrigu. Triju Baltijas valstu arvien ciešāka sadarbība pēc pakta noslēgšanas un sevišķi Tallinas konferences, kā liekās, ne visai patīk vienam otram no mūsu lielajiem kaimiņiem, un tāpēc tie rauga, kur iespējams paklusām dzīt kādu ķīli.”⁹⁵

Tomēr 1935. gada 15. janvārī Ministru prezidents un ārlietu ministrs K. Ulmanis oficiāli lūdza valdības un Valsts prezidenta piekrišanu Turcijas sūtņa Stokholmā Rāgipa Rāifa iecelšanai par sūtni arī Latvijā. Tajā pašā dienā Ministru kabinets un 17. janvārī Valsts prezidents A. Kviesis izteica savu piekrišanu. Visbeidzot arī sūtnis Tallinā R. Liepiņš 23. martā ziņoja, ka tikko saņēmis informāciju Igaunijas Ārlietu ministrijā – Turcijas valdība caur savu sūtniecību Varšavā pieprasījusi Igaunijas piekrišanu sūtņa Stokholmā iecelšanai par sūtni arī Tallinā, kas “netika liegta”, līdz ar to “jautājumu var uzlūkot par nokārtotu.”⁹⁶

Latvijas un Turcijas attiecības 1935.–1940. gadā

Latvijas Ārlietu ministrija savu iespēju robežās turpināja sekot Turcijas ārējās politikas attīstībai, tāpēc ar Turcijas pārstāvjiem sakarus uzturēja arī Latvijas pārstāvji citās valstīs un starptautiskajās organizācijās. Piemēram, 1935. gada 9. martā, kad aktuāla bija Turcijas un Bulgārijas attiecību saasināšanās, Latvijas pastāvīgā delegāta pārstāvniecības Tautu Savienībā Ženēvā atašejs Kārlis Kalniņš ziņoja par savu sarunu ar Turcijas sūtni Kemal Hisnī (*Kemal Hushnu*), kurš skaidroja, ka domstarpības ir atrisinātas un ka Turcijai nav nekādu agresīvu nolūku pret Bulgāriju un karaspēka koncentrēšana Trāķijā skaidrojama vienīgi ar “rūpēm par savu robežu drošību un *status quo* uzturēšanu Balkānos”, bet “saceltais tracis bijis nevajadzīgs un lieks” (tiesa, K. Kalniņš bija noskaidrojis arī Bulgārijas delegācijas viedokli, kas atšķīrās).⁹⁷

⁹⁵ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 18., 19. lp.

⁹⁶ Turpat, 21. lp.

⁹⁷ Hoover Institution Archives, Latvian Embassy Sweden, box 9.

Piemēram, 1937. gada 10. maijā sūtņis Fricis Kociņš ziņoja no Maskavas, ka 9. jūnijā notikušajā Sarkanās armijas Ģenerālštāba rīkotajā atvadu pasākumā aizbraucošajam Latvijas militārajam atašejam (kara aģentam) Kārlim Lejiņam piedalījās arī Francijas, Čehoslovākijas un Turcijas militārie pārstāvji.⁹⁸

Tāpat zināmu iniciatīvu ar Baltijas situāciju saistītos jautājumos izrādīja Turcijas diplomāti. Piemēram, 1935. gada 26. februārī sūtņis Varšavā Miķelis Valters ziņoja par tikko pieņemšanā sūtniecībā notikušajām sarunām, kurās Turcijas vēstnieks Ferids Teks (*Ferid Tek*) atšķirībā no PSRS un dažu citu valstu pārstāvjiem bijis diezgan skeptiski noskaņots attiecībā uz iespēju, ka lielvalstis varētu tuvākā nākotnē vienoties par Austrumu pakta noslēgšanas pamatnostādņēm. Savukārt 2. martā sūtņis Varšavā M. Valters saistībā ar Austrumu pakta idejas turpmāku apspriešanu ziņoja, ka viņu pārsteigusi Turcijas vēstnieka teiktais kādā pieņemšanā šajā sakarā. Agrāk viņš izteicies ļoti labvēlīgi par Francijas viedokli attiecībā uz paktu, taču tagad viņš sacījis: “Austrumpakts vecajā koncepcijā bija vērsts pret Vāciju. Vācija to saprata. Francija gribēja to panākt, ka Padomju Krievijas karaspēks varētu pienākt bez kādām grūtībām pie Vācijas robežām. Ja paktā piepatur militārās palīdzības noteikumu, tad nav nekādu šķēršļu, kas varētu traucēt Krievijas karaspēka pievirzīšanos pie Vācijas teritorijas. Baltijas valstis rīkotos varbūt gudrāk, ja tās pieņemtu labumu, kuru viņas var iegūt tūdaļ, mazāk cenšoties pēc vēl lielāka labuma. Varbūt, ka lielāks labums ir austrumpakts, bet tagadnē būtu labums politiskā pieskaņošanā Polijas austrumpolitikai.”⁹⁹

Nozīmīgu pavērsienu visu Baltijas valstu un Turcijas attiecībās iezīmēja pastāvīgas šīs valsts sūtniecības izveide. 1935. gada 10. augustā Latvijas sūtniecībā Parīzē tika izsniegtas vīzas Turcijas sūtņim Baltijas valstīs Nuri Batu (*Nuri Batu*) un viņa ģimenei – kundzei, meitai un dēlam (tajā pašā dienā tapušajā ziņojumā gan tika atzīmēts, ka sūtņis vēl nav ieradies vizītē Latvijas sūtniecībā).¹⁰⁰ 1935. gada 24. augustā Turcijas prezidents Kemals Ataturks Ankarā parakstīja Latvijas valdībai adresētu N. Batu akreditācijas rakstu.¹⁰¹

1935. gada rudenī, jau pēc Tallinā un Kauņā veiktās akreditācijas, Nuri Batu akreditācijas nolūkā ieradās Rīgā. Viņš apmetās viesnīcā “Roma”, kur 12. novembrī sarīkoja preses konferenci. Piecdesmit gadu vecais franču, vācu un krievu valodu pārzinošais diplomāts iepazīstināja ar savu līdzšinējo karjeru – dzimis tiesneša un pilsētas galvas ģimenē Malakijā, kopš 1924. gada ģenerālkonsuls Tiflisā (Tbilisi, Padomju Savienībā iekļautajā Gruzijā),

⁹⁸ Hoover Institution Archives, Latvian Embassy Sweden, box 12.

⁹⁹ Ibid., box 10.

¹⁰⁰ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 1699. l., 1. lp.

¹⁰¹ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 833. l., 9., 10. lp.

tad – nodaļas vadītājs Ārlietu ministrijā un pilnvarotais lietvedis Hāgā. Viņš solīja, ka jaunizveidotā sūtniecība rezidēs pēc kārtas visās Baltijas valstīs (tas gan nepiepildījās). Viņš tāpat pastāstīja, ka Tallinā ieradusies arī ģimene (kundze un meita, dēls gan turpinot studijas Anglijā), kā arī uzsvēra: “Cik manos spēkos, centīšos atdzīvināt sakarus starp Turciju un Baltijas valstīm, pievēršot sevišķu vērību tirdzniecībai [...] Šķiet, ka Turcija šeit varēs pārdot tabaku, kokvilnu, bet iepirkt vietējos ražojumus. Savā ārējā politikā Turcija ir miera veicinātāja un T.[autu] S.[avienības] lojāls biedrs. Pret Baltijas valstīm Turcija sajūt sirsniņu draudzību.”¹⁰² 14. novembrī sūtni akreditācijas vizītē pieņēma Valsts prezidents A. Kviesis. Ceremonijā piedalījās arī Ministru prezidents un ārlietu ministrs K. Ulmanis, Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs V. Munters, Austrumu nodaļas vadītājs K. Freimanis un Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs A. Kampe, sūtni līdz pilij pavadīja Latvijas armijas jātnieku eskorts.¹⁰³ Latvijas prese cita starpā atzīmēja, ka “Turcijas republikas jaunieceltā sūtņa ierašanās Latvijā ir divu valstu gadiem ilgstošas draudzības apliecinājums, kas dabiski rada interesi par šo tālo Āzijas valsti un mūsu attiecībām ar pēdējo”.¹⁰⁴

1936. gada februārī sūtnis otro reizi apmeklēja Latviju. Arī šoreiz viņš sniedza plašu interviju vietējai presei, paužot gandarījumu par šajā laikā notikušo Mustafa Arifi iecelšanu par Latvijas godu konsulu Stambulā un Turcijas tirdzniecības atašeja Nekmedina Meto (*Nekmedin Meto*) iecelšanu Baltijas valstīs, kā arī atzinību Latvijas dabai un strādīgajiem zemniekiem.¹⁰⁵

Turpmākajos gados, rezidēdams Tallinā, sūtnis samērā lielu vērību pievērsa arī Latvijai, un palaikam Latvijas informācijas telpā parādījās informācija par viņa viesošanās Rīgā vai citām aktivitātēm. Piemēram, 1937. gada 10. augustā viņš Rīgā stādīja priekšā ārlietu ministram V. Munteram jauniecelto Turcijas tirdzniecības atašeju Baltijas valstīs Hairedinu Šenošanu (nomainīja N. Meto, taču strādāja, rezidējot Turcijas vēstniecībā Stokholmā). Jāatzīmē arī sūtniecības cita rakstura darbība, piemēram, 1939. gada 22. maijā Turcijas sūtniecība piedāvāja Latvijas pusei piedalīties 18. starptautiskajā antropoloģijas un aizvēstures arheoloģijas kongresā 18.–25. septembrī Stambulā. Jūnijā Rīgā jautājums tika apspriests, konstatējot, ka ne Izglītības ministrija, ne Latvijas Universitāte savus pārstāvjus uz to sūtīt nav paredzējusi

¹⁰² “Pret Baltijas valstīm Turcija sajūt sirsniņu draudzību” (saruna ar Turcijas sūtni Nuri Batu). *Pēdējā Briedī*, 13.11.1935.

¹⁰³ Pāvesta vēstnieka un Turcijas sūtņa akreditēšanās pie valsts prezidenta. *Rīts*, 15.11.1935.

¹⁰⁴ Latvijas attiecības ar Turciju. *Rīts*, 11.11.1935.

¹⁰⁵ Jaunajā Turcijā izzūd rakstītneprātēji. Saruna ar Turcijas sūtni Latvijā. *Rīts*, 23.02.1936.

(faktiski nav ieinteresēta). Ārlietu ministrija 29. jūnijā par to informēja Turcijas sūtniecību Tallinā.¹⁰⁶

Latvijā kopš 1934. gada maija pastāvēt autoritārajai iekārtai, Turcijai tika pievērsta Latvijas sabiedrības un varas iestāžu vērība arī no šis valsts ietekmīgā prezidenta personības viedokļa. Tas spilgti redzams rakstnieka un publicista Aleksandra Grīna sarakstītajā un 1935. gadā izdotajā apjomīgajā grāmatā par Turcijas prezidentu Mustafu Kemalu (Ataturku).¹⁰⁷

Jau 20. un 30. gadu mijā Turcijas pārstāvniecībā Rīgā līdz tās slēgšanai par sekretāru un tulku strādāja vietējais iedzīvotājs – Jakutijā dzimušā tatāra un latvietes Annas Malējnieces dēls Abdula Husnetdinovs (30. gados arī Husnetdins), kurš regulāri publicēja latviešu presē popularizējošus rakstus par Turciju.¹⁰⁸ Īpaši aktīvu darbību viņš izvērsa 30. gadu otrajā pusē, vienlaikus darbojoties arī kā Turcijas preses pārstāvis Latvijā¹⁰⁹ un otrādi – 30. gados viņš bija laikraksta “Rīts” korespondents Turcijā, regulāri publicējot tur Latviju popularizējošus rakstus (piemēram, 1935. gada 9. septembrī lielākajā valsts dienas avīzē “Cumbureet” par Latvijas kultūru).¹¹⁰ Tiesa, kad 1938. gadā Latvijas Finanšu ministrijā radās ideja pārtulkot kādu Latvijas preču izstādes katalogu turku valodā, Latvijas ģenerālkonsuls Stambulā A. Kacens, uzzinājis par to, 28. martā nekavējoties telegrāfiski brīdināja Ārlietu ministriju, ka A. Husnetdina turku “valoda nepielaižami veclaicīga”. Tajā pašā dienā rakstītā sīkākā ziņojumā A. Kacens skaidroja, ka goda konsuls A. Berkers apgalvo – A. Husnetdina turku “valoda esot tāda, kādā runājuši pirms gadiem 30”, ka valodas attīrīšanai no arābu un citiem vārdiem Turcijā pievērš lielu uzmanību un “brošūru sliktā turku valodā šeit uzskatītu par apvainojumu”.¹¹¹

Šajā laikā attīstījās arī abu pušu sporta sakari – 1936. gada 4. augustā Latvijas basketbola izlase pirms Berlīnes olimpisko spēļu turnīra treniņmačā Vācijas galvaspilsētā samērā viegli uzvarēja Turciju ar 23 : 5.¹¹² 1938. gada aprīlī Latvijas prese īpašu uzmanību pievērsa latviešu cikstoņa Krišjāņa Kundziņa uzvarai pār Berlīnes olimpisko spēļu čempionu turku Jašaru Erkanu (*Yaşar Erkan*) Eiropas meistarsacīkstēs (čempionātā) grieķu-romiešu

¹⁰⁶ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6942. l., b. p.

¹⁰⁷ Grīns A. *Mustafa Kemals: jaunās Turcijas nodibinātājs*. Rīga, 1935.

¹⁰⁸ Ščerbinskis V. *Ienācēji no tālienes*, 17. lpp. Sk., piemēram: Husnetdins A. Turcijas miera un saskaņas politika, *Brīvā Zeme*, 29.08.1935.

¹⁰⁹ Dzirkalis K. Ko stāsta Cēsu turku kapi. *Cēsu Vēstis*, 25.09.1936.

¹¹⁰ Raksti par Latviju Turcijas presē. *Rīts*, 18.09.1935.

¹¹¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 5. lpp.

¹¹² Latvija-Turcija 23-5. *Sporta Pasaule*, 05.08.1936.

cīņā Tallinā.¹¹³ 1939. gada 6. maijā paredzētais 10 turku cīkstoņu starts Rīgā cīņās ar Latvijas valsts vienību pēdējā brīdī pirms paredzētās komandas ierašanās no Helsinkiem tika atcelts, jo vairāki turku cīkstoņi cīņās Somijā bija guvuši savainojumus.¹¹⁴

Zināmā mērā sākās arī militārie kontakti. 1937. gada 6. un 7. augustā Latvijā ieradās pirmie Turcijas bruņoto spēku pārstāvji – ar zviedru tvaikoni “Dirkalant” Rīgā iebruca Turcijas Kara flotes virsnieki Kemals un Serits. Viņi goda konsula Oto Kellera pavadībā apskatīja pilsētu un Rīgas jūrmalu, kā arī apmeklēja Rīga Brāļu kapus.¹¹⁵

Trīsdesmito gadu otrajā pusē aktualizējās arī jautājums par Cēsīs 19. gadsimta 70. un 80. gados mirušo turku karagūstekņu pieminekli (celts 19. gadsimta 80. gados). Esošā pieminekļa akmens bija izdrupis, un uzraksts uz tā gandrīz nesalasāms. Trīsdesmito gadu sākumā Cēsu skauti kapus bija sakopuši, atjaunojot arī kapu kopiņas. Trīsdesmito gadu vidū kapus savā pārziņā pārņēma Pieminekļu valde. Cēsu Kūrorta komitejas pārstāvis K. Dzirkalis 1936. gadā apmeklēja Turcijas goda konsulu O. Kellera Rīgā, piedāvājot kapus sakopt. Nodoms izraisīja interesi, un tāpēc Turcijas sūtniecība nolēma piešķirt apmēram 1500 latu pieminekļa atjaunošanai, kam Cēsu pašvaldība piekrita. Starplaikā K. Dzirkļa vadībā kapi tika uzmērīti, un Turcijas preses pārstāvim Rīgā Abdulam Husnetdinam tika nodots “plašs memorands ar bagātīgiem materiāliem”.¹¹⁶

1937. gada 13. maijā Cēsīs ieradās Turcijas sūtnis Nuri Batu, viņu pavadija goda konsuls O. Kellers un daži sūtniecības darbinieki. Cēsu pilsētas galva Rūdolfis Kauce un pilsētas arhitekts Jānis Ņezbers iepazīstināja viesus ar kapiem. Tika nolemts, ka kopā uzbūvēs žogu, sakops kapu kopas un izveidos 1,95 metrus augsto vietējā šūnakmens pieminekli, ka projektu izstrādās Cēsu kūrvietas pārstāvis Kārlis Dzirkalis un būvniecību uzraudzīs Cēsu pilsētas būvtehniķis Krišjānis Smilškalns.¹¹⁷ Sākās darbs, un jau 1937. gada 26. septembrī pieminekli tika svinīgi atklāts. Pieminekli rotāja Turcijas simbols – zeltīts pusmēness ar zvaigzni, kā arī uzraksts latviešu un turku valodā uz masīvas bronzas plāksnes par apglabātajiem 26 turku karavīriem. Cēsīs atkal ieradās Turcijas sūtnis Nuri Batu. Pasākumā, kurā piedalījās

¹¹³ Eiropas meistarsacīkstes Tallinā sākušās. *Jaunākās Ziņas*, 25.04.1938.

¹¹⁴ 10 turki cīnīsies Rīgā. *Rīts*, 03.05.1939.; Turcijas cīkstoņi Rīgā nestartēs. *Brīvā Zeme*, 04.05.1939.

¹¹⁵ Turcijas jūras virsnieki Rīgā. *Brīvā Zeme*, 07.08.1937.

¹¹⁶ 23 turki no Pļevnas zem Cēsu velēnām. *Rīts*, 28.10.1935.; Dzirkalis K. Ko stāsta Cēsu turku kapi. *Cēsu Vēstis*, 25.09.1936.

¹¹⁷ Cēsīs cels pieminekli turku karavīriem. *Jaunākās Ziņas*, 14.05.1937.; Latvijas un tālās Turcijas draudzības manifestācija Cēsīs. *Cēsu Vēstis*, 01.10.1937.

simtiem vietējo iedzīvotāju, viņš pateicās Cēsu pilsētai un iedzīvotājiem par turku karavīru piemiņas godināšanu, tika atskaņotas Latvijas un Turcijas valsts himnas, pieminēti atklāja Turcijas sūtnis, piedalījās Latvijas armijas pārstāvji (Cēsis novietotā Latvijas armijas 8. Daugavpils kājnieku pulka komandieris pulkvedis Kārlis Šepko nolika vainagu kara ministra un armijas komandiera vārdā, pie pieminēta bija latviešu karavīru godasardze), Varšavā rezidējošais Turcijas militārais atašējs Baltijas valstīs Mathats Akčakoča (*Aksakotsa*), Cēsu pilsētas galva R. Kauce (noliekot vainagu, solīja “kopt un sargāt pieminēti”), pasākumu noslēdza klusa musulmaņu lūgšana. Pēc tam viesiem tika sarīkotas svinīgas pusdienas Cēsu pili – 8. Daugavpils kājnieku pulka virsnieku klubā.¹¹⁸

1940. gada 4. jūnijā Cēsu pilsētas vecākais Herberts Drava vērsās pie Ārlietu ministrijas Administratīvā departamenta, izklāstot izveidojušos situāciju. 1937. gadā pēc Turcijas konsula O. Kellera ierosinājuma tika atjaunoti turku karavīru kapi Cēsis. Kapos tika uzcelts pieminēklis, kam piešķirt līdzekļus apsolīja Turcijas valdība. Tika iztērēti 1716,16 lati, un Turcijas valdība caur konsulu O. Kelleru pilsētas pašvaldībai atmaksāja 1127 latus no šīs summas. Pašvaldība 1937. gada 11. novembrī iesniedza konsulam lūgumu atmaksāt arī atlikušo summu – 587,16 latus, taču ne tā, ne arī atbilde netika saņemta. Pilsētas valde lūdza ministrijas atbalstu, lai parāds tiktu nokārtots.¹¹⁹ Pavisam drīz Latviju okupēja PSRS karaspēks, un jautājums palika nenokārtots.

Goda konsulu jautājums Stambulā un Rīgā

Vēl viena būtiska abu valstu sakaru joma bija goda konsulu iecelšana lielākajos saimnieciskajos centros Turcijā un Latvijā (Stambulā un Rīgā). Jau 1927. gadā Latvijas sūtniecība Polijā sāka sarunas ar Turcijas pārstāvniecību par iespējamo Latvijas goda konsula kandidatūru. 1927. gada 20. oktobrī Turcijas puses ieteiktais Stambulas uzņēmējs Remzi Avenduks Zade (*Remzi Avoundouk Zade*; dzimis 1896. gadā Sivās, beidzis liceju, pasaules karā piedalījies kā rezerves Turcijas armijas 1. leitnants) aizpildīja aptaujas lapu kandidātiem uz Latvijas goda konsulāro pārstāvju amatiem, un 31. oktobrī Latvijas sūtniecība Varšavā to nosūtīja uz Rīgu, solot pilnu dzīvesgaitu aprakstu nosūtīt vēlāk. Sūtnis Polijā M. Nukša arī paudda cerību, ka tas neaizkavēs kandidāta iecelšanu amatā, atzīmējot, ka viņa

¹¹⁸ Atklāts pieminēklis turku karavīriem Cēsis. *Jaunākās Ziņas*, 27.09.1937.; Pieminēklis turku karavīriem Cēsis. *Rīts*, 27.09.1937.; Turcijas sūtnis Cēsis. *Brīvā Zeme*, 27.09.1937.

¹¹⁹ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 7088. l., 1., 2. lp.

kandidatūru ieteicis Turcijas sūtnis Polijā. 14. novembrī ģenerālkonsulam Londonā L. Sējam, tā kā “Londonā darbojas zolīdi ziņu biroji, kuriem ir nodaļas un plaši sakari visā pasaulē”, tika uzdots noskaidrot, vai pieteiktais Ankarā, Alyanak Han 13–14, dzīvojošais kandidāts R. Avenduks ir “piemērots” amatam. 7. decembrī L. Sēja ziņoja, ka sācis informācijas ievākšanu. 1928. gada 5. janvārī viņš pārsūtīja uz Rīgu iegūto informāciju: R. Avenduks Zade ir “Avoundouk Zade Freres” firmas līdzīpašnieks, kopš 1919. gada nodarbojas ar preču tirdzniecību, turklāt uzņēmums ir viens no redzamākajiem savā nozarē Stambulā; firma gan cietusi zaudējumus nesenajā Mazāzijas saimnieciskajā krīzē, taču ir atguvusies, un tās kapitāls veido 800 000 mārciņu turku valūtā, pats R. Avenduks atrodas Itālijā, kur apspriež kokvilnas ražošanas izvēršanu Stambulā, kā arī viņam ir laba reputācija.

13. janvārī ārlietu ministrs A. Balodis iesniedza valdībai lūgumu apstiprināt R. Avenduku amatā, un 1928. gada 17. janvārī viņš tika iecelts par goda konsulu Stambulā, skaitot no 20. janvāra, “bez atlīdzības no valsts līdzekļiem budžeta kārtībā” un ar pilnvarām “izsniegt ieceļošanas un tranzītvīzas visiem ceļotājiem, izņemot PSRS pilsoņus un bezpavalstniekus, saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem”. Februārī sūtnim M. Nukšam Varšavā, lai nodotu R. Avendukam, ar Turcijas sūtniecības starpniecību no Rīgas tika nosūtīts vīzu zīmogs un izvilkumi no noteikumiem par “ārvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijā”, tomēr sūtniecība attiecīgajām savas valsts iestādēm nodot to nepaspēja. 24. janvārī par iecelšanu tika informēta sūtniecība Varšavā, nosūtot arī goda konsula oriģinālpilnvaru un uzdodot “nokārtot visas nepieciešamās tālākās formalitātes”. Tāpat sūtniecība tika informēta, ka konsula zīmogu izgatavošana pasūtīta Rīgā, un ministrija, ievērojot apstākli, ka goda konsuls Stambulā “pagaidām ir vienīgais Latvijas pārstāvis Turcijā, atradusi par vispareizāku viņam pagaidām nenoteikt norobežotu darbības iecirkni, bet līdz tālāku pārstāvību atvēršanai Turcijā attiecināt viņa darbības rajonu uz visu Turciju”. Tāpat sūtniecībai tika uzdots atsūtīt ministrijai konsula dzīves gājuma aprakstu, parakstītu svinīgo solījumu un oficiālo adresi, uz kuru sūtāmas telegrammas, un konsulu informēt par ministrijas “lietošanā esošiem kodiem”. Februārī sūtniecībā Varšavā tika uzdots pieprasīt no Turcijas sūtniecības Polijas galvaspilsētā goda konsula ģenerālpilnvaru, taču dokuments līdz vasarai tā arī netika saņemts.

Tomēr pirmā konsula izvēle izrādījās neveiksmīga. Jau 1928. gada 19. jūnijā Latvijas Ministru kabinets “pēc paša lūguma” atbrīvoja no amata R. Avenduku, skaitot no 1. jūlija.¹²⁰ Maijā Latvijas Ārlietu ministrijas ģe-

¹²⁰ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 82. l., b. p.

nerāsekretārs Hermanis Albats, sakarā ar līguma parakstīšanu atrodies Ankarā, uzzināja, ka R. Avenduks bankrotējis un pat bijis spiests likvidēt savu uzņēmumu. H. Albats piedāvāja viņam iesniegt atlūgumu no goda konsula amata, R. Avenduks tam piekrita un 5. jūnijā uzrakstīja Latvijas ārlietu ministram un H. Albatam adresētus iesniegumus. Uzreiz pēc tam par notikušo V. Munters telegrāfiski informēja pārstāvniecības ārzemēs, piebilstot, ka Latvijas pilsoņu intereses Turcijā tāpat kā līdz šim turpinās aizstāvēt Itālija.

27. jūnijā par notikušo Ankarā tika paziņots Voldemāram Zivertam Varšavā, uzdodot nokārtot notikušā formalitātes ar Turcijas sūtniecību, pārņemot sūtniecības glabāšanā vēl uz Ankaru nenosūtītos konsula zīmogus un dokumentāciju. Vienlaikus Administratīvi-juridiskais departaments lūdza noskaidrot, vai piecu mēnešu laikā, kopš R. Avendukam izdotas pilnvaras, vēl nav saņemta Turcijas varas iestāžu eksekvatūra un kāpēc. 2. jūlijā sūtniecības pagaidu vadītājs V. Ziverts ziņoja, ka sarunās noskaidrots – Turcijas sūtniecība nosūtījusi ģenerālpilnvaru uz Ankaru, bet par turpmāko nekas nav zināms. Turku puse solīja darīt visu, lai pilnvara “drīzākā laikā tiktu returnēta”. 2. jūlijā sūtniecība Varšavā ziņoja, ka tās rīcībā joprojām atrodas goda konsulam nosūtāmie zīmogi. Vēl 24. novembrī sūtniecība Varšavā nosūtīja uz Rīgu no Turcijas sūtniecības saņemto Ministru prezidenta M. Skujenieka parakstīto pilnvaru R. Avendukam.

Pēc trīs gadiem jautājumu aktualizēja Latvijas sūtnis Romā P. Sēja. 1930. gada nogalē izraisījās sarakste starp sūtni Romā, kurš līdz šim laikam bija aizstāvējis Latvijas pilsoņu intereses Turcijā ar Itālijas ģenerālkonsulāta starpniecību Stambulā, un Ārlietu ministriju par eksekvatūras piešķiršanu Latvijas goda konsulam Stambulā Mustafam Arifi (*Mustafa Arifi*). Atbildot uz 4. decembra ministrijas pieprasījumu, 9. decembrī sūtnis ziņoja, ka par piešķiršanu pagaidām nav informācijas. Sūtnis par jautājumu vairākkārt bija vērsies Turcijas vēstniecībā Romā, kur viņam atbildēts, ka uz Ankaru nosūtīti vairāki pieprasījumi, taču atbildes nav. Labvēlīgi noskaņotais Turcijas vēstnieks Itālijā pieļāva, ka tas saistīts ar Turcijā gaidāmo konsulārā tīkla reorganizācijas plānu. Latvijas sūtnis uzsvēra, ka viņš nav akreditēts pie Turcijas valdības, tāpēc var jautājumu risināt vienīgi šādi, un lūdza neērtu situāciju izskaidrot Turcijas diplomātiskajam pārstāvim Rīgā.¹²¹

Rezultāta gan nebija. 1933. gada 12. jūnijā Latvijas sūtnis Romā P. Sēja rakstā Administratīvi-juridiskā departamenta direktoram V. Munteram atgādināja, ka apmēram pirms trim gadiem jau izvirzījis ministrijā jautājumu

¹²¹ LNA LVVA, 2575. f., 9. apr., 200. l., 1.–5. lp.

par nepieciešamību atvērt Stambulā Latvijas goda konsulātu., turklāt piedāvājis amatam arī atbilstošu kandidatūru. Taču toreizējais departamenta direktors Aleksandrs Birznieks atbildējis, ka iecerēts izveidot Stambulā karjeras ģenerālkonsulātu, tāpēc “goda konsula kandidāti atkrītot”. Tomēr sekojošās saimnieciskās krīzes dēļ plāns netika realizēts. P. Sēja aktualizēja jautājumu, rakstot, ka saņēmis priekšlikumu no pazīstama advokāta, Nīderlandes un Skandināvijas kuģniecības firmu pārstāvja Stambulā Villiju Sperko (*Willy Sperco*) izveidot Latvijas goda konsulātu. P. Sēja piebilda, ka V. Sperko ir labākā kandidatūra, taču viņš ir Itālijas pilsonis, un Turcijas valdība nepiekrīt kandidātu iecelšanai, ja viņš nav Turcijas vai pārstāvamās valsts pilsonis. Tomēr V. Sperko uzņēmums Latvijai būtu ļoti izdevīgs sadarbībai, jo viens viņa brālis ir uzņēmējs un Igaunijas goda konsuls Triestā, otrs – kuģniecības firmu pārstāvis Smirnā. Tāpēc P. Sēja minēja paša V. Sperko izvirzīto kandidātu – viņa firmas direktoru, P. Sējas jau pirms trim gadiem amatam izvirzīto M. Arifi. P. Sēja jautāja, vai ministrija piekristu goda konsula iecelšanai Stambulā. 25. jūlijā departaments atbildēja, ka “ministrija principā piekrīt” goda konsulāta izveidei, lūdzot atsūtīt informāciju par amata kandidātu.¹²²

30. augustā sūtniecība nosūtīja uz Rīgu 22. augustā M. Arifi aizpildīto kandidāta aptaujas anketu. Viņš bija dzimis 1897. gadā Stambulā artilērijas pulkveža ģimenē, beidzis liceju, mācījies tirdzniecības skolā un studējis tieslietas, bijis tabakas tirdzniecības firmas “Tabacus” administrators, prot franču, vācu un itāļu valodu, ir firmas “Fratelli Sperco” vicedirektors. Saskaņā ar sūtniecības ziņoto savas firmas gatavību atbalstīt goda konsulu viņa pienākumu pildīšanā rakstiski bija izteicis arī V. Sperko – “kā Stambulā, tā visā Levantā, kura atrodas minētās firmas nodaļas”.

30. oktobrī ministrija lūdza sūtņi Romā Arnoldu Spekki ievākt un atsūtīt informāciju par kandidātu, kā arī vēl detalizētāku viņa dzīves aprakstu. 22. novembrī A. Spekke atbildēja, ka tas nav izdevies, “jo ar Turciju mums nekādu sakaru nav”, bet Turcijas sūtniecība “par minēto kandidātu nekā nevarēja pateikt, tikai tik daudz, ka viņš ir solīdas firmas direktors”. Viņš nosūtīja paša M. Arifi sastādīto savas dzīves aprakstu un uzsvēra: “Vietējais Turcijas vēstnieks, kurš starp citu ir Kemala pašā tuvs draugs, man jau divas reizes ir vaicājis, kamdēļ Latvija neieceļot Turcijā sūtņi.” 19. decembrī Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs J. Tepfers jautāja Latvijas kuģu īpašnieku savienībai, Latvijas tirgotāju savienībai un Rīgas Biržas komitejai atsaukumi par amata kandidātu, izklāstot viņa biogrāfijas datus. Latvijas tirgotāju savienība un Rīgas Biržas komiteja turpmākajās dienās informēja,

¹²² LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

ka tām nav iebildumu pret kandidatūru, kuru gan tās personiski nepazīst. Latvijas kuģu īpašnieku savienība 1934. gada 12. janvārī atbildē aizrādīja, ka “Lloyds” kuģniecības firmu reģistrā firma “Fratelli Sperco” nav atrodama. Tas netika ņemts vērā, un 17. janvārī tika uzdots caur sūtniecību Romā pieprasīt Turcijas valdības piekrišanu M. Arifi iecelšanai amatā.

Departamenta direktors L. Sēja 23. decembrī lūdza norādīt M. Arifi, pieprasot arī rakstisku piekrišanu, sakarā ar M. Arifi aptaujas anketā pausto vēlēšanos paturēt visas konsulārās nodevas, ka runa varētu būt vienīgi par konsulārajām nodevām, jo nodevas par pašiem pilnā apjomā jāiemaksā Valsts kasē (1934. gada 27. janvārī M. Arifi deva A. Spekkem rakstisku piekrišanu šādai kārtībai, 6. februārī sūtnis nosūtīja šo dokumentu uz Rīgu).

1934. gada 2. janvārī un pēc tam 22. janvārī ministrija lūdza sūtniecību Romā noskaidrot vietējā Turcijas vēstniecībā, vai kandidatūra ir pieņemama Turcijas valdībai, atgādinot nepieciešamību nokārtot arī konsulāro ienākumu jautājumu. Taču tikai jūnija sākumā sūtniecība Romā telegrafēja uz Rīgu, ka Turcijas vēstniecība “paziņojusi valdības piekrišanu Arifi iecelšanai” amatā. 13. jūnijā Ministru prezidents un ārlietu ministrs K. Ulmanis iesniedza pats savā valdībā lūgumu iecelt viņu amatā, kas 14. jūnijā arī tika izdarīts. 28. jūnijā K. Ulmanis parakstīja oficiālu M. Arifi pilnvaru, ko 4. jūlijā ministrija nosūtīja sūtniecībai Romā. 3. jūlijā ministrija nosūtīja sūtniecībai Romā M. Arifi ģenerālpilnvaru, lūdzot organizēt tās nonākšanu Turcijas Ārlietu ministrijā, kā arī paziņot Itālijas Ārlietu ministrijai par goda konsula iecelšanu un pateikties itāļiem par Latvijas pilsoņu interešu aizstāvēšanu caur savu konsulu Stambulā, kā arī “pagaidām turpināt aizstāvēt šīs intereses, līdz kamēr jaunieceltais Latvijas konsuls būs atzīts un varēs uzsākt savu oficiālo darbību”. Tomēr atzišana kavējās. 1934. gada 19. novembrī ministrija jautāja sūtniecībai Romā, kāds ir stāvoklis ar eksekvatūras saņemšanu, uzsverot: “Ministrija jau atkārtoti atradusies neērtā stāvoklī, nezinādama, uz kuriem adresēt Turcijai piekrītošās lietas.” A. Spekke 23. novembrī atbildēja, ka “jau vairakkārt spēris soļus, lai paātrinātu M. Arifi kunga iecelšanu par mūsu goda konsulu Stambulā”, un aizkavēšanos var izskaidrot “ar Balkānu valstu parasto vilcināšanos šādās lietās, bet it sevišķi ar to īpatnējo stāvokli, ka pašreiz šejienes Turcijas vēstniecībā notiek tik radikālas personāla pārmaiņas, ka tur atrodams tikai viens jauns sekretārs, ar kuru grūti kārtot lietas” (mainījās vēstnieki). A. Spekke solīja pie pirmās izdevības runāt par šo jautājumu ar jauno vēstnieku. 1935. gada 8. februārī ministrija atkārtoti jautāja A. Spekkem par situāciju, un 13. februārī viņš ziņoja: iepriekšējā dienā varējis sastapties ar Turcijas vēstnieku, kurš “juties neērti, ka netiekot ar savu administrāciju galā, pats viņš sastādījis atgādinājuma rakstu diezgan rūgtiem vārdiem”, un kā iemeslu minēja kavēšanos ar goda

konsulu reglamenta pārstrādāšanu. A. Spekke uzskatīja: “Ņemot vērā manu citu kolēģu un mūsu pašu piedzīvojumus Balkānos, piem., Atēnās, vienīgais, kas paliek pāri, ir: apbruņoties ar pacietību.” Pagāja vēl gandrīz gads, un 1935. gada 4. decembrī J. Tepfers lūdza sūtniecību paziņot, kādā stāvoklī atrodas M. Arifi eksekvatūras jautājums, bet A. Spekke 9. decembrī atbildēja, ka viņam par to nekādu ziņu nav, neraugoties uz daudzkārtējo vērsanos Turcijas vēstniecībā Romā; vēstnieks nav saņēmis uz saviem atgādinājumiem un lūgumiem nekādu atbildi, atzīstot, ka tas esot gandrīz vienīgais jautājums, kas atrodies “tik bēdīgā stāvoklī viņa kancelejā”. A. Spekke piedāvāja virzīt jautājumu ar jaunā Turcijas sūtņa Baltijas valstīs starpniecību. Viņš uzsvēra: “Katrā ziņā ir mans, ir Arifi kunga stāvoklis šinī lietā ir pietiekoši neērts.” Tas arī tika darīts – 24. decembrī sūtnim Tallinā Krieviņam tika uzdots vērsties M. Arifi jautājumā pie Turcijas sūtņa. 1936. gada 3. janvārī E. Krieviņš tikās ar Turcijas sūtni un ziņoja, ka sūtnis jautājis, vai pirms M. Arifi iecelšanas ir lūgta Turcijas valdības piekrišana viņa kandidatūrai (pastāvot likums, ka bez tādas Turcijas pilsonis nedrīkst uzņemties citas valsts valdības “pienākumu” izpildīšanu). 8. janvārī J. Tepfers apstiprināja, ka Turcijas valdības piekrišana bijusi saņemta. 14. janvārī E. Krieviņš ziņoja, ka sūtnis N. Batu solījis rakstīt uz Ankaru un lūgt pasteidzināt konsula atzišanas jautājumu.

Šī sarakste gan izrādījās lieka – 20. decembrī A. Spekke no Romas ziņoja, ka iepriekšējā dienā viņu apmeklējis Turcijas vēstniecības padomnieks Zeki Karabuts (*Zeki Karabud*) un vēstnieka uzdevumā paziņojis, ka tikko saņemts valdības paziņojums par Stambulas varas iestādēm doto rīkojumu uzskatīt M. Arifi par Latvijas goda konsulu. Viņa eksekvatūru pagaidām parakstījis premjerministrs, bet prezidents – vēl ne, taču šī formalitāte tikšot nokārtota apmēram mēneša laikā. A. Spekke rakstīja: “Nedomāju, ka nu jau “lieta būtu kārtībā”, kā teica turku diplomāts, bet nu vismaz viņa sāk kustēties.” Vienlaikus viņš atzīmēja, ka būtu lietderīgi apsvērt nepieciešamību Ankarā akreditēties Latvijas sūtnim Romā, par ko “diezgan nepārprotami ieminējās” arī viņa iepriekšējās dienas viesis, turklāt “tas, no lielās politikas viedokļa raugoties, arī būtu nozīmīgi”. Galu galā 5. februārī sūtnis E. Krieviņš no Tallinas ziņoja, ka Turcijas sūtniecība “tikko” saņēmusi ziņu no Ankaras – eksekvatūra izgatavota, un Latvijas puse to saņems caur sūtniecību Romā. 10. februārī A. Spekke ziņoja, ka “dažas dienas atpakaļ” pie viņa ieradies Turcijas vēstniecības padomnieks un iesniedzis prezidenta parakstītu eksekvatūru M. Arifi, kas viņam nekavējoties tikusi pārsūtīta. Līdz ar to A. Spekke lūdza ministriju nosūtīt M. Arifi viņa zīmogus un dokumentāciju, ko ministrija arī darīja 28. februārī, ar Itālijas sūtniecības kurjeru nosūtot uz Romu divus goda konsula zīmogus ar mazo valsts ģerboni un piecus spiedogus.

Starplaikā – 1934. gada 6. decembrī – Ārlietu ministrija ar sūtniecības starpniecību Romā oficiāli pilnvaroja M. Arifi no viņa darbības uzsākšanas dienas izsniegt iecelošanas un tranzītvīzas visu valstu pilsoņiem, izņemot PSRS pilsoņus un bezpavalstniekus, bet 1935. gada 9. septembrī – nepieciešamības gadījumā arī diplomātiskās un dienesta vīzas, kā arī ceļošanai nepieciešamos apliecinājumus.

1936. gada maijā izraisījās sarakste sakarā ar goda konsula personvārda maiņu – uzvārdu modernizēšanas kampaņas laikā Mustafa Arifi mainīja savu vārdu un uzvārdu uz “Arifi Berker” (oficiāli sūtniecība Romā par to paziņoja uz Rīgu 27. augustā, nosūtot arī A. Berkera parakstīto Latvijas goda konsula svinīgo solījumu). 1936. gada 6. maijā goda konsulāts bija paziņojis par savas oficiālās darbības sākšanu. 12. maijā sūtņis A. Spekke ziņoja, ka sakarā ar to nosūta Itālijas ārlietu ministram pateicību par Latvijas pilsoņu interešu aizsardzību ar sava ģenerālkonsula Stambulā starpniecību līdz tam.¹²³

Rīgā kopš 1935. gada augusta par Turcijas goda konsulu darbojās vietējais vācbaltiešu uzņēmējs (metālražotnes īpašnieks) O. Kellers (dzimis 1876. gadā, 1939. gada beigās izceļojis uz Vāciju). 1940. gada pavasarī Turcijas puse vienojās ar Latvijas varas iestādēm par Kārļa Jansona iecelšanu vakantajā amatā, un viņš arī tajā tika galīgi apstiprināts 1940. gada jūnijā¹²⁴, taču situācijā, kad Latvija tika okupēta, tā arī nesākot praktisku darbību.

Ģenerālkonsulāts Stambulā

Trīsdesmito gadu beigās Latvijas valdība izšķīrās par karjeras ģenerālkonsulāta izveidošanu Stambulā, lai intensificētu tirdznieciskos sakarus ar Turciju. 1938. gada 7. maijā Ārlietu ministrija pieprasīja informāciju par Somijas, Igaunijas un Lietuvas pārstāvniecības formu Stambulā un tās izmaksām attiecīgajās valstīs strādājošajām Latvijas sūtniecībām. Tika noskaidrots, ka Lietuvai un Igaunijai pārstāvniecības nav, bet Somijai ir goda konsulāts, kas izdevumus no valsts neprasa.¹²⁵ Ģenerālkonsula amata kandidāta izvēle krita uz A. Kacenu, kurš vēl Neatkarības kara laikā un pēc tā bija Pagaidu valdības pārstāvis arī Konstantinopolē, un viņš tika pieņemts darbā ministrijā. 1938. gada 6. jūlijā Ārlietu ministrija lūdza A. Kacenu sakarā ar iestāšanos darbā iesniegt nepieciešamos dokumentus. 12. jūlijā, izpildot iepriekšējā dienā tapušo ārlietu ministra V. Muntera priekšlikumu, valdība

¹²³ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

¹²⁴ Türkiye Cumhuriyeti devlet arşivleri, 30-18-1-2 / 91-59-3.

¹²⁵ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 87.–91. lp.

A. Kacenu iecēla par ģenerālkonsulu Stambulā, skaitot no 1. augusta, kas oficiāli tika paziņots Ārlietu ministrijai nākamajā dienā.¹²⁶

29. jūlijā ministrija sakarā ar A. Kacena “pārņākšanu ārlietu resora dienestā” lūdza atsūtīt viņa darba dokumentāciju Rīgas galvaspilsētas valdei, kurā viņš līdz 30. aprīlim strādāja kā valdes loceklis un pilsētas galvas biedrs, un Finanšu ministrijai (darbā ministrijā līdz 30. maijam).¹²⁷ 30. jūlijā par A. Kacena iecelšanu amatā tika informēts Latvijas goda konsuls Stambulā A. Berkers, kurš 9. augustā pauda par to savu gandarījumu un gatavību atbalstīt jauniecelto ģenerālkonsulu.¹²⁸

1938. gada 2. augustā A. Kacens izbrauca no Rīgas “uz savu darba vietu” cauri Tilzītei un Berlīnei un par ierašanos Stambulā ziņoja ministrijai 17. augustā no viesnīcas “Park Oteli”. Tajā pašā dienā plašākā ziņojumā viņš raksturoja savus pirmos iespaidus: “Pašlaik šeit ir atvaļinājumu laiks un arī tie, kas nav atvaļinājumā, strādā, laikam, maz. Temperatūra Istanbulā nepanesama, dienā tā sniedzas līdz 35–37 centigr. ēnā un arī naktī nenoslīd daudz zem 30. Viesnīcas istabā tā nenokrīt nekad zem 28. Tādēļ visi ļaudis uzturas ārpus pilsētas un iebrauc tikai uz dažām stundām. Ankarā apstākļi esot vēl grūtāki un tur darbi esot tikpat kā pārtraukti.” Tāpat viņš pievērsās Turcijas iekšpolitiskās situācijas raksturojumam – saslimušais prezidents dzīvo Stambulā, un tāpēc ministri un augstākie ierēdņi pastāvīgi atrodas ceļā starp Ankaru un Stambulu, informācija par prezidenta veselības stāvokli tiek slēpta un ir ļoti ierobežota, taču “žurnālisti zina stāstīt”, ka ārsti uzskata – prezidents “nekādi nevarot dzīvot ilgāk par gadu, bet ka esot jāpieņemot pat, ka nāve iestāšoties pat agrāk.” Turklāt politiskajās aprindās jau tiek runāts par prezidenta pēcnācēju, minot arī tautā populāro ģenerāli Ismetu (politiķiem nepieņemams, jo “esot fanātisks praktizējošs islamists, kas dzīvojot stingri pēc korāna noteikumiem un ejot mošejā Dievu lūgt 5–7 reizes dienā”) un vēstnieku Londonā Fethī Okjaru (*Fethi Okyar*). Jaunais ģenerālkonsuls ziņoja, ka viņu sāk apmeklēt turku tirgotāji, interesējoties par darījumiem ar Latviju, tomēr Kacens atzīmēja, ka “ne vienmēr tie, kas ierodas pirmie, ir arī labākie”, viņš sācis meklēt telpas konsulātam, kas pagaidām nav izdevies pieļaujāmās samaksas ietvaros (zem 200 liru jeb 800 latu mēnesī), īres līgums jāslēdz uz gadu, un meklējumi tiek turpināti. A. Kacens arī ziņoja, ka pagaidām nav nekādas informācijas, kad viņš saņems Turcijas varas iestāžu eksekvatūru sev. 29. augustā joprojām no “Park Oteli” A. Kacens ziņojumā turpināja raksturot stāvokli, pievērsoties jautājumam par eksekvatūras

¹²⁶ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 81., 85. lp.

¹²⁷ Turpat, 31.–34. lp.

¹²⁸ Turpat, 73., 74., 72. lp.

nesaņemšanu. No citiem konsulārajiem pārstāvjiem viņš bija uzzinājis, ka Stambulā konsulus "līgā neieredzot" vēl kopš "kapitulāciju" [pasaules kara beigu posms, Turcijai zaudējot un sākot cīņu par savām teritorijām] laikiem un uz eksekvatūru jāgaidot ilgi, piemēram, ASV konsuls joprojām to nav saņēmis, kaut arī tā lūgta jau pirms vairākiem mēnešiem, bet viņa priekšgājējs to saņēmis dažus mēnešus pirms aizbraukšanas, kad bija amatā nostrādājis divus gadus. Līdzīga situācija esot arī ar citiem konsuliem, turklāt arī Latvijas goda konsuls A. Berkers eksekvatūru gaidījis apmēram divus gadus. Citi konsulāti risina situāciju, pagaidām ieskaitot konsulāros pārstāvjus attiecīgo diplomātisko pārstāvniecību štatā. Latvijas gadījumā tas nebija iespējams, tāpēc A. Kacens lūdza ministriju censties panākt eksekvatūras piešķiršanas paātrināšanu Ankarā. Ģenerālkonsulu jautājums satrauca, viņš pieļāva, ka prezidents slimības dēļ nevarēs dokumentu drīzumā parakstīt, tāpēc ieteica panākt, ka Turcijas Ārlietu ministrija oficiāli informē Stambulas gubernatoru, ka tai nav iebildumu pret Latvijas ģenerālkonsulāta darbību. Tāpat viņš jautāja, vai esošajā situācijā tomēr apmeklēt gubernatoru, informējot to par darbības sākšanu, pagaidām nesaņemot eksekvatūru.¹²⁹ Jāatzīmē, ka, jau ierodoties – 1938. gada 29. augustā, A. Kacens bija lūdzis Turcijas Ārlietu ministrijas Administratīvā un protokola nodaļu pieprasīt viņam eksekvatūru no attiecīgajām valdības iestādēm, taču atbildes nebija.¹³⁰

1938. gada 29. augustā A. Kacens Stambulā, "Park Oteli" viesnīcā, paziņoja ministrijai, ka vēlas pieņemt par konsulāta apkalpotāju "savu uzticamu ilggadīgu apkalpotāju" Ievu Sili. 9. septembrī Latvijas Ārlietu ministrija informēja Politisko pārvaldi par šo lēmumu, lūdzot apliecinājumu par viņas politisko uzticamību, kāds arī tika saņemts.¹³¹

11. oktobrī A. Kacens ziņoja, ka eksekvatūras joprojām nav (šajā dienā viņš bija iesniedzis Turcijas Ārlietu ministrijas Administratīvajā un protokola nodaļā atkārtotu pieprasījumu tādu izsniegt), viņš noirējis telpas ģenerālkonsulātam konsulātu rajonā – Republikas (bijušā Taksima) laukuma tuvumā, blakus Beļģijas sūtniecības namam, jau pieņem Latvijas pilsoņus, turku tirgotājus un ved ar viņiem korespondenci, iepazīšanās vizītēs apmeklējis Stambulā strādājošo konsulāro pārstāvju lielāko daļu, taču "līdz šim stāv vēl tālu no vietējām turku iestādēm", jo nav saņemta eksekvatūra – "nodibināts oficiāls stāvoklis". Tāpēc viņš atkārtoti lūdza instrukcijas, kā rīkoties, īpaši tāpēc, ka 28. oktobrī paredzētas plašas Turcijas Republikas 15 gadu pastāvēšanas svinības. Ārlietu ministrija reaģēja, 20. oktobrī lūdzot

¹²⁹ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 67.–68., 70., 71. lp.

¹³⁰ Turpat, 49. lp.

¹³¹ Turpat, 28.–30. lp.

sūtniecību Tallinā vērsties šajā jautājumā Turcijas sūtniecībā, mutiski lūdzot panākt eksekvatūras piešķiršanu A. Kacenam. Sūtniecības pagaidu vadītājs J. Gilberts 22. oktobrī ziņoja, ka šajā dienā apmeklējis Turcijas sūtni Nuri Batu un viņš informējis, ka jau pirms piecām nedēļām no Ankaras saņemts apliecinājums – Stambulas gubernatoram nosūtīts apliecinājums – Latvijas ģenerālkonsulāta darbība tiek atzīta, bet prezidenta parakstītu eksekvatūru “piesūtīs drīzā laikā”. Sūtnis arī jautāja, vai A. Kacens jau bijis vizītē pie gubernatora, kur viņam arī tiktu paziņots par statusa atzīšanu un viņš ielūgts piedalīties Turcijas valsts svētku svinībās. Turklāt sūtnis apsolīja tajā pašā dienā telegrafēt uz Ankaru ar lūgumu “pasteidzināt lietas nokārtošanu”. V. Olavs 24. oktobrī rakstiski un 25. oktobrī telegrāfiski uzdeva A. Kacenam “nekavējoši” doties oficiālā vizītē pie gubernatora.¹³² 26. oktobrī Turcijas Ārlietu ministrijas Administratīvā un protokola nodaļa informēja A. Kacenu, ka vilajets (gubernatora pārvalde) par ģenerālkonsula ierašanos ir informēts un tam dots rīkojums A. Kacena “darbībai šķēršļus nelikt”.¹³³

1938. gada 26. oktobrī Latvijas Ārlietu ministrijas Administratīvās un protokola nodaļas vadītājs V. Olavs lūdza laikraksta “Valdības Vēstnesis” redakciju publicēt avīzē ziņu par ģenerālkonsulāta adresi (Taksim, Siraselvi cad. 75), kā arī paziņot par sarakstē ar to lieto lietojamajām valodām – latviešu, turku, franču, angļu un vācu.¹³⁴

Saskaņā ar V. Olava 3. novembra ziņojumu uzreiz pēc viņa rīkojuma saņemšanas 26. oktobrī A. Kacens pieteica vizīti gubernatoram (valijam jeb “vali”) – īsi pirms valsts svētkiem, tāpēc ģenerālkonsulam tika piedāvāts ierasties vizītē tūlīt pēc svētkiem, vienlaikus uzaicinot piedalīties valsts svētku pasākumos. A. Kacens rakstīja, ka ar gubernatoru bija jau ticis divas reizes privātās dinejās restorānos un pat pārmijis ar viņu dažas pieklājības frāzes, taču “savu oficiālo stāvokli” nav varējis pārrunāt, jo “vali slikti pārvalda franču valodu un vēl sliktāk dzird, tā ka sarunājoties ar viņu gandrīz jāklie dz”. Valsts svētku atzīmēšana bijusi iecerēta ļoti grezna, taču Valsts prezidenta Ataturka slimības dēļ notika tikai oficiālo personu pieņemšana vilajetā, vainagu nolikšana pie brīvības monumenta Taksimas laukumā, kā arī karaspēka parāde un skolēnu gājiens turpat. Konsulus gubernators pieņēma pulksten 10.30 – tie “pagāja garām gubernatoram, steidzīgi paspieda tam roku un gāja tālāk zālē, kurā bija bagāta, bet bezalkoholiska bufete, kas palika neaiztikta, jo konsuliem tik agrā rīta stundā tā nebija pievilcīga un turkiem pašulaik ir Ramazāna gavēnis. Pēc minūtēm 10 visi brauca uz

¹³² LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 66., 65., 62., 61., 59. lp.

¹³³ Turpat, 49. lp.

¹³⁴ Turpat, 19. lp.

parādi Taksima laukumā. Tā kā Istanbulā nekādu izpriecu nav, tad cerība redzēt kaut ko neparastu, skaistais laiks un vēl vairāk turku sajūsma par tagadējā režīma sasniegumiem bija izvilinājuse uz ielu milzīgas ļaužu masas, kuras bija grūti noturēt uz šaurajiem trotuāriem. Bija nepatīkams skats, kad turku jātnieki tos dzina atpakaļ no ielas, jāgot pūli iekšā, bet jāatzīst, ka panākumus tas deva. Parādi nevaru saukt par sevišķi izdevušos, bet turkiem viņa patika. Ar to konsulārā korpusa piedalīšanās svinībās beidzās, ja neskaita konsulātu namu izgreznošanu karogiem, ko parasti turku svētkos nedara (konsulāti karogus izkar tikai svētdienās un savos svētkos). Vali ikgadus rīkotā balle izpalika [..]”. A. Kacena pieņemšana pie gubernatora notika 1. novembrī pēc svētkiem un ilga apmēram 45 minūtes, taču “sarunu temati nebija sevišķi dziļdomīgi. Vali interesējās galvenā kārtā par maniem iespaidiem Turcijā un kā es atrodu tagadējo Turciju, salīdzinot ar to, kāda tā bijuse manos agrākos apmeklējumos. Tā kā mēs abi varējām lielīt tagadējo Turciju, tad sapratāmies labi”. A. Kacens arī raksturoja augsto amatpersonu, kurš “nav sevišķi iemīļots”, jo ir “par maz inteligents un neparādāt ārzemniekiem turku no labās puses”, kā arī nolaidis pilsētas saimniecību, taču “Vali ir vilajeta gubernators, pilsētas galva, prefekts un valdošās partijas Istanbulas nodaļas priekšnieks; bez tam viņš pavada savas divas stundas ikdienas stacijā, sagaidīdams un pavadīdams ministrus, kas brauc šurp dienesta darīšanās. Ja ņem vēl vērā parastās reprezentācijas, tad pilsētas lietām laika patiešām pāri nepaliek”. Viedoklis par valiju nav labs arī konsulārajā korpusā, kur visi sūdzas, ka “grūti ar viņu sarunāties”. Tiekoties ar A. Kacenu, valijs “ar parasto turku laipnību” apsolīja viņam “lielāko pretimnākšanu un atbalstu visos jautājumos”. Pēc tam ģenerālkonsuls informēja par darba sākumu vilajetu un citas atbildīgās iestādes un sāka vizitēt iestāžu vadītājus. V. Olavam adresēto samērā plašo ziņojumu A. Kacens beidza ar vārdiem: “Pilnīgi piekrītot Jūsu uzskatam, ka steidzināt eksekvatūras izdošanu varētu būt neērti, ceru, ka varēšu darboties netraucēti un, nodibinot personīgos sakarus, es atradīšu vajadzības gadījumos arī nepieciešamo atbalstu savai darbībai.”¹³⁵

1938. gada 10. novembrī ģenerālkonsulāts oficiāli sāka savu darbību Stambulā, neraugoties uz eksekvatūras nesauņemšanu, līdzīgi kā to darīja arī citu valstu konsulārie pārstāvji, sākot darbu Stambulā.¹³⁶ 19.–25. novembrī A. Kacens atradās komandējumā Ankarā ar uzdevumu piedalīties mirušā Turcijas prezidenta Ataturka bērēs kā Latvijas Valsts prezidenta pārstā-

¹³⁵ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 57., 58. lp.

¹³⁶ Turpat, 49. lp.

vim.¹³⁷ 12. novembrī ģenerālkonsuls saņēma ārlietu ministra V. Muntera telegrammu par komandējumu un 14. novembrī rakstīja ministrijai, ka paziņojis par savu došanos uz Ankaru Turcijas Ārlietu ministrijai un citām atbildīgajām iestādēm. Viņš arī aprakstīja organizatoriskās norises sakarā ar bērnu rīkošanu un notiekošo konsulārajā korpusā (tā locekļi bija apmeklējuši gubernatoru izteikt līdzjūtību un pēc tam parakstījušies reģistrā Dolma Bahčē pili, kur prezidents bija miris un kur bija novietos viņa šķirsts). A. Kacens arī ziņoja, ka sakarā ar sērām konsulārais korpus atcēlis visus paredzētos pasākumus, ieskaitot Itālijas un Polijas valsts svētku pasākumus 11. novembrī attiecīgajos konsulātos. Viņš pats bija "sagatavojies uzaicināt uz 18/XI pie sevis turku augstākos ierēdņus un konsulāro korpusu, bet tagad tas atkrit". Šajā laikā A. Kacenam bija radies arī zināms viedoklis par Stambulā dzīvojošajiem Latvijas pilsoņiem: "Vietējā kolonija ļoti raiba un redzēs, ko ar to varēs izdarīt." A. Kacens ziņoja, ka speciālkorespondentu Arvedu Arenštamam uz prezidenta bērēm atsūtījis laikraksts "Jaunākās Ziņas".¹³⁸

Saskaņā ar A. Kacena 1939. gada 26. janvāra ziņojumu Austrumu nodaļas vadītājam J. Filholdam ģenerālkonsula stāvoklis nebija vienkāršs vēl no kāda aspekta. Raksturojot darba apstākļus, viņš rakstīja:

"[...] konsulatā es sēžu viens. Konsulāta budžets sastādīts, nepazīstot Istanbulas apstākļus un nezīnot, ka tā ir dārgākā pilsēta Eiropā. Sekretāra atalgojumam paredzēti Ls 150, kas līdzinājās apmēram 33 turku lirām. Bez 100 lirām te nevar dabūt cilvēku, kas būtu kur lietojams (un arī tikai no minoritātēm). Atbraucējam vajadzētu saņemt visumazākais 150 liras (apm. 650 latu), lai varētu dzīvot. Ņemot vērā vietējos apstākļus, tam vajadzētu būt vīrietim. Saimniecības nodaļa man piekodināja, ka 1938/9 g. man jāiztiekot ar paredzēto budžetu un tikai 1939/40. gadam varēšot to grozīt. Es mēģinu arī iztikt. Bet lietai būtu bijis labāk, ja arī pirmā gadā man nebūtu jāzaudē tik daudz laika uz sīkiem tehniskiem darbiņiem."¹³⁹

Šajā situācijā A. Kacens izšķīrās uzaicināt darbā par sekretāru Stambulā sev no kopīga darba Rīgas pilsētas valdē pazīstamo tās Finanšu daļas ierēdni, jurisprudences studentu, sportistu un sporta korespondentu Nikolaju Štūlu, kurš pavasarī arī ieradās un maijā sāka darbu¹⁴⁰ (faktiski kā privatsekre-

¹³⁷ Turpat, 17. lpp.

¹³⁸ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 18. lpp.

¹³⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 42., 43. lpp.

¹⁴⁰ Nikolajam Štūlam 80 gadi. *Laiks*, 08.06.1991.

tārs, jo oficiāli Ārlietu ministrijas darbinieku štatā viņš neskaitījās). N. Štūls atviegloja A. Kacena un ģenerālkonsulāta darbības apstākļus kopumā.

Kaut arī A. Kacena ziņojumu lielākā daļā bija saistīti ar saimnieciskajiem jautājumiem, viņš pievērsās arī politiskajām norisēm Turcijā, piemēram, 1939. gada 25. janvārī ziņoja uz Rīgu par “turku patriotu ilgi gaidīto” šajā dienā notikušo premjerministru nomaiņu un ar to saistītajiem pretkorupcijas pasākumiem¹⁴¹, 16. februārī – ka reģistrējis vairākus Turcijā dzīvojošus Latvijas pilsoņus, kas agrāk bijuši reģistrēti sūtniecībā Parīzē (Boriss Dembergs, Soņa Levinsons, Krišs Rēbergs, Jānis un Klaudija Štelmaheri ar dēlu Vladimiru)¹⁴², 5. augustā – par Turcijas valdības soļiem cīņā pret alkoholismu.¹⁴³

1939. gada 22. jūlijā ģenerālkonsuls detalizēti ziņoja Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktoram Teodoram Anševicam par konsulārā korpusa darbību Stambulā, cita starpā atzīmējot, ka Igaunija atteikusies no nodoma atvērt ģenerālkonsulātu un nolemts iztikt ar sava Turcijā akreditētā sūtņa Varšavā periodiskām vizītēm u. c. Viņš arī raksturoja savas darbības īpatnības:

“Sarakstīšanās ceļš ar iestādēm ir vispārīgi gauss, bet, kad sarakstīšanās iestādēm mazāk patīkamā lietā top interna tad viņš top pavisam nepārredzams un vēl garāks. Man kā atsevišķi stāvošam konsulam, kam nav sūtņa aizmugures Ankarā un kam visās lietās jāgriežas pie gubernatora, bieži jāatduras uz ļoti garlaicīgu procedūru, bet uzturot, labas attiecības ar augstākiem darbiniekiem, līdz šim vēl bijis iespējams jautājumus caur tiem, vai zvanot Tūrkofoš'am (kas tagad diemžēl likvidēts) uz Ankaru, pēc iespējas ātri nokārtot [...] Istanbulā ir pašulaik pavisam 19 ģenerālkonsulāti un 8 konsulāti, starp pēdējiem 4 goda konsulāti (Igaunijai, Meksikai, Portugālei, Somijai, kas darbojās pirms tirdzniecības sekcijas nodibināšanas). Lietuvas intereses šeit neaizstāv neviens. Ankarā bija akreditēts sūtnis Maskavā – Baltrušaitis [...] Oficiāli it kā pastāv “Konsulārais korpus” ar doyen'u priekšgalā. Vilajetā ir nozīmēts īpašs ierēdnis Tūrisma daļas direktors, ko dēvē par protokola šefu, kas kāro protokola lietas un kas ir pirmais palīgs konsuliem viņu lietu kārtšanā Vilajeta iestādēs. Konsulāro korpusu gubernators reizes divas gadā uzaicina uz pieņemšanu sakarā ar parādēm un vienreiz uz balli, republikas gada svētkos. Uz dažādiem turku svētkiem konsulāro korpusu neaicina. Nav arī pieņemts turku (pat valdības) svētkos un prezidenta apmeklējumos

¹⁴¹ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 2552. l., 1.–3. lp.; 293. f., 2. apr., 63. l., 2.–4. lp.

¹⁴² LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 2552. l., 4. lp.

¹⁴³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., b. p.

izkārt pie konsulātiem karogus, kaut gan turki savus izkar. Karogus izkar gan katru svētdienu un katrs savos nacionālos svētkos. [...] Materiālā ziņā konsulāti nostādīti vispārīgi labi. Sevišķi labā stāvoklī ir konsuli, kam dienesta dzīvokļi pirms pasaules kara celtos, greznos namos un vasarā viņu rīcībā mājokļi ar lieliem dārziem pie Bosfora. Visi mēģina ieturēt senāko ārējo greznību. Uz iestādēm un oficiālām pieņemšanām iet kavasu pavadībā, kas tērpti pēc iespējas greznākās livrejās. Atbildot man ar vizīti, pat SPRS ģenerālkonsuls ieradās kavasa pavadībā, tikai pāris kolēģu atbrauca vieni. Kavass Istanbulas dzīvē spēlē vēl arvienu lielu lomu. Daudzām iestādēm labāk patīk, ka pēc papīriem nāk kavass nekā konsuls vai sekretārs, tad viņām nav jākaunas par lēno darbveidību, formālismu un savu iekārtu. Vispārīgi Istanbulā pie katra biroja dibināšanas pirmais jāangažē kurjers, jo kungs te nav kungs, ja viņam nav sulaiņa. Vēstules pa pastu sūtīt vēl skaitās diezgan nepieklājīgi un daudzi arī pārliecināti, ka tādā gadījumā ar viņu saturu iepazīstoties pārāk daudzi nelūgti ļaudis. Konsuliem nav piešķirtas muitas brīvības. Tās ir vienīgi misiju šefiem. To apiet tādējādi, ka visas lietas izraksta uz viņu vārda. Ir konsulāti, kur mašīnrakstītājām ir savi automobiļi, bet tie visi skaitās vēstnieka automobiļi. Praktiski Istanbulā ir tikai 2 ģenerālkonsuli, kas neizlieto muitas brīvības, Lielbritānijas – aiz principa, un Latvijas, tādēļ, ka nav iespējas.

Konsulārā korpusa satiksme savā starpā izpaudās pag. ziemā, kokteiļa partiju sarīkošanā, uz kurām ierodas arī gubernators un augstākie ierēdņi, bet karavīri nekad. Pie mazāko valstu konsuliem, tad ir liela spiešanās, veco valstu konsuli, kuru rīcībā ir bij. sūtniecību nami, tajā ziņā ir ļoti privilēģētā stāvoklī. Uz brokastīm un dinejām konsuli uzaicina tikai katram vajadzīgos augstākos ierēdņus, bet ne kollēgas. Gadu agrāk, kad korpusa vecākais bijis Dienvidslāvijas ģenerālkonsuls Vukotičs, kas no šejienes aizgāja par sūtni uz Kairu, bijušas kārtīgas sanāksmes un kopīgas brokastis reiz mēnesī. Tagad vecākais ir Francijas ģenerālkonsuls Henriot, kas ir liels zvejnieks, bet nemaz nemīl sanāksmes un protokolu un kas pieliek visas pūles, lai tikai izbēgtu no gadījumiem, kur būtu jā-saka pāris vārdu. Vācijas un Itālijas ģenerālkonsuli (un arī Ungārijas) itkā palikuši atturīgi un tos nekad neredz pie “miera frontes” konsuliem. Katrs konsuls kārtu savas lietas atsevišķi, kaut arī tām būtu principiāls raksturs.

Konsulārā korpusa protokols diezgan nenoteikts un pie tagadējā doyen'a top ar katru dienu nenoteiktāks. Turki savu mēģina ieturēt diezgan stingri, arī tērpa ziņā; kaut gan fraka un cilindrs pēc Ataturka nāves drusku no sava prestiža zaudējuši, tomēr vēl arvienu oficiālos gadījumos

tos nēsā jau no rīta uniformas vietā. Jaunnedēļ Istanbulā atklās vietējo ražojumu izstādi, Protokola šefs jau brīdinājis, ka tiem, kas vēlētos ierasties, jānākot frakā un cilindri – neskatoties uz 39 grādi C. ēnā.”¹⁴⁴

1939. gada 24. jūlijā A. Kacens ziņoja uz Rīgu, ka eksekvatūras ģenerālkonsulāta darbībai no Turcijas varas iestādēm joprojām nav. Saskaņā ar Latvijas Ārlietu ministrijas ieteikumu viņš bija apjautājies vilajetā, taču tur “nebija droši, vai tas saņemts vai nē, un, laikam privāti, pieprasīja Ankāru”, pēc tam paziņojot, ka vilajetam tā nav atsūtīta un vispār tādas tiek izsniegtas caur attiecīgās valsts sūtniecību. Viņš uzsvēra, ka “divus gadus un ilgāk”, cik dažreiz jāgaidot konsuliem uz eksekvatūru, šajā gadījumā gaidīt nebūtu vēlams, tāpēc lūdza ministriju paātrināt tās izsniegšanu.¹⁴⁵

15. augustā Ārlietu ministrija lūdza jautājumu skaidrot sūtniecību Tallinā, lai panāktu eksekvatūras piešķiršanu A. Kacenam, kura “tik ārkārtīgi ieilgusi.” 18. augustā Latvijas sūtniecība ziņoja, ka Turcijas sūtnis Nuri Batu “nožēlo, ka eksekvatūra vēl nav nosūtīta un viņš nekavējoties griezās pie savas ministrijas ar lūgumu [...] jautājumu steidzami nokārtot.”¹⁴⁶

Galū galā A. Kacens tikai 1939. gada 25. septembrī saņēma Turcijas valdības eksekvatūru, ko Turcijas prezidents bija parakstījis jau 11. jūnijā. Par to 26. septembrī uz Rīgu ziņoja pats A. Kacens, atzīmējot, ka 11. jūnijā parakstīto dokumentu Turcijas Ārlietu ministrija izsūtījusi Stambulas gubernatoram tikai 6. septembrī un gubernators ģenerālkonsulātam – tikai 12. septembrī, turklāt no šī datuma tas “ceļojis no gubernatora kancelejas līdz konsulāta telpām”.¹⁴⁷

Ģenerālkonsulātam sākot darbu Stambulā, izveidojās īpatnēja situācija ar A. Berkera vadīto Latvijas goda konsulātu Stambulā, kas pastāvēja jau kopš 1935. gada. 1938. gada 30. jūlijā ministrija informēja A. Berkeru par A. Kacena iecelšanu ģenerālkonsula amatā, paužot cerību, ka viņš ar to sekmīgi sadarbosies, ar savu pieredzi palīdzot ģenerālkonsulam, ko goda konsuls 9. augustā rakstā apsolijs. Tomēr līdz ar A. Kacena iecelšanu viņš faktiski pārņēma arī A. Berkera līdzšinējos pienākumus. 1939. gada 13. februārī ministrija uzdeva A. Kacenam informēt A. Berkeru, ka izbeigušās viņam piešķirtās tiesības izsniegt vīzas un ceļošanas apliecinājumus un zīmogi un spiedogi, kā arī veidlapas jānodod ģenerālkonsulātam. Sekoja ministrijas pieprasījumi A. Kacenam 15. martā un 17. maijā par stāvokli šajā ziņā, un

¹⁴⁴ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 50.–55. lp

¹⁴⁵ Turpat, 49. lp.

¹⁴⁶ Turpat, 46., 48. lp.

¹⁴⁷ Turpat, 43., 45. lp.

beidzot 23. maijā A. Kacens ziņoja, ka A. Berkers nodevis viņam zīmogus un vīzu grāmatas un sāka to pārbaudīšana. Atbildot uz šo ziņojumu, ministrija, lūdzot pasteidzināt īpašuma nodošanas-pieņemšanas akta nosūtīšanu uz Rīgu (datēts ar dienu, kad ģenerālkonsulāts sāka darbu), 6. jūnijā informēja A. Kacenu par to, ka A. Berkers, kamēr darbojās patstāvīgi, drīkstēja atstāt sev konsulāros ienākumus, izņemot pases nodevas, bet kopš ģenerālkonsulāta atklāšanas brīža A. Kacenam bija jāpārņem visi konsulārie darījumi. Goda konsulam, kurš turpmāk skaitās ģenerālkonsula palīgs, vairs nav jāuztur sava kanceleja, kas pirms tam kalpoja par iemeslu ienākumu daļas paturēšanai. Administratīvā departamenta direktora vietas pagaidu izpildītājs T. Anševics rakstīja: “Kā vietējās valsts pilsonis goda konsuls A. Berkers varēs būt ļoti noderīgs dažādu ziņu vākšanā, kā arī sakaru nodibināšanā un it sevišķi saimnieciskās informācijas sniegšanā. Tā kā pēdējās sniegšana paredzama bez maksas un konsulāro darījumu grāmatās netiek ieviesta, tad nevarētu būt šķēršļu šo funkciju atstāšanai goda konsulam.”

1939. gada martā ministrija nosūtīja uz Stambulu A. Berkeram goda konsula aptaujas anketu, ko vajadzēja aizpildīt (tiesa, zināmu neizpratni izraisīja atšķirības dzimšanas gadā. Stājoties amatā, anketā bija ierakstīts 1897. gads, tagad – 1903. gads, taču atbilde uz ministrijas jautājumu par šo nesekoja). 16. aprīlī A. Berkers aizpildītu anketu iesniedza A. Kacenam, kurš nākamajā dienā, nosūtot to uz Rīgu, uzsvēra: “Sevišķi izcilu nopelnu Latvijas labā Berkeram kungam nav, bet viņa darbības laikā arī nav bijis izdevības tādas parādīt. Savus uzdevumus Berkeram kungs ir vienumēr veicis ar lielu centību, lietpratību un apdomību. Vietējās kolonijas pilsoņi ar viņu ļoti apmierināti un slavē viņa laipnību un izpalīdzību. Ceļotājiem latviešiem viņš vienumēr ir izpalīdzīgs sarežģīto formalitāšu kārtošanā. Man liekas, ka viņš ir arī stipri atbalstījis komisijas darbību pie tirdzniecības līguma slēgšanas ar Turciju 1937. gada beigās [..].” Tāpēc A. Kacens piedāvāja izskatīt iespēju apbalvot A. Berkeram valsts svētkos – 15. maijā, turklāt atzīmēja, ka labu atsauksmi par goda konsulu varētu dot arī satiksmes ministrs Bernhards Einbergs, kurš nesen iepazinies ar viņu, caurbraucot Ankarai uz kongresu Ēģiptē [1938. gada janvārī B. Einbergs apmeklēja starptautisku Telegrāfa, telefona un radio kongresu Kairā].¹⁴⁸ Priekšlikums tika akceptēts, un 1939. gada 15. maijā A. Berkeram tika piešķirts Triju Zvaigžņu IV šķiras ordenis.

A. Berkeram tika uzticēta arī ģenerālkonsula īslaicīga aizvietošana. Piemēram, 1939. gada 10. augustā A. Kacens ziņoja, ka gatavojas apceļot “tos Turcijas novadus, kur ražo preces, ko izved uz Latviju, lai iepazītos

¹⁴⁸ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

ar ražošanas apstākļiem un ražotājiem, lai pēc iespējas piepalīdzētu mūsu importieriem nodibināt tiešus sakarus”. Viņš rakstīja, ka lielo attālumu dēļ vairāki izbraukumi varētu aizņemt 4–5 dienas, turklāt jāpemeklē arī Izmiras tirdzniecības mese, kas sāksies 20. augustā. Viņš ziņoja, ka šajā laikā ģenerālkonsulāta kancelejas darbus vadīs viņa sekretārs – tieslietu students N. Štūls (“darbā jau pietiekoši iestrādājies”). A. Kacens piedāvāja, lai oficiālo dokumentu parakstīšanas tiesības tiktu piešķirtas A. Berkeram. Ministrija 23. augustā atbildēja, ka tai iebildumu nav, lūdzot atsūtīt viņa paraksta parauga 12 eksemplārus kopā ar konsulāta zīmoga nospiedumu robežiestāžu vajadzībām (19. oktobrī T. Anševics atkārtoti lūdza A. Kacenu atsūtīt šos paraugus).

Tomēr dažādu apstākļu dēļ ministrija no ģenerālkonsulāta tā arī nesauņēma prasītos A. Berkera paraksta paraugus un 1939. gada 23. augustā prasīto informāciju par A. Kacena privāti pieņemto sekretāru N. Štūlu. Vēl 1940. gada 7. jūnijā T. Anševics informēja par situāciju sūtni Bukarestē L. Ēķi: “Tā kā nekārtīgās pasta satiksmes dēļ varbūt kādi raksti gājuši zudumā, būtu Jums, kas ir tuvāks pie Istanbulas, ļoti pateicīgs par Jūsu laipno gādību šīs ieilgušās lietas nokārtošanai.”¹⁴⁹

Jāpiebilst, ka N. Štūlam ģenerālkonsulatā bija samērā liela nozīme, cita starpā tieši viņš 1939. gada augusta beigās apmeklēja tirdzniecības mesu Izmirā, pēc tam aprakstot to ziņojumā un arī Latvijas presē. Oktobrī rakstīto plašo ziņojumu viņš beidza ar secinājumu: “Liekas, ka Latvijai nebūtu nozīmes piedalīties Izmiras mesē, jo tur gūtie rezultāti neatsvērtu piedalīšanās izdevumus, bet, ja līdzīgu mesu rīkotu Istanbulā, tad gan tas būtu vēlams, jo šajā tirdzniecības centrā sarodas tirgotāji un rūpnieki ne tikai no Eiropas valstīm, bet arī no Turcijas kaimiņvalstīm Tuvajos Austrumos.”¹⁵⁰

Latvijas sūtņa iecelšana un akreditācija 1940. gadā

1940. gada pavasarī Latvijas valdība beidzot izšķīrās par sūtņa akreditāciju Ankarā. Izvēle bija racionāla – tā krita uz sūtni Ludvigu Ēķi, kurš kopš Polijas valsts iznīcināšanas 1939. gada septembrī rezidēja Rumānijas galvaspilsētā Bukarestē un bija akreditēts arī Ungārijā. To prasīja arī Turcijas dziļā ieinteresētība norisēs Balkānos, ko jau 1940. gada 27. martā apliecināja arī pats L. Ēķis sļepnā ziņojumā ārlietu ministram V. Munteram: “Es esmu ļoti

¹⁴⁹ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

¹⁵⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1164. l., b. p.

priecīgs par mana darbības rajona paplašināšanu ar Turciju, kurai ar Balkānu rajonu ir cieši sakari.”¹⁵¹

Jau 1942. gadā, atrodoties ASV, L. Ēķis rakstīja Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājam K. Zariņam: “1940. g. sākumā man direktors Anševics rakstīja ministra uzdevumā, ka mana uzturēšanās Dienvidaustrumu Eiropā neesot paredzēta ilgākam laikam. Mani esot paredzēts pārcelt uz Maskavu vai uz Berlīni. Lai es pats aizrakstot ministram. Es aizrakstīju un lūdzu vismaz pagaidām man ļaut drusku “atvilkt elpu” puslīdz mierīgos Budapeštas un Bukarestes apstākļos. Pēc tam pienāca priekšlikums akreditēties arī Turcijā.”¹⁵²

1940. gada aprīlī Valsts prezidents K. Ulmanis apstiprināja viņu par ārkārtējo sūtni un pilnvaroto ministru arī Turcijā (ar sēdekli Bukarestē).¹⁵³ 23. maijā viņš ieradās garā akreditācijas vizītē Turcijā.

Par šo vizīti 11. jūnijā sastādītajā pārskatā ārlietu ministram L. Ēķis rakstīja:

“Atgriezies Bukarestē pag. svētdienas vakarā. Turcijā biju no 23. maija līdz 9. jūnija vakaram. Lielāko tiesu Ankarā un tikai pēdējās pusotra dienas Istanbūlā. Ankarā atrodoties un taisot katru dienu 5–6 vizītes esmu dzirdējis ļoti daudz interesantu ziņu un atziņu, kurām tagad un līdz tam laikam, kamēr varēšu Jums šo ziņojumu nosūtīt, varbūt nebūs vairs “news value”, bet ceru, ka Jums nebūs gluži bez intereses palasīt šo un to, ko domā un runā Tuvos Austrumos.

Ārējie iespaidi

Pirmo reizi apmeklējot Turciju un no Melnās jūras iebraucot Bosforā, atklājas neaizmirstama skaista dabas ainava ar skaistām būvēm, vecām un jaunām. Zivju bari vietām pat lēkā virs ūdens. Viss tik gleznains, ka grūti iedomāties tagadnes traģiskos notikumus, kas tagad plosa Eiropas lielās tautas, un kas visā drīzumā metīs savu nāves ēnu arī uz šo dabas un cilvēku gadu simteņu ilgos pūliņos izveidoto krāšņo zemes stūri. Fotografēt stingri aizliegts, lai gan nekas no Bosfora teiksmainajiem nocietinājumiem, no kuģa klāja skatoties, nav saskatāms. Vecie vidus laiku, Bizances un sultānu pils un mūri šeit liecina par seniem kariem un

¹⁵¹ LNA LVVA, 2574. f. 4. apr., 7664. l., 71. lp.

¹⁵² Latvijas Ārlietu ministrijas arhīvs, Londonas arhīvs, 490. kaste.

¹⁵³ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 375. l., b. p.; Latvijai būs sūtnis Turcijā. *Jaunākās Ziņas*, 22.04.1940.

cīņām un tuvākā nākotne rādīs, kas tur pāri paliks pēc modernā kara, kas nu šīnī rajonā arī vairs ir tikai laika jautājums.

Istanbūlā vecais bizantiskais un turciskais jaucās ar Eiropas modernismu. Greznas pils, vēstniecību ēkas un parki (tagad tukši) mierīgi sabiedrojas ar drausmīgu nabadzību un netīrību turpat kopā, dažus desmit soļus viens no otra. Istanbūlā daudz rok un būvē. Rok visā steigā tranšejas, kur paslēpties no bumbām, bet daudzi šaubās, vai tos paspēs izrakt līdz pirmajiem “apciemojumiem”. Slavenā Sofijas katedrāle pārvērsta muzejā, bet apmeklētāju maz. Tūristu un ārzemnieku straume pilnīgi apstājusēs. Arī mošejas pustukšas. Musulmanisma iespaidi turpina šļukt. Ielās daudz virsnieku (stipri atgādina krievus) un kareivju. Visur vīrieši lielā pārsvarā. Turku sievietes, neskatoties uz forsēto emancipāciju, turās savrup. Kafējnicās un restorānos neiet, tā ir vīriešu “privilēģija”. Veikalos redz vēl visādas preces un nekādu pirkšanas un pārdošanas ierobežojumu vai racionēšanu turki vēl nav ievēduši. Manufaktūra etc. ir zemas kvalitātes (raksturīgas “made in Germany”¹⁵⁴ preces), bet cenas ļoti augstas. Vispār dzīves dārdzība ļoti augsta un galvenais, ka par dārgu naudu nedabon neko labu pretī. Misiju šefiem maksā par dolāru T[urcijas] L[iras] 2.25 (lai neietu uz “melno biržu”!), bet oficiālais kurss par \$. TL 1.50. Ielās redz daudz ļaužu nopļisušus līdz pēdējai pakāpei, kas liecina par lielu nabadzību strādniekos un zemniekos.

Ankarā turpinās būves. Daudz kas jau nobeigts un gatavs. Milzīgas kazarmas, ministriju ēkas, sūtniecību pils, dzīvokļu bloki un atsevišķas mājas. Turpat, Ankaras jaunajā kvartālā, dzīve rit tīri eiropiski, bet vecajā Ankarā, kalnu piegāzē zemnieki un strādnieki vēl mitinās visprimitīvākos mājokļos. Sabiedriskās ēkas priekšzīmīgas. Sevišķi tas sakāms par dzelzceļa staciju, sporta stadionu (19. maija stadions!), hipodromu un t.t. Laiks Ankarā, neskatoties uz agrīno vasaru, bija jau dienvidnieciski karsts. Piedzīvoju apmēram 5 dienas pāri par 30 C grādiem ēnā. Šis karstums, laikam, arī vainīgs, ka Turcijā lielā cieņā ir vārds “Yavšš”, t.i. lēnām! Visiem ļoti patīk, ja paglaimo un atzīst, ka jaunā galvaspilsēta ir moderna un eiropiska.

Ankaras apkārtnē un ceļš no Istanbūlas uz turieni ir tuksnešains, nabadzīgs, pat mežonīgs. Pa retumis redzami aitu bari. Cilvēku mājokļu pavisam maz. Ļaudis tomēr dzīvo dziļā mierā un par karošanu, liekas, domā pavisam maz. To tiesu valsts vīriem rūpju pilnas galvas un darba vairāk, nekā paspēt var.

¹⁵⁴ Made in Germany (angļu val.) – izgatavots Vācijā.

2. Politiska rakstura sarunas ar turku valsts vīriem un privātiem

Audience pie turku republikas prezidenta Ismet İnönü. Mana ierašanās bija nolikta 31. maijā plkst. 16.30. Par turku protokolārām lietām rakstu atsevišķi protokolšefam. Turcijas prezidents vīrs pāri 50 gadiem. Neliela auguma. Spirts un veselīgs, saulē iededzis. Nopietns. Smaida ļoti reti un rodas iespaids, it kā viņš būtu par kaut ko nobažījies. Ļoti slikti dzird. Tiku jau brīdināts, ka jārūnā ļ[oti] skaļi, bet prezidents piesēžas tik tuvu, ka bļaušana viņam ausī rada neērtības sajūtu. Brīžiem sarunas laikā viņš piebāž galvu man pavisam klāt, ka vaigi gandrīz saskārās. Oficiālā uzruna Turcijā akreditējoties nav paredzēta. Saruna iesākās ar manu akreditēšanās grāmatu nodošanu un piemērotas frāzes pateikšanu un sveicienu nodošanu no mūsu Prezidenta. Seko daži jautājumi no prezidenta par manu līdzšinējo darbu un karjeru. Jautājums, kā pie mums, Latvijā iet. Es tēloju pozitīvā garā mūsu politiskās dzīves un notikumu ainu. Kā es izskaidrojot krievu līdzšinējo draudzīgo politiku ar mums? Es izteicu domas, ka krieviem ir savas reālas intereses uzturēt Baltijas valstu patstāvību, bez tam krievu vadošo personu dotie svinīgie solījumi un vēlēšanās pierādīt pasaulei, ka valstis, kas netaisa pad.[omju] Krievijai naidīgu politiku, var būt drošas par savu eksistenci. Vai krievi nebaidoties no vāciešiem? Es teicu, ka visa krievu politika Baltijas un ziemeļu rajonā zināmā mērā varbūt ir diktēta taisni no šīm bailēm no vāciešiem un, varbūt, ka taisni tāpēc krieviem ir interesanti redzēt stipras un patstāvīgas Baltijas valstis. Bet vācieši ar krieviem savas lietas taču esot nokārtojuši uz ilgu laiku? (uzsvars uz vārdu "ilgu"!). Es teicu, ka par to var šaubīties, jo šinīs grozīgos laikos nekas nav permanents. Es varu iedomāties, ka Maskavā pašreiz, redzot vācu graužošās sekmes, nevarētu būt diezgan cik omulīgs gara stāvoklis. Arī priekš mums visiem tur ir savas briesmas. Tad seko jautājums par vācu evakuāciju no mūsu zemes. Tēloju kā politiski pozitīvu notikumu, kas mums uzliek zināmus saimnieciskus upurus un grūtības, bet kas dod mūsu zemīti iztīrīt no skaitliski nelielas, nemierīgas un pārāk "dinamiskas" minoritātes. Tad nāca prezidenta jautājums par krievu-leišu saspīlējumu, par kuru tās pašas dienas (31. maijā) rītā biju lasījis īsu telegrammu Anatolijas preses telegrammās. Teicu, ka man nav autentisku ziņu par šīm lietām, bet es varu iedomāties, ka te būs darīšana ar krievu kareivju dezertēšanu, bet varbūt, ka tur ir arī kāds politisks pamats vai iemesls. Es solīju pieprasīt ziņas no savas valdības. Prezidents nobažījies teica, ka viņa informācija esot diezgan nelaba rakstura. Vēlāk, saņemot Jūsu telegrammu caur Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru informēju galvenos vilcienos prezidentu par to, kas man šai lietā zināms un saņēmu prezidenta pateicību par informāciju, kas viņu

ļoti esot interesējuse. Nobeidzām mūsu sarunu, izsakot cerību, ka Latvijai un Turcijai izdosies izbalansēt sajukušo laiku grūtajās situācijās bez pārāk smagiem zaudējumiem. Prezidents solīja mums savu draudzību un atbalstu, teikdams, ka modernās Turcijas draudzība mūsu valstij un tautai esot droša visās situācijās. Novēlēja man labas sekmes ilgi palikt kā sūtnim Turcijā un pamatīgi iepazīties ar modernās Turcijas dzīvi un centieniem. Viņš un turku iestādes man sniegšot visu atbalstu un draudzīgu palīdzību, kur vien man tāda būtu vajadzīga. Vēlāk dzirdēju no protokolšefa, ka prezidents esot bijis ļoti apmierināts un dziļi ieinteresēts sarunā ar mani un neesot slēpis savu labu iespaidu no tās rezultātiem.

Turku tauta savu prezidentu ļoti mīl un cienības apliecinājumi, kādus nejauši pāris reizes pats redzēju, liecina par klusu, neuzspiestu, bet īsti sirsnīgu respektu un dziļu cieņu. Manas viesnīcas priekšā ir parlamenta ēka. Tur prezidents vairākas reizes piedalījās apspriedēs. Publika ielā, to uzzinot, sapulcējās un stundām ilgi gaida prezidenta aizbraukšanu. Strādnieki, bērni, visi ielas gājēji, prezidentu ieraugot, vicina ar rokām un aplaudē, smaida un visā savā izteiksmē, bet bez skaļuma parāda savu simpātiju un cienību Turcijas valsts pirmajam pilsonim. Tādu pat ainu redzēju svētdienā hipodromā, ko prezidents acīmredzot ļoti ciena, jo abas svētdienas, ko pavadīju Ankarā, viņš tur ieradās.

Pie Turcijas ārlietu ministra, Şükrü SARACOĞLU (turku valodā “c” izrunā kā “dz”) biju 27. maijā pirmā priekšā stādīšanās vizītē. Saruna pirmā kārtā grozījās ap manu akreditēšanos, par dienas notikumiem kara laukos, par Balkānu valstu nenoteikto stāvokli un par riskiem, kādiem tagad padotas visas valstis. Interesējās par latviešu valodu, par mūsu līgumu funkcionēšanu ar krieviem, saimnieciskām problēmām (stāstīju, ka mēs izmantojam tranzīta iespējas caur Odesu un arī turku Istanbūlai tur sava loma). Par Turcijas nostāju un nodomiem ministrs sarunā bija atturīgs un solīja vēl pie visiem jautājumiem atgriezties, kad es būšot akreditējies. Otrreizēja satikšanās ar ministru man neiznāca, jo viņš saslima ar influenciju [gripu] un nebija vēl izvesēļojies, kad es, ne-labvēlīgo ziņu iespaidā Turciju atstāju. Kopiespāids man palika, ka ministram daudz raižu par tuvāko nākotni un Itālijas nostāju, kas var būt liktenīga arī Turcijas liktenim. Itālijas iestāšanās karā 10. jūnijā Ankarā gūtos iespaidus un informāciju pilnā mērā apstiprināja.

Vispamatīgāki man turku problēma ārpolitiskā laukā attēloja Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs Numan MENEMENCIOĞLU. Var tūlīt redzēt, ka darīšana ar ļoti enerģisku, drošu un kompetentu cilvēku, kas nebaidās runāt. Domu pāvediens loģisks, tēlotā aina ļoti skaidra. Kā man citi stāstija no diplomātiskā korpusa, Numan MENEMENCIOĞLU

esot arī turku Ārlietu ministrijas “dvēsele” un galvenais rīkotājs un arī prezidenta tuvākais padomdevējs ārlietās. Tikai tā pate “nelaime”, kas prezidentam, vāji dzird! Visu laiku jārūnā pilnā balsī, kā runu turot. Pēc parastām ievadfrāzēm par atbraukšanu, agrāko karjeru, Turcijas skatiem un iespaidiem, pārgājām uz militārās situācijas novērtējumu. Rietumu frontē notiekot nelabas lietas. Patiesībā visu to jau vajadzējis paredzēt. Visa sabiedroto problēma esot nevis uzvarēt vienā vai otrā kaujā, bet izturēt. Izturēt pie Somme’as, Seinas vai pat aiz Parīzes. Ja tas izdošoties Veygandam¹⁵⁵, lieta būšot puslīdz vinnēta. Praktiskā politikā tomēr jāērēķinoties arī ar vāc uzvaru. Arī Turcija to darot, bet tas nenozīmējot, ka Turcija vairoties savus pienākumus pildīt, ja brīdis pienākšot. Tas brīdis, kad Turcijai jārikojas, varot pienākt drīz. Ziņas, kādas esot turku ārlietu resoram, rādot, ka nopietni jāērēķinoties ar Itālijas iestāšanos karā jau vistuvākā laikā. Ja ne nākošā weekendā, tad gandrīz droši pēcnākošā. [Saruna notika 30. maijā.] Ja franči noturētu Somme un Aiane līniju, varbūt ka tad itāļu intervencija izpaliktu, bet uz to esot pavisam maz cerību. Franču militārā vadība esot pietiekoši inteliģenta, lai pēc Flandrijas mācības nezaudētu lielus spēkus kaut kādā liela stila pretuzbrukumā vai pretestībā par katru cenu uz kaut kādas līnijas. Turku interešu zonas esot strikti noteiktas un acīmredzamas. Ja kādi spēki uzbruktu Jugoslāvijai, Grieķijai vai kaut kas notiktu Bulgārijā, tad esot jāsaprot, ka šādas akcijas patiesībā vērstas pret Turciju. Tāpat Vidus jūra. Vidus jūras ūdeņi apskalo lielā un garā krastmalā Turciju. Ja karš ievirzīsies Vidus jūras austrumu krastos un ūdeņos, Turcija darišot savu pienākumu. Turcijas līgumi ar sabiedrotiem neesot nekādi palīdzības līgumi. Turcijai neesot pienākums iet kam nebūt palīgā, bet viss tas esot pašas Turcijas interešu sargāšanas labā darīts. Viņam neesot arī šaubu, ka Staļins labprāt redzētu vājāku Vāciju, nekā tā tagad izrādījies. Vai mēs nedomājot tāpat? Varēju tikai piekrist. Mūsu līgumus ar krieviem viņš pazīstot un atrod, ka mēs ļoti prātīgi rīkojušies, nenovedot lietas līdz konfliktam. Kas esot tagad pāris militāras bāzes, kad veselas valstis kļuvušas par “bāzēm” un pašas varenākās lielvalstis satricinātas pašos pamatos. Turcija esot labi sagatavojusēs cīņu uzsākt, ja tai uzbruktu, vai, ja tās intereses būtu skārtas, bet tā darišot arī visu iespējamo, lai karā nebūtu jāpiedalās. Par Vāciju dzirdēju ieskatu, ka Vācija nevarētu izturēt un režīms sabruktu ļoti ātri, ja vien apstātos nepārtraukto militāro sekmju virknes. gadīju-

¹⁵⁵ Maksims Veigands (Veygand; 1867–1965), Francijas armijas ģenerālis, 1940. gada 19. maijā iecelts par Francijas armijas virspavēlnieku.

mā, ja Vācija izietu uzvarētāja no Eiropas kara, vēl ilgi nebūšot karam beigas. Cīņa par divu milzīgu impēriju “depouilles”¹⁵⁶ tad tik sāksoties. Pēc Eiropas kara, kas tagad tikko īsti sācies, neizbēgami sekotu pasaules karš, kurā būšot iejauktas visas pārējās valstis, kas vēl tagad cerējot, ka viņām kara briesmas paiešot garām. Izredzes neesot no rožainām. Turki esot sīksta nācija. Arī ļoti grūti iekarojama pat ļoti lieliem spēkiem. Viņš cerot, ka Turcija, kas esot dabīgs cietoksnis Mazāzijā, pašreizējo krīzi pārcietīšot. Varbūt ar zaudējumiem, bet ne neizlabojamiem.

Protokolāra rakstura vizīte man bija arī pie Turcijas parlamenta prezidenta. (President de l'Assemblée Generale). Runājām par Turcijas jaunuzbūvi, par tagadējā režīma nostiprināšanos. Stāstīja par turku tautas vēlēšanos mierīgā darbā tikt līdz citu tautu līmenim. Izteica cerību, ka turkiem izdošoties tikt cauri bez cīņas ar ieročiem.

Ļoti runīgs un laipns bija ministru prezidents Refik Saydam.¹⁵⁷ Stāstīja man par Turcijas saimnieciskām un finansiālām grūtībām. Militārās prasības ejot tik tālu, ka par citu ko nemaz domāt nevarot. Kara resora kungi esot tik uzstājīgi un nemaz nerēķinoties ar valsts kases spējām. Ministru prezidents izrēķināja man priekšā, cik patiesībā izmaksājot viena patrona, ko viņa ģenerāļi uzskatot par nieka lietu, kas teorētiski maksājot 5 piastrus, bet aizmirstot, ka šie 5 piastri jāsadala zeltā vai dolāros un nu 5 piastru vietā sanākot 40 piastri. Ja nu Turcijai patreiz vajagot 100 miljonus šādu “lētu” patronu, tad esot redzams, kas par milzīgiem upuriem jānesot valsts kasei un tautsaimniecībai, lai apgādātu tikai vienu “lētu” nepieciešamas bruņošanās daļu. Kur nu vēl visas modernās kaujas ierīces! Grūti šinīs dienās būt par ministru prezidentu un finansu ministri. Par turku pūliņiem saimnieciskā laukā rādot pa daļai Ankaras jaunuzbūve, dzelzceļu tīkla dubultošana. (1920. gadā Turcijai bija tikai 2000 klm dzelzceļa, tagad esot divreiz tik daudz.) Trūkst prasmes un labu speciālistu. Turku zeme esot plaša un varētu daudz lielāku iedzīvotāju skaitu uzturēt. Jābūvējot skolas, jāceļot vēl tautas kulturālais līmenis un jāmazina trūkums un nabadzība ļoti plašās tautas masās. Par starptautisko politiku ministru prezidents runāja apmēram tāpat, kā ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs. Turcija nebūšot spert pārsteidzīgus soļus, bet nebaidīšoties arī vilkt visas konsekvences, kādas tai izrietot no līgumiem ar sabiedrotiem. Runāja par turku interešu joslām Vidus jūrā un Balkānos. Viņš domājot, ka Turcijai izdošoties bez smagiem satricinājumiem

¹⁵⁶ Depouilles (franču val.) – mantojums.

¹⁵⁷ Refiks Saidams (Refik Saydam; 1881–1942), Turcijas valstsvīrs, premjerministrs 1939.–1942. gadā.

pārdzīvot pašreizējo Eiropas krīzi. Briesmu gadījumā turku zemnieks un karavīrs, balstoties uz savas tautas slavas pilno vēsturi, protot un pratīšot rādīt savu izturību un neuzvarāmību.

Vispārējais iespaids no sarunām Ankarā man palika ļoti patīkams un pozitīvs un lielākā izšķirība ar Bukaresti, par piemēram, ir tā, ka Ankarā nav visādu traku baumu, kurās pat ar vislielāko piepūli neiespējami atrast skaidrību. Turcijā, sev.[išķi] Ankarā, informācijas ir diezgan precīzas un atbildīgie cilvēki nebaidās un jautās kompetenti runāt un bez lielas "Geheimnisstuherei"¹⁵⁸ tēlo turku politiskās dzīves pamatlīnijas.

Privātie laudis pilnā mērā uzticās valdībai un man nav nācies dzirdēt pat mērenu kritiku vai prātošanu, ka Turcijas politika varētu būt arī citāda. Cilvēki drusku kurn par dzīves dārdzību, bet tas ir tikai lielajās pilsētās, kurpretim zemniekam vēl vairāk jānoslēdzās savā sādžas "autarhijā."

3. Sarunas ar Ankāras diplomātiskā korpusa locekļiem

Pirmām kārtām man jāziņo, ka Ankaras diplomātiskais ir stipri "rīdzniecisks". Atradu tur (Ankarā) sekošus no agrākiem laikiem pazīstamus kungus un dāmas: 1. Lielbritānijas vēstnieku Sir Hughe Knatchbull-Gugessen'ū ar Lady; 2. Amerikas vēstnieku Mac Murray; 3. Amerikas 1. sekretāru Kelly; 4. Rumāņu vēstnieku B. Stoica; 5. Zviedru charge d'affaires Richard Thyberg ar kundzi; bet ja vēl šiem pieskaitu pazīstamus no citām vietām: 6. Somu Irje Koskinen'ū (no Helsinku laikiem); 7. Franču vēstnieku R. Massigli (no Ženēvas konferenču laikiem); 8. Dānijas sūtni Duurloo (no Kauņas laikiem); 9. Bulgāru sūtni Sava Kiroff (no Bukarestes) un 10. Beļģu sūtni Paternotto de Vailee (no Varšavas), tad palika pavisam maz diplomātiskā korpusā, ar kuriem tiktos pirmo reizi. Tā kā diplomātiskais korpus ir Ankarā gribot negribot spiests uz satiksmi savā starpā un ar turku valdības un ierēdniecības, bez lielpilsētas izklaidībām, tad visi ir priecīgi par jaunatnācēju un labprāt runā par visām lietām vairāk, nekā to varētu iedomāties šinīs kara laikos.

a) Lielbritānijas vēstnieks, mums labi pazīstamais Sir Hughe, nemaz nenogaidīja manu akreditēšanos un bez visām formalitātēm mani aicināja pie sevīm. Nepilnu 2 nedēļu laikā tikos ar viņu 4 reizes. Neskatoties uz smago ievainojumu Ķīnā, Sir Hughe ir tāds pat smaidošs un dzīvs, kāds viņš bija Rīgā. Par sabiedroto stāvokli un militārām neveiksmēm runā ar bažām, bet nevienu momentu viņi Lielbritānijā

¹⁵⁸ Geheimnisstuherei (vācu val.) – slepenība.

neesot zaudējuši paļāvību un pārliecību par uzvaru pār vācu brutāliem spēkiem. Atzīst daudzās kļūdas, kādas pielaistas. Divas lielas impērijas, Lielbritāniju un Franciju, nevarot iznīcināt dažās nedēļās. Pat ja būšot starplaiķā jāpiedzīvo vēl lielākas militāras katastrofas nekā Beļģijā un Flandrijā, galu galā Lielbritānijas impērija un angļu flote, amerikāņu aizmugure un materiālais atbalsts, rādīšot pasaulei savu spēku, kuram vajagot laika tikai attīstīties. Par Turciju viņš esot drošs, ka tā turēšoties uzticīgi sabiedroto pusē. Angļu flote Vidus jūrā visa esot austrumu daļā un turkiem tas esot zināms. Turku flote nenozīmīga un tā arī neesot vajadzīga. Galvenais tai jāargājot “vārti” pie Dardaneļiem un Bosfora, lai ienaidnieki neiespiestos Mazāzijā. Jūras šaurumi esot pirmklasīgi nocietināti un tur neviens cauri netikšot. Angļiem liekoties, ka krievi arī paliekot domīgi. Nevarot vēl teikt, ka attiecības būtu draudzīgas, bet viss kas tagad ātri grozoties. Rumāņu politiku angļi nesaprotot. (Es piebildu, ka sabiedrotie Bukarestē maz sevi liek manīt, kurpretim vācu sūtņa aktivitāti mēs tur redzam un jāutam uz katra soļa). Esot jau pārāk tālu ejošs servilisms, ja rumāņi mainot savu ārlietu ministru uz vācu iestāžu prasību. Vēstnieks ļoti interesējas par mūsu dzīves apstākļiem un pilnīgi attaisno un piekrīt Jūsu politikai. Bīstamība būšot tikai tad, ja tiešām vācieši Eiropas karu vinnētu. Par Itālijas kaujas spējam Sir Hughe nebija augstās domās un teica, ka Āfrikā un Vidus jūrā būšot itāļi piedzīvot lielus pārsteigumus. (Mūsu sarunu laikā vēl nebija zināma Itālijas iestāšanās karā.)

- b) Vācijas vēstnieks v.[on] Pāpen's mani uzņēma uzkrītoši draudzīgi. Zinot manu dzīves gājumu, esot daudz par mani dzirdējis. (Laikam no preses, kas kārtīgi bija aprakstījusi manu biogrāfiju. Ē[ķis].) Es revanšējos ar komplimentiem viņam kā liela stila vācu valsts vīram un diplomātam. Jā, viņš esot mēģinājis Vāciju iztaisīt mērenāku, bet ... es hat nicht gelungen¹⁵⁹! Tagad nu būtu īstais laiks slēgt mieru. Sabiedrotie esot dabūjuši labu mācību un vēl dabūšot. Vācija nekā negribot ne no Dānijas, Norvēģijas, Beļģijas. Pat no britu impērijas viņi neko negribot, tikai lai franči un sevišķi angļi nebāžot vairs savus pirkstus “in die mitteleuropaische Omlette”¹⁶⁰. Visās variācijās v. Pāpen's runāja par nepieciešamību tikt ārā no Eiropas katastrofas un nobeigt karu. Viņš personīgi esot centies mieram kalpot arī Tur-

¹⁵⁹ Es hat nicht gelungen (vācu val.) – tas neizdevās.

¹⁶⁰ In die mitteleuropaische Omlette (vācu val.) – Viduseiropas omletē, domāts jucekļis.

cijā un Dienvidaustrumos. Hitlers viņam esot vairākkārt uzsvēris vācu vēlēšanos saglabāt mieru Balkānos un Turcijas interešu joslās. Cerot, ka tas izdošoties. Stāstīja, ka Vācijas istie ienaidnieki vienmēr bijuši lielinieki. Tie tikai pie laika sapratuši, ko priekš viņiem nozīmētu cīņa ar Vāciju. Vakareiropas valstis turpretīm savā vieglā un ērtā dzīvē pavisam zaudējušas pareiza vērtējuma spējas, tāpat kā poļi. Rezultātus tagad redzot visa pasaule. Es piebildu, ka Vācijas uzvara visām mazām un vidējām tautām un valstīm it dabīgi rada lielas bažas. Neesot ko baidīties. Vācija pēc kara būšot miermīlīga un visiem prātīgiem cilvēkiem visās valstīs jāsaliekot prāti kopā, lai atrastu ceļus un iespējas saglabāt Eiropas un pasaules saimniecību un tautām dot mierīga darba iespējas, bez tālākiem katastrofāliem satricinājumiem. V. Pāpen's arī neslēpa domas, ka karš tomēr tik ātri nebeigšoties, kā sakot oficiālā vācu propaganda. Bet tas būtu neprātīgi no sabiedrotiem turpināt cīņu pēc tam, kad acīmredzot vācu spēki esot un paliekot milzīgā pārsvarā. Tālākā sarunā vēstnieks interesējās, kā mēs sadzīvojot ar krieviem, kā uzvedoties krievu garnizoni. Teicu, ka mums ar krieviem nav grūtību un nav iemesla sūdzēties. Krievi līdz šim pildījuši līgumu lojāli un mēs tāpat. Leišu-krievu saspilējums¹⁶¹ var radīt sarežģījumus un par to mums arī, saprotams, ir lielas bažas. Tieši gan vēstnieks nepateica, bet no viņa toņa varēju saprast, ka von Pāpen's ir pavisam negatīvās domās par Vācijas "draugiem" krieviem.

- c) *Padomju Krievijas vēstnieks Aleksej TERENTIEV, atstāj omulīga krievu "kupča" iespaidu. Manas pirmās vizītes laikā sarunu veda sava 1. sekretāra klātbūtnē. Lai gan pulkstens bija 11 priekšpusdienā, galdā tika likts kaviārs un pamatīga karafe ar šnabi. Laukā pie tam vēl 34 grādi C ēnā! Pricējas, ka varot sarunāties krieviski. Diezgan skarbi lamājas par turku politiku. Nepateicīgi esot. Krievi palīdzējuši turku republiku uz kājām dabūt. Tad uz reiz pagriezuši krieviem muguru un palikuši vienu laiku tīri agresīvi. Tagad gan drusku sarāvušies. Kļūdas esot taisījuši turki bez gala. Tagad angļus sakaušot lupatās. Turki arī dabūšot ciest. Visa vairīšanās un locīšanās neko nelīdzēšot. Francija varot sevi glābt tikai ar režīma maiņu.*

¹⁶¹ Šajā laikā Padomju Savienības valdība, gatavojoties Baltijas valstu okupācijai, izvirzīja nepatiesas apsūdzības Lietuvai par padomju karaspēka garnizonu karavīru nolaupišanu.

(kāds režīms būtu tur vajadzīgs, – neteica). Ne Reynaud¹⁶² izšķiršot Francijas likteni, bet franču tauta. Vācu militārais spēks esot grandiozs. Itāli drīz nākšot vēl klāt. Sabiedroto dziesma esot izdziedāta. To tiem angļiem vajagot! Es tā kā garāmejojot iejautājos, nez' vai tā lieta priekš mums Eiropas austrumos nepaliks par bīstamu, ja Hitlers izies no šī kara kā pilnīgs uzvarētājs? Neesot ko baidīties. Starp citu, viss esot pad.[omju] Krievijā paredzēts un nevienam nebūtu patīkama "pastaigāšanās aiz padomju robežām". Tomēr vēstniekam šis temats nemaz ne[pa]tika un viņš strauji pārgāja uz citu tematu. Kam nebūt nepatīkot padomju Krievijas labās attiecības ar Baltijas valstīm. Stāstīja un lasīja priekšā Maskavas telegrammas par krievu karavīru aizturēšanu Lietuvā. Minēja kādus 4 gadījumus, kur pa lielākam daļai tanku daļu šoferi sagūstīti un noturēti pagrabā bez ēšanas dienas 3–4. Viņā kāds jaunākais virsnieks nosauts. Leišu paskaidrojumi pretrunīgi. Es jautāju, kas tie attiecību jautājumi varētu būt? Vai vācieši? Zīmes un "krievu attiecīgo iestāžu informācija" rādot, ka pavadieni vedot uz leišu slepdienu un leišu valdības locekļiem. Kāds nolūks šādām kareivju laupīšanām? es jautāju tālāk. Nezinot, bet esot mēģināts no karavīriem izspiest militāra rakstura ziņas. Es vēl naivi piebildu, ka es gan biju iedomājies, ka šeit droši vien lieta grozās ap pašu karavīru neatļautu "otlučku".¹⁶³ Nē, nē, tā gan neesot. Labi esot, ka pie mums un arī par Igauniju neesot ko sūdzēties. Tālāk vēstnieks piegriezās atkal turku jautājumiem. Lai es nākot uz Ankaru, ko pie tiem rumāņu "skripačiem"¹⁶⁴ sēžot. Rumānijā zagļi vien valdībā esot, visa rumāņu tauta esot izsūkta un drausmīgā nabadzībā un nu vēl tie lieloties ar savu Karola līniju un pretošanos krieviem. Viņi jau, kā Molotovs teicis, nemaz nedomājot uzbrukt un ar varu atņemt Besarābiju, bet gan jau pienākšot laiks, kad par šīm lietām vajadzēšot norēķināties. Turki arī nožēlojot (tie prātīgākie), ka sapiņķējušies ar sabiedrotiem. Es iebildu, ka turki laikam pagājušā vasarā pamatoti cerēja, ka krievi, ja ne aktīvi, tad morāliski turēsies kopā ar sabiedrotiem un tāpēc būs laikam savus solījumus devuši angļiem un frančiem. Nē, tas neesot pareizi. Krievi ar vāciešiem savus pamatlīgumus noslēguši 23. augustā, bet turki ar sabiedrotiem līgumus parakstījuši

¹⁶² Pols Reino (Reynaud; 1878–1966), Francijas valstsvīrs, kopš 1940. gada marta premjerministrs.

¹⁶³ Otluchka (krievu val.) – prombūtne.

¹⁶⁴ Skripach (krievu val.) – vijolnieks.

tikai 19. oktobrī. Es atkal iebildu, ka turki jau 12. maijā apmaiņās ar neatsaucamām deklarācijām ar sabiedrotiem, kad vēl visi varēja pieņemt, ka krievu-sabiedroto sarunas beigsies sekmīgi. Tas viss esot tikai turku taisnošanās savās kļūdās. Turki ne vienu vien reizi esot laužuši savus solījumus un droši vien vēl laužīsot, bet viņu dullā politikā ar sabiedrotiem esot pavisam nesmukas lietas izšķirošas bijušas. Kad vēstnieks bija pie manīm revizītē, tad sarunā vairs nepiedalījās viņa sekretārs un vēstnieks nebija vairs tik bravurīgs, lai gan atkal vairījās iziet uz vācu-krievu attiecību pārrunāšanu. Dusmas uz angļiem un arī turkiem tomēr tikpat spilgti tēloja, kā iepriekšējā sarunā. Neatrada arī neviena laba vārda priekš rumāņiem. Leišu lietas kārtojoties un pats par sevi saprotams, arī nokārtošoties pieņemamā un draudzīgā kārtā. Mazām valstīm šinīs laikos esot jāprot izšķirt, kas ir agresors, imperiālists, un kas vedot miera politiku. Mazām valstīm nevis kaut kāda teorētiska neitralitāte varot līdzēt, bet saprašanās un sadarbošanās ar tādu lielvalsti kā P. s. R. s., kas vedot miera politiku.

d) Itālijas vēstnieks Ottavio de PEPPPO bija ļoti sarkastisks par sabiedroto nelaimēm un neprašānu apstākļus un spēkus novērtēt. Vēl tagad, pēc Beļģijs-Flandrijas katastrofas, kurai sekošot citas, sabiedrotie lieloties, ka būšot cīnīties līdz uzvarai. Prātīgi darot, ka nesakot, līdz kā uzvarai. Lieloties, ka gan vēl parādīšot savu spēku. Gluži kā skolas puikas, kas dabūjuši kāvienu, kas tad bezspēcīgās dusmās sakot: "Pagaidi, kad izaugšu liels, tad es tev parādīšu!" Sabiedrotie esot visu laiku bijuši aizmiguši, bet ja nu tagad no stipriem sitieniem pamodušies, nu jau esot par vēlu. Jaunajām nācijām, vāciešiem un itāļiem vairs ceļu uz labāku nākotni neviens neaizbarikādēšot. Vajadzējis pie laika revidēt līgumus, tad Eiropas karš būtu novērsts. Negribēja to saprast, tāpēc tagad jācieš. Turkiem nebūšot iemesla karot. Neviens viņu interešu joslas nebūšot apdraudēt, par ko tad šie karošot? Ja būtu tik neprātīgi un tomēr karotu, tad turkiem nākšoties dalīt franču-angļu bēdīgo likteni. No kurienes tad lai turki sagaidot palīdzību? Pie Itālijas iestāšanās karā Vidus jūra būšot slēgta, nekas tur cauri netikšot. Sīrijas armija esot koloniāl karaspēks. Nevienam no tās neesot bailes. Tā neko lielu nenozīmējot. Itāļu vēstnieka slēdziens, ka Turcijas rajonos un arī laikam Balkānos viss palikšot mierīgi, ja attiecīgās valstis būšot pareizi sapratušas līdzšinējos un drīzumā gaidāmos notikumus. [Itālijas iestāšanās karā.] Vēstnieks ļoti lepns uz mūsu Triju Zv.[aigžņu] ordeni, ko saņēmis kā Mussolini kabineta šefs. Ļoti simpātiski atsaucās par mūsu valsti.

- e) Rumānijas vēstnieks B. STOICA tikai vēl pagaidām turas Ankarā, kamēr izšķirs viņa pēcnācēja kandidatūru. Bija jau nozīmēts līdzšinējais sūtnis Berlīnē Crutzesco, tad stipri runāja par Gafenco, bet galu galā tomēr palika Crutzesco. Stoica par pārcelšanu par propagandas viceministri uz Bukaresti neapmierināts. Cerē uz citu posteni. Pēc Stoicas domām, turki no kara nevarēsot izvairīties, lai gan stipri uz to cerot. Stoica man stāstīja arī par turku militāriem spēkiem, kas visumā esot ļoti labi. Pat nelielā turku flote esot laba. Jūras šaurumus forsēt nevienam nebūšot iespējams. Diezgan pesimistiski viņš skatās arī uz Balkānu valstu likteni. Pēc dažiem mēnešiem lielākais, visas valstis būšot iejauktas karā.
- f) vienu otru interesantu domu izteica ungāru sūtnis Mariassy. Starp Itāliju un Vāciju, kā arī Ungāriju esot vienošanās pat ar varas līdzekļiem uzturēt mieru Balkānos. (Sūtnis man nepateica, kāds tas miers izskatās, ko ar “varu” uztur. Ē.) Ja krievi ņemtu Besarābiju un drošības pēc iespiestos arī citos Rumānijas apgabalos, tad ungāri bez ilgas domāšanas paņemtu savu Transilvāniju, pat varbūt vienojoties ar krieviem. Tonis šim teicienam bija ļoti intriģējošs, kas liek man domāt, ka pastāv jau kāda vienošanās ar Rumānijas “lāča ādas” dalīšanu. Turki esot dziļi pārliecināti vēl sabiedroto gala uzvarā. (Runāts tas tika 4. jūnijā.) Bet, ja būšot vēl pārliecinošākas uzvaras vācu pusē, tad turkus nekādi līgumi ar sabiedrotiem karā pret Itāliju un Vāciju neievilkšot. Rumāņu – ungāru attiecības god. kolēģa tēloja vienkārši: tiesība uz Transilvāniju ungāriem esot caur 1000 gadu piederību pie Ungārijas, skaidra lieta. Tagad un turpmāk atkarājoties viss turpmākais no varas līdzsvara. Ja spēku samēri būšot tādi, ka rumāņiem lielvalstis palīgā neies, tad Transilvānija tiks paņemta, agrāk vai vēlāk, tas neesot no svara.

Ar pārējiem kolēģām Ankarā sarunas pa lielāko tiesu grozījās ap tiem pašiem jautājumiem, kas aprakstīti iepriekšējās lappusēs. Polu vēstnieks Sokolnicki's pieskārs Latvijas-Polijas attiecībām, un par šo sarunu rakstu atsevišķu ziņojumu. Pārējie interesējās par mūsu apstākļiem, daudzi bija vāji informēti, vecie paziņas bija priecīgi dzirdēt par dzīvi Latvijā samērā labas ziņas. Starptautiskie, sevišķi militārie notikumi, pieņēmuši tik strauju gaitu, ka neviens ziņojums tiem nevar ieturēt tempu līdz. [...]”¹⁶⁵

¹⁶⁵ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr. 471. l., 43.– 49. lp.

15. jūnijā L. Ēķis ziņoja Ārlietu ministrijas Administratīvās un protokola nodaļas vadītājam V. Olavam par akreditēšanās ceremonijas gaitu:

“Jūsu zināšanai pagodinot aprakstīt Turcijas ceremoniālu pie akreditēšanās pie Turcijas republikas prezidenta. Turcijā jaunatbraukušam sūtnim uz staciju vai kuģi Ārlietu ministrijas pārstāvi pretī nesūta. Senāk tas esot darīts, bet iznākuši kādi tur pārpratumi ar kādu pretenciozu sūtni, un tagad tā lieta atmesta. Pirmā vizīte jātaisa protokola ģenerāldirektoram. Viņam divi palīgi. Protokola ģenerāldirektors tūliņ noskaidro audiENCES datumus pie prezidenta un ārlietu ministra. Ārlietu ministram jāiesniedz pilnvaru noraksti. Pēc pāris dienu gaidīšanas man paziņoja, ka mani turku prezidents pieņemšot akreditēšanās audiencē 31. maijā. Oficiāla uzruna Turcijā nav jātaisa. Tā esot atmesta tāpēc, ka caur šīm uzrunām neko nevarot pateikt, bet, ja gribot ko simbolisku pateikt, tad iznākot pārpratumi un pretenzijas no citiem.

Akreditēšanās dienā prezidenta auto ierodas pie viesnīcas un protokola šefa palīgs lūdz doties pie prezidenta. Eskorta nav. Auto no pilsētas centra dodas uz attālo prezidenta pili vai villu, kā paši turki to sauc, milzīgā ātrumā. Pie pils nostādīta militāra goda sardze ar karogu un orķestri. Sūtnim no auto izkāpjot un tuvojoties goda sardzei, orķestris spēlē mūsu valsts himnu. (Starp citu, ļoti labi nospēlēja.) Tad jāsoļo gar goda sardzi un vēlāk pili iekšā. Pilī sagaida prezidenta adjutanti un viņa civilās un militārās kancelejas priekšnieki un pats ģenerālsekretārs, bet vēstniekus – pats ārlietu ministrs. Tā ir vienīgā izšķirība vēstnieku un sūtņu akreditēšanās. Apģērbs – fraka ar ordeņiem. (Turkiem ordeņu nav.) Pie prezidenta, pilnvaras nododot, notiek nepiespiesta brīva saruna ar prezidentu par visādiem tematiem. Pēc audiENCES beigām visa svīta aprunājas kādu laiku ar jauno sūtni. Tiek pasniegts šampanietis, uzsmēķē un brīvās sarunās jauno sūtni cenšas iepazīstināt ar Turcijas galvas pilsētas paražām un t.t.

Pēc audiENCES beigām atkal jāapiet goda sardze. Orķestris spēlē atkal mūsu valsts himnu. Tas pats auto aizved atpakaļ uz viesnīcu un akreditēšanās ir nodarīta.

Pēc akreditēšanās jātaisa vizītes parlamenta prezidentam un ministru prezidentam. Arī ārlietu ministram. Pārējiem valdības locekļiem un ārlietu resora augstākiem ierēdņiem tikai vizītkartiņas.²¹⁶⁶

¹⁶⁶ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 375. l., 376. lp.

Sūtņa patiesās izjūtas akreditācijas vizītes laikā gan atklāj viņa vēstule 1942. gada 23. decembrī no Vašingtonas Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājam K. Zariņam Londonā:

“[...] Tai laikā, kad pār mūsu dzimteni un mūsu kaimiņu zemēm pacēlās bargie sarkanā negaisa mākoņi un draudi mūsu patstāvībai un tautas brīvībai, es biju Turcijā. Uz pieprasījumu [ārlietu ministram] Munteram par notikumiem Lietuvā un pie mums, saņēmu ļoti optimistisku atbildi. Šai sakarībā, man šķiet, nebūtu lieki atgādināt, ka mūsu valdības un prezidenta viedoklis bija nepretošanās krievu boļševiku iebrukumam [...]. Lai gan Muntera šifrētā telegramma bija ļoti optimistiska, es tomēr manu sākumā domāto garāku apciemojumu Turcijā 1940. gada maijā un jūnijā saīsināju un 9. jūnija vakarā 1940. g. atgriezos Bukarestē. Ziņas no mājām un sevišķi no Lietuvas un no Rietumu frontes pienāca ļoti sliktas. Rumānijā notika valdības maiņa un jaunais kurss pilnīgi un atklāti iestūrēja “ass valstu” ūdeņos. 10. jūnijā 1940. g. Itālija pieteic karu Francijai un Anglijai. 14. jūnijā vācieši bez cīņas ieņēma un okupēja Parīzi.”¹⁶⁷

Ziņojuma nobeigums diezgan skaidri ļauj saprast, kādā noskaņojumā sūtnis atgriezās no sava pirmā un pēdējā dienesta komandējuma uz Turciju, aizsākot šajā valstī pilnvērtīgas Latvijas pārstāvniecības darbību, kam faktiski netika dots laiks attīstīties plašāk.

¹⁶⁷ Latvijas Ārlietu ministrijas arhīvs, Londonas arhīvs, 490. kaste.

Saimnieciskie sakari

Tirdzniecības līguma sagatavošana un noslēgšana 20. gados

Saimnieciskā sadarbība neapšaubāmi bija svarīgākā abu valstu sadarbības joma visu starpkaru periodu. Jau 20. gadu vidū saimnieciskus sakarus ar Turciju bija nodibinājuši linoleju un gumijas preces ražojošie Latvijas uzņēmumi. 1926. gada 5. janvārī Liepājas Korķu un linoleuma fabrikas vadība telegrafēja Ministru prezidentam K. Ulmanim par ievedmuitas paaugstināšanu Turcijā, kas faktiski aptur labi sāktu uzņēmuma eksportu uz šo valsti (visi pasūtītāji anulējuši pasūtījumus). Tajā pašā dienā K. Ulmanis pāradresēja telegrammu Ārlietu ministrijai. 7. janvārī uzņēmuma vadība detalizētāk klāstīja situāciju finanšu ministram Jānim Blumbergam, skaidrojot Latvijas uzņēmumu sarežģīto stāvokli, iesaistoties cīņā par tirgiem ar ļoti spēcīgiem Rietumeiropas konkurentiem, ka trīs gadu laikā ir iekarots stāvoklis Turcijas tirgū, kurš tagad apdraudēts tikai tāpēc, ka Latvijai nav noslēgts tirdzniecības līgums ar šo valsti. 16. janvārī uzņēmuma vadība papildināja šo pārskatu sevišķā ziņojumā Ārlietu ministrijai: ievedmuitas tarifa paaugstināšana par 60% to valstu produkcijai, ar kurām Turcijai nav noslēgti draudzības līgumi, palielinājusi Latvijas linoleja cenu Turcijā par 9% nekā britu, vācu u. c. linoleja. Ministrija tika acināta noslēgt ar Turciju pagaidu sešu mēnešu vienošanos šajā jautājumā, starplaikā panākot tirdzniecības līguma noslēgšanu. Tika minēti skaitļi, kas apliecināja eksporta nozīmi uzņēmumam uz Turciju: 1924. gadā eksportēti 148 267 kilogrami produkcijas par 182 897,37 latiem, 1925. gadā – 154 508 kilogrami par 202 355,16 latiem.

1926. gada 20. janvārī pie Ārlietu ministrijas ar lūgumu palīdzēt oficiāli vērsās Finanšu ministrijas Kredīta departamenta Tirdzniecības un banku nodaļa, piezīmējot, ka Latvijas teritorijā pirms Pirmā pasaules kara

darbojušās vairākas linoleja ražotnes, kas eksportējušas produkciju uz “orientu” jeb Austrumu valstīm.

Jau 7. janvārī Ārlietu ministrija deva telegrāfisku rīkojumu sūtnim Varšavā spert soļus sarunās ar Turcijas sūtniecību, lai atceltu paaugstināto ievadītu Latvijas ražojumiem. Sūtnis Varšavā M. Nukša nekavējoties sāka rīkoties. 11. janvārī viņš ziņoja, ka devies pie Turcijas sūtņa Talī Beja (*Tali Bey*), ar kuru to saistījušas “ļoti labas personiskas attiecības”. Viņš skaidroja, ka jau vairākas dienas iepriekš un arī vairākkārt pirms tam bija interesējies pie Turcijas sūtņa par abu valstu draudzības līguma ratifikāciju, turklāt Turcijas sūtnis bija daudzkārt telegrāfiski un rakstiski interesējies par ratifikācijas likteni Ankarā, taču bez panākumiem, ko skaidroja ar parlamenta un tā komisiju aizņemtību, risinot citus jautājumus (pirmām kārtām kurdu sacelšanās seku likvidēšanu). Galu galā līgumi ar Latviju un Somiju tikuši ratificēti. Tagad M. Nukša, sekojot rīkojumam no Rīgas, sarunā centās panākt, lai uz jau noslēgtā draudzības līguma pamata Latvija tiktu pielīdzināta valstīm, ar kurām tirdzniecības līgumi jau noslēgti. Viņš arī puda Latvijas puses gatavību tādu noslēgt, kā arī nodrošināt Turcijas pusei pilnu reciprocitāti. Turcijas sūtnis, kurš esot bijis “personīgi tuvās un draudzīgās attiecībās” ar prezidentu Mustafu Kemalū Pašā, uzreiz nosūtījis savai valdībai telegrammu un plašāku rakstu, uzskatot, ka jautājums tiks atrisināts pozitīvi. Abi sūtņi pārrunāja arī Turcijas saimnieciskās dzīves attīstību un nesen Parīzē noslēgto Turcijas–PSRS līgumu (Talī Bejs bija drošs, ka tam nav slepenu pielikumu). M. Nukša arī ziņoja, ka Talī Bejs gatavojas atstāt Varšavu sakarā ar ievēlēšanu parlamentā.

5. februārī sūtnim Varšavā tika nosūtīts Latvijas–Itālijas un Latvijas–Zviedrijas tirdzniecības līguma teksts, piedāvājot izmantot kā paraugu sarunās ar turkiem, tajā pašā dienā informējot Finanšu ministriju, ka sūtniecībai “uzdots spert attiecīgus soļus jautājuma labvēlīgai nokārtošanai, kā arī ievadīt sarunas ar Turcijas pārstāvi par tirdzniecības līguma noslēgšanu”.¹⁶⁸

Līguma sagatavošana izrādījās ilgstoša. Tikai 1928. gada 28. maijā Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs H. Albats un Turcijas Republikas Ārlietu ministrijas valsts sekretāra vietnieks Mehmeds Eniss (*Enis*) Ankarā parakstīja tirdzniecības un kuģniecības līgumu starp abām valstīm.¹⁶⁹ 1928. gada 31. maijā H. Albats ziņojumā no Ankaras konstatēja, ka Latvijas un Turcijas tirdzniecības līgums pamatā veidots pēc Turcijas–Somijas un Turcijas–Igaunijas attiecīgo līgumu parauga un sastāv no “nometināšanas tiesī-

¹⁶⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 2405. l., b. p.

¹⁶⁹ Līguma teksts publicēts: Albats H. (éd.). *Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec les Pays Étrangers 1918–1930*. Rīga, 1930, pp. 520–530.

bu” un “tirdzniecības un kuģniecības lietu” daļām. H. Albats atzīmēja, ka sarunās Turcijas puse mēģinājusi panākt atlīdzību juridiskām personām par atsavināto īpašumu, kas Latvijas pusei nav bijis pieņemams “mazāk pašas Turcijas”, cik citu valstu (Polijas) dēļ, lai neradītu precedentu. Turcija piekāpās, tāpat kā dažos ar tranzīta noteikumiem un kuģniecību saistītos pantos. Līgums ieviesa lielāko labvēlības principu jeb zemākās ievadomuitas likmes Turcijas precēm – rozīnēm, žāvētām vīgēm, olīvām, riekstiem, mandelēm, pistācijām, olīveļļai, tabakai, vilnai, jēlziņam, paklājiem, opijam, kokvilnai u. c. Latvija tādus pašus nosacījumus saņēma, ievēdot Turcijā linoleju, zivju konservus, lina dziju, sviestu, lina, metāliskās krāsas, apstrādātas ādas u. c. Līgums bija noslēgts uz nenoteiktu laiku ar 3 mēnešu uzteikšanas termiņu, tam bija slepena (neratificējama) pielikuma deklarācija, kurā abām pusēm tika rezervētas tiesības uzteikt līgumu ar 1 mēneša termiņu, ja otra puse paceļ muitas minimālās likmes, kaitējot otras puses interesēm (deklarācijai nebija juridiskas vērtības, taču Turcijas puse bija uz to uzstājusī, aizbildinoties ar ratifikācijas grūtībām parlamentā).¹⁷⁰

1928. gada decembrī Latvijas Saeima ratificēja līgumu ar Turciju, bet ratificēšana no Turcijas puses kavējās, un 1929. gada pavasarī Ārlietu ministrija Rīgā uzdeva delegātam Tautu Savienībā Kārlim Ducmanim lūgt Ženēvā esošo Turcijas ārlietu ministru Tefiku Rišti Beju (*Tevfik Ruschdy Bey*) paātrināt ratifikāciju. 1929. gada 26. aprīlī Latvijas sūtnis Berlīnē Oskars Voits rakstīja sūtnim Romā Pēterim Sējam, ka ne Ducmanim, ne viņam pašam tas nav izdevies, jo Turcijas ārlietu ministrs no Ženēvas aizbraucis uz Romu. Tāpēc pārrunāt jautājumu ar viņu tika lūgts P. Sēja. 29. aprīlī apmeklēja P. Sēja Turcijas ārlietu ministru, par ko tajā pašā dienā uzrakstīja plašu ziņojumu Latvijas ārlietu ministram Antonam Balodim. Saskaņā ar to sarunā tika skarti ne vien ar tirdzniecības līgumu, bet arī ar vispārējo Turcijas politiku saistīti jautājumi. P. Sēja īpaši uzsvēra ļoti lielo laipnību, ar kādu Turcijas ministrs personiski viņu sagaidīja, uzņēma un pavadīja pēc sarunas. Vispirms kavēšanos ar līguma ratifikāciju ministrs skaidroja ar apstākli, ka Turcijas parlamentā tiek gatavoti jauni muitas tarifu noteikumi, tāpēc ļoti ticams, ka visi agrāk noslēgtie līgumi tiks uzteikti. Viņš uzsvēra, ka šā iemesla dēļ, ja vien Rīgā līgums nebūtu jau ratificēts, būtu lūdzis pagaidīt. Taču, tā kā tas jau izdarīts, viņš solīja pēc atgriešanās Ankarā nekavēties spert soļus, lai tas tiktu ratificēts un stātos spēkā. Ministrs “pauza savu prieku, ka Latvijas un Turcijas draudzīgās attiecības nostiprinoties”. Sevišķi viņš uzsvēra “Padomju Savienības faktoru”, kurā Turcija “varēs būt Latvijai izpalīdzīga”,

¹⁷⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 270. l., 1.–4. lp.; 2574. f., 2. apr., 6679. l., 70., 71. lp.

jo abu valstu "politikas vadošās līnijas attiecībā pret Krieviju esot pilnīgi identiskas" jeb saistītas ar abu valstu "miera politiku" jeb "reālpolitiku" arī attiekmē pret to atšķirībā, piemēram, no Polijas un Rumānijas, kurām "attiecībām ieņem Krievijai esot vairāk negatīvs raksturs." T. Rušdi sarunā plašāk skaidroja Turcijas ārējās politikas pamatnostādnes kopumā, kas orientētas uz "miera nostiprināšanu un saprašanu", īpaši pakavējoties pie Turcijas attiecībām ar Grieķiju un atbrūošanās komitejas darbības Ženēvā. Sarunas no beigumā ministrs vēlreiz uzsvēra, ka piešķir Turcijas un Latvijas "draudzīgu attiecību izveidošanai lielu nozīmi, tamdēļ viņš arī pirmais steigdzoties sūtīt savu Charge d'Affaires uz Rīgu. Pēc viņa domām – un tā esot Turcijas stipra vēlēšanās – arī Latvijai vajadzētu akreditēt pārstāvi Angorā. Viņš labi saprotot, ka visām valstīm šis jautājums esot saistīts ar finansiālām grūtībām. Bet, ja viņam būtu atļauts draudzīgā kārtā nākt ar suģestiju, tad viņš, piemēram, suģerētu [ieteiktu], lai Latvija mani no Romas akreditētu arī Angorā. Tā kā es esot jau vairākās Balkānu valstīs, un parasti sūtņi, kas esot Balkānos, esot arī Angorā, tad tāda solūcija [risinājums] būtu Turcijai ļoti pieņemama. Viņš savu agreement dotu nekavējoties". Tās pašas dienas vakarā P. Sēja tika uzaicināts uz rautu Turcijas vēstniecībā par godu ministram.¹⁷¹

Tomēr līgums nebija spēkā ilgi, jo jau 1929. gada 16. septembrī Turcijas puse to uzteica, un līgums beidza darboties pēc trim mēnešiem – 15. decembrī. 1929. gada decembrī sarakstē starp Turcijas ministru T. Rušdi un sūtniecības pilnvaroto lietvedi Rīgā Ibrahimu Osmanu, no vienas puses, un Latvijas Ārlietu ministriju, no otras, tika panākta vienošanās par lielākās labvēlības piešķiršanu abu pušu preču apmaiņai.¹⁷² 1930. gada 13. janvārī Ārlietu ministrija informēja finanšu ministru Ansi Petrevicu sakarā ar "Valdības Vēstneša" 1929. gada 18. decembra numurā publicēto paziņojumu par Latvijas–Turcijas tirdzniecības un kuģniecības līguma uzteikšanu, ka starp abām valstīm notu apmaiņas ceļā panākts "modus vivendi" un kopš 1929. gada 17. decembra ieviests lielākais labvēlības režīms abu pušu savstarpējā tirdzniecībā. *Modus vivendi* noslēgts uz 6 mēnešiem un pēc tam automātiski pagarināms līdz jauna tirdzniecības līguma noslēgšanai, resp., līdz paša *modus vivendi* uzteikšanai.¹⁷³ Jautājums bija aktuāls, jo 5. februārī Finanšu ministrijas Muitas departaments informēja Ārlietu ministrijas Saimniecisko līgumu komisiju, ka pēdējā laikā tirgotāji (piemēram, gumijas uzņēmums "Baltic India Rubber company Quadrat", Liepājas Korķu un linoleuma fabrika un

¹⁷¹ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 3665. l., 33.–38. lp.

¹⁷² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 271. l., 67.–69. lp.

¹⁷³ Turpat, 65. lp.

muitas iestādes vairakkārt jautājušas, vai Latvijas–Turcijas tirdzniecības līguma darbība ir atjaunota, tāpēc lūdzot par to informāciju.¹⁷⁴

Saimnieciskās sadarbības raksturs un sarežģījumi

Tādējādi turpmākos gadus abu valstu saimnieciskos sakarus regulēja šī “modus vivendi” vienošanās. Tomēr ar laiku radās sarežģījumi (pārmaiņas valūtas noteikumos u. c.), ko nevarēja atrisināt, balstoties vienīgi uz pastāvošo vienošanos.

1934. gada 6. februārī Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta Tirdzniecības daļas vadītājs Pauls Kalnozols lūdza sūtni E. Krieviņu Berlīnē sarunās ar Turcijas vēstniecību panākt vienošanos par Latvijas papīra kravu ielaišanu Turcijā. 1933. gada jūlijā un augustā Baltijas celulozes fabrika Slokā bija pārdevusi firmai “Storm&Bull Ltd.” Oslo (Norvēģijā) apmēram 9 tonnas caurrakstāmā papīra, firma bija kravu nogādājusi Turcijā, kur tā tika aizturēta sakarā ar ieviestajiem papīra ieviešanas ierobežojumiem, turklāt Latvijai vispār nebija paredzēts papīra kontingents (noteikts preču sortiments un daudzums). P. Kalnozols ieteica mēģināt panākt kontingenta piešķiršanu, lai novērstu sarežģījumus nākotnē, piebilstot, ka abu valstu tirdznieciskie sakari ir izdevīgāki Turcijai, jo 1932. gadā pastāv 8000 latu, 1933. gada 10 mēnešos – 117 000 latu aktivitāte par labu Turcijai, turklāt Latvija nav aizliegusi ievest no Turcijas sezama sēklas, riekstus, tabaku u. c. Gadījumā, ja vienošanos panākt neizdotos, arī Latvija “būtu spiesta spert pret Turciju līdzīgus soļus”.¹⁷⁵

9. februārī Latvijas sūtniecība Berlīnē iesniedza attiecīgu notu, taču pēc ilgāka laika noskaidrojās, ka “tā gājusi zudumā”, taču jautājums tomēr tikšot kārtots “steidzamības kārtībā”. Kad vēl pēc diviem mēnešiem sūtniecība atkārtoti interesējās par to, Turcijas vēstniecībā atbildēts, ka iesniegtā nota atradusies un nosūtīta uz Ankaru, taču atbilde neesot saņemta. Vēl rudenī nebija izdevies neko noskaidrot.¹⁷⁶

1934. gada 28. septembrī un 23. oktobrī Finanšu ministrija informēja Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļu, ka Latvijas sērkokociņu skaliņu akciju sabiedrība nonākusi sarežģītā situācijā: 17. maijā tā nosūtījusi uz Stambulu 180 tonnu produkcijas un pasūtītājs – uzņēmums “American-Turkish Investment Company” – samaksu (3501 mārciņu) deponējis bankā, taču Turcijas vara iestādes aizliegušas to pārskaitīt Latvijas Bankai, tādējādi

¹⁷⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 271. l., 64., 74., 75. lp.

¹⁷⁵ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 46. lp.

¹⁷⁶ Turpat, 43. lp.

nākamajā gadā bija paredzami sabiedrības zaudējumi 14 000 mārciņu apmērā (par šo turku kompānija detalizēti informēja Latvijas uzņēmumu 1934. gada 22. septembrī un 15. oktobrī). Ārlietu ministrija tika lūgta “noskaidrot turku valdības viedokli par šādu permanentu, nelabvēlīgu noskaņojumu” no tās puses. Ministrija 27. oktobrī pārsūtīja lūgumu sūtnim E. Krieviņam, lūdzot atkārtoti vērsties pie Turcijas vēstnieka šajā jautājumā.¹⁷⁷

3. novembrī P. Kalnozols vērsās pie V. Muntera sakarā ar iepriekš minēto papīra kravu, atkārtoti lūdzot censties iespaidot Turcijas pusi, atzīmējot: “Pārlicība, ka pie labas gribas šī niecīgā gadījuma nokārtošana neprasītu tik daudz laika, Finanšu ministrija ir nesaprašanā, ar ko būtu izskaidrojuma šāda nedraudzīga lietu vilcināšana no Turcijas valdības un no savas puses pagodinās izteikt cerību, ka varbūt Ārlietu ministrija atradis par iespējamu šinī lietā kaut ko darīt, ņemot vērā to, ka gadījumi kad turku iestādes liek šķēršļus mūsu eksportam, sāk atkārtoties.” 9. novembrī E. Krieviņš no Berlīnes atbildēja, ka šajā dienā izmantojis Turcijas vēstnieka apmeklējumu Latvijas sūtniecībā, lai pārrunātu arī minēto papīra kravas jautājumu. Vēstnieks teica, ka iepriekšējā dienā saņēmis atbildi no Ankaras, taču neatcerējās uzreiz saturu, solot paziņot “nākošās dienās”. Vēstnieks arī atzinis, ka valūtas maksājumus uz valstīm, ar kurām Turcijai nav noslēgts tirdzniecības līgums, tiešām pastāv zināmi sarežģījumi, iesakot risināt tirdznieciskos darījumus “klīringa ceļā”.¹⁷⁸

Tomēr izrādījās, ka zināma vaina bija pašu Latvijas uzņēmumu pusē. Vienlaikus jautājumu sarunās ar Turcijas sūtniecību kārtoja arī Latvijas pārstāvniecība Stokholmā. 1. oktobrī uz Rīgu tika pārsūtīta Turcijas sūtņa nota, kurā tas skaidrojis situāciju – Turcijas firmas nevar saņemt valūtu par Latvijā pārdotajām precēm. 22. novembrī Finanšu ministrijas Valūtas komisija, pie kuras Ārlietu ministrija vērsās pēc skaidrojuma, paziņoja, ka komisija nav liegusi valūtu maksājumus par Turcijas precēm, kaut arī pieļāva, ka Latvijas puses importētāji nav laikus nokārtojuši preču ievešanas dokumentāciju (kā piemēru minot turku uzņēmuma “Orient Halva Cie”, kura prece ilgstoši atradās noliktavās, kamēr tika kārtota dokumentācija). Valūtas komisija konstatēja – Turcijas sūtņa teiktais, ka Turcijas Finanšu ministrija neliek šķēršļus valūtas piešķiršanai Latvijas uzņēmumiem, neatbilst patiesībai.¹⁷⁹

1935. gada 5. janvārī Ārlietu ministrijas Rietumu nodaļas vadība atkal uzdeva sūtnim E. Krieviņam Berlīnē vērsties Turcijas vēstniecībā “ar lūgumu gādāt par šķēršļu novēršanu, kādus Turcija liek ceļā Latvijas eksportam,

¹⁷⁷ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 47., 44., 34., 33., 24. lp.

¹⁷⁸ Turpat, 43., 39. lp.

¹⁷⁹ Turpat, 23. lp.

gan neielaižot Latvijas ražojumus, gan aizturot par šiem ražojumiem pienākošos samaksu”. Sūtnim tika atgādināts par Latvijai pasīvo abu pušu tirdzniecības bilanci 1931.–1933. gadā un uzsvērts – nav pamata apgalvojumam, ka Latvija liktu šķēršļus Turcijas importam, tāpat kā Turcijas vēstniecības teiktajam par maksājumu aizturēšanu Latvijā valūtas tirdzniecības ierobežojumu dēļ, ko Turcijas valdība pārmetusi Latvijas pusei jau 1934. gada rudenī caur sūtniecību Stokholmā. Tāpēc E. Krieviņš tika lūgts oficiāli vērsties Turcijas sūtniecībā un vēlreiz norādīt uz “Turcijas iestāžu nepamatoti nelabvēlīgo izturēšanos iepretim Latvijas eksportieriem, un noteikti prasīt, lai Latvijas sērkokociņu skaliņu akciju sabiedrībai no Turcijas importieriem pienākošās summas, kas pēc pēdējām ziņām pieaugušas līdz & 7048.10, tiktu atlidzinātas”. Turklāt Turcijas vēstniecība bija jābrīdina, ka, gadījumā ja “grūtības turpināsies”, Latvija “būs spiesta ievest attiecībā uz Turciju spaidu *clearing*’u, ar kura palīdzību, ņemot vērā mūsu bilances pasivitāti ar Turciju, mums izdotos bez grūtībām apmierināt Latvijas eksportieru prasības”.¹⁸⁰

Trīsdesmito gadu vidū un otrajā pusē, abu pušu saimnieciskajām attiecībām aktivizējoties, Latvijas Ārlietu ministrija uzskatīja, ka nepieciešams vienoties par “skaidri formulētiem principiem uz jaunas juridiskās bāzes, kas veidotu un vadītu abu valstu savstarpējās tirdznieciskās attiecības”.¹⁸¹ 1934. gada vasarā Ārlietu ministrijas ģenerālsēkretārs pieprasīja no Baltijas valstu nodaļas citu valstu parakstīto tirdzniecības līgumu paraugus ar Turciju. 18. jūlijā nodaļas vadītājs Emīls Vīgrabs atsūtīja no sūtniecības Stokholmā saņemto tikko noslēgtās Zviedrijas un Turcijas vienošanās tekstu.¹⁸²

Uz grūtībām savstarpējā tirdzniecībā norādīja Latvijas Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departaments 1935. gada 28. janvārī (sērkokociņu skaliņu importētāju sarežģījumi Turcijā), un jautājuma risināšanā ar vietējām Turcijas pārstāvniecībām tika iesaistītas Latvijas sūtniecības Berlīnē un Stokholmā.¹⁸³ Latvijas Ārlietu ministrija sāka interesēties par tirdzniecības stāvokli ar Turciju kopumā. 1935. gada 12. februārī valsts statistikas pārvalde atsūtīja ministrijai pārskatu par tirdzniecību 1934. gadā, un bija redzams, ka no Turcijas eksportēti kopumā 296 kilogrami preču 431 771 lata vērtībā (tabakas lapas, sezama sēklas, dzelzsrūda, lauru lapas u. c.), no Latvijas uz Turciju – 643 694 kilogrami 139 539 latu vērtībā (sērkokociņu skaliņi un 976 kilogrami skārda trauku 1235 latu vērtībā).¹⁸⁴

¹⁸⁰ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679., 19., 20. lp.

¹⁸¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 296. l., 11. lp.

¹⁸² LNA LVVA, 2574. f., 3. apr., 1388. l., 3.–5. lp.

¹⁸³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 176. lp.

¹⁸⁴ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5768. l., 7., 8. lp.

1935. gada pavasarī Ārlietu ministrija sāka aktīvi skaidrot tabakas iepirkšanas iespēju Turcijā. 21. martā Baltijas valstu nodaļas vadītājs E. Vīgrabs vērsās pie Latvijas sūtniecības Tallinā, uzdodot noskaidrot informāciju par presē atferēto Igaunijas un Turcijas tirdzniecisko vienošanos, saskaņā ar kuru Igaunija it kā ieguvusi tiesības importēt un eksportēt preces ar Turciju. Īpaša uzmanība bija jāpievērš tabakas importa jautājumam, jo “mūsu importieri aizrāda, ka tabaku pirkt tieši no Turcijas nevarot, un ka vienīgi iespējams to iegādāties starpniecības ceļā (ar vācu tirdzniecības namu vidutājību). Tas savukārt prasa no mums valūtas samaksu uz šo starpniecības zemi, un sakarā ar to mēs arī negūstam pilnīgu skaidribu tirdznieciskos darījumos ar Turciju un nevaram ar noteiktību aizstāvēt mūsu eksporta intereses iepretim importam no šīs zemes”.¹⁸⁵

1934. gada 3. novembrī un 1935. gada 28. janvārī pie Ārlietu ministrijas vērsās Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta Tirdzniecības nodaļas vadība, informējot par problēmām ar Latvijas papīra kravu neielaišanu Turcijā, 28. janvārī atzīmējot, ka “minētā lieta, kā arī vispār tirdznieciskās attiecības ar Turciju, ir vēl arvienu neskaidrā stāvoklī”. Tika paziņots, ka jautājums jau ticis apspriests arī Valūtas komisijā un tā apsolījusi to risināt, taču pēc tam paziņojusi, ka “šķēršļu novēršana mūsu preču importam ārvalstīs nav viņas kompetencē, bet attiecībā uz importa kontingenta piešķiršanu turku precēm, tā pielietojot vienpusīgā kliringa kārtību, t. i. visu importu no šīs valsts saista ar eksporta klauzulu”. Pēc tam, pārbaudot saimniecisko sakaru stāvokli ar Turciju, departaments bija secinājis, ka šajā situācijā jautājumu nevar atrisināt tikai ar “vienpusīgo kliringu”, jo no Turcijas ievesto preču vērtība ir daudz lielāka nekā uz Turciju izvesto (1934. gada 11 mēnešos – attiecīgi 409 262 un 139 539 lati). Tādējādi būtu vēlams noslēgt arī savstarpēju līgumu, kas atvērtu Latvijas precēm Turcijas tirgu. Kā apliecinājums tika minēts apstāklis, ka par vienīgo Latvijas eksportpreci palikuši sērkociņu skaliņi, kaut arī agrāk uz Turciju tika eksportēti arī rakstāmais, iesaiņojamais un čaulišu papīrs, kā arī citas preces, kam Turcijas tirgus kopš 1934. gada “pilnīgi zudis”. Tāpēc Ārlietu ministrija tika lūgta sākt ar Turciju sarunas par “kompensācijas līgumu”.¹⁸⁶

1935. gada 2. aprīlī pie Ārlietu un Finanšu ministrijas vērsās Latvijas sērkociņu skaliņu akciju sabiedrība Rīgā, lūdzot aizstāvību savas produkcijas noieta lietā Turcijā, kur varas iestādes neļauj realizēt 14 000 britu mārciņu vērtu darījumu ar uzņēmumu “American Turkish Investment Corporation”,

¹⁸⁵ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 3. lp.

¹⁸⁶ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 12., 13. lp.

turklāt bez tā nevar iekasēt no šā uzņēmuma parādu 10 288 mārciņu apmērā, kas iekrājies jau kopš 1934. gada oktobra. Teikto apstiprināja pievienotais turku uzņēmuma 25. marta raksts, kurā tas atzina nespēju iegūt savas valsts varas iestāžu atļauju Latvijas skaliņus importēt (tās ieteica importēt tos no Zviedrijas).¹⁸⁷

Starplaikā – 1934. gada rudenī – jautājuma risināšana tika uzticēta sūtnim Berlīnē E. Krieviņam, kurš uzņēma sakarus ar Turcijas vēstniecību (5. novembrī tā atbildē sniedza savas puses stāvokļa redzējumu). 1935. gada 5. janvārī E. Krieviņam tika uzdots runāt ar turkiem konkrēti par pasīvo Latvijas tirdzniecības bilanci ar Turciju. 17. janvārī viņš ziņoja, ka iesniedzis Turcijas vēstniecībā “plašu notu”, izmantojot ministrijas atsūtītos datus.¹⁸⁸

1935. gada 23. aprīlī Stokholmā rezidējošais un arī Latvijā akreditētais Turcijas sūtnis Rāgips Rāifs rakstā Latvijas sūtnim Zviedrijā P. Sējam, atceroties nesenā pagātnē P. Sējas laikus sniegtās atbildes par “zināmām bloķētām summām, kas interesē tiklab turkus, kā latviešus”, informēja, ka Ārlietu ministrija Ankarā uzdevusi paziņot – jautājumā par Smirnā aizturētajām Latvijas uzņēmumu naudas summām “ir darīts vajadzīgais, lai lietu nokārtotu”, tāpat – nokārtots maksājums par Latvijas eksportētajiem sērskociņu skaliņiem, turklāt, tā kā Turcijas Ārlietu ministrija vēlas “paplašināt un veicināt Turcijas–Latvijas tirdzniecību”, tā apņemas piešķirt “visus vēlētos atvieglinājumus Latvijas tirgotājiem, ja Latvija ievēros reciprocitāti”.¹⁸⁹

1935. gada 7. jūnijā Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta vadība vērsās pie Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāra V. Muntera sakarā ar februārī Turcijā pieņemtajiem jaunajiem “preču kontingēšanas” noteikumiem jeb zināmajiem ierobežojumiem. Tika konstatēts, ka Latvijas tirdzniecības balance ar Turciju ir pasīva, tāpēc Latvijai tiem nevajadzētu skart (1929. gadā tā pat bija pozitīva, importējot preces 320 000 un eksportējot 34 000 latu vērtībā, 1930. gadā gan imports, gan eksports veidoja 142 000 latu, 1931. gadā – attiecīgi 28 000 un 125 000; 1932. gadā – 39 000 un 42 000; 1933. gadā – 49 000 un 240 000; 1934. gadā – 140 000 un 432 000 latu). Tomēr praksē izrādījies citādi, jo pēdējos gados galvenā un gandrīz vienīgā eksporta prece uz Turciju bijusi sērskociņu skaliņi (1934. gadā tie veidoja 138 000 latu no kopumā 140 000 latu lielā eksporta uz Turciju). Kad Turcijas uzņēmums, ar kuru sadarbojās Latvijas eksportieri, “American Turkish Investment Corporation” Stambulā martā lūdzis ieviešanas atļauju, tas saņēmis atteikumu, jo Latvijas tirdzniecības balance ar Turciju esot aktīva, turklāt

¹⁸⁷ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 1., 2. lp.

¹⁸⁸ Turpat, 15. lp.

¹⁸⁹ Turpat, 52. lp.

nav noslēgts tirdzniecības līgums. Atšķirīgo skatījumu izraisīja tas, ka turku tabaku, kas veidoja Turcijas eksporta lielāko daļu (1934. gadā 201 000 latu no 243 000 latu kopapjoma), Latvijā ievada nevis tieši no Turcijas, bet no sadales centriem Rietumeiropā, pirmām kārtām no Amsterdamas, un Turcijas statistika uzrādīja vienīgi pirmo preču adresēšanas valsti. Tāpēc departamenta vadība uzskatīja, ka jautājumu varētu atrisināt, noslēdzot ar Turciju tirdzniecības vai kliringa līgumu, tomēr problēma ir tā, ka Latvijas tirdzniecības apgrozījums ar Turciju nekad nav pārsniedzis 400–500 tūkstošus latu gadā, bet pēdējos gados ir Latvijai ļoti negatīvs, tādējādi bilances izlīdzināšana ar kliringa līgumu novestu pie kopējā apgrozījuma turpmākas samazināšanās. Turklāt t. s. brīvās ārējās tirdzniecības režīma laikā Latvijā ievestas preces no Turcijas ierindotas “luksusa” preču kategorijā, kuru imports būtiski ierobežots (vīģes u. c. augļi, rieksti, magoņu sēklas u. c.); Turcija interesē Latviju galvenokārt kā sērskociņu skaliņu importieris un tabakas eksportieris, un abu šo produktu vērtība tirdzniecībā ir līdzīga, tādējādi varētu noslēgt īpašu kompensācijas darījumu par šīm divām precēm, atrisinot jautājumu par Amsterdamas sadales centra statusu Turcijas tirdzniecībā ar Latviju. Tika atzīmēts, ka Igaunija 1935. gada martā noslēgusi ar Turciju kliringa nolīgumu, Lietuva iepērk tabaku no PSRS, Somija – no Bulgārijas, turklāt Bulgārija atzīst par savām arī preces, kas nonāk Somijā tranzīta ceļā. Tieši to departamenta vadība uzskatīja par labāko variantu un ieteica sākt sarunas ar Turcijas iestādēm par tabakas un sērskociņu skaliņu kompensācijas līgumu 200 000 latu apmērā. Pēc Finanšu ministrijas lūguma Latvijas sērskociņu skaliņu akciju sabiedrība bija apņēmusies neoficiāli noskaidrot tādas vienošanās iespēju, taču arī Ārlietu ministrija tika lūgta pēc iespējas ātri ievadīt jautājumā oficiālas sarunas.¹⁹⁰

1935. gada jūlijā jautājuma aktīvāka risināšana, pie reizes noskaidrojot arī jaunā Turcijas sūtņa iecelšanas laiku Latvijā, tika uzdota sūtniecībai Berlīnē. 29. jūlijā sūtņi E. Krieviņš ziņoja ministrijas Rietumu nodaļas vadībai, ka sūtņa iecelšanas jautājums tikšot nokārtots vasarā, bet attiecībā uz kompensācijas līguma slēgšanu viņš vērsies Turcijas vēstniecībā. No personīgas sarunas ar tās pārstāvi E. Krieviņš bija noprotis, ka turki varētu piekrist ar nosacījumu, ka tabaka tiks iepirkta nevis sadales centrā Amsterdamā, bet pašā Turcijā. Tomēr abas iesaistītās Latvijas iestādes – Finanšu un Ārlietu ministrija – uzskatīja, ka jāuzstāj uz tiesībām iepirkt tabaku “trešajās valstīs” – Rietumeiropas sadales centros. Finanšu ministrijas Saimnieciskās politikas un informācijas nodaļas vadītājs Jānis Volmārs 5. augustā rakstīja

¹⁹⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 253.–255. lp.

Rietumu nodaļai, ka turku tabakas patēriņš Latvijā nav sevišķi liels, ievestās tabakas vērtība veido apmēram 200 000 latu gadā, tā veidojas no 13–15 šķirnēm, un Amsterdamā tabakas iepircējiem ir lielas izvēles iespējas. Pretējā gadījumā Latvijas tabakas fabrikantiem būtu jāsūta pārstāvji uz Turciju, kur nav centralizētu noliktavu un tabaka tiek pārdota “uz vietām” lielo Rietumeiropas uzņēmumu aģentiem. Tas tabakas iepirkšanu ne tikai sadārdzinātu, bet arī padarītu praktiski neiespējamu. Amsterdamā bija jau iestrādājusies kredītēšanas sistēma u. c. J. Volmārs Turcijas pārstāvju uzstājības gadījumā ieteica apsvērt pārorientēšanos uz Bulgāriju, kas labprāt akceptē savas tabakas iepirkumus cauri trešajām valstīm, kā arī šo prasību izvirzīt par iespējamā kompensācijas darījuma svarīgāko sastāvdaļu.¹⁹¹ 5. augustā Turcijas sūtnis Tallinā Nuri Batu saņēma no Latvijas puses sagatavotos klīringa līguma slēgšanas priekšlikumus un uzreiz pārsūtīja tos uz Ankaru.¹⁹²

Jautājums kļuva arvien aktuālāks, jo 7. augustā Latvijas sērkociņu skaliņu akciju sabiedrība informēja Finanšu ministriju, ka Turcijas sērkociņu fabriku noliktavās esošo Latvijas skaliņu pietiks, ilgākais, līdz 1. novembrim. Ja līdz tam laikam netiks nodrošināti jauni krājumi, fabrikas būs spiestas iepirkt skaliņus Rumānijā, no kuras tie tika piegādāti agrāk un kuras ražotājus pirms vairākiem gadiem no Turcijas tirgus bija izspiedis Latvijas uzņēmums, pateicoties izstrādājuma augstākai kvalitātei un zemākai cenai. Uzņēmuma vadība brīdināja, ka, gadījumā ja līdz septembra sākumam Turcijas fabrikām netiks piegādāta produkcija (ceļā uz Turciju tā atradās vismaz 6–7 nedēļas), Latvija zaudēs Turcijas tirgu. Tāpēc ministrija tika lūgta “visdrīzākā laikā noslēgt ar Turcijas valdību klīringa nolīgumu”. Uzdevumu risināt šo jautājumu saņēma Latvijas sūtniecība Berlīnē. Tas tika darīts, un 30. septembrī sūtnis E. Krieviņš ziņoja, ka šajā dienā Turcijas vēstniecību vēlreiz apmeklējis sūtniecības atašejs Nikolajs Ozoliņš un runājis ar padomnieku Avni. Padomnieks par it kā piešķirto atļauju 400 tonnu sērkociņu skaliņu importam no Latvijas sacījis, ka tas vēl tiek risināts, un solījis vēlreiz runāt par to ar savu vēstnieku, pieprasot informāciju Ankarā. Viņš arī atzīmējis, ka neredz šķēršļus darījuma noslēgšanai, un vilcināšanos skaidrojis pirmām kārtām ar Latvijas diplomātiskā pārstāvja trūkumu Turcijā, jo sarunām caur Berlīni “piemīt tīri tehniskas dabas grūtības”. Tā tas tiešām bija, un to atzīmēja arī jaunieceltais sūtnis Berlīnē H. Celmiņš, 1935. gada 11. novembrī ziņojot par jautājuma turpmāko attīstību. Viņš rakstīja, ka turku puse 7. novembra verbālnotā paziņojusi – tā nevēlas slēgt atsevišķu kompensācijas vienošanos,

¹⁹¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 241., 238., 239. lp.

¹⁹² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 20. lp.

bet gan vispārēju savstarpējas norēķināšanās līgumu, kam atbilstoši varētu tirgoties ar sērskociņu skaliņiem un tabaku. H. Celmiņš uzskatīja, ka tādā gadījumā nebūs iespējas iepirkt tabaku Amsterdamā, un lūdza dot turpmākus norādījumus (viņš uzskatīja, ka labāk vest sarunas tieši ar Turcijas sūtni Baltijas valstīs). Zīmīgi, ka jautājums ieguva samērā lielu popularitāti sabiedrībā, ko apliecina arī laikrakstā “Pēdējā Brīdī” 1935. gada augustā ievietotā karikatūra, kurā attēlots turks (piedāvā latvietim papirosu) un latvietis (pasniedz turkam uguni).¹⁹³

Turklāt līdz ar jauno Turcijas muitas noteikumu ieviešanu Latvijas pusei radās ļoti nepatīkama situācija ar Latvijas eksportētāju kontos Turcijā jau pārskaitītajiem naudas līdzekļiem, kas tika iesaldēti, paredzot to konfiskāciju. 1936. gada jūnija sākumā Finanšu ministrijā vērsās Latvijas sērskociņu skaliņu akciju sabiedrības pārstāvis, informējot, ka uzņēmumam Turcijā iesaldēti naudas līdzekļi saskaņā ar jauno likumdošanu, kas “paredz nekompensēto summu kompensāciju”. Viņš jautāja, kā rīkoties situācijā, kad Turcijā tikko pienākusi vēl viena uzņēmuma produkcijas krava. Akciju sabiedrības direktors Teodors Šifers informēja par notiekošo arī Ārlietu ministrijas Austrumu nodaļas vadītāju Kārli Freimani. 8. jūnijā no ārzemēm Rīgā atgriezās Finanšu ministrijas departamenta direktors Bruno Pavasars, pie kura K. Freimanis nekavējoties vērsās (tieši B. Pavasars, neredzot citu izeju, bija devis atļauju izkraut Turcijas ostā ievesto jauno skaliņu sūtījumu). 15. jūnijā pie K. Freimaņa vēlreiz ieradās T. Šifers, iesniedzot Turcijas “konfiskācijas likuma” tekstu un informējot par iesaldētajām uzņēmuma līdzekļiem – 22 000 mārciņu. K. Freimanis vēlreiz runāja ar B. Pavasaru un 18. jūnijā devās komandējumā uz Tallinu (uz ministra J. Seljamā bērēm), kur, promesot Turcijas sūtnim Baltijas valstīs, tikās ar Turcijas sūtniecības sekretāru. Sūtniecības pārstāvis tomēr “neko prātīgu pateikt nevarēja”, tāpēc K. Freimanis lūdza jautājumu ar Turcijas sūtni pārrunāt Latvijas sūtnim E. Krieviņam. Viņš to arī darīja un 29. jūnijā ziņoja uz Rīgu – Turcija sūtnis “domājot, ka viņš iesalušo summu lietā neko nevar darīt”. 25. un 29. jūnijā K. Freimani atkal apmeklēja direktors T. Šifers, piedāvājot apmaksāt ceļa izdevumus “valdības delegātam, kas brauktu tur viņiem palīgā lietu kārtot”. Par piedāvājumu K. Freimanis 1. jūlijā ziņoja finanšu ministram L. Ēķim. Tas pauda neticību attiecīgā Turcijas likuma bardzībai un uzskatīja, ka “lieta ar sērskociņu skaliņiem nav tik traka; viņiem tā kā tā pēc līguma ar mums uz ārzemēm jāeksportē un tamdēļ pie viņu lietām mums tikai pa daļai ir

¹⁹³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 220., 198., 199., 195. lp.; Apmaiņa. Ar Turciju pannahta vienošanās par tabakas apmaiņu pret Latvijas sērskociņu skaliņiem. *Pēdējā Brīdī*, 08.08.1935.

interese”. L. Ēķis piekrita valdības pārstāvja komandēšanai uz Turciju, par ko K. Freimanis drīz pēc tam runāja ar departamenta direktoru B. Pavararu. Tad arī noskaidrojās, ka šāds risinājums nav iespējams. Jūlija beigās K. Freimanis caur sūtni E. Krieviņu mēģināja noskaidrot, vai Turcijas sūtnim būtu pilnvaras vest tiešas sarunas attiecīgajos jautājumos Rīgā, un izrādījās, ka šādu pilnvaru sūtnim nav.¹⁹⁴

Problēmas risināšanā iesaistījās personiski ārlietu ministrs V. Munters, kuram finanšu ministrs L. Ēķis 1936. gada 1. septembrī atsūtīja norakstu no attiecīgajiem Turcijas likumdošanas aktiem angļu valodā.¹⁹⁵ 1936. gada 31. augustā V. Munters telefoniski uzdeva sūtnim E. Krieviņam Tallinā vērsties pie Turcijas sūtņa. 1. septembrī E. Krieviņš sūtni apmeklēja un 2. septembrī ziņoja ministram, ka Nuri Batu “solijās darīt visu”, lai novērstu ie-saldēto summu konfiskāciju, un, lai paātrinātu jautājuma risināšanu, lūdza E. Krieviņu personiski iegūt informāciju no Latvijas eksportētājiem par atsevišķu skaliņu kravu nonākšanas laiku Turcijā. Noskaidrojās, ka nauda jāsaņem pirmām kārtām par sūtījumiem, kas veikti pirms jauno muitas noteikumu izdošanas, un kravas, kas nosūtītas pēc jauno muitas noteikumu izdošanas, vēl atrodas muitas iestādēs. Nuri Batu uzskatīja, ka tas ļaus novērst šo summu konfiscēšanu pirms klīringa līguma noslēgšanas. Viņš arī ļoti lūdza “neuzskatīt zināmā likuma pielietošanu kā nedraudzīgu aktu”, jo tas ir vispārīgs, un E. Krieviņam radās iespaids, ka Nuri Batu “tiešām darīs visu, ko var, lai lietu nokārtotu, kā mēs to vēlamies”.¹⁹⁶

1936. gada 4. septembrī ministrija nosūtīja Turcijas 14. maija nolikuma tulkojumu angļu valodā sūtnim Londonā Kārlim Zariņam, lūdzot noskaidrot attiecīgajās Lielbritānijas iestādēs, vai tās akceptējušas šādu likumu, kas “paredz vienkāršu naudas konfiskāciju starptautiskā satiksmē pilnīgi neparastu motīvu dēļ” un, pēc Latvijas Ārlietu ministrijas domām, “vispār grūti saskaņojams ar starptautiskā satiksmē pieņemtām normām”. Izpildot rīkojumu, K. Zariņš 8. septembrī apsprieda jautājumu ar Lielbritānijas valdības Ārzemju tirdzniecības departamenta vadību, noskaidrojot, ka britiem, neraugoties uz noslēgtajiem līgumiem, tirdzniecība ar Turciju neattīstās labi, tāpēc tuvākajās nedēļās tikšot noslēgts jauns līgums. Par 14. maija dekretu departamenta direktors puda viedokli, ka, gadījumā ja Latvijai nav

¹⁹⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., b. p. (K. Freimaņa pārskats, bez nosaukuma, 1936, sept.)

¹⁹⁵ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 28.–30. lp.

¹⁹⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 21. lp.

noslēgts īpašs klīringa vai tirdzniecības līgums ar Turciju, neko ietekmēt nebūs iespējams.¹⁹⁷

6. oktobrī Latvijas Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs A. Kampe telefoniski un 7. oktobrī rakstiski uzdeva E. Krieviņam Tallinā ne tikai lūgt Turcijas sūtņi paātrināt savas valdības atbildi uz 1935. gada augustā iesniegto Latvijas puses līguma projektu, bet arī panākt, ka Turcijas valdība atļauj pārskaitīt no bloķētā konta Latvijas sērkokociņu skaliņu akciju sabiedrībai iesaldētās 13 000 britu mārciņas, kā arī atļauj Latvijas uzņēmumam no tādā pašā veidā bloķētām 26 000 mārciņām “Turcijas ražojumu preteksporu, nezaudējot ap 30–40 \$ *disagio* [dizažio – aizdevuma nominālsummas un klienta saņemtās summas starpība, to uzskata par procentu maksājumu līguma sākumā], kuru, kā izrādās, Turcijā aprēķina gadījumos, kad par preteksporta precēm maksā nevis ar brīvām devīzēm, kuru sabiedrībai nav, bet gan ar bloķētām devīzēm, kādām sabiedrībai arī nāktos norēķināties”.¹⁹⁸

Savstarpējo tirdzniecību regulējošo līgumu noslēgšana

Rīgā 1936. gada 12. decembrī tika konstatēts, ka formāli Latvijas un Turcijas tirdznieciskās attiecības joprojām regulē notu apmaiņā 1930. gada 13. janvārī paredzētie noteikumi (savstarpēji tiek piemērots minimālais muitas tarifs otras puses precēm). 1935. gada novembrī tika rūpīgi izanalizēts sūtniecības Tallinā 1935. gada aprīlī atsūtītais Igaunijas–Turcijas 13. marta klīringa līgums ar pievienotajiem preču kontingenta sarakstiem un Somijas attiecīgie līgumi ar Turciju un Bulgāriju, kā arī Turcijas klīringa līgumi ar Ungāriju un Grieķiju.¹⁹⁹

1935. gada decembra sākumā Tallinā rezidējošais Turcijas sūtņis Baltijas valstīs Nuri Batu, viesodamies Rīgā, sarunā ar Ārlietu ministrijas Austrumu nodaļas vadītāju K. Freimani un Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta direktoru B. Pavasaru sāka sarunu par Latvijas un Turcijas tirdzniecisko sakaru paplašināšanas iespējām. Latvijas puses pārstāvji apsoliya sagatavot īpašu pārskatu ar Latvijas datiem par preču apgrozījumu ar Turciju pēdējos gados (K. Freimanis atcerējās, ka Latvijas pārstāvji pauduši gatavību “stāties sarunās par klīringa slēgšanu”, taču sūtņis izteicis vēlēšanos, ka viņam pirms sarunu sākšanas nepieciešams pārskats

¹⁹⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 20., 29. lp.

¹⁹⁸ Turpat, 31. lp.

¹⁹⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 177. lp.; LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 38., 39. lp.

par līdzšinējo preču apgrozījumu starp abām valstīm²⁰⁰). 31. decembrī B. Pavašars un Finanšu ministrijas Saimnieciskās politikas un informācijas nodaļas vadītājs J. Volmārs rakstā K. Freimanim pauda uzskatu, ka ar Turciju noslēdzams “klīringa nolīgums”, atstājot sev tiesības operēt ar t. s. eksporta klauzulu. Turklāt nolīgumam jāpievieno abu pušu preču saraksti (Latvijas sērkokociņu skaliņi, papīrs, gumijas preces, finieris, pudeļu korķi, Turcijas tabaka, rieksti, vīģes, lauru lapas, sezama sēklas, kaņepāji, paklāji u. c.).²⁰¹ K. Freimanis vēlāk atcerējās, ka Turcijas sūtnis saskaņā ar Latvijas sūtņa Tallinā E. Krieviņa vērtējumu pēc pārskata saņemšanas uzskatījis, ka tas ir “galīgi nepilnīgs”, taču Latvijas Finanšu un Ārlietu ministrija bija pretējās domās.²⁰²

1936. gada 11. janvārī sūtnis Tallinā E. Krieviņš rakstīja K. Freimanim, ka Turcijas sūtnis atgādinājis šo solījumu, lūdzot piesūtīt viņam pārskatu ar Latvijas sūtniecības starpniecību. Pēc atgādinājuma saņemšanas 14. janvārī K. Freimanis vēlreiz (pirmo reizi to bija lūdzis sarunā 8. janvārī) lūdz sagatavot šo pārskatu Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta vicedirektoram J. Volmāram. Patiesībā 9. janvārī departaments jau bija nosūtījis K. Freimanim pārskatu, ko viņš saņēma uzreiz pēc atkārtotā lūguma nosūtīšanas. Tajā tika uzskaitītas galvenās Latvijas eksporta un importa preces Turcijas gadījumā – eksports: sērkokociņu skaliņi, pape, rakstāmais, iesaiņojamais un čaulišu papīrs, galošas, zivju konservi, sviests, lina dzija, izstrādātas ādas, imports – sezama sēklas, rieksti, tabaka, vīģes, olīveļļa, jēlzīds, kokvilna. Tika atzīmēts, ka importa vērtība no Turcijas 1931. gadā bijusi 124 926; 1932. gadā – 46 839; 1933. gadā – 250 466 latī, eksporta vērtība attiecīgi – 28 471; 38 682 un 48 988 latī. 1934. gada 11 mēnešos no Turcijas bija ievestas preces 409 262 latu un eksportētas uz Turciju 139 539 latu vērtībā, kas veidoja 269 723 latus lielu saldo par labu Turcijai. K. Freimanis 14. janvārī informēja E. Krieviņu, ka, balstoties uz Finanšu ministrijas sagatavotajiem datiem, tiks izstrādāti Latvijas puses priekšlikumi Turcijai, par kuriem sūtniecība Tallinā tiks informēta, lai tā varētu sākt sarunas ar Turcijas sūtni.²⁰³

1937. gada 9. janvārī Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs A. Kampe vēlreiz vērsās pie sūtņa E. Krieviņa, lai noskaidrotu pie Turcijas

²⁰⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., b. p. (K. Freimaņa pārskats, bez nosaukuma, 1936, sept.)

²⁰¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 174.–176. lp.

²⁰² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., b. p. (K. Freimaņa pārskats, bez nosaukuma, 1936, sept.)

²⁰³ LLNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 166., 167., 168.–172. lp.

sūtņa atbildi uz 1935. gada augustā Latvijas puses iesniegtā līguma projektu. A. Kampe atgādināja, ka sūtnis “arvien vasarā apgalvoja, ka Turcija kliringu ar mums gribot slēgt pēc iespējas drīz, bet tikko viņiem iesniedzām konkrētu projektu, tā par šo lietu vairs nekas no viņiem nav dzirdams”. E. Krieviņš tika arī informēts, ka atrisināts jautājums ar Turcijā iesaldēto naudas summu, kam draudēja konfiskācija, un tas izdarīts, ar Turcijas iestāžu atļauju iepērkot par šo summu dažādas preces – tabaku, riekstus, žāvētus augļus u. c. Viņš arī piebilda, ka “tomēr tas klīrings nāktu stipri par svētību tirdzniecības apgrozījumiem un tamdēļ būtu no svara uzzināt, ko tad tie turki tagad īstenībā domā par viņu”. 15. janvārī E. Krieviņš atbildēja, ka katru reizi, kad viņš tiek ar Turcijas sūtni (un tas tādā pilsētā, kāda ir Tallina, “saprotams, notiek ļoti bieži”), apjautājas par iesniegtā projekta likteni. Taču atbilde no Ankaras uz sūtņa daudzkārtējiem pieprasījumiem joprojām nav saņemta, un šā iemesla dēļ viņš jūtoties neērti.²⁰⁴

1937. gada 3. februārī K. Freimanis informēja B. Pavasaru, ka faktiski Turcijas principiāla piekrišana sarunām par kliringa līguma noslēgšanu izteikta jau Turcijas vēstniecības Berlīnē 1936. gada 7. novembra notā (Turcija gatava vienoties par līgumu ar tādiem pašiem nosacījumiem, kādi noteikti tās līgumos ar citām valstīm), kā arī nosūtīja viņam ministrijas sagatavoto līguma projektu, kurā bija ņemti vērā arī Finanšu ministrijas izteiktie priekšlikumi. 18. februārī jautājums tika risināts K. Freimaņa un sūtņa Nuri Batu tikšanās laikā, kad sūtnis ieradās Rīgā. Nuri Batu ieminējās arī par iespēju eksportēt uz Latviju kokvilnu. Priekšlikums ieinteresēja K. Freimani, un jau nākamajā dienā viņš vērsās pie Tirdzniecības un rūpniecības kameras Tirdzniecības sekcijas priekšsēdētāja Jāņa Vēciņa ar jautājumu par turku kokvilnas piemērotību Latvijas rūpniecības uzņēmumiem. Pēc kārtējās tikšanās ar Turcijas sūtni tika panākta jau konkrēta vienošanās par Latvijas delegācijas nosūtīšanu uz Ankaru sarunām. Aprīļa sākumā Ārlietu ministrija uzdeva sūtnim E. Krieviņam Tallinā noskaidrot, vai Latvijas delegācija var ierasties Ankarā ap 10.–15. aprīli. E. Krieviņš rīkojumu izpildīja, taču tikai 13. aprīlī sūtnis Nuri Batu atbildēja, ka delegācija tiek gaidīta Ankarā “pēc iespējas tūlī”, ka jau izveidota Turcijas puses sarunu delegācija, un lūdza paziņot delegācijas izbraukšanas datumu. Tajā pašā dienā E. Krieviņš telefoniski ziņoja par to J. Volmāram Rīgā, taču tas atbildēja, ka “delegācijas izbraukšana atlikta uz ilgāku laiku” – pēc Vispasaules izstādes atklāšanas pasākumiem jūnijā. Vienlaikus J. Volmārs lūdza Nuri Batu tieši par to neteikt, apsolot, ka delegācija izbrauks “pēc pāris nedēļām”, ko E. Krieviņš arī izdarīja. 26. aprīlī

²⁰⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 32., 33. lp.

E. Krieviņš bija spiests atkal ziņot, ka Nuri Batu vēlreiz vērsies pie viņa ar jautājumu par delegācijas izbraukšanas laiku. Latvijas sūtnis rakstīja: "Viņš dibināti aizrāda uz to, ka turku delegācijas locekļiem stāvot priekšā arī sarunas ar citām valstīm un, ka tamdēļ būtu vēlams galīgi fiksēt sarunu uzsākšanas datumu." Latvijas Ārlietu ministrija reaģēja, nekavējoties pastiprinot organizatoriskos darbus, un 10. maijā Juridiskās nodaļas vadītājs A. Kampe informēja E. Krieviņu, ka delegācijas locekļi J. Volmārs un konsuls Volde-mārs Ludiņš saņēmuši rīkojumu izbraukt no Rīgas ar aprēķinu, lai ierastos Ankarā apmēram 18.–20. jūnijā. A. Kampe lūdza paziņot to Turcijas sūtnim, lūdzot noskaidrot, vai "turki ir ar mieru tajā laikā sarunas ar mūsu delegāciju vest". 14. maijā E. Krieviņš atbildēja, ka Turcijas sūtnis paziņojis savai valdībai šo ierašanās laiku; ja tas nebūs pieņemams, tiks paziņots, taču, ja reakcija nesekos, "mūsu kungi mierīgi varot izbraukt ar tādu aprēķinu, lai minētā datumā būtu Ankarā". Maija beigās reaģēja arī Latvijas sūtnis Romā A. Spekke, kuru viņam pakļautais goda konsuls Stambulā A. Berkers bija informējis, ka Turcijas presē publicēta informācija par Latvijas delegācijas ierašanos, lūdzot norādes goda konsula rīcībai šajā sakarā.²⁰⁵

Diemžēl ar to nediplomātiskā Latvijas puses kavēšanās nebeidzās. 8. jūnijā A. Kampe paziņoja E. Krieviņam, ka "esam spiesti mūsu nodomus grozīt un delegācijas braucienu atlikt uz vēlāku laiku, domājams uz rudens mēnešiem". Sūtnim tika uzdots to paziņot Turcijas sūtnim, kā iemeslu minot sekojošo: izbraukšana bijusi paredzēta 10. jūnijā, taču izrādījies, ka delegācijas vadītājam J. Volmāram jāvada Latvijas stenda iekārtošana Vispasaules izstādē Parīzē un Baltijas valstu paviljona atklāšana, kas vairākkārt atlikta, paredzēta 17. jūnijā. Tādējādi "brauciens uz Balkānu valstīm un Turciju ne tikai nevar notikt paredzētā (jau tā diezgan neizdevīgā) laikā, bet, ka gadījumā, ja to mēģinātu uzsākt pēc Volmāra kunga atgriešanās no Parīzes, tad tas iekristu viskarstākā vasaras un atvaļinājumu laikā".²⁰⁶

Visbeidzot 1937. gada 22. oktobrī Ārlietu ministrijas Juridiskās nodaļas vadītājs A. Kampe informēja sūtni Romā A. Spekki, ka Ministru kabinets apstiprinās delegāciju saimnieciskām sarunām Turcijā, Grieķijā un Bulgārijā J. Volmāra, konsula V. Ludiņa un Finanšu ministrijas Saimnieciskās politikas un līgumu nodaļas revidenta Marģera Lindes sastāvā. 28. oktobrī Valsts kanceleja oficiāli paziņoja Ārlietu ministrijai, ka šīs dienas sēdē valdība delegāciju apstiprinājusi (vienlaikus nedaudz mainītā sastāvā tika

²⁰⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 34., 37., 38., 82., 153.–154., 156. lp.

²⁰⁶ Turpat, 83. lp.

apstiprināta arī delegācija pēc tam paredzētajām sarunām Dienvidslāvijā, Rumānijā un Čehoslovākijā J. Volmāra vadībā).²⁰⁷

Uz Turciju Latvijas saimnieciska delegācija J. Volmāra vadībā devās 1937. gada 28. oktobrī. Ar grūtībām saņēmusi Turcijas vīzas tās vēstniecībā Berlīnē (Rīgā tas nebija iespējams), delegācija Stambulā ieradās 3. novembrī, kur J. Volmāram un delegācijā esošajam revidentam M. Lindem pievienojās arī konsuls V. Ludiņš (viņš, izpildot ministrijas rīkojumu, bija ieradies Stambulā jau 31. oktobrī un, sadarbojoties ar goda konsulu A. Berkeru, sāka ievākt informāciju par Turcijas uzņēmumu saimnieciskajām iespējām²⁰⁸). Tajā pašā dienā notika delegācijas apspriedes ar goda konsula A. Berkera uzaicinātajiem turku importa firmu pārstāvjiem. Nākamajā dienā delegācija apmeklēja vairākus A. Berkera ieteiktos tirdzniecības uzņēmumus (tika runāts par krāsu, papīra, gumijas apavu, logu stiklu iespējamo eksportu un tā nosacījumiem uz Turciju, konstatēts, ka Latvijas uzņēmumam VEF būs grūti iekarot tirgu Turcijā bez nopietnas reklāmas u. c.). Ankarā delegācija ieradās 5. novembrī un tajā pašā dienā apmeklēja Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru Nebilu Batu (*Nebil Batu*) un Saimniecības un tirdzniecības departamenta vadītāju Ferudunu Erkinu (*Ferudun Erkin*). 6. novembrī delegācija tikās ar Saimniecības ministrijas valsts sekretāru F. Kurdoglu, kurš izteicās, ka Turcija turpmāk vairāk uzmanības pievērsīs tirdzniecībai ar Baltijas valstīm, un piedāvāja līgumu izstrādāšanai trīs nedēļas. Latvijas delegācija gan aizrādīja, ka sarunas Ankarā tai jābeidz 17. novembrī. Attiecīgo Turcijas iestāžu aizņemtības dēļ (ārvalstu delegācijas, sarunas ar Dāniju) sarunas sākās tikai 10. novembrī (starplaikā latvieši izstrādāja priekšlikumus pēc Latvijas–Francijas līguma parauga u. c.), notika deviņas sēdes (piecas – Ārlietu, četras – Saimniecības ministrijā). 18. un 20. novembrī tika parafēti trīs līgumi – tirdzniecības konvencija, tirdznieciskā vienošanās un kliringa vienošanās. Zināmas “pārrunas un nervozitāti” izraisīja t. s. preču kontingenta listes, jo turku puse Latvijas piedāvātā saraksta pieņemšanu pasludināja atkarīgu no savu preču saraksta pieņemšanas, bet tas vērtības ziņā vairākas reizes pārsniedza Latvijas sarakstu (galvenās preces – sāls, tabaka, žāvēti augļi un ogas, sēklas, rieksti, liķieri, minerālūdens, paklāji u. c.). Diskusijas bija ļoti smagas, Turcijas puse nevēlējās piekāpties, tomēr latviešiem izdevās panākt dažu preču ievadamā daudzuma palielināšanu. Burtiski stundu pirms delegācijas aizbraukšanas tai tika iesniegti arī prasītie projekti par tabakas depo (sadališanas centra) izveidošanu Rīgā. De-

²⁰⁷ LNA LVVA, 2575. f., 9. apr., 97. l., 45., 54. lp.

²⁰⁸ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 56. lp. (V. Ludiņa 1937. gada 11. novembra ziņojums ģenerālsekretāram.)

legācijas vadītājs pārskatā par darbību rakstīja: “Turcijā mūsu delegācijai tika izrādīta liela pretimnākšana. Ja sākumā sarunu gaita nenorisinājās tik gludi, kā to bijām iepriekš paredzējuši, tad tur varbūt vainojams arī tas apstākļi, ka mūsu konsuls Turcijā, kas labāki varētu orientēties vietējos apstākļos, sarunās nepiedalījās, jo nevarēja atstāt savu dienesta vietu Istanbulā. Darbu apgrūtināja arī nervozā atmosfēra, kas radās, sarunu steidzinot, pie kam steidzināšanas iniciatīvi bija jāuzņemas mums, pastāvīgi nākot ar jauniem projektiem, priekšlikumiem un citiem materiāliem. Šādos apstākļos ar gandarījumu jāatzīmē, ka Turcijas delegācija, kas no sākuma izrādīja tieksmi sarunas ieildzināt, vēlāk iejutās intensīvā sarunu tempā un sarunu noslēgumā izrādīja reti labu gribu un enerģiju. Ja sarunas labvēlīgi izbeidzās 9–10 dienās, panākot 3 dažādu līgumu parafēšanu, tad tas Turcijas apstākļos nozīmē īstu rekordu. Visbeidzot jāatzīmē, ka neraugoties uz steidzamo sarunu gaitu, pašas vienošanās nav uzskatamas par sasteigtām un mēs labvēlīgākus rezultātus nebūtu varējuši iegūt arī ilgākās sarunās.”²⁰⁹ Jau atrazdamies Grieķijā, J. Volmārs 27. novembrī rakstā ārlietu ministram V. Munteram novērtēja sagatavotos līgumus kā izdevīgus Latvijai, turklāt “mūsu preču listē esam dabūjuši iekšā visu, kas mums mājās vai skaidrojot Istanbulā un Ankarā likās kaut cik reāls”. Viņš arī atzinies, ka vajadzējis atzīt dažas turku pārspīlētās prasības, “lai neizjauktu sarunas”, taču saskaņoja līdzīgu tendenci arī Igaunijas un Turcijas tirdznieciskajā līgumā, turklāt turki beigās atzinušies, ka “viņiem lielas pozīcijas esot vajadzīgas iekšējam brūķim [patēriņam]”.²¹⁰

V. Ludiņš ziņojumā ministrijai īpaši uzsvēra goda konsula A. Berkera atbalstu, kurš, pats būdams liela preču un pasažieru transporta uzņēmuma direktors, labi orientējās vietējos saimnieciskajos apstākļos un izrādījis “neapšaubāmu interesi mūsu preču importam uz Turciju”.²¹¹

1938. gada 11. janvārī Latvijas valdība pilnvaroja finanšu ministru L. Ēķi parakstīt ar Turciju trīs līgumus. 12. janvārī Rīgā noslēgtā Latvijas un Turcijas tirdzniecības konvencija piešķīra abām valstīm savstarpējā tirdzniecībā augstāko labvēlības statusu, atsevišķos punktos to pat pārsniedzot (piemēram, dažu nodokļu jautājumos, personu un viņu īpašuma juridiskā aizsardzībā u. c.). Konvencija tādā garā noteica pilsoņu ieceļošanu un uzturēšanos, tiesības uz kustamo un nekustamo īpašumu, nodokļus

²⁰⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 30.–38. lp. (Pārskats par saimnieciskās delegācijas darbību.)

²¹⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 53., 54. lp.

²¹¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 56. lp. (V. Ludiņa 1937. gada 11. novembra ziņojums ģenerālsekretāram.)

un nodevas, īpašuma ekspropriācijas, eksporta, importa, muitas u. c. jautājumus. Latvijas delegācijas vadītājs J. Volmārs uzskatīja, ka konvencija ir ļoti izdevīga un novērš visus traucējumus, kas līdz tam kavēja abu valstu attiecības. Tā kā Latvijas un Turcijas attiecībās svarīgākā ir preču tirdzniecība, tajā pašā dienā tika parakstītas arī divas vienošanās, kas regulēja preču apgrozījumu, kā arī samaksas kārtību un veidu. Īpaša tirdznieciskā vienošanās paredzēja konkrētas preces, kuras eksportējamas-importējamas (Latvijai sevišķi izdevīgi bija, ka Turcijas likumdošana atļāva ievest preces tikai no valstīm, uz kurām Turcijas eksports veidoja vismaz 20%, tādējādi šāda vienošanās pavēra eksporta tiesības arī Latvijai). Piemēram, tika paredzēts eksportēt sērķociņu skaliņus 1000 tonnu (lielākais eksporta apjoms uz Turciju līdz tam – 882 tonnas 1936. gadā), ietinamo papīru (250; 3 tonnas 1935. gadā), rakstāmpapīru (100), papi (100), celulozi (500), radioaparātus (20 tonnas), aviācijas finieri (400), tapetes (100), zemes krāsas (200), limi (50) u. c. J. Volmārs konstatēja, ka vienošanās ir ļoti izdevīga Latvijai, jo faktiski tā “dod mums brīvu importu Turcijā” – iekļauto preču vērtība pārsniedz 1,8 miljonus latu, kamēr 1933. gadā preču eksports uz šo valsti sasniedza 49 000; 1934. gadā – 140 000; 1935. gadā – 230 000; 1936. gadā – 256 000; 1937. gada 10 mēnešos – 165 000 latu. No Turcijas importējamo preču vērtība līgumā sasniedza 3,5 miljonus latu.²¹² Faktiski tirdznieciskās vienošanās sastāvdaļa bija vienlaikus Rīgā parakstītā t. s. klīringa vienošanās, kas noteica norēķināšanās kārtību (norēķināšanās britu mārciņās). J. Volmārs bija pārliecināts, ka “tirdznieciska vienošanās ar klīringa vienošanos izveido pavisam jaunu sistēmu mūsu tirdzniecības attiecībās ar Turciju”, radot pamatu to attīstībai, kas atkarīga arī no Latvijas eksportētāju iniciatīvas.²¹³

Tādējādi abu valstu tirdzniecība attīstījās straujāk, kaut sākumā jo-projām radās sarežģījumi Turcijas muitas iestādēs. Piemēram, 1938. gada 3. maijā Finanšu ministrija informēja Ārlietu ministrijas Administratīvi-juridiskā departamenta direktoru A. Kampi, ka Stambulas muitas iestādes atsakās ielaist valstī 14 600 kilogramu akciju sabiedrības “Meteors” ražoto gumijas apavu, kaut arī līgums paredz pat 20 tonnu šādas preces ieviešanu. Tāpēc tika lūgts sazināties ar Turcijas valdības iestādēm un jautājumu nokārtot.²¹⁴

²¹² Sk.: Accord commerciale, Accord de Clearing entre la Lettonie et la Turquie. *Valdības Vēstnesis*, 01.02.1938. Sk. arī: Volmārs J. Saimnieciskie līgumi ar Turciju un Grieķiju. *Ekonomists*, 1938, Nr. 4, 164., 165. lpp.

²¹³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 6., 11.–20. lp.

²¹⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 801. l., 1. lp.

Turcijas tirdzniecībā kopumā Baltijas valstis un Somija veidoja niecīgu daļu, kas arī saprotams (pirmo vietu ieņēma Vācija, otro – ASV). 1938. gadā saskaņā ar Turcijas puses statistiskajiem rādītājiem ģenerālkonsula Stambulā A. Kacena atreferējumā 1939. gada 8. martā eksports uz Latviju veidoja 0,16%, imports no Latvijas – 0,05%, Igaunijas – attiecīgi 0,08% un 0,05%, Somijas – 0,43% un 0,4%, Lietuvas piedalīšanās bijusi “pavisam nenozīmīga”.²¹⁵ Tomēr kopš 1938. gada bija vērojama pieauguma tendence. Būtisku Latvijas importa daļu no Turcijas veidoja žāvēti augļi, piemēram, 1938. gadā tika iepirktas 83 274 tonnas rozīņu, 41 309 tonnas kaltētu vīgu, 23 753 tonnas lazdu riekstu, 9076 tonnas valriekstu, 591 tonna mandeļu un 3321 tonna sezama.²¹⁶

1938. gada 30. jūnijā Tallinā rezidējošā Turcijas sūtniecība piedāvāja Latvijas Ārlietu ministrijai piedalīties ar informatīvu materiālu par valsts saimnieciskajām nozarēm un tūrismu Izmiras tirdzniecības mesē. Ministrija atbalstīja priekšlikumu, pārsūtot to Finanšu ministrijai un ģenerālkonsulam A. Kacenam. Tomēr 22. jūlijā Finanšu ministrijas Tirdzniecības un rūpniecības departamenta vadība atbildēja, ka piedalīšanās mesē ar atsevišķu novietni šajā gadā nav iespējama, atliekot iespējamo dalību uz nākotni. Finanšu ministrija gan piekrita, ka uz mesi jānosūta dažādi propagandas materiāli par Latviju, un apņēmas to izdarīt saziņā ar Ārlietu ministriju un Tirdzniecības un rūpniecības kameru. Arī Turcijas sūtniecība 1939. gada 16. martā ārlietu ministram V. Munteram nosūtītā ielūgumā aicināja Latviju piedalīties 9. Izmiras starptautiskajā mesē (tirdzniecības ražojumu izstādē) no 20. augusta līdz 20. septembrim, tomēr arī šoreiz 1. aprīlī Ārlietu ministrija bija spiesta atteikties no piedalīšanās.²¹⁷

Tiesa, tirdznieciskos sakarus stipri ietekmēja vienošanās uzliktie ierobežojumi. Cita starpā tie izraisīja diezgan plašu sarakstīšanos, sākot ar 1938. gada vasaru un rudeni. Jau 20. jūnijā un 16. jūlijā Finanšu ministrijā pēc atbalsta vērsās gumijas rūpniecības akciju sabiedrība “Baltic India Rubber Company Quadrat”, lūdzot panākt gumijas apavu kontingenta palielinājumu par 15 tonnām, lai būtu iespējams realizēt jau sagatavoto preču kravu Turcijā (uz uzņēmuma iesniegumu Turcijas goda konsulātā Rīgā Turcijas puse bija atbildējusi, ka šādam lēmumam vispirms nepieciešams oficiāls Latvijas valdības iestādes lūgums).²¹⁸

²¹⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 1. lp.

²¹⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1559. l., 2. lp.

²¹⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 800. l., 1.–9. lp.

²¹⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 73. lp.

Vasaras beigās goda konsuls A. Berkers pēc Latvijas iestāžu lūguma tiešām centās Ankarā panākt Latvijas eksportējamo galošu kontingenta paplašināšanu par 15 tonnām un stutmalkas kontingenta piešķiršanu (par to ģenerālkonsuls A. Kacens ziņoja 1938. gada 9. septembrī). 20. oktobrī A. Kacens informēja Rīgu, ka Turcijas iestāžu atbilde bijusi: lūguma izpildīšana iespējama vienīgi tad, ja notiktu oficiālu notu apmaiņas kārtībā un jau dots rīkojums muitas iestādēm minētās preces Turcijā ielaist. Tomēr tas bija tikai sākums. 17. oktobrī Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departaments informēja Ārlietu ministriju, ka Latvijas puses eksportētāji tirdzniecībā ar Turciju izsmēluši vairāku preču kontingentu, tāpēc lūdz panākt vienošanos par tā palielināšanu ietinamajam papīram vēl šajā gadā (no paredzētajām 250 uz 350 tonnām), grāmatu un rakstāmpapīram (no 100 uz 250 tonnām) un gumijas apaviem (no 20 uz 40 tonnām). Tāpat tika piedāvāts no savas puses atļaut palielināt iztērēto kontingentu Turcijas precēm – rozīnēm (no 175 uz 400 tonnām) un vilnas paklājiem (no 1 uz 2 tonnām), piebilstot, ka Latvijas puse jau izsniedz atļaujas turkiem virs kontingentu apjoma. Ārējās tirdzniecības departaments 28. oktobrī pateicās Ārlietu ministrijai par atbalstu un atzīmēja, ka ir pierādījis – tirdznieciskās vienošanās ietvaros paredzētie kontingenti ir par maziem, un jādome, kā ieviest jaunus, “atstājot vienošanās tekstus negrozītus”.²¹⁹

Sarakste turpinājās, iesaistot tajā ģenerālkonsulu A. Kacenu. Piemēram, 1938. gada 5. novembrī viņš ieteica pieprasīt papildu kontingentu arī kartonam no Latvijas, jo viss paredzētais jau ir pārdots (pret to gan 19. novembrī iebilda Finanšu ministrija, iesakot pagaidīt, kāda būs Turcijas puses reakcija, saņemot jau eksportētās 100 tonnas kartona no J. Milmaņa fabrikas). 15. decembrī Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departaments nosūtīja Ārlietu ministrijai preču sarakstu priekšlikumu 1939. gadam, iekļaujot tajā dažas jaunas preces un vairāku preču kontingentu palielinot un no savas puses paužot gatavību palielināt importējamo riekstu, vilnas paklāju, kokvilnas un rozīņu kontingentu. Par šo priekšlikumu 1938. gada 23. decembrī un 1939. gada 18. janvārī kritiski izteicās ģenerālkonsuls A. Kacens, sniedzot detalizētu Turcijas tirgus analīzi piedāvāto preču kontekstā (gan importā, gan eksportā), kas tika ņemta vērā Rīgā, gatavojot izejmateriālus sarunām ar Turcijas pusi. Ārlietu ministrijas Līgumu departamenta sagatavotie priekšlikumi tika nosūtīti Turcijas sūtniecībai Tallinā.²²⁰

²¹⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 83., 84., 91., 92. lp.

²²⁰ Turpat, 45.–61. l., 75., 76., 78., 80. lp.

1939. gada 26. janvārī Ārējās tirdzniecības departaments atzīmēja, ka saskaņā ar vienošanos līgums ar Turciju automātiski pagarinās uz gadu, skaitot no 27. janvāra, bet pagaidām nav informācijas par piedāvāto izmaiņu apstiprināšanu sarunās ar sūtniecību Tallinā. Tāpēc departaments piedāvāja, ievērojot, ka sarunas ar Turcijas iestādēm caur sūtni Tallinā “rit stipri gausi un mūsu eksportam var rasties ievērojami traucējumi ar nokavētu kontingentu piešķiršanu”, uzticēt sarunas par jautājumu vest tieši ģenerālkonsulam A. Kacenam. Tas nenotika, un vēl 1939. gada 20. martā Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departaments atgādināja Ārlietu ministrijai par jautājuma steidzamību un puda bažas par kavēšanos. Arī pats A. Kacens 24. martā lūdza ministriju paziņot viņam, kādā situācijā atrodas sarunas par kontingentiem abu valstu tirdzniecībā, jo “ziņu trūkums padara šejienes importierus nervozus un tas stipri kaitē sakaru nodibināšanai”. Beidzot 30. martā sūtnis Nuri Batu parakstīja ministram V. Munteram adresētu atbildi uz sūtniecībā Tallinā iesniegtajiem priekšlikumiem, paužot gatavību notu apmaiņu izdarīt uzreiz, ja Latvijas pusi priekšlikumi apmierinātu. Tūlīt pēc atbildes saņemšanas Ārlietu ministrija pārsūtīja sūtniecības rakstu ar pievienotajiem preču kontingentu sarakstiem Ārējās tirdzniecības departamentam novērtēšanai. Turklāt Līgumu departamenta direktors A. Kampe pavadrakstā apliecināja, ka personiski vairākkārt atgādinājis Turcijas sūtnim jautājumu risināt un kavēšanās ar atbildi notikusi tam “nezināmu un neizprotamu iemeslu dēļ”. Tajā pašā dienā (5. aprīlī) Ārlietu ministrijas Saimniecisko līgumu nodaļas vadītāja vietas pagaidu izpildītājs K. Kalniņš informēja A. Kacenu, ka šajā dienā beidzot saņemta atbilde un nosūtīta atsauksmei Ārējās tirdzniecības departamentam, piebilstot: ja Turcijas priekšlikumus varēs pieņemt negrozīti, tad tas notiks drīzumā. Taču, ja “mums tomēr vajadzēs nākt ar kādiem priekšlikumiem, tad atbildi uz tiem, kā piedzīvojumi rāda, vajadzēs gan laikam gaidīt mēnešus trīs līdz četrus”. Tas nenotika, jo 8. aprīlī Ārējās tirdzniecības departaments apstiprināja, ka piekrīt priekšlikumiem, aicinot notu apmaiņu izdarīt “pēc iespējas drīz”, vienlaikus lūdzot kontingentu sarakstus nublicēt, saglabājot konfidencialitāti, lai “nerastos varbūtēji traucējumi ar citām valstīm, kas arī bauda preču listēs paredzētos kontingentus”. Tas laikus netika paziņots A. Kacenam, un vēl 12. aprīlī viņš izmisīgi vaicāja Ārējās tirdzniecības departamentam par stāvokli, atkal uzsverot Turcijas puses “importieru” nervozitāti un to, ka “tie sāk apskatīties pēc precēm citās valstīs”.²²¹

²²¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 44., 30.–32., 36., 33.–35., 41., 40., 26. lp.

Tomēr pat ar to lieta uzreiz netika atrisināta. 14. aprīlī par Latvijas puses piekrišanu tika paziņots Turcijas sūtniecībai, saskaņā ar Ārējās tirdzniecības departamenta prasību lūdzot ievērot konfidencialitāti attiecībā uz kontingentu sarakstiem. Un tieši tas izrādījās šķērslis. 4. maijā sūtnis Nuri Batu atbildēja V. Munteram, ka viņa valdība nevar piekrist līguma slepenībai, prasot, lai tas būtu "publisk". 13. maijā A. Kampe informēja par notikušo Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamenta direktoru Aleksandru Dinsbergu. A. Dinsbergs 22. maijā uzturēja spēkā prasību pēc konfidencialitātes un puda neizpratni par turku nevēlēšanos piekāpties "absolūti nesvarīgā jautājumā", ko izraisa Latvijas puses pretimnākšana plašajām Turcijas prasībām. 2. jūnijā viņš rakstīja Ārlietu ministrijai: "Pieredze Balkānos rādījusi, ka līgumu jautājumu kārtošana ar turku iestādēm ātru lietu atrisinājumu var gaidīt vienīgi tad, ja sarunas tiek vestas personīgi, bet nevis sarakstes ceļā. Konkrētā gadījumā jautājuma izšķiršana uzskatāma par steidzamu, jo nenormāls ir acumirkļīgais stāvoklis, kad jau pagājuši vairāk nekā 4 mēneši, kamēr nav legalizēta vienošanās par tekošam gadam paredzētiem kontingentiem. Pēdējie pa lielai daļai visi aizpārdoti, bet nevar tikt realizēti, kamēr līgumiskā vienošanās nav apstiprināta." Tāpēc vēlreiz tika lūgts jautājuma kārtošana ar attiecīgajām Turcijas iestādēm uzticēt A. Kacenam Stambulā, turklāt viņam jānorāda, ka konfidencialitāte tiek prasīta vienīgi tāpēc, ka "mēs savu piekrišanu esam devuši visām turku precēm, negrozot neko turku valdības priekšlikumos. Līdz ar to turku preču liste iznākusi stipri plaša un šis precedents vēlāk varētu izsaukt citu valstu pretenzijas attiecībā uz dažu preču importu", un, ievērojot šo Latvijas puses pretimnākšanu Turcijas prasībām, tai "nebūtu iemesla nepiekāpties no savas puses tīri formālā, pēc būtības nesvarīgā jautājumā". Ja Turcijas puse joprojām uzstātu, bija jāpiekāpjas, "nekavējoties" apstiprinot līgumu kā publisku, taču šādā gadījumā "mēs publikāciju izdarīsim neatkarīgi no tā, vai turku preču listes publicēs vai nē". 9. jūnijā A. Dinsbergs vērsās pie Ārlietu ministrijas vēlreiz, uzsverot "vēlamību steidzamību nokārtot kontingentu nostiprināšanas lietu preču satiksmē ar Turciju", jo "neskaidrais stāvoklis, kas jau turpinājas vairāk kā 4½ mēnešus, draud izjaukt labi ievadītās tirdznieciskās attiecības ar Turciju. Mūsu eksportieri uz jauno kontingentu rēķina jau noslēguši konkrētus pārdošanas darījumus ar Turcijas firmām. Novilcinoties kontingentu nostiprināšanai, abas darījumu slēdzējas puses nonākušas neapskaužamā stāvoklī, un mainoties labvēlīgai tirgus konjunktūrai, viena vai otra puse var ciest zaudējumus. Ievērojot to, ka turku iestādes strikti pieturas pie līguma burta, iespējams, ka vēl nostiprinot mūsu pieprasītos kontingentus, laikā nevarēs tikt pildīti noslēgtie privāttiesiskie darījumi un var rasties pat stāvoklis, ka nebūs mums iespējams visus piešķirtos kontingentus izmantot".

Tāpēc Ārlietu ministrija tika lūgta informēt par situācijas attīstību, vēlreiz piebilstot, ka Finanšu ministrija uzskata – ja “nav iespējams panākt drīzu kontingentu nostiprināšanu kā konfidenciālu vienošanos, nekavējoties tas apstiprināms kā publisks līgums”.²²²

Šajā laikā stāvoklis patiešām bija ļoti sarežģīts uzņēmumiem, ko apliecinā arī 10. jūnija A. Kacena ziņojums uz Rīgu. Viņš rakstīja, ka “novilcināšanās kontingentu piešķiršanā ne tikvien nepatīkama no prestiža viedokļa un ne tikai ienes nedrošību darījumu slēgšanā, bet sāk jau traucēt normālo eksporta norisi”. A. Kacens izklāstīja smago situāciju, kādā šīs situācijas dēļ bija nonākuši Latvijas puses galošu ražotāji. Beidzot 19. jūnijā sūtnis Nuri Batu, atrazdamies Rīgā, kur viņu acīmredzot pārliecināja Latvijas puses pārstāvji, parakstīja īsu paziņojumu ārlietu ministram V. Munteram, Turcijas valdības vārdā informējot par iesniegto kontingentu priekšlikumu apstiprināšanu. Savu apstiprinājuma rakstu Turcijas sūtnim iesniedza arī V. Munters. 11. jūlijā Latvijas valdība apstiprināja “notu apmaiņas ceļā panākto vienošanos” kopā ar preču kontingentu sarakstiem.²²³

Bija pēdējais laiks, jo 20. jūnijā arī ģenerālkonsuls A. Kacens kārtējo reizi jautāja par kontingentu apstiprināšanas gaitu, ziņojot, ka pēc pusgada ilgas gaidīšanas “importieri top nervozi”, turklāt ir līgumu slēgšanas laiks rudens sezonai, un “mūsu pircēji ir neziņā, vai viņiem vēl gaidīt, vai mēģināt iepirkt precī citās valstīs”. Stāvokli sarežģīja arī tas, ka pastāvošie kontingenti Latvijas papīram bija sasniegti, jaunus pasūtījumus nevar veikt un “tie mums zūd”, muitas iestādēs atrodas Latvijas galošu krava, kas ievesta, cerot uz kontingentu paaugstināšanu, un, lai izvairītos no muitas nodokļa paaugstinājuma, kas notīks, tikko Turcijas parlaments ratificēs Turcijas–Zviedrijas tirdzniecības līguma grozījumus, jo tad Turcijas importētājiem būs jāmaksā ne vien paaugstinātais nodoklis, bet arī izdevumi par kravas uzglabāšanu, un tiem būs grūti konkurēt ar importētājiem no citām valstīm. Turklāt vairāk nekā mēnesi pēc tam, kad Turcijas sūtnis Rīgā bija apstiprinājis vienošanos, 22. jūlijā ģenerālkonsuls A. Kacens no Stambulas ziņoja A. Kampem un A. Dinsbergam, ka faktiski tā nav stājusies spēkā, jo Turcijas muitas iestādes par to nav informētas un ne tirgotāji, ne ģenerālkonsulāts uz pieprasījumiem nesaņem atbildes. Latvijas goda konsuls A. Berkers, kurš bija arī Latvijas akciju sabiedrības “Kvadrāts” aģents Turcijā, bija personiski mēģinājis noskaidrot stāvokli ar muitā aizturēto galošu kravu (panākt tās izlaišanu pirms paredzētās ievadmuitas paaugstināšanas), 17. un 18. jūlijā apmeklējot

²²² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 44., 21.–26., 20. lp.

²²³ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 802. l., 1.–3., 5. lp.; 364. l., 1.–6. lp.

Ankaru, kur noskaidrojais, ka Tirdzniecības un rūpniecības ministrija ne par ko nav informēta, dokumentācija vēl joprojām atrodas Ārlietu ministrijā. A. Berkeram tur gan solīts pārsūtīt to “tūlīt tālāk” (uz Tirdzniecības un Muitas ministrijām), bet “kas lai zin, cik drīz tas notiks”. A. Kacens uzsvēra: “Ši turku iestādēm parastā lēnā sarakstīšanās kārtība lieku reizi norāda, ka sarunas par vēlamiem kontingenta grozījumiem, ja ministrija to atrastu par vajadzīgu, sākama jau laikus.” A. Kacens arī uzskatīja, ka saraksti joprojām jāmaina, jo daudzas iekļautās preces Turcijā nemaz nevar pārdot, bet saraksts tikai pamudina Turcijas pusi palielināt savu preču sarakstu. Nosacījums – sarunas jāsāk laikus, turklāt mutiski, uzticot to ģenerālkonsulātam. Saņēmis A. Kacena informāciju, A. Dinsbergs 1. augustā lūdza Ārlietu ministriju telegrāfiski “intervenēt” Turcijas ārlietu resorā, jo “no mūsu puses turku saraksts “B” jau sen apstiprināts un praktiski tiek izpildīts, importējot pēc viņa turku preces Latvijā”. Latvijas Ārlietu ministrijas Līgumu departaments reaģēja, 5. augustā rakstiski vērsoties pie Turcijas sūtņa Nuri Batu, un 9. augustā sūtnis atbildēja, ka dokumentācija par vienošanos nodota Turcijas muitas iestāžu vadībai.²²⁴

Starplaikā 1939. gada 15. februārī pēc tieša Latvijas ģenerālkonsula Stambulā A. Kacena priekšlikuma Latvijas Ārlietu ministrijā (tā pārsūtīja piedāvājumu attiecīgajam resoram Finanšu ministrijā) vērsās Turcijas uzņēmums “Şerif Riza Halefleri”, piesūtot rozīņu paraugus.²²⁵ 2. martā pats A. Kacens piedāvāja Valsts Elektrotehniskās fabrikas direkcijai Turcijas tirgu akumulatoru pārdošanai (viņš uzskatīja, ka t. s. kontingenta piešķiršanu šai precei varētu panākt).²²⁶ 7. marta A. Kacens vērsās pie Ārējās tirdzniecības departamenta ar plašāku skaidrojumu – kaut arī imports no Turcijas vēl arvien pārsniedz Latvijas eksportu uz to, viņš paredzēja, ka drīzumā situācija var līdzsvaroties, lūdzot departamentu rūpīgi sekot tai. Turklāt tādā gadījumā būs nepieciešama lietderīga prece kompensācijai no Turcijas, un ģenerālkonsuls uzskatīja, ka tāda varētu būt vilna. Tāpēc A. Kacens pievienoja rakstam vairākus Turcijas firmu ražotas vilnas paraugus, lūdzot tos piegādāt Latvijas uzņēmumiem, lai izņemtu.²²⁷

Lielāko daļu A. Kacena ziņojumos uz Rīgu aizņēma tirdzniecisko sakaru jautājumi, piemēram, 1939. gada 14. martā viņš A. Dinsbergam rakstīja par Ogres kokvilnas fabrikas preču realizācijas iespējām Turcijā, 27. martā atbildot uz A. Dinsberga pieprasījumu, raksturoja konfekšu (viņš uzskatīja,

²²⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 2.–7., 19. lp.

²²⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1104. l., 1., 2. lp.

²²⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1101. l., 1. lp.

²²⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1102. l., 1. lp.

ka Latvijas saldumu uzņēmumiem būtu grūti iekarot tirgu), ģērētu ādu, ģipša, cementa, lina, zobu pulvera, kaļķa, krēmu, krāsu u. c. preču tirgu Turcijā, kā arī informēja par ierobežotajām noliktavu telpu iespējām preces uzglabāt, 14. aprīlī raksturoja Turcijas kuģniecības nozares stāvokli un informēja par Baltijas valsti un Somijas tirdzniecības rādītājiem ar Turciju 1939. gada pirmajos divos mēnešos, aprīlī – par tirdzniecības rādītājiem gada pirmajā ceturksnī, 3. jūnijā – kāda turku uzņēmuma interesi par akciju sabiedrības “Varonis” ražotajiem gumijas diegiem (Latvijas uzņēmums nebija atbildējis uz rakstisku priekšlikumu, un ģenerālkonsuls vēlējās pārliecināties, vai tas patiešām nav ieinteresēts izdevīgajā darījumā), utt.²²⁸

1939. gada maijā Latvijas ģenerālkonsulāts Stambulā organizēja Latvijas ražojumu ceļojošo izstādi, ko apmeklēja arī Stambulas gubernators un “visi ievērojamākie Istanbulas saimnieciskās dzīves vadītāji”. Kad vasarā Stambulā noslēdzās gadskārtējā Turcijas ražojumu izstāde, ģenerālkonsulāta sekretārs N. Štūls, to raksturojot Latvijas presē, atzīmēja, ka tās agrāk nepieredzēto “gaumīgumu”, pēc daudzu Turcijas ierēdņu teiktā, veicinājis Latvijas izstādē pieredzētais (“pārliecinošie eksponāti, glītie stendi un vienāda dekoratīvais noskaņojums”). Arī A. Kacens bija uzaicināts uz Turcijas izstādes atklāšanu. N. Štūls detalizēti raksturoja Turcijas izstādi, rakstot arī, ka “Turcija top par Eiropas valsti, un arī Latvijai tā vairs nav tik sveša un nesasniedzama – 1939. gada I ceturksnī Somija bija eksportējusi uz Turciju 1979, Latvija – 739, Igaunija – 251 tonnu preču”, atzīmēts arī, ka “Lietuva vēl tikai veido savas tirdznieciskās attiecības ar šejieni”.²²⁹ 7. augustā pats A. Kacens detalizēti ziņoja Ārlietu ministrijai par Turcijas ražojumu izstādi, apstiprinot: “Daudzi izteic domas, ka savu ierosmi esot devuse arī ceļojošā Latvijas izstāde, ko gubernators un visi rīkotāji apmeklēja un kas, neskatoties uz nelielu eksponātu skaitu, ar savu gaumīgo ietērpu, neuzkrītošo, bet pārliecinošo paraugu ekspozīciju un stendu noskaņotību ir atstājusi uz apmeklētājiem ļoti labu iespaidu.”²³⁰

Pašā kara priekšvakarā – 1939. gada 26. augustā – A. Kacens ziņoja, ka “sakarā ar pēdējiem politiskiem notikumiem un iespējamo tirdzniecības sakaru pārtraukšanu ar Vāciju un Itāliju, Turcija groza savu tirdzniecības

²²⁸ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 42., 2., 4., 7., 8., 11., 18.–20. lp. (Turcijas tirdzniecība ar Baltijas valstīm un Somiju 1939. gada pirmajā ceturksnī.)

²²⁹ Štūls N. Latvijas ražojumi Turcijas izstādē. (Speciālraksts “Latvijas Kareivim” no Istanbulas.) *Latvijas Kareivis*, 27.08.1939.

²³⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 25.–30. lp.

politiku un režīmu”. Viņš gan uzskatīja, ka “uz mūsu preču novietošanu tas, pagaidām, iespēju nevar atstāt”.²³¹

Otrā pasaules kara sākums un tā iespaids uz tirdznieciskajiem sakariem

1939. gadā, kas visai Eiropai un pasaulei kļuva par izteiktu robežšķirtni arī saimnieciskajos sakaros, laikposmā no janvāra līdz novembrim Latvija bija eksportējusi uz Turciju kopumā 1 062 735 kilogramus preču 723 148 latu vērtībā (t. sk. – sērkočiņu skaliņi 248 203, kaučuka galošas – 175 040, nemiecētas teļu ādas – 65 381, iesaiņojamais papīrs – 48 326, plānais papīrs – 45 834, neapstrādāts papīrs – 39 971, kaučuka apavi – 30 843 latu vērtībā utt.). Pēc 1939. gada septembrī Polijā sāktās karadarbības novembrī Latvijas vienīgā eksportprece uz Turciju bija radioaparāti (311 kilogrami) 3090 latu vērtībā (kopumā no janvāra līdz novembrim: 643 kilogrami un 7568 lati). Importēto preču svars un vērtība šajā pašā laikposmā (1939. gada janvārī – novembrī) kopumā veidoja 553 031 kilogramu un 867 149 latus (tabaka lapās – 550 437, lazdu rieksti – 84 859, lauru lapas – 2492, sēklas putnu barībai – 961, mūzikas instrumenti – 548, citas preces – 210 lati), bet novembrī no Turcijas importēti vienīgi 22 908 kilogrami tabakas lapās 55 177 latu vērtībā.²³²

12. decembrī A. Kacens ziņoja A. Kampem, ka akciju sabiedrības “Šenker un Ko” pārstāvis viņu informējis – uzņēmums tuvākajā laikā, “tiklīdz atļaušot apstākļi”, organizēs preču transportu starp Rīgu un Stambulu cauri Odesai, kā arī tiešu satiksmi cauri “PSRS okupētiem Polijas apgabaliem”. Tāpēc A. Kacens lūdza informāciju par vienošanos preču tranzīta jautājumā ar PSRS un eventūālajiem tarifiem. Viņš uzskatīja, ka “pie patreizējās politiskās situācijas šis ceļš liekas būt vispieņēmīgākais”.²³³

Zināmā mērā situāciju izskaidro ģenerālkonsula A. Kacena raksts Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamenta direktoram A. Dinsbergam 1940. gada 8. februārī, kurā viņš skaidro: kad 1939. gada augustā kļuvis skaidrs, ka “kara izcelšanās neizbēgama”, daudzi Turcijas importētāji pārtraukuši pasūtīt preces, baidoties, ka, Turcijai karā iesaistoties, valdība varētu konfiscēt tai nepieciešamās preces, kā tas bija noticis Pirmā pasaules kara laikā. Turklāt “ļoti atturīgi” bijuši arī Latvijas eksportētāji, baidoties par savlaicīgu samaksas saņemšanu. A. Kacens šajā laikā uzskatīja, ka “abas

²³¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1164. l., b. p.

²³² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1558. l., 1.–3. lp.

²³³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1179. l., 12. lp.

puses ir maldījušās un, ņemot vērā patreizējos transporta apstākļus, var savu kavēšanos tikai nožēlot. Šeit ir liels pieprasījums pēc Latvijas precēm, bet viņu nav. Ja tirgotāji arī turpmāk būs tik uzmanīgi, tad pie tagadējiem pārvaldāšanas apstākļiem un maksāšanas noteikumiem klīringā nebūs iespējams strādāt un tirdzniecība ar tādām valstīm pilnīgi apstāsies. Pašlaik klīringa atlikums ir par labu Turcijai. Šejienes eksportieri vairs negrib savas preces klīringā pārdot. Par Baltijas valstu turpmākiem likteņiem šeit baumas un pareģojumus ņem no franču laikrakstiem, un tādēļ Turcijas eksportieri baidās no darījumiem, uz kuru samaksu būtu jāgaida ilgāku laiku”. A. Kacens arī atzina, ka transporta apstākļi ir sarežģīti un var izprast tirgotāju piesardzību, taču “departamenta interesēs, jādoma, būs, lai tiktu iegādātas tautsaimniecībai vajadzīgās preces garākam periodam un apmaiņā pārdotu Latvijas fabrikātus. Transporta apstākļi pamazītiņām gan vairāk noskaidrosies, bet tie neuzlabosies. Uz pavasari taču ir iespējama kara darbības paplašināšanās un dažu mums tagad pietamam tirgu noslēgšana. Starp tiem var būt arī Turcija”. Tāpēc viņš ieteica departamentam intensificēt preču apmaiņu ar Turciju, “piespiežot tirgotājus pasteidzināt darījumu noslēgšanu”, cita starpā izsniedzot eksportētājiem avansus u. tml., kā arī izmantot Turciju kā tranzitvalsti tirdzniecībai ar vēl tālākām zemēm. A. Kacens paredzēja, ka preču cenas Turcijā un citur nekritīsies, jo vērojama karojošo valstu sāncensība preču iepirkšanā, pat ar mērķi nepieļaut to nonākšanu ienaidnieka rokās. 20. februārī ģenerālkonsuls vēlreiz vērsās pie Ārējās tirdzniecības departamenta, aicinot optimizēt preču pasūtījumus Turcijā, novēršot nelielu un līdz ar to transportēšanai finansiāli un ilguma ziņā neizdevīgo pasūtījumu lielo īpatsvaru. A. Kacens atzīmēja, ka īpaši svarīgi tas būs laikā, kad sāksies preču pārvaldāšana cauri Odesai Padomju Savienībā, kur nelielās kravas varētu ilgstoši aizkavēties.²³⁴

1940. gada 29. martā A. Kacens vēlreiz rakstīja Finanšu ministrijai, apstiprinot, ka daudzi Turcijas uzņēmumi nevēlas eksportēt preces uz Latviju ar samaksu klīringā, jo klīringa stāvoklis vienmēr bijis Turcijai par labu, tādējādi turku eksportētāji pieraduši saņemt samaksu, tikko pretvērtība tiek iemaksāta attiecīgās valsts bankā. Uz 16. martu šī bilance pasīva bija vienīgi tirdzniecībā ar Latviju (79 500 Turcijas liru), Igauniju (19 600) un Lietuvu (25 500), neliela summa Turcijā bija bloķēta arī Dienvidslāvijai. Tāpēc eksportētāji nevēlējās iesaistīties darījumos un pat atteicās no darījumiem, ko Rīgā viņu vārdā noslēguši to pārstāvji. A. Kacens bija vairākkārt personiski runājis ar eksportētāju uzņēmumu vadību, taču bez rezultātiem, bet

²³⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560. l., 1., 2. lp.

“solījumus, ka drīz klīrings līdzsvarosies, viņi sāk uzņemt ar neuzticību, jo jau no 16.XII.1939, pēc Turcijas pārskatiem, atlikums Rīgā iknedēļu pieaug. Latvijas preces šogad tikpat kā nav pienākušas, kas visiem zināms. Sabiedroto prese mūsu valsti apzīmē brīžam kā savu patstāvību jau zaudējušu, brīžam kā esošu boļševizēšanas priekšvakarā. Ja mūsu tirgotāji ar neuzticību skatās uz šejienes importieriem, tad gandrīz ar to pašu atmaksā arī vietējie. Sakari taču tikko sāka attīstīties un firmas tikko sāka iepazties, kad iestājās karš”. Turklāt ģenerālkonsuls bija par problēmu runājis arī Turcijas Tirdzniecības ministrijā, kuras pārstāvji piekrituši, ka “tāda rīcība traucē pareizu sakaru attīstību”, tāpēc arī bija īpaši vērsušies pie uzņēmumiem, tomēr acīmredzot bez rezultātiem. A. Kacens uzskatīja, ka tieši Latvijas eksportētājiem vajadzētu būt “enerģiskākiem”, pievēršot lielāku uzmanību Balkānu un Tuvo Austrumu tirgiem, ka kara beigas nav paredzamas un, Vācijai, Čehoslovākijai un Polijai izstājoties no Turcijas tirgus, tajā radusies brīva vieta, turklāt Zviedrija un Somija šajā ziņā atrodas vēl neizdevīgākā stāvoklī nekā Latvija. Viņš arī uzsvēra, ka Latvijas tirgotāji samaksu var saņemt uzreiz pēc “nomuitošanas” Turcijā, preces Turcijā ļoti nepieciešamas, transportēšanas iespējas labas, karadarbība ar PSRS Turcijai nedraud, un, ja arī tas notiktu, tas neizraisītu sevišķi lielus zaudējumus, ko nevarētu segt Latvijas valdība, katrai valstij, kas vēlas būt patstāvīga, nepieciešams rūpniecisko preču eksports uz dažādām zemēm, jo “palikt kara darbības laikā atkarībā tikai no lielām kaimiņu valstīm varētu kļūt liktenīgi”. A. Kacens atzina, ka Turcijas preces varēja uzskatīt par dārgām, kaut arī Latvijas ražojumi nebija lēti, turklāt cenu kāpumu bija izraisījusi Vācija, lai nodrošinātu sev vietējo tirgu. Turpretī tagad Turcijas valdība pakāpeniski cenšas piemērot tirgu pasaules cenām. Viņš uzskatīja, ka drīzumā pilnībā noskaidrosies tirdzniecības iespējas un izmaksas cauri PSRS teritorijai, kas jebkurā gadījumā esošajā situācijā būs Latvijai izdevīgas.²³⁵

12. aprīlī ģenerālkonsuls ziņoja, ka klīringu atlikums Turcijai par labu sācis samazināties kopš 23. marta, līdz ar ko palielinās cerība – vietējie tirgotāji vairs neatteiksies eksportēt savas preces uz Latviju.²³⁶ 20. aprīlī A. Kacens informēja Ārējās tirdzniecības departamentu, ka no tikko ģenerālkonsulatā saņemtā Turcijas puses statistiskā pārskata par tirdzniecību izriet – abu pušu tirdzniecībā pagaidām izpildīts ir tikai gumijas izstrādājumu kontingents, pārējās preču jomās palikuši lieli neizmantoti “atlikumi”. Kaut arī pēdējā laika apstākļiem neapšaubāmi bijusi liela negatīva nozīme, tomēr Turcijas puses pārstāvji “vaino arī mūsu eksporta firmas, kas neesot pietiekoši ātri

²³⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560. l., 4., 5. lp.

²³⁶ Turpat, 1. lp.

pielāgojušās jauniem apstākļiem un negribējušas sūtīt preces pa jauniem ceļiem”, kaut arī satiksme visu laiku bijusi iespējama – pirmajos kara mēnešos cauri Stetīni un Rēgensburgu (tālāk pa Donavu vai cauri Triestei, vai tieši pa dzelzceļu), kam raksta tapšanas brīdī pievienojusies arī iespēja sūtīt preces cauri Odesai Padomju Savienībā. Turklāt ceļš cauri Odesai “izrādījies labs un samērā ātrs, kaut gan dārgs. Bet tagad cenas jau attaisno arī augstākas vedmaksas”. Viņš uzstāja, lai Latvijas firmas izmanto atļautos kontingentus, pirms klāt nāktu jauni sarežģījumi. Turklāt 1939. gada beigās paceltās cenas Turcijas puse daļēji pieskaņojusi pasaules tirgus cenām, un aktuālajā situācijā pilnīgi iespējams iegūt atļauju virs kontingentiem paredzētu preču daudzuma ievēšanai, jo kara dēļ vairāki preču piegādātāji Turcijai nav izpildījuši saistības un Turcijas valdībai ir bažas, ka varētu iestāties preču trūkums. Turpmākajās dienās A. Kacens sūtīja departamentam pārskatus par Baltijas valstu tirdzniecības apjomu ar Turciju un 27. aprīli uzsvēra, ka kopumā Latvijas un Turcijas sakari “gan ievadīti daudz intensīvāki nekā senāk un Latvija strādājuse daudz labāk nekā Igaunija (nerunājot par Lietuvu), bet ka kontingents vēl arvienu nav izmantots”.²³⁷

Vēl 1940. gada 29. maijā A. Kacens ziņoja par sastrēgumiem Odesas ostā, kas aizkavē Latvijas preču tranzītu: sākotnēji ceļš cauri Odesai bijis “ļoti ērts un ātrs”, precēm no Latvijas sasniedzot Turciju 20–30 dienās, taču tagad ceļš aizņem 45 dienas, kas “neattaisnojamā kārtā sadārdzina transporta izdevumus” (dzelzceļa transports no Rīgas līdz Odesai, tāpat kā agrāk aizņem 12 dienas, bet no Odesas uz Stambulu brauc tikai divi preču tvaikoņi). Panākt izmaiņas Ankarā nav iespējams, jo PSRS pārstāvniecības darbinieki saka, ka “neesot pietiekoši kompetentas personas, kas varētu kādus jautājumus ierosināt ar cerību panākt viņu lietderīgu atrisinājumu”. Par to Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departaments vēl 10. jūnijā informēja Ārlietu ministriju, lūdzot to mēģināt atrisināt situāciju ar tirdzniecības padomnieka starpniecību sūtniecībā Maskavā.²³⁸

Trīsdesmito gadu beigās Eiropā jau pilnā sparā norisinoties karam, Latvijas puse cerēja attīstīt un intensificēt tirdznieciskos sakarus tieši ar pagaidām kara neskarto Turciju. 1939. gada 29. decembrī ģenerālkonsuls A. Kacens rakstīja Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamenta vadībai, ka visās Tuvo Austrumu valstīs vērojams papīra trūkums, kas drīz būs sajūtams arī Stambulā, kad beigsies krājumi. Viņš interesējās, vai uzņēmumi, kuri eksportējuši papīru uz Turciju pirms Pirmā pasaules kara, – Slokas

²³⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560. l., 6., 7. lp.

²³⁸ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1533. l., 2., 3. lp.

papīrfabrika (cariskajā Krievijā tā bija Baltijas papīrfabrika), Rīgas papīrfabrika un Jāņa Mīlmaņa papīrfabrika –, īpaši pēc nesenās vāciešu izceļošanas uz Vāciju un tāpēc notikušajām pārmaiņām šo uzņēmumu vadībā, nav gatavi atsākt produkcijas eksportu uz Turciju. 1940. gada 4. aprīlī A. Kacens Finanšu ministrijas Eksporta nodaļai rakstīja, ka uzņēmums “American Turkish Investment Corporation” gatavs apsvērt sērkokociņu kastīšu etiķešu papīru Latvijā, lūdzot uzņemt sakarus ar ražotājiem, turklāt sarakste par šīs preces līgumā noteiktā kontingenta iespējamu palielināšanu turpinājās vēl vasarā (27. jūnijā A. Kacens rakstīja par cerībām, ka papīra trūkuma dēļ var tikt ielaists valstī “katrs pirktais daudzums”).²³⁹

Ģenerālkonsuls 1940. gada 6. martā Ārlietu ministrijai detalizēti ziņoja par Turcijas saimniecisko līgumu politiku, noritot karam Eiropā (pirmām kārtām cenšoties atbrīvoties no atkarības no Vācijas)²⁴⁰, 10. martā rakstīja ārlietu ministram par Turcijas akmeņogļu krājumiem un to iegūšanas tempiem²⁴¹, 26. aprīlī kārtoja produkcijas eksportēšanas jautājumu ar uzņēmumu “Baltijas tapešu fabrika”²⁴², 21. maijā ieteica Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamentam sakārtot jeb optimizēt žāvētu augļu iepirkšanas kārtību (pieskaņojot to sezonai)²⁴³, 29. maijā rakstīja Ārējās tirdzniecības departamentam par pagaidu sarežģījumiem kompānijas “American Turkish Investment Corporation” norēķinos ar Baltijas celulozes fabriku Slokā, ko apstiprinājis arī šā uzņēmuma pārstāvis Turcijā Mišels Boršteins²⁴⁴, 31. maijā piedāvāja Finanšu ministrijai Latvijas pusei izdevīgu sērkokociņu skaliņu darījumu Turcijā²⁴⁵ utt.

Vēl 1940. gada 4. jūnijā A. Kacens informēja Ārējās tirdzniecības departamentu par situāciju – kopš 4. maija Turcijas centrālā banka norāda kliringa norēķina atlikumu ar Latviju aktīvu Turcijai, un, tā kā ar Latvijā veiktajiem lielākiem papīra pasūtījumiem vienlaikus atbildīgo iestāžu piešķirumi ievadamajām precēm ir samērā nelieli, ir iespēja, ka Latvijas nauda ilgāku laiku tiek bloķēta Turcijas centrālajā bankā britu mārciņās līdz jaunai “eksporta sezonai”. Paredzot mārciņas vērtības turpmāku kritumu, A. Kacens ieteica par tām iepirkt precī, kas nebojājas, – tabaku, sezama sēklas, paklājus u. tml.,

²³⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1687. l., 1.–7. lp.

²⁴⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1685. l., 2.–5. lp.

²⁴¹ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 7634. l., 1.–3. lp.

²⁴² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1689. l., 1.–2. lp.

²⁴³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1559. l., 1. lp.

²⁴⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1561. l., 2. lp.

²⁴⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1687. l., 1., 4. lp.

ko varētu droši uzglabāt līdz izvešanas laikam uz Latviju. Sevišķi viņš ieteica iepirkt tabaku, paredzot tās cenas turpmāku kāpumu kara apstākļos.²⁴⁶

Vienlaikus ģenerālkonsulam bija jārisina arī citi ar abu pušu tirdzniecību saistīti jautājumi, piemēram, 1940. gada 20. martā viņš informēja Finanšu ministriju, ka 14. martā ģenerālkonsulātā ieradies Latvijas pilsonis Moisejs Askinazi, uzdodamies par vairāku Latvijas lielāko rūpniecisko uzņēmumu, tostarp gandrīz visu papīrfabriku, pārstāvi. A. Kacenam radās šaubas par šā cilvēka uzticamību, jo vairākas pazīstamas Turcijas firmas, par kuru pārstāvi arī uzdevās Askinazi, saistību ar viņu noliedza, turklāt tas “melo uz ikkatra soļa pat tādās lietās, kas viņam nekādu labumu nedod”. A. Kacens lūdza brīdināt Latvijas uzņēmumus par šo darbību.²⁴⁷

Kopumā Latvijas tirdzniecības apjoms ar Turciju bija neliels. Laikposmā no 1926. līdz 1936. gadam eksportā tas veidoja 0,1–0,2%, 1929. un 1930. gadā tas bija pat zemāks par 0,1%, importā – 0,1–0,5% (augstākais rādītājs – 0,5% – bija 1934.–1936. gadā; 1926.–1930. gadā tas bija zemāks par 0,1%). Zināms pieaugums bija vērojams 1938. un 1939. gadā, kad eksporta vērtība veidoja attiecīgi 722 935 un 739 139 latus, importa – 1 034 878 un 925 165 latus.²⁴⁸ Tomēr šis importa-eksporta elements ieņēma stabilu vietu Latvijas ārējā tirdzniecībā (importā lielā mērā – ar specifiskajām Turcijas precēm), un tam piemita izaugsmes tendence.

Abu valstu saimnieciskos sakarus simboliski noslēdza 1940. gada 9. aprīlī Rīgā notikušais diplomātiskais akts, ārlietu ministram V. Munteram un Turcijas sūtnim Nuri Batu apmainoties ar tirdzniecības līguma ratifikācijas grāmatām.²⁴⁹

²⁴⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1561. l., 3. lp.

²⁴⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560., 4. lp.

²⁴⁸ LNA LVVA, 2570. f., 12. apr., 46. l., 1.–6. lp. Šeit sk. arī eksportēto un importēto preču uzskaitījumu un daudzumu.

²⁴⁹ Apmainītas ratifikācijas grāmatas. *Brīvā Zeme*, 10.04.1940.

Latvijas okupācija un pārstāvniecību likvidācija

1940. gada 15.–17. jūnijā Padomju Savienība ar atklātiem iebrukuma draudiem un viltu (melojot, ka tiks saglabāta neatkarība) okupēja visas trīs Baltijas valstis, nekavējoties sākot pilnīgas sovjetizācijas procesu ar masveida teroru, represijām un īpašumu atņemšanu. Augusta sākumā PSRS anektēja Baltijas valstis savā sastāvā. Latvijas diplomāti līdzīgi kā virsnieki, ierēdņi un pārējie sākotnēji mēģināja sadarboties ar jaunizveidoto marionēšu valdību, cerot, ka solījums par neatkarības saglabāšanu ir patiess, kā arī paklausot Valsts prezidenta K. Ulmaņa un valdības rīkojumiem. Tomēr ļoti drīz kļuva skaidrs, ka Latvijas valsts neatkarība tiek nežēlīgi un rupji iznīcināta. Viens no pirmajiem Latvijas diplomātiem, kas to atklāti paziņoja, bija sūtnis L. Ēķis.

1940. gada 24. jūlijā L. Ēķis no Bukarestes telegrafēja uz Ankaru, informējot Turcijas Ārlietu ministriju par Padomju Savienības veikto Latvijas okupāciju, nelikumīgajām vēlēšanām un tālākajiem “tautas valdības” soļiem, kas ved uz valsts aneksiju PSRS sastāvā. Viņš aicināja Turcijas valdību neatzīt notikušā likumību, uzsverot minēto darbību vēršanos pret Latvijas brīvību un neatkarību (30. jūlijā Turcijas Ārlietu ministrija sniegto informāciju nosūtīja savas valdības vadītājam).²⁵⁰

L. Ēķis 1942. gada decembrī no Vašingtonas ziņoja par šiem notikumiem Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājam K. Zariņam Londonā: “[.] 25. jūlijā piesūtīju sīki izstrādātas protesta notas Rumānijas, Ungārijas un Turcijas ārlietu ministriem. Bukarestē notu nodevu personīgi [Ārlietu

²⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0_246-665-10.

ministrijas] ģenerālsēkretāram Grigorkeā. Uz Budapeštu un uz Ankāru nosūtīju telegrammas, pieteicot notas un memorandu pa pastu jeb caur viņu vēstniecību vai sūtniecību starpniecību [...]. Šie dokumenti paši par sevi runā skaidru valodu par maniem ieskatiem attiecībā uz boļševiku iebrukumu Latvijā un šie dokumenti ir arī lūgums un protests neatzīt Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā, jo viss tas ir noticis ar rupjas, brutālas varas un neveiklu melu un falsifikāciju palīdzību. [...] Tāpēc arī saziņā ar manu sekretāru Volde-māru Āboltiņu un, informējoties par apstākļiem Berlīnē, Stokholmā, nolēmu no sūtņa pilnvarām Rumānijā (bet ne Polijā, Ungārijā un Turcijā!) atteikties un par to paziņot Rumānijas ārlietu ministram.²⁵¹

Jauņajā situācijā apjucis bija arī ģenerālkonsuls A. Kacens. Vēl 1940. gada 4. jūlijā viņš nosūtīja Finanšu ministrijas Ārējās tirdzniecības departamentam samērā plašu pārskatu par Turcijas saimnieciskajiem līgumiem ar dažādām ārvalstīm.²⁵² 9. augustā A. Kacens ziņoja, ka no 1939. gada 5. maijā darbā esošais ģenerālkonsulāta sekretārs N. Štūls, sākot ar 1. augustu, atstājis darbu iestādē un pārgājis "privātā dienestā".²⁵³

9. augustā t. s. Latvijas "ārlietu ministra vietas izpildītājs" Andrejs Jablonskis ar sevišķu rīkojumu paziņoja, ka sakarā ar "Padomju Latvijas uzņemšanu PSRS, sākot ar 6. augustu, Latvijas pārstāvniecības pārtrauc darbību un to funkcijas pārņem PSRS pārstāvniecības ārzemēs". A. Kacenam tika uzdots nekavējoties nodot arhīvu un pārējo īpašumu PSRS pārstāvniecībai Stambulā, par to sastādot aktus piecos eksemplāros, kā arī informēt Turcijas iestādes par to. Viņš tika piekodināts, ka pēc īpašuma nodošanas "nekavējoties jāatgriežas Latvijas PSR". 10. augustā A. Kacens telegrafēja, ka paziņojis PSRS ģenerālkonsulam, ka 12. augustā sāks nododamā īpašuma sarakstu sastādīšanu, lūdzot telegrāfisku apstiprinājumu. 14. augustā valdības vadītājs Augusts Kirhenšteins deva telegrāfisku rīkojumu ģenerālkonsulātam nodot arhīvu un pārējo īpašumu. 21. augustā par likvidējamās Ārlietu ministrijas pārzini ieceltais Vasilijš Jemeljanovs telegrāfiski vaicāja, vai rīkojums saņemts, īpašums nodots un kad Kacens izbrauks uz Rīgu. 20. augustā A. Kacens, acīmredzot vilcinādams laiku, rakstiski vērsās pie ministrijas, jautājot, vai pēc atgriešanās Rīgā saņems savai pieredzei atbilstošu valsts amatu, un lūdza atļauju izmantot sev pienākošos divu mēnešu atvaļinājumu ārstēšanās nolūkiem turpat Turcijā.²⁵⁴

20. augustā A. Kacens nosūtīja ministrijai pārskatu par darbību un situāciju, konstatējot, ka ģenerālkonsulāts izbeidzis oficiālo darbību tūlīt pēc

²⁵¹ Latvijas Ārlietu ministrijas arhīvs, Londonas arhīvs, 490. kaste.

²⁵² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1685. l., 4., 5. lp.

²⁵³ LNA LVVA, 2570. f., 4. apr., 89. l., 15. lp.

²⁵⁴ Turpat, 16., 18., 19., 20., 25. lp.

attiecīgas telegrammas saņemšanas 10. augustā, ģenerālkonsulāta arhīvs sagatavots nodošanai, dokumentācija caurlūkota, tiek sastādīts nododamo mantu saraksts un nodošanas akti (pēc PSRS ģenerālkonsulāta priekšlikuma – krievu valodā). Viņš arī informēja, ka pilnībā darbību konsulatā izbeigs 31. augustā.²⁵⁵ 26. augustā tika sastādīts oficiāls ipašuma nodošanas protokols (parakstīja A. Kacens un PSRS ģenerālkonsuls K. Georgijevskis) – tika atdots Latvijas valsts karogs, kabinetu, sekretariāta un pieņemšanas telpas mēbeles, inventārs, Gētes krūšutēls, arhīvs, grāmatas u. c. (kopumā saskaņā ar izdarīto novērtējumu uz vietas – 2560,94 Turcijas liru vērtībā), sastādot par to oficiālu un detalizētu aktu.²⁵⁶

28. augustā arī goda konsuls Stambulā A. Berkers atbilstoši saņemtajam rīkojumam no Rīgas, nodeva A. Kacenam goda konsulatā esošo valsts ipašumu – korespondenci, reģistrācijas žurnālus un grāmatas, atlikušos zīmogus, valsts karogu 45 liru (178 latu) vērtībā.²⁵⁷

1940. gada 28. augustā arī viss atlikušais Latvijas ģenerālkonsulāta ipašums Stambulā tika oficiāli nodots PSRS ģenerālkonsulatam. Pats A. Kacens atgriezies Latvijā nevēlējās, neraugoties uz to, ka to darīt viņu vairākkārt mudināja ministrija okupētajā Rīgā. Tas arī bija ir pilnībā izprotams. 30. septembrī, atrodoties Jalovas kūrortā turpat Turcijā, viņš vēstulē skaidroja situāciju “Ārlietu ministrijai” Rīgā, rakstot, ka jau vasarā uzreiz paziņojis, ka pavadīs Turcijā likumīgo atvaļinājumu, uz ko saņēmis atbildi, ka atvaļinājuma jautājums tikšot izšķirts pēc atgriešanās Rīgā. Tomēr uz jautājumu, vai viņam sagatavots jauns amats, ko varētu uzreiz ieņemt, atbilde no Rīgas neesot saņemta. A. Kacens aizkavēšanos skaidroja arī ar ārstu ieteikumu ārstēties Turcijas avotu kūrortos, kā arī nepieciešamību pārdot savas Stambulā esošās liekās mēbeles un ipašumu. Viņš arī lūdza atbrīvot sevi ne tikai no amata (tas jau bija noticis), bet arī no darba ministrijā vispār. Reaģējot uz to, Ārlietu ministrijas t. s. likvidators un Latvijas PSR tieslietu tautas komisārs A. Jablonskis 14. oktobrī piešķīra A. Kacenam pēc ģenerālkonsulāta un goda konsulāta nodošanas viņam pienākošos 6 nedēļu atvaļinājumu, skaitot no 4. septembra. 17. oktobrī A. Jablonskis lūdza Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomi (valdību) atbrīvot A. Kacenu no amata pēc paša lūguma.²⁵⁸ Viņš vēl tika oficiāli apstiprināts par ģenerālkonsulāta likvidatoru, bet 19. oktobrī Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Tautas Komisāru Padome atbrīvoja viņu arī no likvidatora amata no 16. oktobra, par ko Tautas Komisāru

²⁵⁵ LNA LVVA, 2570. f., 4. apr., 89. l., 67.–69. lp.

²⁵⁶ Turpat, 31.–37., 39.–43. lp.

²⁵⁷ Turpat, 13. lp.

²⁵⁸ Turpat, 3.–6., 8. lp.

Padomes lietu pārvaldnieks Aleksandrs Sakss rīkojumā Ārlietu ministrijas likvidatoram paziņoja 9. novembrī.²⁵⁹

A. Kacens palika Stambulā un turpināja aktīvu privātu un lietišķu saraksti ar Latvijas sūtniecību Vašingtonā un tās vadītāju A. Bilmani (kopā ar bijušo ģenerālkonsulāta sekretāru N. Štūlu viņš no Stambulas Latvijā atgriezās tikai vācu nacistiskās okupācijas laikā 1943. gadā, pēc kara nokļūstot trimdā Rietumos). 1941. gada 12. februārī A. Kacens no Stambulas ziņoja uz Vašingtonu par ienākušo (maldinošo) informāciju no PSRS par bijušā Latvijas Valsts prezidenta K. Ulmaņa nāvi kādā Krimas sanatorijā “galīga nervu sabrukuma dēļ”, 18. februārī pauda savas domas par svarīgas informācijas apmaiņas kārtību pastāvošajā Latvijas Republikas diplomātiskajā dienestā Rietumos jaunajā situācijā, kā arī nosūtīja Turcijā dzīvojošo dažādu tautību Latvijas pilsoņu sarakstu un viņu dzīvesvietu adreses (kopumā 33 personas, t. sk. 11 latvieši), raksturoja šo Latvijas pilsoņu dzīves apstākļus Turcijā, sevišķi atzīmējot, ka Turcijas varas iestāžu “izturēšanās pret Latvijas pilsoņiem vienmēr ir bijuse taisnīga un ne sliktāka kā pret citu valstu pilsoņiem. Augstākās iestādes tagadējo grūto [Latvijas] stāvokli saprot”.²⁶⁰

Savu darbību Baltijas valstīs vienlaikus kopā ar pārējām diplomātiskajām pārstāvniecībām 1940. gada vasarā bija spiesta pārtraukt arī Turcijas sūtniecība Tallinā un goda konsulāti Baltijas valstu galvaspilsētās. Daudz izsaka padomju okupācijas apstākļos nesamērīgais sods, kādu it kā par trokšņošanu restorānā Rīgā 1941. gada 13. martā saņēma “bijušais Turcijas sūtniecības darbinieks” (tas tika īpaši uzsvērts ziņojumā presē, turklāt attiecīgās ziņas sākumā, tādējādi netieši norādot uz sekojošā nesamērīgā soda galveno cēloni), no “tirgotāju aprindām nākošais, viesnīcā dzīvojošais un nekur nestrādājošais” (arī tas tika īpaši uzsvērts) A. Husnetdinovs (Husnetdins). Rīgas pilsētas tautas tiesa, “apsvērusi visus apstākļus”, jau dienu pēc aizturēšanas piesprieda viņa nodarījumam pilnīgi neadekvātu sodu – četrus gadus ieslodzījuma cietumā, ievietojot viņu Rīgas Centrālcietumā (pēc kameras biedru liecībām, 20. jūnijā viņu aizveda nezināmā virzienā no kameras Rīgas Centrālcietumā).²⁶¹ Šādu nesamērīgu sodu piespriešana politiskajiem pretiniekiem bija viena no okupācijas varas “tiesu iestāžu darba metodēm”, ko netieši apstiprina tas, ka visi A. Husnetdina kameras biedri bija apcietināti politisku iemeslu dēļ. Traģiski un smagi bija noslēdzies būtisks posms Latvijas un Turcijas attiecībās.

²⁵⁹ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 3. lp.

²⁶⁰ LNA LVVA, 293. f., 3. apr., 84. l., 1.–12. lp.

²⁶¹ Par huliganismu – 4 gadi cietumā. *Padomju Latvija*, 16.03.1941.; Ticis ārā no Centrālcietuma mūriem. *Jēkabpils Vēstnesis*, 07.08.1941.

Secinājumi

Neraugoties uz lielajiem ģeogrāfiskajiem attālumiem, Turcijas un turku faktors ir klātesošs Latvijas vēsturē jau kopš 19. gadsimta, sevišķi – kopš 19. gadsimta otrās puses, līdz ar Krievijas–Turcijas karu 70. gados. Starpkaru periodā kopumā Latvijas un pārējo Baltijas valstu attiecības ar Turciju salīdzinājumā ar attiecībām, kādas pastāvēja ar Rietumeiropas lielvalstīm, Padomju Savienību, Vāciju, Skandināvijas valstīm vai tiešajām kaimiņvalstīm, nebija tik intensīvas un daudzpusīgas. Tas arī ir pilnīgi saprotams. Tomēr arī Latvijas un Turcijas attiecības starpkaru periodā bija samērā aktīvas, 30. gadu nogalē tās pat intensificējās, Turcijā darbu sākot arī Latvijas karjeras ģenerālkonsulātam Stambulā un 1940. gada maijā akreditējoties Latvijas sūtnim Ankarā. No pārstāvniecību izveidošanas viedokļa jau kopš 20. gadu beigām aktīvāka bija tieši Turcija, kas izrādīja interesi par Baltijas reģionu gan no saimnieciskā (papildu eksporta iespējas Turcijas precēm), gan politiskā viedokļa (pirmām kārtām papildu informācijas iegūšana par Padomju Savienību, pret kuru Turcija, neraugoties uz ārēji draudzīgajām attiecībām, pamatoti izjuta piesardzību). Rīgā no 1929. līdz 1932. gadam darbojās Turcijas sūtniecība Baltijas valstīs. Tā tika slēgta pasaules saimnieciskās krīzes dēļ, kas smagi skāra arī Turcijas ekonomiku. Tieši šajā laikā uzskatāmi saredzamas priekšrocības divpusējo sakaru attīstīšanā, ko var dot aktīvs diplomātiskās pārstāvniecības darbs.

Starp abām valstīm visaktīvākās bija saimnieciskās attiecības, kuras īpaši interesēja arī Latvijas pusi, pirmām kārtām no tabakas, eksotisko augļu un garšvielu importa, kā arī savas koksnes, radioaparātūras un gumijas ražojumu eksporta viedokļa. Turklāt saimnieciskā darbība aktivizējās tieši Otrā pasaules kara priekšvakarā un kara sākumā (zināms paradokss – pēc Latvijas un Padomju Savienības t. s. draudzības un sadarbības līguma parakstīšanas 1939. gada rudenī, kas faktiski bija prelūdijs sekojošajai okupācijai, neilgajā

laika periodā kopš 1940. gada pavasara pavērās izdevīgā tirdzniecības ceļa iespēja, izmantojot tranzītmāršrutu cauri Odesas jūras ostai Padomju Savienībā). Savstarpējo tirdzniecību traucēja pirmām kārtām lielie attālumi un citi loģistikas sarežģījumi, arī citādas attiecības, samērā lēnā lēmumu pieņemšanas kārtība sarežģītajā Turcijas valsts aparātā (uzskatāms piemērs bija ilgais laiks, kāds Latvijas goda un karjeras konsuliem Turcijā bija jāgaida, lai saņemtu eksekvatūru). Dažkārt līdzīga attieksme bija vērojama arī Latvijas iestādēs. Problēmas sagādāja arī savstarpējās norēķināšanās kārtības sakārtošana. Tomēr ar laiku un pakāpeniski nopietnākās grūtības tika pārvarētas, un Latvijas neatkarības posma beigās abas valstis bija saistītas gan ar sūtniecību un goda konsulātu, gan Latvijas karjeras ģenerālkonsulāta darbību, kas būtiski veicināja visu attiecību jomu attīstību.

Dvīdesmito gadu vidū un īpaši trīsdesmito gadu otrajā pusē bija vērojama ne tikai Latvijas un Turcijas politisko un saimniecisko sakaru izveidošanās un attīstība, veidojās arī sakari citās nozarēs, piemēram, sportā (1924. gadā Latvijas un Turcijas futbola izlašu mačs Rīgā notika vēl pirms oficiālu attiecību nodibināšanas, tādējādi apliecinot sporta lomu un nozīmi arī starpvalstu attiecībās 20. gadsimtā), un pat pirmajās armijas pārstāvju vizītēs. Jāatzīst, ka aktīvāka šo pārējo attiecību jomu attīstīšanā ar Latviju bija tieši Turcijas puse, taču tas izskaidrojams ar tās daudz lielāko potenciālu gan teritorijas un iedzīvotāju, gan valsts aparāta iespēju ziņā (ieskaitot finansiālo, kas, ievērojot lielo attālumu, bija ļoti nozīmīgs iespēju nodrošināšanā).

Starpkaru periodā Turcijā bija arī tādas latviešu izcelsmes personas, kuru darbība nebija saistīta ar Latviju, bet gan ar Padomju Savienību, kuras politiskajā, militārajā un saimnieciskajā elitē līdz masu slepkavību sākumam 1937. gadā, kad tika nošauti kā "tautas ienaidnieki", darbojās daudzi augsti latviešu ierēdņi un militārpersonas. 1923. un 1924. gadā Padomju Savienības kara atašejs Turcijā bija militārā izlūkdienesta speciālists Konstantīns Zvonarjovs (īstajā vārdā Kārlis Zvaigzne). Dobeles pagastā dzimušais PSRS Jūras Kara Flotes politiskais virsnieks Ernests Bāķis 1930.–1932. gadā bija jūras kara atašejs Turcijā (bijušais cara laika pagrīdnieks prata angļu, franču, vācu un arī turku valodu). 1926. gadā Turcijas valdība piešķīra augstus apbalvojumus trim PSRS lidotājiem par Maskavas–Ankaras pārlidojumu, un starp viņiem bija latvietis Pēteris Mežaraups.²⁶²

²⁶² Turcijas ordeņi SSSR lidotājiem. *Latvijas Kareivis*, 03.11.1926.

Latvijas un latviešu attiecības ar Turciju pagātnē ir daudzšķautņainas, pietiekami plašas, būtiskas un arī interesantas – tādas, kuru izpratne ļauj mums apzināties aktīvu, plašu un daudzpusīgu attiecību nepieciešamību starp Latviju un Turciju arī mūsdienās. Un viens no to stūrakmeņiem neapšaubāmi ir šo attiecību vēsture, kas līdz šim bijusi gana aizmirsta.

Ēriks Jēkabsons

**LETONYA VE TÜRKiYE:
UNUTULMUŞ İLişKİLER
1918–1940**

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan ve 20. Yüzyılın 20li ve 30lu yılları arasındaki Avrupa'da, ülkelerin mevcut sınırlarını değiştiren, yeni ülkelerin oluşmasına sebep olan ve ülkeleri karşılıklı iş birlikleri aramaya iten, tamamen yeni uluslararası bir düzen hâkimdi.

Hem yeni kurulmuş olan Letonya Cumhuriyeti, hem de savaş nedeni ile ciddi ve önemli değişiklikleri yaşayan Türkiye Cumhuriyeti bu düzen içerisinde önemli ve kalıcı birer ülke olarak yer alıyorlardı.

Bu kitabın amacı, tarih ve edebiyat sayfaları ile kamu hafızasından neredeyse tamamen silinmiş olan, 1918-1940 yılları arasındaki döneme ilişkin Letonya ve Türkiye Cumhuriyetleri arasında uluslararası ilişkileri gün yüzüne çıkarmaktır. Kitap hazırlanırken, Letonya Cumhuriyeti arşivlerinde bulunan kaynak materyaller kullanılmış ve bu bakımdan daha çok olayların Letonya tarafındaki bakış açısı yansıtılmıştır. Kitapta iki ülke arasındaki ilişkilerinin arka plan hikayeleri de incelenmiş, ama öncelikle resmi olarak 1920'li yıllarda başlayan ve Letonya'nın bağımsızlığının hunharca yok edildiği, 1940 yılına kadar uzanan dönemde ülkeler arasındaki diplomatik, siyasi ve ticari ilişkilerden bahsedilmiştir. Kitaba özel ek olarak da üç ayrı Türk tarihçinin hazırladıkları ve iki ülke arasındaki ilişkilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin bakış açısını yansıtan makaleler de eklenmiştir.

Letonya Devleti, Birinci Dünya Savaşı bitiminde 1918 yılında, diğer iki Baltık ülkesi gibi, Baltık Denizi bölgesinde kuruldu. Bu, sadece savaşın sonunda, Leton, Eston ve Litvanya halklarının belirli bir politik ve ulusal olgunluğa erişip, kendilerine ait bir ülke ihtiyaçlarının açıkça farkına vardıkları zaman gerçekleşebilirdi. (Letonlar ve Estonlar için ulusal sağlamaştırma süreci 19. yüzyılın ortasında başlamıştı, Litvanyalılar için ise bir müddet sonra.) 1918-1920 yılları arasında yeni kurulmuş olan Letonya Devleti ve geçici hükümeti, çeşitli iç ve dış düşmanlara (Sovyet Rusya'ya,

Bolşevik gruplara, Almanya ve gerici Alman-İngiliz akımlarına ve bölgede kalıcı devlet oluşumuna karşı olan Beyaz Rusya'ya karşı uzun ve sancılı bir mücadele vermek zorundaydı. Komşu devletlerin arasındaki bu gerilim, Batıdaki büyük devletlerin politik, askeri ve insan yardımını desteği ve Sovyet Rusya ile Barış Anlaşmasının imzalamasıyla, 11 Ağustos 1920 de son buldu. Akabinde, 1921 yılı Ocak ayında, Letonya Cumhuriyeti uluslararası “*de iur*” tanıma mücadelesi başarı ile sonuçlandı ve 1921 yılı sonunda Letonya Milletler Birliği'ne kabul edildi.

Letonya, çok büyük bir ülke değildi (1935 yılında yüzölçümü yaklaşık 66 bin kilometrekareyi buluyordu ve nüfusu 2 milyonu). 1934 yılı Mayıs ayındaki otoriter darbeye kadar, devlette demokratik bir rejim hâkimdi. Karlis Ulmanis darbesi sırasında, ülke Meclisi faal değildi, siyasi bütün partilerin eylemleri yasaklanmıştı. Bu arada Letonlaştırma tüm devlet daireleri ve kamusal yaşam alanlarında emin adımlarla devam ediyor ve etnik azınlıkların faaliyetleri belirli bir dereceye kadar sınırlanıyordu.

20'li yılların başlarında radikal arazi reformları gerçekleştirilmeye başlamıştı. Önceden asillere ait olan araziler yeni çiftlikler kurmak için halka paylaştırılmıştı. Hükümetin bu reformları ustaca yönlendirmesiyle, 30'lu yıllarda gelişen tarım ekonomisi, geniş kapsamlı ihracata izin veriyordu. Eş zamanlı olarak, imalat kapasiteleri de artmıştı. Ağaç endüstrisi ürünleri, radyo donanımı ve kauçuk gibi ürünler ihracatta geniş yer tutuyordu.

Letonya dış politikanın asıl çabası, Baltık Devletlerinden oluşan bölgesel koruma birliğini kurup, muhtemel Sovyet Rusya ve Almanya'nın revizyonizmine/denetlemesine karşı, kendi bağımsızlıklarını korumaktı. Komşu devletler arasındaki karşılıklı sorunlar yüzünden, plan başarısızlık ile sonuçlandı. Letonya Hükümeti'nin tek umudu, bölgedeki aynı durumda olan diğer hükümetler gibi, Milletler Birliğinin mevcut “Versay” sistemindeki rolü ve Büyük devletlerin mutlak tarafsızlık politikasına saygı duymalarıydı. Savaşlar arasındaki zaman diliminde, Letonya Devleti, kendine doğrudan komşu olan ülkelerin iç güvenliklerini çeşitli ve bazen hiç diplomatik olmayan yöntemlerle etkilemeye çalışıyordu. Bu esnada Sovyet Rusya'nın saldırgan dış politikasını da hesaba katmak zorunda kalıyordu.

23 Ağustos 1939 da, Sovyet Rusya ve Almanya arasında imzalanan saldırmazlık anlaşmasının gizli ekinde, Orta ve Doğu Avrupa iki ayrı “etki bölgesi” olarak bölünmüştü. Letonya SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) bölgesinde kalmıştı. İkinci Dünya Savaşı başladığında, Letonya, Estonya ve Litvanya'nın da daha önce yaptığı gibi, çatışmalarda nötr kalacağını anons etti. Lakin çok gecikmeden, Eylül ayında, Sovyet Rusya ilk ultimatomunu vererek - Baltık Devletlerinden “dostluk ve işbirliği anlaşmasını” imzalamaları talebinde bulundu, aksi takdirde bu ülkeleri işgal

etmekle tehdit etti. Anlaşmalar imzalandı takiben hiç zaman kaybetmeden Baltık Devletleri arazileri üzerinde SSCB askeri üsleri kuruldu. Avrupa'daki savaşın devam etmesiyle ve Fransa gibi büyük bir ülkenin çökmesinin ardından, 1940 yılı Haziran ayında Sovyetler Birliği Baltık Devletlerine peş peşe yeni ultimatolar verdi. Bu ultimatolar, Baltık bölgelerine limitsiz SSCB askeri birliklerinin konuşlanması ve yeni hükümetlerin kurulması yönündeydi. Bağımsızlıklarını korumalarına dair SSCB'den aldıkları söze istinaden ve itaatsizlik durumunda kendi halklarını imha tehlikesine itmek istemedikleri için, Baltık Devletleri yeni gelen her ultimatoma zorunlu olarak uydular. Bundan hemen sonra, Baltık Devletleri işgal edildi, Sovyetleştirildi ve 1940 yılı Ağustos ayında, Rusya tarafından mevcut anlaşmalar tamamen yok sayılarak, totaliter SSCB tarafından ilhak edildiler.

Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'de ise imparatorluk (Osmanlı monarşisi) yönetim şekli mevcuttu. 19. yüzyıldaki savaşlar nedeniyle Osmanlılar özellikle Balkanlar'da topraklarının bir kısmını kaybetmiş olsalar da, Avrupa ve Asya'da halen genişçe arazilere sahipti. (1900 yılında Osmanlı topraklarının yüzölçümü 3,2 milyon km² iken, 1914 yılında 1,8 milyon km² ye kadar azalmış, nüfusu ise 22 milyona düşmüştü.) Dünya Savaşı sırasında İttifak Devletleri tarafında savaşan Osmanlılar, muazzam ölçüde alanları kaybetmiş ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1932 yılı itibariyle yüzölçümü 762.736 km² ye düşmüş, nüfusu ise 1927 yılında 13,6 ve 1938 yılında 17 milyon civarındaydı. Savaşta İtilaf Devletleri'nin asıl planları, Osmanlı'ya ait toprakların daha da azaltılması ve egemenliğin baskılanmasıydı. 10 Ağustos 1920 de "Sevr" barış anlaşmasında not edilen bu planlar, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedeni değil, aynı anda, Osmanlı topraklarının müttefikler arasında paylaşmasını ve Büyük Ermenistan ile Kürdistan'ın kurulmasını da ön görüyordu. Anlaşma halk arasında geniş çaplı direnişe yol açtı ve ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatmış oldu. Kurtuluş Savaşı'nda Türk ordularının Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa idi. 1920 yılı Nisan ayında Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi'nin hükümet Başkanı olarak seçilen Mustafa Kemal'in önderliğinde, müttefiklerin işgal ettikleri topraklar geri alınmaya başlandı. 1921 yılı Mart ayında Türk Hükümeti ve Sovyet Rusya arasında, ülkenin kuzeydoğusundaki sınır bölgesini belirleyen bir dostluk anlaşması imzalandı. İlerleyen aylarda, ülkenin silahlı kuvvetleri, Yunan askerlerinin işgaline karşı mücadele başlatarak, "Sevr" anlaşmasında öngörülen şartların yerine getirmesini imkânsız kıldı. Ekim 1922 de imzalanan ateşkese kadar, Türkler İzmir dâhil olmak üzere kaybettiği toprakların büyük bir bölümünü geri aldılar. 1923 yılına kadar İngiliz askerleri ülke toprakları tamamen terk ettiler. 24 Kasım 1923'te Lozan'da imzalanan Barış Antlaşması, "Sevr" Antlaşması'nın iptal olmasına ve halen de geçerli olan Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının belirlenmesine vesile oldu.

1922 yılı Kasım ayında Türkiye’de Saltanat kaldırıldı. Sultan VI Mehmet, ülkeyi işgal edenler ile iş birliği yapmakla suçlanarak sürgüne gönderildi. 1923 yılı Ekim ayında Meclis, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ilan etti ve Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Kemal Paşa’nın önderliğinde mevcut devlet sisteminde köklü değişiklikler yapıldı ve modernize edildi. 1924 yılında Halifelik kaldırıldı, dini okullar ve İslami mahkemeler kapatıldı, 1925 yılında ise diğer bazı dini organizasyonlar kaldırıldı ve onlara ait arazi ve mülklere el konuldu. 1926 yılında yeni ceza kanunu, ticari ve medeni hukuk yazıldı (çok eşlilik yasaklandı). 1928 de Arap alfabesi yerine Latin alfabesi getirildi. 1934 yılında bayanlara seçme ve seçilme hakkı tanındı, 1934 yılında çıkarılan diğer kanun ile eski toplum zümrelerin belirten unvanlar kaldırılmıştı. Soyadı kanunu ile her vatandaşın ilk adından başka bir de soyadı taşıması zorunlu kılındı. TBMM Türk milleti adına bir şükran ifadesi olarak, Mustafa Kemal Paşaya “Atatürk” (Türklerin babası) soyadını vermişti. Yeni hükümet, ülkenin ekonomik alanda gelişmesinde aktif ve cesaretli adımlarla ilerlemeye başlamıştı, alkol ve tütün ürünleri devlet tekeline alındı, kömür madenleri, demir yolları ve elektrik üretim birimleri kamu kurumlarına nakledildi. Bütün bu yeniliklere rağmen, 1929-1933 yılları arasındaki ekonomik kriz, başta tarım sektörü olmak üzere tüm Türkiye’yi derinden etkiledi.

Türkiye’deki parlamenter sisteme rağmen, Kemal Atatürk’ün Hükümeti ve 1923 yılında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi tek partili sistem içerisinde faaliyet gösterdiler. O dönemdeki ilk çok partili hayata geçiş denemesi ise başarısızlık ile sonuçlanmıştı. 1937 yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, devlet sisteminin anahtar kavramlarını açıkladı – cumhuriyetçilik, milliyetçilik, demokrasi ve devrimcilikti. Ülkenin dış politikanın ana fikri barış siyasetiydi. 1929 yılında, Türkiye Briana-Kellog Antlaşması’na (uluslararası sorunları çözmek savaşa mani olmak için düzenlenen bir anlaşma) dâhil oldu. 1934 yılı Şubat ayında, Balkanlar Antantı (Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye’yi kapsayan, amacı Bulgaristan’ının bölgesel iddialarını ret ederek, Balkanlar’daki mevcut olan durumu korumak olan) imzalandı. 1932 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Milletler Birliği’ne kabul edildi. 1937 yılında ise Türkiye, İran, Irak ve Afganistan aralarında özel bir güvenlik anlaşma imzalandı. Bu anlaşma Batı(daki) Büyük devletlerin güvenlik sistemleriyle ilgiliydi. Sovyet Rusya ile arasındaki ilişkileri hep dostça tutmaya özen gösteren Türkiye, Rusya’nın ülke iç huzurunu bozma ve devrimci propaganda yayma girişimlerinden hiç hoşnut değildi. (1925 yılında imzalanan dostluk ve tarafsızlık anlaşması 1929, 1931 ve 1935 yıllarında tekrar yenilenmişti). 20 Temmuz 1936’da imzalanan Montrö Sözleşmesi’nde, Sovyet Rusya desteği ile Türkiye, işgal

güçlerinden arındırılan toprakların üzerinde koşulsuz kontrol ilan edebildi. İkinci Dünya Savaşı arifesinde kriz patlak verdiğinde, Türkiye ilk olarak Fransa ve Britanya'ya yakınlığı. 12 Mayıs 1939 da, Britanya ile ve bir ay sonra 12 Haziran'da, Fransa ile dışarıdan olabilecek saldırı durumunda askeri destek için bir anlaşma imzalandı. 19 Ekim 1939 da, Dünya Savaşı başlarında, Türkiye, Britanya ve Fransa arasında üç taraflı bir savunma antlaşması imzalandı. 18 Ağustos 1941 de ise Türkiye Almanya ile de bir Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzaladı. Ancak 1944 yılında, müttefikler tarafından gelen baskıların etkisi ile ve mevcut tarafsız pozisyonunu koruyarak, Türkiye Almanya'ya savaş açtı.

Bu kitapta, görünüşte birbirinden nispeten uzak, Avrupa'nın tamamen farklı bölgelerinde yerleşik olan iki ülke arasındaki ilişkilerinden bahsedilmektedir. Ancak, bilindiği gibi, 20. yüzyılın 20'li ve 30'lu yılları, dünyadaki bütün ülkelerin karşılıklı ilişkilerinin gelişmekte olduğu bir dönemdi. Bu dönemde Türkiye, güçlü ve etkili bir ülke olarak, dünya ülkeleri arasındaki konumunu ve rolünü güçlendirmeye çalışıyordu. Bu da, Letonya liderlerinin açıkça farkında oldukları bir durumdu. İki ülke arasında çok yönlü ilişkiler hâkimdi. Bugün de, Letonya ve Türkiye, aralarındaki dostça ilişkiler, uluslararası işbirlikleri ve NATO üyelikleri sayesinde birbirlerine son derece yakınlardır.

İlk İlişkiler: 1918-1920 Yılları Arasındaki Durum

Tarihsel yönden, Türkiye ve Letonya arasındaki ilişkiler birkaç asırdır devam etmektedir. Bunun bir kanıtı olarak, 1942 yılında Riga Şehir Kütüphanesi'nde keşfedilen ve biyografik açıdan çok nadir olan, Türk bilim adamı ve diplomatı (zamanında Moskova elçisi) Said Mahmut Efendi'nin 1730'lu yıllarda İstanbul'da yayınlanmış ve kendisi tarafından 1731 yılında Rusya'ya getirilmiş olan Türkçe dilbilgisi (*Grammaire turque ou methode court et facile pour apprendre la langue turque*) kitabı gösterilebilir. Said Mahmut Efendi yanında getirdiği kitabı o zaman Rusya Dışişleri Bakanlığı'nda danışman olarak çalışan Karl von Brevner'e hediye etmişti. Bay Brevner ise ona verilen kitabı Riga Şehir Kütüphanesi'ne bağışlamıştı.¹ Şüphesiz ki, Letonlar ve Letonya halkı genel olarak, 16. ve 17. inci yüzyıldan başlayarak, Polonya-Litvanya devleti hâkimiyeti altındayken, aynı jeopolitik alanı paylaştıkları Osmanlı İmparatorluğu ile çeşitli durumlardan dolayı temasta bulunmuşlardı. 18 inci yüzyılda ve 19 uncu yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bitmek bilmeyen savaşlarına katılmış olan, Leton ve Vidzeme-Kurzeme kökenli olan Rus askerleri hakkında bilgiler mevcuttur.

Rus-Osmanlı imparatorlukları ve 1870'li yıllardaki Rus-Türk Savaşı ile ilgili oldukça fazla Leton halk ezgileri de bulunmaktadır. Bu Ezgilerdeki Türk motifleri ise hem uzaklardaki savaş alanları ile hem egzotik kuşanma öğeleri olarak karşımıza çıkıyor.²

¹ F. Kr. Retums bibliofillem [Kitapseverler (bibliyofiller) için nadir bulunan bir eser]. Tēvija. 15.04.1942.

² *Krišjāņa Barona dainu skapis* [Kr. Barons ezgiler dolabı]. Erişim adresi: <http://www.dainuskapis.lv/meklet/10/turku> [bakılmış 02.07.2018.].

Rus-Türk Savaşı: 1877 ve 1878 yılı

Doğrudan Leton ve Türkler arasında geçen önemli ilk iletişim, Rus ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki savaşlardır. 1876 yılında Balkanlar'da Sırp-Türk Savaşı ve Bulgarların Türklere karşı bağımsızlık mücadelesi başlamıştı. Çatışmaya en başından beri, çok sayıda gönüllü Rus asker katılmıştı. 1877 yılı Nisan ayında, Osmanlı'ya karşı olan mücadeleye Rus İmparatorluğu da katılmıştı ve 1878 yılı Şubat ayında barış imzalanmıştı. Savaş ve büyük çatışmalarda Letonya'dan 3 bine yakın kişi katılmıştı. Bunların çoğunluğunu etnik Letonlar oluşturuyordu. Aralarından 100'e yakın kişi öldü ve yaklaşık 1000 kişi yaralandı.³ Letonya tarafında Balkanlar'daki mücadele, yerel Hıristiyan nüfusunun ulusal kurtuluş mücadelesi olarak algılanmıştı. Çatışmalara katılanların çoğunluğu gönüllüydü. Onların arasında, daha sonra yazılan Leton destanı "Lacplesis" in (ayı yırtan) yazarı ve şairi, savaşta topograf (haritacı) olarak görevli olan Andrejs Pumpurs da yer alıyordu.

Ayrıca, 1920'li yıllarda Letonya Devleti, Balkanlar savaşında yaralanan ve yardıma muhtaç olan askerlere bakmak durumundaydı. Örneğin, 1920 yılı Nisan ayında, Riga şehrinde yaşayan ve Plevne yakınlarında yaralanan Peteris Niedra isimli bir asker, Letonya Devleti'ne, ona yardım maaşının bağlanması için talepte bulunmuştu.⁴ Rusya-Türkiye savaşında Leton askerler artık subay olarak görev alıyorlardı. Bunlardan birisi, Sarkanmuiza köyünde doğan, Ventspils şehir okulunu onur belgesi ile bitirmiş olan Jekabs Skolmeistars adlı bir subay, oldukça önemli bir rol oynuyordu. Subay Skolmeistars askere "Polonyalılar çatışması" (1863 yılında) sırasında alındı, 1866 yılında askeri okulunu bitirdikten sonra, subaylığa, 1871 yılında ise karargâh komutanlığına terfi edilmişti.⁵ 1876 yılında, Türklere karşı savaşmak için gönüllü olarak Sırbistan'a doğru yola çıktı. Kendi anlattıklarına göre, Belgrad'ta "Sırp Hükümet Adamları" tarafından karşılanmıştı. Aslen

³ Fiodorov V. (red.) *Istorija Rossiji XIX – nachala XX veka* [Rus Tarihi. XIX-XX yüzyılın başlangıcı]. Moskva, 2004, 455–474 str.; Ęrglis Dz., Pavlovičs J. Latviešu karaviri 1877.–1878. gada krievu-turku kara laikā Bulgārijā [1877-1878 yılı Rus-Türk Savaşı sırasında Bulgaristan'da olan Leton askerlerin hatıraları]. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2004, Nr. 4, 65.–89. lpp.

⁴ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs [Letonya Ulusal Arşivin Letonya Devleti Tarihi arşivi] (bundan sonra LNA LVVA), 5213. f., 5. apr., 1023. l., b. p.; Fleija A. *Kara invalīdu un karā bojā gājušo karavīru ģimeņu pensijas sistēma Latvijā 1919.–1940. gadā*. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. XVIII. Rīga, 2017, 21. lpp.

⁵ Rossijskij Gosudarstvennij vojenno-istoričeskij arhiv (bundan sonra RGVIA), 400 f., 9 op., 7158 d., 148–149 l.

Leton orijinli olmasına rağmen, ilk gelen “Rus subayı” olduğu için, hemen savaş alanına gönderilmemişti. İki ay sonra, emekli general, eski Orta Asya seferlerinin kahramanı ve Sırp ordusunun komutanı Mihail Çernayev’in gelmesiyle, Jekabs Skolmeistars⁶ Türklere karşı savaşan Bulgar ordusunun organizasyonu hakkında kendi düşüncelerini anlatmıştı.

General Çernayev “Russkiy Mir” gazetesi için hazırladığı makalesinde, Bulgar askerlerin bir “Rus subayı”nın planına göre hareket ettiğinden bahsetmişti. Bir süre sonra, J. Skolmeistars 4 bin kişilik Bulgar askerler tugayının başına geçmek için, Donava Kalesi’nin bulunduğu Kladova’ya gönderilmişti. Daha sonra, Morava Sırp birliklerinin Jagodina birinci sınıf 2. nolu taburunun ve Deligard Kalesi komutanı olarak atanmıştı. Ateşkes ilan edildiğinde, Rus subaylar Belgrad’a doğru yola çıkmışlar ve bütün Rus gazeteler, “Sırp askeri birliklerini yönetmek için artık kimseye ihtiyaçları yok” şeklinde başlıklar ile doluydu. J. Skolmeistars ise bu konuda hemfikir değildi ve Deligard yakınlarında, dört taburdan oluşan ordunun başına geçirilmişti. Ayrıca, kendi akrabası olan Andrejs Skolameistars da başka bir Sırp askeri birliğinin başına geçmişti ve Belgrad sınırları yakındaki Morava nehri kıyısında bulunan terkedilmiş bir manastıra gidip, yeni emirler gelene kadar orada beklemişlerdi. Ancak, çok geçmeden savaş tehditleri altında olan Rusya’ya geri çağırılmıştı. Belgrad’ta savaşmak için bir daha kısmet olmamıştı. Letonya basınında sık sık yazan Skolmeistars’ın her makalesine, kendi vatanseverliğini özellikle vurgulayan ve sürekli olarak “benim milletim, halkım” düşünceleri hâkimdi. Savaş muhabirliği de yapan J. Skolmeistars, yayınladığı makalelerde Rus orduların yaşadıkları zorluklara, verdikleri mücadelelere geniş yer veriyordu. Mesela, Türklerin buldukları pozisyona saldırı sonrası notlarında şöyle yazıyor: “... Türkler aniden saklandıkları yerden fırlayıp bize şiddetli ateş açtılar. Bizimkiler hiç beklemeden geri kaçmaya başladılar. Ben, kaçmakta olanları durdurmak için, kendi alayımından ayırdım, ama nafiye. Dört taburdan oluşan askeri birliği hem yönetmek, hem de kaçanları yakalayıp geri döndürmek tek bir insanın yapabilecek bir iş değildi.

⁶ Skolmeistars J. Serbu-turku karš, no latviešu oficiera aprakstīts, pēc paša piedzīvojumem [Sırp-Türk Savaşı, Leton üsteğmeninin günlüğünden alıntılar]. *Baltijas Vēstnesis*, 16.03., 23.03., 30.03.1877.; *Dienas Lapa*, 04.04.1895.; Kāds latviešu brīvnieks pēdīgā karā pret turkiem [bir Letonyalı gönüllü Türkiye savaşında]. Grām.: *Latviešu kalendāris ar bildēm 1879. gadam*. Jelgava, 1878, 72.–88. lpp.; Unāms Ž. Latvieši serbu-turku karā [Sırp-Türk Savaşı’ndaki Letonlar]. *Latvijas Kareivis*, 20.01.1933. Bakınız: *Serbu-turku kari. Pēc piedzīvojumiem sarakstījis J. Skolmeistars, krievu brīvnieks 1876. gadā*. Jelgava, 1889, 39 lpp.; *Krievu-Turku kara kronika, jeb, Krievu-Turku karš 1877. un 1878. g. Pēc kara pratēju un vēsturīgām ziņām sastādījis Lapas Mārtiņš*. Rīga, 1878, 352 lpp.

Bizim adamların kafaları iyice karışmıştı ve tüm bildikleri savaş taktiklerini unutmuş gibiydiler. Ne yedekler ne de yardımcı kuvvetler mevcuttu (kampta kalmayı tercih etmişlerdi). Yaralı askerlere müdahale etmek için ne hemşire ne de doktor vardı. Benim yakınımında olan askerler zor da olsa direniyorlardı. Taburun biraz daha uzakta olan askerleri ise geri çekilmeye başlamışlardı bile. Ben kendi hayatımı tehlikeye atmaya korkmadan, Türk askerlerden ancak 200 adımlık mesafesindeyken, taburumuzun diğer ucuna ulaşabildim. Geri çekilmekte olan askerlerimizi kısa süreliğine de olsa durdurmaya başardım. Bizim topçular silahları güvenli bir yere ulaştırdıklarında, geri çekilmeye izin verdim. ... Bu sefer çok zayıt vermemiştik, çok şükür. Yaralıların sayısı da azdı. Ancak, bu çatışmadan sonra, askerlerimiz, ordumuzun başındaki liderlerin gerçek bir amacı olmaksızın, gelişi güzel ve şans eseri savaştıklarından emin oldular. Sırp ordusundayken, Niş şehri kuşatmasıyla ilgili J. Skolmeistars'ın anıları ise şöyledir: “Hava hoştu, gökyüzünde tatlı bir şekilde parlayan güneş, Noel'in ilk gününde, Niş'in yakınlarında, bir Leton subayı tarafından yönetilen ve Vinnik'in esir alındığı tepede, Türk askerlerine karşı savaşmak için hazırlık yapan Sırp kalabalığa gülüyordu sanki. ... 1877 yılın Noel'i de böyle geçti. Kampa geri dönerken, Sırp askerlerden hiç birinin ne canlarından ne de sağlıklarından ödün vermedikleri için, içimden Tanrıya binlerce şükrettim. Ancak kampa geldiğimde, Türk askerleri tarafından atılan ve bizim kampın tam ortasına düşen bir top mermisi yüzünden, iki askerın öldüğünü ve onlarcasının da çeşitli yerlerinden yaralandığını gördüm. ... 30 Aralık'ta Niş kalesine ilk giren bizim taburdu. Türk askeri birlikleri daha tam silahları bırakmamışlardı. Bizim kamp, Niş'i savunmak için çatışan karşı taraf askerlerinin silah bırakma yeri olarak belirlenmişti. Ben, alanın tam ortasında durup, bırakılan Türk tüfeklerini ilgiyle incelerken, uzaktan, tam bana doğru yaklaşan genç bir Türk binbaşyı fark ettim. Yanıma geldiğinde, binbaşy elini uzatıp “Ben Vinnik'in tutuklamalarını (esir almalarını) yönlendiren binbaşyım!... Ben sizi biliyorum. Noel gününde benim askerlere karşı savaşan Sırp alayların komutanısınız! Benim toplar size yetişemedi. ... Çok şanslı bir adamsınız!” demişti. J.Skolmeistars Ordudan ayrılıp, Moskova'ya yerleşti. Bir müddet bankada çalıştıktan sonra, demir yolları yönetimin başına geçti. Aynı zamanda, kendisi aktif bir köy okullarının kurucusu ve organizatörü olarak da biliniyordu. 1881 yılında, Niş Kalesi çatışmalardan bir ganimet olarak aldığı Türk mührünü, Riga Letonlar Birliğı Bilgi komisyonuna hediye etti. J. Skolmeistars 7 Mart 1895 te Moskova'da hayat gözlerini yumdu.⁷

⁷ *Baltijas Zemkopis*. 23.12.1881.; Akmentiņš O. Latvietis vada serbu brigādi [Sırp bölüğü başındaki Letonyalı]. *Daugavas Vanagi*. 21.05.1943.

1871 yılında Riga askeri piyade okulunu bitirmiş olan Latgale’li Leton, Jelgava’daki 114 üncü piyade alayında üsteğmen olan Juris Bricis, 1877 yılında hafif topçu alayını kurmak ve yönlendirmek üzere Bükreş’e yollanmıştı. Plevne yakınlarında yer alan çatışmalarda gösterdiği kahramanlık sebebiyle Aziz Stanislav III sınıf nişanını ve Romanya Demir Hacını almaya hak kazanmıştı. 1878 yılı Kasım ayında ise alayının başına karargâh komutanı olarak döndü.⁸ Buna benzer şekilde 1876 yılında Riga askeri okulunu bitiren, 113 üncü piyade alayı çavuşu Jekabs Cirulis, 1877 yılında hafif topçu birimleri kurmak için Bükreş’e yollanmıştı ve çok geçmeden Balkanlar’da, Türklere karşı devam eden çatışmalara dâhil olmuştu. O da Plevne yakınlarında yer alan çatışmalarda gösterdiği kahramanlık sebebiyle, 1877 yılında Aziz Anna IV sınıf nişanını ve 1879 yılında Romanya Demir Hacını almaya hak kazanmıştı. Kendisi 113 üncü alayına ancak 1878 yılı Kasım ayında dönebilmişti.⁹

En az dört ya da beş Leton asker, Balkan Savaşları sırasında, gösterdikleri kahramanlık ve cesaret sebebiyle üsteğmen unvanını almaya hak kazanmışlardı. Bunlardan birisi, 1855 yılında Kurzeme ilinde dünyaya gelen ve Gorka’nın topoğrafya okulunu bitirmiş olan Janis Tabacins’ti. Janis, 1876 yılında gönüllü olarak orduya katılıp, 1877 yılı 28 Mayıs’ta Jegava’daki istihkâm taburu ile beraber Balkanlar’a gönderilmişti. 3 Ağustos’ta Romanya sınırını ve 5 Eylül’de Donava’yı geçtikten sonra, 1878 yılı Ocak ayına kadar Plevne ve Şipka yakınlarındaki, Rus Çarının da katıldığı çatışmalarda yer almıştı.

Çarın katılımı çatışmaları özel kılıyordu. Bu çatışmalar “en yüksek mevkidekinin mevcudiyetiyle” yapılmıştı. Çatışmalarda sona yaklaşıldığı sıralarda, Tabacins, meşhur Rus General M. Skobelev’in taburunda yer almıştı. 1877 yılın sonlarında ise, bu çatışmalarda gösterdiği cesaret sebebiyle savaş takdir nişanı (halk arasında Aziz Juris hacı) ile onurlandırılmıştı. 1878 yılında teğmen rütbesini aldı. Eylül ayında kendi taburuyla Rusya’ya döndü ve askerliğine devam etti. 1880 yılında Riga piyade okulunda üsteğmen sınavlarını verip, yüzbaşı rütbesine yükseldi.¹⁰

Valmiera yakınlarında doğan, Gorka’daki ziraat okulunu bitiren ve yerel bir gazetede ulusal ekonomi ile ilgili makaleler yazan Janis Sietinsons da, 1877 yılında gönüllü olarak orduya katılmıştı. 24 üncü ağır topçu bölüğü ile beraber Şipka çatışmalarına katılmıştı. Ancak savaş sırasında donan ayaklarını tedavi edilirken tifoya yakalandı. İyileştikten sonra asteğmen

⁸ RGVIA, 409 f., 1 op., 154–060 d., 86–91 l.

⁹ Latvijas Kara muzejs. *J. Cīruļa dienesta gaitu saraksts* [J. Cīruļis günlüğünden alıntılar]; Klēbahs A. Kapteinis Jēkabs Cirulis. *Latvijas Kareivis*, 20.07.1939.

¹⁰ RGVIA, 409 f., 1 op., 340668 d. (1895 god), 102–105 s.; 28277 d., 1–32 l.

rütbesine terfi edildi ve 1879 yılında ordudan ayrıldı. 1905 yılında Kurska ilinde hayata gözlerini yumdu. Letonya basınında, Janis Sietinsons'un savaş hakkında hazırladığı makalelere sık sık rastlamak mümkündür. J. Skolmeistars'ın yazdıklarının aksine, Sietinsons askerlerin duygularını da, çektikleri çileyi de vurguluyor ve her şeye rağmen, unutulmaz güzellikleriyle dolu olan Balkanlar'ın doğasından söz ediyordu.¹¹

Slampe köyünden gelen Fricis Baumanis (1853 yılında doğan), Jelgava'daki istihkâm taburunda asteğmen rütbesi ile görev yapıyordu. Osmanlı ile savaşın başlamasıyla o da gönüllü olarak orduya katıldı ve istihkâmcı olarak çeşitli görevlerde yer aldı. 1878 yılında rütbe yükseltmesine aday gösterilmişti, ancak aynı yılın Nisan ayında, yakalandığı tifo yüzünden, 25 yaşındayken öldü ve Bulgaristan, Silistrija mezarlığında toprağa verildi. Baumanis ile beraber rütbe yükseltmesine aday olarak gösterilen iki Leton asker daha vardı – A. Frejs ve P. Rozenbergs. A. Frejs ve F. Baumanis (hayatını kaybetmiş olmasına rağmen) üsteğmen rütbelerini almaya hak kazandılar, ama aynı taburda askerlik görevini sürdüren ve aday gösterilen P. Rozenbergs'in, resmi sebeplerden (belgelerin önceki yerinde kaldığından söz ediliyor) dolayı rütbesi aynı, yani asteğmen olarak kalmıştı. F. Baumanis'in mezar taşında "Teğmen" diye yazıyordu. F. Baumanis'in cenaze töreni özel askeri geleneklere göre, Leton dilinde, bütün 2 nolu istihkâm taburunun ve Leton komutanı, savaş nişanı takdir rozeti sahibi teğmen olan A. Treijs'in katılımı ile gerçekleştirildi. Leton basınında, F. Baumanis'in ölümü hakkında yazan P. Rozenbergs şöyle diyordu: "Baumanis'in hayatını alan ölüme çok kızgıyım! Eğer savaş alanına sıradan bir asker olarak giren bu genç adam teğmen rütbesine kadar yükselebiliyorsa, Leton halkı da yükselebilir. Bizden nüfusu daha küçük olan ülkelerde yüksek mertebelere ulaşmış çok insanlar var, da bizde neden yok? Şu sorduğum soruya kendim cevap vereyim. Derin bir pişmanlık duyarak itiraf ediyorum size: bizde gerçek, halkı için hayatını hiçe sayan, askerlik görevini yerine getirmeye hazır olan adam sayısı az! Letonlar savaşmayı sevmeyen bir halktır!

Onun yanı sıra, birinin gereken eğitimi yok, diğerinin ise cesareti. Ama bir de üçüncü var, bu iki özelliği bandıran biri – savaşırsa, yüksek rütbelere gelmek an meselesidir. Ancak onun yoluna da kader çıktı! Bin bir çeşit engellerle dolu. Ölüm gibi, mesela."¹²

¹¹ Akmentiņš O. Cīņas Balkānu zīemas bargumā [Balkanlar çatışmaları]. *Daugavas Vanagi*, 28.05.1943.; Unams Ž. Latvieši serbu-turku karā [Sırp-Türk savaşında Letonlar]. *Latvijas Kareivis*, 22.01.1933.

¹² Akmentiņš O. Latvieši ceļ tiltus pār Donavu [Donava üzerinden köprü inşaatına katılan Letonlar]. *Daugavas Vanagi*, 11.06.1943.

“Riga’nın Sayfaları” adlı gazetede ise “... üsteğmen Rozenberg’in vefat eden yoldaşlarının arkalarından duygu dolu sözler ile konuştuğunu ve şehit olan Baumanis’in çok yetenekli, cesur ve çalışkan bir Leton genç adam” olduğundan bahsederdi.¹³

Osmanlı savaşına katılan başka gönüllü askerler de profesyonel subay olmak için kollarını sıvadılar. Mesela Andrejs Pumpurs savaşta (topograf – haritacı)¹⁴ olarak görev almıştı. 1877 yılında ise Odesa askeri okuluna katıldı, Peteris Mezaks ise 1878 yılında Riga askeri okuluna¹⁵ girdi. Eskiden Riga’nın ilçesi olan Remberge malikânesinde çiftçi olarak çalışan İndrikis Kalnins ise, 1875 yılında askeri görevine Riga’da başladı. 1876 yılından itibaren görevine Leibgvarde Preobrazensk birliğinde devam etti. Birliği ile beraber Osmanlı’ya karşı olan savaşında asteğmen olarak görev aldı. Plevne yakınlarındaki çatışmalarda gösterdiği üstün cesareti için Savaş Nişanı Takdir rozetini ve Romanya Demir hacını almaya hak kazanmıştı. Savaş sonrası 1880 ile 1883 yılları arasında Petersburg’un Deniz piyadesi okulunu başarı ile bitirdikten sonra, çeşitli piyade birliklerinde üsteğmen olarak askeri görevine devam etti.¹⁶

Osmanlı savaşına, Terbata Veteriner enstitüsünden yeni mezun olan Otto Kalnins de katılmıştı. Savaşta veteriner hekimi görevini üstlenmişti. Savaş sonrasında askerlik görevine Bulgaristan ordusunda¹⁷ devam etmeye tercih etti. Otto Kalnins gibi, Alfreds Bertuss, savaş hekimleri Georgs Zammers ve Janis Talbergs, ordunun luteran papazı Karlis Neulands¹⁸, Rus ordusunda üst düzey sorumluluk içeren pozisyonlarda görev yapan Leton askerlerdi. Petersburg’un hafif topçu birliğinde asteğmen olarak görev yapan A. Vecbalodis, 4. üncü istihkâm alayı subayı Kleinbergs ve Leton basın muhabiri, aslında tarihte ilk (Leton) kadın savaş muhabiri¹⁹ olan Minna Freimane, savaşta yaşadıklarını kaleme dökenlerden bir kaçıydı.

Savaş yüzünden Leton topluluğunda “Türk” diye bir terim türedi. 30’lu yılların ikinci yarısında, öğretmen ve Leton dili araştırmacısı olan

¹³ *Rigas Lapa*, 09.05.1878.

¹⁴ RGVIA, 409 f., 1 op., 353–591 d., 666–668 l. Ayrıca bakınız: Akmentiņš O. Dzejnieka Pumpura kara piezimes [Şair Pumpurs savaş notları]. *Daugavas Vanagi*, 04.06.1943.; Šipkas kauju varonis [Şipka çatışmaları kahramanı]. *Daugavas Vanagi*, 18.06.1943.

¹⁵ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 996. l., 29. lp.

¹⁶ RGVIA, 400 f., 9 op., 21647 d., 16–25 l.

¹⁷ *Latviešu Konversācijas vārdnīca*. 8. sēj. Rīga, 1932.–1933., 15141. sl.

¹⁸ Milenbahs F. Latvieši un latvietes Krievijas augstskolās [*Letonlar Rus üniversitelerinde*]. Jelgava, 1908, 13., 22., 68., 88. lpp.

¹⁹ Akmentiņš O. Pirmo latviešu kara korespondentu gaitas [İlk Leton savaş muhabirleri]. *Daugavas Vanagi*, 09.07.1943.

Alvils Kalnietis-Klebahs, doğduğu köyde gördüklerini tanımlarken şöyle diyor:

“Dünyadan haberdar olmaya başlamamla beraber, savaşın bıraktığı izler insanların hafızalarında daha pek taze idi. Hatta yaralıların yaraları daha tam kapanmamıştı bile. Çocukların okul kitaplarında, Türkle-ri gösteren resimler vardı. Mesela, beyaz entarisini giymiş, başına Fransız asker üniformasına ait olan kepi takıp duran bir Rus asker resmedilmişti. Onun arkasından gizlice yaklaşan Türk askeri ise Rus’un vücuduna mızrak saplıyor. Bizim evin çatı arasında, kendisi irice, kafasında fesi olan, omuzları gri renkli pelerin ile örtmüş, ayağında bizim çarıklara benzeyen bir şeyi giyen, elinde tüfekte duran bir Türk askerin resmi de vardı. Günlerden birinde arkadaşım okula fes ile geldiğinde, fantezilerimizin sonu yoktu.

Fesin ortasında püskülünü bağlamak için özel bir mekanizma bulunurdu. Arkadaşımın anlattıklarına göre, fesi, Balkanlar savaşındaki çatışmalara katılan askerimiz Peteris Mednis getirmişti. Askerimiz o fesi şehit düşen bir Türkün başından almıştı. Türk askerlerin savaş alanında yere yığıldıklarını ve Rusların aralarında dolaşıp taşıyabilecek her şeyi nasıl aldıklarını hayal etmiştik. Daha sonra elime savaşı anlatan bir kitap ulaşmıştı. O, Lapas Martins tarafından hazırlanan “Rus-Türk savaşı kronoloji” siydi. Çeşitli sayfalarda resimleri ve Türk generallerin portreleri olan, Berlin’deki barış konferansı ile ilgili bilgileri taşıyan, savaşın hallerini, Rus askerlerin cesaretini ve kahramanlığı anlatan bir kitaptı. Daha önce başka yollardan duyduğum bilgileri de bu kitap aracılığı ile doğrulamış oldum.

Halk arasında savaş popüler bir yön almışsa ise, destanlar ve efsaneler kolay oluşur. Balkan savaşının dini izleri taşıyan bir ana fikri vardı: Amacı Hristiyan halkları Müslüman Türklere kurtarmaktı. O yıllarda bu düşünceye çok önem veriliyordu. O dönemde halk Yakın veya Uzakdoğu, ya da dünyanın siyaseti konusunda ne kadar bilgili olabilirdi ki? Savaşın popüleritesi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkıyordu. Bunlardan bir tanesi ise, o zamanlarda inşa edilen halka açık tuvaletlere Plevne, Erzurum ya da Şipka isimlerinin verilmesiydi. Köpeklerini de “nefret ettikleri Türk” adlarıyla, “Sultan” ya da “Osman” diye çağırıyorlardı.

Şimdi hatıraları ve tarihi bir taraf bırakarak, o zamanlarda Galguska ilçesinin mahkeme defterindeki notlara göz atalım! Balkan savaşında katılanların isimleri, acemilerin, yedeklerin ve aktif askeri görevde olanların listeleri mevcuttu. Protokollerde Karlis Biezais, Jekabs Biezais, Peteris Mednis, Andrejs Klebahs, Janis Kazak, Janis Kreslins, Karlis

Sarmulis'in isimleri yazılıydı. Bunlar, savaş sayesinde Şipka yakınlarında donan, Balkanları aşır Adrianopole ve San-Stefani'ye ulaşan, uzaklardan da olsa altınlarla kaplı Aya Sofya'nın muhteşemliğini göz ucuyla gören ve sonra vatanına dönen askerlerden sadece bir kaçıydı.

Yaşım ilerledikçe, kendi akrabam olan Jekabs Biezais'in savaş alanında yazdığı, yaşadıklarını zorluklarını ve üzüntülerini anlatan mektuplarını büyük ilgiyle okudum. 1876 yılında Janis Biezais aktif olarak askerlik yaptığı Petersburg'u terk edip memleketine döndü. Ancak 1877 yılında yedek olarak tekrar hizmet etmeye çağırılmıştı. Ne yazık ki, zamanla mektupların çoğunluğu yok olmuş. Hafızamda kalanlar ise bunlar: "... çok şiddetli geçen bir çatışmadan sonra yazdığı bir mektubunda, subayların peş peşe öldüğünden, alayın komutasının nasıl el değiştirdiğinden ve Türk askerlerin ataklarına, sadece ağır toplarla karşılık verebildiklerinden bahsetmişti. Biezais, ağır topçu birliklerinde görev almıştı. En başından kılıç ile karşılık vermeye çalışmıştı, sonra kılıcı elinden düşürüldüğünde, top bacalarını temizlemek için kullandığı süpürgeye sarılmıştı. O çatışmada çok az asker hayatta kalabilmişti. Bir başka mektupta ise Andriapoli ve San-Stefani'ye uzanan seferden bahsetmişti. Savaştan sonra hayatını Petersburg'da sürdüren, iki çocuk babası Janis Biezais 1933 yılında hayata gözlerini yumdu.

Ben Vereşçağın'nın "Şipka'nın yakınlarında bir sessizlik hâkim" adlı eserine bakarken, ister istemez eski dostum Kreslins aklıma geliyordu. Kreslins, Şipka yakınlarında çatışırken, donan bacaklarından bir tanesini ampütasyon sebebiyle kaybetti. Kreslins de Karlis Sarmulis gibi geri kalan ömürlerini tahta bir bacakla geçirmek zorunda kaldılar. İkisi de devletten 5 veya 6 ruble miktarında engelli emekli maaşlarını alıyorlardı. Savaştan sağ dönenler hayatlarını doğdukları topraklarda sürdürmeye çalışıyorlardı. Bazıları çiftçi, bazıları mal sahibi, bazıları usta olarak yaşıyorlardı. Ancak yaşlandıklarında ve güçten iyice düştüklerinde, çoğunluk kendilerini yaşlılar evlerinde bulmuştu.²⁰

Arşivlerde bulunan bilgilerine göre, Türklerin Letonya bölgelerinde ilk görünme tam bu savaş ile ilintilidir. Rus-Türk Savaşı sırasında Plevne yakınlarında esir alınan yaklaşık 1000 Türk askerlerden oluşan grup, Cesis şehrine getirildi. Politika yazarı ve sosyal görevli Karlis Dzirkalis'in derlediği bilgilere göre 1877 yılında, Cesis'e getirilen 1000 kişilik Türk esirler grubu,

²⁰ Klēbahs A. Latvieši – Balkānu kaŗa dalibnieki [Letonlar-Balkanlar savaşı gönüllüleri]. *Latvijas Kareivis*, 09.11.1937. Ayrıca bakınız: Klēbahs A. 19. g.s. karavīru tragika. *Latvijas Kareivis*, 27.02.1938.

semte bulunan çeşitli kışlalara yerleştirilmişti. 1878 yılına kadar esirler Rus askerleri tarafından korunuyordu, ancak mesafeler yüzünden kaçma imkânlarının olmadığından, korumadan vazgeçildi. 30lu yılların ortalarında, Cesis'te oturan bir bayan, çocukluğunda babası ile beraber şehir merkezine giderken, babasının ona, Vintera vadisinden akan bir ırmakta, Türk askerlerinin nasıl abdest aldıklarını ve daha sonra küçücük halhaların üzerinde dua ettiklerini göstermişti. 1935 yılında, Leton basını, 1878 yılında "Riga" gazetesinde yayınlan bir açıklamadan alıntı alıp tekrar yayınlamıştı. Alıntıda şöyle diyordu: "Cesis'ten gelen haberlere göre, esir düşen Türk askerlerin arasında tifo hastalığı hızla yayılmaya başlamıştı. Kaldıkları kışlalardan ölü haberi almadan bir gün dâhi geçmiyormuş. Yerli halk da ciddi şekilde endişelenerek, belediye başkanına, Türkleri vatanlarına göndermesi talebinde bulunmuşlardı. Çok geçmeden, sağ kalan askerler gerçekten de Cesis'ten gönderilmişti. Açık konuşmak gerekirse, Cesis'te kaldıkları bir sene içerisinde çalışkan, herhangi bir taşkınlık çıkarmayan ve dürüst adamlar olarak hayatlarını sürdürmüşlerdi.²¹

K. Dzirkalis Cesis'teki esirlerini şöyle anlatmıştı:

Türklerin üzerinde dizlerine kadar inen, grimsi tonlarda olan palto- lar vardı. Ayaklarda ise hafif, çarıklara benzeyen ayakkabılar. Kafalarındaki siyah püsküllü kırmızı keçeden yapılmış fesleri ise birbirinden farklıydı. Kimi fesin etrafına renkli veya beyaz eşarp bağlamıştı, kimi ise eşrafını tam başının etrafına çevirmişti. Mahkûmlar arasında hem genci hem yaşlısı vardı. Ten renkleri koyu, bedenleri ise düzgündü. Çoğunlukla gruplar halinde dolaşırlardı. Yerli insanlara karşı çok saygılı olup kısa zaman içerisinde gönülleri kazanmışlardı. Ancak kadınlar ve çocuklar biraz da olsa Türklerden ürkerlerdi. Rus askerlerle iyi anlaşılırlardı. Sokakta birbiriyle karşılaşınca hiç kimsenin anlamadıkları lisanda konuşurlardı. Sadece haykırdıkları "Selamünaleyküm" bir zaman sonra tanıdık gelmeye başlamıştı.

Gauja nehrinin sol kıyısında, şimdiki Türk kabristanının yakını- rında, Türk askerlerin çok beğendikleri ve sık sık uğradıkları bir yer olan Lazdina (şimdi Druvini) birahanesi yer alıyordu. Aynı sebepten dolayı Raiskuma birahanesine de uğramayı ihmal etmiyorlardı. Bazı esirler para konusunda daha şanslı oldukları için birahaneye diğerlerinden

²¹ 23 turki no Pļevnas zem Cēsu velēnām [Plenva'daki Türkler Cesis toprağın altında]. Rīts, 28.10.1935.

daha sık uğrayıp, şişe başına 7 kopeika (eski Leton kuruşu) olan biralardan içerlerdi.

Şimdiki Bergholcs Kalesinin yanında olan bira dükkânı, özellikle banyo evine (hamama) gittikleri günlerde Türkler arasında çok popüler olmuştu. İlk başlarda banyo evine karşı büyük şüphe ve öldürülme korkusu ile yaklaşan esirler, daha sonraları neşe içerisinde yıkaniyorlardı. Mümkün olduğu müddetçe Türk esirler yemeklerini, özellikle de tereyağını ve ekmeğini kendi imkânlarıyla hazırlıyorlardı. Özellikle Türk üsülü tereyağının yapımı yerli halk için hiç bilmedikleri, yepyeni bir bilgiydi. Tereyağı, ekşi kremayı ekme fırınında ısıtılmasıyla elde edilirdi. Çok geçmeden, Cesis halkı da bu tereyağı yapma usulünü öğrenip benimsediler. Esirler arasında, kendi dini ritüellerini canlı tutan imamlar da vardı. Namaz kıldıkları zamanlarda, Türkler ayakkabılarını çıkarıp, Doğu yönüne çevrilmiş küçükçük halıları üzerine dua edip “Allah, Allah!” diye haykırıyorlardı.

Kuzey iklimine alışmasına zorlanan Türkler, ciddi hastalanıp hayatlarını kaybetmeye başladılar. O zamanlarda Alman tarzını benimsemiş ve Cesis’in yönetimini üstlenmiş semt yönetim kurulu, hastalıktan vefat eden Türk askerleri gömmek için semtin dışında, çam ağaçları ile çevrili bir yer belirledi. Ölenler Rus askerleri tarafından defnedildiler. Türk imamları ölenlerin Müslüman geleneklerine göre defnedilmesine talep etmişlerdi, ancak Rus hükümet kuruluşları buna izin vermedi. Öylece, her ölen Türk asker, beyaz huş ağacından yapılmış tabutun içinde defnedildi. Her mezarın başında üzerinde askerin ismi ve rütbesi yazılı olan tahta panolar konuldu. Zamanla tahtaların hepsi yok olmuştu.

1877-1878 yılları arasında Cesis’te ölen Türk askerlerin sayısı 23’tü. 1880’li yıllarda semt yönetimi tarafından Türk mezarına granitten yapma, üzerinde yarım ay olan ve Almanca ‘da “23 Türkische Gefangene aus der Plewnaschen Armee. Gest. 1877/8” yazılı anma taşı konduruldu. Mezar taşı konulduktan sonra çeşitli zaman aralıklarla kabristana üç Türkün cenazeleri²² daha defnedildi ve mezar sayısı 26’ya yükselmişti. Rus-Türk Savaşı’ndan sonra (1879²³) Letonya’ya getirilen Türk askerler-

²² Cesis müzesinin araştırmacısı, tarihçi Tālis Pumpuriņš araştırmalarına göre, 25 Rus-Türk savaş esirlerinin arasında, Letonya’ya savaş sırasında tünel kazmak için gelen bir Kırgız adamın olduğunu öğreniyoruz. Bakınız: Turku gūstekņi Latvijā – spilgti, taču maz izzināti un piemirsti [Letonya’daki Türk esirler – az bilinen ve unutulmuş]. Erişim adresi: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/turku-gustekni-latvija--spilgti-tacu-maz-izzinati-un-piemirsti.a166498/> [bakılmış 05.06.2018.].

²³ 1878 yılın Ocak ayı, Savaşı sonu.

den bazıları Cesis'te yerleşip hayatlarını orada sürdürmeye karar verdiler. Onlardan bir tanesi 22 nolu Riga sokağında "Türk ekmekçi" adıyla bir ekmek fırını açmıştı. Tabelasında ise Türk yarım ay ile simit resmedilmişti. Fırında çalışanların hepsi Türk'tü. Çıkardıkları leziz ekmekleriyle halkın arasında kısa zamanda şöhrete kavuşmuşlardı.

Yaptıkları ekmeklerden en meşhur olanlar haşhaşlı örgü ekmeği, ufak yuvarlak olan ekmek ve halk arasında en sevilen simitti. Fırındaki temizlik örnek alınacak tarzdaydı ve yerel halk memnuniyetle oradan alışverişini yapardı. Cesis halkının Türk esirleri hakkındaki anıları genelde hoş ve pozitifli.²⁴

1937 yılında K. Dzirkalis'in hatıralarına göre, "Türk esirler subay, eğitimci veya er ayırımını yapmandan birbirine çok bağlıydılar. Esirlerin Cesis'te kaldıkları zaman zarfı içinde yerel halk Türk görenek geleneklerini, lisanlarını ve dinlerini tanımaya çalışıyorlardı. Şimdilerde bile yaşlı Cesis'liler çok nazik, saygılı ve hep gruplar halinde dolaşmayı tercih eden Türklere bahseder. Letonların evlerinde kalan Türk subaylar ve eğitimci de vardı. Aralarında oluşan ahbaplıklar, Türk esirlerin vatanına döndüklerinde bile, yıllar boyu sürmeye devam etti."²⁵

2004/2005 yılları arasında Türk Askerler Mezarlığı yenilendi. Bayrak direkleri ve anma taşının üzerindeki yazılar yenilendi, yarım ay ve yıldız sembolleri yeniden çizildi. Her mezar başına yeni mezar taşı konuldu, mezara çıkan merdivenler tamir edildi ve yeni giriş alanı oluşturuldu. Mezarlığın yenilenmesi, Cesis Şehri Belediyesi ile Letonya Cumhuriyeti Kardeşler Mezarlığı komitesinin işbirliğiyle, Türk Hükümeti tarafından finanse edilmişti. 2008 yılında Cesis'te defnedilen bu Türk Askerler Mezarlığı, Avrupa Kültürü Miras listesinde "Sıra dışı Miras" adlı anıtlar listesine alınmıştı. Tifo hastalığına yakalanan Türk esirleri tedavi etmeye çalışan ve onun sırasında kendi de tifoya yakalanan ve 1878 yılın 22 Mart'ta hayatını kaybeden, Cesis'te doktorluk görevini üstlenen Alman Doktor Adolf Vibeks de, Cesis'te bulunan Alman Mezarlığında defnedildi.²⁶

Kaynaklarda bulunan bilgilere göre, Letonya bölgesinin diğer kısımlarında da 1877 ile 1878 yılları arasında yerleştirilmiş Türk esirleri varmış.

²⁴ Dzirkalis K. Ko stāsta Cēsu turku kapi [Cesis kabristanının hikayesi]. *Cēsu Vēstis*, 25.09.1936.

²⁵ Dzirkalis K. Latvijas – Turcijas draudzība [Letonya-Türkiye dostluğu]. *Cēsu Vēstis*, 24.09.1937.

²⁶ Cesis tarih ve sanat müzesi uzmanı, tarih doktoru Talis Pumpurins'in yazara verdiği bilgiler, 5 Temmuz, 2018.

Mesela, Krustpils'te. 1937 yılında yerel gazetesindeki bir makale, Türklerin kendi isteği ile esir olduklarından, ancak hava şartlarına hiç alışık olmadıkları için çoğunluğun kısa zaman içerisinde hastalanıp hayatlarını kaybettiğinden ve Asote Kalesi eteklerinde bulunan Türk mezarlığında defnedildiğinden bahsetmektedir.²⁷ Bölge araştırmacısı olan Aivars Smeceris'in Rusya ve Belarus'a ait arşivlerinde yaptığı araştırmalar sonucunda, Kurstpils'te gerçekten de en az 236 Türk savaş esirin yaşadığını ve yakınlarında adı "Turki" (Türk köyü) olan köyün de bu Türklerle ilintili olduğunu kanıtlamakataadır.²⁸

Letonya ve Türkiye arasındaki ilişkileri yansıtan ama gözlerden kaçmış ve unutulmuş bir tarihi sayfasından daha bahsetmezsem olmaz.

1855 yılında Petersburg'da, Rus ordusundaki bir subayın ailesinde dünyaya gelen Emanuils Kalnins'in kaderinde, Rusya ordusunda görev alan ve en yüksek rütbeye ulaşabilen bir Letonyalı olmak varmış. 1876 yılında altın madalya ile Sen Petersburg'un 1 inci lisesinden mezun olduktan sonra, E. Kalnins gönüllü asker olarak 24 üncü topçu birliğine katıldı. Sonraki yıl ise Mihail topçu okulundaki imtihanları başarıyla verdikten sonra subay rütbesine yükseldi ve 1 inci yedek topçu birliğinin başına geçti. Genel karargâh okuluna yazılana kadar çeşitli askeri ve sivil görevlerde yer aldı. 1885 yılında da artık yüzbaşı rütbesindeyken, doğu lisanları kurslarına katıldı. Oradan da mezun olduktan sonra stajını yapmak için İstanbul'a gönderildi ve savaşçı iznini alabilmek için bir sene boyunca 57 nolu Modlina alayına bağlı olan bölüğün başına geçti. 1890 yılında yarbay rütbesini aldıktan sonra İstanbul'a döndü ve Rusya Askeri ataşesi emrinde görevini sürdürdü. 1897 yılında Rusya Hükümeti E. Kalnins'i Türkiye ve Yunanistan'ın sınırları belirleyen uluslararası komisyonunda ülke temsilcisi olarak görevlendirdi. 1899 yılın Ağustos ayında Kalnins'e Türkiye'deki Rusya Askeri Ataşesi unvanı verildi. 1902 yılında görev sırasındaki başarıları göz önünde bulundurarak tuğgeneral rütbesine layık görüldü. 1904 yılında Çarın emriyle E. Kalnins Odesa bölgesinin başkanlık görevine terfi edildi. Bu, önemi çok yüksek olan bölgede, Simferopl ve Sevastopol'deki askeri limanları, Besarabia ve Hersona ilçeleri, başka stratejik yerler ve askeri kuşatma altında olan önemli bölgeler yer alıyordu. Kalnins'in ana görevlerden en önemlisi – istihbarat idi. Gizli görevleri yerine getirmek için Klanins sık sık yurtdışına çıkıyordu ve

²⁷ Krustpils 700 gados [Krustpils 70li yıllarada]. *Jēkabpils Vēstnesis*, 09.12.1937.

²⁸ Turku gūstekņi Latvijā – spilgti, taču maz izzināti un piemirsti [Letonya'daki Türk esirliler – az bilinen ve unutulmuş]. Erişim adresi: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/turku-gustekni-latvija--spilgti-tacu-maz-izzinati-un-piemirsti.a166498/> [bakılmış 05.06.2018.].

1910 yılında “Girit adası işgali birliğindeyken gösterdiği cesaret ve özel çabası sebebiyle” Çar kendisine onur nişanı taktim etmişti. Askerlik görevindeyken E. Kalnins etkileyici Rus ve çeşitli yabancı ülke nişan koleksiyonuna sahip olmuştu. O, Aziz Stanislav ve Aziz Anna’nın bütün derecelerdeki nişanlarının ve Aziz Stanislav’ın III derece nişanın sahibiydi. E. Kalnins de üç adet Türk ve birer adet Yunan ve Doğu Macaristan²⁹ nişanlarına da layık görülmüştü. E. Kalnins 20. yüzyılın en etkileyici Rus askeri düşünce uzmanı haline gelmişti. 1907 ve 1908 yıllarında yayınlanan “Voyennij Sbornik” ve “Bratskaya pomoşç” adlı dergilere yazdığı makalelerde, 19. yüzyılın ikinci yarısında yer alan savaşlarda gözlemlediği ve yaşadığı deneyimlere dayanarak, genel karargâhının yeniden yapılandırmaya ihtiyaç olduğunu ve rakip analizine daha çok dikkat göstermek gerektiğini ispatlamış oldu. Osmanlı ile olası savaş durumunda, saldırıyı İstanbul veya Boğazlar üzerinden değil, Rusya’nın samimi olduğu ülkeleri geçip, Akdeniz ve Süveyş kanalı üzerinden yönlendirmeye teklif etmişti. O zaman teklifi genel karargâh tarafından reddedilmiş olsa da, günümüz askeri tarihçileri bunun dikkate alınılacak bir düşünce olduğu konusunda hemfikirlerdir.³⁰

Birinci Dünya Savaşı. Letonya’daki Türkler

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başları, Vidzeme ilinin başkenti olan Riga’da, imalat ve ticaretin büyüme hızının arttığı bir dönemdi. Çeşitli ticari faaliyetlerde bulunmak için Riga’ya gelen pek çok Türk de vardı. 1913 yılında Riga yerel halkı arasında, İslam dinine inanan 510 kişi kayıtlara geçmişti. Çoğunun ana dilleri ya Tatarca ya da Türkçeydi. Onlardan 41 kişi resmi olarak İran ve Türk vatandaşlarıydı, 26’sı ise Ermeni vatandaşı olarak biliniyordu. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Letonya’da yaşayan Türk ve Türkiye vatandaşların sayısı büyük ölçüde azalmıştı. 1920 yılında ülkede kalan Türklerin sayısı 19’du. Ayrıca, Letonya’da yaşayan Türkler hangi millete ait olduklarından çoğunlukla habersizdiler ve aynı aileden fertleri hem Türk, hem Tatar olarak kayıtlara geçmişlerdi.³¹

²⁹ RGVIA, 409 f., 1 op., 261–178 d., 3–25 l.

³⁰ Kalnin E. *Generalnij shtab i jego specialnostj*. Odessa, 1909, 147 str.; Rash K. Aristokrati bitv. Erişim adresi: www.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/02/435/51.html. Ayrıca bakınız: Jekabsons Ē. Latviešu zemnieka dēls – cariskās Krievijas militārais atašejs Turcijā [Letonyalı çifçinin oğlu – Çar Rusyasının Türkiye’deki Askeri ataşesi]. *Tēvijas Sargs*, 2005, Nr. 1, 28., 29. lpp.

³¹ Ščerbinskis V. *Ienācēji no tālienes: Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvji Latvijā no 19. gadsimta beigām līdz mūsdienām* [Uzaklardan gelenler: Doğu un Güney ülkelerden

1914 yılında, Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, değişen sadece jeopolitik durum değildi, Letonya'da yaşayan herkesin hayatları da alt üst olmuştu. Ekim ayında, Türkiye Rusya'ya karşı bir tutum sergileyip, İttifak Devletleri tarafına geçmişti. 30 Ekim'de Türkiye'nin Rusya'ya karşı gerçekleştirdiği saldırıyı kınamak için, çeşitli protestolar ve Riga'da yer alan Türk fırınları yağmalama girişimleri gün boyu sürmüştü. Camları kırılan fırınlar, sahipleri tarafından kapatıldı.³² Takip eden günlerde ise Türkiye'ye karşı savaş ilanını protesto etmek amacıyla vatanseverlik gösterileri yapıldı.³³ 12 Kasım'da yetkililer tarafından verilen emre dayanarak isyancı Türkler gözaltına alındı. (gözaltı emri Türk vatandaşlığı olan, Hıristiyan Yunan ve Ermenililer için geçerli değildi). Basına göre, isyancıların çoğu, Riga'da bulunan iki ayrı Türk fırınında (Teatra bulvarı No. 1'de ve Tronmantinieka bulvarı No. 25'te) gözaltına alınmıştı. O gün Riga Merkez Hapishanesine 28 Türk götürüldü.³⁴ Hapse düşmüş olanların arasında ekmek fırınlarının sahipleri, çalışanları, bir mülk sahibi Türk ve "Star" adlı sinemanın direktörü Vasiliy Hrisko diye biri vardı.³⁵

22 Kasım'da Riga Merkez Hapishanesinde zaten tutuklu olan 143 Alman, Doğu Macarlar ve Türkler, son günlerde dâhil olan 83 Alman ve Macar isyancılar ile beraber mecburi olarak Rusya'da bulunan Astrahan bölgesine, Türkler ise Tambova bölgesine gönderildi. Yol ücretleri ise kendi imkânlarıyla karşılamak zorunda kalmışlardı. Basınında yer alan bilgilere göre, sürgüne yollanan Türklere ait fırınların işletmeleri bir müddet sonra, daha askerlik yaşına gelmemiş genç Türkler tarafından yönetilmeye devam edilmişti.³⁶

Nasıl olursa olsun, 1915 yılının yaz aylarında yaşanan bu ani tahliyeler kronolojik sınır olarak algılanabilir ve takip eden yıllarda Türklerin Riga'da bütün faaliyetlerinin bitirmesine sebep olmuş sayılabilir. Ancak bazı kaynaklarda, 1915 yılında Alman ordusu tarafından işgal edilmiş Liepaja şehrine, 1916 yılında Alman ordusunun müttefiki olan Türk Ordusu subaylardan oluşan bir grubun Liepaja'ya ziyaret ederek, Alman ordusunun

gelenler Letonya'da, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren günümüze kadar. Riga: Nordik, 1998, 11., 12., 17. lpp.

³² Patriotiskas manifestācijas [Vatanseverlik manifestoları]. *Jaunākās Ziņas*, 18.10.1914.; Turku maiznīcas [Türk fırınları]. *Jaunākās Ziņas*, 19.10.1914.

³³ Patriotiskas manifestācijas [Vatanseverlik manifestoları]. *Jaunākās Ziņas*, 22.10.1914.

³⁴ Turku apcietināšana [Türklerin tutuklanması]. *Jaunākās Ziņas*, 31.10.1914.

³⁵ Turcijas pavalstnieks [Türk vatandaşı]. *Jaunākās Ziņas*, 14.11.1915.

³⁶ Ārzemnieku izsūtīšana [Yabancıların sürülmesi]. *Jaunākās Ziņas*, 10.11.1914.

Kurzeme bölgesinde uyguladığı temel savaş ilkeleriyle tanışmak için geldiklerinden bahsediliyordu.³⁷

Bunun yanı sıra, Rus ordusunda askerlik görevlerini sürdüren Leton çavuş ve subaylar, Türkiye'ye karşı olan savaşta Kafkas Cephesi'nde çatışıyorlardı. Mesela, Rus askeri sinema kronolojisinde ünlü olan Erzurum Kalesi çatışmalarını yansıtan belgesel filmi hazırlayan Leton Janis Doreds'ti. Sayı olarak, Alman ve Doğu Macaristan ordularında karşı savaştıkları kadar olamasalar da, Kafkas Cephesi'nde ve Karadeniz çatışmalarında savaşan Letonlar vardı. Mesela, 1915 yılının başlarında, Kafkas Cephesi'nde çatışan ve birden fazla defa yaralanan Aleksandrs Veiss adlı asker, gösterdiği cesareti için ödüllendirilip rütbe yükseltmesine layık görüldü ve savaşın sonunda 14 üncü alay konut karargâhının özel görev subayı olmuştu. Eduards Graudins de 1914 yılından itibaren Kafkaslar'da çatışan Leton askerlerden biriydi. O da, savaşın bitimiyle beraber karargâha yüzbaşılığa terfi edildi.³⁸

Bazı Letonların, Birinci Dünya Savaşı sonralarında da, asker olarak Türkler ile bağlantıları oldu. 1918 yılı Şubat ayında eski Rusya Karadeniz filosu subayı ve daha sonra Letonya Deniz filosu amirali olan Teodors Spare, yeni kurulmuş olan Ukrayna Devleti deniz filosuna dâhil edildi. Ancak daha sonra Batumi Kalesi yakınlarında Türk askerler tarafından esir alındı. Aylar sonra salıverildiğinde, 1920 yılı sonbahar aylarında Türkiye'ye döndü ve İstanbul'da Letonya vatandaşlığına kabul edildikten sonra memleketine dönüş yaptı.³⁹

1918 ile 1920'li Yılların Başlarındaki İlişkiler, Rus İç Savaşı'nın Etkisi

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber, Leton halkının büyük bölümü Rusya'daki iç savaş sürecine ve aralarında çatışan iki büyük tarafın içine çekildiler. Savaşın merkez bölgelerinden birisi Rusya imparatorluğun güneyinde yer alıyordu ve Türklerin etkisi yoğun bir şekilde hissediliyordu. Aralarında Letonların da olduğu, Rus siviller ve askerlerden oluşan dev mülteci kitleler Türk topraklarına sığındılar. Kısa süreliğine de olsa, 1918 yılı Eylül ayında Türkler Azerbaycan'ın başkenti Bakü'yü kendi toprakları ve Azerileri de kendi halkı olarak gördükleri için, işgal etmişti.

³⁷ Jelgava'nın tarihçisi Andris Tomasuna'nın özel koleksiyonu, Türk subaylarının olduğu fotoğrafı.

³⁸ LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 2090. l., b. p.; 6876. l., b. p.

³⁹ LNA LVVA, 5601. f., 1. apr., 5940. l., b. p.

Leton mültecilerinin Türkiye üzerinden geri dönüşlerini sağlamak için, kısıtlı imkânlarla sahip olan geçici Letonya Hükümeti, elinden geleni yapıyordu.

1919 yılı yaz aylarında Letonya'nın "Güney Rusya ve Kafkaslar temsilcisi olarak" Odesa Leton ulusal derneği üyesi Rudolfs Liepins atanmıştı. Liepins, 1919 yılı Şubat ayında Odesa'dan Liepaja'ya gelip, Letonya'nın geçici hükümetine Güney Rusya bölgesindeki durumuna dair bilgi verdi ve 8 Mart tarihinde Odesa'ya geri dönmek üzere yola çıktı.

Ancak, Köstence'ye (Romanya) vardığında, müttefiklerin Odesa'dan tahliye edildiğini gördü ve istikametini mecburi olarak İstanbul'a çevirdi. Liepins, 7 Mayıs tarihli ilk raporunda, "dışarı çıkmak neredeyse imkânsızdır. Burada hayat çok pahalı ve herhangi bir meşgale bulmak da zor." Raporlarında, Çekoslovakya, Macaristan, Sırbistan ve Romanya gibi ülkeler arasında "Letonya" diye bir ülkenin tanıdık olmadığını da bahsetti. Aynı sorun İstanbul'da de geçerliydi. 2 Haziran tarihli raporunda ise Liepins, Londra, Paris, Dona ve Kafkaslarda bulunan Leton kolonileri ile ilk iletişimde bulunmak amacıyla, başarısız geçen denemelerden bahsetti. O zamanlarda İstanbul Letonya'ya benzer durumda olan devlet ve milletlerin temsilciliklerine ev sahipliği yapıyordu. R. Liepins'e göre, Letonya da İstanbul'da kendi resmi temsilciliğini kurmalıydı. 30 Hazi/İran'da hazırladığı raporunda R. Liepins, asker ve denizci olup, İstanbul'da yaşayan yaklaşık 30 kişilik Letonlar grubu ile karşılaştığından ve Novorosijska'da ikamet eden Letonlar ile iletişime geçebildiğinden bahsetti. Bunun yanı sıra, raporunda, İstanbul "büyük bir siyasi merkezi haline gelmiş ve her geçen gün yeni açılan ülke temsilcilerinin sayısında artış gözlenmektedir" diye yazdı. 3 Temmuz tarihli raporu ile ekinde, İstanbul'da bulunan Norveç fahri konsolosluğu ile iletişime geçip, Londra ve Paris'te bulunan Letonya temsilciliklerinden gelecek olan talimatlar ve evrakları (Norveç Konsolosluğu) üzerinden alacağına dair anlaşmıştı. R. Kalnins Paris Barış Konferansında Letonya temsilcileri arasında da yer almıştı. 11 Temmuz tarihli temsilciler toplantısında, Kalnins'in İstanbul'dayken hazırladığı raporda, orada ikamet eden Letonların kendi istekleri üzerine vatanlarına yollanmaları talebinden bahsetmişti. 12 Temmuz'da Paris'teki Letonya temsilcileri, R. Liepins'in, Güney Rusya ve Trans Kafkasya ülkelerinde Letonya geçici hükümeti temsilcisi olarak atandığını ilan ettiler.

Akabinde Liepins 1919 yılın Eylül ayında Türkiye'yi terk edip Rusya, Dona yakınlarındaki Rostova'ya taşındı.⁴⁰

Bundan sonra, Letonya geçici hükümetinin, zamanında bu konuda attığı verimli adımlara, belirsiz bir süre için ara verildi. Ancak 1920 yılının bahar aylarında, Letonya Geçici hükümet başkanı Karlis Ulmanis, Riga'da faaliyet gösteren Amerikan Kırmızı Haç misyonu başkanı Edvards Raiyen (Edward Ryan) ile görüşmelere başlayıp, Leton mülteci sorununu yeniden gündeme getirdi. E. Raiyen'in Karlis Ulmanis'e yazdığı mektubunda,⁴¹ İstanbul'daki temsilcisinden aldığı bilgilere ve daha önce Paris konferansında Leton mülteciler hakkında duyduklarına dayanarak, İstanbul ve Karadeniz'in liman şehirlerinde yaşayan muhtemel mülteci sayısı 10.000 olduğunu belirtti. Amerikan temsilcisi Leton mültecilerin vatanlarına geri dönüşlerini sağlamak için her an işbirliğine hazır olduklarını söyleyip ve K. Ulmanis'in bu konudaki düşünce ve tavrını öğrenmek için ondan cevap bekleyeceğini yazdı. Ancak, bu konuda hiç bir aksiyon alınmadı.

1920 yılının 2 Temmuz gününde, Letonya Bakanlar Kurulu, Yüzbaşı Aleksanders Kacens'i Romanya, Türkiye ve Ukrayna'daki, 9 Temmuz'da ise aynı görevi üstlenmek için Avusturya, Bulgaristan, Yunanistan, Çekoslovakya, Azerbaycan, Yugoslavya ve Kırım mülteci geri dönüş görevini idare etmek için ülke temsilcisi olarak atandı.⁴² 27 Eylül 1921'de, Kacens'in görevi sona erdi.⁴³

Letonya misyonundan mülteci denetleyicisi olarak ve ticari anlaşmaları yapmak için vekâletname alan Vladimirs Kryukovs, 1920 yılın Ağustos ayında Kırım bölgesinde bulunan Sivastopol şehrinde İstanbul'a geldi. Gemideyken, Beyaz Rusya ordusundan yeni emekli olan ve memleketine dönmek için yola çıkan asteğmen Hugo Stage'ye, İstanbul'da açılacak olan ülke temsilciliğinde katip pozisyonunu teklif etti. H. Stage de teklifi kabul etti. Daha sonraki zamanlarda, Stage'nin anlattıklarına göre, Leton dilini bilmeyen V. Krykov'un kaldığı oteli, kendisinden pasaport sözü alan şüpheli kişilerin sıkça uğradıkları bir yer haline gelmişti. Bu bilgilere dayanarak H. Stage Kryukov'a tutuklama kararı çıkarmaya yöneldi. 3 Eylül tarihinde

⁴⁰ LNA LVVA, 2575. f., 1. apr., 41. l., 1.-16. lp.; 7. apr., 19. l., 7.-64. lp.; *Latvija Parīzes Miera konferencē 1919. gadā. Delegācijas sēžu protokoli*. [Paris'in Barış Toplantısında Letonya 1919. yılı Delegelerinin oturum notları.] Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2017, 240. lpp.

⁴¹ Hoover Institution Archives, American National Red Cross, box 207-2, 178-23 (Comissioner Claffin Davis to R. Olds, Apr. 22, 1919; R. Olds to E. Ryan, May 7, 1920; E. Ryan to K. Ulmanis, May 19, 1920).

⁴² LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 209., 208. lp.

⁴³ Aynı yerde, 207. lp.

Viyana'dan İstanbul'a gelen Kırım Leton mülteci görev yöneticisi ve kaptanı Bruno Baneviçs'e de Krykov hakkında gelişen durumu izah etti. Yüzbaşı B. Baneviçs Krykov adına verilmiş Letonya pasaportuna ve bütün verilen izinlere el konuldu. H. Stage'ye de Letonya Askeri ajan görevini ve ona bağlı olan transit geçiş yapan mülteci konuları ile ilgilenmesi için teklifte bulundu. H. Stage de bu teklifi kabul etti ve 7 Eylül'de Kırım'dan girip transit geçen ilk 15 Leton mülteciye yardımcı oldu. Sivil konuları gözetleme görevi ise, Kırım'dan gelen mültecilerin gözetmeni, Yalta Leton Derneği sekreteri Arvids Ruçs'a verildi.

Bundan hemen sonra H. Stage ve A. Ruçs, savaş ve diplomatik temsilcileri olarak kendilerini diğer Avrupa temsilcilerine tanıttılar ve tam teşekküllü "hükümet çıkarları temsilcileri" olarak kabul gördüler. H. Stage'nin yazdığı mektubundan: "İstanbul gibi bir yerde (Avrupa'nın merkezinde), Letonya Temsilciliği'ni raylara oturturken, sadece eksik birkaç izin yüzünden, Letonya Hükümeti'nin mülteci yardımı olarak ayrılan ve 4 Ekim'de Sevastopol'den gelen 100 Leton mülteciye yemek verebilmemiz için ve daha sonraki yol masraflarını karşılamak için gerekli olan bütçedeki parayı alamadık. Büyük zorluklarla, önceden kurdumuz bağlantıları kullanarak, Leton mülteci grubunu bir süreliğine İstanbul'da barındırma imkânları bulabilmiştik. Amerikan Kızıl Haç misyonu, Fransız, Bulgar ve Sırp Temsilciliklerinin finansal yardımlarıyla bu mülteciler kalan yolculuklarını gerçekleştirebildiler. İşlerin ilerlemesine bakıldığı zaman, temsilciliğe çok ihtiyaç olduğu belli, ama hükümetten zamanında çıkamayan belgeler ve izinler⁴⁴, gurbette olan vatandaşlarına ve onlara yardım etmek için, her şeyimizi ortaya koyan bizlere, zor anlar yaşatmaya devam edecek.

H. Stage bir keresinde kendi de mülteciler ile beraber İstanbul'dan ayrılmıştı. Gidenlerin grubunda bulunduğu için, tren hareket etmeden önce, Amerika Kızıl Haç misyonun görevlisi, 44,5 Türk lirasından oluşan yardım parasını ona da vermişti.⁴⁵ İstanbul'daki Amerikalılar orada ya geçici ikamet eden, ya da transit olarak Türkiye'yi geçen Letonlara çeşitli yardımlarda bulundular. Mesela, Letonya'nın o günlerde Beyaz Rusya kontrolü altında olan Kırım bölgesi temsilcisi M. Stengrevics, 1920 yılı Eylül ayında Londra diplomatik temsilcisine iletmek üzere Kırım'daki Leton mülteciler hakkındaki bilgileri, ABD'nin İstanbul'daki yüksek komiteleri yöneticisi ve Londra'daki ABD Elçiliği aracılığı ile göndermişti.⁴⁶

⁴⁴ LNA LVVA, 2570. f., 2. apr., 80. l., 1.-45. lp.

⁴⁵ LNA LVVA, 1313. f., 3. apr., 6. l., 262. lp.

⁴⁶ LNA LVVA, 2575. f., 1. apr., 254. l., 3. lp.

Aynı yılın Ekim ayında, H. Stage Leton mültecilerin listelerini oluşturup, Letonya ile olan bağlantılarını araştırıp, kayıt ettirmişti.⁴⁷ Çok geçmeden, H. Stage B. Baneviçs ile beraber Leton ve Rus dillerinde “Kırım bölgesi Letonya savaş misyonun başkanı emrinde İstanbul’daki Letonların kayıtları” diye bir ilan hazırladılar. İlane göre, kayıt için gelen her kişinin pasaport alabilmesi için, milliyetini, yaşını, dinini, doğum yeri ve faaliyetleri hakkında bir dilekçe vermeleri gerekiyordu. Hizmet bedeli ise bir Türk lirasıydı. Bunun dışında, H. Stage mülteci sorunları ile ilgilenen “Letonya misyonunun askeri temsilcisi” olarak gerçekten de İstanbul’daki Büyük Britanya, Fransa ve ABD Kızıl Haç misyonu temsilcileri ile yoğun ve aktif bir iletişimin içindeydi ve onun sayesinde hatırı sayılır miktarda para yardımı ve 100’den fazla Leton mülteci vatanlarına ulaşabilme fırsatı elde etmişlerdi.⁴⁸

1920 yılı Ekim ayında Letonya Hükümeti misyonundan Yüzbaşı A. Kacens İstanbul’a gelmişti. B. Baneviçs’in bazı yasadışı faaliyetlerini keşfettiğinde onu hemen görevinden aldı ve Baneviçs’in Türkiye temsilcisi olarak atadığı H. Stage’nin de işine son verdi. A. Kacens ve B. Baneviçs’in arasındaki anlaşmazlıklar ciddi bir sorun haline gelmişti ki, A. Kacens bu konu hakkında Letonya Dışişleri Bakanı Z. A. Meirerovics’e çok ayrıntılı bir rapor hazırladı. Rapordaki bilgilerin büyük kısmını, B. Baneviçs ve onunla beraber çalışanlarının yasadışı kişisel ve mali faaliyetleri kapsıyordu. 7 Aralık’ta Kacens’in imzaladığı emri ile B. Baneviçs’in ve ona çalışan M. Stengrevis, H. Stage, A. Rucs’un tüm temsil yetkilerini ve Letonya hükümeti adına imzalamış bütün belgelerin geçerliliğini fesih etti. A. Kacens’in emri yerli Rus gazetesinde de yayınlanmıştı.⁴⁹ Durum böyleyken, Polonya’nın kabulü ve yardımı ile zor ve karmaşık bir hal alan Leton mültecilerin işlemleri az da olsa rayına oturmuştu. Daha sonra 17 Kasım 1920 de, Polonya Dışişleri Bakanlığı’nın Varşova’daki Letonya diplomatik temsilcilğe yolladığı mektupta, İstanbul’da bulunan Leton mültecilerin sorumluluğunu kısa süreliğine (şimdilik kaydıyla) alacaklarından bahsetmişti. Aynı şekilde, Polonya’daki Leton temsilci, Bulgaristan’ın başkenti Sofya’daki temsilci ile iletişim kurup, Bulgaristan’da ve Türkiye’deki bulunan Letonların vatanlarına geri dönme sürecini kolaylaştıracağı konusunda söz vermişti.⁵⁰

⁴⁷ Bakınız: LNA LVVA, 2575. f., 10. apr., 7.–8. l.

⁴⁸ LNA LVVA, 2575. f., 10. apr., 8. l., b. p.

⁴⁹ Bakınız: LNA LVVA, 1313. f., 3. apr., 6. l., 8., 24.–263. lp. Ayrıca bakınız: Viltus konsula Baņeviča “darbinieki” apgabaltiesā. *Latvis*, 05.02.1924.

⁵⁰ LNA LVVA, 2570. f., 10. apr., 66. l., 284., 285., 292., 293. lp.

Mülteci hareketi (göç) birkaç sene boyunca aktif halde devam etti. Mültecilerden biri olan yeminli avukat Teodors Bramanis, 1919 ve 1920 yılında Kırım'da bulunan Güney Rusya Gönüllüler ordusu filosunda görev almıştı. Askerlik görevi bittiğinde, İstanbul'a gitti. Oradayken bir sene boyunca aşçı veya gemi tayfası olarak, limanlarda ve çeşitli fabrikalarda işçi olarak çalıştı. İstanbul'dayken Letonya vatandaşlık başvurusu maalesef geri çevrildiğinden, Polonya vatandaşlığını kabul edip, önce Polonya sonra Almanya'ya gitti. Letonya'ya ancak 1921 yılı sonlarında dönebilmişti.⁵¹

Bazı bireysel durumlarda, mülteci akımı ile Türkiye'ye gelen kişiler, vatanlarına dönmeyip Türkiye'de kalmayı tercih etmişlerdi. Mesela, 1925 yılında Letonya vatandaşlığına başvuran ama Türkiye'de ikameti sürdürmek isteyenlerden biri gemi sahibi olan, işadamı ve eski Riga noterinin, Yunanistan Elçisinin oğlu Anderejs Bohanovs'tı.⁵²

Geçmişteki uygulamalar göz önünde bulundurularak, Türkiye üzerinden gerçekleşen Leton mülteci akımı, mantıklı ve anlamlıydı. Bunun yanı sıra, 1920 yılı Ocak, Mart, Ekim aylarında ve 1921 yılı Mart ayının sonunda, Rusya'daki açlık ve kargaşadan kaçan, toplam 9 kişiden oluşan ve gerçekte Türk vatandaşı olan bir grup (Sidi Ben Salladins, Anna Nimus, Aleksandrs Faraj, Elbeks Sarkis ve beş kişi daha) Sovyet Rusya'dan kalkan Leton mülteci trenleri ile gelmişti. Geldikten hemen sonra, önceden Letonya Hükümeti'ne, akabinde ise Riga'daki Danimarka Fahri Konsolosluğa başvurarak, gerçek kimliklerini açıkladılar. Danimarka Fahri Konsolosluğu, Letonya'da resmi temsilcilikleri olmayan ülkelerin vatandaşlarını temsil ediyordu ve vatanlarına ulaşmaları için gerekli belgelerin alınmalarını sağlıyordu. Letonya'ya gelen E. Sarkis, Letonya vatandaşlığını kabul edilip orada kalmayı tercih etmişti.⁵³ Bu insanlar Rusya'dayken, vatanlarına dönebilmek için, kendilerini Leton mülteci olarak tanıtmışlardı. 1929 yılında Letonya İç İşleri Bakanlığına bağlı olan "Gurbetçi ve Mülteci Ulaştırma" bölümü, Dışişleri Bakanlığının yardımı ile Türkiye Hükümeti'nden "yalancı" mültecilerin ulaşım, dezenfeksiyon ve karantinada geçirdikleri 18 günlük para bedellerinin (74,24 Lat) geri ödemesini talep etmişti. Ancak 5 Eylül 1929'da, Dışişleri Bakanlığı, taleplerini destekleyen hiçbir belgeye sahip olmadıkları ve aslında, Letonya Hükümeti'nin, Rusya'da ikamet eden Türk vatandaşlarının geri dönüşlerini sağlamak için, yetkileri olmadığından

⁵¹ LNA LVVA, 2570. f., 10. apr., 66. l., 284., 285., 292., 293. lp.

⁵² LNA LVVA, 3234. f., 2. apr., 42936. l., b. p. Ayrıca bakınız: Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. (sast.). *Latvijas notariāts: Latvijas zvērīnāti notāri biogrāfijās 1889-1945*. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padome, 2013, 94. lpp.

⁵³ LNA LVVA, 3234. f., 33. apr., 33951. l.

dolayı bu taleplerinden vazgeçtiler.⁵⁴ Savaşlar arasındaki dönemde, Letonya'ya çeşitli yollardan ulaşan ve ikameti sürdüren az sayıda Türk vardı. Onların arasında, Türkiye'de doğmuş ama Leton vatandaşı olanlar da mevcuttu.

Mesela Marija Kirs (1855), Rahele Maikapara (1880), daha önce de bahsettiğimiz, Leton vatandaşlığı kabul eden Türk E. Sarkis (1866)⁵⁵ ve diğerleri. 1925 yılında yapılan ulusal sayımından sorana, Letonya bölgesinde ikamet eden 24 ve 1930 yılındaki sayım bilgilerine göre, 39 Türk kayıtlara geçmişti.⁵⁶

⁵⁴ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4411. l., 1–10. lp.

⁵⁵ LNA LVVA, 3234. f., 32. apr., 97642., 90130. l., 33. apr., 33951. l. [yabancı pasaportlar].

⁵⁶ Skujenieks T. (red.). *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā* [1930 yılı Letonya Üçüncü Ulusal Sayımı]. Rīga, 1930, 63. lpp.

Letonya ve Türkiye İlişkileri: Diplomatik ve Konsolosluk İlişkileri

20'li Yıllarda İlişkileri Kurma Yönünde Atılan İlk Adımlar ve Dostluk Antlaşması'nın İmzalanması

Türkiye ile henüz resmi ilişkilerin kurulmamış olmaması ve mülteci hareketinin halen aktif bir şekilde devam etmesi sebebiyle, 1920'li yıllarda Letonya Hükümeti bu konuda gerekli adımların atılmasına karar verdi. 1921 yılı yazında Letonya Dışişleri Bakanlığı'na, İstanbul'da yaşayan A.Tirums adlı bir vatandaşın mektubu ulaşmıştı. Mektubunda A.Tirums, Romanya ve İtalya hükümetleri Letonya vatandaşlarına transit vize vermedikleri için, Türkiye'den seyahatlerinin neredeyse imkânsız hale geldiğinden bahsetmişti. Bu mektuptaki bilgilere dayanarak, 18 Ağustos 1921 de Letonya Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olan Baltık Devletleri bölümü, Varşova Elçiliği'ne başvurarak, Romanya Elçiliği'nin bu konuyu halletmesi için yardım istedi. Daha sonra, 2 Eylül'de, Varşova Elçiliği tarafından hazırlanan resmi mektupta, mevcut sorundan bahsederek destek vermeleri için ricada bulunmuşlardı.⁵⁷

Oluşan anlaşmazlıklar ve mültecileri kapsayan bazı kişisel sorunlar Letonya Paris Elçiliği aracılığıyla çözülmeye çalışılıyordu. Örneğin, 1924 yılı Nisan ayında, Letonya Dışişleri Bakanlığı'na başvuran bir Leton vatandaşı, 1918 yılından beri Türkiye'de esir olduğu söylenen oğlu Mikelis Zagata'nın kimliğinin doğrulanması için yardım istemişti. Yardım edebilmeleri için, Bakanlık daha detaylı bilgilerden ve olayların oluş şeklini anlatan bir dilekçe

⁵⁷ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 45. l., 14., 15., 18. lp.

vermesini talep etmişti.⁵⁸ 5 Eylül 1924 te, Letonya Dışişleri Bakanlığı Pasaport bölümü, Varşova'daki Elçiliğinden, İstanbul'da yaşayan denizci Valdemars İvanovs'u, annesinin Letonya'ya giriş vizesinin onayladığına, ancak vizeyi alması için Moskova'daki Elçiliğine başvurması gerektiği konusunda haberdar etmesi için ricada bulunmuştu.⁵⁹ Letonya vatandaşlarının haklarını savunmak için, Türkiye ile olan ilişkilerinin tekrar aktif hale gelmesinin gerekli olduğu açıkça belliydi, ama finansal olanaklar çok sınırlıydı. Lakin 9 Ağustos 1923'te Letonya Dışişleri Bakanlığı, Roma'daki elçisi Mikelis Valters'a İtalya Hükümeti'ne, İstanbul'daki Letonya vatandaşlarını temsil etmesi ve onların haklarını savunması için başvuruda bulundu.

Roma Elçisinin İtalya Dışişleri Bakanlığı ile başlattığı görüşmeler 7 Aralık tarihinde İtalya tarafının kabulü ile olumlu bir şekilde sonuçlandı. 27 Aralık 1923 te M. Valters'in Riga'ya yolladığı telgrafta, sorununun olumlu bir şekilde çözüldüğüne ve bundan sonraki dönemde İstanbul'da yaşayan Letonya vatandaşlarının İtalya Konsolosluğu tarafından temsil edileceğine dair bilgi vermişti.⁶⁰

21 Ekim 1924'te, Dışişleri Bakanı Ludvigs Seja'nın Londra'daki Elçiliğine yazdığı mektupta, Cenevre'de yer alan Birleşik Milletler Meclisi toplantısında, Türkiye özel delegasyonu başkanı Fethi Bey ile tanıştığından ve Fethi Beyin, Letonya ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve kısa süre önce İsviçre ile imzaladıkları dostluk anlaşmasının aynısının Letonya ile yapılmaması için hiçbir engel göremediğinden söylediğini bahsetmişti. Ayrıca, Fethi Bey'e göre, iki ülke arasında sözleşme imzalama ve diğer görüşmeler, Londra'da bulunan Elçilikler aracılığıyla gerçekleşmeliydi. Bu konu ile ilgili Ankara'ya da yazacağına söz verdi. Bunun üzerinde Bakan L. Seja, Türkiye başkenti Ankara'da bu konu ile ilgili herhangi bir gelişmenin olup olmadığından emin olmak için Londra'daki Türkiye Elçiliği ile iletişime geçmişti. Letonya Elçiliğinin geçici yöneticisi Eduards Birins'in 20 Kasım tarihli raporuna göre, 17 Kasım tarihinde Türkiye Elçisi Zekai Bey tarafından kabul edilmişti. Resepsiyon sırasında, konu ile ilgili Ankara'dan hiçbir bilginin gelmediğini bildirmiş ama vakit kaybetmeden kendi hükümeti ile iletişime geçeceğine söz vermişti. Bunun dışında Letonya'nın ekonomik durumu hakkında çok ilgili olup ilintili diplomatik materyallerin, devlet bütçe taslağı gibi, tarafına gönderilmesini rica etmişti ve 20 Kasım'da materyaller eline ulaşmıştı.⁶¹

⁵⁸ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 900. l., 1., 2. lp.

⁵⁹ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 285. l., 22. lp.

⁶⁰ Aynı yerde, 195.-197. lp.

⁶¹ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5768. l., 1.-3., 6. lp.

4 Kasım 1924'te Moskova'daki yetkili kâtip Alfreds Birznieks, Dışişleri Bakanı L.Seja'ya, kısa bir müddet önce, Türkiye Büyükelçisi Akhmed Moukhtar Bey tarafından ziyaret edildiğine ve Türkiye devletinin "Letonya cumhuriyeti ile normal diplomatik ilişkileri kurmak" istediklerine dair bilgi verdi. Yakınlaşma isteği, iki ülkenin de Rusya ile ilgili benzer ve hatta aynı sorunlar ile karşı karşıya kalmalarından kaynaklanıyordu. Örneğin, sürekli devam eden sınır anlaşmazlığı (özellikle Kafkaslar bölgesinde), propaganda, Sovyet Birliği sınırları içinde yaşayan Türk vatandaşlarına karşı zulüm, Fransa'dan *de iure* kabulünü alan SSCB Deniz Savaş filusunun muhtemel güçlenmesi ve her an buldukları Bizerta'dan Karadeniz ya da Baltık Denizi'ne dönüş yapmalarından bahsetmişti. Türkiye Elçisi bir süre önce Meclis üyesi olarak seçildiğinden dolayı Ankara'ya geri dönüş için hazırlıklar yapıyordu ama Letonya ile ilgili konularla ilgilenmeye devam edeceği için siyaseti, ekonomiyi ve kültürü kapsayan materyallerin kendisine ulaştırması için ricada bulunmuştu. A. Birznieks de Elçilikte olan bütün bilgilendirme materyallerini sayın Elçiye vermişti.

Ayrıca, Letonya hakkında ek bilgi içeren ve Ankara'ya gönderilecek olan materyallerin Fransızca olmaları için Leton Hükümeti'ne özel ricada bulunmuştu. Fransızca "Türk aydın insanların" çok hakim oldukları bir lisandı. 11 Kasım'da Letonya Dışişleri bakanı L.Seja, A. Birznieks'a yazdığı cevap mektubunda, raporunu büyük ilgi ile okuduğunu ve altı hafta kadar önce, Ekim ayında, Cenevre'de Türkiye delegasyon başkanı Fethi Bey ile tanışıp ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla ilgili diyalogunun başlamış olduğundan bahsetti ve talep edilen materyallerini en kısa zamanda Moskova'ya yollaması için söz verdi. Ona göre, "Türkiye Devleti temsilcileri ile araları iyi tutmak her zaman iyi olacaktı."⁶² Ancak, Türkiye devletinin o sırada Londra'da kalıcı bir temsilciliğine sahip olmadığından dolayı görüşmeleri sürdürmek için Varşova Elçiliği seçildi.

Letonya basınında da Letonya ve Türkiye arasındaki "dostluk ve ticaret antlaşması" görüşmelerinin bundan sonra, başlangıçta düşünüldüğü yazıldığı gibi, Londra'da değil, Varşova'da devam edeceğine dair kısa bir bilgilendirme yazısı yayınlanmıştı.⁶³ 25 Kasım'da Londra'daki Letonya elçiliği gelişen durum ile ilgili geçerli bir açıklama almak için Dışişleri Bakanlığı'na başvuruda bulundu. 26 Kasım'da Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen açıklamada şöyle yazıyordu: Cenevre'deki Türkiye Devleti

⁶² LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 794. l., 3.-5. lp.

⁶³ Sarunas ar Turciju turpināsies Varšavā [Türkiye ile görüşmeler sürüyor]. *Brīvā Zeme*, 20.11.1924.; Latvijās - Turcijas sarunas [Letonya-Türkiye görüşmeleri]. *Latvijās Vēstnesis*, 20.11.1924.

temsilcisi görüşmelerinin gerçekleşeceği yer olarak Londra'yı belirlese de, Ankara'dan gelen rapora göre, Türkiye'nin Londra Elçiliği aşırı yoğun olduğundan, bizimle imzalayacakları sözleşmeyi Varşova'daki Elçiliğinde gerçekleştirmeye karar alınmıştı.

Bu bildirgeye dayanarak Varşova'daki elçi Martins Nukşa'ya da görev tanıtımı yollanmıştı. Ayrıca, E. Birins'ten Türkiye'nin Londra temsilcisine gelişmeler ile ilgi bilgi vermesi için talepte bulunulmuştu.⁶⁴

3 ve 10 Kasım'da Letonya'nın Varşova Elçisi M. Nukşa'nın telgraf aracılığı ile yolladığı raporda, Türk temsilcilerinin görüşmeleri sürdürmek için Varşova'yı seçtikleri ve yer değişikliğinin ana sebebinin ise Londra'daki temsilcilerinin yoğunluğu olmasından bahsedilmişti. M. Nukşa'nın kişisel görüşü ise, aslında Türk ve İngilizler arasında olan, Musul bölgesinde devam eden Kürt ayaklanmaydı. Bu arada, Estonya ve Finlandiya'nın Varşova'daki Elçilikleri de "dostluk anlaşmasını" imzalamaları için teklif almışlardı. Böylece, 1924 yılı 9 Kasım'da Varşovada'ki Türkiye Elçisi İbrahim Talî Bey, Mustafa Kemal'den ve Letonya'nın Elçisi M. Nukşa ise Letonya Başbakanı Janis Çakste'den "dostluk antlaşmasını" gerçekleştirmek için gerekli yetkilerini almıştı. 3 Ocak 1925 tarihinde, Polonya'nın başkenti Varşova'da, iki ülke elçileri tarafından "dostluk ve ticaret antlaşması imzalanmış oldu". Bu anlaşma da, karşılıklı resmi diplomatik tanıma olarak kabul edildi.⁶⁵

Antlaşmaya göre, iki ülke ve vatandaşları arasında "sarsılmaz bir huzur, gerçek ve kalıcı bir dostluk tesis edilecekti."⁶⁶ 31 Mart 1925 te Letonya Meclisi antlaşmayı onayladı ve 1 Nisan tarihinde Varşova'daki Elçiliğine rapor edildi.⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise, anlaşmasının onayı bir süreliğine, o anda daha önemli olan kendi iç sorunlar çözülmünceye kadar, gecikmişti.

7 Ocak 1926 da, Letonya Dışişleri Bakanlığı'nın Genel Sekreteri Hermanis Albats, Varşova'daki Elçisi M. Nukşa'ya yolladığı telgrafında, basında yayınlanan bilgilere göre, antlaşmanın Ankara'da da onaylandığını bildirdi. 9 Ocak'ta da N. Nukşa telgraftaki bilgileri doğrulasa da, kayıtlarda bu konu ile ilgili resmi hiçbir belgeye rastlanmamıştır.⁶⁸

⁶⁴ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5768. l., 5., 6. lp.

⁶⁵ LNA LVVA, 2575. f., 15. apr., 60. l., b. p.

⁶⁶ Anlaşmanın metni Fransızcadan Letoncaya çevirilmiş: *Dokumenti par Latvijas valsts starptautisko atzišanu, neatkarības atjaunošanu un diplomātiskajiem sakariem. 1918-1998* [Letonya'nın De iuire kabulü, bağımsızlığın yenilemesive diplomatik ilişkiler. 1918-1998], Rīga: Nordik, 1999, 118. lpp.

⁶⁷ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 794. l., 8. lp., 6. lp.; Likums par draudzības līgumu starp Latviju un Turciju. *Valdības Vēstnesis*, 07.04.1925.

⁶⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 2405. l., b. p.

Antlaşmanın imzalaması yolunda yapılan hazırlıklar ve bu antlaşmanın gerçekleşmesi, komşu devletlerin de dikkatini çekmişti. 6 Aralık 1924'te Letonya Tallinn Elçisi J. Seskis'in raporunda, Estonya Dışişleri Bakanı Karols Pusta'nın, kendisi ile iletişime geçip, Estonya Hükümeti'nin de Türkiye ile aynı antlaşmayı imzaladığına dair bilgi vermişti.

Karol Pusta, imzaladıkları antlaşmaların Sovyet Birliğinin hiç hoşuna gitmediğini ve ayrıca “bu tarz bir anlaşmanın siyasi bakış açısından da önemli olduğunu, çünkü Türkiye, Rusya'nın ilgisini çeken ve dış politikasında büyük rol oynayan bir ülke olduğunu” söylemişti.⁶⁹

Antlaşmasının imzalanması halk arasında da pratik bir ilgiye sebep olmuştu. Daha önce çözülemeyen özel konular ile yeni çözüm imkânları sunmuştu. 1925 yılında, Jekabs Abols adlı bir Letonya vatandaşı, Paris'teki Elçiliği aracılığıyla, Türkiye Hükümeti ile imzalanan antlaşmasına dayanarak, 1918 yılın Eylül ayında Bakü limanında yaşadığı kayıpları (görev aldığı geminin, limandan ayrılırken açılan ateş sonucu yanması) için tazminat başvurusunda bulunmuştu. Magnuss Mellis adlı bir vatandaş da, Türkiye Ordusu'nun eylemi sonucu Bakü'de kaybettiği mal varlığının tazminatı için başvurmuştu. Ancak, avukatlara göre, Lozan Anlaşması'nda böyle bir tazminat şekli hiç öngörülmemişti. Türkiye ve Letonya arasında imzalanan “ticari anlaşmasında” bunu belirten bir paragraf olsaydı eğer, sadece o zaman bu tarz tazminat isteme hakları olurdu.⁷⁰

“Dostluk Antlaşması'nda “da, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin de kurma gereksiniminin ifade edilmesine rağmen, uzun yıllar boyunca bu konu ile ilgili hiçbir adım atılmamıştı.

Diplomatik ilişkileri kurmak için resmi görüşmeleri başlamadan önce, iki ülkenin sporcuları arasındaki görüşmeler ve iletişim hızlı adımlarla ilerliyordu ve 22 Haziran 1924'te, Letonya Spor Derneği'ne ait stadyumda, beş bin seyircinin gözleri önünde, Letonya futbol takımı ve Türkiye Olimpik futbol takımı arasında ilk futbol maçı gerçekleşmişti. Bu maçta Türkiye Letonya takımını 3-1 lik bir skorla yenmişti.⁷¹ Bu vesile ile 20. yüzyıldaki diplomasi trafiği zarfında, sporcular arasındaki ilişkiler, diplomatik ilişkilerden daha önce başlamış oldu.

⁶⁹ LNA LVVA, 2574. f., 3. apr., 344. l., 2. lp.

⁷⁰ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 314. l., 1.-13. lp.; 1477. l., 1. lp.

⁷¹ *Ilustrēts Žurnāls*, 1924, Nr. 27, 571. lpp.

Riga'da Türkiye Cumhuriyeti Elçiliğinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1929-1932)

İki ülke arsında imzalanmış “Dostluk Antlaşması’na” rağmen, ülkelerde diplomatik temsilciliklerin olmadığından, Türkiye ve Letonya arasındaki ilişkiler çok pasifti. 30 Ocak 1929’da Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Bey, Letonya Dışişleri Bakanı Antons Balodis’e hitap eden bir mektup yollamıştı. Mektupta, iki ülke arasındaki ilişkileri desteklemek amacıyla, daha önce Türkiye Dışişlerinde başkanlık görevini üstlenmiş, şimdi ise danışmanı olan İbrahim Osman Beyi, Baltık Devletleri Türkiye Elçiliğini kurmak için, hükümetinin resmi temsilcisi (*charge d'affaires*) olarak atandığına dair bilgi vermişti.⁷²

6 Nisan’da, Letonya Dışişleri Bakanı A. Balodis, tanışma ziyaretine gelen, Riga’da ikamet edecek olan, yeni atanan Türkiye temsilcisi İbrahim Osman Beyi kabul etti.⁷³ İbrahim Osman Bey, 15 Nisan’da Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından verilmiş olan resmi vekâletnameyi A. Balodis’e sundu. A. Balodis, 25 Nisan tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na yolladığı yazıda, İ. Osman Beyin vekâletnamesinin kabul edildiğini ve bundan sonraki işbirliğinin başarılı bir şekilde gelişeceğinden emin olduğunu ifade etmişti.⁷⁴ 30 Nisan tarihinde Letonya Bakanlar Kurulu’nun resmi izni ile, İ. Osman Beyin Letonya’da resmi görevi de onaylanmış oldu.⁷⁵ Böylece, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, Türkiye önerisi ile başlatılmış oldu.

Riga’daki Türkiye temsilcisi diplomatik olaylara aktif bir şekilde katılıyordu. Mesela, 1929 yılı Haziran ayında, Estonya Hükümeti tarafından da akredite olan İbrahim Osman Bey, o sıralarda İsveç Kralı tarafından ziyaret edilen Tallin’e gitmişti.⁷⁶ İbrahim Osman Bey her sene, 29 Ekim’de, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşu yıldönümünde (Cumhuriyet Bayramı’nda), Riga, Ausekla sokağa No. 7’de bulunan Türkiye Elçiliğinde resmî kabul törenleri verirdi.

1930 yılındaki kutlamalarda, Türkiye temsilcisini, Letonya Başbakanı temsilcisi ve sekreteri M. Zanders, Meclis Başkanı adına – Yüzbaşı Arturs Bauce, Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Hermanis Albarts, diğer üst düzey yetkililer ve Letonya Ordusunun Karargâh Başkanı General

⁷² LNA LVVA, 2570. f., 3. apr, 833. l., 1. lp.

⁷³ Diplomātiskā kronika [Diplomatik kroniği]. *Latvijas Kareivis*, 07.04.1929.

⁷⁴ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr, 833. l., 1., 3. lp.

⁷⁵ Diplomātiskās ziņas [Diplomatik haberleri]. *Latvijas Kareivis*, 01.05.1929.

⁷⁶ Diplomātiskā kronika [Diplomatik kroniği]. *Latvijas Kareivis*, 27.06.1929.

Aleksandrs Kalejs tarafından ziyaret edip tebriklerini sunmuşlardı.⁷⁷ 21 Mart 1932 tarihinde iki ülke arasındaki işbirliğinde, kayda değer bir gelişme sağlanmıştı – yani, Letonya Dışişleri Bakanlığı ve Riga’daki Türkiye Elçiliği arasında, belirli vatandaş gruplarına (hükümet görevinde olanlara, askerlere, fakirler ve öğrencilere) karşılıklı ücretsiz vize verilmesine kararı alınmıştı. Bu karar 1 Ağustos 1932 de yürürlüğe girdi.⁷⁸

Ancak, 26 Ağustos 1932 de, Türkiye temsilcisi İbrahim Osman Bey tarafından hazırlanan ve Letonya Dışişleri Bakanı Karlis Zarins’e, finansal kısıtlamalardan dolayı, Türkiye Devleti’nin, Riga’daki Elçiliğini kapatmak zorunda kaldığını ve çok üzgün olduklarını ifade eden bir rapor sunmuştu.

3 Haziran tarihinde K. Zarins de, yolladığı cevap mektubunda, gelişen durum hakkında üzüldüğünü ifade etmişti.⁷⁹ Aynı günün ilerleyen saatlerinde, Letonya Cumhuriyet Başbakanı Alberts Kviesis, İbrahim Osman Bey’in veda ziyaretini kabul etmişti. Osman Bey bir gün önceden, 2 Haziran’da, Dışişleri Bakanlığı’na da veda etmişti.⁸⁰ Daha sonra Ankara’ya dönen İbrahim Osman Bey, Türkiye Dışişleri Bakanlığında bölüm başkanlığı yapmış ve 30’lu yılların ortasında Meclis üyesi olarak görev almıştı.⁸¹ Türkiye Elçiliğinin kapanması gözlerden kaçmamıştı. 1933 yılı 29 Ekim tarihinde, Letonya basınında yayınlanan bir makalede, o gün Türkiye Cumhuriyeti’nin 10. kuruluş yıldönümü olduğundan, ancak Letonya’daki Türk Elçiliği kapandığından dolayı, burada kutlamaların yer almayacağından bahsedilmişti.⁸²

30’lu yıllarda Türk dış politikasının temel çalışma prensipleri diğer büyük devletlerde görev yapan Leton diplomatlarının da ilgisini çekmişti. Mesela, Moskova elçisi Janis Seskis, 1932 yılının ikinci çeyreğindeki siyasi ve ekonomik faaliyetler hakkında hazırladığı yorumunda, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa’nın önderliğinde SSCB başkenti Moskova’ya gelen Türk siyaset ve iş adamlarından oluşan delegasyon ile ilgili bilgi vermişti. Ziyaretleri sırasında, Türk-Rus ilişkilerine dair övgü dolu sözlerin eksik olmadığından ve dış politikalarındaki ortak ilgilerinden bahsetmişti. Bunun yanı sıra Türk temsilciler tarafından

⁷⁷ Bakınız: Dīplomātiskā hronika [Diplomatik kroniği]. *Latvijas Kareivis*, 29., 30.10.1930.

⁷⁸ Ārlietu ministrija paziņo [Dışişleri Bakanlığın duyuru]. *Latvijas Kareivis*, 10.06.1932.

⁷⁹ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 833. l., 5. lp.

⁸⁰ Valsts prezidents [Letonya’nın Cumhurbaşkanı]. *Latvijas Kareivis*, 03., 04.06.1932.

⁸¹ “Pret Baltijas valstīm Turcijas sajut sirsniņu draudzību” (saruna ar Turcijas sūtni Nuri Batu) [“Baltık Devletlerine karşı Türkiye’nin hissettiği dostça duyguları” (Türkiye temsilcisi Nuri Batu ile sohbet)]. *Pēdējā Brīdī*, 13.11.1935.

⁸² Šodien Turcijas nacionālie svētki [Bugün Türkiye’nin bayramıdır]. *Pēdējā Brīdī*, 29.10.1933.

yapılan konuşmalarda, Türkiye'nin ulusal hedefleri vurgulanıp ön plana çıkarılmıştı. J. Seskis, güzel ağırlamanın ve çok pozitif duyguların etkisinin altında olan Türk delegasyon üyelerinin, Rus halkının yaşadığı yokluğun ve sefaletinin farkında bile olmadıklarından emindi.⁸³

20'li ve 30'lu yıllarda, sadece Leton Hükümeti'nin değil, Leton halkının da Türkiye'ye karşı artan ilgi ve tutum değişikliği kendini göstermişti. Bu pozitif değişim, tartışmasız, Riga'daki Elçiliğin sayesinde oluşmuştu. 1930 yılında, meclis üyesi Gotfrids Milbergs tarafından "Yeni Türkiye" adı altında, genişçe bir makale hazırlanmış ve savaş politika sektörüne bağlı olan "Latvijas Kareivis" (Leton askeri) dergisinde yayınlanmıştı. Makale, Türkiye antlaşması hakkında hazırlanmış ve Türkiye hakkındaki ön yargıları ve klişeleri bir tarafa bırakarak, devlet tarafındaki mevcut görüş ve düşünceleri yansıtmıştı.

"Leton halkında, eski zamanlardan kalma ve kök salmış bir görünüşe göre, Türkleri kültürsüz, barbar ve korkunç bir millet olarak biliyorlardı. Bunda Rus Çarı hükümetinin çok büyük payı vardı. Tabii zamanında, Türkiye gelişmiş Avrupalı devletlerden çok uzaktı. Fanatik bir İslam destekçisi olmalarından, ateş ve kılıçlar yardımıyla kendi dinlerini komşu devletlere de dayatmaya çalışmışlardı. Ama 12. ve 13. yüzyılda Hıristiyan şövalyeleri de aynısını yapmıyorlar mıydı? Gerçek şu ki, İslam sayesinde, Batı Avrupa'dan gelen esintilerin çoğu, Türk halkını etkilememişti. Avrupalıların gözünde, Türkler her zaman Asya'dan gelen ve dağlara, bozkırlara geri yollanması gereken yabancılardı. Rus Çarların bile ana hedeflerden bir tanesi, İstanbul'u Türklerden temizlemek ve Aya Sofya'nın kubbesinden kaldırılan hacı tekrar koymaktı. Savaşlar sırasında Türklerin çok geniş bölgelerini ele geçirmeleri, mesela şimdiki Balkan yarımadasının tamamı, Rusları bu tarz düşüncelere iten sebeplerden birisiydi. Balkan yarımadasında, Türk rejiminden memnun olmayan birçok millet yaşıyordu. Sık sık meydana gelen ayaklanmaları ve çeşitli huzursuzlukları bastırmak için, Türkler ellerinde silahlarla karşılık vermek mecburiyetindeydi. Bu da yetmezmiş gibi, oturmamış ekonomik durumu ve zayıf mali politikası durumunu daha da zorlaştırıyordu.

Sultan Mahmut reformlarına dek, Türkiye'de olağandışı bir hükümet gücü dağıtımı mevcuttu. İlçe yöneticileri çoğunlukla açık artırma yoluyla ilgili illere sahip oluyorlardı. Böyle bir durum, halk için çok yüksek vergi anlamına geliyordu, çünkü her ilin "paşası" da lüks bir

⁸³ Hoover Institution Archives, Latvian Embassy Sweden, box 12.

hayat sürdürme ve genişçe bir harem oluşturma peşindeydi. Buna bitmeyen savaşlar da dâhildi. Eskiden güçlü ve ihtişamlı olan Osmanlı İmparatorluğu'nda iç bölünmeler baş göstermeye başlamıştı. İlk ayaklanan Romanlar ve Sırlar olmuştu. Akabinde Yunanlar ve Bulgarlar dâhil oldu. Avrupa'daki muazzam iller yok olmaya başlamıştı ve yepyeni ülkelerin oluşumuna sebep olmuştu. Sırbistan, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve 1913 yılında, Balkan Savaşı'ndan sonra, ise Arnavutluk, yeni türemiş ülkelerdi. Türkiye sınırları Edirne'ye kadar çekilmişti.

1912-1913 yılında, büyük darbeden hemen sonra, "Yeni Türkler" (ilerici Türkler) reformların bir an önce hayata geçirilmesini talep edip, aksi takdirde devrim yapmak ile tehdit ettiler. Baskılayıcı bir iç savaş başlamıştı, çünkü muhafazakâr "Türkler" sultanları da dâhil, reform ya da yenilik kelimesini duymak bile istemediler. Ancak değişimi durdurmak için hiçbir hamleleri işe yaramamıştı ve Osmanlı İmparatorluğu için uğursuz gelen Dünya Savaşı'nı takiben gelen muazzam değişimlere zemin hazırlamıştı. 600 yıl boyunca var olan İmparatorluk hükmü ve onun dâhilinde canlı tutulan gelenek – görenekler birkaç ay içerisinde kökten değişmişti. Sultanın yerini Başbakan ve Meclis aldı. Haremler kapatıldı, hadimler dağıtıldı, kırmızı fesler, çarşaf ve peçeler yasaklandı. Giyim kuşam konusunda, Avrupai giyim tarzları önerildi. Arap alfabesi yerine Latin alfabesi tanıtıldı ve resmi yazışma ve basın alfabesi olarak ilan edildi. Tüm bunları felakete giden bir kehanet olarak öngörenler de olmuştu, itirazlara rağmen Türkiye'nin büyük reformcusu Kemal Paşa ise korkmadan ilerliyordu. O, halkın sevilen lideri haline gelmişti ve Yeni Türkiye kurulmuş oldu. Batıdaki müttefiklerin kendilerine mesken olarak düşündükleri İstanbul yerine Kemal Paşa, etrafı dağlarla çevirili olan Angora (Ankara) adında bir şehir buldu, hükümeti için gerekli binaları inşa edip, Türkiye'yi yeni başkentine kavuşturdu.

Yeni Türkiye'nin boyutları savaş öncesi ile kıyaslandığında, tabii aynı değildi – verimli, en iyi tütünlerin yetiştiği Makedonya toprakları eksik, Teselya'nın büyük bölümü yok, Suriye, Filistin, Arabistan ve Kuzey Afrika kıyılarındaki topraklar da artık Türkiye'ye ait değildi. Buna bakmaksızın, Türkiye hala devasa bir ülke idi. Nüfusu da pek çok ülkeden fazlaydı. Toprakları verimli ve dağlar kullanılmamış mineral ve metal kaynakları ile dolu, denizler balıklarla zengin. Ülke, muhteşem limanlara ve plajlara sahipti. Türkiye'nin ihracat listesi upuzundur, mesela, tütün, kükürt, damla sakızı, bal, deri hammaddesi, halılar, ipek, ispirto, şeker, şarap ve çeşitli meyvelerdir. Bizlerden ithal etmek istedikleri ağaç ve hammaddesi, parke, kaplama kontrplak, lastik ürünleri ve kâğıttır. Şimdiye dek Letonya ile ilişkilerde önemli bir gelişme kaydedilememiştir.

Türkiye'ye gidip Asyalı tarzını arayanlar büyük hayal kırıklığı ile karşı karşıya kalabilir. Mesela İstanbul: büyük, muhteşem, güzelliğiyle büyüleyen, tamamen Avrupa tarzı bir şehirdir. Nüfusu bir milyona yakın. Çok modern ve ticaret gemilerle dolu bir limana sahip bu şehirde ne fesleri, türbanları ya da peçeleri görmek mümkün değildi. Parlak vitrinli inanılmaz mağazalar artık bu şehrin ayrılmaz bir parçasıydı. Eski Türkiye'ye ait izleri şehrin eteklerinde (uzak bölgeler) gizlenmiş duruyordu. Galata ve Pera bölgelerinin Berlin, Riga ya da Varşova'dan bir eksiği yoktu. Türkiye para birimi hem istikrarlı ve hem de değerliydi. Maaş miktarları değişiyor: memur maaşları 40 liradan başlıyor 500 Türk lirasına kadar çıkıyordu. Hayat pahalılığı da bizimle kıyaslanınca tabii daha yüksekti. Türk Meclisi 400 üyeden oluşuyordu. Meclis üyelerin ve bakanların maaşları 500 liradır artı 500 lira da yol masrafı, kırtasiye ve temsil giderleri için veriliyordu. Kanuna göre hükümette görev alan her kimsenin, devlet ile ticaret yapan şirket ya da mağazalarda yer almaları yasaklanmıştı. Siyasi hayat gelişimi çok az. Sıradan vatandaşlar siyasete ilgi duymuyor, çoğunluk bakanlar hakkında bilgi sahibi değillerdi. Polis, Alman polisini örnek alıp, görevini en iyi şekilde yapıyordu. Türkler – misafirperver, barışçıl ve nispeten güvenilir bir ulustur. Mesela, Türk tüccarları, Yunanlılar ile kıyaslanınca, daha güvenilirdi. Ancak, Avrupa kültürünün yerleşmesiyle, Avrupa'ya özgün diğer, çok iyi olamayan, alışkanlıklar – barlar, gece hayatı ve çeşitli yolsuzluk skandalları boy göstermeye başlamıştı. İstanbul çeşitli dillerin konuşulduğu, uluslararası bir şehre dönüşmüştü. Alman yönelimi inkâr edilemezdi. Her yerde Almanca konuşmak mümkündü. Fransızca da yoğun olarak kullanılan bir lisandı.

İngilizce ve İtalyanca konuşanların sayısı ise daha azdı. “Yeni Türkiye” nin yepyeni bir kültürel yol çizmesi “Kuzey Küçük Asya” devletinde yeniçağın kapılarını aralamıştı.”⁸⁴

Letonya Meclis üyesi G. Milbergs, Türkiye ziyareti sırasında, İstanbul'da bulunan Türkiye Askeri Müzesi'ni görme imkânına sahip olmuştu. Müzedeki sergiden çok etkilenen G. Milbergs, ülkesine geri döndüğünde “Leton Askeri” adlı dergisi için Türkiye askeri Müzesi hakkında geniş kapsamlı bir makale hazırlamış ve müzedeki sergi tasarımını da Letonya'daki Askeri Müze için örnek olarak vermişti. G. Milbergs'in Türkiye ve Bulgaristan

⁸⁴ Milbergs G. Jaunā Turcija [Yeni Türkiye]. *Latvijas Kareivis*, 12.10.1930.

ziyaretleri sırasında yaşadığı diğer izlenimleri de içeren makaleler Letonya basınında yayınlanmıştı.⁸⁵

Türkiye Cumhuriyeti Adına Elçi Atanması Yönünde İlk Görüşmeler (1932–1935)

Türkiye, önemli, büyük ve Avrupa siyasetinde önemli bir rol oynayan bir ülke olarak, Letonya Hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı'nın ilgisini çekmişti. Bu durumu ispatlayan, Milletler Cemiyeti'nde üye olan Julijs Feldmanis'in 1932 yılının 19 Temmuz gününde, Türkiye'nin kabulü hakkında hazırladığı bir rapordur. Raporunda, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde kabulünün tam oy birliği ile kararlaştırıldığını yazmıştı. Türkiye'nin katılımının ise, Milletler Cemiyeti'nin anlamı ve saygınlığının artıracağına inanılıyordu. Azınlıklar konusu ise, Türk Devletine hiçbir koşul ileri sürülmemesine rağmen, asıl üzerinde çalışılması gereken konular arasında yer alıyordu.⁸⁶

Türkiye'nin uluslararası öneminin artışı ile Letonya'daki temsilci konusu yeniden önem kazanmıştı. 9 Haziran 1932 de, Türkiye *Charge d'affaires* – yetkili kâtabi Ercüment Ekrem Rezaizade Bey, Letonya'nın Varşova Elçiliğini ziyaret etti ve Türkiye Hükümeti'nin, iyi bilinen diplomat, Moskova Elçisi Hüseyin Ragıp Beyi, Letonya'nın olağanüstü elçi ve yetkili görevine atanması konusundaki planından bahsetti. E. Rezaizade Bey bu bilgilerin Letonya Hükümeti'ne iletilmesini rica etti. Aynı gün içerisinde, Varşova'daki Letonya temsilcisi Olgerts Grosvalds Letonya Hükümeti Genel Sekreteri H.Albats ve İdari-yasal bölümü Direktörü Vilhelms Munters'e telefon ederek konu hakkında bilgilendirdi.

Letonya Dışişleri Bakanlığı'nın geri dönüş reaksiyonu çok hızlıydı. Varşova'daki temsilcisi O. Grosvalds'tan, İdari-yasal bölümü Başkanı V. Munters'in kararı ile Türkiye tarafını incitmeden, kibar bir şekilde, atayacakları Hüseyin Ragıp Bey ile ilgili hiçbir sorunun olmadığından, ancak Riga'yı Moskova Elçiliğinin altında görmek istemediklerini anlatan ve yetkili kâtabinin Riga'da zaten bulunduğunu ve resmi bütün işlemlerinin Moskova'daki Elçiliğinin değil, Roma'daki Elçiliğinin üzerinden gerçekleştirilebileceğine dair bir raporun hazırlanması istenmişti. Türk tarafının yetkili kâtabi, böyle bir cevap olasılığı ile karşı karşıya kalabileceğini

⁸⁵ Seno slavas laiku atspīdums. Turcijas kara muzejā [Türkiye'nin askeri müzesindeki şöhretli zamanların yankıları]. *Latvijas Kareivis*, 14.09.1930.; G. Milbergs. Balkānu ceļojums [Balkanlar yolculuğu]. *Ceļotājs*, 1931, Nr. 3/4, 25.–28. lpp.; Valdēss R. Raibā pasaule. Ceļojuma piezīmes. Rīga, 1934, 75.–95. lpp.

⁸⁶ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5060. l., 16.–18. lp.

öngördüğünü itiraf etmişti ve hiç vakit kaybetmeden oluşan durum hakkında kendi hükümetini bildireceğine söz vermişti.

Ancak, teknik sebeplerden dolayı, yakın zaman çerçevesinde, Riga'ya Elçinin atanmasının da mümkün olamayacağından ve bu yüzden Varşova ya da Stockholm'deki Elçilikler üzerinden çalışmalarını sürdürmek zorunda kalacağından da söz etmişti. Riga'da görevde olan yetkili kâtibin yerine, tasarruf amaçlı bir temsilci sekreterinin yollamasında alınan kararını de açıklamıştı.⁸⁷

6 Mart 1933 te, Letonya'nın Moskova elçisi Afreds Bilmanis, şifreli bir telegram yardımı ile 20 Mart tarihinde beklenen, Türkiye'nin Moskova Elçisi Hüseyin Ragıp Beyin, Litvanya'nın Elçisi olarak akreditasyonu hakkında bilgi vermişti. Riga Alman basınında Türkiye'nin Moskova Elçisi ve Litvanya Dışişleri Bakanı arasında geçen görüşme ile ilgili bir makale yayınlamıştı. Hemen bunun ardından, 28 Mart'ta, Letonya Dışişleri Bakanlığı Doğu Devletleri Bölümü, bilgilerinin doğru olup olmadığını, aynı elçinin Tallinn'de de görev alıp almayacağını ve hangi tarafın böyle bir teklifte bulunduğunu araştırmak için, Moskova'daki Elçi A. Bilmanis'e talepte bulundu. Doğu Devletleri Bölümü Başkanı Janis Gilberts raporunda, "Moskova'da akredite olan elçilerin, Letonya Hükümeti'nin yanında akredite olmaları, arzu edilemez bir durumdur": diye yazmıştı. 30 Mart tarihinde Moskova Elçisi A. Bilmanis cevap raporunda ise, Estonya Elçisinin böyle bir uygulamadan hiç haberdar olmadığını ve oluşan durumun, aslında Litvanya'nın Sovyet Birliği ile samimi olan devletlere yakınlaşma arzusundan dolayı kaynaklandığını yazmıştı. Bildiğiniz gibi, Türkiye de o devletlerden biriydi. Bunun dışında, Litvanya'nın Moskova Elçisi Jurgis Baltrusaitis'in zaten bir zaman önce Ankara'da akredite olmuştu. 4 Nisan'da A. Bilmanis kendi görüşünü Letonya'nın Kaunas'taki ve Tallinn'deki Elçileriyle de paylaşmıştı. Kaunas'taki Elçi ise H. Ragıp'ın akreditasyon gününde kendisi ile konuşma fırsatını yakaladığını ve Ragıp Beyin söylediklerine göre "Türkiye Hükümeti'nin Letonya ve Estonya için Elçi atanmasını düşünmediğini" vurgulamıştı. Aynı zamanda R. Liepins, Kaunas'taki yeni Elçinin çok iyi bir izlenim bıraktığından bahsetmişti ve doğrusunu söylemek gerekirse, "hiç Türk'e benzemediğini, tam bir Avrupalıyı andırdığını", SSCB konularını içeren sohbetlerde ağırbaşlı davranıp ve durum değerlendirmesinden kaçındığını belirtmişti. Doğu geleneklerini de canlı tuttuğunu ifade etmek için, bütün bakanlığa gerçek Türk sigaralarını hediye etmişti. Ragıp Beyin Moskova'ya geri dönmesinden

⁸⁷ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 334. l., 1.-9. lp.

sonra Litvanya Dışışleri Bakanlığı'nın ofislerinde, sadece yarım aylı Türk malı sigaralar kullanılıyordu.

Letonya'nın Tallinn Elçisi Karlis Zarins'ın, Doğu Devletleri bölümü Başkanı, Karlis Freimanis'e söylediklerine göre, "Türk Elçi akreditasyon hakkında hep söylentiler varmış ama resmi bir talep hiç oluşturulmamıştı."⁸⁸

1934 yılı Eylül ayında, Milletler Cemiyeti toplantısı sırasında Cenevre'de, Letonya Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri V. Munters, Estonya ve Litvanya Dışışleri Bakanları ve Türkiye delegesi – Dışışleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey arasında, Letonya'daki Elçiliğin temsil bürosunun muhtemel yenilenmesi ve Elçi görevini üstlenmesi için, Varşova ya da Stockholm'de ikamet eden mevcut Elçilerden birinin atanması hakkında görüşmeler yer almıştı.

Görüşmelerin sonunda, bir sene sonra olması koşuluyla böyle bir şeyin aslında gerçekleşebileceği kanaatine varılmıştı. Çok benzer bir söz Estonya Dışışleri Bakanı J. Seljama'ya da verilmişti. Diğer yandan Litvanya Dışışleri Bakanı S. Lozaraitis, ülkesine atanacak olan Elçinin Mosova'da görevde bulunan mevcut Türkiye Elçisi olmasına itiraz etmedi.⁸⁹

16 Ekim'de Dışışleri Bakanlığın İdari-Yasal bölümü başkanı Janis Tepfers de, Milletler Cemiyeti Üyesi olan ve Cenevre'de bulunan J. Feldmanis'ten, Türkiye'nin Letonya Elçi pozisyonu için önerdikleri Berlin ya da Moskova'da bulunan Elçileri değil, Letonya hükümetinin tercih ettikleri adaylar arasından seçilmesi için talepte bulunmuştu. Aynı gün içerisinde J. Tepfers, Letonya'nın Paris'teki Elçi O. Grosvalds'tan, orada bulunan Türk Elçiliğinin de fikrini öğrenip kendi hükümetine, Baltık Devletleri için (ortak) kurulacağı Elçiliğinin Riga merkezli olması yönünde ısrar etmesi için emir vermişti. 6 Kasım tarihinde Fransa Elçisi Fuat Bey ile buluşan O. Grosvalds konu ile ilgili sohbet ettiler ve Fuat Beyin söylediklerine göre, Türk Hükümeti'nin Riga merkezli Baltık Devletleri Elçiliğinin kurulması ancak 1935 yılı Haziran ayında, yeni devlet bütçesinin onaylamasıyla birlikte gerçekleşebileceğini söylemişti.⁹⁰

16 Ekim'de benzer bir görev Letonya'nın diğer Elçilerine de verildi. Mesela Londra'daki Elçi K. Zarins, 24 Kasım tarihinde Türkiye'nin Büyük Britanya Elçisi Ali Fetih Bey ile konuştüğünü raporladı. A. Fethi Bey – Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı iken, Riga merkezli Baltık Devletleri Elçiliği kurulmuştu. Sohbet esnasında Londra Elçisi K. Zarins, Elçiliğinin tekrar kurulmasının, iki ülke arasındaki ekonomik faydaların artırılması açısından önemli bir etken olduğunu söyledi. A. Fethi Beyin bu konuda

⁸⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 7194. l., 1.-9. lp.

⁸⁹ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 10., 17. lp.

⁹⁰ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 1389. l., 1.-3. lp.

çok duyarlı olduğunu ve Letonya tarafının bakış açısını kendi hükümetine iletceğini söyledi. Berlin Elçisinin de aynı tarihli raporunda, Türkiye Berlin Elçisi Hüsnü Bey ile görüşme yaptığını, kendisini nezaket ile dinlediğini, ancak Türkiye'nin Stockholm Elçisinin orada olmadığını, yetkili kâtip görevini üstlenmiş bir temsilcinin olduğunu söylemişti.⁹¹

1934 yılın sonlarında Stockholm'de ikamet eden Türk Elçinin Riga için atanması konusundaki tartışmalar hala aktif bir şekilde devam ediyordu. Türk diplomatların verdikleri sözler kafa karıştırıcıydı ve tartışmaların gidişatı kaotik bir yön almaya sebep olmuştu. 24 Kasım'da Tallinn Elçisi R. Liepins telefonda, Türkiye'nin Tallinn Elçi atanmasının beklendiği yönünde bilgi vermişti.

26 Kasımda, Letonya'nın Moskova Elçisi A. Bilmanis'in raporuna göre, Türkiye'nin Moskova Elçisi, Stockholm'de ikamet eden ve Riga'ya atanması düşünen Elçi Ragıp Raif Bey için Letonya Hükümeti'nin kabulünü istemişti. Aynı gün içerisinde, Letonya Dışleri Genel Sekreteri V. Munters bu konu ile ilgili ek bilgi talep etmişti.

Ertesi gün, 27 Kasım'daki Letonya'nın Tallinn Elçisi R. Liepins'in raporundaki bilgi –Stockholm'deki Türkiye Elçisinin telgraf yardımıyla Moskova'daki Elçinin Tallinn'e atanması için Estonya Hükümeti'nden kabul istemesi, karışıklığın daha da artmasına sebep vermişti. Estonya Hükümeti oluşan durumu araştırıp talebi reddetmişti.⁹²

7 Aralık 1934 te, Birleşik Devletleri Meclisi sürekli üyesi J. Feldmanis'in Cenevre'den yolladığı raporunda, Türkiye Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Bey ile konuştuğunu ve Rüştü Beyin söylediklerine göre, Riga'da görev alması için Moskova'daki Elçisinin, Tallinn'e ise Stockholm'deki Elçinin atanması Türkiye Hükümeti tarafından onaylanmıştı. Daha sonra, Bakanın bilgi karışıklığı yaşadığı ortaya çıkmıştı. 7 Aralık'ta karışıklık çözülmüş ve J. Feldmanis raporunda, Riga'ya mevcut Stockholm Elçisinin, Tallinn'e ise Moskova Elçisinin atanmasını doğrulamıştı. 11 Aralık tarihli raporunda ise, Letonya tarafının isteği doğrultusunda, Stockholm'deki Elçinin Riga akreditasyonu hakkında hükümetin kabulü için, Ankara'dan talebin yollandığını, ama daha sonra karşılaştığı Türkiye Dışişleri Bakanı'ndan, talebin aslında bir ay önce yollandığına dair bilgi aldığını yazmıştı. 17 Aralık'ta, İdari ve Protokol Bölümü Başkanı A. Klampe, J. Feldmanis'e yazdığı cevap raporunda, Ankara'dan yollanan kabul talebini, Estonya Hükümeti'ne yolladıkları Moskova'daki Elçilerinin akreditasyon talebi

⁹¹ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 5., 6., 7. lp.

⁹² LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 9., 10. lp.

ile beraber aldıklarına dair bilgi vermişti. Ancak, Türk Hükümeti'nin yolladığı talep, daha önce Cenevre'de Tefvik Rüştü Bey ve Estonya Dışişleri Bakanı Seljama Beyin anlaştıkları gibi olmadığından, Estonya Hükümeti akreditasyon talebini geri çevirmişti. Durum böyleyken, Letonya Hükümeti de “Tallinn'deki işler çözülene kadar” beklemeye karar vermişti. J. Feldmanis'ten de Türkiye delegesini uyarması ve “Letonya hükümetinin birkaç ay önce, yeni atanmış İstanbul Fahri Konsolosu Arifi Bey için atama emri verilmesini talep ettiğini, ancak talebinin Türk tarafından hala yapılmadığı hatırlatması, bu yüzden de Konsolos'un henüz göreve başlayamadığını anlatması istenmişti. Letonya'nın Tallinn'deki temsilcisi R. Liepins ise, 5 Ocak 1935 tarihli raporunda, Estonya hükümetinin Türkiye'nin Moskova Elçisinin, Estonya temsilcisi olarak atanmasını kesinlikle kabul edilmeyeceğini yazmıştı.⁹³

5 Ocak 1935 tarihli, Stockholm Elçisi Peteris Seja tarafından hazırlanan rapor, durumu daha detaylı bir şekilde açıklıyordu. Türkiye temsilcisi Ragıp Raif Bey Letonya temsilcine başvurup, Letonya'nın onun akreditasyonu ile ilgili talebini alıp almadığını sormuştu. Temsilcisi ve kendi ülkesinin Dışişleri Bakanlığı ile arasındaki iletişimsizlik P. Seja'yı çok şaşırtmıştı. Daha sonra ise Estonya yetkili temsilcisi Oto Grants'ın P. Seja'ya anlattıklarına göre, birkaç hafta kadar önce, Ragıp Raif Beyin kendisini bürosunda ziyaret edip, telgraf yardımı ile Türkiye'nin Moskova Elçisinin Tallinn'e atanması için, Estonya Hükümeti'nin kabulünü “acil olarak” talep etmişti. Talebi Estonya'ya gönderdikten hemen sonra, Dışişleri Bakanı J. Seljama, telefon görüşmesinde “Türkiye'nin attığı bu adım” karşısında, çok şaşırdığını itiraf etmişti.

Ayrıca, P. Seljama'nın O. Grants'a verdiği bilgilere göre, 1934 yılı Eylül ayında Cenevre'de, Baltık Devletleri Dışişleri Bakanları ve Türkiye Dışişleri Bakanı arasında geçen görüşmede, sadece Litvanya Dışişleri Bakanı Türkiye'nin Moskova Elçisini kendi ülkesini de temsil etmek için kabul edebilecekleri yönünde görüş bildirmişti. Letonya adına görüşen V. Munters ve Estonya Dışişleri Bakanı J. Seljama ise, kendi ülkelerini temsil etmek için kesinlikle Varşova ya da Stockholm'de görevde bulunan Elçinin atanmasını talep etmişlerdi.⁹⁴

5 Ocakta, Stockholm Elçisi P. Seja, Estonyalı meslektaşlarına, Türkiye ve SSCB Elçileri arasındaki dostça ilişkiler hakkında kaygı duyduklarını belirtmişti. Estonya'daki temsilciliğe Sovyet basınında yer alan “Baltık

⁹³ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 11.-15. lp.

⁹⁴ LNA LVVA, 2574. f., 2574. f., 2. apr., 6679. l., 53. lp.

Devletlerinde ve İskandinavya’da Sovyetlere karşı entrika” adlı haberin kaynağının, gerçek olup olmadığının ve çeşitli yollarla Türk diplomatların SSCB ilişkilerinin tespit edilmesi için emir verilmişti. Her ne olursa olsun, R. Liepins’in kendisi de, Türk Elçi Ragıp Raif Bey ve SSCB temsilcisi Aleksandrs Kolotnajs arasındaki ilişkilerin gayet iyi olduğundan haberdardı. “Raif Beyin haber aldığı her yeni bilgiyi, A. Kolontajs da bir saat içinde öğrenmiş olurdu.” “Raif Bey kendisi tehlikeli bir diplomat değildir”, ancak Türklerin SSCB’yle yakın ilişkileri yüzünden, Raif Bey’e karşı da daha dikkatli olunmasını tavsiye etmişti. Türkiye hükümetinin, Cenevre’de konuşulanları yok sayarak, Moskova’daki Elçinin Tallinn’e atanmasını talep etmesi, Sovyet Rusya’nın muhtemel entrikası da olabilirdi. Bu, muhtemelen Baltık Devletlerinin, özellikle Tallinn Konferansı sırasında imzaladıkları antlaşma sonrasında, birbirlerine giderek daha fazla kenetlenmelerinin, bazı büyük komşu devletlerin hoşuna gitmediğine dair bir işaretti.⁹⁵

Ancak 15 Ocak 1935 te, Letonya Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Karlis Ulmanis, Türkiye’nin Stockholm Elçisi Ragıp Raif Beyin, Riga’ya atanması için Meclisten ve Başbakanıdan resmi kabul talebinde bulunmuştu. Meclis kabul talebini aynı gün içerisinde onaylamıştı, Başbakan A. Kviesis ise 17. Ocak tarihinde onayını vermişti. 23 Mart’ta Estonya Dışişleri Bakanlığına gelen bilgilere göre, Türkiye Hükümeti Varşova’daki elçiliği aracılığıyla, Stockholm’de görevde bulunan Elçisinin Tallinn’i de temsil etmesi için, Estonya Hükümeti’ne kabul talebinde bulunmuştu. Bu talep Estonya Hükümeti tarafından da kabul edilmiş ve böylece bu konudaki anlaşmazlıklar sonunda çözüme kavuşmuştu.⁹⁶

Letonya-Türkiye İlişkileri (1935–1940)

Letonya Dışişleri Bakanlığı Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politika gelişmelerini mümkün olduğunca yakından takip etmeye çalışıyordu, bu yüzden başka ülkelerde ve uluslararası organizasyonlarda görev alan Letonya temsilcileri Türkiye temsilcileri ile ilişkileri canlı tutmaya özen gösteriyorlardı. Mesela, 9 Mart 1935 te, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde, Milletler Cemiyeti Letonya Ataşesi Karlis Kalnins Türkiye temsilcisi Kemal Hüsnü Bey ile görüşmesinde, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuştuğunu anlatmıştı. Kemal Hüsnü Bey, Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı saldırgan niyetler beslemediğini,

⁹⁵ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 18., 19. lp.

⁹⁶ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr., 381. l., 21. lp.

Trakya'daki askeri yerleşiminin de “sadece sınır güvenliği ve Balkanlardaki *status quo* pozisyonunu korumak” amaçlı olduğunu açıklamıştı. Konuyla ilgili patırtılar da çok gereksizmiş aslında. K. Kalnins, Bulgaristan delegeleri ile de konuştuktan sonra, tarafların bakış açılarının hayli farklı olduğunu öğrenmişti.⁹⁷

Moskova'da bulunan temsilcisi Fricis Kocins, 9 Mayıs'ta, Kızıl Ordu Genel Karargâhı tarafından Letonya askeri Ataşesi Karlis Lejins için düzenlediği veda organizasyonda, Fransa, Çekoslovakya ve Türkiye'den askeri temsilcileri de yer aldığını 10 Mayıs 1935 tarihli raporunda yazmıştı.⁹⁸

Türk diplomatları da Baltıklardaki durum ile ilgili girişimlerde bulunmuştu. 26 Şubat 1935 te, Letonya'nın Varşova Elçisi Mikelis Valters, Elçiliğinde gerçekleşmiş sohbet esnasında, Türkiye Elçisi Ferit Tek Beyin, SSCB ve diğer devletlerin temsilcilerinden farklı olarak, gelecekte imzalanacak olan muhtemel “Doğu Antlaşması”nın temel fikirleri hakkında oldukça şüpheyle yaklaştığını raporunda yazmıştı. 2 Mart tarihli “Doğu Antlaşması” hakkındaki bir başka raporunda ise, Varşova Elçisi, Türk Elçisinin söylediklerinin kendisini şaşırttığını ifade etmişti. Önceki görüşmelerde Fransa'nın ifade ettiği bakış açısına olumlu yaklaşan Elçi, şimdi ise: “Doğu Antlaşması kavramsal olarak Almanya'ya karşı olacak şekilde hazırlanmıştı. Almanya için bu anlaşılabilir bir durumdu. Ancak Fransa, Sovyet Rus Ordusunun Almanya sınırına kolayca yaklaşabilmesini arzu etmişti. Antlaşmasının askeri yardım kuralına sadık kalınırsa, Sovyet Rus Ordusunun Almanya topraklarına yaklaşmasını hiçbir şey engelleyemezdi. Baltık Devletlerine gelince – hiç uğraşmadan, hemen elde edebilecekleri menfaatlerden faydalanmak daha akıllıca olurdu. Gelecekte “Doğu Antlaşması” belki daha büyük faydalar vaat edebilir, ama şimdilik Polonya'nın doğu politikasına uymak, kendileri için yapabilecek en büyük iyiliktir.”⁹⁹

Kurulan Elçilik, Baltık Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olmuştu. 10 Ağustos 1935 te, Baltık Devletleri Elçisi Nuri Batu Beye ve ailesine (eşi, kızı ve oğlu için de) vizeleri Letonya'nın Paris elçiliği tarafından verilmişti.¹⁰⁰ 24 Ağustos'ta ise, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Mustafa Kemal Atatürk de, Letonya Hükümeti'ne gönderilecek olan, Nuri Batu Beyin akreditasyon mektubunu imzalamıştı.¹⁰¹

⁹⁷ Hoover Institution Archives, Latvian Embassy Sweden, box 9.

⁹⁸ Aynı yerde, box 12.

⁹⁹ Aynı yerde, box 10.

¹⁰⁰ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 1699. l., 1. lp.

¹⁰¹ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr, 833. l., 9., 10. lp.

1935 yılın sonbaharında, Tallinn ve Kaunas'taki akreditasyondan sonra, Nuri Batu Bey Riga'ya gelmişti. 12 Kasım'da kaldığı "Roma" otelinde basın toplantısını düzenlemişti. Elli yaşındaki, Fransız, Alman ve Rus lisanlarına hâkim olan diplomat, o ana kadarki kariyeri ile herkesi tanıştırdı. Hâkim ve şehir başkanının ailesinde, Malatya'da dünyaya gelmişti. 1924 yılında Tiflis Fahri Konsolosu görevini almış, daha sonra Lahey'de Dışişleri Bakanlığı'nda bölüm başkanlığı ve yetkili kâtip görevlerini yapmıştı. Yeni kurulan Elçilik ikametgâhının bütün Baltık Devletlerinde sırasıyla bulunacağı yönünde söz verse de, bu hiç gerçekleşmedi. Elçi, ailesinin de (eşi ile kızı, oğlu ise İngiltere'de eğitimine devam ettiği için gelememişti) Tallinn'e geldiğini anlatmıştı. Konuşmasında: "Gücüm yettiği kadarıyla, Baltık Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerini, özellikle de ticari olanları, tekrar canlandırmaya özen göstereceğim. İlk izlenimlerime göre, en çok tütün ve pamuk ithalatı yapılabilir. Kendi dış politikasına gelince, Türkiye Cumhuriyeti barışı destekleyen ve Milletler Cemiyeti'ne üyeliği olan sadık ve Baltık Devletlerine karşı içtenlikle dostça duygular besleyen bir ülkedir."¹⁰² 14 Kasım tarihinde Nuri Batu Bey, akreditasyonu için, Letonya Başbakanı A. Kviesis tarafından kabul edildi. Törende Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı K. Ulmanis, Dışişleri Bakanlığın Genel Sekreteri V. Munters, Doğu Bölümü başkanı K. Freimanis ve İdari Protokol bölümü başkanı A. Kampe de yer almıştı. Yeni Elçi Başbakanlık Sarayına atlı birliğin eşliğinde gitmişti.¹⁰³ Letonya basınında çıkan haberlerde ise "Türkiye Cumhuriyeti Elçisinin Letonya'ya gelmesi, iki ülke arasında yıllarca süren ilişkilerin dostça bir onayıdır": diye yazıyordu.¹⁰⁴

1936 yılı Şubat ayında Elçi Letonya'yı ikinci defa ziyaret etti. Bu sefer de yerli basına geniş bir röportaj verip, yeni atanan İstanbul Fahri Konsolosu Mustafa Arifi Bey ve Necmeddin Meto Beyin ise Baltık Devletleri Ticaret Ataşesi olarak göreve başlayacağı için çok memnun olduğunu ifade etti. Güzelliği ile büyülen Letonya doğasına ve çalışkan çiftçilere övgülerini de unutmadı.¹⁰⁵

¹⁰² "Pret Baltijas valstīm Turcija sajut sirsniġu draudzību" (saruna ar Turcijas sūtni Nuri Batu) ["Baltık Devletlerine karşşı Türkiye'nin hissettiği dostça duyguları" (Türkiye temsilcisi Nuri Batu ile sohbeti)]. *Pēdējā Brīdī*, 13.11.1935.

¹⁰³ Pāvesta vēstnieka un Turcijas sūtņa akreditēšanās pie valsts prezidenta [Elçinin ve Türkiye temsilcisinin akreditasyonu]. *Rīts*, 15.11.1935.

¹⁰⁴ Latvijas attiecības ar Turciju [Letonya Türkiye ilişkileri]. *Rīts*, 11.11.1935.

¹⁰⁵ Jaunajā Turcijā izzūd rakstītnepratēji. Saruna ar Turcijas sūtni Latvijā [Yeni Türkiye'de okumayamza bilmeyenler azalıyor. Türkiye'nin Letonya temsilcisi ile sohbeti]. *Rīts*, 23.02.1936.

İlerleyen senelerde, Tallinn’de oturmasına rağmen, Letonya’yı da ihmal etmiyordu. Zaman zaman Letonya basınında yer alan haberlerde, Elçinin Riga’ya yaptığı ziyaretlerden ya da diğer etkinliklerden söz edilmişti. Örneğin, 10 Ağustos 1937 de, Riga’ya yaptığı ziyaret sırasında Letonya Dışişleri Bakanı V. Munters’e yeni atanan Baltık Devletleri Türkiye Ticaret Ataşesi (N. Meto Beyin yerine gelen, ama görevini Stockholm’den sürdürecektir) Hayrettin Şen Ozan Beyi takdim etmişti.

Elçiliğin siyaseti dışındaki eylemlerden bahsetmezsek olmaz. Örneğin, 22 Mayıs 1939 da, Türkiye Elçiliği, 18-25 Eylül tarihleri arasında İstanbul’da yer alacak 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarih Öncesi Arkeoloji Kongresi’ne katılması için teklifte bulunmuştu. Haziran ayında, Riga’da konu ile ilgili konuşulmuştu, ancak Eğitim Bakanlığı ve Letonya Üniversitesi her ikisi de konu ile ilgilenmediklerini açıklamışlardı. 29 Ekim’de Dışişleri Bakanlığı bununla ilgili Tallinn’deki Türk Elçiliğini bilgilendirdi.¹⁰⁶

1934 yılı Mayıs ayından itibaren Letonya Cumhuriyeti’nde otoriter yönetim şekli mevcuttu. Letonya halkının ve hükümet kurumlarının dikkatleri, Mustafa Kemal Atatürk’ün etkisiyle Türkiye’ye doğru çevrilmiş durumdaydı. Leton edebiyat ve siyaset yazarı Aleksandrs Grins tarafından yazılmış ve 1935 yılında yayınlanmış olan, Mustafa Kemal Atatürk’ü anlatan kitabı, bunun bir ispatıdır.¹⁰⁷

20 ve 30’lu yıllar arasında, Riga’da yer alan Türkiye Elçiliğinde sekreter ve tercüman görevlerinde çalışan Yakutistan doğumlu, Tatar ve Letonyalı Anna Malejniece’nin oğlu, Leton vatandaşı, Abdullah Husnetdinovs, (Hüsnettin) Letonya basınında, Türkiye’nin popülaritesini artıran makaleler yazıyordu.¹⁰⁸ 30’lu yılların ikinci yarısında, Husnetdinovs, hem Letonya hem Türkiye basın temsilcisi olarak aktif bir şekilde çalışıyordu.¹⁰⁹ 9 Eylül 1935 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde Husnetdinovs tarafından yazılmış, Letonya kültürünü anlatan bir makale yayımlanmıştı.¹¹⁰ 1938 yılında, Letonya Finans Bakanlığı, Letonya’da üretilen ürünleri anlatan bir sergi katalogunun Türkçeye çevirmesini istemişti. Bunun haberini duyar

¹⁰⁶ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6942. l., b. p.

¹⁰⁷ Grins A. *Mustafa Kemal: jaunās Turcijas nodibinātājs* [Mustafa Kemal Atatürk, Yeni Türkiye’nin kurucusu]. Rīga, 1935.

¹⁰⁸ Ščerbinskis V. *Ienācēji no tālienes* [Uzaklardan gelenler], 17. lpp. Bakınız: Husnetdins A. Turcijas miera un saskaņas politika [Türkiye’nin barış ve fikir birliği politikası], *Brīvā Zeme*, 29.08.1935.

¹⁰⁹ Dzirkalis K. Ko stāsta Cēsu turku kapi [Türk askeri mezarlığı bize ne anlatır]. *Cēsu Vēstis*, 25.09.1936.

¹¹⁰ Raksti par Latviju Turcijas presē [Letonya ile ilgili makaleler Türk basınında]. *Rīts*, 18.09.1935.

duymaz, İstanbul'daki Fahri Konsolos A. Kacens Bakanlığa uyarı bir telgraf göndermişti. "Abdullah Husnetdinovs'un Türkçesinin "kabul edilemez kadar" eski tarz" olduğunu yazmıştı. Aynı gün içerisinde yolladığı daha detaylı bir mektubunda, Türkiye'nin Letonya Fahri Konsolu A. Berker Beyin söylediklerinden alıntı eklemiş: "Husnetdinovs'un Türkçesinin "30 yıl önce konuştukları Türkçe gibiymiş" ve "bugünlerde Türkçenin, Arap ve Farsça kelimelerden arındırılmasına büyük özen gösterilmektedir. Kötü Türkçeyle çevrilmiş bir broşür, burada hakaret olarak algılanabilir": diye yazmıştı.¹¹¹

Aynı zaman dilimi içerisinde, Letonya ve Türkiye arasındaki spor ilişkileri de gelişmekteydi. 4 Ağustos 1936 da, Letonya basketbol takımı, Berlin Olimpik Oyunları öncesi, hazırlık karşılaşmasında Türk takımını 23-5 skoruyla kolayca yenmişti.¹¹² 1938 yılı Nisan ayında, Tallinn'de gerçekleşen güreş yarışmalarında, Letonyalı güreşçi Krisjanis Kundzins, Berlin Olimpik Oyunları şampiyonu Türk güreşçi Yaşar Erkan'ı yenmişti.¹¹³ 1939 yılı 6 Mayıs'ta, Riga'da gerçekleşmesi planlanan Türk-Leton güreşçilerin karşılaşması, bazı Türk güreşçiler Helsinki'deki yarışlarda sakatlandıkları için son anda iptal olmuştu.¹¹⁴

6 ve 7 Ağustos 1937 de, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Silahlı Kuvvetleri temsilcileri Letonya'ya gelmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin Deniz Filosu Kaptanı Kemal ve Kaptanı Şerit, İsveç bayraklı "Drikalant" adlı vapur ile Riga limanına yanaştılar. Fahri Konsolos O. Kellers'in eşliğinde Riga şehrini, Jurmalā'yı ve Riga Kardeşler Mezarlığı ziyaret ettiler.¹¹⁵

30'lu yılların ikinci yarısında, Cesis şehrinde bulunan Türk Askeri Mezarlığı'ndaki anıtının yenilenmesi ile ilgili konular gündeme gelmişti. Anıtının mevcut taşı kırılmıştı ve üzerindeki yazılar okunamayacak hale gelmişti. 30'lu yılların başlarında ise, Cesis'teki izciler grubu kabristanını temizleyip, dağılmış olan mezarları da toparlamışlardı. 30'lu yılların ortasında ise Türk Askeri Mezarlığı Anıtlar Yönetim Kurulu'nun sahipliğine geçmişti. 1936 yılında, Cesis askeri mezarlığı komitesi başkanı K. Dzirkalis, Riga'daki Türkiye Cumhuriyeti Fahri Konsolosu Otto Kellers'i ziyaret edip, Türk Askeri Mezarlığı'nın toparlamasını teklif etmişti. Dzirkalis'in teklifi büyük ilgiye neden olmuştu ve Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği, mezarlığın

¹¹¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 5. lp.

¹¹² Latvija-Turcija 23-5. *Sporta Pasaule*, 05.08.1936.

¹¹³ Eiropas meistarsacikstes Tallinā sākušās [Tallinn'deki Avrupa karşılaşmaları]. *Jaunākās Ziņas*, 25.04.1938.

¹¹⁴ 10 turki cīnīsies Rīgā [10 Türk Riga'da yarışacaklar]. *Rīts*, 03.05.1939.; Turcijas cikstoņi Rīgā nestartēs. *Brīvā Zeme*, 04.05.1939.

¹¹⁵ Turcijas jūras virsnieki Rīgā [Riga'daki Türk Deniz subayları]. *Brīvā Zeme*, 07.08.1937.

derlenip toparlanması için 1500 Lat para yardımında bulunmuştu. Çok geçmeden Cesis Belediyesi tarafından hazırlanan Mezarlık yenilenmesi projesi, Riga'daki Türkiye temsilcisi Abdullah Hüsnettin'e sunulmuştu.¹¹⁶

13 Mayıs 1937 de, Türkiye Fahri Konsolos O. Kellers'in eşliğinde Türkiye Elçi Nuri Batu Bey Cesis'i ziyaret etmişti. Cesis Şehrinin Başkanı Rudolfs Kauce ve şehir mimarı olan Janis Kezbers Türk misafirlere Askerler Mezarlığı'nı tanıtmıştı. Mezarlığının etrafını duvar ile çevirmesine, dağılan mezarların toparlanmasına ve 1,95 metre yüksekliğinde bir anıt heykelinin dikilmesine karar verilmişti. Projenin, Cesis Anıtlar Kurulu tarafından yapılmasına karar verilmişti ve projenin gidişatı ise, Cesis şehri yapı teknisyeni Krisjanis Smilskalns¹¹⁷ tarafından kontrol edilecekti. Proje başlatıldı ve çok geçmeden, 1937 yılı 26 Eylül'de anıt mezarlığının açılış töreni yapılmıştı. Anıt heykeli Türk sembolü – yıldızlı yarım ay ile süslenmişti.

Yanında yerleştirilmiş bronz plakanın üzerinde ise Türkçe ve Letonca 'da 26 askerin isimleri yazılmıştı. Yüzlerce insanın, Letonya Ordusu ve hükümeti temsilcilerinin de katıldığı törene, Varşova'da ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti Baltık Devletleri Askeri Ataşesi Mithat Akçakoca ve Türkiye Elçisi Nuri Batu Bey de katılmış ve katkılarından dolayı herkese içtenlikle teşekkür etmişti. Törenin ilerleyen dakikalarında iki ülkenin ulusal marşlarının çalmasıyla anıt heykelinin açılışı gerçekleşmişti. Letonya ordusunun Daugavpils'in 8 inci piyade tugayın komutanı Albay Karlis Şepko, Savaş Bakanı ve Ordu Komutanı adına çelenk bıraktı. Anıtın yanında saygı duruşunda duran tören mangası da vardı. Cesis şerhi başkanı R. Kauce çelengini bırakırken, "mezarlığa iyi bakmak ve güvende tutmak " için söz vermişti.

Törenin sonunda Türk temsilcileri İslam geleneklerine göre, sesiz bir dua ettiler. Sonra ise protokol üyeleri için, Cesis Kalesindeki albaylar kulübünde verilen kutlama kahvaltısına katılmışlardı.¹¹⁸

¹¹⁶ 23 turki no Pļevnas zem Cēsu velēnām [Plevna çatışmalarından gelen 23 Türk Cesis toprağının altında]. *Rīts*, 28.10.1935.; Dzirkalis K. Ko stāsta Cēsu turku kapi [Cesis'teki Türk mezarlığı ne anlatıyor]. *Cēsu Vēstis*, 25.09.1936.

¹¹⁷ Cēsīs cels pieminekli turku karavīriem [Türk askerlere Anıt mezarı]. *Jaunākās Ziņas*, 14.05.1937.; Latvijas un tālās Turcijas draudzības manifestācija Cēsīs [Cesis'teki Letonya ve Türkiye'nin dostluğunun manifestosu]. *Cēsu Vēstis*, 01.10.1937.

¹¹⁸ Atklāts pieminekliis turku karavīriem Cēsīs [Cesis'teki Türk askerlerinin anıtının açılışı]. *Jaunākās Ziņas.*, 27.09.1937.; Pieminekliis turku karavīriem Cēsīs [Türk Asker Anıtı]. *Rīts*, 27.09.1937.; Turcijas sūtnis Cēsīs [Türkiye Temsilcisi Cesis'te]. *Brīvā Zeme*, 27.09.1937.

4 Haziran 1940 ta, Cesis şehri başkan yardımcısı Herberts Drava, Dışişleri Bakanlığının idari bölümüne başvurup, Türk Askeri Anıt Mezarlığı konusundaki bir sorunu dile getirmişti. 1937 yılında Türkiye Fahri Konsolosun önerisi doğrultusunda yenilenen Cesis'teki anıt mezarlığın bütçesi Türkiye Hükümeti tarafından karşılanacaktı. Anıtın yapımında toplam 1716,16 Lat harcanmıştı. Ancak Fahri Konsolos O. Kellers aracılığıyla Cesis şehri belediyesine 1127 Lat ödenmişti. Kalan tutarın (587,16 Lat) da ödenmesi için, Cesis belediyesi Fahri Konsolosluğa başvuruda bulunmuş, ancak o ana kadar ne para, ne de herhangi bir cevap alınamamıştı. Borcun ödenmesi için Cesis belediyesi Dışişleri Bakanlığa destek için başvurmuştu.¹¹⁹ Çok geçmeden Letonya SSCB ordusu tarafından işgal edildi.

İstanbul ve Riga'daki Fahri Konsolosluk Konusu

İki ülke arasındaki önemli iletişim alanlardan bir tanesi, Fahri Konsoloslukların kurulmasıydı. 1927 yılında, Letonya'nın Polonya Elçiliği muhtemel Fahri Konsolos adaylığı için Türkiye ile görüşmeye başlamıştı. 20 Ekim 1927 de, Türkiye Hükümeti tarafından İstanbul'lu işadamı Remzi Avondük Zade önerilmişti. 1896 yılında Sivas'ta dünyaya gelen Remzi Avondük Zade, lise mezunu idi. 1. Dünya Savaşı'nda Türkiye Ordusu 1 inci yedek subay olarak katılmıştı. Letonya Fahri Konsolos adaylığı için talep formunu doldurduktan sonra, 31 Ekim'de Letonya'nın Varşova elçiliği tarafından Riga'ya gönderilmişti. Remzi A. Zadenin adaylığı Türkiye'nin Polonya elçisi tarafından önerilmişti. 14 Kasım'da Londra'daki Başkonsolos L. Seja'dan, "Londra'daki irtibatı yüksek olan haber bürolarını ile iletişime geçip, Ankara, Alyanak Hanında ikamet eden adayın güvenilir ve atanacağı görevi için uygun olup olmadığını araştırılması istenmişti. L. Seja, 7 Aralık tarihinde bilgi toplamaya başladığını rapor etmişti.

5 Ocak'ta ise elde ettiği bilgilerini Riga'ya yollamıştı. L. Seja, "R. Avondük Zade, "Avoundouk Zade Freres" adlı firmanın ortaklarından biri olduğunu yazmıştı. Firma, 1919 yılından itibaren çeşitli mal ticareti ile uğraşp, kendi alanında en bilinen iyi firmalar arasında yer alıyormuş. Yakın geçmişte firması "Küçük Asya" ekonomik krizinden etkilenmiş ve belli kayıplar yaşamış olsa da, şimdiki sermayesi 800.000 Türk lirasından oluşuyor. Bu sıralarda Bay Avondük'ün, İstanbul'daki pamuk üretimini genişlettiğiyle ilgili, İtalya'da görüşmelere katıldığından ve iyi itibar sahibi olduğundan bahsetmişti.

¹¹⁹ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 7088. l., 1., 2. lp.

13 Ocak'ta Dışışleri Bakanı A. Balodis, Letonya Hükümeti'ne R. Avondük Zadeyi Fahri Konsolos görevi için onaylaması konusunda başvuruda bulunmuştu. 17 Ocak 1928 de, hükümet onayını aldıktan sonra, İstanbul'daki görevine atanmıştı. 20 Ocak'tan itibaren görevlerinden biri bütçe prosedürü kapsamında devlet fonlarından ücretsiz ve vekâletname ile "mevcut kanunlara göre, SSCB vatandaşları hariç, vatandaş olmayan ve seyahat eden herkese ülkeye giriş ve transit vizeleri vermek" ti. 24 Ocak'ta, Varşova'daki Elçilik R. Avondük'ün atanmasıyla ilgili bilgilendirilmişti. Yeni Konsolos adına hazırlanan asıl vekâletnameyi de yollayıp "kalan bütün gerekli resmi formalitelerinin" halledilmesi için emir verilmişti. Şubat ayında R. Avondük'e ileilmek üzere, Varşova'daki Elçiye vize mührü ve "yabancıların Letonya'ya girişleri ve kalmayla ilgili" kurallardan alıntılar yollanmıştı. İstanbul Fahri Konsolosunun Türkiye'de tek yetkili Letonya temsilcisi olduğunu dikkate alınarak, Dışışleri Bakanlığı'nın kararına göre, Konsolosun yetki alanı, diğer temsilci büroları açılana kadar, bütün Türkiye Cumhuriyeti'ni kapsıyordu. Ayrıca, Varşova Elçiliğinden, Fahri Konsolosun hayat hikâyesini, imzalanmış resmi yemin belgesini ve telegramları ya da Bakanlık tarafından kullanılan mevcut kodların yollanacağı resmi adres bilgilerini Dışışleri Bakanlığı'na yollaması talep edilmişti. Şubat ayında, Letonya'nın Varşova Elçiliği tarafından Türkiye Elçiliğinden istenen, Fahri Konsolosun adına düzenlenmiş olan genel vekâletname, yaza kadar ellerine ulaşmamıştı.

Bütün bu uğraşılara rağmen, ilk Fahri Konsolos seçimi başarısız oldu. 19 Haziran 1928 de, Letonya Bakanlar Kurulu tarafından, "kendi isteği üzerine" istifa talebi değerlendirilerek, 1 Temmuz tarihinden itibaren, R. Avondük'ün görevine son verilmişti.¹²⁰ Mayıs ayında, görev ziyareti için Ankara'da bulunan Dışışleri Bakanlığı'nın Genel Sekreteri Hermanis Albats, R. Avondük'ün iflas ettiğini ve şirketini tasfiye etmek zorunda kaldığını öğrendikten sonra, ona Fahri Konsolos görevinden istifa etmesi yönünde tavsiyede bulunmuştu. R. Avondük bu tavsiyeyi dinleyip, 5 Haziran tarihinde, Letonya Dışışleri Bakanı V. Munters'e ve Genel Sekreteri H. Albats'a istifa dilekçesini sunmuştu. Bunun hemen ardından V. Munters, yurtdışındaki diğer Elçiliklerine R. Avondük'ün istifasını bildiren bir telgraf yollamıştı ve Fahri Konsolos ile ilgili her hangi başka bir gelişme olana dek, Türkiye'deki Letonya vatandaşlarının haklarının İtalya Elçiliği tarafından temsil edileceğini de eklemiştir.

¹²⁰ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 82. l., b. p.

27 Haziran'da ise olay ile ilgili Varşova'da bulunan Voldemars Ziverts'e haber verilmişti. Kendisine, Türkiye Elçiliği ile ilgili formalitelerin halletmesi ve halen Ankara'ya yollanmamış olan mühür ve belgeleri devralarak, Varşova'daki Elçilikte saklaması emredilmişti. Diğer yandan, Dışişleri Bakanlığı'nın idari-hukuk bölümü ise, R. Avondük'e vekâletnamesi verildikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti yetkililerinden neden görevine başlayabileceğine ilişkin müsaadenin (exequatur) aradan geçen beş aylık süre zarfında hala verilmediğini araştırmaya başlamıştı. Halbuki, 2 Temmuz tarihinde, belgelerinin Ankara'ya yollandığına dair bilgi alınmıştı. Türkiye tarafı oluşan karmaşık durumunu çözmek için söz vermişti.

İstanbul Fahri Konsolosluğu konusu, üç sene sonra, Letonya'nın Roma Elçisi P. Seja tarafından tekrar gündeme getirilmişti. 1930 yılının sonlarında, Türkiye'deki Letonya vatandaşlarının temsilciliğini de yapan Roma Elçi ve Dışişleri Bakanlığı arasında, Letonya'nın İstanbul Fahri Konsolos adayı Mustafa Arifi 'ye "exequatur" verilmesi hakkında yoğun yazışmalar yer almıştı. 4 Aralık tarihinde Letonya Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen mektupta, konu ile ilgili bir değişikliğin olup olmadığı sorulmuştu. 9 Aralık tarihinde Roma Elçisi tarafından yollanan cevapta ise "exequatur" hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıkları yazılmıştı. Ayrıca birkaç kere Türkiye'nin Roma Elçiliği'ne başvurarak, talebin Ankara'ya yollandığına, ancak bir cevap alamadıklarına dair bilgi verilmişti. Olumlu bakış açısına sahip olan Türkiye'nin Roma Elçisine göre, karışıklığın sebebi ise, Türkiye'de yeniden yapılanma aşamasında olan yurt dışı diplomatlar ağı imiş. Letonya'nın Roma Elçisi, Türkiye Hükümeti tarafından akredite olamadığı için, bu karışık ve rahatsızlık veren durumu, Türkiye'nin Riga'daki temsilcisine izah etmek için ricada bulunmuştu.¹²¹ Bir sonuca varılmamıştı. 12 Mayıs 1933 te, Letonya'nın Roma Elçi P. Seja, idari bölüm Başkanı V. Munters'e yolladığı raporunda, zaten üç sene önce de, İstanbul'da Fahri Konsolosluk açılmasının şart olduğu konusundan ve bu görev için uygun bir aday teklif ettiğinden bahsetmişti.

Ancak, o zaman bölüm başkanlığını yapan Aleksandrs Birznieks'in cevabına göre, İstanbul'da kurulacak olan Başkonsolosluk yüzünden, Fahri Konsolos görevi için gösterilen adayların uygun olamadığını söylemişti. Bir süre sonra ülkeyi sarsan ekonomik kriz yüzünden, Başkonsolosluk kurma planı da gerçekleşmemişti. P. Seja tarafından yazılan bir mektupta, bilinen bir avukat, Hollanda'lı ve İskandinav bir gemi nakliye şirketinin İstanbul temsilcisi olan Willy Sperko'ya (Willy Sperco), Letonya Fahri Konsolosluğu

¹²¹ LNA LVVA, 2575. f., 9. apr., 200. l., 1.-5. lp.

için teklifte bulunduğundan söz etmişti. P. Seja, W. Sperko'nun şimdikiye kadarki en iyi aday olduğunu, ancak İtalyan vatandaşı olduğu için, Türkiye Hükümeti tarafından kabul edilmediğini de ekledi. P. Seja'ya göre, W. Sperko'nun şirketi Letonya için karlı işbirliklerinin potansiyelini sağlayabilirdi. W. Sperko'nun iki kardeşi de vardı, onlardan biri başarılı bir iş adamı ve Triesta'da Estonya Fahri Konsolosluğu görevini yapıyor, diğeri ise Smirna'daki gemi nakliye şirketlerinin temsilcisiydi.

Bütün bu bilgilerine dayanarak, P. Seja W. Sperko'nun tarafından da önerilmiş, şirketinin direktörü olan Mustafa Arifi'nin İstanbul Fahri Konsolosluğu adaylığını ileri sürmüştü. 25 Temmuz tarihinde, P. Seja'nın önerdiği aday, Dışleri Bakanlığı tarafından onaylanmış ve göreve geçecek M. Arifi Bey hakkında daha detaylı bilgiler talep edilmişti.¹²²

30 Ağustos'ta, Mustafa Arifi Bey tarafından dolduran adaylık formu Riga'ya yollanmıştı. Bu formdaki bilgilere göre, M. Arifi, 1897 yılında İstanbul'da dünyaya gelmişti. Liseyi ve ticaret okulunu bitirdikten sonra, üniversitede hukuk fakültesini bitirmişti. Zamanında "Tabacus" adlı tütün ticaret şirketinin direktörlüğünü yapmıştı. Fransız, Alman ve İtalyan lisanlarına hâkimmiş. Son olarak ise "Fratelli Sperco" adlı şirketinin genel müdürlüğünü yapmaktaydı.

30 Ekim'de Dışleri Bakanlığı Roma Elçiliğinde görev alan A. Spekke'den Mustafa Arifi Bey hakkında bulunabilen her bilgiyi toplayıp, onlara göndermesini talep etmişti. 22 Kasım'da, A. Spekke, Roma Elçiliği olarak, Türkiye ile hiçbir doğrudan ilişkileri bulunmadıkları için, verilen görevi yerine getiremeyeceğine dair cevabi bir raporu yazmıştı. Türkiye Elçiliği ile iletişime geçtiğinde de çok fazla bilgi sahibi olamamıştı. M. Arifi Bey tarafından yazılan detaylı kendi hayat hikâyesi ve saygın bir şirketin direktörlüğünü yaptığına dair bilgiler Türkiye Elçiliği tarafından sağlanmıştı. Bunun dışında, Kemal Paşanın yakın dostu olan Türkiye'nin Roma Elçisi, bana, Letonya'nın Türkiye'ye neden hala bir elçi ya da temsilci atamadığını birkaç kez sormayı da ihmal etmemişti. 19 Aralık'ta Dışleri Bakanlığı idari protokol bölümü Başkanı J. Tefers, Konsolos adayı hakkındaki düşüncelerini ve yorumlarını öğrenmek için, Letonya Gemiciler Birliği'ne, Letonya Ticaret Birliği'ne ve Riga Borsası Komitesi'ne başvurmuştu. Birkaç gün sonra Letonya Ticaret Birliği'nden ve Riga Borsası Komitesi'nden, atanacak olan Fahri Konsolos adayı hakkında olumlu birer cevap gelmişti. Letonya Gemiciler Birliği'nden gelen cevapta ise, "Lloyds" adlı gemi şirketleri kayıtlarında "Fratelli Sperco" isimli firmanın bulunmadığı

¹²² LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

için yorum yapmayacaklarını belirtmişti. Gemiciler Birliği'nin verdikleri cevabı dikkatte almayarak, 17 Ocak tarihinde, Roma'daki Elçiliğin aracılığıyla, M. Arifi Beyin göreve atanması için Türkiye Hükümeti'ne kabul talebi gönderilmişti.

1934 yılı 2 ve 22 Ocak tarihlerinde, Dışleri Bakanlığı, Roma'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği'ne, seçtikleri Konsolos adayının Türkiye Hükümeti tarafından uygun bulunup bulunmadığını öğrenmesi için rica etmişti. Ayrıca Konsolosluk kazançları ile ilgi konuların da halledilmesi gerektiğini hatırlatmıştı. Ancak Haziran'ın başında, Roma'daki Elçiliğinden, Türkiye Hükümeti'nin M. Arifi Beyin adaylığının onaylandığına dair, Riga'ya bir telgraf yollanmıştı. Hiç zaman kaybetmeden, 13 Haziran'da, Letonya'nın Meclis Başkanı ve Dışişleri Başkanı Karlis Ulmanis, kendi hükümetine, M. Arifi Beyin göreve atanması için dilekçe sunmuştu. 14 Haziran tarihinde dilekçesi onaylanmıştı. 28 Haziran'da ise M. Arifi Beye verilmiş resmi vekâletname Karlis Ulamnis tarafından imzalanmıştı ve 4 Temmuz tarihinde ise Roma'daki Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği'ne postalanmıştı.

Bir gün önce, 3 Temmuz tarihinde, Dışişleri Bakanlığı da Roma'daki Türkiye Elçiliği'ne M. Arifi Beye verilmiş genel vekâletnameyi yollayıp, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na ulaştırılması için ricada bulunmuşlardı. Bunun yanı sıra, İtalya'daki meslektaşlarına, İstanbul'da bulunan İtalya Konsolosluğu aracılığıyla, Türkiye'deki Letonya vatandaşlarının da temsilciliğini yaptıkları için teşekkür etmiş ve yeni Letonya Fahri Konsolosun görevine başlayana kadar vatandaşlarının temsilciliğini yapmaya devam etmesi için ricada bulunmuştu. Ancak M. Arifi Beyin "exequatur" u gecikmişti. 19 Kasım 1934'te, bekledikleri müsaade ile ilgili durumu öğrenmek için, Bakanlık Roma'daki Elçiliğe başvurmuştu ve Türkiye'ye ait belgelerinin nereye yollanması gerektiğini bilinmediği için, bakanlığın birkaç kez zor duruma düştüğünü anlatmıştı. 23 Kasım tarihinde, K. Spekke, birden fazla kez, M. Arifi Beyin akreditasyonunu hızlandırmak için gerekli adımlarının atıldığını yazmıştı, ancak yaşanan gecikmenin "Balkan Devletlerine" özgü bir davranış olduğundan ve Türkiye Elçiliğinde Elçi ve personel değişimi nedeniyle, mevcut olan durumunun "biraz" karışık olduğundan bahsetmişti. A. Spekke, ilk fırsatta, bu konuyu yeni atanacak Elçi ile konuşacağına söz vermişti. 8 Şubat 1935 te, Dışişleri Bakanlığı yeniden J. Spekke'den konu ile ilgili rapor vermesini talep etmişti. 13 Şubat tarihli raporunda, bir gün önce yeni Türkiye Elçisi ile görüşme fırsatı yakalandığından ve Elçinin, uzayıp bir türlü sonuçlanamayan bu konu ile ilgili kötü hissettiğinden bahsetmişti. Bir nebze olsun yardımcı olabilmek adına, Sayın Elçinin, ilgili yetkililere, acı ve utandıran kelimeleri

içeren bir hatırlatma dilekçesi yazdığını anlatmıştı. K. Spekke'ye göre ise, "Şahsen Balkanlar'da yer alan temsilcileri ile yaşadığımız çeşitli maceralara dayanarak, tek yapabildiğimiz, sabırlı olmak ve beklemektir." Bunun üzerinden bir sene geçtikten sonra, 4 Aralık 1935 te, J. Tefpers Roma'daki Elçiliğine başvurup, M. Arifi Beyin "exequatur" un son durumunu öğrenmek istemişti. 9 Aralık tarihinde, K. Spekke ise, Türkiye'nin Roma Elçiliği'ne sayısız kez başvurmasına rağmen, ilgili konuda yeni hiçbir şey bilmediğini söylemişti. Ofisimde, "durumu bu kadar üzücü olan bir başka dava yok" diye de eklemiştir. "Benim de, M. Arifi Beyin ilgili konudaki durumu yeterince rahatsızlık verici" olduğunu de vurgulayarak, K. Spekke, konuyu Baltık Devletleri Elçiliği aracılığı ile ilerletmesi için öneride bulundu. Önerisi dikkate alınarak, 24 Aralık'ta Tallinn'deki Elçi E. Krievins'e, M. Arifi Beyin konusunu görüşmek için Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği'ne başvurması talep edilmişti. 3 Ocak 1936 da, Elçiler arasındaki görüşme gerçekleşmiş ve Riga'ya yazdığı raporunda, Türkiye Elçisinin, M. Arifi Beyin adaylığı için Türkiye Hükümeti'nden gerekli onaylarının alıp alamadığını sormuştu. 8 Ocak'ta J. Tefpers ise gerekli onayların çoktan alındığına dair cevap vermişti. İlerleyen yazışmada, 14 Ocak'ta, E. Krievins, Türkiye Elçisi N. Batu Beyin, Ankara'ya başvurup, Fahri Konsolos konusunda artık kesin bir karar almaları için ısrar edeceğini yazmıştı.

Bu yazışmanın gereksiz olduğu ortaya çıktı. Çünkü, birkaç gün sonra, 20 Ocak'ta J. Spekke'nin Roma'dan yolladığı raporunda, Türkiye Elçisi danışmanı Zeki Karabud Bey'in kendisini ziyaret ettiğini ve az evvel Ankara'dan aldıkları emirde, M. Arifi Beyi Letonya'nın İstanbul Fahri Konsolosu olarak kabul ettiğini izah etmişti. M. Arifi Beyin "exequatur" unun şimdilik Başbakan tarafından imzalandığını ancak çok kısa süre zarfında (6 ay kadar) Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından da imzalanacağını söylemişti. K. Spekke ise kendisinin Türkiye Elçisi Danışmanını kadar iyimser olmadığını itiraf etmişti: "Konu hala sonuçlanmamış ama en azından ilerleme kaydedilmişti." Aynı zamanda, Letonya'nın Roma Elçisinin de Ankara'da akredite olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konuydu. En sonunda, 5 Şubat tarihinde, Tallinn'deki Elçi E. Krievins raporunda, "biraz evvel" Ankara'dan alınan bilgilere göre, M. Arifi Beyin adına beklenen "exequatur" un hazır olduğuna ve Letonya tarafına Roma'daki Elçiliğin aracılığıyla gönderileceğine dair bilgi vermişti. 10 Şubat'ta, Letonya'nın Roma Elçisi A. Spekke, birkaç gün önce Türkiye Elçiliğinin danışmanı tarafından ziyaret edildiğini ve Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk tarafından imzalanmış olan M. Arifi Beyin "exequatur"unun kendisine teslim ettiğini anlatmıştı. Buna istinaden A. Spekke Letonya Dışişleri Bakanlığı'na başvurup, M. Arifi Bey Konsolos

mührünü, Letonya Devlet armasını, damgaları ve gerekli belgelerinin kendisine ulaştırılması konusunda talepte bulunmuştu. 28 Şubat'ta Dışişlerinden, özel kurye aracılığıyla, A. Spekke'nin talep ettiği aksesuar ve eşyalar Roma'ya yollanmıştı.

6 Aralık 1934 te, Letonya Dışişleri Bakanlığı Roma'daki Elçiliğinin aracılığıyla, M. Arifi Beye seyahat ve transit vize verilmesi konusunda zaten vekâletini vermişti. 9 Eylül 1935 te de diplomatik, resmi vize ve seyahat onay belgelerinin verilmesi için vekâlet çıkarılmıştı.

1936 yılı Mayıs ayında, Fahri Konsolosun isim değişikliği hakkında bazı yazışmalar yaşanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin isim modernleştirme kampanyası çerçevesinde, Sayın Konsolos, mevcut "Mustafa Arifi" ismini, "Arifi Berker" diye değiştirmişti. Bunu bilgilendirmek ve belgelendirmek amacıyla, A. Berker'in imzaladığı yemin belgesi Roma'daki Elçiliğinden Riga'ya gönderilmişti. 6 Mayıs 1936 da, Letonya Fahri Konsolosluğunun resmi açılışını anons etmişti. 12 Mayıs tarihinde ise, Roma Elçisi A. Spekke, şimdikiye kadar Türkiye'de ikamet eden Letonya vatandaşlarının da temsilciliğini üstlendiğinden dolayı, İtalya Elçiliği'ne teşekkür mektubu yollamıştı.¹²³

1935 yılı Ağustos ayından itibaren, Riga'daki Türkiye Fahri Konsolosluk görevini, 1876, Riga doğumlu Alman iş adamı, metal üretim tesislerinin sahibi, Otto Kellers üstlenmişti. 1940 yılı ilkbaharında, Türkiye ve Letonya Cumhuriyetlerinden yetkili tarafların anlaşmasıyla, Karlis Jansons Konsolos görevine atanmış ve 1940 yılı Haziran ayında müsaadesini de almıştı.¹²⁴ Ancak, tam o sıralarda Letonya Cumhuriyeti'nin SSCB tarafından işgal edildiği için, pratikte hiç görevine başlayamamıştı.

İstanbul Fahri Konsolosluğu

30'lu yılların sonunda Letonya Hükümeti, Türkiye ile ticari ilişkilerini yoğunlaştırmak adına, Başkonsolosluğun kurulmasına karar vermişti. 7 Mayıs 1938 de, Dışişleri Bakanlığı, Finlandiya, Estonya ve Litvanya'nın İstanbul'daki temsilcilerinin varoluş şekli ve maliyetlerini hakkında, ilgili ülkelerin Letonya temsilciliklerden bilgi toplamıştı.

Araştırma sonucu, Litvanya ve Estonya'nın temsilciliğinin olmadığı anlaşılmıştı. Finlandiya'nın ise, devletinden finansal yardım almayan bir Başkonsolosluk varmış.¹²⁵ Başkonsolosluk görevine atanacak kişi, Bağımsızlık Savaşı sırasında ve ondan sonra da, İstanbul'da Geçici hükümet temsilcisi

¹²³ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

¹²⁴ Türkiye Cumhuriyeti devlet arşivleri, 30-18-1-2 / 91-59-3.

¹²⁵ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 87.-91. lp.

olarak bulunan, A. Kacens olmuştu. 6 Temmuz 1938 de, Dışişleri Bakanlığı, A. Kacens'in adaylığını onaylayıp, görevine başlaması için gerekli belgelerinin sunulmasını talep etmişti. 12 Temmuz kararı ile A. Kacens, 1 Ağustos tarihinden itibaren, resmi olarak Başkonsolos görevine atanmıştı.¹²⁶

29 Temmuz'da, Bakanlık, A. Kacens'in Dışişleri şubesine geçmesiyle, daha önce yönetim kurulu üyesi olup ve Riga Vali asistanı olarak çalıştığı Riga Şehri Valiliği'nden ve Maliye Bakanlığı'ndan, aldığı görevleriyle ilgili belgelerinin yollanılmasını talep etmişti.¹²⁷ 30 Temmuz tarihinde, A. Kacens'in Başkonsolosluk görevine atandığına dair, İstanbul'daki Fahri Konsolos A. Berker Bey de bilgilendirilmişti. 9 Ağustos'ta A. Berker Bey memnuniyetini ifade ederek, yani atanmış Başkonsolosu desteklemek için her zaman hazır olduğunu de eklemişti.¹²⁸

2 Ağustos 1938 de, A. Kacens Riga'yı terk edip, yeni görev yerine doğru yola çıkmıştı. Yolculuğu Tilzite ve Berlin üzerinden gerçekleşen A. Kacens, 17 Ağustos'ta İstanbul'a varmıştı. Kaldığı "Park Oteli" nden de ilk raporunu şöyle yazmıştı: "Bu sıralarda burası izinler zamanı. Ama izinde olmayanlar da çok fazla çalışmıyorlar. Sıcaklık kaldırabilecek gibi değil, gündüzleri gölgedeki sıcaklık 37 dereceyi buluyor. Geceleri de 30'un altına düşmüyor. Otel odasındaki sıcaklık hep 28 derece. Bunun için halk şehir dışında kalmayı tercih ediyor ve sadece birkaç saatliğine şehre uğruyorlar. Ankara'da hal daha da kötüyümüş ve neredeyse bütün işler durmuş durumda." Aynı şekilde Türkiye'nin iç politikasındaki durumunu da yorumladı – hasta olan Cumhurbaşkanı İstanbul'da kaldığı için, Bakanlar ve üst düzey yetkililer Ankara ve İstanbul arasında mekik dokuyorlar. Cumhurbaşkanının sağlık durumu ile bilgiler gizleniyor çok kısıtlıdır. Ancak yerli basının muhabirlerinin anlattıklarına göre, doktorların M. Kemal Atatürk'ün bir seneden fazla yaşamasının mümkün olmadığını, herkesin ölümünün daha da erken gelebileceğine hazırlıklı olması gerektiğini söylemişlerdi. Ayrıca, siyasi çevrelerde, Cumhurbaşkanlığının muhtemel yeni adayı, halk arasında çok sevilen İsmet Paşa (İsmet İnönü) hakkında dedikoduların hiç dinmediğini anlatmıştı. İsmet Paşanın çok dindar bir adam olduğundan, günde 5 kez namazını kılmaktan ve İslami gelenek göreneklerine göre yaşadığına dair konuşmaları sık sık duymak mümkündü. İkinci Muhtemel Cumhurbaşkanı adayı da Londra'da Elçi görevini yapan Fethi Okyar Beymiş. Yeni Başkonsolosun anlattıklarına göre, kendisi Letonya ile muhtemel

¹²⁶ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 81., 85. lp.

¹²⁷ Aynı yerde, 31.–34. lp.

¹²⁸ Aynı yerde, 73., 74., 72. lp.

işbirliği fırsatları ile ilgilenen birçok Türk tüccar ve iş sahipleri tarafından ziyaret ediliyormuş.

Ancak, A. Kacens “her ilk gelen, her zaman en iyi olacak diye bir kural yok” deyip, verdikleri tekliflere temkinli yaklaşmayı tercih etmiş. İzin verilen bütçenin çerçevesinde (aylık 200 lira ya da 800 Lat.) kiralananak Konsolosluk ofisi için uygun yer bulamadığını ve aramaya devam ettiğini yazmıştı. 29 Ağustos tarihinde “Park Oteli”nden yazdığı diğer raporunda, da kendi adına alınacak “exequatur”un hakkında, Türkiye Hükümeti’nden hala hiç bilgi alamadığından bahsetmiş. Başka ülkelerinin konsolosluk temsilcilerinden, daha Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarında yaşanan kapitülasyon yüzünden, İstanbul’da konsoloslardan pek “hoşlanılmadığını” ve bu yüzden “exequatur”un onaylanması için çok beklemek gerektiğini duymuş. Mesela, ABD Konsolosu iki senedir görevde olmasına rağmen, hala kendi “exequatur” unu alamamış. Diğer ülkelerin Konsolosları da benzer bir durumdaymış, ayriyeten Letonya’nın Fahri Konsolosu A. Berker Bey de “müsaadesinin” çıkması için iki sene beklemişti. Herkes için geçerli olan bu karışık durumunu çözmek için, diğer ülkeler kendi Konsolosluk personelini diplomatik olan diğer temsilciliklerin altına kaydediyorlarmış. Ancak onların başvurdukları yol, Letonya’ya uygun olmadığı için, A. Kacens Dışişleri Bakanlığı’ndan “exequatur” un onaylanmasını hızlandırmak için, Ankara ile temasa geçmesini rica etmişti. “Exequatur” konusu yeni Başkonsolosu endişelendirmişti. M. Kemal Atatürk’ün hastalığı yüzünden, imzalama prosedürü düşünüldüğünden daha uzun sürebileceği için, A. Kacens, Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın, Letonya Başkonsolosluğun faaliyetlerine itiraz etmediğine dair, İstanbul Valiliği’ne resmi açıklama verilmesi için başvurmuştu.¹²⁹ Diğer yandan 29 Ağustosta 1938 de, İstanbul’a vardıktan hemen sonra, A. Kacens şahsen Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın İdari ve Protokol bölümüne başvurup, kendi adına hazırlanmış olan “exequatur”unun en kısa zamanda verilmesi için talepte bulunmuştu. Ancak cevap şimdiye kadar verilmemişti.¹³⁰

1938 yılı Ağustos ayı sonunda, A. Kacens, İstanbul’daki Konsoloslukta personel olarak çalışacak, daha önce de beraber çalıştığı “yılların dostu ve güvenilir bir insan” olan İeva Sile’yi işe almıştı. 9 Eylül’de Letonya Dışişleri Bakanlığı, A. Kacens’in bu kararını Siyasi Bürosuna bildirip, İeva Sile’nin siyasi güvenilirliği konusunda onay istemişti. Birkaç gün sonra onay verilmişti.¹³¹

¹²⁹ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 67., 68., 70., 71. lp.

¹³⁰ Aynı yerde, 49. lp.

¹³¹ Aynı yerde, 28.-30. lp.

11 Ekim'de, A. Kacens, "exequatur"un verilmesi için Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na yeniden başvurmasına rağmen, hala bir ilerleme kaydedilmediğini yazmıştı. Ayrıca, Konsolosluklar bölgesinde, Cumhuriyet Meydanına yakın, Belçika Konsolosluğu'nun bulunduğu binaya komşu olarak ofis alanını kiraladığını ve Başkonsolosluğun faaliyetlere geçtiğini – burada yaşayan Letonlar ile tanıştığını, Türk iş adamları ile yazıştığını ve diğer konsolosluklara kısa, resmi tanışma ziyaretleri yaptığını dair rapor vermişti.

Ancak alamadığı exequatur yüzünden, yetkili kurumlardan mesafeli durmaya özen gösteriyordu. Bunun için, 29 Ekim'de, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun 15inci yıl kutlamalarında nasıl hareket edeceğini kesinleştirmek için, talimatların yeniden yollanmasına ricada bulunmuştu. Letonya Dışişleri Bakanlığı 20 Ekim'de, Tallinn'deki Elçiliğinden Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği'ne başvurup, sözlü olarak "exequatur"un verilmesi için ricada bulunmuştu. 22. Ekim'de, Türkiye Elçi Nuri Batu tarafından alınan bilgiler, Ankara'dan beş hafta önce alınan ve bir kopyası İstanbul Valisi'ne de gönderilmiş olan onay belgesine göre, Letonya'nın Başkonsolosluğu'nun faaliyetleri tanınmış olup, Cumhurbaşkanı imzasını taşıyan "exequatur" belgesi daha sonra kendilerine ulaştırılacaktı. Elçi Nuri Batu Bey de, A. Kacens'in, İstanbul Valisi'ne resmi ziyarette bulunup bulunmadığını sormuştu. Eğer ziyarete bulunmuş olsaydı, kendisi statünün tanınmasıyla bilgilendirilecekti ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına davetli olduğunu Vali Bey bizzat kendisi söyleyecekti. 24 Ekim'de yazılı, 25 Ekim'de is telgraf aracılığıyla, A. Kacens'e en yakın zamanda, "gecikmeden" İstanbul Valiliği'ne resmi ziyarette bulunması için emir verilmişti.¹³² 26 Ekim'de ise Türkiye Dışişleri Bakanlığı İdari ve Protokol bölümü A. Kacens'e, İstanbul Valiliği'nin konu ile ilgili bildirdiği ve konsolosluk faaliyetlerini engellemek için talimat verildiğine dair rapor sunmuştu.¹³³

26 Ekim 1938 de, Letonya Dışişleri Bakanlığını İdari ve Protokol bölümü başkanı V. Olavs, "Valdibas Vestis" (Hükümet Haberleri) editör kadrosunun, gazetesine Başkonsolosluğun Türkiye'deki adresini (Taksim, Sıraselviler cad. 75) yayımlanması için ve yazışmada kullanılacak dillerin – Letonca, Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca olduğunu belirtmek için ricada bulunmuştu.¹³⁴

V. Olavs'ın 3 Kasım tarihli raporunun doğrultusunda, ilgili emri aldıktan hemen sonra, A. Kacens İstanbul Valiliği'ne resmi ziyareti için

¹³² LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 66., 65., 62., 61., 59. lp.

¹³³ Aynı yerde, 49. lp.

¹³⁴ Aynı yerde, 19. lp.

başvuruda bulunmuştu. Ancak, başvuru tarihi Cumhuriyet Bayramı öncesi olduğu için, ziyaret günü bayramın hemen sonrasına verilip, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılması için davet edilmişti. A. Kacens'in anlattıklarına göre, Vali Bey ile daha önce iki ayrı özel resepsiyonda tanışma fırsatı bulsa da, karşılıklı birkaç nezaket cümlesinden başka sohbet imkânları olamamıştı. Dolayısıyla, kendi resmi statüsünden de bahsetmek mümkün olmamıştı. A. Kacens, Vali Beyin "Fransızca ezberinin çok zayıf olduğundan ve az işittiğinden konuşmayı hep bağırarak yapmasından da bahsetmeyi ihmal etmemişti.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı nedeniyle Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sakin geçmişti. İstanbul Valiliği binasında resmi kabul töreni yapılmıştı, Taksim meydanında bulunan Hürriyet heykeline çelenkler bırakıldıktan sonra askerler ve öğrenciler geçit törenlerinde yer almıştı. Konsololar, saat 10.30 sularında Vali tarafından kabul edilmişti.

Herkes Vali ile el sıkıştıktan sonra, açık büfe şeklinde kurulmuş ziyafetin olduğu bir salona yönelmişti. Kutlamalar Ramazan ayına denk geldiği için yemeklere kimse dokunmamıştı bile.

Bu sıralarda, İstanbul'da çok fazla eğlence olmadığı için, güzel havanın de etkisiyle, insanlar daha değişik ve neşeli bir şey görebilmek umuduyla sokaklara dökülmüştü. Askeri geçidi izlemeye gelenler kaldırımlara zor sığıyordu. Bir ara, kalabalığı yerinde tutabilmek amacıyla, polisin atlı birliklerinin insanların üstüne gitmesini görmek hiç hoş bir görüntü değildi. Ancak itiraf etmem gerekirse, beklenen sonuçlar alınmış, kalabalık geçidin yer alacağı caddeyi boşaltmıştı. Geçidin çok özel olduğunu söyleyemem ama Türk halkının hoşuna gitmişti. Binalarının bayraklar ile süslenmesi dışında, konsoloslukların kutlamalara katılımı bunula sınırlıydı (normalde, Konsolosluklar bayrakları sadece Pazar günleri ve kendi devletlerinin özel günlerinde asarlar).

1 Kasım'da, Cumhuriyet Bayramı'ndan hemen sonra, A. Kacens İstanbul Vali tarafından kabul edilmişti. 45 dakika süren görüşmede, konular çok ciddi değildi. Vali çoğunlukla "benim Türkiye hakkında düşündüklerimle ilgileniyordu. Daha önce de Türkiye'yi ziyaret ettiğim için, Türkiye'nin değişim yaşayıp yaşanmadığını merak ediyordu. Türkiye hakkında övgüyle bahsetmem, iyi anlaşmamızı sağladı. Bunun dışında, A. Kacens'in anlattıklarına göre, yeterince zeki olmadığı için, yabancılara Türk insanların iyi taraflarını göstermeye tenezzül etmediği için ve İstanbul'un ekonomik büyümesini ihmal ettiği için, "Vali çok sevilen bir yetkili değilmiş". Ancak, "Vali İstanbul şehrinin başıdır ve iktidar partisinin İstanbul İl başkanıdır. Bunun dışında, İstanbul'a iş için gelen Başkanları ve diğer yetkili personelini

karşlamak için, her gün iki saat boyunca istasyonda bulunuyormuş. Buna günlük temsil görevlerini de katarsak, şehrini ilgilendiren konulara zamanı gerçekten yetmiyormuş. İletişim kurmak neredeyse imkânsız olduğundan dolayı, Konsoloslar arasında da, Vali ile ilgili yorumlar pek iç açıcı değilmiş. A. Kacens ile olan resmi kabul görüşmesinde, Vali “Türlere özgü kibarlık ile” bütün konularda destek ve yardım sözü vermişti. Bu görüşmeden sonra Başkonsolos İstanbul Valiliği ve diğer resmi kuruluşları bilgilendirdikten sonra, çeşitli kurum başkanlarını ziyaret etmeye başlamıştı. V. Olavs’a yazılan raporunu şu sözler ile bitirmişti: “Exequatur’un hızlandırılması hakkındaki görüşünüze tamamıyla katılıyorum. Gerekirse, kişisel iş ilişkilerini de kurup, buradaki Konsolosluk faaliyetlerimi sorunsuz bir şekilde yerine getirebileceğime ümit ediyorum.”¹³⁵

Exequatur unu almamasına rağmen, 10 Kasım 1938 de, İstanbul’daki Letonya Başkonsolosluğu, resmi olarak faaliyete başlamıştı.¹³⁶ 19-25 Kasım tarihleri arasında, A. Kacens, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün cenaze törenine Letonya Cumhurbaşkanı temsilcisi olarak için Ankara’da bulunmuştu.¹³⁷ 12 Kasım’da Dışişleri Bakanlığından verilen “iş gezisi” emrine, 14 Kasım tarihindeki cevap raporunda, Ankara’ya gideceğini bildirmek için, Türkiye Dışişleri Bakanlığına ve diğer yetkili kurumlara başvurduğunu yazmıştı.

Bunun dışında, Konsolosluklarda olanlar ile ilgili ve Mustafa Kemal Paşanın cenaze töreni hakkında da bilgi vermişti. Konsolosların önce İstanbul Valisi’ni ziyaret edip başsağlığı diledikten sonra, Cumhurbaşkanının vefat ettiği ve tabutunun sergilendiği, Dolmabahçe Saray’ında bulunan hatıra kitabını imzaladıklarını anlatmıştı. Letonya Basınının temsilcisi, “Jaunakas Zinas” adlı gazetenin muhabiri Arveds Arenstams da İstanbul’a gelip, cenaze törenini belgelendirmişti.¹³⁸ Ulusal yas ilan edildiğinden, Konsoloslukta daha önce programlanmış bütün faaliyetler iptal edilmişti. Buna İtalya ve Polonya Cumhuriyet Bayramları da dâhildi.

İstanbul’da geçirdiği zaman çerçevesinde, burada kalan Leton topluluğu hakkında ilk izlenimleri de şöyleydi: “Buradaki topluluk çok renkli. Neyi nasıl halledeceğimizi bakıp göreceğiz.”

26 Ocak 1939 tarihinde, Doğu Bolümü başkanı J. Filholds’a yazdığı raporuna göre, Başkonsolosluğuun durumu bir başka yönden de pek iç açıcı değildi. Şöyle yazmıştı:

¹³⁵ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 57., 58. lp.

¹³⁶ Aynı yerde, 49. lp.

¹³⁷ Aynı yerde, 17. lp.

¹³⁸ Aynı yerde, 18. lp.

“Konsoloslukta tek başındayım. Bütçesi, İstanbul’daki hayatımı ve Avrupa’nın en pahalı şehri olduğunu bilmeden, hazırlanmış. Yardımcı sekreter maaşı için 150 Lat ayrılmıştır – bu 33 Türk lirasına denk geliyor. Yüz liradan aşağıda, işe yarayabilecek birini bulmak imkânsızdır. Yardımcı Sekreter görevini üstlenecek birisi için, en az 150 Türk lirasına, yani, yaklaşık 650 Lata denk gelen bir maaş bağlanmalıdır. Buradaki durumunu göz önünde bulundurarak, görevde çalışacak olan erkek olmalıdır. Finans bölümünün bana bildirdiklerine göre, 1938-1939 yılı bütçesinin değişmeyeceğini, ancak 1939-1940 yılında değişikliklerin yapılabileceğini söylemişti. Ben de idare etmeye çalışıyorum. Küçük idari işleriyle uğraşmak zorunda olmam, buradaki Konsolosluk faaliyetlerimi etkileyen ve kısıtlayan önemli bir faktördür.”¹³⁹

Durum böyleyken, A. Kacens, daha önce Riga Belediye Başkanlığı’nın Finans bölümünde memur olarak çalışan, hukuk öğrencisi, sporcu ve spor muhabirliğini yapan Nikolajs Ştuls’u, İstanbul’daki Konsoloslukta yardımcı sekreter görevini üstlenmek için davet etmişti. N. Ştuls da davetini kabul edip, Mayıs ayında İstanbul’a geldikten sonra göreve başlamıştı. Dışişleri Bakanlığı’nda resmi personel kayıtlarında bulunmadığı için, görevi özel (kişisel) sekreteri olarak geçiyordu.¹⁴⁰ N. Ştuls’un işe başlaması, A. Kacens’i ve Başkonsolosluktaki faaliyetlerini çok rahatlatmıştı.

Kacens’in raporlarının çoğunluğu ekonomik konular ile ilgili olsa da, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki politik gelişmelerini aktif bir şekilde takip ediyordu. Mesela, 25 Ocak 1939 da, Türk vatanseverlerinin uzun süre bekledikleri başbakan değişimini ve onu takip eden yolsuzluk karşıtı önlemleri hakkında yazmıştı.¹⁴¹ 16 Şubat tarihli raporunda ise, Türkiye’de ikamet eden, ancak daha önce Paris elçiliğinde kayıtlı olan birkaç Letonya vatandaşlarının (Boriss Dembergs, Sona Levinsone, Kriss Rebergs, Janis ve Klaudija Stelmahers ve oğulları Vladimirs) kayıtlarının

İstanbul’a aldırıldığını anlatmıştı.¹⁴² 5 Ağustos’taki raporunda, ise Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin alkolizme karşı başlattığı mücadelede attığı önemli adımlardan söz etmişti.¹⁴³

22 Temmuz 1939 da, Başkonsolos A. Kacens’in, Dışişleri Bakanlığı’nın idari hukuk bölümü başkanı Teodors Ansevics’e, İstanbul’da bulunan

¹³⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 42., 43. lp.

¹⁴⁰ Nikolajam Ştulam 80 gadi [Nikoljas Stuls 80 yaşında]. *Laiks*, 08.06.1991.

¹⁴¹ LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 2552. l., 1.-3. lp.; 293. f., 2. apr., 63. l., 2.-4. lp.

¹⁴² LNA LVVA, 2575. f., 7. apr., 2552. l., 4. lp.

¹⁴³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., b. p.

Konsoloslukların faaliyet ve eylemleri hakkında çok detaylı bir rapor hazırlamıştı. Estonya Hükümeti'nin Başkonsolosluk açmaktan vazgeçtiğine ve Türkiye'de akredite olan Varşova Elçisi aracılığıyla çalışmaya karar verdiklerine dair bilgi vermişti. Konsolosluk görevlerini yerine getirirken karşılaştığı zorluklardan da şöyle bahsetmişti:

“Konsolosluk ve yetkili kurumlar arasında geçen yazışmalar çok yavaştır, yetkili kurumlarının ilgileri çekmeyen konular olursa, değerlendirme sürecinin sonu görünmez olabiliyor. Mesela, benim arkamda Ankara'da duran bir Elçim yok, bu yüzden her konuda Valiye başvurmak mecburiyetindeyim. Valilikteki prosedürler uzun ve sıkıcıdır, ama üst düzey yetkililer ile ilişkilerimi iyi tutuğum için, bazen işlemlerini hızlandırabiliyorum.... Şu sıralarda İstanbul'da 19 Genel ve 8 Fahri Konsolosluk mevcuttur. Litvanya'nın temsilciliği burada kimsenin tarafından yapılmıyor. Moskova'daki Elçi Baltrusaitis, zamanında Ankara'da akredite olmuştu. İstanbul Valiliği'nde, “Turizm Bölümü Direktörü” diye bir görev oluşturulmuştu. Bu görevde çalışan memur ise “Protokol Şefi” olarak biliniyor ve kendisi Konsoloslara, işlemlerinin yürütmesinde ve hızlandırılmasında, en büyük yardımcıdır. Vali, Konsolosları resmi kabul törenlerine senede iki defa ve Cumhuriyet Bayramı balosuna davet ediyor. Diğer Türklere özgü kutlamalara ise Konsoloslar davet edilmiyor ve Konsolosluk binalarına bayraklar asılmıyor. Konsoloslar bayraklarını her Pazar günü ve kendi ülkesinin ulusal bayram günlerinde asarlar. Finansal olarak, Konsolosların durumları de gayet iyi. Lojmanları, birinci dünya savaşından önce yapılan lüks binalarda olan Konsolosların durumları daha da iyi. Yaz aylarında Boğazın kenarında olan geniş bahçeli ve ferah evlerinde konaklama imkânlarına da sahiplerdir. Herkes eskiden hayatlarında olan lüksü yaşatmaya meyil ediyor. Yetkili bürolara ya da resmi kabul ziyaretlerine, üst düzey yetkililere, şık giyimli kavaslar (koruma görevlisi) eşliğinde gitmeyi tercih ediyorlar. Bana iade ziyaretine gelen SSCB Başkonsolosu bile kavas eşildiğinde gelmişti. İstanbul'daki hayat akışında kavaslar hala çok önemli rol oynuyor. Çoğu kamu makamları da, belgelerini almaya kavasların gelmesinden hoşlanırlar, böylece ne Konsolosalar, ne de sekreterlerinden yavaş çalıştıkları için utanmalarına gerek kalmıyor.

Mektuplarını posta ile yollamak hem kabalık sayılır, hem alakalı olamayan herkese onları okuyabilme şansını tanıyor. Konsoloslara gümrük serbestliği tanınmamıştır ama görev şeflerine tanınmıştır. İstanbul'da bulunan bütün Konsolosların, Büyük Britanya ve

Letonya'nınki hariç, gümrük yasasını çiğnediğini biliyorum. İki arabası olan Konsolosluk görevlileri bile var, inanır mısınız?

Konsoloslar kendi aralarında da bir araya geliyorlar. Kokteyl partilerine Vali ve üst düzey yetkilileri de davet ediyorlar. Askeri yetkilileri ise davetli olsalar da hiç gelmiyorlar. Daha küçük ülkeleri temsil eden ya da yeni kurulmuş Konsolosluk binalarında verilen kokteyl partileri çok kalabalık ve sıkışık oluyor. Elçilikleri de olan ülkelerin Konsolosluklar daha ayrıcalıklıdır, tabii. Kahvaltı veya akşam yemeği organizasyonlara Konsoloslar sadece üst düzey yetkilileri davet eder, meslektaşları değil. Bir sene önce, Konsolosluklar yöneticiliğini Yugoslavya Başkonsolosu Sn. Vukoviç tarafından üstlendiği zaman, ayda bir, bütün Konsolosların ortak kahvaltıda masasında toplandıkları bir gün varmış. Şimdiki yöneticisi ise Fransa'nın Başkonsolosu Sn. Henriot tur. Sn. Henriot balıkçılık tutkunu olduğu için, protokol ve toplantı organizasyonlardan hiç hoşlanmaz. En küçük konuşma bile yapmamak için, elinden geleni yapar. Almanya, İtalya ve Macaristan'ının Konsoloslar son zamanlarda sanki geri planda durmaya ve "barış tarafındaki" Konsolosların arasında görünmemeye tercih ediyorlar. Konsoloslukların protokol kuralları pek belirlenmiş değil ve başındaki duayen (doyen) sayesinde her geçen gün daha da belirsiz duruma düşüyor. Türklerin protokolü ise gayet sıkıdır, kıyafet konusunda bile; Atatürk'ün vefatından sonra frak ve fötr şapkanın prestijleri biraz düşmüş olsa da, resmi durumlarda hala kullanılıyor. Valilikteki Protokol Şefi, önümüzdeki hafta İstanbul'da açılacak Yerli Malı sergisine katılmak isteyen Konsolosların, dışardaki sıcaklığının +39 derece olmasına rağmen, frak ve fötr şapka giyime zorunluluğun olduğunu bildirmişti."¹⁴⁴

Kacens, 1939 yılı 24 Temmuz'da Riga'ya yolladığı raporunda, Başkonsolosluğun faaliyetlerini onaylanan exequaturnun hala çıkmadığını yazmıştı. Letonya Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği tavsiyesine göre, konu ile ilgili Valilikte de görüşüğünü, ısrarları üzerinde, Vali'nin, özel olarak, Ankara'yı aradığını anlatmıştı. Daha sonra, exequaturnun hiçbir zaman Valiliğe yollanılmadığı, iliği ülkelerinin temsilcilikleri aracılığıyla verildiğini anlatan bir cevap aldığını anlatmıştı. Exequaturun verilmesi çoğu zaman "iki yıl ve bekliden fazla" bile sürebildiği için, Dışişleri Bakanlığının konuyu hızlandırılmasına ricada bulunmuştu.¹⁴⁵

¹⁴⁴ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 50.-55. lp.

¹⁴⁵ Aynı yerde, 49. lp.

15 Ağustos'ta, Dışişleri Bakanlığı Tallinn'deki Elçiliğine başvurup, A. Kacens'in bir türlü sonuçlanamayan exequatur konusunu öğrenmesi için emir vermişti.

18 Ağustos tarihinde Tallinn'deki Elçilik, Türkiye Elçi Nuri Batu Beyin “konunun bu kadar uzamasına çok üzüldüğünü ve süreci hızlandırmak için daha fazla gecikmeden Ankara'yı bizzat arayacağına söz verdiğine dair bilgi vermişti.¹⁴⁶

A. Kacens Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından 11 Haziran tarihinde imzalanmış, Türkiye Hükümeti'nin onaylanmış olduğu “exequatur” u 25 Eylül 1939 da, sonunda alabilmişti. Konu hakkında Dışişleri Bakanlığını bildiren Kacens, 11 Haziran'da imzalanmış ve yollanmaya hazır olan belgenin Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından 6 Eylül tarihinde Valiliğe ve Valilikten de Başkonsolosluğa 12 Eylül de yolladığını yazmıştı.¹⁴⁷

İstanbul'da faaliyetlere başlayan Başkonsolosluk ve önceden, 1935 yılında, kurulmuş olan A. Berker Beyin yönetimindeki Fahri Konsolosluk arasında ilginç bir durum oluşmuştu. 30 Temmuz 1938 de, Bakanlık yetkilisi, A. Berker Beye, A. Kacens'in Başkonsolosluk görevine atandığına dair bilgilendirme raporunu yollamıştı. Raporun sonunda da, iki Konsolos arasında başarılı bir işbirliği olacağından ve Fahri Konsolosun yeni atanan Başkonsolosa kendi deneyimleri ile önemli ölçüde yardımcı olacağından emin olduklarını ifade etmişti. 9 Ağustos tarihli cevabi raporda, A. Berker Bey her türlü yardıma hazır olduğunu yazmıştı. Ancak, A. Kacens göreve atanmasıyla beraber, A. Berker'in görevlerini de üstlenmişti. Letonya Dışişleri Bakanlığı'nın 13 Şubat 1939 tarihinde A. Kacens'e yolladıkları yazısında, A. Berker'e “vize ve seyahat belgelerini verme hakkının sonlandırıldığına dair bilgilendirmesi ve onun himayesindeki mühür, damgalar ve formların Başkonsolosluğa teslim edilmesi istenmişti. 23 Mayıs'ta yolladığı raporunda A. Kacens, A. Berker'in mühür, damgaların ve vize kayıt defterlinin kendisine teslim ettiğini ve hatta defterlerdeki kayıtları kontrol etmeye başladığını yazmıştı. Dışişleri Bakanlığı devir ve kabul işlemlerinin hızlandırılması için ısrar etmiş ve 6 Haziran'da A. Kacens'e, A. Berker'in görevi tek başına yerine getirdiği zaman zarfında, pasaport harçları hariç, diğer konsolosluk harçlarının kendisinde kaldığına dair bilgi vermişti. Başkonsolosluğun açılması ve Fahri Konsolosun yardımcı konumuna gelmesiyle, kendi idari işler bölümüne artık gerek kalmamış oluyordu. İdari bölümünün geçici yöneticisi T. Anşevics'e göre,

¹⁴⁶ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 46., 48. lp.

¹⁴⁷ Aynı yerde, 43., 45. lp.

Türkiye vatandaşı Fahri Konsolos A. Berker bundan sonra çeşitli bilgilerin toplanmasında, işbirlikleri kurmasında ve özellikle ekonomik bilgilerinin sağlanmasında çok etkili bir eleman olarak görevine devam edebilirdi.

1939 yılı Mart ayında, Dışişleri Bakanlığı, yeniden doldurulması için A. Berker'e Fahri Konsolosluk bilgi formunu yollamıştı. Yeni bilgi formundaki verdiği bilgilerine göre, A. Berker Beyin doğum yılı değişmişti, önceden verdiği 1897 yılı, şimdi 1903 olmuştu, bu da, ister istemez, küçük anlaşmazlıklara yol açmıştı. 16 Nisan tarihinde A. Berker doldurduğu bilgi formunu A. Kacens'e teslim etmişti. A. Kacens de, onu Riga'ya yollamadan kendi yorumunu de eklemişti: "A. Berker Bey, görevlerini hep iyi niyetle, büyük uzmanlıkla ve çok dikkatli bir şekilde yapmıştı. Buradaki Letonlar A. Berker Beyin çok kibar ve yardımsever bir insan olduğunu ve verdiği hizmetlerden memnun kaldıklarını söylüyorlar.

Seyahat edenlere, karmaşık resmi bilgi formları doldurulması konusunda yardımcı olmuştu. 1937 yılının sonlarında, Letonya ve Türkiye arasında imzalan Ticaret Antlaşması'nın hazırlık komisyonuna da çok yardımcı olmuştu." Bu yüzden A. Kacens, 15. Mayıs'ta gerçekleşecek olan Ulusal Bayramda, A. Berker'i ödüllendirmek için teklif sunmuş ve kısa zaman önce, Ankara üzerinden Kahire'ye giden ve kendisi ile tanıştığı Letonya Trafik Bakanı Bernhards Einbergs'in de Fahri Konsolos hakkında iyi bir yorum verebileceğini söylemişti.¹⁴⁸ A. Kacens'in teklifi kabul edilmiş ve 1939 yılı 15 Mayıs'ta A. Berker Letonya'nın Üç Yıldızlı IV. sınıf nişanına laik görülmüştü.

Bazen, geçici olarak, A. Berker Başkonsolosun yerine geçmek mecburiyetindeydi. Mesela, 10 Ağustos 1939 ta, A. Kacens "Letonya'ya ithal ettikleri malların üretim yerlerini ziyaret etmeye ve üreticiler ile tanışmaya gideceğine dair haber vermişti. Böyle bir ziyaret 4-5 gün süreceği için, ziyareti sırasında Başkonsolosluk idari işlerini sekreteri, hukuk öğrencisi N. Stuls'un yönetebileceğini, ancak resmi belgelerin imzalama yetkisini Fahri Konsolos A. Berker'e verilmesini talep etmişti. 23 Ağustos tarihli cevap raporunda, Bakanlık A. Kacens'in tekfinine itiraz etmediklerini ifade edip, sadece 12 suret Başkonsolosluk damgası ile damgalanmış A. Berker'e ait imza sirkülerinin yollamasını talep etmişlerdi.

Ancak çeşitli nedenlerden dolayı, ne talep ettikleri A. Berker'e ait imza sirkülerini, ne de Konsolosluk sekreteri hakkındaki bilgiler Dışişleri Bakanlığa bir türlü ulaşmamıştı. 7 Haziran 1940 ta idari bölümü başkanı T. Ansevics, oluşan durum ile ilgili Bükreş'teki Elçi L. Ekis ile iletişime

¹⁴⁸ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

geçti: “Günümüz karmaşık posta trafiği yüzünden, bu çok fazla gecikmeye uğramış konuyu halletmemize yardımcı olmanızı rica ediyorum. İstanbul’a yakın olunuz da ayriyeten bir avantajdır.”¹⁴⁹

Bunun dışında, sekreteri N. Stuls’un, Başkonsolosluk için büyük önemi vardı. 1939 yılı Ağustos ayı sonunda İzmir şehrinde yer alan Ticaret Fuarına giden ve sonra Letonya Basını için fuarla ilgili makale yazan N. Stuls’tu. Ekim sonunda Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı geniş kapsamlı raporunun sonunda ise şöyle yazmıştı: “Letonya’nın İzmir’deki Fuarına katılımı masraflarını karşılayamazdı, ama aynı Fuar İstanbul’da gerçekleşiyor olsaydı, Letonya’nın katılımı arzu edilirdi, çünkü ticaretin merkezi olan İstanbul’a, sadece Avrupa’nın tüccarı veya sanayicisi gelmiyor, Türkiye’nin yakın komşu ülkelerinden temsilcileri de akın ediyor.”¹⁵⁰

Letonya Elçisinin Atanması ve Akreditasyonu (1940)

1940 yılı ilkbaharında, Letonya Hükümeti Ankara’ya Elçi atanması ve akreditasyonu için sonunda kararını vermişti. Seçimi rasyoneldi – 1939 yılı Eylül ayında, Polonya devletinin yok edilmesinden beri Romanya’nın başkenti Bükreş’te ikamet eden ve Macaristan’da da akreditasyonu olan Elçi Ludvigs Ekis bu görev için seçilmişti.

Kendisinin Ankara’ya Elçi olarak düşünülmesinin en önemli sebeplerinden birisi, Türkiye’nin Balkanlardaki gelişmelere büyük ilgi duymasıydı. L. Ekis’in 27 Mart 1940’ta Letonya Dışişleri Bakanı V. Munters’e yazdığı gizli raporunda şöyle demişti: “Balkanlar bölgesi ile yakın ilişkileri olan Türkiye’nin benim çalışma alanımın kapsamına girmesinden ötürü çok mutluyum.”¹⁵¹

L. Ekis, 1942 yılında ABD bulunduğu sırasında, Letonya diplomatik hizmetleri Başkanı K. Zarins’e yazdığı mektubunda şöyle demişti:” 1940 yılı başlarında, Başkanı adına bana yazan Ansevics, benim Güney Doğu Avrupa’da kalma sürem uzun olmayacağından bahsetmişti. Benim Moskova ya da Berlin’e atanmam için görüşmeler sürüyormuş ve şahsen Dışişleri Bakanı ile iletişime geçmem gerektiğini söylemişti. Ben de özel bir mektup ile başka bir ülkeye atanmadan önce, sakın Bükreş ve Budapeşte

¹⁴⁹ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 113. l., b. p.

¹⁵⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1164. l., b. p.

¹⁵¹ LNA LVVA, 2574. f. 4. apr., 7664. l., 71. lp.

ikliminde, bir süreliğine “dinlenmek” için ricada bulunmuştum. Daha sonra zaten Türkiye’de akredite olmam için teklif gelmişti.¹⁵²

1940 yılı Nisan ayında, L. Ekis, Letonya Cumhurbaşkanı Karlis Ulmanis tarafından, olağanüstü Elçi ve Türkiye’deki yetkili (oturumu Bükreş’te devam eden) bakan görevine atanmıştı.¹⁵³ L. Ekis, 23 Mayıs tarihinde, uzun bir akreditasyon ziyareti için Türkiye’ye gelmişti.

11 Ağustos’ta Dışişleri Bakanlığına hitaben ziyareti ile ilgili yazdığı raporunda L. Ekis şöyle diyordu:

“Geçen Pazar günü Bükreş’e dönüş yaptım. 23 Mayıs ile 9 Haziran tarihleri arasında Türkiye’de bulunmuştum. Ziyaretimin çoğu Ankara’da geçmişti, sadece kalan son 1,5 günümü İstanbul’da geçirme şansım olmuştu. Ankara’dayken ve her gün 5-6 kabul ziyaretinde bulunurken, çok ilginç bilgileri ve düşünceleri duyma fırsatlarım olmuştu. Ancak, anlattıklarımın size ulaşana kadar haber değerleri kalmazsa da, Yakın Doğuda nelerin konuşulduğunu ve düşünüldüğünü, hala ilgiyle okuyacağımıza inanıyorum.

1. Dış İzlenimler

Türkiye’ye ilk gelişimde, Karadeniz tarafından Boğaza girerken, gözleriniz muhteşem ve büyüleyici bir doğa manzarası ve göz alıcı eski ve yeni yapılar ile karşı karşıya kalıyor. Balık sürüleri arada zıplayarak suyun üzerine çıkıyor. Gördüğüm manzara sanki bir tuval gibi! Şu sıralarda Avrupa’da büyük halkları hırpalayan trajik olayların, çok yakın zamanda, doğanın ve buradaki insanoğlunun yüzlerce sene boyunca çabalayıp yaratıkları bu muhteşem güzelliğe de ulaşacağını düşünmek çok üzücü. Boğazdan geçerken fotoğraf çekmek kesinlikle yasaktı. Eski orta çağı zamanlarından, Bizans ve Sultanlardan kalan kale ve sur duvarları, yaşanmış çatışmalara ve savaşlara tanıklık ediyor. Çok yakın gelecek ise, modern savaştan sonra geriye ne kalacağını gösterir bize.

İstanbul’dayken göze çarpan diğer özellik ise Bizans’tan kalanların ve Türk usulü olanların modern Avrupalı tarz ile birbirlerine karışmış olmasıdır. Lüks saraylar, Elçilik binaları ve muazzam parklar inanılmaz fakirlik ve pislik ile yan yana, hiç zorlanmadan yan yana varlıklarını beraberce sürdürebiliyor. İstanbul’da çok inşaat var, her yerde kazı var.

¹⁵² Latvijās Ārlietu ministrijas arhīvs, Londonas arhīvs, 490. kaste [Letonya’nın Dışişleri Arşivi, Londra arşivi, 490 nolu kutu]

¹⁵³ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 375. l., b. p.; Latvijai būs sūtnis Turcijā [Letonya’nın Türkiye Elçi]. *Jaunākās Ziņas*, 22.04.1940.

Şehrin her tarafında, muhtemel saldırı sırasında saklanmak için, tüneller kazılıyor. Meşhur Ayasofya Katedrali müzeye çevrilmiş, ama ziyaretçi az. Turistler ve yabancıların akışı tamamen durmuş durumda. Camileri de bomboş. Müslümanlığın izleri azalmaya devam ediyor. Sokaklar subaylar ve askerlerle dolu. Her yerde erkekler var. Türk kadınları, dayatılan serbestliğe rağmen, geride kalmaya tercih ediyorlar. Restoranlara ve kafelere gitmek erkeklere özgü bir ayrıcalık. Mağazalarda çeşitli ürünler mevcut ve Türkler, alışveriş için hala hiçbir kısıtlama getirmemişler. Ürünlerin kalitesi düşük ama fiyatlar yüksek ve (Made in Germany)¹⁵⁴ logolu ürünler yerlilerden daha fazla. Genellikle hayat pahalılığı hakim. Misyon şeflerine, kara borsaya gitmemeleri için, bir dolara iki buçuk Türk Lirası veriliyor. Ancak resmi kur ise 1 Dolara 1,5 Türk Lirası. Sokaklarda dilenci ve kötü giyimli fakirleri de görmek mümkün. Bu da, işçi ve çiftçiler sınıfındaki fakirliğinin had safhada olduğunu bir göstergesi.

Ankara'da inşaatlar devam ediyor. Bitirilmiş çok yapı var – devasa kışlalar, Bakanlıklar, Elçilik Sarayları ve büyük apartmanlar Ankara'nın manzarasında artık kalıcı birer yer alıyorlar. Ankara'nın yeni bölgesinde hayat gayet Avrupalı tarzında akıyor olsa da, dağların eteklerinde olan Ankara'nın eski bölgelerinde ise çiftçilerinin hayat standartları hala çok ama çok ilkel. Kamu binaları örnek olunacak tarzdadır. Özellikle Demir Yolu İstasyonu, 19 Mayıs Stadyumu ve Hipodromu. Hava sıcaklığı, daha erken ilkbahar olmasına rağmen, gölgede 30 dereceyi aşmıştı bile. Sıcaklığın beş gün boyunca, gölgede +30 un altına düşmediğinde, burada “yavaş” kelimesinin neden bu kadar sevildiğini anlamıştım, galiba. Yeni başkentlerinin modern ve Avrupalı olduğunu duymak, burada herkesin çok hoşlarına gidiyor.

Ankara'nın merkezi ve İstanbul'a giden yolun çevresi yeşilliklerden yoksun ve çölümsü bir yapıya sahip. Arada koyun sürüleri ve tek tük barakalar görmek mümkün. İnsanlar sakince, alıştıkları hayatlarını sürdürmeye devam ediyor ve savaş ile pek ilgilenmiyorlar. Devlet adamlarının ise kafaları endişe dolu ve yetiştirebileceklerinden fazla işleri vardı.

¹⁵⁴ Made in Germany (İngilizce) – Almanya'da üretilmiş.

2. Türk Devlet Adamları ve Vatandaşlar İle Politik Sohbetler

Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile resmi görüşme. Benim kabulüm 31 Mayıs'ta saat 16:30'da verilmişti. Türk protokolü ile ilgili konuları ayrıyeten Protokol Şefine yazmaktayım.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, 50'lilere gelmiş bir bey efendi. Ufak boylu, capcanlı, güneşte bronzlaşmış tenli ve çok sağlıklı görünümüdür. Yüzü hep ciddidir. Nadiren gülümseyen bu yüz, bir şeyler hakkında endişe duymuşçasına izlenimler veriyor. Sayın Cumhurbaşkanı çok kötü duyuyormuş. Yüksek sesle konuşmam gerektiğine dair önceden uyarı almıştım. Ancak, Sayın İnönü'nün konuştuklarımız duyabilmek için neredeyse bağırarak anlatmam rahatsızlık vericiydi. Bazen ise, sohbet esnasında, kafasını bana o kadar yaklaştırmıştı ki, yanaklarımız neredeyse birbirine değecekti. Türkiye'de akreditasyon sırasında resmi hitabe yapılmıyor. Resmi kabulüm, akreditasyon kitabımı sunmakla, uygun sözleri ifade etmekle ve bizim Cumhurbaşkanımızın selamlarını iletmekle ile başlamıştı.

Akabinde Türkiye Cumhurbaşkanı benim önceki görevlerim ile ilgili birkaç soru ve Letonya'nın nasıl ve ne durumda olduğunu sordu. Ben siyaset hayatındaki olayları olumlu bir tarzda yorumladım. Rusların bizimle şimdiye dek dostça olan politikalarını nasıl yorumladığını sordu. Ben de, Baltık Devletleri'nin bağımsız bir şekilde var olmalarının Ruslar için büyük önem taşıdığını ve bütün Rus devlet adamlarının verdikleri ciddi sözler ile tüm dünyaya Rusya Devleti'ne karşı dostça olmayan politikaları yürütmeyen her devletin, kendi varoluşlarından emin olabileceklerini ispat etmeye çalıştıklarını söylemiştim. Rusların Almanlardan korkup korkmadığını da sormuştu. Ben de, Rusların Baltık ve Kuzey bölgesinde dayattıkları politikalarının, Almanlardan korktuklarına dair bir işaret olabileceğini ve bu yüzden Ruslar için güçlü ve kalıcı Baltık Devletleri'nin daha önemli olduğunu söylemiştim. "Ruslar ve Almanlar aralarındaki sorunları çözmemişler miydi?" Ben de, durumunun biraz şüpheli olduğunu ve zamanın her şeyi değiştirdiğini, hiç bir şeyin kalıcı olmayabileceğini söylemiştim. Tahmin ediyorum ki, Moskova'dakilerin, Almanların yıkıcı "başarısını" seyrederken, canları pek sıkındır. Bu durum hepimizi etkiliyor ve muhtemel tehlikeleri vaat ediyordu. Bundan sonra, Alman askerlerinin Letonya topraklarından tahliyesi konusunu sormuştu. Ben de, bunu siyasi açıdan olumlu bir olay olarak anlattım. Ekonomik zorluklar ve kayıplara sebebiyet verdiyse de, topraklarımızı sayısal olarak büyük olmayan, ama gergin ve her an değişebilen bir azınlıktan temizleme fırsatı olarak gördük. 31 Mayıs tarihindeki, Rus-Litvanyalıların arasındaki gerginliğin sebebi

sorunca, olayı aynı günün sabahında Anadolu basınındaki telgraftan öğrendiğim için, pek fazla bilgi verememiş, ama kendi hükümetimden daha detaylı bilgileri alır almaz, iletmeğe dair söz vermişim. Daha sonra, Dışişlerinden aldığı bilgileri Cumhurbaşkanına bağlı yetkililere iletmişim için, Sayın İnönü'den teşekkür mesajı almışım. Konuşmamızı sonlandırırken, Türkiye ve Letonya'nın bu karmaşık zamanları en az kayıp ile atlatabileceğine dair ümitlerimizi ifade ettik. Cumhurbaşkanı İnönü, dostluk ve destek sözü verirken, devletimiz ve halkımızın modern Türkiye'nin dostluğundan ve iyi niyetinden hiç şüphelenmemesi gerektiğini söylemişti. Bana da, yeni görevimde uzun yıllar kalmamı, iyi şanslar dileyerek, yeni Türkiye'yi her fırsatta tanımamı önermişti. Kendisinin ve yetkili kurumların bana her türlü destek ve dostça yardımı vereceğini ifade ederek, ayrılmıştık. Daha sonra, protokol şefinden, Cumhurbaşkanının ziyaretimden çok memnun kaldığını ve iyi izlenim bıraktığıma dair bilgi aldım.

Türk milleti Cumhurbaşkanlarını çok seviyorlar. Tesadüf sonucu gördüğüm ve duyduğum tezahüratların, içlerinden gelen gerçek, saf ve derin saygıların göstergesidir aslında. Meclis binası benim kaldığım otelinin tam önünde yer alıyor. Cumhurbaşkanının toplantılara geldiği zamanlarda, sokaktaki insanlar Meclisin önünde toplanıp oradan ayrılmasını bekliyorlar. Çocuklar, işçiler ve sokaktan tesadüfen geçen herkes, Cumhurbaşkanına, Türkiye Devletinin önde giden insanına olan sevgilerini göstermek için, el sallıyorlar, gülümsüyorlar ve alkışlıyorlar. Buna benzer bir manzara ile geçen Pazar günü de Hipodromda karşılaştım. Ankara'da geçirdiğim iki hafta içerisinde, Pazar günlerinde Hipodromda yer alan etkinliklerde Cumhurbaşkanı da katılıyordu.

27 Mayıs'ta ise, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Sayın Şükrü Saracoğlu ile tanışma amacıyla makamını ziyaret etmişim. Sohbetimiz başlıca benim akreditasyonum ile ilgiliydi.

Daha sonra da savaş bölgelerindeki günlük faaliyetlerini, Balkan Devletleri'nin belirsiz durumunu ve bütün ülkeleri etkisi altına alacak muhtemel risk faktörlerini de konuşma fırsatımız olmuştu. Leton lisanı ile ilgili sorular sordu, Ruslarla olan anlaşmalarımızın işleyişini ve yaşadığımız ekonomik sıkıntıları da öğrenmek istemişti. Odesa ve İstanbul üzerindeki transit seçeneklerimizi değerlendirdiğimizi anlattım. Türkiye'nin pozisyonu ve niyetleri hakkında itidal göstermişti ve aynı konuları, ben akredite olduktan sonra, tekrar konuşmaya söz vermişti, ancak yakalandığı grip nedeniyle, kendisiyle bir daha görüşme imkânım olmamıştı. Bıraktığı izlenimler, Dışişleri Bakanı'nın İtalya'nın aldığı pozisyonu ve yakın gelecek ile ilgili çok endişeli olduğunu göstermişti.

10 Haziran tarihinde İtalya'nın savaşa katılmasıyla, izlenimlerim tamamıyla onaylanmış oldu.

Türkiye'nin dış politikasındaki sorunları en açık ve net şekilde bana Dışişleri Bakanlığı'nın Genel Sekreteri Sayın Numan Menemencioğlu izah etmişti. Enerjik, güvenilir, kompetan ve koşuşturmaktan korkmayan bir yetkili olduğu hemen belli olmuştu. Düşünce akışı mantıklı, anlattıkları kolay algılanıyordu. Meslektaşlarımla anlattıklarına göre, Sayın Menemencioğlu, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın "ruhu" ve en önemli organizatörü olmasının dışında, Sayın İsmet İnönü'nün de dışişleri konularında en yakın danışmanıymış. Ancak o da, Sayın Cumhurbaşkanı gibi az duyuyormuş. Sohbet esnasında bile, konuşma yapmışçasına, yüksek sesle konuşmak zorunda kaldım. İlk tanışma ve hatır sorma ifadelerinden sonra, askeri durumun değerlendirmesine geçtik. Batı cephesinde kötü olaylar başını almış gidiyordu. Açık konuşmak gerekirse, her şeyi öngörmemiz gerekiyordu. Müttefiklerin sorunu bu ya da öbür çatışmada galip gelmek değil, dayanmaktır. Somme, Sein ve Paris'in yakınlarında dayanmaktır marifet. Veygrand¹⁵⁵ bunu başarırca, dava neredeyse kazanılmış sayılacak. Pratik politikada ise, Almanların kazanma ihtimalini de göz önünde bulundurmalıydık. Öyle bir ihtimal gerçekleştiğinde, Türkiye de kendi görevlerini yerine getirmek için hazırda ve Dışişlerindeki son bilgilere göre, gayet kısa sürede aksiyon alınabilirdi. İtalya'nın da en yakın zamanda savaşa katılacağından söz ediliyordu – bir hafta sonra olmasa da, bir dahakinde kesinmiş. (konuşmamız 30 Mayıs'ta gerçekleşmişti). Eğer Fransızlar Somme ve Aiane cephelerini koruyabilseler, ki neredeyse hiç umutları yok, İtalyan'ların müdahalesine gerek kalmazdı. Fransa'nın askeri yönetimi yeterince akıllıdır. Flandra'daki dersinden sonra, çok ta büyük önem taşımayan cephelerde, bir daha böylesine büyük kayıplar vermeye niyetleri yoktu. Türkiye'nin ilgi alanları net bir şekilde tanımlanmış idi. Yugoslavya, Yunanistan veya Bulgaristan'a olan herhangi bir saldırının aslında Türkiye'ye yönlendirilmiş olduğunu varsayarak hareket edilecekti. Akdeniz de önemli bir konumdu. Türkiye'nin kıyı şeridinin uzun bir bölümü Akdeniz sularındaydı. Savaş Akdeniz'in doğu kıyılarına doğru kayarsa, Türkiye görevini gerçekleştirecekti. Müttefikler ile olan anlaşmaları sadece sıradan birer yardımlaşma anlaşmaları değil, kendi çıkarlarını korumak amaçlı hazırlanmıştı.

¹⁵⁵ Maskisms Veigands (Veygand;1867-1965), Fransa Ordusunun Tümgeneralı, 1940 yılı 19 Mayıs'ta Fransa Ordusunun Korgeneral rütbesine yükseltmişti.

Genel Sekreteri Sayın Menemencioğlu'na göre, Stalin de Almanya'nın daha zayıf olmasını isterdi. Bizim bu konuda ne düşündüğümüzü sormuştu. Ben de hemfikir olduğumu söylemiştim. Ruslar ile yaptığımız antlaşmalarının çok akıllıca hazırlandığını ve konuları hiçbir zaman çatışmaya götürmeyererek doğru yol izlediğimizi düşündüğünü ifade etmişti. Askeri üs haline gelmiş koca devletler var ve zamanında güçlü olan büyük devletlerin temelleri sarsılmış durumda. Türkiye iyi hazırlanmış ve muhtemel saldırı durumunda çatışmak için hazır konumunda bekliyor, ancak savaşa katılmamak için de ellerinden geleni yapıyordu. Almanya hakkında duyduklarıma göre, askeri "başarı" dizileri koparıldığı anda, Almanya'nın dayanamayıp, mevcut rejiminin çökmesi an meselesi olacaktır. Almanya'nın savaştan galip çıkması durumu ise Avrupa'daki savaşının daha uzunca bir süre devam edeceğine dair bir işaret olacaktı. İki muazzam imparatorluğun arasındaki "depouilles"¹⁵⁶ (miras) çatışmaları o zaman başlıyor olacaktı. Ve şimdilik Avrupa'yı saran savaş, kaçınılmaz ve bütün ülkeleri etkileyen bir Dünya Savaşına dönüşecekti. Bu durumda gelecek pek parlak değildi. Türkler dayanıklı ve zor fethedilen bir millettir. Sayın Menemencioğlu, Küçük Asya için doğal bir "sur" işlevi gören Türkiye'nin, mevcut krizin telafi edilebilir kayıplarla atlatacağına inanmak istediğini söylemişti.

Bir başka protokol ziyaretimde Türkiye Cumhuriyeti Meclis Başkanı, Sayın Refik Saydam ile görüşmüştüm. (President de L'Assamblee Generale). Türkiye'nin yeni kurulması ve mevcut rejiminin güçlendirmesi ile ilgili konuşmalarımızı yaptık. Meclis Başkanı, Türk halkı, silahlara sarılmadan, savaşmadan diğer milletlerinin olduğu seviyelere ulaşmasının hayalinin kurduğunu anlatmıştı. Sayın Refik Saydam çok kibar ve konuşkan bir beyefendi idi.¹⁵⁷ Bana Türkiye'nin ekonomik ve finansal zorluklarından bahsetmişti. Askeri istekleri ve masrafları o kadar ilerlemiş durumdaydı ki, başka bir şey düşünmek mümkün bile değilmiş. Savaş sisteminin başındaki beyler çok ısrarlı olmuş ki, devlet kasasının imkânlarıyla hiç ilgi alakaları yokmuş. Meclis Başkanı gözümün önünde 1 merminin maliyetini hesapladı. Teorik olarak maliyeti 5 Piastra dır. (eskiden kuruş denirdi) ama bu 5 kuruşun altın veya dolara bozdurulduğu zaman, yerine 40 Piastra, yani kuruş, çıkıyormuş. Varsayalım ki, şu anda Türkiye'nin böyle "ucuz" 100 milyon tane mermiye ihtiyaçları var, ve silahlanmanın sadece bir bölümünü oluşturan bu mermileri temin

¹⁵⁶ Depouilles (Fransızca) – miras.

¹⁵⁷ Refik Saydam; 1881-1942, Türkiye'nin devlet adamı, 1938-1942 yılları arasında Başbakan.

etmek için, devlet kasasının ve ulusal ekonomisinin ne kadar fedakârlık ettiğini fark eden var mı, sizce? Bugünlerde Meclis Başkanlığını ve Finans Bakanının görevini yapmak zor bir işti. Ekonomi sektöründeki çabalarından bahsederken, Ankara’da yeni inşa ettikleri yapılarından ve demir yolları ağının iki kat artığından söz etmişti. 1920 yılında Türkiye’deki demir yolu uzunluğu 2000 kilometreymiş, şimdi ise iki kat artmış durumundaymış. Yetenekli işçiler ve işini bilen ustalar eksikmiş. Türkiye’nin alanı daha çok insan barındırmak için yeterliydi. Okullar inşa edilmeli, ulusun kültür seviyesini yükseltmek için daha çok yol kat etmeli ve toplumunun büyük bölümündeki cahillik ve fakirlik mümkün olduğu kadar yok edilmeliydi. Uluslararası siyaset hakkında, Meclis Başkanı, Dışişleri Bakanına benzer şekilde konuşmuştu. Türkiye hiçbir konuda aceleci davranmayacak, ancak müttefikliklerle yaptığı anlaşmalar doğrultusunda, gerekirse tutarlı davranmaktan çekinmeyeceğini söylemişti. Balkanlardaki ve Akdeniz’deki ilgi alanlarından da söz etmişti. Meclis Başkanı da, Avrupa’daki mevcut krizin fazla sarsılmadan atlatılacağına inandığını ifade etmişti. Tehlike durumunda, Türkiye’nin çiftçisi ve askeri, kendi halkının şöhret dolu tarihine dayanarak, ne kadar dayanıklı ve yenilmez olduklarını göstermeye hazırlardı.

Ankara’daki görüşmelerden sonraki izlenimlerim çok olumlu ve hoştu. Bükreş ile arasındaki en büyük ve pozitif fark, dedikodunun olamamasıydı. Türkiye’de, özellikle Ankara’da, verilen bilgiler gayet net ve yetkili insanlar kendi konusunda uzmanlaşmış olduğundan, konuşmadan kokmuyorlar ve gereksiz gizlilikten “Geheimnisstruherei”¹⁵⁸ kaçınıyorlardı.

Halk kendi hükümetine yüzde yüz güveniyorlardı. Orada kaldığım süreçte ne bir eleştiri, ne de hükümetteki muhtemel değişiklikler ile ilgili spekülasyonlar duymuştum. Büyük şehirlerdeki insanların şu anki tek dertleri, hayat pahalılığıydı. Diğer tarafta ise çiftçiler kendi köylerinin egemenliğine çekilmeyi tercih ediyorlardı.

3. Ankara’daki Konsolosluk Üyeleri İle Görüşmeler

İlk önce, Ankara’daki Konsoloslukların gayet “Riga’lı” olduğundan bahsetmem lazım. Oradayken daha önceden tanıdığım beyler ve bayanlarla karşılaştım: 1. Büyük Britanya’nın Elçisi Sir Huge Knatchbull-Gugessen Lady’si ile, 2. Amerika Birleşik Devletleri’nin Elçisi Mac Murray, 3. ABD İnci Sekreteri Kelly, 4. Romanya’nın Elçisi B.

¹⁵⁸ Geheimnisstruherei (Almanca) – gizlilik.

Stoica, 5. İsveç Charge d'Affaires Richard Thyberg Lady'si ile, 6. Finli arkadaşım İrje Koskinen, 7. Fransa'nın Elçisi R. Massigli (Cenevre'deki zamanlarından), 8. Danimarka temsilcisi Duurloo (Kaunos'taki görev zamanlarından), 9. Bulgar Elçisi Sava Kiroff (Bükreş'ten tanıdığım) ve 10. Belçika Elçisi Paternotto de Vailee (Varşova'dan). Yukarıda saydığım bu meslektaşlarımla tanışıyor olmam sebebiyle, ilk defa tanışacağım diplomatik misyon üyeleri sayısı gerçekten azdı. Diplomatik misyonların Ankara'da olması ve büyükşehirlerin sunduğu eğlencelerden uzak olması, kendileri ve Türk Hükümeti ile arasındaki yoğun bir iletişime mecbur kaldıkları için, her yeni geleni büyük bir neşe ile karşılıyor ve her konu hakkında uzunca ve belki, savaş dönemi için pek de uygun olmayan türevde sohbetlere dalıyorlardı.

a) Büyük Britanya Elçisi Sir HUGHE, benim akreditasyonumu bile beklemeden ve tüm formaliteleri çiğneyerek, son iki hafta içerisinde beni dört defa davet etmişti. Çin'deyken ağır yaralanmasına rağmen, Sir Hughe, onu Riga'da tanıdığımız gibi, güler yüzlü ve hayat doluydu. Müttefiklerin pozisyonu hakkında ve askeri başarısızlıkları ile ilgili endişeyle konuşuyor, ancak Britanyalıların Almanların vahşi güçlerini yenebileceğine hep inanıyorlardı. Yanlış savaş taktiği ya da planlaması, yapılan bütün hataları da kabul ediyordu.

Fransa ve Britanya gibi, iki büyük imparatorluk birkaç hafta içerisinde yok edilemezdi. Arada, Belçika ve Flandrada yaşadığımız askeri afetler gibi zorluklar ile tekrar karşı karşıya kalırlarsa, Büyük Britanya İmparatorluğu ve İngiliz donanması, arkalarındaki ABD desteği ile tüm dünyaya güçlerini göstermeye hazır olduklarını düşünüyordu.

Türkiye'nin müttefikler tarafında yer almaya devam edeceğinden emin olduğunu ifade etti. İngiliz Donanması Akdeniz'in Doğu kıyıları yakınlarında demirlemiş durumunda beklemekteydi. Mevcut durumda Türk Donanması yetersiz kalıyordu. Düşmanların Küçük Asya'ya girişlerini engellemek için, şu anda en önemli görevleri "Dardanel ve Boğaza girişlerini korumaktır." İki boğazın girişlerindeki korumalara takviyeler yapılmış ve orayı geçebilmek imkânsız hale getirilmişti. Britanyalılara göre, Ruslar da mevcut duruşlarını bozup daha düşünceli hal almış gibilerdi. Aralarındaki ilişkilerin dostluğa dönüştüğünü daha söylenemezdi, ama her şeyin çok hızlı değiştiği bu dönemde, imkansız değildi. Romanya'nın izlediği politikaya İngilizler bir türlü anlam veremiyorlarmış. Ben de, Bükreş'teki müttefiklerin kendilerini pek göstermediğini, buna

karşı Alman temsilcilerinin aktivitelerinin her adımda belli olduğundan bahsetmiştim. Romanya Dışişleri Bakanları Alman şartlarına göre değiştirilmeliydi, bu açıkça “köleliğin” ciddi ilerleme kaydettiğinin bir göstergesiydi. Sayın Elçi Letonya’daki yaşam koşullarını çok merak etti ve izlediğimiz politik yönümüze tamamen hak verdi. Almanların savaşı kazanmaları ancak gerçek tehlikeye yol açabilirdi. Sir Hughe İtalya’nın savaş becerileri hakkında ise pek olumlu düşüncelerine sahip değildi ve hem Afrika, hem Akdeniz kıyılarında büyük sürprizlerini yaşayacağından çok enim olduğunu söylemişti. (Görüşmelerimiz sırasında, İtalya’nın savaşa katılımından haberimiz yoktu)

b) Almanya’nın Elçisi Von PAPEN beni karşılarken aşırı dostça davranmıştı. Benim hayat hikâyemi bildiğini ve hakkımda çok şey okuduğunu söylemişti. Ben de ona, ne kadar saygın bir diplomat ve büyük hükümet adamı olduğunu ifade ederek, iade komplimanlarında bulundum. “Evet, Almanya’nın muhteşemliğini azaltmaya çabalamıştım, ama... nafiye (es hat nicht gelungen)¹⁵⁹ Şimdi, barış imzalanması için en doğru zamanının olduğunu söyledi. Müttefikiler iyi birer ders almışlardı ve gerekirse, almaya da devam edecekti. Danimarka, Belçika ve Norveç’ten Almanya’nın istediği hiçbir şey yokmuş. Britanya İmparatorluğu’ndan bile. Sadece Fransızlar ve İngilizlerin Orta Avrupa’daki Omletine (karmaşaya) “in die mitteleuropaische Omlette”¹⁶⁰ parmaklarını artık sokmamaları gerektiğini kesin bir şekilde ifade etmişti. Her görüştüğümüz konunun sonunda, Elçi Von Papen, Avrupa’da devam eden bu karmaşadan çıkıp savaşa son vermek gerektiğini vurgulamıştı. Zamanında Türkiye ve Güneydoğu’da da görevde bulunduğunu anlatan Elçi, Hitlerin ona defalarca vurguladığı Almanya’nın dileği, Balkanlarda ve Türkiye’nin ilgi alanlarında barışın sürdürmesiydi. Bunu başaracağından ümitli olduğunu da ekledi. Almanya’nın düşmanları hep Büyük Devletler olmuştu.

Onlar da sadece zamanla, Almanya ile savaşmanın ne olduğunu anlamışlardı. Batı Avrupa ülkeleri ise, sürdürdükleri konforlu ve kolay hayatları yüzünden, akıl yürütme yeteneklerini tamamen kaybetmiş durumdaydılar. Bunun sonuçlarını şimdi bütün dünya görebiliyor muyuz zaten. Ben de, Almanya’nın zaferi bütün küçük ve orta

¹⁵⁹ Est hat nicht gelungen (Almanca) – o başarılı olmadı.

¹⁶⁰ In die mitteleuropaische Omlette (Almanca) – Orta Avrupa’daki omletin içinde (karışıklık).

devletlere, doğal olarak, endişelenmek için sebep veriyordur, dedim. Korkulacak bir şey yokmuş!

Savaşın sonra Almanya barışçıl pozisyonunu alacakmış ve akli başında herkes bir araya gelip, Avrupa'nın ve dünyanın ekonomilerin kurtarma yöntemlerini ve uluslara sakin, yıkıcı sarsıntılar yaşamadan yapabilecek iş verebilme imkânları araştırmalıydı. Von Papen, resmi Alman propagandasının başlamasından dolayı, savaşın çok ta erken bitmeyebileceğine dair olan düşüncelerini de ifade etmekten kaçınmadı. Alman güçlerinin baskın olduğunu ve bu durumda müttefiklerin savaşa devam etmesi akıllıca bir hareket olmayacağını söylemişti. Sohbetin ilerleyen dakikalarında ise Sayın Elçi, Ruslar ile nasıl başa çıktığımızı ve garnizonların nasıl davrandıklarını sormuştu. Ben de, Rusların bize hiçbir zorluk çıkarmadıklarını ve şikâyet etmek için bir sebebin olmadığını açıklamıştım. Ruslar da, biz de, şimdiye kadar yaptığımız antlaşmalarını yerine getirmiştik. Rus-Litvanyalı gerginliği ise,¹⁶¹ istenmeyen karmaşaya yol açabilecek bir olay olduğundan, bizler de endişeliyiz, tabii ki. Sayın Elçi doğrudan söylemese de, anlattıklarına ve ses tonuna bakarak, kendisinin Almanya'nın "dostu" olan Ruslar hakkındaki düşünceleri pek olumlu değildi.

c) Sovyet Rusya'nın Elçisi Aleksey TEREENTİEV, güler yüzlü bir Rus beyefendiydi. İlk ziyaretimde görüşmelerimize 1. Sekreteri de katılmıştı. Saatin daha öğleden önce 11.00 olmasına ve dışarıdaki sıcaklığın gölgede +34 derece olmasına rağmen, havyar ve kocaman bir sürahi dolusu votka ikram edilmişti. Rusça sohbet edebildiğine çok sevindiğini dile getirmişti. Türk siyaseti hakkında ağır sözlerden kaçınmadı. Müteşekkir değillermiş. Rusların yardımıyla Türk Devleti ayağa kalkabilmişti. Ondandır Ruslara hemen sırtlarını dönüp, bir ara agresifleşmişlerdi bile. Şimdi ise sakinlerdi. Hata üzerine hata yapıyorlardı Türkler. Şimdi ise İngilizlere saldırıp mahvedeceklermiş onları. Türkler de acı çekecekler. Kaçma ve yan çizme hiç bir işe yaramayacaktı. Fransa ise sadece rejim değişikliği olursa, kendini kurtarabilirdi. Fransa'nın kaderini değiştirecek olan Reynaud değil,¹⁶² kendi halkıydı. Almanya'nın askeri güçleri muazzamdı. Yakında İtalyanlar da katılacaklardı. Müttefiklerin şarkısı

¹⁶¹ Bu zaman içerisinde, Baltık Devletleri işgaline hazırlanan Sovyet Rusya, Litvanya hakkında (Rus askerleri kaçırma vs.) yalan beyanda bulunmuştu.

¹⁶² Pol Reynaud 1878-1966, Fransa'nın hükümet adamı. 1940 yılı Mart ayından itibaren başbakanıydı.

sonunda bitmişti. İngilizlerin hak ettikleri de buydu! Ben de, konuyu geçiştiriyormuşçasına, Hitlerin savaştan galip çıkması bize, yani Doğu Avrupa'da olanlara, tehlikenin arttığını göstermez mi? Diye sordum. Korkulacak bir şey yokmuş. Bu arada, Sovyet Rusya'da zaten her şeyi planlanmış. Sohbet ettiğimiz bu mevzu Sayın Elçinin pek hoşuna gitmediği, ya da fazla konuşmak istemediği için, hemen diğer konulara geçmiştik.

Sovyet Rusya ve Baltık Devletleri arasındaki ilişkilerini beğenmeyen kim acaba? Bana, geçenlerde Litvanya'daki Rus askerlerinin tutuklamasıyla ilgili telegramları göstermişti. Mesela, tank bölüğü şoförlerinin esir alınıp, bodrum gibi bir yerde üç gün boyunca yemeksiz susuz tutulduklarını ve Vilnius'ta subaylardan birinin öldürüldüğünü anlatmıştı. Litvanyalıların açıklamaları ise çelişkiliydi. Ben de, aralarını bozmak isteyen kim olabileceğini sormuştum. Almanlar mı, acaba? "Rusya'nın yetkili kurumlarındaki" bilgilerine göre, her şey mümkündür!

Litvanya gizli servisleri ve hükümet üyelerini işaret ediyormuş. Asker kaçırmalarının olabilecek niyetini sorduğumda, tam bilmediğini, ama askerlerin anlattıklarına göre, her türlü askeri bilgileri alınmaya çalışılmıştı. Ben de tüm saflığımla, konunun askerlerinin izinsiz görev yerlerinden ayrılmasıyla¹⁶³ ilgili kaynaklanabileceğini düşündüğümü söylemiştim. Hayır, hayır, öyle değilmiş. İyi ki Letonya ve Estonya hakkında şikâyet edilecek bir konu yokmuş. Bundan sonra Sayın Elçi tekrar Türkiye ile ilgili konulara döndü. Benim daha fazla Romanya'nın "kemancılarının"¹⁶⁴ yanında oturmayıp, Ankara'ya gelmem gerektiğini söyledi. Romanya'nın hükümeti hırsızlarla doluymuş, bütün halk sömürülmüş ve felaket bir durumdaymış. Bunu göz ardı ederek, Karol cephesiyle ve Ruslara karşı dirençleriyle övünüyorlarmış. Molotof'un da söylediği gibi, atağa geçip, Besarabya'yı almak niyetlerinde değıllermiş. Ancak, bir gün, bu konular hakkında ödeşmenin olacağı kesinmiş. Türkler de müttefiklere bulaştıkları için pişmanlarmış. Ben se, Türklerin geçen yaz, Rusların aktif şekilde olmasa da, manevi olarak, müttefiklerle yan yana olacağına ümitlenmiş olabileceğini ve tam da bu yüzden Fransızlar ve İngilizlere söz verdiklerini söylemiştim. Hayır, benim düşüncem doğru değılmış! Rus ve Almanlar arasındaki temel antlaşmalar 23 Ağus-

¹⁶³ Otluchka (Rusça) – yok olmak, görev yerinden ayrılmak.

¹⁶⁴ Skripaç (Rusça) – kemancı.

tos tarihinde imzalamış, ancak Türkler ve müttefiklerle ise sadece 19 Ekim'de. Ben de tekrar muhalefet yapıp, Türkler ve müttefikler arasında, 12 Mayıs'ta geri dönülemez bildireler ile değişim yapıldığını ve o tarihte herkesin Rus-müttefikler görüşmelerinin olumlu sonlanacağını öngördüğünü söylemişim. Tüm bunlar Türklerin kendilerini haklı çıkarma çabalarıymış. Sayın Elçi, Türklerin verdikleri sözleri birden fazla kez çiğnediğini, çiğnemeye de devam edeceklerini ve müttefikler ile olan deli politikalarında hiç hoş olmayan şeylerin belirleyici rol oynadığını da bildiğini söylemişti. Bana iade ziyaretine geldiğinde, Sayın Elçinin yanında Sekreteri yoktu ve kendisi, ilk görüşmemizdeki kadar gururlu konuşmadı. Ancak bu sefer de Rus-Alman ilişkilerini konuşmaktan kaçınıyordu. Türklerle ve İngilizlere karşı olan kızgınlığı sönmemişti. Romanya hakkında söyleyecek iyi bir söz de bulamamıştı. Litvanya ile olan anlaşmazlığın yavaşça çözüldüğünü ve küçük devletlerin, bu devirde, kimin saldırgan, kimin emperyalist, kimin ise barış politikasının sürdürdüğünü ayırt etmeleri gerekiyormuş. Küçük devletlere yardımcı olacak teorik tarafsızlık değildir, Sovyet Rusya gibi büyük devletlerle yapacakları işbirlikleri ve karşılıklı anlaşmalardır.

- d) İtalya'nın Elçisi Ottavio De PEPPO ise müttefiklerin başarısızlıkları ve oluşan durumunun yanlış değerlendirmesi hakkında iğneleyici sözleri kullanmaktan kaçınmadı. Yaşadıkları Belçika-Flandra'nın yenilgisinden sonra, müttefikler hala marifet gösterileri yapıp, kazanana kadar savaşacaklarını söylüyorlar. Doğru yaptıkları şey, kimin yenildiğinden bahsetmemeleridir. İnanın, okul çocuklarından bir farkları yoktur: "Sen bekle, ben büyüdüğümde sana göstereceğim!" dermişçesine. Müttefikler, tokadı yedikten sonra, üzün süren bir uykudan uyanmış gibiler. Ama artık çok geç! Yeni uluslara, Alman ve İtalyanlar gibi, daha iyi bir geleceğe olan yolları hiç kimse kapatamaz artık. Eğer antlaşmalar zamanında fesih edilmiş olsaydı, Avrupa'daki savaş önlenebilirdi. Onu anlamak istemedikleri için, şimdi acı çekmek durumundalar. Türklerin savaşa katılmak için bir sebepleri olamayacaktır. İlgi alanlarına kimse tarafından saldırı gerçekleşmeyeceği için, ne diye savaşacaklar ki? Akılsız olup savaşa katılmaya karar verirlerse eğer, Fransız-İngiliz mültecilerinin üzücü kaderlerini paylaşmak zorunda kalacaklar. Yardımların nerden geleceğini bekliyorlar, acaba? İtalya'nın savaşa girmesiyle, Akdeniz'in geçidi kapanacaktır. Suriye'nin ordusu bir sömürge ordusudur. Ondan korkan yoktur. İtalya Elçisi De PEPPO'nun izlenimleri ise şöyleydi: "Mevcut ve yakın gelecekte olacak olayların

(İtalya'nın savaşa girmesi) oluş şekline doğru yaklaşım sergilerlerse, Türkiye'de, ilgi alanlarında ve Balkanlarda her şey sakin ve aynı kalacaktır." Elçi, Mussolini'nin ofis şefi olarak, bizim "Üç Yıldızlı Nişanı'na " laik görüldüğü için çok gururluydu. Letonya'yı sempati ile hatırlayacağını söylemişti.

e) Romanya'nın Elçi B. STOICA, yerine gelecek yeni adayının kimin olacağına kesinleşene kadar, Ankara'da görevlerine devam ediyordu. Berlin'deki Elçi Sayın Crutzesco'nun adaylığı kesinleşmesine rağmen, son dakikalardaki değişiklik Sayın Gafenco'nun adaylığını öne çıkarmıştı. Ancak oylama sonucu olarak, Sayın Crutzesco yeni Romanya Elçi adayı olarak gösterildi. Sayın Stoica, Bükreşte atanacağı görev ile ilgili mutlu değildi. Görev değişikliği için umut ediyordu. Sayın Stoica'nın düşüncelerine göre, Türkler, her ne kadar ümit etseler de, savaştan kaçamayacaklardı. Stoica, bana Türklerin askeri kuvvetlerinin gayet iyi ve güçlü olduğundan bahsetti. Çok büyük olamayan Deniz filosu bile iyiymiş. Boğazdaki geçişini kimse zorlayamaz. Balkanlar devletlerine olan bakışı çok daha kötümserdi. Birkaç ay içerisinde, bütün ülkeler savaşa karışmış olacaktı.

f) Macaristan Elçisi Sayın MARIASSY'in söylediği birkaç değerli düşünce. İtalya, Almanya ve Macaristan kendi aralarında yaptıkları antlaşmaya göre, "gerekirse, güç uygulanarak" Balkanlardaki barış sürdürülecekti. (Sayın Elçi, "güç" ile sürdürülen barışın nasıl bir şey olduğunu bana söylememişti, ama.) Eğer Ruslar Bearabya'yı işgal etselerdi, güvenlik açısından önemli olan Macaristan'ının diğer bölgelerine de girmiş olurlardı, Macarlar hiç düşünmeden, belki Ruslarla ile anlaşma bile yaparak, Transilvanya'yı geri alacaktı. Bu cümleyi söylerken, sesindeki tonu entrika ile doluydu. İster istemez, beni, Macaristan'ının "ayı kürkünü" paylaşmasıyla ilgili zaten bir anlaşmanın yapıldığına dair düşüncelere sürüklenmişti. Türklerin, müttefiklerin galip çıkacaklarına, çok emin olduklarından bahsetti. (sohbetimiz 4 Haziran'da gerçekleşmişti). Ancak, Almanların iddialı zafer geçidi sürmeye devam ederse, müttefiklerle olan hiçbir anlaşma, Almanya ve İtalya'ya karşı Türkleri içine çekmezdi. Romanya-Macaristan ilişkileri Sayın meslektaşımın göre çok basitti: "Macarların Transilvanya'daki hakları 1000 yılıkmış. Şimdiki ve daha sonraki durumlar güç dengesine bağlıydı. Büyük Devletlerinin Romanya'ya yardım etmedikleri takdirde, Transilvanya işgal edilecekti. Şimdi ya da sonra, o artık önemli değilmiş.

Ankara'daki diğer meslektaşlarımla görüşmelerim aşağı yukarı daha önceki sayfalarda yansıttığım şekildedeydi. Polonya Elçisi

Sayın SOKOLNICKİ, Letonya-Polonya ilişkilerine değinmişti ve bu görüşmemiz hakkında başka bir rapor hazırlıyorum. Diğerleri ise ülkemizdeki durum ile ilgileniyorlardı.

Çoğunun bilgileri zayıftı. Eskiden tanıdığım meslektaşlarım ise Letonya hakkında duydukları iyi haberlere çok sevinmişlerdi. Bu aralarda uluslararası ve özellikle de, askeri olayların hız kazanmasından dolayı, hiçbir raporun olaylara yetişmesi maalesef mümkün değil.”¹⁶⁵

15 Haziran’da, Sayın L. Ekis, Dışişleri Bakanlığı idari ve protokol bölümü Başkanı Sayın V. Olavs’a akreditasyonun gidişatı ile ilgili sunduğu raporunda şöyle yazmıştı:

“Türkiye Cumhurbaşkanı onurunda gerçekleşen akreditasyonumu sizlere gururla bildiriyorum. Türkiye’ye yeni gelen Elçiler, artık Dışişleri Bakanlığı tarafından yetkilendirilen birisi tarafından karşılanmıyor. Eskiden uygulanan bu gelenek, itirazcı bir temsilciyi ağırladıktan sonra yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı kaldırılmıştı. İlk ziyareti, iki yardımcısı olan, protokol Genel Sekreteri’ne yapılıyor. Ziyaret esnasında, Genel Sekreter, Cumhurbaşkanı’nın ve Dışişleri Bakanı’nın onuruna çıkılacak tarihleri organize ediyor. Vekâletnamelerin kopyaları Dışişleri Bakanı’na resmi kabulünden önce sunulmalı. Birkaç gün bekledikten sonra, 31 Mayıs tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’nın onuruna çıkacağıma dair bilgilendirildim. Türkiye’de, kabul ziyaretlerinde resmi konuşma gerekliliği da yok. Kısa tutulması gereken resmi konuşmalardan bir şeyin anlaşılmadığından ve birkaç kez yaşanmış yanlış anlaşılma ve itirazlardan dolayı kaldırılması kararı alınmıştı. Akreditasyon gününde, Cumhurbaşkanı’nın aracı ile otelime gelen protokol şefinin yardımcısının eşliğinde, Cumhurbaşkanı’nın makamına doğru yola çıktık. Şehir merkezinden çıkan araç, inanılmaz bir hızda, beni saraya ulaştırmıştı. Cumhurbaşkanı Sarayının girişinde saygı duruşunda bekleyen tören mangası ve bando mevcuttu. Ben arabadan iner inmez ve askerlere doğru birkaç adım attıktan sonra, bando ulusal marşımızı çalmaya başlamıştı. Bu arada, çok iyi çaldılar! Hepimiz saygı duruşunda durduk. Ulusal marşımız bittikten sonra, askerlerin önünden ilerleyerek Saraya giriş yapmıştım. Sarayın içerisinde, Cumhurbaşkanı’nın emir subayları, sivil ve askeri idari bürolarının yöneticileri ve Genel Sekreter beni karşıladılar.

¹⁶⁵ LNA LVVA, 2570. f., 1. apr. 471. l., 43.-49. lp.

(Elçilerin kabulünde Dışişleri Bakanı da katılıyor) Elçi ve temsilcilerinin akreditasyonları ile ilgili tek önemli fark da buydu. Protokolün “dress code” u ise frak ve üzerindeki nişanlarıydı. Türklerin ise nişan giyme zorunluluğu yoktu. Vekâletlerimi sunarken, sakın bir atmosferde ve çeşitli konular hakkında Cumhurbaşkanıyla sohbet etmiştik.

Akreditasyonun sonunda, Sarayda tören için bulunan herkes, yeni temsilciyi tebrik eder. Daha sonra ikram edilen şampanya eşliğinde sigaralar yakıldı ve rahat bir sohbet ortamında herkes beni Türkiye'nin başkentindeki gelenekleriyle tanıştırmaya başlamıştı. Kabul ziyaretinden sonra, Saraydan ayrılırken, tekrar tören mangasının önünden geçip ve selam verdikten sonra, bando bir kez daha bizim ulusal marşımızı çalmıştı. Beni buraya getiren araçla, otelime geri dönmüştüm.

Akreditasyondan sonra Meclis Başkanını, Başbakanını ve Dışişleri Bakanı mutlaka ziyaret edilmeliydi. Diğer hükümet ve dış idari sisteminin üst yetkililerine sadece kartvizitler takdim edilmişti.¹⁶⁶

23 Aralık 1942 de Washington'dan Londra'daki Letonya Diplomatik hizmetlerinin Başkanı K. Zarins'e yazdığı mektupta, temsilcisi L. Ekiş'in, akreditasyon ziyareti sırasında yaşadığı gerçek duygularını ortaya koymuştu:

“... Anavatanımızın ve komşu devletlerimizin üzerinden, bağımsızlığımıza ve özgürlüğümüze gölge düşüren “kırmızı” fırtınanın bulutları gezmeye başladığı sıralarında, ben Türkiye'deydim. O sıralarda, Dışişleri Bakanı Sayın Munters'ten, bizdeki ve Litvanya'daki durum hakkında bilgileri talep ettiğimde, gayet olumlu bir cevap almıştım. Bildiğiniz gibi, hükümetimizin ve Cumhurbaşkanımızın pozisyonu, muhtemel Rus Bolşevik işgaline direnmemektir. Dışişleri Bakanı Sayın Munter'in şifreli telgramı olumlu olmasına rağmen, daha önce uzun olarak planladığım Türkiye ziyaretimi kısaltıp, 1940 yılı 9 Haziran akşamında Bükreş'e geri dönüş yapmıştım. Evden (Letonya'dan) ve özellikle Litvanya'dan ve Batı cephesinden gelen haberler hiç iç açıcı değildi. Romanya'da gerçekleşen hükümet değişikliği ve yeni izledikleri yol, açık bir şekilde, mihver devletlerinin “sularına” giriş yapıyordu. 10 Haziran 1940 da İtalya, Fransa ve İngiltere'ye savaş açmıştı. 14 Haziran'da ise Almanlar çatışmasız olarak Paris'i işgal ettiler.”¹⁶⁷

¹⁶⁶ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 375. l., 376. lp.

¹⁶⁷ Latvijas Ārlietu ministrijas arhivs, Londonas arhivs, 490. kaste [Letonya'nın Dışişleri Arşivi, Londra arşivi, 490 nolu kutu].

Bu mektup, Sayın Ekis'in, Türkiye'ye gerçekleştirdiği ilk ve son görev ziyaretinden hangi duygular içerisinde döndüğünü açıkça ifade ediyor. Sayın Ekis, Türkiye'deki Letonya Temsilciliğinin resmi faaliyetleri başlatmış olsa da, bütün taşların yerine oturması için fırsat tanınmamıştı.

Ekonomik İlişkiler

20'li Yıllarda Ticaret Antlaşması'nın Hazırlanması ve İmzalanması

Savaşlar arası dönemde, iki ülke arasındaki en önemli ilişkilerden biri, tartışmasız ekonomik ilişkileriydi. 20'li yılların ortalarında, Türkiye ile ilk ekonomik ilişkileri oluşturan, Letonya'nın linolyum ve kauçuk üreticileri olmuştu. 5 Ocak 1926'da, Liepajas Mantar ve Linolyum fabrikasının yönetimi, Başbakan Karli Ulmanis'e, Türkiye'deki ithalat vergilerinin artırıldığına dair bir mektup yollamışlardı.

Bu durumda, Türkiye ile başlatılan ve olumlu bir şekilde devam eden ihracat, neredeyse durma noktasına gelmiş ve daha önce verilen siparişler iptal edilmişti. Aynı gün içerisinde, K. Ulmanis ilgili mektubunu Dışişleri Bakanlığına iletmışti. 7 Ocak tarihinde, fabrika yönetiminden, Finans Bakanı Janis Blumbers'e yazılan mektupta, detaylı bir şekilde Letonya üreticilerinin Batı Avrupa'daki rakipleri ile mücadelesinden bahsedilmişti. Letonya'nın, Türkiye pazarında üç sene sonunda elde ettiği saygın pozisyonu, ülkeler arasında ticaret antlaşması olmadığından dolayı, tehlikenin altına girmişti. Türkiye ile ticaret antlaşması olmayan ülkelerinin mallarına uygulanan ithalat vergilerini %60 artırmasından dolayı, Letonya'da üretilen linolyumun piyasa fiyatını %9 kadar artmışti. Bakanlık, üreticileri tarafından, Türkiye ile bu konuda geçici (altı ay kadar süren) antlaşma imzalamasına ve bu süreç içerisinde, ticaret antlaşmasının hazırlanması ve imzalanmasına teşvik edilmişti.

Mektubun sonunda ise bu antlaşmanın önemini vurgulayan rakamları açıklanmışti. 20 Ocak 1926 da, Finans Bakanlığı Kredi Departmanı'nın Ticaret ve Bankalar bölümü Dışişleri Bakanlığı'na resmi yardım başvurusunda bulunup, birinci dünya savaşından önce de Letonya'da linolyum

üretimi yapan ve “Orient” ‘e yani doğu ülkelerine ihraç eden birkaç tane firmanın olduğunu da eklemiştir.

7 Ocak’ta Dışişleri Bakanlığı, Varşova’daki temsilcisine, artırılmış olan ithalat vergilerinin Letonya’da üretilen mallara uygulanmaması için Türk Elçiliği’ne başvurması için telgraf direktif göndermişti. Varşova’daki temsilcisi M. Nukşa, gecikmeden harekete geçmişti. 11 Ocak’ta, M. Nukşa, raporunda, sadece meslektaşı değil aynı anda yakın bir dostu olan Türkiye temsilcisi Tali Beyi, ziyaret ettiğini yazmıştı. Nukşa, daha önce de, hem kendisinin hem Tali Beyin de bu konu ile yakından ilgilendiğini yazmıştı. Ancak, Ankara’daki Meclis Komisyonu ülke için önemli olan diğer konular ile meşgulmüş. Süreç uzun olsa da, sonunda geçici antlaşmalar sağlanmıştı. Şimdi ise Sayın Nukşa, Riga’dan gelen emirlere dayanarak ve dostluk antlaşması için temel olarak alınarak, diğer ülkeler ile yapılmış olan ticaret anlaşmalarını Letonya için uyarlamak için Türkiye ile sıkı görüşmelere girmişti. Letonya tarafının da bu anlaşmayı yapmak için hazır olduğunu ve Türkiye için tam müteakabiliyetinin sağlanması için söz vermişti. Türkiye’nin temsilcisi ve Kemal Paşanın yakın arkadaşı Tali Bey, hiç gecikmeden kendi hükümetine konu ile ilgili detaylı ve açıklayıcı bir telegram yollamıştı ve her şeyin olumlu bir şekilde çözüleceğine inanmıştı. İki temsilci, Türkiye’nin ekonomik hayatının gelişimini ve yakın geçmişte Paris’te, Türkiye ve Sovyet Rusya’nın arasında yapılan anlaşmayı da görüştüler. Tali Bey bu anlaşmasının her hangi gizli bir ekinin olmadığından emindi. M. Nukşa, Tali Beyin Meclise seçilmesinden dolayı, çok yakın zamanda Varşova’dan ayrılacağını da bildirmişti.

5 Şubat’ta, Türkler ile yapılacak görüşmelerde kullanılmak amacıyla, Letonya-İtalya ve Letonya- İsveç’in arasında imzalanmış olan ticaret antlaşmalarının metin kopyaları, Varşova’daki temsilciye yollanmıştı. Aynı gün içerisinde, Finans Bakanlığı “ticaret anlaşmasının olumlu sonuçlanması için, Türkiye temsilcisi ile görüşmelerine ve gerekli adımlarının atılması için”, direktifinin verildiğine dair, bilgilendirilmişti.¹⁶⁸

Söz konusu ticaret anlaşmasının hazırlığı çok uzun sürmüştü. 28 Mayıs 1928 de, görüşmelerin başlamasından iki yıl sonra, Letonya’nın Dışişleri Bakanlığı’nın Genel Sekreteri H. Albats ve Türkiye’nin Dışişleri Bakanlığı’nın Devlet Sekreterinin Yardımcısı Mehmet Enis tarafından, iki ülke arasındaki ticaret ve gemicilik anlaşmaları imzalanmıştı.¹⁶⁹ H. Albats’ın, 31 Mayıs 1928’de Ankara’dan yolladığı raporunda, Türkiye ve Letonya arasında

¹⁶⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 2405. l., b. p.

¹⁶⁹ Anlaşma metni yayınlanmış: Albats H. (éd.). *Recueil des principaux Traités conclus par la Lettonie avec les Pays Étrangers 1918–1930*. Riga, 1930, pp. 520–530.

imzalanan ticaret anlaşmasının, Türkiye-İsveç ve Türkiye-Estonya'nın arasında yaptıkları anlaşmalar dikkatte alınarak hazırlandığını, “yerleştirme hakları” ve “ticaret ve gemicilik” kanunlarından alınan bölümleri de içerdiğini yazmıştı. Ayrıca, Türklerin, Letonya tarafından el konulan mal sahiplerine bir çeşit tazminat ödenmesi için çabaladığını, ancak Letonya'nın buna olumsuz yaklaştığını da eklemişti. Sonunda, Türkiye bütün şartları, transit ve gemicilik konularındaki değişiklikler dâhil, kabul etmişti. İmzalanan ticaret anlaşması, Türkiye'den getirtilen ürünlere (kuru üzüm ve incir, zeytin, çeşitli kuru yemişler, zeytinyağı, tütün, yün, çığ ipek, halılar, kenevir ve pamuk vs.) ithalat vergi oranlarını en aza indirmişti. Bunun yanı sıra, Letonya da kendi ürünlerini (linolyum, konserve balık, saf keten ipliği, tereyağı, metalik boyaları, işlenmiş deri tabakaları vs.) Türkiye'ye ihraç ederken aynı koşullara tabi tutuldu. Tarafların bu anlaşmadan 3 aydan sonra vazgeçme hakları olup, antlaşmanın süresi belirsizdi. Antlaşmasının gizli ek (onaysız) bildirgesinde, eğer taraflardan biri, minimal ithalat vergilerini yükseltip, diğerini zarar verecek ölçüde etkilerse, antlaşmasını fesih etme haklarına sahiptir.¹⁷⁰

1928 yılı aralık ayında Letonya Meclisi, Türkiye ile imzalanan Ticaret Antlaşması'nı onaylamıştı, ancak Türk tarafının onayı geciktiği için, 1929 yılı ilkbaharında, Dışişleri Bakanlığı'nın Milletler Cemiyeti Üyesi Karlis Ducmanis'e verdiği direktifte, Cenevre'de bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı Sayın Tefvik Rüştü'ye başvurup, halen askıda bekleyen ticaret anlaşmasının onayının hızlandırılması talep edilmişti. Ancak, Türk Dışişleri Bakanı Cenevre'den ayrılıp Roma'ya geçtiği için, ne K. Ducmanis, ne de Berlin'deki temsilcisi Oskar Voits bu konuda başarılı olamadılar. Bu yüzden, “sancılı” konuyu Türk Dışişleri Bakanı'yla konuşmak sorumluluğu, Roma Elçisi Peteris Seja verilmişti. 29 Nisan'da Türk Dışişleri Bakanı'yla buluştuktan sonra, P. Seja Letonya Dışişleri Bakanı Antons Balodis'e kapsamlı bir rapor yazmıştı: “Görüşmemizde sadece iki ülke arasındaki ticaret anlaşmasına değil, Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili tüm siyasi konulara değinmiştik. Beni şahsen karşılayan bakan, ziyaret esnasında da, uğurlarken de çok saygılı ve nazikti. Onayın gecikmesi, şu sıralarda Türkiye'nin Meclisi'nde yeni gümrük tarifesi kurallarının hazırlık aşamasında olmasıydı. Bu yüzden, eğer Riga, imzalanan ticaret antlaşmasını onaylanmamış olsaydı, bunun bekletilmesi için ricada bulunacaktı.

Ancak, bu artık mümkün olmadığı için, Ankara'ya döner dönmez, antlaşmanın daha fazla gecikmeden onaylanması için gerekli adımları

¹⁷⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 270. l., 1.-4. lp.; 2574. f., 2. apr., 6679. l., 70., 71. lp.

atacağına dair söz vermişti. Bakan, Letonya ve Türkiye arasındaki dostça ilişkilerinin gitgide güçlenmesine çok sevindiğini belirtmişti. “Sovyet Birliği faktörünü” ve onunla yakın ilişkide olan Türkiye’nin, “Letonya ihtiyacı duyduğunda yardım edebileceğini” de vurgulamıştı. İki ülkenin “ Rusya’ya karşı olan politik bakış açılarının tamamen aynı olduğunu” de belirtmişti. Görüşmenin ilerleyen saatlerinde, Bakan Rüştü, Türkiye Cumhuriyeti’nin “barışın sağlanmasına ve anlaşmaya” dayalı olan dış politikasının genel kılavuzlarından bahsetmişti. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilere ve Cenevre’deki silahsızlandırma komitesinin faaliyetlerine özellikle dikkatini vermişti. Görüşmenin sonunda, Türkiye ve Letonya’nın dostça ilişkiler kurmasını ve mevcut ilişkilerin daha da güçlenmesine büyük önem verdiğini vurgulayıp, bu yüzden de daha fazla gecikmeden, kendi Charge d’Affaires’i Riga’ya yollayacağını belirtmişti. Ona göre, bu, Türkiye’nin uzun zamandır atmayı istediği bir adımdı.

Letonya da, Ankara’da akredite olması için, kendi temsilcisini de yollamalıydı. Temsilci ya da Elçinin atanması konusu hep finansal bir sıkıntıydı. Ama dostça bir tavsiyede bulunmasına izin vermem gerekirse, benim Angora temsilciliğini de yapmamın iyi bir fikir olabileceğini söylemişti. Diğer ülkelerinin Balkan temsilcilerinin hepsi, Ankara’da da akredite olmuşlardı. Dolayısıyla, benim zaten Balkanlarda temsilcilik yapmış olmam, Ankara’da da yapmam Türkiye Cumhuriyeti için de kabul edilebilir bir çözümdü. Böyle bir durum olursa, kendisinin hemen onay vereceğine söz vermişti.” Aynı günün akşamında, P. Seja, Türkiye Elçiliğinde, Bakanın onurunda verilen kutlamaya davet edilmişti.¹⁷¹

Ticaret Antlaşması’nın geçerliliği uzun sürmemişti. 16 Eylül 1929 da Türkiye tarafından fesih edilmişti, ve 3 ay sonra, 15 Aralık tarihinde antlaşma sona ermişti. 1929 yılı Aralık ayında, Türkiye Dışişleri Bakanı T. Rüştü ve Riga’daki temsilciliğinin yetkili kâtibi İbrahim Osman’ının, Türkiye tarafından ve Letonya Dışişleri Bakanlığı, Letonya tarafından, olan yazışmada, tarafların mal değiş tokuşuna avantaj sağlayacak şartlar hakkında anlaşmaya varmışlardı.¹⁷² 13 Ocak 1930 da Letonya’nın Dışişleri Bakanlığı, “ Valdibas Vestnesis” (Hükümet Haberleri) dergisinde, 1929 yılı 18 Aralık tarihinde Türkiye-Letonya ticaret ve gemicilik anlaşmasının fesih edilmesine dair yayınlanan açıklamayı, Finans Bakanı Ansis Petrevics’e yollamıştı. Antlaşma fesih edildikten sonra, iki ülke arasındaki not değişimi yardımıyla “modus vivendi” (geçici anlaşma) için uzlaşmış ve 17 Aralık

¹⁷¹ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 3665. l., 33.-38. lp.

¹⁷² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 271. l., 67.-69. lp.

1929 tarihinden itibaren, iki ülke için de elverişli ve olumlu olan ticaret rejimi yürürlüğe girmişti. “Modus Vivendi” anlaşması 6 ay kadar geçerli olup, yeni bir ticaret anlaşması imzalanıncaya kadar, otomatik olarak yenileniyordu.¹⁷³

Bir süre daha konu gündemde kalmaya devam etmişti. 5 Şubat tarihinde, Finans Bakanlığı'na bağlı Gümrük Departmanı, son zamanlarda üreticilerin, mesela, “Baltic India Rubber Company “Qadrat” kauçuk fabrikası, Liepajas “Mantar ve linolyum” fabrikalarının yöneticileri ve gümrük yetkililerinin, Letonya-Türkiye arasındaki ticaret antlaşmasının işlevliğinin tekrar yenilenip yenilenmeyeceğini merak ettiklerini, Dışişleri Bakanlığı'nın ticaret anlaşmaları komisyonuna bildirip, resmi açıklamanın yapılmasını rica etmişti.¹⁷⁴

Ekonomik İlişkilerin Karakteri ve Zorlukları

İlerleyen yıllarda, böylece, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler “modus vivendi” anlaşmasına göre işliyordu. Ancak, zamanla kendini göstermeye başlayan diğer karmaşıkları (döviz kuralarındaki değişiklikler vs.) sadece “modus vivendi” anlaşmasına dayanarak çözmek mümkün değildi.

6 Şubat 1934 te Finans Bakanlığının Ticaret ve İmalat Departmanı'nın Ticaret bölümü yöneticisi Pauls Kalnozols, Berlin'deki temsilcisi E.Krievins'e, Türkiye Elçiliği ile görüşüp, Letonya'dan gelen kâğıt yüklerinin Türkiye topraklarına giriş yapılabilmesi için bir anlaşmaya varılması için ricada bulunmuştu.

1933 yılı Temmuz ayında, Sloka'da bulunan “Baltık selüloz fabrikası”, “Storm&Bull Ltd.” adlı Norveç firmasına 9 ton (yazı) kâğıt satışı gerçekleştirildikten sonra, yükünü Türkiye ulaştırmıştı. Ancak, kâğıt satışı için gerekli anlaşmalarının olmadığından dolayı, yük gümrükten geçirilemedi. Letonya-Türkiye arasındaki “modus vivendi” anlaşmasında ithalat edilebilir ürünlerin arasında kâğıt ve ürünleri belirtilmemişti. Gelecekte bunun gibi sorunları önlemek için, P. Kalnozols anlaşmaya “kâğıt” maddesinin de eklemesini tavsiye etmişti. İki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin Türkiye için gayet karlı olduğunu de eklemiştir. Mesela, Türkiye'nin Letonya ile yaptığı ticaretinden elde edilen kar, 1932 yılında 8000 Lat'tı ve 1933 yılının ilk 10 ayında ise 117.000 Lat'a ulaşmıştı. Antlaşmalardaki değişiklikler hakkında görüş birliğine varılamaması durumunda, Letonya da “Türkiye'ye karşı aynı adımları atmak zorunda kalacaktı.”¹⁷⁵

¹⁷³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 271. l., 65. lp.

¹⁷⁴ Aynı yerde, 64., 74., 75. lp.

¹⁷⁵ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679., 46. lp.

9 Şubat'ta Berlin'deki Letonya Elçiliği konu hakkında bir bilgi notu sunmuştu. Ancak, uzunca bir zaman sonra, notların kaybolduğu ama ticaret antlaşmasının konusunun acil olarak halledileceğine dair haber gelmişti. İki ay sonra, antlaşmanın durumunu merak eden Elçiliğe, notların bulunduğu ve Ankara'ya ilettiğine, ancak oradan da hala cevabın gelmediğine dair bilgi verilmişti. Sonbaharda bile ilgili konu hakkında hiçbir şey değişmemişti.¹⁷⁶

1934 yılı 28 Eylül ve 23 Ekim tarihlerinde, Finans Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı Batı bölümüne, Letonya Kıbrıt Çırası Anonim Şirketinin zor ve karmaşık bir durum ile karşı karşıya geldiğini bildirmişti.

Şöyle ki, 17 Mayıs tarihinde İstanbul'a 180 ton ürününün göndermişti. Alıcı "American-Turkish Investment Company" firması gerekli ücreti (3501 Pound) bankaya yatırmamasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkilileri parayı Letonya Bankası'na aktarılmasını yasaklamışlardı. Durum böyleyken, anonim şirketinin gelecek yıl kayıpları 14.000 pound olarak hesaplanmıştı (1934 yılı 22 Eylül ve 15 Ekim'inde, bu konu ile ilgili Türk şirketi de kapsamlı bir rapor sunmuştu). Dışişleri Bakanlığı "bu kalıcı ve olumsuz durum ile ilgili Türkiye Hükümeti'nin bakış açısını" öğrenmek için görevlendirilmişti. Bakanlık, bunun yanı sıra, Berlin'deki temsilcisi E. Krievins ile temas kurarak, konuyla ilgili yeniden Türkiye Elçisi ile görüşmesini talep etmişti.¹⁷⁷

3 Kasım tarihinde, P. Kalnozols bahsi geçen kâğıt yükü ile ilgili V. Munters'e, Türkiye tarafına baskı uygulamaya çalışması için başvurmuştu: "Bütün iyi niyetimle söylüyorum, oluşmuş bu durumu çözmek için bu kadar zaman harcanmamalıdır. Finans Bakanlığı da, Türkiye Hükümeti'nin bu dostça olmayan tavırlarına anlam veremediğini ve belki Dışişleri Bakanlığı'nın konuyla ilgili bir çözüm bulabileceğine umutlu olduklarını ifade etmişti. Ancak, Türk yetkililerinin bizim ihracata zorluk çıkardıkları durumların sayısı artmaya devam ediyor. E. Krievins, 9 Kasım'da Berlin'den yolladığı mektubunda, aynı gün içerisinde kâğıt yükü ile ilgili konuyu Türk Elçi ile görüşebildiğini yazmıştı. Elçi, Ankara'dan cevap aldığını, ancak içerik metnini tam hatırlayamadığı için birkaç gün içerisinde bildireceğine söz vermişti. Türkiye ile ticaret anlaşması olmayan ülkele-re, döviz ile ödemelerde gerçekten belli zorluklar olduğundan bahsedip, gelecekteki ticari işbirliklerini "kliring" yoluyla yapılmasını tavsiye etti.¹⁷⁸

Ancak, daha sonra, Letonyalı üreticilerin de kısmen kusurlu oldukları ortaya çıkmıştı. Türkiye temsilcisi ile görüşmeler sırasında, Letonya'nın Stockholm temsilciliği de aynı konular üzerinde görüşüyorlardı. 1 Ekim

¹⁷⁶ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 43. lp.

¹⁷⁷ Aynı yerde, 47., 44., 34., 33., 24. lp.

¹⁷⁸ Aynı yerde, 43., 39. lp.

tarihinde, Riga'ya, "Türk şirketlerinin Letonya'ya sattıkları ürünler karşılığında döviz alamadıklarına" dair bir nota iletilmişti. 22 Kasım'da Finans Bakanlığı Döviz Komisyonu, Türk ürünlerine döviz ödemelerinin yasaklanmadığına dair açıklama yapmıştı. Ancak, Letonya tarafının da gereken belgeleri zamanında hazırlamadı yönünde şüpheleri olduğunu ifade edip, "Orient Halva Cie" adlı Türk şirketinin, belgeler hazır olmadığı için, ürünlerinin uzun zaman depoda bekletilmesini örnek olarak göstermişti. Uzun araştırmalar sonucu, Türkiye temsilcisinin söylediği "Türkiye Cumhuriyeti Finans Bakanlığı'nın Letonya şirketlerine döviz ödemelerini engellemediği" yönündeki bilgilerin doğru olmadığı ortaya çıkmıştı.¹⁷⁹

5 Ocak 1935 te, Dışişleri Bakanlığı'nın Batı Bölümü yönetimi, Berlin'deki temsilci E. Krievins'ten, Türkiye Elçiliği'ne tekrar başvurup, Türkiye'nin Letonya ihracatına uyguladıkları engellerin kaldırılmasını (hem ürünlerinin girişlerini yasaklayarak, hem de vadesi gelen ödemeleri yapmayarak) ve 1931-1933 yılları arasındaki pasif bilançoğu da göz önünde bulundurarak görüşme ayarlanmasını talep edilmişti.

Böylece, Türkiye Elçiliğinin, Letonya'nın Türk ihracatına engel koyduklarına ve ödemelerini geciktirmesine dair yaydıkları bilgilerinin gerçekçi olmadığı ispat edilmişti. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, E. Krievins'ten Elçiliğe başvurup, "Türkiye Cumhuriyeti'nin yetkililerinin Letonya'dan yapılan ihracata karşı sebepsiz yere sergiledikleri olumsuz davranışları sonlandırması ve "Letonya Kıbrıt Çırası Anonim Şirketinin" nin Türkiye'ye ihraç ettikleri malların karşılığının mutlaka ödenmesi gerektiğini" belirtmek istenmişti. Ancak, tüm bu zorlukların devam etmesi durumunda, Letonya Türkiye'ye zorunlu gümrükleri uygulayarak hiç bir sıkıntı yaşamadan bütün ihracat gereksinimlerini karşılayabilecekti.¹⁸⁰

30'lu yılların ortasında ve sonlarına doğru, iki ülkenin arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle beraber, Letonya Dışişleri Bakanı'nın bakış açısına göre, "iki ülke arasında, sağlam ticari ilişkiler kuran ve bunları yönlendiren, yepyeni bir yasal dayanağa oturtulmuş ve açıkça formüle edilmiş prensipler için ortak bir çözüm bulunması gerekiyordu"¹⁸¹ 1934 yılında Dışişleri Bakanlığı'nın Genel Sekreteri Baltık Ülkeleri bölümünden Türkiye'nin diğer ülkeler ile daha önce yaptığı benzer antlaşmaların kopyalarını talep etmişti. 18 Temmuz'da da, Türkiye ve İsveç arasında imzalanmış Ticaret Antlaşması'nın metin kopyası ellerine ulaşmıştı.¹⁸²

¹⁷⁹ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 23. lp.

¹⁸⁰ Aynı yerde, 19.-20. lp.

¹⁸¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 296. l., 11. lp.

¹⁸² LNA LVVA, 2574. f., 3. apr., 1388. l., 3.-5. lp.

İki ülke arasındaki ticarete karşılaşılan bu benzeri zorluluklara dikkat çeken Dışişleri Bakanlığı tarafından, 28 Ocak 1935 tarihinde kibrit ihracatı konusunun ve Türkiye'deki yetkililer ile olan diğer ticari sorunların çözümüne Berlin ve Stockholm'deki temsilcilerini de dâhil edilmişti.¹⁸³ O sıralarda, Türkiye ile mevcut ticari sorunlar Dışişleri Bakanlığının önemli ölçüde ilgisini çekmişti. 12 Şubat 1935 te, Devlet İstatistik Kurumu 1934 yılı verilerine göre Türkiye ve Letonya arasındaki ithalat ihracat boyutlarını yansıtan raporunu Dışişlerine yollamıştı. Açıklamasında ise, Türkiye'den ihraç edilen malların (tütün, susam çekirdeği, defne yaprağı ve demir cevheri) toplam 296 kilogram ağırlığında ve 431.771 Lat değerinde olduğunu yazılmıştı. Letonya'dan ihraç edilen malların ise (kibrit çıraları ve 1235 Lat değerinde 976 kilogram mutfak gerci) toplam 643.694 kg ağırlığındaydı ve toplam değerinin ise 139.539 Lat'a ulaştığı belirtilmişti.¹⁸⁴

1935 yılında, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'den tütün ihracatı fırsatlarını daha aktif bir şekilde araştırmaya başlamıştı. 21 Mart'ta Baltık Devletleri bölümü direktörü E. Vigrabs, basında yayınlanan, Estonya'ya ithalat ve ihracat hakkı kazandıran, Türkiye ve Estonya arasındaki yeni ticaret antlaşmasına dair bilgi edinmek amacıyla, Letonya'nın Tallinn'deki temsilciliğine başvurmuştu. Bu arada, tütün ihracatı konusu daha detaylı ve dikkatli bir yaklaşım talep ediliyordu. İthalatçılarımız, tütünü doğrudan ve aracı olmadan, Türkiye'den ithal etmenin mümkün olmadığını söylüyorlardı. Tek izleyebileceğimiz yol, Almanya'daki aracı firma üzerinden geçtiği için, aracılardan bizden talep ettiği hizmet bedelini ödemek zorunda bırakıyorlarmış. Bu yüzden, Türkiye ile olan ticaret konularında tam netlik sağlayamıyor, kendi ihracat ilgi alanlarımızı savunamıyorduk.¹⁸⁵

3 Kasım 1934 te ve 28 Ocak 1935 te, Finans Bakanlığı Ticaret ve İmalat Departmanı ticaret bölümü yönetimi, Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak, Letonya'dan ihraç edilen kâğıt ürünlerinin Türkiye'ye alınmadığına dair bilgi sunulmuştu. 28 Ocak tarihli raporunda ise, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerinin hala çok belirsiz bir durumda olduğundan ve ilgili konunun Devlet Döviz Komisyonuna da iletildiğinden bahsedilmişti. Devlet Döviz Komisyonu ise bu konuya çözüm getireceğine, ancak bir zaman sonra, "oluşan sorunları ortadan kaldırmak için yeterli güce sahip olmadıklarını, ama Türk ürünlerine ithalat kotaları verirken, tek taraflı gümrük vergileri düzeninin kullanıldığını ifade etmişti. Bu da demekti ki, Türkiye'den ithal edilen bütün mallar ihracat "clause" fıkrasına tabi tutuluyormuş. İlerleyen

¹⁸³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 176. lp.

¹⁸⁴ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 5768. l., 7., 8. lp.

¹⁸⁵ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 3. lp.

zamanlarda, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerdeki durumu daha detaylı bir şekilde inceleyerek, tek taraflı gümrük vergileri ile bu sorunu çözmenin imkânsız olduğuna kanaat getirilmişti. Zira, 1934 yılının ilk 11 ayı içerisinde Türkiye’den ithal edilen malların değeri 409.426 Lat iken Letonya’dan ihraç edilenlerin değerinin ise sadece 139.539 Lat olduğu ortaya çıkmıştı.

Bu yüzden, iki taraflı imzalan bir sözleşme, Letonya’nın ürünleri için Türkiye pazarına daha kolay giriş yolu açacaktı. Daha önce ihraç malları listesinde yer alan yazı, paketleme ve sigara sarma kâğıtları artık listede yoktu ve Türkiye’ye ihraç edilen tek ürün kibrit çırası olarak belirtilmişti. Kısa söylemek gerekirse, 1934 yılından itibaren, Türkiye pazarı Letonya için tamamen kaybolmuş ve Dışişleri Bakanlığı’nın talebi üzerine, Türkiye ile “tazminat anlaşması” konusunda görüşmelere başlanmıştı.¹⁸⁶

2 Nisan 1935 te “Letonya Kibrit Çırası Anonim Şirketi” Dışişleri ve Finans Bakanlıkları’na başvurarak, Türkiye’de bloke edilen ürünlerinin satış davasında savunma talebinde bulunmuştu. Türkiye’deki yetkililer tarafından 14.000 İngiliz Pound’u değerindeki ürünlerin pazara sürülmesi durdurulduğu için ve müşterisi olan “American Turkish Investment Corporation”dan 1934 yılından beri 10.288 Pound değerindeki biriken borç miktarını tahsil edemediklerini de belirtmişlerdi. 25 Mart tarihinde “American Turkish Investment Corporation” tarafından hazırlanan ve başvuruya ek olarak sunulan raporu (çıralarını Letonya’daki firmasından ithal edilmesi için, Türkiye Hükümeti yetkilerinden gerekli izinleri bir türlü alamadıklarını anlatan), yukarıda anlatılanları ispat ediyordu.¹⁸⁷

1934 yılın sonbaharında, konu ile ilgilenme ve çözüm arama işi Berlin’deki temsilci E. Krievins’e emanet edilmişti. 5 Kasım tarihinde Türkiye Elçiliği, Türk tarafının konu ile ilgili olan bakış açısını izah eden bir rapor sunmuştu. 5 Ocak 1935 te ise E. Krievins’e, Türklerle iki ülke arasında son derece düşük hacimli olan ticaretin bilançosunu görüşmesi talebinde bulunulmuştu. 17 Ocak’ta ise, Letonya Finans Bakanlığı’nın yolladığı bilgilerini de içeren, kapsamlı bir nota raporu hazırlanarak, Türkiye Elçiliği’ne sunulmuştu.¹⁸⁸

23 Nisan 1935 tarihinde, Stockholm’de ikamet eden ve Letonya’nın da akredite temsilciliğini yapan Sayın Ragıp Raif, Letonya’nın İsveç temsilcisi P. Seja’ya mektup yazmıştı. Mektubunda, daha önce görüştükları “bloke olan meblağlar” konusunun nihayet çözüldüğüne dair bilgi vermişti. Ankara’daki Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Letonya arasındaki ticaret

¹⁸⁶ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 12., 13. lp.

¹⁸⁷ Aynı yerde, 1., 2. lp.

¹⁸⁸ Aynı yerde, 15. lp.

ilişkilerine önem verdikleri ve destekledikleri için, “Letonya Cumhuriyeti müteakabiliyet maddesine uyarınca, Leton üreticilerinin talep ettikleri bütün kolaylıkları” yerine getirmeyi taahhüt etmişti.¹⁸⁹

7 Haziran 1935 te Finans Bakanlığı Ticaret ve İmalat Departmanı'nın yönetimi, Şubat ayında Türkiye Hükümeti tarafından kabul edilen ve yürürlüğe giren yeni “ürünler muhasebesi” şartları hakkında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri V. Munters'e başvurmuştu. Letonya ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin düşük olmasından dolayı, yeni şartların Letonya'yı pek fazla etkilememesi gerekiyordu. 1929 yılındaki ticaret bilançosu ise pozitif: ithal edilen malların toplam değeri 320.000 ve ihracat 34.000 Lat'tı; 1930 yılında ise hem ithalat, hem de ihracat rakamları 142.000 Lat olarak gerçekleşmişti; Bu rakamlar 1931 yılında 28.000 Lat ve 125.000 Lat, 1932 yılında 39.000 Lat ve 42.000 Lat, 1933 yılında 49.000 Lat ve 240.000 Lat; 1934 yılında ise 140.000 Lat ve 423.000 Lat olarak gerçekleşti. Ancak, son dönemde Türkiye'ye ihracat edilen tek ürünün kibrit çırası olmasından dolayı, durum gerçekte öyle değilmiş. Leton ihracatçıları ile çalışan “American Turkish Investment Corporation” ithalat iznini çıkarmak için İstanbul'daki yetkililere başvurduklarında, Letonya ile ticaret bilançosunun yeterince aktif olduğu ve ülkeler arasında ticaret antlaşması mevcut olmadığı gerekçesiyle, “red” cevabı ile karşı karşıya kalmıştı. İki ülke arasındaki ticaret bilançosuna bu kadar farklı görünüm veren en önemli faktör ise, Türk ihracatının neredeyse tamamını oluşturan tütünün, Letonya'ya doğrudan Türkiye'den değil, Batı Avrupa'daki aracı ülkeler üzerinden giriş yapması ve Türkiye'nin istatistiklerinin, malların sadece ilk giriş ülkesini gösterilmesiydi. Durum böyleyken, Ticaret ve İmalat Departmanı'na göre, eğer iki ülke arasında ticaret ve gümrük anlaşması yapılırsa, oluşan duruma geçici de olsa, bir çözüm getirebilirdi. Ancak, Letonya ve Türkiye'nin arasındaki ticaret hacmi hiç bir zaman yılda 400-500.000 Lat'ı aşmadığı için, gümrük anlaşmalarıyla ile hizalanacak olan bilanço, gelecek yıllarda toplam ciroda düşmeye yol açabilirdi. Bunun yanı sıra, serbest dış ticareti rejimi esnasında, Türkiye'den Letonya'ya ihracat edilen mallar “lüks” kategorisinde sıralanmıştı. Letonya, kibrit çırası ithalatçısı ve tütün ithalatçısı olarak Türkiye'nin ilgisini çekmekteydi. İki ürünün ticari değerleri yakın olduklarından dolayı, bu ürünlerini kapsayan tazminat anlaşması imzalandığı andan itibaren, Türkiye ve Letonya arasındaki ticaret ilişkilerinde rol oynayan Batı Avrupa'daki aracı ülkelerin (Amsterdam gibi) statüleri değişecekti. Örnek olarak diğer Baltık Devletleri

¹⁸⁹ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 6679. l., 52. lp.

verilmişti. 1935 yılı Mart ayı sonlarında, Estonya da Türkiye ile gümrük antlaşmasını imzalamıştı. Litvanya, tütününü SSCB'den temin ediyormuş, İsveç ise, Bulgaristan'dan. Bunun yanı sıra, Bulgaristan, İsveç'e transit yolu ile ulaştırılan ürünlerini de kendi ürünü olarak gösteriyormuş.

Böylece, Dışişleri Bakanlığı ve Finans Bakanlığı Ticaret ve İmalat Departmanı 200.000 Lat değerindeki tazminat antlaşması için Türk yetkililerle görüşmelere başlamışlardı. Finans Bakanlığının isteği üzerine, Letonya kibrit çırası şirketi de gayri resmi olarak, böyle bir antlaşmasının imkânlarını araştırmak için söz vermişti.¹⁹⁰

1935 yılı Temmuz ayında, konu ile ilgilenme ve yeni Türkiye temsilcisi atanma tarihini netleştirmesi görevi, Berlin'deki temsilcisi E. Krievins'e verilmişti. 29 Ekim'de, Bakanlığın Batı Departmanı yönetimine yazdığı raporunda E. Krievins, yeni temsilci atanmasının yazın gerçekleşeceğini ve tazminat antlaşmasıyla ilgili Türkiye Elçiliği'ne başvurduğunu belirtmişti.

Türkiye Elçiliği temsilcisi ile resmi olmayan görüşmesinden sonra, E. Krievins, Türk tarafının ancak bir koşulla, böyle bir anlaşmayı kabul edebileceğini ifade etmişti. Bundan sonra, tütünü aracı olan Amsterdam'dan değil, direkt Türkiye'den satın alma şartı getirilmişti. Ancak, Leton yetkilileri, Finans ve Dışişleri Bakanlıkları, tütününü "aracı ülkeler" üzerinden satın alma hakları olduğuna dair ısrar etmeye devam ettiler. Ticari politika ve bilgi bölümü yöneticisi J. Volmars, 5 Ağustos tarihinde, Letonya'da Türk tütününün tüketiminin çok büyük olmadığını ve ithalat edilen tütünün değerinin 200.000 Lat olduğunu yazmıştı. Amsterdam üzerinden ithal edilen tütün ise 13-15 farklı çeşitlerden oluşup, daha fazla seçeneğe imkân tanıdığını de eklemişti. Türk yetkililerinin ısrarlı olmaya devam ettikleri durumunda, durumu yeniden değerlendirerek, tütünün Bulgaristan'dan ithal etmesini tavsiye etmişti. Bulgaristan'ın, aracı ülkeler üzerinden ithal edilen tütününü kendi ürünü olarak da kabul ettiğini de söyleyip, muhtemel tazminat antlaşmasında bunun en önemli koşul olarak ileri sürülmesi için tavsiyede bulunmuştu.¹⁹¹ Türkiye'nin Tallinn'deki temsilcisi Nuri Batu Bey, 5 Ağustos tarihinde Letonya tarafından hazırlanmış olan gümrük antlaşması önerilerini alır almaz Ankara'ya iletmişti.¹⁹²

Konu gittikçe önem kazanmaya devam ediyordu. 7 Ağustos tarihinde Letonya kibrit çırası anonim şirketi tarafından üretilmiş olan ve Türkiye'de kibrit fabrikası depolarındaki mevcut stokların en fazla Kasım ayına kadar yeteceğine dair Finans Bakanlığınca bilgi yollamıştı. Eğer o zamana kadar

¹⁹⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 253.-255. lp.

¹⁹¹ Aynı yerde, 241., 238., 239. lp.

¹⁹² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 20. lp.

ürün stokları yenilenemezse, Türk fabrikalarının bu ürünleri, daha önce de çalıştıkları, malların daha kaliteli ve fiyat açısından da daha uygun olduğu, Romanya'daki üreticilerden temin etmek zorunda kalacağını ifade etmişlerdi. Kibrit ve çıralar şirketi yönetimine göre, sorun Eylül ayına kadar çözülmese, Letonya, Türkiye pazarındaki yerini tamamen kaybedebilirdi. Bu öngörüğe dayanarak, "daha fazla gecikmeden Türkiye ile gümrük antlaşmasının imzalanması" rica edilmişti. Türkiye ile her türlü iletişim Berlin'deki temsilci üzerinden gerçekleştirildiği için, bu konu da yardımcı olması için o görevlendirilmişti. 30 Eylül'de E. Krievins, Letonya temsilciliği ataşesi Nikolajs Ozolins'in aynı gün içerisinde Türkiye Elçiliği Danışmanı Avni Bey ile görüşüğünü iletmmişti.

Konu hakkında bilgi sahibi olan Avni Bey, hem tekrar Sayın Elçi ile görüşeceğini, hem de Ankara'ya başvuracağını söylemişti. Antlaşmanın gerçekleştirilmesinin için hiçbir engel göremediğini de söyleyen Avni Bey, gecikmenin en büyük nedeninin ise Letonya'nın Türkiye'de diplomatik hiçbir temsilcinin olmaması olduğuna dikkat çekmişti. Berlin'e yeni atanan temsilcisi H. Celmins de, 11 Kasım 1935 te, konu ile ilgili gelişmeler hakkında rapor verirken, Türkiye Elçiliği danışmanı Avni Beyin görüşüne katıldığını ifade etmişti.

Raporunda ise, Türk tarafına yolladıkları sözlü notunda, ayrı bir tazminat antlaşmasını imzalamak istemediklerini bildirmiş, buna karşın, tütün ve kibrit çıralarını kapsayan genel ödeme antlaşmasının imzalanması için teklif sunmuştu.

H. Celmins ise, bu tarz antlaşmanın, tütünü Amsterdam üzerinden satın alabilme imkânlarını ortadan kaldırdığını görüşündeydi. Devam eden görüşmelerin ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Baltık Devletleri temsilcisi aracılığıyla yapılmasının daha doğru olacağını da ifade etmişti.¹⁹³

Türkiye'de yeni gümrük kurallarının yürürlüğe girmesiyle, Letonya kötü bir sürprizle karşı karşıya kalmıştı. Leton ihracatçılarının hesaplarındaki para, haciz amacıyla, dondurulmuştu. Letonya Kibrit ve Çıraları Anonim Şirketi'ne ait hesaplar da aynı durumda olanlardandı. Finans Bakanlığı'na başvuran şirket yöneticisi Teodors Sifers, bankalardaki bu zor durumu göz önünde bulundurarak, şirket ürünü ile dolu olan yeni bir parti daha Türkiye'ye vardığında nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuştu. 8 Temmuz'da, Finans ve Dışişleri Bakanları'nın kararıyla, Türkiye'nin limanlarına gelen malları karaya indirme hakkı verilmişti. 15 Haziran

¹⁹³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 220., 198., 199., 195. lp.; Apmaiņa. Ar Turciju panākta vienošanās par tabakas apmaiņu pret Latvijas sērskociņu skaliņiem. 08.08. 1935, *Pēdējā Brīdi*.

tarihinde ise, şirket yöneticisi T. Sifers, Türkiye'nin "haciz kanunu" nun metnini sunup, hesaplarında dondurulmuş olan 22.000 Pound hakkında bilgi vermişti. 18 Haziran'da, Dışişlerinin Doğu Ülkeler bölümü Başkanı K. Freimanis, Estonya Cumhurbaşkanı J. Seljama'nın cenazesine katılmak üzere Tallinn'e gitmişti. Tallinn'deyken Türkiye temsilciliği sekreteri ile görüşmüş, ancak yeni bir şey öğrenememişti. 29 Haziran tarihinde Türkiye temsilcisinin Riga'ya yolladığı telgrafta ise: "dondurulmuş hesaplar konusunda yapılacak çok fazla bir şey olmadığından" bahsedilmişti. Daha sonra şirket yöneticisi T. Sifers, Finans Bakanı L. Ekis'e başvurup, Türkiye'ye onunla beraber gelecek ve davaya çözüm arayacak bir "devlet delegesinin" yol masraflarının şirket tarafından karşılanmasına dair teklifte bulunmuştu. L. Ekis, konunun çözülemez ve Türk kanunlarının bu derecede sert olduğuna inanmak istemediğini ifade etse de, bir devlet delegesinin bu sorunun çözülmesi için Türkiye'ye gitmesini uygun görmüştü. Hemen ardından, aldığı karar ile ilgili, Dışişlerinin doğu ülkeler bölümü Başkanı B. Pavasars'a başvurduğunda, Berlin'deki temsilcisi E. Krievins'in yardımıyla "hacizli para davasının" daha önce düşündükleri yöntem ile çözülmesinin mümkün olmayacağını öğrenmişti. Türkiye temsilcinin konuyla ilgili görüşmelerine Riga'da devam etmesi için gerekli yetkiye sahip olup olmadığını öğrenmeleri gerekiyordu. Berlin'deki temsilci E. Krievins ile görüştüktan sonra, Türkiye temsilcinin bu yetkiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştı.¹⁹⁴

Sancılı konunun çözülmesine Dışişleri Bakanı V. Munters de özel olarak dâhil olmuştu. 1936 yılında Finans Bakanı L. Ekis, ona ilgili konuda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunlarından alıntıları yollamıştı.¹⁹⁵ Daha sonra ise, Dışişleri Bakanı V Munters, E. Krievins'i telefonla arayarak, Türkiye'nin Tallinn temsilcisine başvurmasını talep etmişti. 1 Eylül tarihinde temsilci Nuri Batu Bey ile görüşen E. Krievins, 2 Eylül tarihli raporunda, Batu Beyin "dondurulmuş" paralarının hacizlerinin kaldırılması için "elinden geleni yapacağına" dair söz verdiğini yazmıştı.

Batu Bey, E. Krievins'ten kibrit çıralarını gönderiler hakkında aldığı bilgiler doğrultusunda, yeni kanunun uygulamasından önce teslim alınan malların ödemelerinin yapılması gerektiğini ve kanun değişikliğinden sonra Türkiye limanlarına gelen yüklerin ise halen gümrükte beklediğini öğrenmişti. Batu Bey'e göre, "kanun değişiklikleri ve gümrük antlaşmasının imzalanmasından önce ve sonra yapılan işlemlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi", mevcut hacizleri ortadan kaldırabilirdi. Bunun yanı sıra, "kanundaki koşulların

¹⁹⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., b. p. [K. Freimanis'in raopru, 1936].

¹⁹⁵ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 28.-30. lp.

uygulanmasını düşmanca bir hareket olarak” görülmemesi için rica etmişti. Böylece, E. Krievins, Nuri Batu Beyin “konu ile ilgili gerçekten yapabileceği her şeye” inandığını yazmıştı.¹⁹⁶

14 Mayıs tarihinde Türkiye Hükümeti tarafından değiştirilen gümrük kanununun İngilizce çevirisi, 4 Eylül 1936 da, Dışişleri Bakanlığı tarafından Londra’daki temsilcisi Karlis Zarins’e yollanmış ve Büyük Britanya’nın yetkili kurumlarından “uluslararası ticarete alışılmadık motiflere dayanarak paranın haczini öngören” kuralların kabul edilip edilmediğinin öğrenilmesi talep edilmişti. Letonya Dışişlerine göre Türkiye’nin uygulamaları “uluslararası ticarete kabul edilen normların” dışında bir davranıştı. K. Zarins, verilen görevi çerçevesinde, 8 Eylül tarihinde, Büyük Britanya Dışişleri ticaret bölümü yönetimi ile görüşüp, Türkiye ile imzaladıkları çeşitli ticaret antlaşmalarına rağmen, iki ülke arasındaki ticaretinin iyi gelişmediğinden bahsetmişti. 14 Mayıs kararnamesi hakkında ise Letonya ile Türkiye arasındaki özel gümrük ya da ticaret antlaşmasının olmadığı bir durumda, davayı etkileyebilmenin mümkün olmayacağını düşündüğünü ifade etmişlerdi.¹⁹⁷

6 Ekim’de, Dışişleri Bakanlığın Hukuk Departmanı Başkanı A. Kampe, Tallinn’deki temsilcisi E. Krievins’i hem telefonla arayarak, hem de azılı not yollayarak kendisinden, Tallinn’deki Türkiye temsilcisine başvurarak, Türk Hükümeti’ne 1935 yılı Ağustos ayında Letonya tarafının sunduğu anlaşma projesine verecekleri cevabı hızlandırmasını rica etmişti. Bunun yanı sıra, bloke olan hesaptan 13.000 İngiliz Pound değerindeki para miktarını Letonya Kibrit ve Çırası Anonim Şirketi’ne aktarılması için, Türkiye Hükümeti’nden izin almasını de talep etmişti.¹⁹⁸ Ayrıca Türkiye’de, farklı ihracat uygulamalarına, farklı döviz değişim ücretleri uygulanmıştı.

Karşılıklı Ticareti Düzenleyici Anlaşmalarının İmzalanması

12 Aralık 1936 da, Letonya ile Türkiye arasındaki resmi ticari ilişkilerin, 1930 yılındaki karşılıklı mesajlaşmalar neticesinde tesis edilen kurallara (karşılıklı olarak en düşük gümrük vergilerinin uygulanması) bağlı ilerlediği üzerinde durulmuştu. 1935 yılı Kasım ayında, Tallinn’deki temsilciliği tarafından gönderilen Türkiye- Estonya, Macaristan, Yunanistan’ın gümrük

¹⁹⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 21. lp.

¹⁹⁷ Aynı yerde, 20., 29. lp.

¹⁹⁸ Aynı yerde, 31. lp.

antlaşmaları ve Türkiye-İsveç, Bulgaristan arasındaki ticaret antlaşmaları çok dikkatlice incelenmişti.¹⁹⁹

Riga ziyareti sırasında, 1935 yılı Aralık ayının başında, Tallinn’de ikamet eden Baltık Devletleri temsilcisi Nuri Batu Bey, Dışişleri Bakanı Doğu Ülkeleri Departmanı başkanı K. Fremanis ve Finans Bakanlığı Ticaret ve İmalat Departmanı Başkanı B. Pavasars ile Letonya ve Türkiye arasındaki ticari ilişkileri geliştirme konusundaki görüşmelere başlamıştı. Letonya tarafı önceki yıllarda iki ülke arasında yaşanan ticaret ilişkileri hakkında kapsamlı bir rapor hazırlanacağına söz verdi. K. Freimanis, Leton tarafının “gümrük anlaşmasının imzalanması için” hazır olduğunu ifade ettiklerini hatırlamıştı, ancak Nuri Batu Bey, görüşmeleri başlatmadan önce, iki ülke arasındaki ciro raporunu da görmek istediğini belirtmişti.²⁰⁰ Daha sonra, Leton yetkilileri arasındaki yazışmalarda sergilenen görüşler, Türkiye ile imzalanacak “gümrük antlaşması” ihracat maddesini kendi görüşlerine göre “ayarlayabilme kuralını” içermeli yönündeydi. Bunun yanı sıra antlaşma iki tarafın ürün listesini de içermeli. (Letonya- kibrit çıraları, kâğıt, kauçuk ürünleri, kaplama kontrplaklar, şişe mantarları, vs. Türkiye- tütün, kuru yemiş çeşitleri, incir, defne yaprağı, susam çekirdeği, halılar vs.)²⁰¹ Türkiye temsilcisi Nuri Batu Bey, Letonya yetkilileri tarafından hazırlanan ciro raporunu “eksik” bulsa da Finans ve Dışişleri Bakanlıkları öyle düşünmüyorlardı.²⁰² 1931 yılında Türkiye’den ithal edilen ürünlerin toplam değerleri 124.926; 1932 yılında-46.389 ve 1933 yılında 250.466 Lat’a ulaşmıştı. Bunun yanı sıra, Türkiye’ye ihraç edilen malların değerleri 1931 yılında-28.471; 1932 yılında- 38.682 ve 1933 yılında ise 135.538 Lat şeklindeydi. 1934 yılının ilk 11 ayında Türkiye’den ithal edilen malların toplam değeri 409.202 Lat’a ulaşmıştı, ihracatı ise 139.539 Lat’tı. Bu da, Türkiye’nin lehine 269.723 Lat kar demektir. Finans Bakanlığı tarafından hazırlanan rapora dayanarak, Türkiye’ye sunulmak üzere hazırlanan öneriler, Tallinn’deki temsilciliği aracılığıyla Türkiye Elçiliği temsilcisine iletilecekti.²⁰³

9 Ocak 1937 de, Letonya Dışişleri Bakanlığının Hukuk Departmanı Başkanı Andrejs Kampe, 1935 yılı Ağustos ayında, Letonya’nın sunduğu

¹⁹⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 177. lp.; LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 38., 39. lp.

²⁰⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., b. p. [K. Freimanis raporu, 1936, Eylül].

²⁰¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 174.-176. lp.

²⁰² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., b. p. [K. Freimanis raporu, 1936, Eylül].

²⁰³ LLNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 166., 167., 168.-172. lp.

ticaret antlaşması projesi ile ilgili bir gelişmenin olup olmadığını öğrenmek için, yeniden temsilcisi E. Krievins'e başvurmuştu.

Ticaret antlaşması görüşmeleri sırasında, Türkler, en az bizim kadar heyecanlıydı ve en kısa zamanda antlaşmanın imzalanması için söz vermişlerdi, ancak biz projeyi sunar sunmaz, sesleri kesilmişti. Bunun yanı sıra, Türk Bankalarında bloke edilen ve haciz tehdidi altında olan hesapların davası da çözülmüştü. “Her şeye rağmen, imzalanacak gümrük antlaşması, iki ülke arasındaki ticaret açısından çok iyi olacağı için, Türklerin bu konu ile ilgili ne düşündüklerini öğrenmemiz şarttır”: diye eklemişti A. Kampe. E. Krievins ise: “Türk temsilcisi ile her bulduğumda (Tallinn gibi küçük bir şehirde olduklarından dolayı, görüşmeleri sıkça yer alıyormuş) ticaret antlaşması hakkında mutlaka görüştüklerini, ancak konuyu Ankara'ya bir den fazla kez iletmişti ve cevabını hala alamadığı için, kendini artık biraz rahatsız hissettiğinden bahsettiğini anlatmıştı.²⁰⁴

3 Şubat 1937 de, Tallinn'deki temsilci E. Krievins, Türk tarafının, zaten 1936 yılı Kasım ayında, Berlin'deki Elçiliği aracılığıyla, gümrük anlaşması görüşmelerine onay verdiğine dair, raporunda bilgi vermişti. Konu, 18 Şubat tarihinde K. Freimanis ve Türkiye temsilcisi Nuri Batu Bey arasındaki görüşmeler sırasında ele alınmıştı. Nuri Batu Bey muhtemel pamuk ihracatı fırsatlarından da bahsetti. Leton tarafına teklif cazip gelmişti ve ertesi gün Ticaret ve İmalat Departmanının Ticaret Bölümü Başkanı Janis Vecins ile Türk pamuğunun Leton imalat şirketlerine uygunluğu hakkında görüşmelere başlanmıştı. Türkiye temsilcisi ile olan birkaç görüşmeden sonra, ticaret antlaşması ile ilgili görüşmelerin bundan böyle Ankara'da sürdürülmesi için, Leton delegasyonun oraya gönderilmesine karar verilmişti. Dışişleri Bakanlığı'nın talebi üzerine, Tallinn'deki temsilcisi Leton delegasyonun Ankara'ya gidebileceği tarihler hakkında Türk temsilcisi Nuri Batu Bey ile görüşmelerine başlamıştı. Nuri Batu Bey, Leton delegasyonunun en kısa zamanda Ankara'da beklendiğine ve görüşmelerde Türk tarafını temsil edecek delegasyonun çoktan oluşturulduğuna dair haber vermişti. Ancak, delegasyonun Ankara'ya gidiş tarihi, Haziran ayında Riga'da yer alacak bir fuarın açılış tarihinin sonrasına ertelenmişti. E. Krievins, 26 Nisan tarihinde Türkiye temsilcisi Nuri Batu Bey den gelen mektup ile ilgili Dışişleri Bakanlığı'nı bilgilendirmişti. N. Batu Bey: “Türk delegasyonun diğer ülkeler ile de görüşmeleri yapacağından, daha fazla gecikmeden, Letonların geliş tarihinin kesinleşmesi, iki taraf için faydalı olacağına inandığını yazmıştı. Bunun ardından Dışişleri Bakanlığı gerekli

²⁰⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 462. l., 32., 33. lp.

işlemleri hızlandırmak için harekete geçmişti. Ankara'ya varış tarihleri 18-20 Haziran olarak planlanmıştı. Letonya delegasyonunun Ankara'ya yapacakları ziyareti hakkında, Letonya'nın Roma Elçiliği'ne bağlı olan İstanbul'daki Fahri Konsolos A. Berker beyden bilgi alan Roma temsilcisi A. Spekke, Fahri Konsolosun durumla ilgili alınacak eylemler hakkında bilgilendirilmesini talep etmişti.²⁰⁵

Letonya tarafındaki pek de diplomatik olmayan gecikmeler, ne yazık ki, bitmemişti. Dışişleri Bakanlığı'nın Hukuk Departmanı Başkanı A. Kampe, 8 Haziran tarihinde, Tallinn'deki temsilcisi E. Krievins'e "planlarımızı değiştiriyoruz ve delegasyonumuzun Ankara'ya gidiş tarihini belirsiz bir zamana kadar erteliyoruz": diye bir mesaj yollamıştı.

Bu mesaj doğrultusunda Türkiye temsilcisi ile iletişim kurup, delegasyon başkanı J. Volmars'ın Paris'te yer alacak olan fuarda Baltık Devletleri hangarının sorumlusu olduğu için, seyahati iptal etmek zorunda kaldığımızın iletilmesi istenmişti.²⁰⁶

En sonunda, 22 Ekim 1937 de, Dışişleri Bakanlığın Hukuk Departmanı Başkanı A. Kampe, Roma temsilcisi A. Spekke'ye, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'da gerçekleşecek olan ekonomik görüşmeler için, Letonya'yı temsil edecek (J. Volmars, Konsolos V. Ludins ve Finans Bakanlığı siyasi ve antlaşmalar bölümü stajyeri Margers Linde'den oluşan) delegasyonun onaylandığına dair bilgi yollamıştı. 28 Ekim'de ise idari büronun, Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı resmi açıklamasında, Ankara ziyareti ile ilgili tüm onayların verildiği ifade etmişti.²⁰⁷

28 Ekim 1937 de, Letonya delegasyonu J. Volmars'ın yönetiminde yola çıkmıştı. Berlin'deki Elçiliği aracılıyla vizelere kavuşan delegasyon, 3 Kasım tarihinde İstanbul'a varmıştı. Dışişleri Bakanlığının talebi üzerinde İstanbul'a daha erken gelen Konsolos V. Ludins, Fahri Konsolos A. Berker bey ile buluşup, muhtemel ekonomik işbirlikleri hakkında bilgi toplamaya başlamışlardı.²⁰⁸ Aynı gün içerisinde, Fahri Konsolos A. Berker tarafından organize edilmiş Türk ihracat şirketleri ile görüşmeler yapılmıştı. Ertesi gün ise, delegasyon Fahri Konsolosun teklif ettiği üretici firmaları ziyaret etmişti. Muhtemel kâğıt, boya, lastik ayakkabı, pencere camları ve radyo tekniği ihracat imkânları konuşulmuştu. 5 Kasım tarihinde ise delegasyon Ankara'ya varmıştı ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Nebil Batu Bey ve Ekonomi ve Ticaret Departmanı Başkanı Feridun Erkin Bey ile görüşmüştü.

²⁰⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 34., 37., 38., 82., 153., 154., 156. lp.

²⁰⁶ Aynı yerde, 83. lp.

²⁰⁷ LNA LVVA, 2575. f., 9. apr., 97. l., 45., 54. lp.

²⁰⁸ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 56. lpp. [V. Ludins'in raporu, 1937]

6 Kasım'da görüştükleri Ekonomi Bakanlığı Devlet Sekreteri F. Kurdoğlu Bey, Türkiye'nin, Baltık Devletleri ile olan ticaretine gelecekte daha çok önem vereceğini ifade etmişti. 18-20 Kasım tarihlerinde, Ticaret konvansiyonu, ticaret ve gümrük antlaşmaları yapılmıştı. Görüşmeler ağırdı. Letonya'nın ithalat ürünleri listesine yapılan eklentileri bir türlü kabul etmek istemeyen Türkiye, sonunda razı olmuştu. Türkiye'de ayrılmadan sadece bir saat önce, tütün depolarının Riga'da kurulmasıyla ilgili anlaşma sağlanmıştı. Daha sonra delegasyonun lideri J. Volmars'ın tarafından Dışişleri Bakanı V. Munters'e iletmek üzere hazırlanan raporda ise şöyle yazıyordu: "Bizim delegasyon büyük bir misafirperverlik ile karşılanmıştı. Başlangıçta, Türkiye'nin gelenek göreneklerini iyi bilen Fahri Konsolos A. Berker Beyin görüşmelere katılmamasından dolayı, görüşmeler istediğimiz gibi ilerlemiyordu. Görüşmeleri hızlandırmak istediğimiz zaman, ortam gerilmişti ve her şeyi daha da zorlaştırmıştı. Ancak, bütün gerginliklerine rağmen, görüşmelerin 10 günde, 3 ayrı antlaşma metni geliştirilmesiyle bitmesi, iki tarafın da memnun ayrılmasına sebebiyet vermişti."²⁰⁹

İmzalanan antlaşmaların Letonya için karlı olduğunu ve ürünler listesine istedikleri her şeyi ekleyebildiklerini yazmıştı. Görüşmelerin gidişatını pozitif yönde tutabilmek amacıyla, Türk tarafın bazı abartılı isteklerini de kabul etmek zorunda kaldıklarını de ifade etmişti. Türk tarafının da "iç tüketimi için geniş pozisyonlarına ihtiyaç duyduğunu" itiraf ettiklerini de eklemişti.²¹⁰ Dışişlerine yazdığı raporunda, "Büyük bir yük ve yolcu taşıma şirketinin yöneticiliği yapan Fahri Konsolos A. Berker Beyin, yerel ekonomik konularda bilgili olduğunu ve Letonya'da üretilen malların ithalatına çok destek verdiğini"²¹¹ yazmıştı.

11 Ocak 1938 de, Finans Bakanı L. Ekis, Türkiye ile olan üç antlaşmayı imzalamak için Letonya Hükümeti tarafından yetkili kişi olarak seçilmişti. 12 Ocak tarihinde Riga'da imzalanan Türkiye ve Letonya konvansiyonu, iki ülkenin, karşılıklı ticarete en yüksek başarısı statüsüne layık görülmüştü. Letonya delegasyonunun başkanı J. Volmars, şimdiye kadar iki ülke arasında yaşadıkları tüm zorlukların imzalanan konvansiyonun sayesinde ortadan kalkacağına inandığını ifade etmişti. Letonya ve Türkiye ilişkilerinde ticaret en önemli rolü oynadığından, aynı gün içerisinde, iki tane daha antlaşmaya imza atılmıştı. Biri, ürünlerinin cirosunu ayarlayan, diğeri ise ödemelerinin şeklini ve düzenlerini ayarlayan antlaşmalardı. Türkiye kanunlarında öngörülen maddeye göre, Türkiye'den ihraç edilen ürünlerin %20 sini aşan

²⁰⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 30.-38. lp. [Delegasyonu hakkındaki raporu].

²¹⁰ Aynı yerde, 53., 54. lp.

²¹¹ Aynı yerde, 56. lp. [V. Ludins'in raporu].

ülkelerden ithalata izin veriliyordu. Letonya da onlardan biri olduğuna göre, imzalanan antlaşma Letonya'nın ihracatına izin tanımıştı. Öngörülen ihracat boyutları şöyleydi: 1000 ton kibrit çırası, 250 ton paketleme kâğıdı, 100 ton yazı kâğıdı, 100 ton karton, 500 ton selüloz, 20 ton radyo alıcısı, 400 ton havacılık kontrplağı, 100 ton duvar kâğıdı, 200 ton boya, 50 ton uhu vs. Letonya'dan ithal edilecek ürünlerinin toplam değerleri 1.8 milyon Lat'a ulaşmışken, Türkiye'den ihracat edilen ürünlerin değerleri ise 3.5 milyon Lat'ı bulmuştu.²¹² Gümrük antlaşmasını içeren ticaret antlaşmasının imzalanması, Türkiye ile olan ticari ilişkilerde yepyeni, gelişmeye açık bir sistem oluşturmuştu.²¹³

Türkiye'nin gümrük kurumlarında halen bazı karmaşalar yaşansa da, iki ülke arasındaki ticaret hızlı bir şekilde geliyordu. Örneğin, 1938 yılı Mayıs ayında, Finans Bakanlığı tarafından Dışişleri Bakanlığı'na hazırladığı raporunda, İstanbul'daki gümrük kurumların Letonya'dan gönderilen 14.660 kilogramağırlığındaki lastik ayakkabı yükünü kabul etmediklerinden bahsediliyordu.²¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin ticari ilişkilerinde Baltık Devletleri ve Finlandiya çok küçük bir bölüm oluşturuyorlardı. En çok ticaret Almanya ve Amerika ile gerçekleştirilmişti. 1939 yılında Türkiye'de yapılan istatistik verilerine göre Letonya'ya ihracat 0.16%, ithalat ise 0.05% oluşturuyordu. Estonya'ya – 0.08% ve 0.05%, Finlandiya'ya – 0.43% ve 0.4%'tü. Litvanya'nın katkısını ise tamamen önemsizmiş.²¹⁵ Ancak, 1938 yılından itibaren ihracata artış gözlemlenmişti. Türk ihracatının büyük bölümünü kuru yemiş almıştı. 1938 yılında 83.274 ton kuru üzüm, 41.309 ton kuru incir, 23.753 ton fındık, 9076 ton ceviz, 591 ton badem ve 3321 ton susam çekirdeği ihracat edilmişti.²¹⁶

30 Temmuz 1938 de, Tallinn'deki Türkiye temsilciliği, ülkesinin ekonomik ve turistik faaliyetlerini anlatan bilgilendirici materyaller ile Türkiye'de İzmir şehrinde yer alacak ticaret fuarına katılması için Letonya Dışişleri Bakanlığı'na teklif sunmuştu. Dışişleri Bakanlığı bu teklifi kabul edip, Finans Bakanlığı ve Başkonsolos A. Kacens'e iletmişti. Ancak, 22 Temmuz tarihinde Finans Bakanlığı Ticaret ve İmalat Departmanı yönetimi, İzmir'deki fuara katılmanın finansal açıdan mümkün

²¹² Bakınız: Accord commerciale, Accord de Clearing entre la Lettonie et la Turquie. *Valdības Vestnesis*, 01.02.1938. Bakınız: Volmārs J. Saimnieciskie līgumi ar Turciju un Grieķiju [Türkiye ve Yunanistan ile ekonomik ilişkileri]. *Ekonomists*, 1938, Nr. 4, 164., 165. lpp.

²¹³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 393. l., 6., 11.–20. lp.

²¹⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 801. l., 1. lp.

²¹⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 1. lp.

²¹⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1559. l., 2. lp.

olamayacağına dair cevap vermişti. Letonya İzmir'deki Ticaret Fuarı'na katılmasa bile, ülkeyi tanıtan bilgilendirici materyallerin gönderilmesine karar verilmişti. Bir sene sonra da, 1939 yılı 16 Mart'ta, Türkiye Elçiliği Letonya Dışişleri Bakanı V. Munters'e, İzmir'in 9 uncu Uluslararası Ticaret Fuarı'na katılım davetiyesini yollamıştı. Ancak, bu sene de Letonya'nın yetkilileri davetiye ret cevabı vermek durumunda kalmıştı.²¹⁷

Ticaret anlaşmasında yer alan bazı kriterler iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gerilmesine ve pek çok kez karşılıklı yazışmalara sebep olmuştu. 1938 yılı yazından itibaren, "Baltic İndia Rubber Company Qadrat" adlı şirket, ithalat ürünleri (lastik ayakkabılar) miktarında artış sağlanması için Dışişleri Bakanlığı'na başvurmuştu. Daha önce aynı konuda Türkiye'nin Riga'daki Fahri Konsolosluğu'na başvuran şirket yetkililerine, böyle bir başvurunun ancak Letonya'nın resmi devlet kurumları aracılığıyla yapılması durumunda kabul edebileceği söylenmişti.²¹⁸

Yazın sonlarında, Letonya'nın yetkili kurumlarının talebi doğrultusunda, Fahri Konsolos A. Berker bey, Letonya'nın ihracat listesinde yer alan ürünlerin kotasının artırılması için Ankara ile iletişime geçmişti. Ekim ayında, Ankara'dan gelen cevapta ise, öyle bir seçeneğin ancak karşılıklı yazışmalar yoluyla gerçekleştirilebileceğinden bahsedilmişti. Leton ihracatçıların Türkiye ile olan ticaret antlaşmasında daha önce belirlenen ürün kotalarını aştıkları için, muhtemel artışa yönelik görüşmeler yapılmıştı. Bunun yanı sıra, Dışişleri Bakanlığı, Letonya'nın Türkiye'den ithal edilen ve antlaşmasında belirtilen kotayı aşan ürünlere izin çıkardıklarına dair bilgi vermişti. Bu durum, ticaret anlaşmasında öngörülen miktarların beklendiğinden küçük olduğunu gösteriyor ve "antlaşmanın metninde herhangi bir değişiklik yapmaksızın" muhtemel kota artışı konusunun düşünülmesi gerektiğini ifade etmişti.²¹⁹

Konu ile ilgili yazışmalara Başkonsolos A. Kacens da dâhil edilmişti. 15 Aralık'ta, 1939 yılı için öngörülen ihracat ürünleri listesi Finans Bakanlığı'nın dış ticaret bölümü tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmişti. Yeni hazırlanan ihracat ürünleri listesi teklifinde, listeye daha önce yer almayan ürünler de eklenmiş ve mevcut olanların kotaları artırılmıştı. Başkonsolos A. Kacens, bu teklifini değerlendirerek eleştirilerden kaçınmayıp, Türkiye pazarı (hem ihracat, hem ithalat) hakkında kapsamlı bir rapor sunmuştu. Dışişleri Bakanlığı Sözleşmeler Departmanı tarafından hazırlanan teklifler listesi, Tallinn'deki Türkiye Elçiliği'ne iletilmişti.²²⁰

²¹⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 800. l., 1.-9. lp.

²¹⁸ LNA LVVA, 2574. f., 2. apr., 4904. l., 73. lp.

²¹⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 83., 84., 91., 92. lp.

²²⁰ Aynı yerde, 45.-61. l., 75.-76., 78., 80. lp.

1939 yılı 26 Ocak tarihinde, dış ticaret bölümü, Türkiye ile yapılan ticaret antlaşmasındaki mevcut koşula göre, 27 Ocak'tan itibaren, antlaşmasının otomatik olarak yenileceğine dair hatırlatma yapmıştı. Ancak, teklif edilen değişiklikler hakkında halen bir gelişme sağlanmadığından, konu ile ilgili görüşmelerin bundan böyle Başkonsolos A. Kacens'in yönetiminde yapılması konusunda öneride bulunmuştu. Bu gerçekleşmedi ve 20 Mart tarihinde Finans Bakanlığı dış ticaret bölümü Dışişleri Bakanlığı'na konunun aciliyeti hakkında hatırlatma yapmıştı. Başkonsolos A. Kacens de Bakanlıktan konu hakkında bilgi istediğinde, "bilgilerin eksikliğinin Türkiye'deki ihracatçıları tedirgin ettiğini ve yeni işbirlikleri kurmaya izin vermediğini" ifade etmişti. En son, 30 Mart'ta Letonya'nın ticaret antlaşması için verdikleri teklifler ve Nuri Batu Bey tarafından imzalan mektup Dışişleri Bakanı V. Munters'e yollanmıştı. Mektup alındıktan hemen sonra, incelenmesi için Finans Bakanlığı Dış Ticaret Departmanı'na iletilmişti.

Mektup incelenmişti ve "eğer Türkiye sunduğumuz tekliflerde hiçbir değişiklik yapılmadan kabul ederse, ticaret antlaşmanın yenilenmesi hemen gerçekleşebilir" kanaatine varılmıştı. 8 Nisan tarihinde Dış Ticaret Departmanı karşılıklı nota değişiminin bir sonuca ulaştırılmasını ve ürünlerin kota artışlarını içeren listelerin gizli tutulmasına talep etmişti. Alınan karar Başkonsolos A. Kacens'e zamanında bildirilmediği için, 12 Nisan tarihinde o hala, umutsuzca, ilgili konunun ne durumda olduğunu öğrenmeye çalışıyordu.²²¹

Dış Ticaret Departmanı'nın ihracat miktarlarını içeren listelerin gizlilik talebi Türkiye Elçiliği'ne 14 Nisan tarihinde iletilmişti. 4 Mayıs'ta, Nuri Batu Bey, Dışişleri Bakanlığı V. Munters'e yolladığı mektubunda, Türk Hükümeti'nin Letonların talep ettikleri gizliliği kabul etmediklerini ve antlaşmanın "kamuya açık" olması gerektiğini yazmıştı. 13 Mayıs'ta Finans Bakanlığı'nın Dış Ticaret Departmanı'na Başkanı A. Dinsbergs'e olanlar hakkında bilgi gönderilmişti. A. Dinsbergs gizlilik talebinden vaz geçmedi ve Türk tarafın "bu kadar önemsiz" konuda neden taviz vermek istemediklerini anlam veremediğini ifade etmişti. 2 Haziran tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı mektupta A. Dinsbergs şöyle demişti: "Balkanlarda yaşadığımız tecrübeye göre, Türk yetkililer ile sorunlara hızlı çözümü yazışarak değil ancak yüz yüze konuşarak elde edilir. Bu durumda, ticaret antlaşmasının belirsizliği, acil olarak nitelendirilir. Bunun yanı sıra, 4 ay boyunca bir türlü yasallaştırmayan ihracat ürünler listesi de mevcut durumu daha da anormalleştiriyor.

²²¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 44., 30.-32., 36., 33.-35., 41., 40., 26. lp.

Bu yüzden, ilgili konunun İstanbul'daki Konsolos A. Kacens'e emanet edilmesi için ısrar ediyorum. Ek olarak da, listenin gizliliğini talep etmemizin tek sebebi "Türk Hükümeti tarafından onaylanmış koşullarına hiçbir değişiklik yapmadan ve talep etmeden, Türkiye'nin ithalat listesinde gösterilen bütün ürünlerine onay vermemiz" olduğunu ifade etmişti. Bir hafta sonra tekrar Dışişleri Bakanlığı'na başvuran A. Dinsbergs, onaylanacak "ürünler kotası" konusunun aciliyetini hatırlatıp, 4 buçuk ay süren bu belirsiz durumun daha önce başlatılmış olan işbirliklerini sekteye uğratma ihtimalinden bahsetti.

Bu durumda, Finans Bakanlığı'nın görüşlerini de göz önünde bulundurarak (ürünlerin kotasını gizli anlaşma olarak onaylayamıyorsak, hiç vakit kaybetmeden "kamuya açık" onaylama şeklini kabul edilmeliyiz")²²², Dışişleri Bakanlığı'na konunun gidişatı ile ilgili bilgi verilmesi rica edilmişti.

İhracat/ithalat ürünlerin kota onaylanması süreci, hem Türk, hem Leton şirketleri için çok karmaşıktı. Kotaların onaylanması konusunda bir türlü iki tarafı da memnun edecek kararların alınamaması, sadece itibarları değil, mevcut ihracat akışını da etkilemeye başlamıştı. 19 Haziran'da, temsilcisi Nuri Batu beyin Riga'da bulunduğu sırada, Dışişleri Bakanı V. Munters'e, Letonya'nın kota artışları hakkında sunduğu tekliflerin, Türk Hükümeti tarafından onayladığına dair kısa bir not yazmıştı. V. Munters de konu ile ilgili iade notunu yollamıştı ve 11 Temmuz tarihinde Letonya Hükümeti "nota değişim yoluyla" üzerinde uzlaşılan antlaşmayı ve ürünlerin kotalarını içeren listeleri onaylamıştı.²²³

Kota artışı konusunda anlaşmaya varıldıktan 1 ay sonra, İstanbul'daki Başkonsolos A. Kacens, A. Kampe ve A. Dinsbergs'e antlaşmanın henüz yürürlüğe girmemesinden bahsetmişti. Türkiye'nin yetkili gümrük kurumlarının böyle bir antlaşmanın yapıldığından bile haberleri yokmuş. Ne ticaret yapanlar, ne de Başkonsolosluk durum ile ilgili bilgi talep ettiklerinde, cevap alamıyorlarmış. Letonya'nın Fahri Konsolosu ve Letonya'lı "Quadrat" Anonim Şirketi Türkiye sorumlusu A. Berker Bey, gümrükte tutulan lastik ayakkabılar ile olan durumu, özel olarak, öğrenmeye ve gümrük vergilerinin artırılmasından önce, yükün Türkiye topraklarına girmesini sağlamaya çalışmıştı. 17 ve 18 Temmuz tarihlerinde Ankara'yı ziyaret sırasında, Ticaret ve İmalat Bakanlığı'nın yapılan antlaşma hakkında bilgi sahibi olamadığı ve ilgili belgelerinin hala Dışişleri Bakanlığında olduğu ortaya çıkmıştı. Temsilcisi A. Berker'e belgelerin hemen Ticaret

²²² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 44., 21.-26., 20. lp.

²²³ LNA LVVA, 2570. f., 3. apr., 802. l., 1.-3., 5., lp.; 364. l., 1.-6. lp.

ve Gümrük Bakanlıklarına ileticeğine söz verse de, Türk kurumlarında hâkim olan “yavaş yazışma” metodu, aciliyet isteyen konuların sözel olarak görüşerek daha faydalı olabileceğini göstermekteydi. A. Kacens’in verdiği bilgilere dayanarak, A. Dinsbergs, 1 Ağustos tarihinde Dışişleri Bakanlığı’na başvurup, Türkiye’deki yetkili dışişleri kurumlarına telefon ederek, Letonya tarafından “Türklerin B nolu listesinin onayladığını ve buna göre listedeki ürünlerinin ithalatlarının yapıldığını” bildirmesini talep etmişti.

Letonya Dışişleri Bakanlığı Sözleşmeler Departmanı 5 Ağustos’ta, temsilci Nuri Batu Beye konu ile ilgili başvurmuştu. 9 Ağustos tarihinde ise, N. Batu Bey, yapılan antlaşma ile ilgili belgelerin, Türkiye’nin gümrük kurumları yönetimine iletilmesine dair cevap vermişti.²²⁴

1939 yılı 15 Şubat’ta, Letonya Başkonsolos A. Kacens’in tavsiyesi üzerinde, “Şerif Rıza Halefleri” adlı şirket, kuru üzüm örneklerini göndererek, Letonya Dışişleri Bakanlığı’na başvurmuştu.²²⁵ 2 Mart tarihinde ise, Başkonsolos A. Kacens, Letonya Devleti elektroteknik şirketine akümülatör ithalatı için Türkiye pazarını önermişti.²²⁶ 7 Mart’ta ise, A. Kacens, daha kapsamlı bir rapor ile dış ticaret bölümüne başvurmuştu.

Türkiye’den gelen mevcut ithalat oranı Letonya’nın ihracatını aşsa bile, A. Kacens’in öngördüklerine ve yaptığı tahminlerine göre, ilerleyen zamanlarda durum eşleşebilirdi. Yanı sıra, ilerleyen zamanlarda Türkiye’den ithal edilecek ürünlerinin listesine yünün girme potansiyeli yüksek olduğundan, A. Kacens, Türk üreticilerinin yün örneklerini gönderip, karar verilmesi için, Letonya’daki şirketlere iletilmesini rica etmişti.²²⁷

İstanbul’daki Başkonsolos A. Kacens tarafından yazılarak ve Riga’ya yolladığı raporların çoğu, iki ülke arasındaki ticari ilişkiler hakkındaydı. 1939 yılı 14 Mart tarihinde A. Dinsbergs’e yolladığı raporunda, Ogre Keten fabrikasının ürünlerinin Türkiye pazarında satış imkânlarından bahsetmişti. 27 Mart tarihli raporunda ise, A. Dinsbergs’in talebi üzerinde, şekerleme (A. Kacens’e göre Letonya’nın şekerleme ve tatlı üreticilerinin Türkiye Pazarında yer edinmesi neredeyse imkânsızdı), deri tabakaları, alçı, beton, saf keten, dış temizleme pudrası, kireç, çeşitli kremleri, boyalarının Türkiye pazarındaki durumlarını analize edip, kısıtlı depolama imkânlarından da bahsetmişti. 14 Nisan tarihli raporunda, Türkiye gemicilik sanayinin mevcut durumunu açıklamıştı ve Türkiye ile Baltık Devletleri ve Finlandiya’nın arasındaki ticarete ulaşılan rakamlar hakkında bilgi vermişti. 3 Haziran’da

²²⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 799. l., 2.-7., 19. lp.

²²⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1104. l., 1., 2. lp.

²²⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1101. l., 1. lp.

²²⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1102. l., 1. lp.

yazdığı raporunda ise, Türk şirketlerinden birinin, Leton anonim şirketi “Varonis”ın ürettikleri lastik içerikli iplik hakkında Leton şirketine yazılı teklifte bulunduğunu, ancak Leton şirketinin uzunca bir süre cevap vermediğinden dolayı, bu karlı işbirliğinden vazgeçip geçmediğini merak ettiğini yazmıştı.²²⁸

1939 yılı Mayıs ayında, Başkonsolos A. Kacens, “Türkiye yerli malı” fuarı çerçevesinde, Letonya’nın ürünlerini tanıtan ufak bir seyahat fuarını organize etmişti. Fuar İstanbul Valisi ve İstanbul’un önemli sanayicileri tarafından ziyaret edilmişti. İstanbul’da gerçekleşen “Türkiye yerli malı” fuarı bittikten sonra, Başkonsolosun sekreteri N. Stuls, Letonya basını için hazırladığı makalesinde, Türk yetkililerinin söylediklerine göre, Letonya’nın stantlarının zevkli ve birleştirici dekorasyonu ve sergilenen ürünlerin diziliş şekli sayesinde “Yerli malı” fuarının daha önce hiç olmadığı kadar, göz zevklerine hitap ettiğini yazmıştı.

N. Stuls, makalesinde, “Türkiye yerli malı” fuarı en küçük ayrıntısına kadar incelenmişti ve Türkiye’nin artık bir Avrupa devleti olma yolunda ilerleyip, Letonya için artık ulaşılmaz ve yabancı gelmediğinden bahsetmişti. 1939 yılının ilk çeyreğinde Finlandiya’dan Türkiye’ye 1979 ton, Letonya’dan 739 ton, Estonya’dan ise 251 ton ürün ihracat edilmişti. Litvanya’nın Türkiye ile olan ticaret ilişkilerinin yapım aşamasında olduğundan da bahsedilmişti.²²⁹ 7 Ağustos tarihinde, Genel sekreteri A. Kacens, Dışişleri Bakanlığına fuar hakkında çok detaylı bir rapor hazırlamıştı. “İstanbul Valisi ve “yerli malı” fuarının organizatörleri tarafından da ziyaret edilen Letonya’nın fuarı, sergilenen ürünlerinin az sayıda olduğuna bakılmaksızın, stantların zevkli dekorasyonu ve ürünlerinin sergileme şekli bakımından ziyaretçilerde çok iyi izlenimler bırakmıştı.²³⁰

26 Ağustos 1939 da, savaşın arifesinde, A. Kacens’in yazdığı raporda, “son zamanlardaki politik olayları göz önünde bulundurarak, Almanya ve İtalya ile olan ticaret ilişkilerinin muhtemel sonlandırılmasıyla, Türkiye’nin mevcut ticaret politikasının ve rejiminin değiştiğinden” bahsetmişti. Ancak, A. Kacens, yeni uygulamanın Letonya’nın ürünlerini etkilemeyeceğinden emindi.²³¹

²²⁸ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 42., 2., 4., 7., 8., 11., 18.–20. lp. [Baltık Devletleri ve Finlandiya’nın Türkiye ile ticareti; 1939 yılı ilk çeyrek].

²²⁹ Štūls N. Latvijas ražojumi Turcijas izstādē. (Speciālraksts “Latvijas Kareivim” no Istanbulas.) [Letonya’nın ürünleri Türkiye’nin fuarında. “Latvijas Kareivis” için İstanbul’dan yazdığı makalesi.]. *Latvijas Kareivis*, 27.08.1939.

²³⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1105. l., 25.–30. lp.

²³¹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1164. l., b. p.

İkinci Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Ticari İlişkilerdeki Etkileri

Bütün Avrupa ve dünya için ticari ilişkilerde dönüm noktası olan 1939 yılında, Letonya Türkiye'ye toplam 1.062.735 kilogram ağırlığında ve 723.148 Lat değerinde ürün ihraç etmişti. 1939 yılı Eylül ayında, Türkiye'ye ihraç edilen tek ürün radyo setleri kalmıştı. Bu dönemde ithal edilen ürünlerin ağırlığı 553.031 kilogramdı, değeri ise 867.149 Lat'tı. (tütün-550.437, fındık-84.859, defneyaprağı-2492, müzik aletleri-548 Lat değerindeydi.²³²

12 Aralık'ta Başkonsolos A. Kacens A. Kampe'ye: "Şenker ve Co" adlı anonim şirketin temsilcisi, "durumun izin verdiği anda" İstanbul'dan, Odesa ve SSCB tarafından işgal edilen bazı Polonya bölgeleri üzerinden, Riga'ya mal sevkiyatını organize edileceğine dair bilgi verdiğini yazmıştı. Bu yüzden, A Kacens, SSCB transit anlaşması ve tarifeler hakkındaki bilgiler talep etmişti ve "mevcut olan politik durumunda bu yolun en uygun olduğunu düşündüğünü" ifade etmişti.²³³

1940 yılı 8 Şubat'ta Başkonsolosun Finans Bakanlığı Dış Ticaret Departmanı Başkanı A. Dinsbergs'e yazdığı mektupta, aslında, her şey açıklanmıştı. "1939 yılında, savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşıldığı sırada, Türk ihracatçıların büyük kısmı, Türkiye'nin de savaşa dâhil olması durumunda, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki gibi, hükümetinin gerekli gördüğü ürünlere el koymasından korktukları için, ürün göndermeyi durdurmuşlardı. Yanı sıra, Leton ihracatçıların da ödemelerinin zamanında alamayabileceğinden korktukları için "çok ağırbaşlı" davrandığından bahsetmişti.

A. Kacens'e de, "yanlış varsayımlarla" hareket eden iki ülkenin doğru karar vermediklerini düşündüğünü ifade etmişti. Türkiye'de, Leton ürünlerine olan talep çok büyük, ama elimizde sunulacak bir ürün dahi yok. İleriki zamanlarda ihracatçılar aynı "dikkat edelim" ruh halini korumaya devam edeceklerse, mevcut navlun şartlarında, gümrük antlaşmasına bağlı çalışmak mümkün olmayacak ve karşılıklı ticaret işbirlikleri durma noktasına gelebilirdi. Türk ihracatçıların artık kendi mallarını gümrüklü olarak satmak istemediklerini anlatmıştı. Burada, Baltık Devletleri'ndeki durumu hakkında bilgiler Fransız basınından takip ediliyordu. Bu yüzden, Türk ihracatçılar, ödemelerde uzun bekleme süresi olan işbirliklerine girişmemeyi tercih ediyorlardı.

²³² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1558. l., 1.-3. lp.

²³³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1179. l., 12. lp.

A. Kacens, mevcut taşıma şartlarının karmaşık olduğunu ve tüccarlarının temkinli davranışlarına hak verdiğini itiraf etse de, ulusal ekonomi için gerekli mallarının satın alınması ve kendi ürünlerinin Türkiye'ye ihraç edilmesinin en doğru bir adım olacağını düşündüğünü ifade etmişti. İlbahara doğru savaşın genişlenebileceğini ve bazı pazarlarımızı kaybetme ihtimaline karşı, Türkiye ile olan ithalat/ihracat ilişkilerinin yoğunlaştırılmasını Dış Ticaret Departmanı'na teklif etmişti. İhracatçılara avans verilmesine ve ürünlerini daha da uzak ülkelere ulaştırılabilmesi için, Türkiye'yi transit olarak kullanmayı da öneride bulunmuştu. 20 Mart 1940 tarihinde, A. Kacens, Türkiye'deki ürün siparişlerini en uygun hale getirip, taşımaya, zaman açısından ve finansal olarak da karlı olmayan yüklerinin önlenmesini, Dış Ticareti Departmanı'na önermişti. Yakında, Odesa üzerinden yapılacak transit taşımacılığı, ağırlığı küçük olan yüklerinin gecikmesine sebep olabilirdi.²³⁴

29 Mart 1940 tarihinde, Finans Bakanlığı'na yazdığı raporda, A. Kacens, Türk şirketlerinin, ödeme şartlarının gümrük vergileri içerdiği için, Letonya'ya ürün ihracat etmekten ve kendi firmalarının temsilcilikleri aracılığıyla Riga'da yaptıkları sözleşmelerden vazgeçtiklerini yazmıştı.

A. Kacens, birkaç kez özel olarak, ihracat şirketleri yönetimi ile iletişime geçip, gümrük vergilerinin en yakın zamanda eşleşeceğine dair verdiğimiz sözlere” artık pek inanmadıklarını ifade etmişti. Türkiye'nin raporlarına göre, Riga'daki ürünlerinin ticaret dengesi her geçen hafta bozuluyormuş. Bu sene içerisinde, Letonya'dan neredeyse hiçbir ürün gelmemişti. Müttefiklerin basınında, ülkemiz, artık kendi bağımsızlığını kaybetmiş olarak yansıtılıyor ve bu da yerli üreticiler arasında güvensizliğe yol açıyor. A. Kacens'e göre, Leton ihracatçıları daha enerjik davranıp, dikkatlerini Yakın Doğu ve Balkanlar pazarlarına çevirmeliydi. Savaşın ne zaman sonuçlanacağı belli olmadığı için ve Almanya, Çekoslovakya ve Polonya'nın Türkiye pazarından çekilmeleriyle oluşan boşluğunun doldurulması Letonya için bir fırsat olabilirdi. Ayrıca, İsveç ve Finlandiya'nın durumları Letonya'ninkinden kat be kat kötüydü. A. Kacens'in söylediklerine göre, Letonya ürünlerine Türkiye'de önemli ölçüde talep vardı ve Türkiye SSCB ile savaşa giremeyeceğine göre, taşıma imkânları da gayet iyiydi. Bağımsız olmayı arzu eden her devletin, çeşitli ülkelere ihraç edilen sanayi ürünleri olmalıydı, çünkü “savaş sırasında sadece büyük komşu devletlerine bağlı kalınması, ülkenin kaderini değiştirebilecek bir durumdu.”

²³⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560. l., 1., 2. lp.

Türkiye pazarı pahalı sayılabilirdi. Zamanında, Almanya, Türkiye pazarında istikrarlı bir pozisyon sağlayabilmek için fiyat artışına sebep olmuştu. Ancak şimdi, Türk Hükümeti, pazarını kademeli olarak dünya fiyatlarına göre ayarlamaya çalışıyordu. İmkânları ve ücretleri araştırıldıktan sonra, SSCB toprakları üzerinden yapılacak olan ticaret işbirlikleri, her durumda Letonya için karlı olacaktı.²³⁵

12 Nisan'da, Başkonsolos, mevcut dış ticaret dengesinin Türkiye'nin lehine bozulmaya başladığına dair haber vermişti. Bu da, bundan böyle Türk ihracatçılarının kedi ürünlerini Letonya'ya göndermeyi reddetmeyecekleri anlamına geliyordu.²³⁶

20 Nisan tarihli raporunda, A. Kacens, Türkiye tarafının ticaret hakkında hazırladığı istatistikler raporuna göre, sadece lastik ayakkabılarının kotasının doldurulduğuna dair haber vermişti. Devam eden savaş ticaret şartlarını ciddi bir şekilde etkilemiş olsa da, Türk tarafının yetkilerine göre, bizim ihracatçılarımız da yeni şartlara ve taşıma imkânlarına yeterince hızlı uyum sağlamamıştı. Savaşın ilk aylarından itibaren, yük taşımacılığı Stetin ve Regensburg üzerinden yapılmıştı. Sonra ise "gayet iyi ama diğerlerinden daha pahalı" olan Odesa "bacağı" da eklenmişti. A. Kacens, yeni istenmeyen durumlar oluşmadan, ticaret anlaşmasında öngörülen ürünler kotasının kullanılmasına ısrar etmişti. İlerleyen günlerde Bay Kacens, Dış Ticaret Departmanı'na Baltık Devletleri'nin Türkiye ile arasındaki toplam yapılan ticaret hakkında yolladığı raporunda, bütün Baltık Devletleri'nden, en çok Letonya'nın iş yaptığını, ancak, öngörülen kotalarının hala kullanılmadığını ifade etmişti.²³⁷

29 Mayıs 1940 ta, A. Kacens, Riga'ya yolladığı raporların birinde, Odesa'nın limanında oluşmuş ve Letonya'nın mallarının gecikmesine sebep olan tıkanıklık haberine yer vermişti. Önceden, Odesa üzerinden geçen yol "rahat ve hızlı" olduğundan dolayı, Letonya'dan yola çıkan ürünler, 20-30 günde Türkiye'ye ulaşabiliyordu. Ancak şimdi, yol artık 45 gün sürüyor ve taşıma ücretlerinde inanılmaz artışlara sebep olmuştu. SSCB temsilciliğine göre, ilgili konu hakkında yetkili biri olmadığından dolayı, Ankara'ya müracaat edip her hangi bir değişiklik talep etmek o anda mümkün değildi." A. Kacens'in yolladığı bu bilgilere dayanarak, Dış Ticaret Departmanı 10 Haziran tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na başvurup, oluşan durumu Moskova'daki ticaret danışmanının aracılığıyla çözülmesini rica etmişti.²³⁸

²³⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560. l., 4., 5. lp.

²³⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1561. l., 1. lp.

²³⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560. l., 6., 7. lp.

²³⁸ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1533. l., 2., 3. lp.

Avrupa'da savaş tüm hızıyla devam ederken, Letonya, savaşın dokunmadığı Türkiye ile olan ticari ilişkilerini daha da genişletmeyi ve yoğunlaştırmayı ümit ediyordu. 1938 yılı 29 Aralık'ta Başkonsolos Bay Kacens, Finans Bakanlığı'na yazdığı mektubunda bütün Yakın Doğu ülkelerinde kâğıt sıkıntısı olduğunu gözlemlediğinden bahsetmişti. Birinci dünya savaşı sırasında Türkiye'ye kâğıt ihracatını yapan Leton şirketlerinin (Sloka Kâğıt Fabrikası, Riga Kâğıt Fabrikası ve Janis Milmanis'in Kâğıt Fabrikası'nın) tekrar ihracata hazır olup olmadıklarını merak etmişti.

Ancak, şirketler, yakın geçmişte yaşanan Alman göçü ve onun ardından bu şirketlerde olan yönetim değişimi yüzünden, ihracata tekrar başlamaları için hazır olmadıklarını ifade etmişlerdi. 1940 yılı 4 Nisan'da, Finans Bakanlığı'na yolladığı raporunda A. Kacens, "American Turkish Investment Company" adlı şirketinin, kibrit kutusu etiket kâğıdının ithalatını düşündüğünü yazmıştı ve ilgili şirket ile iletişime geçmeleri için ricasında bulunmuştu.²³⁹

6 Mart 1940 ta, Dışişleri Bakanlığı'na hitaben yazdığı raporda, A. Kacens detaylı bir şekilde, Avrupa'da devam eden savaşın gölgesinde olan Türkiye'nin ekonomik sözleşmeler politikasını anlatmaya çalışmıştı.²⁴⁰

10 Mart tarihinde ise, Türkiye'nin kömür madenciliği ve stokları hakkında bir rapor yazmıştı.²⁴¹ 26 Nisan'da ise "Baltijas tapesu fabrika"(Baltık Duvar Kâğıtları Fabrikası) ile ihracatı ilgilendiren konuları açıklamıştı.²⁴² 21 Mayıs'ta Dış Ticareti Departmanı'na kuru meyvenin ithalatının mevsimine göre ayarlamasını tavsiye etmişti.²⁴³ 29 Mayıs Tarihli raporunda ise, "American Turkish Investment Company" adlı şirketinin "Sloka Kâğıt Fabrikasına" yaptığı ödemelerde yaşadıkları sıkıntılarını anlatmıştı. Şirketinin Türkiye temsilcisi Michael Borshtein de sıkıntılı olan durumu onaylanmıştı.²⁴⁴ 31 Mayıs'ta Finans Bakanlığı'na başvurup, Letonya için karlı olacak kibrit çırası anlaşmasını teklif etmişti.²⁴⁵

4 Haziran 1940 ta Dış Ticaret Departmanı'na yazan A. Kacens, mevcut durum ile ilgili bilgi vermişti. 4 Mayıs'tan itibaren Türkiye Merkez Bankası, Letonya ile dış ticaret dengesinin Türkiye lehine olduğunu gösteriyor, ancak bazı ürün kotalarını çok düşük olduğu için, yeni ihracat sezonuna kadar,

²³⁹ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1687. l., 1.-7. lp.

²⁴⁰ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1685. l., 2.-5. lp.

²⁴¹ LNA LVVA, 2574. f., 4. apr., 7634. l., 1.-3. lp.

²⁴² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1689. l., 1., 2. lp.

²⁴³ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1559. l., 1. lp.

²⁴⁴ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1561. l., 2. lp.

²⁴⁵ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1687. l., 1.-4. lp.

Letonya'ya ait paralarının bloke olma ihtimalinin çok yüksek olduğundan bahsediyordu.

İngiliz Poundunun değerinin düşeceğini öngören A. Kacens, Letonya'ya getirmeden önce, uzun depolamaya uygun olan ürünlerin alınmasını tavsiye etmişti. Savaş sırasında tütün fiyatlarında artacağını öngören Başkonsolos, tütünün ithalatına büyük önem verilmesini önermişti.²⁴⁶

Yanı sıra, Başkonsolosun, iki ülke arasındaki ticaret ilişkilerini ilgilendiren diğer konulara da dikkat çekmesi gerekiyordu. Mesela, 20 Mart 1940 ta, Finans Bakanlığı'na yolladığı bilgilerde, 14 Mart tarihinde, Moisejs Askinazi adlı Letonya vatandaşının Başkonsolosluğu'na gelip, kendini Letonya ve Türkiye'deki bütün büyük sanayi fabrikalarının temsilcisi olarak tanıttığını anlatmıştı.

Bu kişi yeterince güven oluşturmamıştı. Bay Askinazi kendini temsilcileri olarak tanıtsa bile, Türkiye'de saygın olarak bilinen şirketlerden hiçbiri ile bağlantısının olmadığı tespit edilmişti. Bu bilgilere dayanarak A. Kacens, Letonya'daki bütün şirketlerin, Moisejs Askinazi adlı kişinin hakkında uyarılmasını rica etmişti.²⁴⁷

Genel olarak, Türkiye ile olan ticari işlem hacmi çok büyük değildi. 1926-1936 yılları arasındaki zaman aralığında, ihracat payı %0,1-0,2, ithalat payı ise %0,1-0,5 kadarını oluşturuyordu. En yüksek olduğu %0,5 oranına, 1935-1936 yılları arasında ulaşmıştı. 1926-1930 yılları arasındaki ticaret işlem oranı %0,1 in altına düşmüştü. 1938-1939 yılları arasında ticari işlem hacminde küçük de olsa bir artış gözlemlenmişti ve ihracat rakamları 739.139 Lat'a, ithalat rakamları ise 1.034.878 Lat'a ulaşmıştı.²⁴⁸ Letonya'nın dış ticaretinde önemli ve sabit bir yer alan ihracat-ithalat ögesi, büyüme eğilimlerini de göstermişti.

9 Nisan 1940 ta, Letonya Dışişleri bakanı V. Munters ve Türkiye temsilcisi Nuri Batu Beyin Riga'da katıldıkları diplomatik bir tören sırasında, ticaret antlaşması metinlerinin karşılıklı olarak iade edilmesiyle, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler sembolik bir anlamda sonlandırılmıştı.²⁴⁹

²⁴⁶ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1561. l., 3. lp.

²⁴⁷ LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1560., 4. lp.

²⁴⁸ LNA LVVA, 2570. f., 12. apr., 46. l., 1.-6. lp.

²⁴⁹ Apmainītas ratifikācijas grāmatas [Değiştirilmiş olan onay dosyaları]. *Brīvā Zeme*, 10.04.1940.

Letonya'nın İşgali ve Elçiliklerin Tasfiye Edilmesi

1940 yılı 15-17 Haziran tarihlerinde, SSCB açık istila tehditleri ve bazı aldatmacalar (bağımsızlıklarını koruyabileceğine dair söz verilmişti) ile Baltık Devletlerinin üçünü de işgal etmişti. Sovyetleştirme süreci, toplu terör, baskılar ve mülklere el konulması hemen başlamıştı. İşgal edilen Baltık Devletleri Ağustos'un başlangıcında SSCB'ye dâhil edilmişti. Bağımsızlıklarına dair verilen sözlerin tutacağını ümit eden Letonyalı diplomatlar, askeri yetkililer ve memurlar, yeni kurulan “kukla” hükümet ile işbirliği yapmayı denemişti. Ancak çok geçmeden, Letonya'nın bağımsızlığının hunharca yok edildiği ortaya çıkmıştı. Letonya'nın Balkanlar ve İstanbul temsilciliğini yapan Bay Ekis, oluşan durum hakkında, açıkça konuşmaya başlayan ilk diplomattı.

1940 yılı 24 Temmuz tarihinde, L. Ekis, Bükreş'ten Ankara'ya, Türkiye Dışişleri Bakanlığına yolladığı telgrafında, SSCB tarafından gerçekleştirilen işgalden, uyguladıkları yasadışı seçimlerden ve yeni “kukla” hükümetin attığı adımlar yüzünden, ülkemizin ilhak edilmesinden bahsetmişti. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni de gerçekleşen olayların yasallığını tanınamaya davet etmişti. Türk Dışişleri Bakanlığı aldığı bu bilgileri, 30 Temmuz tarihinde Cumhurbaşkanı'na iletmişti.²⁵⁰

1942 yılını Aralık ayında, Washington'da bulunan L. Ekis, yakın geçmişte yer alan olaylar hakkında, Londra'da ikamet eden Letonya'nın diplomatik servisleri Başkanı K. Zarins'e rapor yollamıştı. “...25 Temmuz tarihinde, Romanya, Macaristan ve Türkiye'nin Dışişleri Bakanlarına, çok detaylı bir şekilde tasarlanmış protesto notalarını yolladım. Bükreş'teyken,

²⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0_246-665-10.

notayı özel olarak, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Bay Grigorkea'ya sunmuştum. Söz konusu bu belgeler, Letonya'nın Bolşevik istilasını hakkında, sadece benim ne düşündüğümü açıkça ortaya koymak için hazırlanmadı, ayı anda, Letonya'nın Sovyet Birliği ile birleşmeye onay vermediğini anlatan bir nevi ricadır. ... Bundan dolayı, kendi sekreteri Voldemars Aboltins ile iletişime geçip, Berlin ve Stockholm'deki durum hakkında bilgi edindikten sonra, Romanya Temsilcisi haklarımdan vazgeçme kararını alıp, Romanya Dışişleri Bakanı'na iletmişim.²⁵¹

İstanbul Başkonsolosu A. Kacens'in de yeni durumdan dolayı aklı karışmıştı. Daha 1940 yılı Temmuz ayında, Türkiye'nin çeşitli ülkeler ile olan ticaret anlaşmaları hakkında, Dış Ticaret Departmanı'na genişçe bir rapor yollamıştı.²⁵² A. Kacens, 9 Ağustos tarihinde, Başkonsoloslukta sekreter görevini yapan N. Stuls'un, 5 Mayıs 1939 tarihinden itibaren mevcut görevinden ayrıldığını raporlamıştı.²⁵³

9 Ağustos tarihinde, Letonya'nın yeni Dışişleri Bakanı Anderjs Jablonskis, özel raporunda, "Letonya'nın Sovyetler Birliğine katılımıyla beraber, Letonya'nın Elçilik ve Temsilciliklerinin faaliyetlerini durdurup, işlevlerinin yurtdışındaki SSCB temsilcilikleri tarafından devralınacağına dair bilgi vermişti. İstanbul'daki Başkonsolos A. Kacens'den de, arşiv ve diğer belgelerini SSCB'nin İstanbul'daki temsilciliğe devretmesi talep edilmişti. Devir/teslim etkinliği hakkında yazdığı raporundan beş ayrı nüsha hazırlayıp, Türkiye'nin yetkili kurumlarına iletilmesi için direktif verilmişti. Ayrıca, devir/teslimden hemen sonra, Letonya SSC'ne dönmesi şart koşulmuştu. 10 Ağustos tarihli telgrafında, A. Kacens, teslim hazırlıklarına başladığına dair bilgi yollamıştı. 21 Ağustos tarihinde, tasfiye edilecek olan Letonya Dışişleri Bakanlığının kontrolörü Yemelyanovs, telgraf aracıyla, tesliminin yapılıp yapılmadığını ve A. Kacens'in ne zaman Riga'ya döneceğini sormuştu.

A. Kacens de, geri dönüş zamanının mümkün olduğu kadar ertelemek istediği için, Bakanlığa yazılı bir şekilde başvurup, geri döndüğünde, tecrübesine layık bir pozisyonunda çalışıp çalışamayacağını ve hakkı olan 2 aylık izninin, tedavi amaçlı, Türkiye'de kullanabilmesi için bilgilendirilmesini rica etmişti.²⁵⁴

²⁵¹ Latvijas Ārlietu ministrijas arhivs, Londonas arhivs, 490. kaste [Letonya Dışişleri Bakanlığı Arşivleri; Londra Arşivi, 490 Nolu kutu].

²⁵² LNA LVVA, 2570. f., 13. apr., 1685. l., 4., 5. lp.

²⁵³ LNA LVVA, 2570. f., 4. apr., 89. l., 15. lp.

²⁵⁴ Aynı yerde, 16., 18., 19., 20., 25. lp.

Başkonsolos A. Kacens, 20 Ağustos tarihinde, Riga'dan yollanan talebin hemen ertesinde, İstanbul'daki Başkonsolosluğun faaliyetlerini durdurduğuna, arşivin ve ilgili belgelerin teslim için hazır olduğunu ve devredilecek eşyaların listesinin ve devir/teslim belgelerinin (SSCB Başkonsolosluğunun talebi üzerinde belgeler Rusça da hazırlanacaktı) yapım aşamasında olduğuna dair bilgi vermişti.

Yanı sıra, Başkonsolosluğun resmi faaliyetlerini durdurma tarihinin 31 Ağustos olarak belirlendiğini de bildirmişti.²⁵⁵ Letonya'nın Başkonsolosluğu'nun resmi tasfiye belgesi, 26 Ağustos tarihinde, A. Kacens ve SSCB'nin Başkonsolosu K. Georgiyevskis tarafından imzalanmıştı. Konsolosluk dökümü – Letonya Cumhuriyeti bayrağı, büroları, sekreterlik ve bekleme odası mobilyası, Goethe büstü, kitapları ve arşivi resmi ve kapsamlı bir raporu eşliğinde SSCB'nin Başkonsolosluğu'na devredilmişti.²⁵⁶

28 Ağustos tarihinde Letonya Fahri Konsolosu Arif Berker Bey de, Riga'dan aldığı taleplerinin doğrultusunda, Fahri Konsolosluk bürosunda bulunan ve devlet malı olan yazışmalarını, kayıt defterlerini, damgalarını ve Letonya Cumhuriyeti bayrağını A. Kacens'e teslim etmişti.²⁵⁷

Riga'daki yeni Sovyet Hükümeti durmadan ısrar etse de, A. Kacens, devir/teslim işlemlerinin ardından, Letonya'ya dönmek istemedi. A. Kacens, 30 Eylül tarihinde, Yalova'daki termal otellerinden birinde tatil için bulunduğu sırada, resmi hakkı olan tatilini Türkiye'de kullanacağına dair Riga'daki Dışişleri Bakanlığı'na açıklayıcı bir mektup yollamıştı. Ancak, Bakanlık, izin konusuna Letonya'ya döndükten sonra karar verileceğini yazmıştı. Mektubunda, A. Kacens, sadece Başkonsolos görevinden değil, Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevlerinden de alınmasını talep etmişti. Buna dayanarak, Dışişleri Bakanlığının tasfiyecileri ve Sovyet Sosyalist Letonya Cumhuriyeti'nin Adalet Komiseri A. Yablonskis, Bay Kacens'in daha önce talep ettiği 6 haftalık resmi tatil iznine 14 Ekim tarihinde vermiş oldu. 17 Ekim tarihinde, A. Yablonskis, Letonya SSC Hükümeti'ne müracaat edip, A.Kacens'in kendi isteği üzerine, görevinden alınmasını talep etmişti.²⁵⁸

İstanbul'daki Başkonsolosluğun bütün tasfiye işlemlerinin bitene kadar, A. Kacens tasfiyeci olarak onaylanmıştı. 19 Ekim tarihinde ise, Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tasfiyeci görevinden de

²⁵⁵ LNA LVVA, 2570. f., 4. apr., 89. l., 67.-69. lp.

²⁵⁶ Aynı yerde, 31.-37., 39.-43. lp.

²⁵⁷ Aynı yerde, 13. lp.

²⁵⁸ Aynı yerde, 3.-6., 8. lp.

alınmıştı. Halk Komiserler Konseyi idarecisi Aleksandrs Saks, ilgili konuyu Dışişleri Bakanlığı'nın tasfiyecisine 9 Kasım tarihinde bildirmişti.²⁵⁹

İstanbul'da kalan A. Kacens, Washington'daki Letonya temsilciliğinin yöneticisi Alfreds Birmanis ile hem özel, hem resmi yazışmalarına devam ediyordu. (A. Kacens, eski Başkonsolosluk Sekreteri N. Stuls ile beraber, Letonya'ya sadece 1943 yılında dönebilmişti ve hemen ardından sürgüne yollanmıştı.) 1941 yılı Şubat ayında, SSCB tarafından yayılan, Letonya Devleti Cumhurbaşkanı K. Ulamanis'in vefatı hakkındaki yanıltıcı bilgileri Washington'a iletmışti. 18 Şubat tarihinde ise, Batı Devletlerindeki diplomatik hizmetlerde uygulanan resmi belge değişim sistemini hakkındaki düşüncelerini paylaşmıştı. Yanı sıra, Türkiye'de ikamet eden farklı uyruklu Letonya vatandaşlarının (toplam 33 kişi, 11'i Leton) isimlerini ve adreslerini de yollamıştı. Türkiye'nin yetkili kurumlarının, burada yaşayan Letonya vatandaşlarına karşı olan tutumu her zaman adil olduğunu ve ülkemizde mevcut olan zorlu hayat şartlarını anladıklarını da özellikle eklemişti.²⁶⁰

Diğer Baltık Devletleri'ndeki diplomatik temsilciliklerle beraber, 1940 yılının yaz aylarında, Tallinn'deki Temsilcilik ve Fahri Konsolosluk da faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştı. Sovyet işgal döneminde uyguladıkları orantısız cezalar birçok şeyi ifade diyordu. Mesela, 1941 yılı Mart ayında, Riga'daki restoranlarından birinde, çok gürültü yaptığı gerekçesiyle, eski Türkiye Elçiliği çalışanı A. Hüsnettin, tutuklanmıştı. Bu olay, hiçbir işte çalışmayan, otelde yaşayan ve tüccar çevresinden gelen, tutuklu olan Türk A. Hüsnettin'in hakkında Sovyet Letonya basınında geniş yankıya sebep olmuştu. Politik sebeplerden tutuklu olanlara akıl alınmaz cezalar uygulanmaktaydı. Riga Merkez Hapishanesi'nde 4 yıllık cezasını çeken A. Hüsnettin, 20 Haziran tarihinde bilinmeyen bir yere yollanmıştı.²⁶¹ Letonya ve Türkiye'nin arasında olan ilişkilerindeki ilk aşaması ağır ve trajik bir şekilde noktalanmıştı.

²⁵⁹ LNA LVVA, 2570. f., 14. apr., 674. l., 3. lp.

²⁶⁰ LNA LVVA, 293. f., 3. apr., 84. l., 1.-12. lp.

²⁶¹ Par huliganismu – 4 gadi cietumā [Holiganlık yüzünden 4yıl hapis cezası]. *Padomju Latvija*, 16.03.1941.; Tīcis ārā no Centrālcietuma mūriem [Merkez Hapishanesinden çıkmış]. *Jēkabpils Vēstnesis*, 07.08.1941.

Sonuç

İki ülke arasındaki devasa coğrafi mesafelere bakılmaksızın, 19 uncu yüzyılda, özellikle 1870'li yıllarda gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren, Türkiye ve Türkler faktörü Letonya'nın tarihinde yer almaktadır. Savaşlar arasındaki dönemde, Letonya ve diğer Baltık Devletleri'nin Türkiye ile olan ilişkileri, Batı ülkeleri, Sovyetler Birliği, Almanya ve İskandinav ülkeleriyle olduğu kadar yoğun ve çok yönlü olmasa da, 1930'lu yılların ikinci yarısı, Türkiye ve Letonya arasındaki ilişkiler için aktif bir dönemdi. Letonya'nın İstanbul'daki Başkonsolosluğu'nun resmi faaliyete geçmesi ve Letonya temsilcisinin Ankara'da akredite olması, bu dönem içerisinde atılan büyük adımlardan bir kaçıdır. 1920'li yılların sonlarına doğru, hem ekonomik açıdan (ihracat imkânlarını genişletmek), hem de politik açıdan (her zaman tedbir ile yaklaştığı Sovyet Birliği hakkında ek bilgi edinme imkânları için, mesela) Baltık bölgesinde temsilcilikler kurulmasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin Baltık Devletleri Temsilciliği, 1929-1932 yılları arasında Riga'da faaliyet gösteriyordu ve o dönem, Letonya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde, işbirliğinin gelişmesine yönelik en fazla adımın atıldığı bir dönem olarak sayılabilir. Ancak, Türkiye ekonomisinin de ağır bir şekilde etkilendiği dünya ekonomi krizi sırasında, bu işbirlikleri önemli ölçüde etkilenmişti.

İki ülke arasındaki ilişkilerden en aktif olanı ekonomik ilişkilerdi. Letonya bu ilişkilere tütün, egzotik meyveler ve baharatların ithalatı, kendi üretimi olan ahşap, kauçuk ve radyo donanımı ihracatı açısından ilgi ile yaklaşıyordu. Ayrıca, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler İkinci Dünya Savaşı arifesinde ve savaşın ilk aylarında çok yoğunlaşmıştı. 1939 sonbaharı ile 1940 ilkbaharı arasındaki bu kısa dönemde, Letonya'nın Sovyet Birliği ile imzaladığı dostluk ve işbirliği antlaşması sayesinde, Letonya

ve Türkiye arasındaki ticarete karlı bir transit yol imkânı oluşmuştu. Aralarındaki mesafeler, lojistik sorunları, karşılıklı ödemelerdeki sorunlar, Letonya ve Türkiye'deki yetkili kurumlarının çalışma sistemleri, iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerdi. Ancak, zamanla ve itina ile zorluklarının üstesinden gelince, Letonya Cumhuriyeti bağımsızlığının son evresinde, iki ülke hem Genel, hem de Fahri Konsolosluğun faaliyetleri ile birbirine güçlü bir şekilde bağlandı. Bu da, ilişkilerinin her alanında genişlemesine büyük katkı sağlıyordu.

20'li yılların ortasında ve özellikle, 30'lu yılların ikinci yarısında, Türkiye ve Letonya arasında gelişen sadece ekonomik ve politik ilişkiler değildi, spor alanında da iki ülke farklı vesileler ile bir araya gelmişlerdi. Resmi ilişkilerinin henüz başlamadığı zamanlarda, 1924 yılında, Riga'da, Türkiye ve Letonya futbol takımları arasında bir karşılaşma gerçekleşmişti. Bu olay, sporun da uluslararası ilişkilerde önemli bir rolü olduğunu gösteriyor.

Savaşlar arası dönemde, Letonyalı olmasına rağmen Letonya'dan ziyade Sovyet Birliğine bağlı olan ve politik, ekonomik, askeri üst düzey memur ve askerler de, Türkiye'de ikamet ediyordu. 1923 ve 1924 yılında, Sovyet Birliği'nin Türkiye'deki Askeri Ataşesi görevini, istihbarat servisi uzmanı Letonyalı Konstantins Zvonarjovs (gerçek ismi Karlis Zvaigzne) üstlenmişti. Letonya'da Dobeles ilçesinde doğan, SSCB Deniz Savaşlar filosu subayı Ernests Bakis, 1930 ile 1932 yılları arasında, Türkiye'nin Deniz Savaşlar filosu ataşesi görevini yapmıştı. Çar döneminin yer altı aktivisti olan Bakis, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Türk lisanlarına hâkimdi. 1926 yılında, Türk Hükümeti tarafından yüksek ödüllere layık görülen, ilk Moskova-Ankara uçuşlarını gerçekleştiren üç SSCB pilotunun arasında, Letonyalı Peteris Mezaraups da vardı.²⁶²

Tarihte, Letonya ve Türkiye arasında olan ilişkileri çok yönlü, geniş, anlamlı ve ilginç olduğunu idrak ettikten sonra, günümüzde de iki ülke arasında böylesine bir ilişki şekline çok ihtiyaç olduğunu görebiliyoruz. Şimdiye kadar unutulmuş olan bu tarihi ilişkiler, sil baştan yazılan bu ilişkilerinin dönüm noktası sayılabilir.

²⁶² Turcijas ordeņi SSSR lidotājiem [Türk nişanlarına layık görülen SSCB pilotları]. *Latvijas Kareivis*, 03.11.1926.

Ēriks Jēkabsons

**LATVIA AND TURKEY:
FORGOTTEN RELATIONS
1918–1940**

Summary

After the First World War, a new international system was formed in Europe, which continued throughout the 1920s and 1930s. The former borders were substantially changed, many new countries were created, and new paths of mutual cooperation had to be sought. Both the newly formed Latvian state and Turkey, significantly altered by the war had a stable and permanent place in this system. The aim of the work is to reflect the page in the history of international relations of Latvia that is almost completely forgotten in historical literature and the public memory – the relations with Turkey in 1918–1940, during the existence of the independent state of Latvia. These relations are primarily addressed from the point of view of Latvia, based on Latvian sources. The article also explores the previous history of the relations, while focusing on political, diplomatic and consular, as well as economic relations between the two countries since the middle of the 1920s, the time when the official Latvian relations with Turkey were established, until the 1940, when Latvia's independence was destroyed for half a century. The annex of this volume contains three articles by Turkish historians, offering the Turkish perspective.

The book considers the relations between two apparently different states located in different regions of Europe. Nevertheless, the 1920s and 1930s was the time of relation-building among all the countries, besides, Turkey as a very influential country clearly claimed to increase its role in the world. Latvia's leaders were clearly aware of this. Thus, a multilateral relationship has existed between the two countries, the relevance of which today is greatly enhanced by the fact that Latvia and Turkey are associated with friendly relations and cooperation, including NATO.

The first relations: situation until 1918–1920

Historically, relations between Turkey and the territory of Latvia have existed for several centuries. This is also evidenced by the bibliographic rarity discovered at the Riga City Library in 1942, a Turkish grammar book written by Said Mahmut Effendi, a Turkish scholar and diplomat in Moscow, and published in 1730 in Constantinople – “*Grammaire turque ou methode courte et facile pour apprendre la langue turque*”. He had presented the book to the adviser of the Russian Foreign Ministry, Karl von Brevern, who in turn gave it to the Riga City Library.

There is no doubt that the Latvians and the inhabitants of Latvia on the whole in various ways indirectly encountered the factor of the Ottoman Empire, being in the same geopolitical space already within the framework of the Polish-Lithuanian state since the 16th and 17th centuries. Subsequently, individual soldiers from Latvia – both Latvian and Russian of Vidzeme-Kurzeme origin were involved in the numerous wars of the Russian Empire with the Ottoman Empire in the 18th century and during the first decades of the 19th century. These battles and the ensuing Russian-Turkish war in the 1870s, have engendered quite a few Latvian folk songs in which the Turkish element appears both in relation to distant battlegrounds and exotic wardrobe items, as well as other aspects.

However, the first significant direct links between Latvians and Turks in the new and recent times are related to the Russian and Ottoman Empire War of 1877 and 1878. In 1876, the Serbian-Turkish Wars and the Bulgarian fight against the Turks for their independence began in Balkans. Since the very beginning of the conflict, many volunteers from Russia became involved in it; in April 1877, the Russian Empire also became implicated in the fight against Turkey (the peace was concluded in February 1878). About

3 000 residents of Latvia (most of them – Latvians) participated in the war and its major battles, about 100 died and approximately 1 000 were injured or contracted life-threatening illnesses. Moreover, some of them participated in the battles voluntarily, perceiving the fights in the Balkans as the national liberation struggles of the local Christian nations (among these volunteers there was also the future author of the Latvian epic poem “Lāčplēsis” – war topographer Andrejs Pumpurs).

This was the war that that was also associated with the first appearance of Turks in Latvia recorded by historical sources. During the Russo-Turkish war, several hundreds of Turkish soldiers captured by Russians by Plevna in 1877 were sent to Cēsis. In 1877–1878, a total of 25 prisoners died in Cēsis, and buried in the Turkish cemetery there. Around 1880, the municipality erected a gray granite gravestone to mark the graves. The Turkish soldiers' cemetery in Cēsis was reconstructed in 2004–2005, restoring the inscription plates, flag masts, as well as the obsolete crescent and stars' symbols. Concrete tombstones were built to mark the graves, stairs, gate posts restored, and other landscaping works implemented. The reconstruction of the cemetery was financed by the Turkish government in cooperation with the Latvian Brethren Cemetery Committee and Cēsis Municipality. The sources also yield information about other places in the territory of Latvia, where after the war of 1877–1888 Turkish war prisoners had been accommodated, for example, Krustpils.

At the end of the 19th century and the early 20th century, a small number of Turks arrived in Riga. In 1913, 510 Muslims were registered among the inhabitants of Riga, the majority of whom had Tatar or Turkish as their native language, and another 41 people officially counted as Persian and Turkish citizens. In 1914, the World War broke out, completely changing not only the geopolitical situation, but also overturned the lives of all people living in Latvia. In October, Turkey also became involved in the war on the side of the Central Powers, thus directly opposing Russia. In Riga, demolitions of Turkish bakeries began, but in November, on the orders of authorities, Turkish citizens were arrested. Meanwhile, many Russian Army soldiers of Latvian nationality fought against Turkish forces in the Caucasus Front.

At the conclusion of the World War I, a great part of Latvian people found themselves dragged into the Russian Civil War, furthermore, on both of its main warring sides. One of the war epicentres was in the south of the former Russian Empire, where the Turkish factor was also actively expressed. The huge masses of white Russian army soldiers and also civilian refugees, among which there were thousands of Latvians, were evacuated and fled to this country. In addition, in September 1918, Turkish troops temporarily

captured the capital of Azerbaijan, Baku, where a small number of Latvians had arrived by different roads during the war years.

The Provisional Government of Latvia also attempted to resolve the return of the Latvian refugees in 1919–1921 from Russia, which was immersed in civil war, through Turkey. In 1919–1921, the Provisional Government appointed its special representatives (Rūdolfs Liepiņš, Aleksandrs Kacens). The flow of Latvian refugees through Turkey was understandable and logical. However, a number of Turkish refugees arrived in Latvia, escaping from the chaos and destitution in Russia, where those refugees had been stranded. In January, March, October of 1920, and March of 1921, the total of nine Turkish citizens declared their true citizenship to the authorities, and then turned to the Danish Consulate in Riga, which defended the interests of citizens of the countries without an official representation in Latvia, and received the documents for a further journey home (some remained in Latvia). When in Russia, these people claimed to be the citizens of Latvia with a purpose to return to their home country unhindered.

During the interwar period, there were several inhabitants of Turkish origin in Riga. According to the population census of 1925, 24 people of Turkish nationality resided in the territory of Latvia, while in 1930 this number had grown to 39.

Political and diplomatic relations

In the absence of formal relations with Turkey and with continuous refugee movement, the Latvian government faced the challenge of defending the interests of individual citizens of Latvia, – the issue arose already in the first half of the 1920s. Various incidents were also resolved through the Legation of Latvia in Paris. In fact, it was obvious that the contacts with Turkey had to be activated in order to defend Latvia's citizens, but this aspiration was limited by financial resources. In December 1923, the defence of the Latvian citizens' rights in Istanbul was undertaken by the Consulate General of Italy.

In October 1924, Foreign Minister Ludvigs Sēja at the Assembly of the League of Nations in Geneva talked with Fety Bey, the Chair of the Turkish special delegation, who “showed a certain interest in establishing diplomatic contacts between Latvia and Turkey through an amity agreement.” Negotiations continued at diplomatic missions in London, Moscow and Warsaw, and on January 3, 1925, the Envoys of both countries in the capital of Poland concluded the Latvian-Turkish Treaty of Amity, which at the same time was also considered to be an official mutual diplomatic recognition. The treaty stipulated that there would be “imperturbable peace and true and lasting friendship” between the two countries and their citizens, and that diplomatic relations must be established. Despite the necessity to establish diplomatic relations expressed in the agreement, this was not done for several years. It should be noted that even before the opening of official talks on establishment of diplomatic relations, the contacts of both countries' athletes already began. On June 22, 1924, a football match between the Latvian national team and the Turkish Olympic team took place in Riga (Turkey won 3: 1).

Only on January 30, 1929, Turkish Foreign Minister Tevfik Rüştü Aras announced to Foreign Minister of Latvia Antons Balodis that Ibrahim Osman Bey will be appointed as a charge d'affaires in Latvia by establishing a Turkish Legation in the Baltic states. He was accredited in April, and thus diplomatic relations were established, following the initiative of the Turkish side. The Legation in Riga operated quite actively, for example, on October 29, the state holiday of the Republic of Turkey, the annual official receptions were held at the premises of the Legation at Ausekļa iela 7, and on March 21, 1932, the Latvian Foreign Ministry and the Turkish Legation agreed on the mutual issue of free visas for certain categories of citizens of both countries – persons on the government missions, soldiers, economically disadvantaged and pupils. However, in June 1932, due to budget cuts, the Legation was closed. In general, at the turn of the 1920s and the 1930s, shift in Latvian society's attitudes towards Turkey took place, and the interest in this country grew, which undoubtedly was the benefit brought by the Legation of Turkey in Riga. In 1930, the Member of the Republic of Latvia Parliament *Saeima*, Gotfrīds Milbergs, visited Turkey, subsequently informing the public in press about his positive impressions.

Interest in Turkey as an important, major country of significance on European politics became established in the Latvian government, as evidenced by a comprehensive report given by the permanent delegate to the League of Nations J. Feldmanis on July 19, 1932 on Turkey's admission to this organization. As the international role of Turkey grew, the question of the status of a Turkish representative became relevant already before closing of the mission in Riga. Turkey tried to learn the attitude of the Latvia regarding appointment of Turkey's Ambassador to Moscow also as an Envoy to Riga, which was not accepted by the Latvian side for political reasons. The talks at the level of diplomatic representatives continued for several years, and the Latvian party advocated that the Envoy of Turkey residing in Stockholm or Warsaw should be appointed to Riga.

At the end of 1934, the accreditation of a Turkish Envoy residing in Stockholm also to Latvia was quite vigorously discussed in Riga, and the discussion, similar to the one taking place in Tallinn at the time, was chaotic in nature due to the erratic promises of the Turkish diplomats. Finally, in January 1935, Ragip Raif Bey, Envoy residing at Stockholm, was approved as the Envoy to Latvia.

Within the limits of its capabilities, the Republic of Latvia Ministry of Foreign Affairs continued to follow the development of Turkey's foreign policy, therefore, the representatives of Latvia in other countries and international organizations also maintained contacts with Turkish

representatives. Similarly, a certain initiative on issues related to the Baltic situation was taken by Turkish diplomats. However, a significant turning point in the relations between all the Baltic states and Turkey was marked by the establishment of a permanent Legation of this country in Tallinn in August 1935, and the appointment of Nuri Batu as the Envoy to the Baltic states. In the autumn of 1935, he arrived to Riga for accreditation, and subsequently visited Latvia on a relatively regular basis. For example, in August 1937, he presented the newly appointed Turkish trade attaché in the Baltic states Haireidin Shanozan to the Minister of Foreign Affairs V. Munters. H. Shanozan replaced N. Meto, but worked while residing at the Turkish Embassy in Stockholm.

Since May 1934, Latvia was governed by an authoritarian regime, and thus the attention of the Latvian public and authorities was paid to Turkey with particular regard to the powerful president of this country. This is clearly shown in the extensive book written by writer and publicist Alexander Grīns and published in 1935 and dedicated to Mustafa Kemal (Atatürk), the President of Turkey. This time saw active involvement of ties between the two countries' athletes, and on August 6 and 7, 1937, the first representatives of the Turkish armed forces visited Latvia with Swedish steam boat "Dirkalant", which brought Turkish Navy officers Kemal and Serit to Riga. The issue of the monument dedicated to Turkish prisoners of war who died in Cēsis in the 1870s and 1880s arose in the second half of the 1930s, as the monument required restoration. In 1936, with the participation of the Turkish Honorary Consul in Riga, the support of the Turkish Legation was achieved and on May 13, 1937, in Cēsis, the renovated memorial complex was officially unveiled in the presence of the Envoy.

Another important area for communications between the two countries was the appointment of honorary consuls in major economic centres of Turkey and Latvia (Istanbul and Riga). As early as in 1927, the Latvian Legation in Poland began negotiations with the Turkish delegation on the possible nomination of the Honorary Consul of Latvia. The Turkish Legation recommended Remzi Avenduk, an entrepreneur of Istanbul, and he was approved by the Latvian government in January 1928. However, the choice of the first consul was unsuccessful, as Avenduk's company went bankrupt, and thus the opportunity to act as a Honorary Consul of Latvia was lost. In June 1928, the Republic of Latvia Cabinet of Ministers "upon his own request" dismissed him from the position. The interests of Latvian citizens in Turkey, as before, continued to be defended by Italy. At the end of 1930, the correspondence was initiated between the Envoy in Rome, Mr. P. Sēja, who until now had represented the interests of Latvian citizens in

Turkey through the Consulate General of Italy in Istanbul, and the Ministry of Foreign Affairs, about assigning the exequatur of Honorary Consul of the Republic of Latvia in Istanbul to Mustafa Arifi. Nevertheless, the Latvian Foreign Ministry found that there was an intention to establish a Career Consulate General in Istanbul, and therefore it was said that “the candidates to the post of Honorary Consul are relinquished”. Due to the economic crisis soon after, the plan was not realized.

In 1933, P. Sēja in Rome repeatedly nominated M. Arifi, and this time in June 1934, the government of Latvia approved him in the position. The government of Turkey approved the exequatur in February 1935. In December 1934, the Ministry of Foreign Affairs authorized M. Arifi to issue entry and transit visas to citizens of all countries, with the exception of USSR citizens and stateless persons, but in September 1935 he was also given powers, to issue diplomatic and service visas, if necessary (in May 1936, during the campaign of modernising names, Mustafa Arifi changed his surname to “Arifi Berker”).

The post of Turkish Honorary Consul in Riga since August 1935 was held by the local Baltic German entrepreneur (owner of metalwork factory) Otto Keller (who emigrated to Germany at the end of 1939). In the spring of 1940, the Turkish side agreed with the Latvian authorities on the appointment of Kārlis Jansons to the vacant position, and he was finally approved in June 1940, however, since Latvia was occupied, he never commenced any practical action.

At the end of the 1930s, the government of Latvia resolved to inaugurate a Career Consulate General in Istanbul in order to intensify trade relations. The choice of candidate for the Consul General’s office fell on A. Kacens, who had been a representative of the Provisional Government in Constantinople during the War of Independence, and on July 12, he was approved by the government. A. Kacens informed the ministry about his arrival in Istanbul on August 17. From that time on, he provided regular reports on the political and economic situation in Turkey. On November 10, 1938, the Consulate General officially began its work in Istanbul, despite the lack of exequatur, as did the consular representatives of other countries (exequatur was received only in September of 1939). At the same time, Honorary Consul A. Berkers continued to carry out limited activities in cooperation with A. Kacens (for example, ensuring a temporarily replacement of Consul General).

In the spring of 1940, the Latvian government finally decided on accreditation of the Envoy to Ankara. The choice was rational – it fell on the Envoy Ludvigs Ēķis who, since the destruction of the Polish state in September 1939, was residing in the Romanian capital Bucharest and was

also accredited to Hungary. Turkey's profound interest in the processes that took place in Balkans also supported this decision. In April 1940, President K. Ulmanis approved L. Ēķis as the Extraordinary Envoy and Minister Plenipotentiary to Turkey (with a seat in Bucharest). On May 23 he arrived on a long accreditation visit to Turkey, remaining there until June 9.

Economic relations

Economic cooperation was undoubtedly the most important area of collaboration between the two countries throughout the interwar period. Already in the mid-20th century, economic relations with Turkey had been established by Latvian companies producing linoleum and rubber goods. Admittedly, there often were various disturbances in cooperation. For example, on January 5, 1926, the management of the Liepāja Cork and the Linoleum Factory telegraphed to Prime Minister K. Ulmanis regarding the increase of import duties in Turkey, which effectively suspended their well-established export to this country. On January 7, the management of the company gave a more detailed presentation of the situation to Minister of Finance Jānis Blumbergs, explaining the difficult situation of Latvian companies, as they engaged in the struggle for the markets with very strong Western European competitors, that in three years the Turkish market has been conquered, and the position was threatened, because Latvia had no trade agreement with this the country. The figures attested that the exports to Turkey were of a great importance to the company: in 1924, 148 267 kilograms of products were exported, worth 182 897.37 lats, in 1925 – 154 508 kilograms worth 202 355.16 lats. On January 20, 1926, the Ministry of Foreign Affairs received a request for assistance from the Department of Commerce and Banking of the Credit Department, the Ministry of Finance, noting that before the First World War several linoleum factories operated in the territory of Latvia and exported their products to the “Orient” or Eastern countries.

The Legation in Warsaw, headed by Envoy M. Nukša, settled the matter in conversation with the Turkish Legation, however, the preparation of the agreement proved to take a long time. Only on May 28, 1928, Secretary-General of the Ministry of Foreign Affairs Hermanis Albats and Deputy Secretary of State of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey

Mehmed Enis, signed an agreement on trade and shipping between the two countries in Ankara. The treaty introduced the most favourable principle or the lowest import duty rates for Turkish goods – raisins, dried figs, olives, nuts, almonds, pistachios, olive oil, tobacco, wool, raw silk, carpets, opium, cotton, etc. Latvia received the same conditions when importing into Turkey linoleum, canned fish, linen yarn, butter, linen, metallic paints, treated leather, etc. The agreement was concluded for an indefinite period with a 3-months notice to termination, and it had a secret (unratified) annex, a declaration, in which both parties were reserved the right to terminate the contract with a 1-month's notice, if the other party raised the minimum customs duties to the detriment of the other party's interests (the declaration had no legal value, but the Turkish side had insisted on it, under the pretext of ratification difficulties in parliament). However, the agreement was not valid for long, as it was terminated by the Turkish side in September 1929. To compensate for this, in December 1929, both parties agreed to grant the most favourable treatment for the exchange of goods between the two parties (*Modus vivendi*) for a period of 6 months, which would be then automatically extended until conclusion of a new trade agreement.

Thus, in the following years, the economic relations between the two countries were regulated by this “*modus vivendi*” agreement. Yet, over time, difficulties surfaced (changes in currency regulations, etc.) that could not be solved solely on the basis of the existing agreement. Constant problems occurred with entry of Latvian cargo in Turkey, settlement of payments, freezing amounts of payment money in Turkish banks, etc.

The Latvian Foreign Ministry considered it necessary to agree on “clearly formulated principles on a new legal basis that would form and direct the trade relations between the two countries”. On June 7, 1935, the Department of Commerce and Industry of the Ministry of Finance addressed the Secretary-General of the Ministry of Foreign Affairs, V. Munters, regarding the new rules on “contingent goods” adopted by Turkey in February. Latvia's trade balance with Turkey was found to be passive, therefore Latvia should not be affected. However, in practice it turned out to be different, since in those years the main and almost the only export product to Turkey had been matchsticks (in 1934 they amounted to 138 000 lats from the total of 140 000 lats' export to Turkey). When the Turkish company cooperating with Latvian exporters, “American Turkish Investment Co.” in Istanbul requested an import permit in March, it received a refusal, as the Latvian trade balance with Turkey ostensibly was active, and, moreover, no trade agreement had been concluded. The difference in perception was due to the fact that Turkish tobacco, which accounted for the bulk of Turkey's exports (in 1934, in the

amount of 201 000 lats from the total of 243 000 lats), was not imported into Latvia directly from Turkey but from distribution centres in Western Europe, first of all, from Amsterdam, and Turkey's statistics indicated only the first addressing country, to which the goods arrived. Therefore, the department's management considered that the issue could be solved by concluding a trade or clearing agreement with Turkey, however, the problem was that the annual trade turnover of Latvia with Turkey had never exceeded 400–500 thousand lats, but in recent years the situation had been very negative for Latvia, thus, the alignment of balance with a clearing agreement would lead to a further decrease in total turnover. In addition, during the so-called free external trade regime, the goods imported to Latvia from Turkey fell into the category of "luxury" goods, whose imports were significantly restricted (figs and other fruit, nuts, poppy seeds, etc.); Turkey is interesting to Latvia primarily as an importer of matchsticks and an exporter of tobacco, and the trade value of both of these products is similar, thus it could be possible to conclude a special compensation deal for these two products, resolving the issue of the Amsterdam Distribution Centre's status in Turkey's trade with Latvia.

In July 1935, a more active settlement of the issue commenced, and on August 5, the Turkish Envoy to Tallinn, Nuri Batu, received a proposal for a clearing agreement prepared by Latvia. The issue became increasingly pressing, and Latvian companies constantly asked the Foreign Ministry for help. However, the response from the Turkish side was delayed, regardless of the efforts of diplomats.

Turkish Envoy to the Baltic states residing in Tallinn Nuri Batu during his visit to Riga at the beginning of December 1935 started a conversation about the opportunities for expansion of trade between Latvia and Turkey. Representatives of the Latvian side promised to prepare a special report containing the data characterising Latvia's turnover of goods with Turkey in recent years. The Embassy of Turkey in Berlin on November 7, 1936 announced that Turkey was ready to reach an agreement with Latvia under the same conditions as set out in its agreements with other countries. On February 18, 1937, the issue was addressed in a conversation at the Foreign Ministry during the visit of Envoy Nuri Batu in Riga. Finally, a concrete agreement was reached on sending the delegation of Latvia to Ankara for talks. The Turkish side agreed in April, but sending the delegation was delayed undiplomatically. At long last, in October 1937, the Latvian government approved the composition of the delegation under the chairmanship of Jānis Volmārs. The delegation arrived in Istanbul on November 3, and on the next day attended several merchant companies recommended by A. Berkers (there was a talk about the possible export of paint, paper,

rubber shoes, window glass to Turkey, concluded that the Latvian company VEF would find it difficult to conquer the Turkish market without serious advertising, etc.). The Delegation arrived in Ankara on November 5, but due to busyness of the Turkish authorities the talks did not start until November 10. The discussions were difficult, the Turkish side did not want to make concessions, but the Latvians succeeded in increasing the volume of imports of certain goods. On November 27, in a communication to Foreign Minister V. Munters, J. Volmārs described the prepared agreements as favourable to Latvia, moreover, “our product list includes everything that at home or in Istanbul seemed to us more or less realistic”. He also acknowledged that he had to accept some of the exaggerated demands of the Turkish, “in order not to jeopardise the negotiations.”

On January 11, 1938, the Government of Latvia authorized the Minister of Finances L. Ēķis to sign three agreements with Turkey. The Latvian-Turkish Trade Convention concluded in Riga on January 12, granted the two countries the highest status of favourable treatment in their mutual trade, and even exceeded it at certain points (for example, with respect to certain taxes, legal protection of persons and their property, etc.), the citizens of the other party were granted equivalent rights to their citizens. The Convention, in this spirit, determined the entry and residence of citizens, the rights to movable and immovable property, taxes and duties, the expropriation of property, export, import, customs, and other matters. Two further agreements were also signed, which regulated the turnover of goods, as well as the order and type of payment. A special Trade agreement provided for certain goods that were to be exported and imported (in particular, it was favourable for Latvia that Turkish legislation allowed importing the goods only from the countries where Turkey’s exports accounted for at least 20%, thus opening up the export rights also to Latvia). For example, it was planned to export 1000 tons of matchsticks (the largest export volume to Turkey until then – 882 tons in 1936), wrapping paper (250 tons; 3 tons in 1935), writing paper (100), pasteboard (100), pulp (500), radio sets (20 tons), aviation plywood (400), wallpaper (100), ground colours (200), glue (50), and other items. J. Volmārs noted that the agreement is very beneficial for Latvia, because in fact it “gives us free import into Turkey” – the value of the goods included in the list exceeded 1.8 million lats, while in 1933 the export of goods to this country amounted to 49 000; in 1934 – 140 000; in 1935 – 230 000; in 1936 – 256 000; in the 10 months of 1937 – 165 000 lats. The value of goods to be imported from Turkey in agreement amounted to 3.5 million lats. In fact, a part of the trade agreement was the so-called clearing arrangement

signed at the same time in Riga, which determined the settlement procedure (settlement in British pounds).

After the conclusion of agreements, the negotiations between the two parties still continued regarding the contingent goods. On January 26, 1939, the Foreign Trade Department of the Ministry of Finance of the Republic of Latvia noted that, according to the treaty, the agreement with Turkey will be automatically prolonged for a year from January 27, but for the time being there still was no information on approving the proposed changes. Therefore, the department offered, considering that the talks with the Turkish authorities through the Envoy in Tallinn “are proceeding very slowly” to entrust negotiations on the issue to the Consul General A. Kacens. This did not happen, and on March 24 Kacens himself asked the ministry to declare the situation in which the contingents are being negotiated in the trade of both countries, because “the lack of news makes the importers here nervous and severely damages the establishment of contacts.” Finally, on March 30, Envoy Nuri Batu expressed readiness for immediate exchange of memoranda, if the Latvian side was satisfied with the proposals. Immediately upon receipt, the Ministry of Foreign Affairs transmitted the document of Legation with attached lists of contingent goods to the Foreign Trade Department for evaluation. On April 8, the Foreign Trade Department confirmed that it accepted the proposals, calling for the exchange of memoranda “as soon as possible”, simultaneously requesting that the lists of contingents would not be published to maintain confidentiality in order to “avoid possible disturbances with other countries.” On May 4, Envoy Nuri Batu replied to V. Munters that his government could not agree to secrecy of the treaty, calling for it to be “public”, which once again delayed the approval. Finally, on June 19, Envoy Nuri Batu arrived in Riga and signed a brief statement to the Minister of Foreign Affairs V. Munters, in the name of the Turkish government informing of the approval of the submitted contingents’ proposals. V. Munters also submitted his letter of approval to the Turkish Envoy. On July 11, the Latvian government approved the “agreement reached through the exchange of memoranda” together with the lists of contingent goods.

In the meantime, A. Kacens actively worked in Istanbul, establishing the contacts of Turkish businesses with Latvia, and most of his reports to Riga were dominated by trade issues. In May 1939, the Consulate General of Latvia in Istanbul organized a travelling exhibition of Latvian products, visited by Governor of Istanbul and “all the most prominent leaders of the economic life in Istanbul.” On the very eve of the war – August 26, 1939 – A. Kacens reported that “due to recent political events and the possible termination of trade relations with Germany and Italy, Turkey is changing

its trade policy and regime". He, however, believed that "for the time being, it could have no impact on placing of our goods".

The Baltic states and Finland accounted for a small part of the overall Turkish trade, which was also understandable (the first place was taken by Germany, the second – by the United States). In 1938, according to Turkey's statistical data, exports to Latvia accounted for 0.16%, imports from Latvia – 0.05%, Estonia – 0.08% and 0.05% respectively, Finland – 0.43%, and 0.4%, Lithuania's participation was "quite insignificant". However, since 1938, there had been an upward trend. Dried fruit formed a significant part of Latvia's imports from Turkey, for example, 83 274 tons of raisins, 41 309 tons of dried figs, 23 753 tons of hazelnuts, 9076 tons of walnuts, 591 tons of almonds and 3321 tons of sesame were bought in 1938.

In 1939, which became a clear dividing line for the whole of Europe and the world also with regard to economic relations, from January to November Latvia had exported to Turkey the total of 1 062 735 kilograms of goods worth 723 148 lats (including matchsticks worth 248 203 lats, India rubber galoshes – 175 040 lats, unbleached calf leather – 65 381 lats, wrapping paper – 48 326 lats, thin paper – 45 834 lats, raw paper – 39 971 lats, rubber footwear – 30 843 lats, etc.). Following the warfare that began in September 1939 in Poland, Latvia's only export goods to Turkey were 311 kilograms of radios worth 3090 lats (in total from January to November: 643 kilograms and 7568 lats). The weight and value of imported goods during the same period (January–November 1939) totalled 553 031 kilograms and 867 149 lats (leaf tobacco – 550 437 lats, hazelnuts – 84 859 lats, bay leaves – 2492 lats, seeds for poultry feed – 961 lats, music instruments – 548 lats, other goods – 210 lats), while in November only 22 908 kilograms of tobacco were imported from Turkey in value of 55 177 lats.

At the end of the 1930s, as the war swept in full speed through Europe, Latvia hoped to develop and intensify trade ties with Turkey, which was not yet touched by war. To a certain extent the situation is explained in the article by Consul General A. Kacens to the Foreign Trade Department dated February 8, 1940, in which he explains: when in August 1939 it became clear that "the war was inevitable", many Turkish importers stopped ordering goods, fearing that, if Turkey engages in the war, the government could seize the goods it needed, as was the case during the First World War. Furthermore, Latvian exporters had been "very restrained" for fear of failing to receive timely payment. A. Kacens at that time believed that "the two sides have been mistaken and, given the current transport conditions, can only regret their faltering. There is a lot of demand for Latvian goods here, but they are not available." Kacens advised the department to intensify the exchange of

goods with Turkey, “forcing traders to speed up the conclusion of deals”. He also linked great hopes with a transit passage through Odessa that opened with the agreement of October 5, 1939 with the USSR. True, the movement started only in April 1940. It was already May 29, 1940, when A. Kacens reported on congestion in the Odessa port, which delayed transit of Latvian goods: initially, the road through Odessa had been “very convenient and fast”, goods from Latvia reaching Turkey in 20–30 days, but then the transport took 45 days, which “unjustifiably increased the cost of transport”. It was not possible to bring about changes in Ankara, because the staff of the USSR Representation say that “they lacked a sufficiently competent person who could raise any issues with the hope of finding a expedient solution.” The Department of Foreign Trade of the Ministry of Finance informed the Ministry of Foreign Affairs of this in June 10, asking to attempt resolving the situation through a trade advisor at the Moscow Legation.

Overall, Latvia’s trade volume with Turkey was small. In the period from 1926 to 1936, it accounted to 0.1–0.2% in exports, it was even below 0.1% in 1929 and 1930, and in the range of 0.1–0.5% in imports (the highest indicator within the period – 0.5% – was achieved in 1934–1936; in 1926–1930 it was below 0.1%). A certain increase was observed in 1938 and 1939, when the export value amounted to 722 935 and 739 139 lats respectively, while the imports – to 1 034 878 and 925 165 lats. However, this import-export element occupied a solid place in the foreign trade of Latvia (import to a large extent was made up of the specific Turkish goods) and it had an upward trend.

The economic relations between the two countries were symbolically concluded by the diplomatic act held in Riga on April 9, 1940, with Latvian Minister of Foreign Affairs V. Munters and Turkish Envoy Nuri Batu exchanging ratifications of trade agreement.

The Soviet Union occupied all three Baltic States in June 15–17, 1940 with open threat of invasion and deceit (lying that independence would be maintained), immediately launching a complete Sovietisation process with massive terror, repressions and appropriation of property. At the beginning of August, the USSR annexed the Baltic States. Latvian diplomats, similarly to officers, officials and others, initially tried to work with the newly formed puppet government, hoping that the promise of preserving independence would be true, as well as obeying the orders of President K. Ulmanis and the government. However, it soon became clear that the independence of Latvia was being mercilessly and brutally destroyed. One of the first Latvian diplomats who announced it openly was the Envoy L. Ēķis.

L. Ēķis telegraphed from Bucharest to Ankara on July 24, 1940, informing the Turkish Ministry of Foreign Affairs about the occupation of

Latvia carried out by the Soviet Union, the illegal elections and the further steps of the “people’s government” leading to the annexation of the state into the USSR. He called upon the Turkish government not to recognize the legitimacy of the events, emphasizing that these activities were directed against the freedom and independence of Latvia (on July 30, the Turkish Ministry of Foreign Affairs sent this information to the Head of Government).

On August 9, the so called “Ministry of Foreign Affairs” of Latvia announced that due to the “Soviet Latvia’s admission to the USSR, starting from August 6, the Representations of Latvia were discontinued and their functions were taken over by the USSR Representations abroad.” A. Kacens was instructed to immediately transfer the archives and other property to the USSR Representation in Istanbul. He was admonished to “return to the Latvian SSR without delay” after the transfer of property. For a while, A. Kacens delayed the time, but on August 20 sent a report to the ministry on the operation, stating that the Consulate General had ceased its official activities on August 10, the Consulate General’s archive was ready for handover, the list of transferable property and transfer acts were drawn up (according to the proposal of the Consulate General of the USSR – in Russian language) He also informed that the operation of the Consulate will fully cease on August 31. An official protocol on the transfer of property was drawn up on August 26 (signed by A. Kacens and the USSR Consul General K. Georgijevsky) – the Latvian national flag, the furniture of the cabinets, secretariat and reception room, equipment worth 2560,94 in Turkish liras were handed over). On August 28, all the remaining property of the Consulate General of Latvia in Istanbul was officially transferred to the USSR Consulate General. A. Kacens himself did not return to Latvia, he remained in Istanbul and continued active private and business correspondence with the Latvian Legation in Washington (Kacens returned to Latvia from Istanbul only during the German Nazi occupation in 1943, and was exiled to the West after the war). In February 1941, A. Kacens reported from Istanbul to Washington on the arrangements for exchange of important information in the current diplomatic service of the Republic of Latvia in the West in the new situation, sent a list of 33 Latvian citizens living in Turkey, described the living conditions of these citizens of Latvia in Turkey, particularly noting that the treatment of the citizens of Latvia by the Turkish authorities “has always been fair and no worse than toward citizens of other countries. The supreme institutions understand the present difficult situation [of Latvia]”. Tragically and gravely, an important stage in the relations between Latvia and Turkey was concluded.

Conclusions

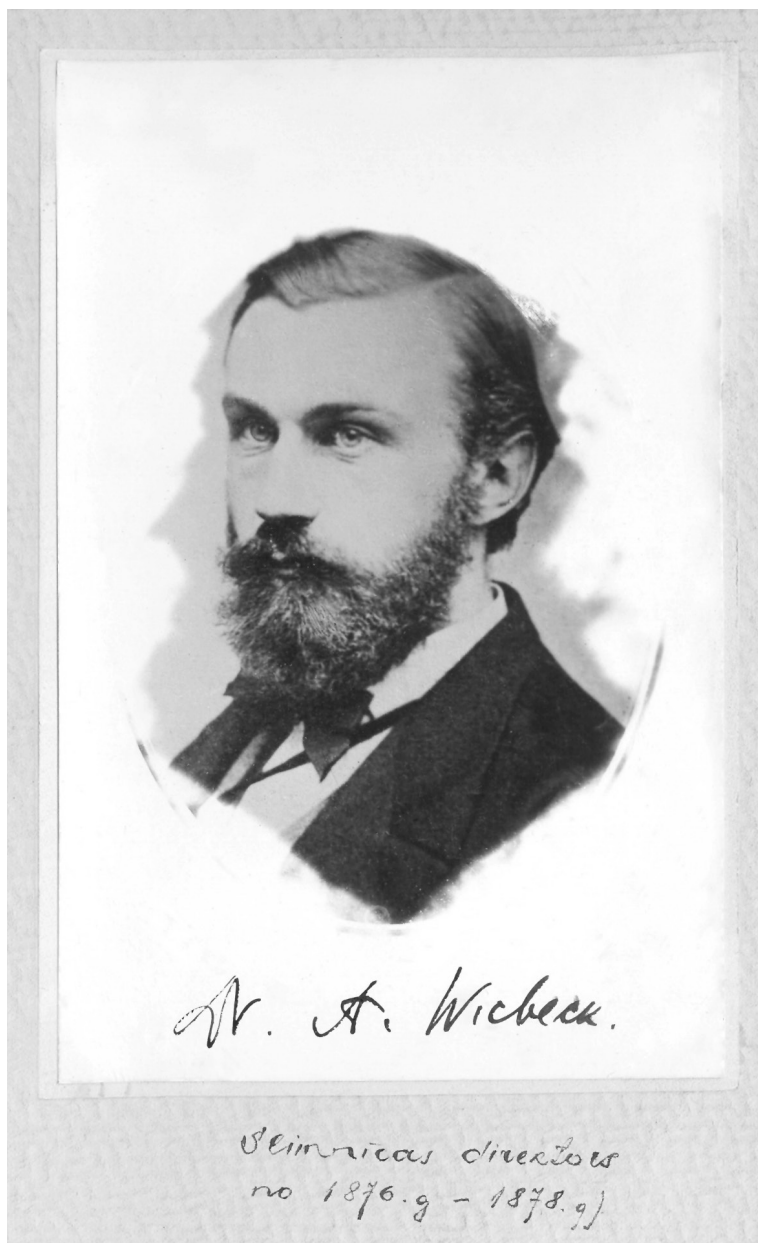
In the interwar period, the overall relationship of Latvia and the rest of the Baltic states with Turkey was not as intense and diverse as the relations with the Western European powers, the Soviet Union, Germany, the Scandinavian countries or the immediate neighbours. However, the relations between Latvia and Turkey during the interwar period were, nevertheless, relatively active, and they even intensified at the end of the 1930s, as the Latvian career Consulate General was established in Istanbul and an Envoy of Latvia to Ankara was accredited in May 1940, Turkey was particularly active with regard to establishment of representations since the late 1920s, showing interest in the Baltic region both from the economic point of view (additional export opportunities for Turkish goods) and from the political aspect (first of all, obtaining additional information on the Soviet Union, toward which Turkey was justifiably cautious despite the externally friendly relations).

The economic relations between the two countries were the most active component, and they were also of particular interest to the Latvian side, first of all, the import of tobacco, exotic fruits and spices, as well as the exports of Latvian timber, radio equipment and rubber products. In addition, the economic activity was activated just before the Second World War and at the beginning of the war (paradoxically, the signature of the so-called amity and co-operation agreement between Latvia and the Soviet Union in the autumn of 1939, which was in fact the prelude to the subsequent occupation, opened the opportunity of a convenient trade route, using transit through the Odessa port in Soviet Union). First and foremost, mutual trade was hindered by the long distances and other logistical challenges, as well as a relatively slow decision-making process in the complicated Turkish state apparatus (a good illustration was the long wait of the Latvian Honorary

and Career Consuls for exequatur). Sometimes, a similar attitude was observed on behalf of the Latvian authorities. Problems also appeared in the arrangement of mutual settlement procedures. However, over time, the most serious difficulties were overcome, and at the end of the Latvian independence period, the two countries were connected through the operation of the Legations, the Honorary Consulates and the Latvian Career Consulate, which significantly contributed to developing all the spheres of relations.

In the mid-1920s, and especially during the second half of the 1930s, the connections were formed in sports and other areas. It should be acknowledged that Turkey was more active in involvement of these other areas of relations with Latvia, but this was explained by its much greater potential in terms of the territory, the population and the resources available to the state apparatus (including finances, which, given the long distance, was very significant).

The relations of Latvia and Latvians with Turkey in the past are multifaceted, sufficiently extensive, substantial and also interesting – understanding of these relations allows us to recognize the need for an active, broad and diverse relationship between Latvia and Turkey today. And one of the cornerstones of these relations is undoubtedly their previous history, which has so far been rather forgotten.

Cēsu pilsētas ārsts Ādolfs Vībeks (Wiebeck; 1837–1878), miris, ārstējot turku karagūstekņus. Foto no Cēsu vēstures un mākslas muzeja

Adolf Wiebeck (1837–1878), city doctor at Cēsis, passed away treating the ill Turkish prisoners of war. Photo from Cēsis History and Art Museum

Cēsu pilsētas ārsta Ādolfa Vībeka kapa vieta Cēsu Vācu kapos mūsdienās.
Foto no Cēsu vēstures un mākslas muzeja

The grave of Adolf Wiebeck, city doctor at Cēsis, in German Cemetery of
Cēsis today. *Photo from Cēsis History and Art Museum*

Turku karagūstekņu kapa piemineklis. Cēsis, 20. gadsimta sākums.
Atklātne no Cēsu vēstures un mākslas muzeja

Grave monument to Turkish prisoners of war. Cēsis, beginning of
the 20th century. *A card from Cēsis History and Art Museum*

Turku karagūstekņu kapa pieminēklis. Cēsis, 30. gadu otrā puse.

Foto no Cēsu vēstures un mākslas muzeja

Grave monument to Turkish prisoners of war. Cēsis, the second half of
the 1930s. *Photo from Cēsis History and Art Museum*

Turku karagūstekņu atjaunotā kapu kompleksa atklāšana. Cēsu pilsētas galvas Rūdolfā Kauces uzruna. Cēsis, 1937. gada 26. septembris.

Foto no Cēsu vēstures un mākslas muzeja

Opening of the restored grave complex of Turkish prisoners of war. The address by Cēsis Mayor Rūdolfs Kauce. Cēsis, September 26, 1937.

Photo from Cēsis History and Art Museum

Turku karagūstekņu atjaunotā kapu kompleksa atklāšana. Vainagu nolikšana. Cēsis, 1937. gada 26. septembris. *Foto no Cēsu vēstures un mākslas muzeja*

Opening of the restored grave complex of Turkish prisoners of war. Laying down memorial wreaths. Cēsis, September 26, 1937.

Photo from Cēsis History and Art Museum

Turku karagūstekņu atjaunotā kapu kompleksa atklāšana. Pirmajā rindā otrais no kreisās – Turcijas sūtnis Nuri Batu, trešais – militārais atašejs Mathats Akčakoča, ceturtais – Cēsu pilsētas galva Rūdolfš Kauce. Cēsis, 1937. gada 26. septembris. *Foto no Cēsu vēstures un mākslas muzeja*

Opening of the restored grave complex of Turkish prisoners of war. The first row, the second from left – Envoy of Turkey Nuri Batu, the third – Military Attaché Mathat Akcakoca, the fourth – Cēsis Mayor Rūdolfš Kauce. Cēsis, September 26, 1937. *Photo from Cēsis History and Art Museum*

Kamâl Atatürk

Türkiye Reiscumhuru

LETONYA REISICUMHURU EKSELANS MÜSYÖ ALBERT KVİSİS.

TÜRKİYE cumhuriyeti ile LETONYA cumhuriyeti arasında teyem-
münen mevcut olan dostluğun muhafazası ve takviyesi matlup ve
mültezim bulunduğundan sabık Lehi Maslahatgüzarı NURİ BATU'yu
nezdi devletlerine Fevkalâde Murahhas ve Orta Elçi sıfatıyla tayin
ve izama karar verdim .

Kendisinin evsaf ve hasaili ve şimdiye kadar gösterdiği di-
rayet ve fetanet verilen bu yüksek vazifeyi itimadı devletlerine
mazhar olacak tarzda hüsnü ifa edeceğini zamin bulunmaktadır .

Bu kansatladırki zâtı devletlerinden kendisini hüsnü kabul
buyurmalarını gerek kendi namına ve gerek Türkiye cumhuriyeti na-
mina tarafından vuku bulacak tebliğata ve bilhassa zâtı devletle-
rinin şahsî saadeti ve Letonyanın refahı hakkında beslediğim dos-
tane ve halisane hislere dair vereceği teminata temamilen emniyet
ve itimad edilerek yüksek vazifesinin hüsnü ifası emrinde müzahe-

rete nail olmasını reca eylerim .

ANKARA'da bin dokuz yüz otuz beş senesi ağustos ayının 24 günü
ita edilmıştır .

K. Atatürk

Hariciye Vekili

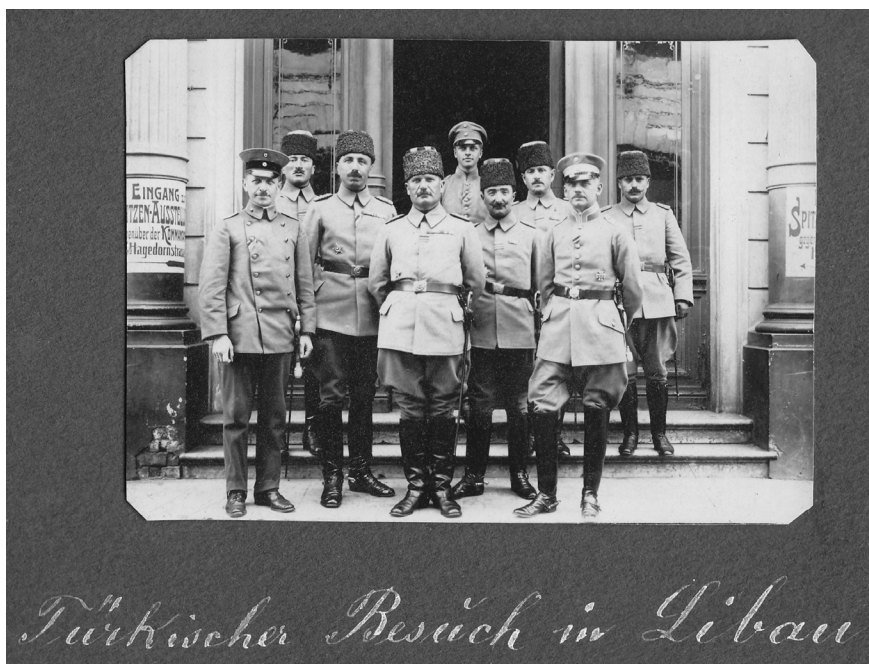
S. B. Atas

Turcijas prezidenta Kemala Ataturka parakstīts sūtņa Nuri Batu
akreditācijas raksts. Ankara, 1935. gada 24. augusts.

Dokuments no Latvijas Nacionālā arhīva

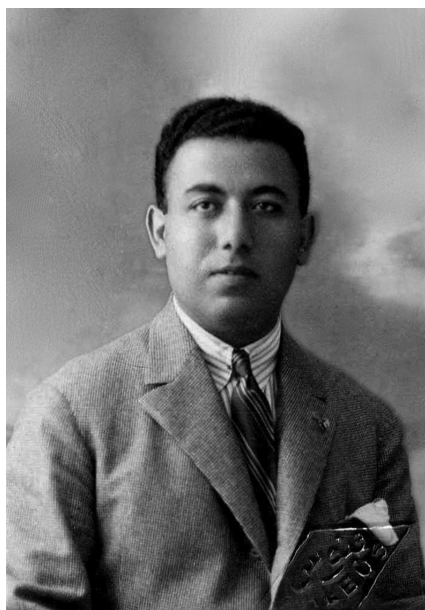
Credentials of Envoy of Turkey Nuri Batu signed by the President
of Turkey Kemal Ataturk. Ankara, August 24, 1935.

Document from the National Archives of Latvia

Turcijas armijas virsnieku grupa viesojas Kurzemē kopā ar vācu virsniekiem.
Liepāja, 1916.–1917. gads. Foto no Andra Tomašūna privātā arhīva

Group of Turkish army officers visiting Kurzeme with German officers.
Liepāja, 1916–1917. Photo from Private archive of Andris Tomašūns

Latvijas goda konsuls Stambulā Remzi Avenduks. 1928. gads.
Foto no Latvijas Nacionālā arhīva

Honorary Consul of Latvia in Istanbul Remzi Avenduc. 1928.
Photo from the National Archives of Latvia

Turcijas goda ģenerālkonsuls Rīgā 1935.–1939. gadā Oto Kellers.

Foto no Latvijas Nacionālā arhīva

Honorary Consul-General of Turkey in Riga, 1935–1939, Oto Kellers.

Photo from the National Archives of Latvia

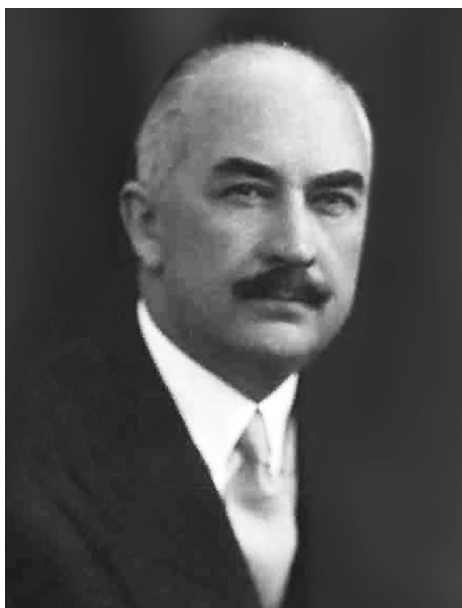
Latvijas sūtnis Romā (Itālijā) 1927.–1933. gadā Pēteris Sēja.
Foto no Latvijas Nacionālā arhīva

Envoy of Latvia in Rome (Italy), 1927–1933, Pēteris Sēja.
Photo from the National Archives of Latvia

Latvijas sūtnis Romā (Itālijā) 1933.–1940. gadā Arnolds Spekke.
Foto no Latvijas Nacionālā arhīva

Envoy of Latvia in Rome (Italy), 1933–1940, Arnolds Spekke.
Photo from the National Archives of Latvia

Latvijas ģenerālkonsuls Stambulā 1938.–1940. gadā Aleksandrs Kacens.
Foto no Latvijas Nacionālā arhīva

Honorary Consul-General of Latvia in Istanbul, 1938–1940, Aleksandrs
Kacens. *Photo from the National Archives of Latvia*

Latvijas sūtnis Turcijā 1940. gadā Ludvigs Ēķis (rezidence – Rumānijā).
Foto no Latvijas Ārlietu ministrijas arhīva

Envoy of Latvia in Turkey, 1940, Ludvigs Ēķis (residing in Romania).
Photo from the Republic of Latvia Ministry of Foreign Affairs Archive

TÜRKİYE'NİN BAKIŞ AÇISI

TURKISH PERSPECTIVE

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRKİYE-LETONYA İLİŞKİLERİ (ARŞİV BELGELERİNE GÖRE)

Selda Kaya Kılıç*, Abdüllatif Armağan**

Baltık kıyılarında bulunan, 18. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Rus hâkimiyetinde kalan Letonya ve Estonya ile Osmanlı Devleti arasında doğrudan bir ilişki olmasa da Türkler ile Estonlar ve Letonlar arasında pek çok kez insani ilişkiler yaşanmıştır. Bunlardan ilki Estonyalı bilim adamı Dr. Friedrich Parrot'un 1829 yılında Anadolu topraklarını ziyaret etmesi ve ekibi ile birlikte Türkiye'nin en yüksek tepesi olan Ağrı Dağı'nın zirvesine tırmanmasıydı.¹

Türk, Leton ve Eston halklarının birbirini tanınması ise 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sürecinde oldu. Rus ordusunun eline geçen Plevne'deki Türk esirler Tallinn'e 98 km mesafede bulunan Rakvere'ye ve 128 km mesafede bulunan Parnu'ya yani günümüzdeki Estonya sınırları içerisinde bulunan yerlere gönderildi. Türkler ile Estler arasındaki ilk insani temas bu şekilde Eston yerel halkı ile Türk savaş esirleri arasında yaşandı. Osmanlı

* Selda KAYA KILIÇ, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi, Ankara/Türkiye. E-mail: seldakayak@yahoo.com; skilic@ankara.edu.tr

** Abdüllatif ARMAĞAN, Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi, Ankara/ Türkiye. E-mail: armagan@ankara.edu.tr

¹ Mehmet Sait Dilek, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, yıl 6, sayı 12, Ankara (Güz 2010), s. 5-29.

aleyhtarı Rus propagandasına rağmen Eston halkı Türk esirlerle dostça ilişkiler kurdular, onlara yiyecek ve giyecek yardımında bulundular.²

Savaş esirlerinin bir kısmı ise yine bir başka Baltık ülkesi olan Letonya'nın başkenti Riga'ya 90 km uzaklıktaki Cesis şehrine gönderilmişti. Buraya gönderilen savaş esirleri aldıkları yaralar ve yakalandıkları hastalıklardan dolayı bir süre sonra hayatını kaybetti. Burada hayatını kaybeden Türk esirler Cesis'te bulunan mezarlığa defnedildiler. Ancak Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi verdiği bu yıllarda Estonya ile başlayan bu ilişkiler bir tanıma ile sonuçlanmadı. Bu arada kendileri gibi bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı hakkında haberler Eston ve Leton gazetelerinde kendisine bolca yer buldu. Estonya ve Letonya'nın tanınması ise yaklaşık üç yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti döneminde gerçekleşti.³

Osmanlı Devleti'nin yerini alan Türkiye Cumhuriyeti 1923'lerde 16 milyon nüfusa sahip küçük bir devlet idi. Ancak güçlü bir devlet konumundaydı. Sömürge devletlere karşı savaşmış ve kazanmıştı. Buna rağmen Osmanlı Devleti gibi Türkiye de o zamanın güçlü devletlerinin dış politika emellerine hedef olmuştur. 1923'den sonra Türkiye, Avrupa'nın güçlü devletleri ile komşu olmuştu. Güçlü devletlerle komşu olması üzerine stratejik önemi artan Türkiye'nin Milli Mücadeleden sonra gerçekçi bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Türkiye artık toplum hayatında değişiklikler yapan ve kalkınma hareketleri gerçekleştiren bir ülke konumundaydı. Bunun başarı ile sonuçlanması için, barışçı bir dış politika ilkesini dış dünya ile olan ilişkilerinde ön planda tutmuştur.⁴ 1923-1938 yılları arasında Türkiye sadece komşu ülkelerle değil, aynı zamanda sınır komşusu olmayan uzak ülkelerle de barış ve dostluk anlaşmaları imzalamıştır.

1924 yılının Aralık ayında Estonya, 1925 yılının Ocak ayında ise Letonya ile Türkiye arasında dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Karşılıklı bu iyi niyetli ilişkilerin bir sonraki adımı Türkiye'nin 1929 yılında Letonya'nın başkenti Riga'da üç Baltık ülkesine (Estonya, Letonya, Litvanya) özel bir elçilik kurması ile devam etti.⁵ 20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti de daha yoğun olarak başta Letonya olmak üzere Varşova Büyükelçiliği aracılığı ile Baltık ülkelerindeki gelişmeleri takip etmiştir.

² Dilek, *a.g.m.*, s. 8.

³ Dilek, *a.g.m.*, s. 9.

⁴ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Cilt I (1919-1973), Cilt II (1973-1983), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 558, Ankara, 1978, s. 59-60.

⁵ Dilek, *a. g. m.*, s. 9; Türkiye Cumhuriyeti Riga Büyükelçiliği; <http://riga.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121909>:Dünya Bülteni Haber Portalı (Erişim Tarihi: 03.06.2018).

Baltık devletleri arasında bulunan Letonya bu coğrafyanın önemli bir ülkesidir. Tarihi süreç içinde sistemli bir şekilde Ruslaştırma gayretlerine rağmen, 19. yüzyılın ortalarından itibaren bölge ülkeleri direnmişlerdir. Türkiye’de İstiklal Savaşı (1919-1922)’nin verildiği dönemlerde Finlandiya, Estonya ve Letonya’da millî hareketlerin doğuşuna şahit olunmaktadır; dil ve kültür rönesansını siyasî bağımsızlık takip edecektir. Rusları yerleştirme siyasetinin aşırı tatbik gördüğü, millî dilde kitap basma yasağının dua kitaplarına kadar yayıldığı Litvanya’da bile dışarıda basılmış kitap ve gazeteler memlekete girmiş, Litvanya dilinde öğretim yapan gizli okullar açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda, Baltık üzerinde Alman veya Rus hegemonyası kurmak temayülleri hiç değilse geçici bir süre için sönmüş, yeni bağımsız devletler, yani Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya teşkilatlanmışlardır. Polonya bir Baltık devleti olarak yeniden canlandırılmıştır.⁶

Türkiye Cumhuriyeti yeni bir güç olarak ortaya çıkınca uluslararası alanda ilişkilerini yeniden kurmak, bu ilişkileri devletler hukukuna, özellikle eşitlik ve karşılıklı olma (mütakabiliyet) ilkelerine uygun biçimde düzenlemek ve benimsediği barışçı politikasını güçlendirmek amacıyla 1923-1938 yılları arasında bir dizi dostluk antlaşması imzalamıştır. Dostluk antlaşmalarının imzalanmasıyla birlikte Türkiye, bağımsız ülkelerin büyük bir kısmı ile resmî ilişkiler kurmuş oluyordu. Bu durum taraflar arasında zamanla ilişkilerin gelişmesine ve çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye ile dostane şekilde diyaloga giren ülkelerden birisi de Letonya’dır⁷.

Türkiye’de 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Bu tarihten itibaren yeni Cumhuriyet birçok ülke ile dostluk anlaşmaları yaparak ilişkilerini yürütmek istemekteydi. Bu ülkeler arasında Baltık ülkeleri de bulunmaktaydı. Döneme ait arşiv belgeleri bize gösteriyor ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında dostluk anlaşmalarının yapıldığı ilk ülkelerden birisi de Letonya Cumhuriyeti’dir. Letonya ile ilk ilişkilerimiz Hariciye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla 6 Aralık 1924 (6 Kânûn-ı evvel 1340)’de gündeme gelmiştir. Letonya Cumhuriyeti ile dostluk anlaşması yapılması ve Varşova Elçiliğine bu konuda yetki verilmesi için Hariciye Vekili Şükrü Kaya Başvekâlet-i Celile’ye bir yazı göndermiştir.⁸ Hemen ertesi gün 7 Aralık 1924 (7/12/1340) tarihli bir yazı ile konu Bakanlar Kurulunda

⁶ Kaarel Robert Pusta, “Baltık’tan Boğaziçi’ne Hürriyet Cephesi”, çev: İlhan Lütem, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Ankara 1953, s. 183.

⁷ Dilek, *a. g. m.*, s. 5-29.

⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/12-60-17.

görüülerek uygun bulunmuştur.⁹ Belgede, Türkiye Reiscumhuru Gazi, Maarif Vekili, Maliye Vekili,,Hâriciye Vekili, Dâhiliye Vekili, Adliye Vekili, Başvekil ve Müdafaa-i Milliye Vekili, İmâr ve İskân Vekâleti Vekili, Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiye Vekili, Ticaret Vekili, Ziraat Vekili, Nâfia Vekilinin imzaları bulunmaktadır. Böylece Letonya Cumhuriyeti ile dostluk anlaşması yapılması hakkında Varşova Elçiliği'ne yetki verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından da onaylanmıştır.

Türkiye'nin dostane politikalarını sürdürmek istemesi Letonya ile birlikte diğer Baltık ülkeleri için de söz konusu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya, Letonya, Estonya hükümetleri de bu anlaşmaya dâhil edilerek 8 Şubat 1925 (8/2/1341) tarihinde sözü edilen bu ülkelerle Türkiye arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma Maliye Vekili Mustafa Abdülhaluk, Hariciye Vekili Şükrü Kaya, Dâhiliye Vekili Cemil, Bahriye Vekili İhsan, Adliye Vekili Mahmut Esad, Başvekil ve Müdafaa-i Milliye Vekili Ali Fethi, Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimaiye Vekili Cemil, Ticaret Vekili (imza sırasında bulunmadı), Ziraat Vekili Hasan Fehmi, Nafia Vekili Feyzi ve Maarif Vekili Şükrü Bey'in imzalarıyla onaylanmıştır.¹⁰

⁹ "Letonya Cumhuriyeti Hâriciye Nâzırı'nın Cenevre'de bulunmuş olan Heyet-i Murahhasamız Riyâsetine müracaatla tarafeynin Londra Sefaretlerinin bir muhâdenet muâhedeşi akdine me'mûr edilmelerini teklif etmesi üzerine bu müzâkerâtın Varşova Elçiliği cânibinden idâresinin müceb-i suhûlet olacağı bildirilmiş ve bu kere hükümet-i metbûasının Varşova'da müzâkereye muvafakati Letonya sefiri tarafından izbâr kılınmış olduğuna nazaran hükümet-i müşârün ileyhâ ile bir muhâdenet muâhedenâmesi akdi hakkında Varşova elçimize muktazî selâhiyetin i'tâsı Hâriciye Vekâlet-i Celilesi'nin 6 Kânûn-ı evvel sene 1340 tarih ve Umûr-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umûmiyesi 23215/227 numaralı iş'ârına binâ'en İcrâ Vekilleri Heyetinin 7/12/1340 tarihli ictimâi'nda muvâfık görülmüştür." (BCA, 30-18-1-1/12-60-17).

¹⁰ BCA, 30-18-1-1/12-75-5.

Yahya Kemal Bey (Bayatlı), 1926 yılında Varşova¹¹ elçisidir. 14 Haziran 1926 tarihinde göreve başlamış, 14 Mart 1929'da ayrılmıştır¹². Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya ve Letonya hükümetleri arasında 21 Temmuz 1926 tarihinde imzalanan dostluk anlaşmasında Varşova elçisi Yahya Kemal Bey yetkili kılınmıştır. 28 Temmuz 1926'da Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, Hariciye Vekili, Dahiliye Vekili, Bahriye Vekili, Müdafaa-i Milliye Vekili, Adliye Vekâleti Vekili, Başvekil İsmet, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti Vekili, Ticaret Vekili, Ziraat Vekâleti Vekili, Nâfia Vekili, Maarif Vekili ve Maliye Vekili imzalarıyla tasvip ve kabul olunmuştur.¹³

İki ülke arasında sadece siyasi-diplomatik ilişkiler ile ilgili görüşmeler ve anlaşmalar değil aynı zamanda ticaret anlaşmaları da yapılmıştır. Reisicumhur Mustafa Kemal, Hariciye Vekili, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Müdafaa-i Milliye Vekili, Adliye Vekili, Başvekil İsmet Paşa, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili, İktisat Vekili, Nâfia Vekili, Maarif Vekili ve Maliye Vekili'nin imzalarıyla kabul edilmiştir.¹⁴

1928 yılına gelindiğinde Baltık ülkeleri ile olan ilişkilerin artarak devam ettiği görülmektedir. Örneğin; 20 Aralık 1928 tarihinde Türkiye'nin

¹¹ Polonya ile de benzer dostluk anlaşmaları daha önceden yapılmıştır. TBMM'nin 12 Aralık 1923 tarihli oturumunda gündeme alınan ilk belge Mün'akıt Muhâdenet Muâhedenâmesi olup dört maddeden (dostluk, siyasal işbirliği, ittifak ve tarafsızlık) oluşmaktaydı. Maddeler incelendiğinde ilgili devletler arasında barış ve dostluğun egemen olacağı, iki tarafın da devletler hukuku esaslarına göre siyasi ilişkileri (elçilik-konsolosluk) kuracağı ve Ticaret ve İkâmet Mukavelenamelerinin akdedilmesi hususunda da anlaşmaya vardığı yazılıdır. Atatürk döneminde bu tarz dostluk antlaşmaları birçok ülke ile imzalanarak Türk dış politikasının çok yönlü bir özellik kazanması amaçlanmıştır. (Mehmet Sait Dilek, "TBMM Hükümeti İle Polonya Cumhuriyeti (Lehistan) Arasında 23 Temmuz 1923 Tarihinde İmzalanan Antlaşmalar ve Tarafların Dış Politika Yaklaşımları", *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/9, Summer 2013, s. 1127-1147).

¹² *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılığ*, haz. Hamid Aral, Ankara 1968, s. 935.

¹³ BCA, 30-18-01-01/20-46-8.

¹⁴ BCA, 30-18-1-1/29-34-1: Türkiye-Letonya Cumhuriyetleri arasında yapılacak ikâmet ve ticaret anlaşmasında bazı değişiklikler yapılarak imzalanması. "Kararnâme: Hâriciye Vekâlet-i Celilesi'nden yazılan 28 Mayıs 1928 tarih ve 39375/313 numaralı tezkirede Türkiye-Letonya Cumhuriyetleri arasında akd edilecek "ikâmet ve ticâret" mukâvelenâmesi hakkında tarafeyn heyet-i murahasalarının müzâkerâtı neticesinde şimdiye kadar akd olunan muâhedelerin eşkâl ve ibâresine nazaran bazı ta'dilât icrâsına zarûret hâsıl olduğu bildirilmiş ve merbût muhtıra mü'eddâsının tedkikiyle ta'dilât-ı vâki'â dâiresinde mevzû-bahis muâhedenin imzâsına selâhiyet itâsı teklif olunmuşdur. Keyfiyet İcrâ Vekilleri Heyetinin 28/5/1928 tarihli ictimâında tedkik ve mütâlâ'a olunarak teklif olunan esâât dâiresinde mevzû-bahis muâhedenâmenin imzâsına selâhiyet itâsı tasvib ve kabûl olunmuşdur."

Varşova Elçiliği'nden alınan raporda, Lehistan, Finlandiya, Letonya ve Estonya arasında siyasi ziyaret ve faaliyetlere dair bilgiler aktarılmaktadır.¹⁵

Raporda, Riga'da toplanan askerî konferanstan sonra Baltık hükümetleri arasında siyasî bazı faaliyetler görülmeye başlandığı belirtilerek, Mayıs'ın sekizinde Estonya Hükümet Reisi Jackson'un refakatinde Hariciye Nazırı, Müdafaa-i Milliye Nazırı, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Donanma kumandanı olduğu halde Letonya'nın başkenti Riga'ya gelmesinin beklendiği, bundan bir hafta sonra da Finlandiya cumhurbaşkanının Estonya'nın başkenti Reval'i ziyaret etmesinin kararlaştırıldığı haberi alındığı ifade edilmiştir.

Ayrıca raporda, *“Bu ziyaretlerden birincisinin esasen Letonya ile Estonya arasında olan ittifak gereği iki ülkeye müdahale edilmesi durumunda alınacak askeri tedbirlerin neler olacağına tespiti üzerinde durulduğu beyan edilmiştir. Görüldüğü üzere iki ülke arasında kuvvetli yakınlık oluşturulmaya çalışılmaktadır. Şimdiye kadar Finlandiya, Baltık hükümetleri konferanslarına karşı bir dereceye kadar kayıtsız kalmıştır. Finlandiya Reiscumhurunun Estonya'yı ziyareti güzel bir iş ziyaretinden ziyade iki hükümet arasında daha sıkı bağlar kurmayı amaçlamaktadır. Haddi zatında Estonya ile Finlandiya milletleri arasında ırk kardeşliği dolayısıyla karşılıklı sıkı bir sevgi vardır. İki memleketin menfaati bakış açısından bu sevginin siyasî sahada da yer tutmaması için bir sebep yoktur”*¹⁶ denilmektedir.

Raporda daha sonra, *“bundan başka Estonya mebuslarından oluşan bir gurup gelecek hafta zarfında Varşova'ya geleceklerdir. Bu seyahatin dışarıdan görünen maksadı bir gezi seyahatinden ibaret ise de iki parlamento arasındaki bağları kuvvetlendirmeye matuf diğer bir sebep de bulunmaktadır. Lehistan, Finlandiya, Letonya ve Estonya arasında siyasi ziyaretlerin ve hareketlerin bazı mahfiller tarafından hoş görülemeyeceği tabiidir. Rus sefiri Voykov'un Haziran başlarında izinli olarak Moskova'ya gitme arzusunu siyasi olayların gereği olarak kaydetmek gerekir. İlkbaharda hudutlarda çarpışmalar vuku bulacağı hakkında doğru yanlış kanaatlere karşı karşılıklı olarak istihbaratta bulunmakta olduğu haber alınmaktadır. Lehistan Erkân-ı Harbiyesi Lehistan Hükümetinin ilk kurulduğu andan bu yana ilk defa olarak tayyare harp oyunları icra etmektedir. Bu oyunlar şehrin haricinde bir alay garnizonunda gizli bir surette ve harita üzerinde cereyan*

¹⁵ BCA, 30-100-0-0/219-480-28: Lehistan, Finlandiya, Letonya ve Estonya arasında siyasi ziyaret ve hareketlere dair Varşova Elçiliği'nden alınan rapor suretidir.

¹⁶ BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

etmektedir. Geçenlerde izinli olarak şehirlerde bulunan subayların kıtalarına katılmaları için emir verilerek emrin uygulanması hakkında tecrübelerde bulunmuş olduğu da haber alınmıştır. Mamâfih ilkbaharda harp neferâtının her sene Lehistan'da tekrar edilmekte olduğu söylenmektedir. Rus arazisinden gelen haberlerde burada merak ile takip ve Romanya hududunda Kızıl Süvari kıtalarının harekâtı ehemmiyetle telakki edilmektedir"¹⁷ denilmektedir.

Raporda özetle, Estonya mebuslarından oluşan bir gurup gelecek hafta zarfında Varşova'ya geleceklerdir. Bu seyahatin dışarıdan görünen amacı turistik bir seyahat ise de asıl amaç iki parlamento arasındaki bağları kuvvetlendirmektir. Rus sefiri Voykov'un Haziran başlarında izinli olarak Moskova'ya gitmek istemesi siyaseten önemlidir. İlkbaharda hudutlarda çarpışmalar vuku bulacağı hakkında karşılıklı olarak istihbaratta bulunulmakta olduğu haber alınmaktadır. Lehistan Erkân-ı Harbiyesi Lehistan Hükümetinin kuruluşundan bu yana ilk defa olarak tayyare harp oyunları icra etmektedir. Bu oyunlar şehrin dışında bir alay garnizonunda gizli olarak ve harita üzerinde yapılmaktadır. Ayrıca izinli olarak şehirde bulunan subaylara kıtalarına katılmak için emir verilerek emrin uygulanması hakkında da haber alınmıştır. Rusya'dan gelen haberlerde burada merak ile takip edilmektedir. Romanya sınırında bulunan Kızıl Süvari kıtalarının harekâtının da önemli olduğu belirtilmektedir.¹⁸ Görüldüğü üzere Letonya ve Baltıklardaki gelişmeler Varşova Elçiliği vasıtasıyla yakından takip edilmektedir.

Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti, Letonya'ya verdiği önemin gereği olarak ilk diplomat atamasını yapmıştır. 1929 yılında Riga'ya İbrahim Osman (Gorondai) Bey maslahatgüzar olarak atanmıştır. Göreve başlama tarihi 28 Mart 1929'dur. Ayrılış tarihi ise 13 Haziran 1932'dir.¹⁹ Ardından 1935'de Stokholm elçisi Köse Raif Ragıp Bey daha sonra ise Tallinn elçisi Batı Nebil²⁰ akreditedir. Batı Nebil Bey güven mektubunu 4 Eylül 1935'de sunmuştur.

Riga'ya 1929 yılı itibarıyla maslahatgüzar olarak atanan İbrahim Osman Bey, 8 Ağustos 1929 tarihinde Ankara'ya Riyaset-i Cümhur Umumi Kâtibi Tefvik Beye yazmış olduğu raporda ilk izlenimlerini şöyle dile getirmektedir:

¹⁷ BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

¹⁸ Aynı yerde.

¹⁹ *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılığ*, s. 907.

²⁰ Batı Nebil 1949'da da Ravalpin (Karaçi) de büyükelçilik yapmıştır. (*Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılığ*, s. 907).

“Pek muhterem Beyefendi, Büyük Gazimiz efendimize maruzatımı muhtevî bir mektubumu leffen gönderiyorum. Takdim buyurulmasını bilhassa ricâ ederim. Zât-ı âliniz Riga’yı tanıyor sunuz; onun için tarif etmeyeceğim. Tabi biraz vilâyet şehri. Şimdi yazın plajı epey hoştur. Buraya geldiğim zaman, dehşetle hüküm ferma olan kıştan ve iklim tebdilinden fena surette muzdarip oldum. Şimdi iklime alışmış gibi bulunuyorum.

Burada corps diplomatique müteaddit azayı şamildir. Bu son aylarda, Romanya ve Sırbıye devletleri maslahatgüzarlar gönderdiler. Şimdiye kadar bir maslahatgüzarla idare edilen İtalya sefaretinin başında da bir aydan beri bir elçi bulunuyor. Diplomat şeflerin hepsiyle dost olduk. Baltık memleketleri hükümet adamları ile münasebetlerimiz çok iyi. Letonya, Litvanya ve Estonya Reisicumhurları ve Hariciye Nazırları ile çok dostane mükâlemelerde bulunduk. Bu zevât ve sair yerli hükümet adamları, memleketimizin son inkişâfından, manevi ve maddi terakkilerinden dolayı memnuniyet gösterdiler. Türkiye’nin kuvvetli olmasına alakadar olduklarını söylediler. Estonyalı hükümet adamlarından iki kişi Turan kardeşliğinden bahsettiler. Estonyalılarla Finlandiyalılar, bu karabet varken kültürel münasebetlerimizin daha çok olması arzu edilecek şeydir diyorlar.

Mektubumun tevdiinden dolayı evvelden teşekkürlerimi ve faik hürmetlerimi arz ederim efendim. Riga Maslahatgüzarı İbrahim Osman”²¹

Sonuç olarak denilebilir ki, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye uluslararası ilişkiler bakımından iki şekilde yol almaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi barış ve dostluk anlaşmaları ile siyasi ilişkileri kurmak ve bunun sürdürülebilmesini sağlamayı amaçlamaktır. İkincisi ise kurmuş olduğu bu dostluklar vasıtasıyla iktisadî bakımdan ilişkileri arttırmaktır. 1929 yılında dünyada birçok ülkeyi etkisi altına alan ekonomik krizde devletler dış ticaret politikalarına önem vermişlerdir. Türkiye de dostluk

²¹ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, T. C. Riga Elçiliği, Yer No: A: IV-6, Dosya No: D: 54, Vesika No: F: 80-3. Kısaca raporda şunlara yer verilmektedir: Son aylarda, Romanya ve Sırbıye devletleri de maslahatgüzârlar gönderdiler. Şimdiye kadar bir maslahatgüzâr ile idare edilen İtalya sefaretinin başında da bir aydan beri bir elçi bulunuyor. Diplomat şeflerin hepsiyle dost olduk. Baltık memleketleri hükümet adamları ile münasebetlerimiz çok iyi. Letonya, Litvanya ve Estonya Reisicumhurları ve Hariciye Nâzırları ile çok dostane görüşmelerde bulunduk. Bu zevât ve sair yerli hükümet adamları, memleketimizin gösterdiği ilerlemelerden memnuniyet duyduklarını söylediler. Türkiye’nin kuvvetli olmasının önemini vurguladılar. Estonyalı iki diplomat bana Turan kardeşliğinde bahsettiler. Estonyalılarla, Finlandiyalılar kültürel münasebetlerimizin daha çok olmasını arzu ettiklerini ifade ettiler.

anlaşmaları ile siyasî ve ekonomik ilişkileri güçlendirecek politikalar izlemiştir. Bunun gereği olarak da Türkiye'ye uzak olmasına rağmen başta Letonya olmak üzere Baltıklarla ilişki kurmayı istemiştir. Bunun için de ilk kez 1929'da bir maslahatgüzarlık açarak daha yoğun bir şekilde siyasî ve ticarî ilişkileri geliştirip, barışçıl ve dostluk çerçevesi içinde bölge ile ilgilenmeye başlamıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, T. C. Riga Elçiliği, Yer No: A IV-6, Dosya No: D 54, Vesika No: F 80-3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA, 30-18-1-1/12-60-17.

BCA, 30-18-1-1/12-75-5.

BCA, 30-18-01-01/ 20-46-8.

BCA, 30-18-1-1/29-34-1.

BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

Basılı Kaynaklar

Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı, haz. Hamid Aral, Ankara 1968.

Dilek, Mehmet Sait, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, yıl 6, sayı 12, Ankara (Güz 2010), s. 5-29.

Dilek, Mehmet Sait, "TBMM Hükümeti İle Polonya Cumhuriyeti (Lehistan) Arasında 23 Temmuz 1923 Tarihinde İmzalanan Antlaşmalar ve Tarafların Dış Politika Yaklaşımları", *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/9, Summer 2013, s. 1127-1147.

Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt I (1919-1973), Cilt II (1973-1983), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 558, Ankara 1978.

Pusta, Kaarel Robert, "Baltık'tan Boğaziçi'ne Hürriyet Cephesi", çev: İlhan Lütem, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Ankara 1953, 182-193.

İnternet Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Riga Büyükelçiliği, <http://riga.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121909>: Dünya Bülteni Haber Portalı (Erişim Tarihi: 03.06.2018).

Relations Between Turkey and Latvia in Early Years of the Republic of Turkey (According to Archival Documents)

Selda Kaya Kılıç* , Abdüllatif Armağan**

Although Turkey had no direct political relationship with Latvia and Estonia, the countries on Baltic shores, which were under the Russian dominance from the 18th to the 20th century, Turks, Latvians and Estonians nevertheless had numerous connections on human level. The first example was the visit of Estonian scientist Dr. Friedrich Parrot to Anatolia in 1829, when he along with his team ascended Ağrı Mountain – the highest mountain of Turkey.¹

The acquaintance of Turks, Latvians and Estonians expanded in the process of the Ottoman-Russian War in 1877–1878. The Turkish prisoners taken by Russian army in Plevne were brought to Rakvere, 98 kilometres to Tallinn and 128 kilometres to Parnu, within the current borders of Estonia. The official human connection was experienced between Turks and Estonians with local Estonians and Turkish war prisoners. Despite the

* Selda KAYA KILIÇ, Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography, Department of History, Ankara/Turkey, e-mail: seldakayak@yahoo.com

** Abdüllatif ARMAĞAN, Dr, Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography, Department of History, Ankara/ Turkey, e-mail: armagan@ankara.edu.tr

¹ Mehmet Sait Dilek, “Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, year 6, No. 12, Ankara (Fall 2010), pp. 5–29.

Russian propaganda against the Ottoman Empire, Estonians built friendly relationships with Turkish prisoners, feeding and clothing them.²

A group of the war prisoners was sent to Cēsis, located 90 kilometres from Riga, the capital of Latvia. These prisoners of war passed away due to injuries and illnesses. These people were buried in the cemetery of Cēsis. However, these relationships began with Estonia at the time when Turkey was struggling for independence, and did not result with an official acquaintance. The news of Turkey's National War were reflected in Estonian and Latvian newspapers. The official recognition of Estonia and Latvia occurred nearly three years later in the period of Turkish Republic.³

In 1923, the Republic of Turkey that replaced the Ottoman Empire was a small state with the population of 16 million, yet it had a strong government. Turkey waged war against the colonial states, defeated them, but became a target of foreign policies driven by the strong states as in the period of the Ottoman Empire. After 1923, the newly established Turkey became a neighbour of the powerful European states. Turkey had to follow a realist foreign policy after the National War, because Turkey became strategically important through having powerful neighbours. Turkey was then a state promoting changes in social life and improvements in other areas. In order to become successful with these reforms, Turkey followed a peaceful foreign policy in international relations.⁴ Turkey signed peace and companionship agreements between 1923 and 1938 not only with neighbouring countries, but also with the other countries situated further from its borders.

Turkey signed companionship and collaboration agreements with Estonia on December, 1924 and Latvia on January, 1925. The next step of these bilateral relationships continued with the foundation of a special embassy by Turkey in the capital city of Latvia, Riga, to serve the three Baltic States (Estonia, Latvia, Lithuania).⁵ From the twentieth century on, the Ottoman Empire also followed developments in the Baltic states, primarily Latvia, through the Turkish Embassy in Warsaw.

Latvia, one of the Baltic countries, is a geographically important state. Despite the systematic Russification efforts in the course of history, the region's countries resisted them from the mid-nineteenth century. In

² Ibid., p. 8.

³ Ibid., p. 9.

⁴ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Vol. I (1919–1973), Vol. II (1973–1983), Publication of Ankara University Faculty of Political Sciences: 558, Ankara 1978, pp. 59–60.

⁵ Dilek, p. 9; Republic of Turkey Embassy of Riga <http://riga.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121909>; *Dünya* Bülteni Haber Portalı (accessed 03.06.2018).

the period of the Turkish National War (1919–1922), national movements rose in Finland, Estonia and Latvia, political independence followed the renaissance of languages and culture. In Lithuania, which faced an intense policy of Russian settlement and prohibition to publish even religious books in national language, books and newspapers published in different places entered the country and secret schools teaching in Lithuanian language were opened. During the First World War, the dreams to establish Russian or German hegemony were for a time revoked, and newly independent states – Finland, Estonia, Latvia, Lithuania – became autonomous. Poland was also revived as a Baltic country.⁶

When Republic of Turkey appeared as a new power, it signed a number of treaties of amity between 1923 and 1938 in order to re-establish international relationships, rearrange these relationships according to the international law and the principle of reciprocity, also aiming to strengthen the peaceful policy. By signing the treaties of amity, Turkey established official relationships with most of the independent states. This situation paved the way for development and diversification of the relationships between the parties. Latvia was one of the states that maintained a friendly dialogue with Turkey.⁷

With the proclamation of Republic on October 29, 1923, Turkey entered a new period. From this date on, the new Republic aspired to carry out the past relationships by concluding treaties of amity with the other countries. The Baltic countries were among them. Archival sources of the period testify that one of the states that Turkey made treaty in the first years of the Republic was the Republic of Latvia and the first relationships with Latvia become a current issue on December 6, 1924 (6 Kanun-ı Evvel 1340) by the signature of Şükrü Kaya, the Foreign Minister. In order to conclude a treaty of amity with the Republic of Latvia and to ensure that the Turkish Embassy in Warsaw was authorized in this respect, Foreign Minister Şükrü Kaya sent (official) letter to the Turkish Prime Ministry.⁸ The next day, this issue was discussed in the Cabinet and was approved by an act on December 7, 1924 (7/12/1340).⁹

⁶ Pusta, Kaarel Robert “Baltık’tan Boğaziçi’ne Hürriyet Cephesi”, translated by İlhan Lüttem, *Journal of Ankara University Law School*, Vol. 10, No. 1, Ankara 1953, p. 183.

⁷ Dilek, pp. 5–29.

⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/12-60-17.

⁹ “Letonya Cumhuriyeti Hâriciye Nâzırının Cenevre’de bulunmuş olan Heyet-i Murahhasamız Riyâsetine müracaatla tarafeynin Londra Sefaretlerinin bir muhâdenet muâhede-i akdine me’mûr edilmelerini teklif etmesi üzerine bu müzâkerâtın Varşova Elçiliği cânibinden idâresinin mücebi-i suhûlet olacağı bildirilmiş ve bu kere hükümet-i metbûasının Varşova’da müzâkereye muvâfakâti Letonya sefiri tarafından izbâr kılınmış

The document was signed by Turkish President Gazi, Minister of Public Instruction, Minister of Finance, Minister of Foreign Affairs, Minister of Internal Affairs, Minister of Justice, Prime Minister and Minister of National Defence, Minister of the Ministry of Reconstruction and Housing, Minister of Health and Social Assistance, Minister of Commerce, Minister of Agriculture, Minister of Public Works. Thus, giving authorization to the Turkish Embassy in Warsaw to conclude a treaty with the Republic of Latvia was approved by the Cabinet.

The claim of Turkey to continue friendly politics was also discussed with regard to the other Baltic countries. By adding Finland, Latvia and Estonia to the treaty, Republic of Turkey signed an entente cordiale with these countries on February 8, 1925 (8/2/1341). The treaty was approved with the signatures of Minister of Finance Mustafa Abdülhaluk, Minister of Foreign Affairs Şükrü Kaya, Minister of Internal Affairs Cemil, Minister of the Navy İhsan, Minister of Justice Mahmud Esad, Prime Minister and Minister of National Defence Ali Fethi, Minister of Health and Social Assistance Cemil, Minister of Commerce (in his absence), Minister of Agriculture Hasan Fehmi, Minister of Public Works Feyzi and Minister of Public Instruction Şükrü Bey.¹⁰

olduğuna nazaran hükümet-i müşâriün-ileyhâ ile bir muhâvenet muâhedenâmesi akdi hakkında Varşova elçimize muktazî selâhiyetin i'tâsı Hariciye Vekâlet-i Celilesi'nin 6 Kânûn-ı evvel sene 1340 tarih ve Umûr-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umûmiyesi 23215/227 numaralı iş'ârına binâ'en İcrâ Vekilleri Heyetinin 7/12/1340 tarihli ictimâında muvâfık görülmüşdür." (BCA, 30-18-1-1/12-60-17). With the application by the Foreign Minister of the Republic of Latvia to our delegate members in Geneva for the proposal of a treaty of amity between the embassies in London, it is accepted to give permission to our Turkish Ambassador in Warsaw to control the process and sign the treaty.

¹⁰ BCA, 30-18-1-1/12-75-5.

Yahya Kemal Bey (Bayatlı) was the Ambassador of Turkey to Warsaw¹¹ in 1926. He took office on June 14, 1926 and left on March 14, 1929.¹² Yahya Kemal Bey was entitled to lead the proceedings for the entente cordiale, which was signed between Republic of Turkey, Finland and Latvia on July 21, 1926. The treaty was accepted on July 28, 1926 with the signatures of President Gazi Mustafa Kemal, Minister of Foreign Affairs, Minister of Internal Affairs, Minister of the Navy, Minister of National Defence, Minister of the Ministry of Justice, Prime Minister İsmet, Minister of the Ministry of Health and Social Assistance, Minister of Commerce, Minister of the Ministry of Agriculture, Minister of Public Works, Minister of Public Instruction, and Minister of Finance.¹³

Not only political-diplomatic meetings and treaties, but also commercial treaties were endorsed between the two countries. They were accepted with the signatures of President Mustafa Kemal, Minister of Foreign Affairs, Minister of Internal Affairs Şükrü Kaya, Minister of National Defence, Minister of Justice, Prime Minister İsmet Paşa, Minister of Health and Social Assistance, Minister of Economy, Minister of Public Works, Minister of Public Instruction, and Minister of Finance.¹⁴

¹¹ Treaties of Amity with Poland were concluded before. The first document taken into consideration in Turkish National Assembly on December 12, 1923 was Treaty of Amity and it consisted of four items (friendship, political cooperation, alliance and neutrality). When the items are examined, it is accepted that peace and friendship would dominate between the states, both sides would establish the political relationships (embassy-consulate) according to the international law, states would conclude Commercial and Residence Agreements. In the period of Atatürk a lot of entente cordiale were signed with different countries and by this, Turkey aimed to gain multi-directional foreign policy. (Mehmet Sait Dilek, "TBMM Hükümeti İle Polonya Cumhuriyeti (Lehistan) Arasında 23 Temmuz 1923 Tarihinde İmzalanan Antlaşmalar ve Tarafların Dış Politika Yaklaşımları", *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/9, Summer 2013, pp. 1127–1147).

¹² *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılığ*, prepared by: Hamid Aral, Ankara, 1968, p. 935.

¹³ BCA, 30-18-01-01/20-46-8.

¹⁴ BCA, 30-18-1-1/29-34-1: The signing of residence and commercial treaty between Republics of Turkey and Latvia with some changes: "Kararnâme: Hariciye Vekâlet-i Celilesinden yazılan 28 Mayıs 1928 tarih ve 39375/313 numaralı tezkirede Türkiye-Letonya Cumhuriyetleri arasında akd edilecek "ikâmet ve ticâret" mukavelenamesi hakkında tarafeyn heyet-i Murahhasalarının müzâkerâtı neticesinde şimdiye kadar akd olunan muahedelerin eşkâl ve ibâresine nazaran bazı ta'dilât icrasına zaruret hâsıl olduğu bildirilmiş ve merbut muhtıra mü'eddâsının tedkikiyle ta'dilât-ı vâki'a dairesinde mevzu-bahis muahedenin imzasına selahiyet itâsı teklif olunmuştur. Keyfiyet İcrâ Vekilleri Hayetinin 28/5/1928 tarihli ictimâında tedkik ve mütalaa olunarak teklif olunan esâsât dairesinde mevzu-bahis muahedenamenin imzasına selahiyet itâsı tasvib ve kabul olunmuştur."

The relations with the Baltic countries become intense in 1928. For example, a report dated December 20, 1928 from the Turkish Embassy in Warsaw comprises information about political visits and interaction between Poland, Finland, Latvia and Estonia.¹⁵

The report contains an explanation that there were some political movements between Baltic governments after the military conference in Riga, when the Estonian President Jüri Jaakson, accompanied by his Minister of Foreign Affairs, Minister of National Defence, Chief of the General Staff, and Navy Commander, were expected in Riga, and in a week the President of Finland was going to visit the capital of Estonia, Reval.

Moreover, the following is written in the report: *“It was explained that in the first of these meetings it was discussed, which military cautions were going to be taken according to the alliance between Latvia and Estonia, if should there be attacks to these two countries. As it is seen, the two countries strive toward a strong and close relationship. Until now, Finland remained indifferent to the conferences of Baltic governments. The visit of the President of Finland to Estonia is more aimed at connection between the two states than a working visit. There is mutual devotion between the nations of Estonia and Finland because of the racial brotherhood. From the perspective of benefits, there is no reason for this devotion to enter the political area.”*¹⁶

The report also states: *“A group of Estonian deputies will come to Warsaw the following week. Since the alleged reason for this visit is just an informal visitation, there is another reason for strengthening the bonds between two parliaments. Clearly, political visits and moves between Poland, Finland, Latvia and Estonia are not favoured by some groups. It must be recorded that the Russian Ambassador (Voykov) in Warsaw wanted to go to Moscow on leave, on the basis of political necessity at the beginning of June. A mutual correspondence was addressed against the mistaken beliefs about imminent attacks to the borders in spring. The commander of Poland performed war plane games for the first time since the establishment of Polish state. These games were carried out in a*

In an official letter of May 28, 1928, No. 39375/313, after the correspondence of delegates about the residence and commercial agreement between Turkey and Latvia, it is written that the agreements until then needed some alterations. The treaty, which was examined and proposed on May 28, 1928, was accepted.

¹⁵ BCA, 30-100-0-0/219-480-28: Copy of the report from the Turkish Embassy in Warsaw about political visits and movements between Poland, Finland, Latvia and Estonia.

¹⁶ BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

garrison outside the city centre secretly and were designated on the map. It was also heard that the officers who were on vacation were commanded to rejoin their battalion and the execution of this command was controlled. However, there was also an opinion that these proceedings were carried out in Poland every spring. The news from the Russian lands and Red Army's moves in Romania are closely followed here."¹⁷

The summary of the report specifies that a group of Estonian deputies would come to Warsaw the following week. In brief, the Estonian parliamentary representatives were due to come to Warsaw, and this trip would actually be realized in order to strengthen political solidarity and parliamentary ties between the two countries. There also may be a political dimension of Russian Ambassador's desire of visiting Moscow in June. Mutual intelligence was available indicating that there may be conflicts on the borders in the spring.

The General Staff of Poland, as for the first time after the establishment of the government, performed secretly naval war games simulation in a regiment garrison. Moreover, a call was made to the officers being on leave to join their military units. Besides all these military intelligence condensity, importance was attached also to the developments in Russia and was followed by curiosity. Watching out the possible movement of the Red Cavalry troops on the Romanian border was important in terms of controlling future border conflicts.¹⁸ The developments in Latvia and Baltic region were also pursued via the Turkish Embassy in Warsaw.

Republic of Turkey appointed the first diplomat in accordance with the importance assigned to Latvia. İbrahim Osman (Gorondai) Bey was appointed to Riga as charge d'affaires in 1929. He took the office on March 28, 1929 and left on June 13, 1932.¹⁹ Subsequently followed the accreditation of the Turkish Ambassador in Stockholm Köse Ragıp Bey in 1935, and Turkish Ambassador in Tallinn Batı Nebil Bey.²⁰ Batı Nebil Bey submitted his letter of trust on September 4, 1935.

İbrahim Osman Bey, who was appointed to Riga in 1929, recounted his first impressions in a report to Secretary-General of the Presidency Tevfik Bey on August 8, 1929:

¹⁷ BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

¹⁸ BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

¹⁹ Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı, p. 907.

²⁰ Batı Nebil Bey was the Ambassador in Ravalpin (Karaçi) in 1949. (Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı, p. 907).

“Dear Sir, I send a letter as an attachment, which includes my requests to Great Atatürk. I kindly and persuasively request it to be submitted. You know Riga, therefore I will not describe it. It is a province. Now, in the summer, its beach is very attractive. When I first came here, I suffered from the winter and climate. Now I am becoming used to the climate.

Here, corps diplomatique has numerous members. In these last months, Romania and Serbia sent charges d’affaires. Italy had one charge d’affaires, but since one month ago, it has an ambassador. We are friends with all the other diplomatic leaders. Our relations with Baltic statesmen are very good. We had friendly conversations with the presidents and ministers of foreign affairs of Latvia, Lithuania and Estonia. These people and other statesmen expressed their delight about the improvements, material and moral development of our country. They said that they had a particular interest in Turkey’s power. Two of the Estonian statesmen mentioned Turan friendship. Estonians and Finnish are saying that, because of this kinship, we should have stronger cultural relations.

Thank you in advance for transmitting my letter, and I submit my reverence, Sir. Turkish charge d’affaires in Riga, İbrahim Osman.”²¹

To conclude, it could be said that with the proclamation of Republic, Turkey tried to proceed in terms of international relations in two ways. The first one was to establish political relations with peace and treaty of amities and to ensure that this is continued. The second was to promote economic relationship via these friendships. With the advent of 1929 Great Economic Depression, the states assigned importance to foreign commercial policies. Turkey also followed the policies that would strengthen political and economic relations through the treaties of amity. Consequently, despite the distance, Turkey desired to establish relations with the Baltic region, especially Latvia. Therefore, by opening a position of charge d’affaires in

²¹ Presidential Archives, Turkish Embassy in Riga, Location Number: A IV-6, File No. D 54, Document No. F 80-3. The following are the summary of the report: In the last months, Romania and Serbia sent charge d’affaires. Italy had one charge d’affaires, but from one month, it has an ambassador. We are friends with all the diplomatic chiefs. Our relationships with Baltic statesmen are very good. We had friendly conversations with the presidents and ministers of foreign affairs of Latvia, Lithuania and Estonia. These people and other statesmen told their pleasures about our improvements. They said that Turkey’s power is very important. Two of the Estonian statesmen mentioned about Turan friendship. Estonians and Finnish said that because of this kinship, we should have more cultural relationships.

1929, Turkey aimed at developing political and commercial relations, and began to become interested in the region within the framework of peace and friendship policy.

REFERENCES

Archival Sources

Presidential Archives, Riga Embassy of Republic of Turkey, Location No. A IV-6, File No. D 54, Document No. F 80-3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) (Republic Archives of Prime Ministry):

BCA, 30-18-1-1/12-60-17.

BCA, 30-18-1-1/12-75-5.

BCA, 30-18-01-01/ 20-46-8.

BCA, 30-18-1-1/29-34-1.

BCA, 30-100-0-0/219-480-28.

Published Sources

Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı (1967 Annual of the Ministry of Foreign Affairs), Prepared by: Hamid Aral, Ankara 1968.

Dilek, Mehmet Sait, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD.)*, year 6, No. 12, Ankara (Fall 2010), pp. 5–29.

Dilek, Mehmet Sait, "TBMM Hükümeti İle Polonya Cumhuriyeti (Lehistan) Arasında 23 Temmuz 1923 Tarihinde İmzalanan Antlaşmalar ve Tarafların Dış Politika Yaklaşımları", *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/9, Summer 2013, pp. 1127–1147.

Olaylarla Türk Dış Politikası, Vol. I (1919–1973), Vol. II (1973–1983), Publication of Ankara University Faculty of Political Sciences: 558, Ankara, 1978.

Pusta, Kaarel Robert, "*Baltık'tan Boğaziçi'ne Hürriyet Cephesi*", translated by İlhan Lütem, *Journal of Ankara University Law School*, Vol. 10, No. 1, Ankara 1953, pp. 182–193.

Internet Sources

Riga Embassy of Republic of Turkey, <http://riga.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121909>: Dünya Bülteni Haber Portalı (accessed: 03.06.2018)

TÜRK-LETON DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1918–1939)

Evren Küçük*

Giriş

Baltık bölgesi, Rusya ile Avrupa devletleri arasına sıkışmış, coğrafi olarak küçük olmasına rağmen stratejik önemi büyük bir bölgeydi. Baltık ülkeleri olarak adlandırılan Letonya, Litvanya ve Estonya stratejik konumları itibarıyla tarihsel süreç içerisinde önemini korumuştur. Yanı başında Alman ile Rus imparatorluklarının bulunması işgallere ve bağımsızlık arayışına kapı aralamıştı. Baltık ülkelerinin küçük ülkeler olmasına ve coğrafi konumuna rağmen I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru bağımsız birer devlet olarak tarih sahnesine çıkmayı başardı. Çarlık Rusya'da 1917 yılında çıkan Bolşevik İhtilali ile Baltıklar'daki dengeler de değişmiş ve yeni bir işgalle Rusya'nın yerini Almanya almıştı. 3 Mart 1917 tarihinde Osmanlı Devleti'nin de müdahil olduğu Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile Baltık Bölgesi'nin tamamı Alman egemenliğine girmeyi öngörmüştü. Nitekim antlaşmanın üçüncü maddesine göre "*tarafklar arasında mutabakata varılan hattın batısındaki ve daha önce Rusya'ya ait topraklar bundan böyle Rus egemenliğine tabi olmayacaktır.*"¹ Fakat savaşın sonunda Almanya'nın başını çektiği İttifak Devletlerin savaşı kaybetmesi, Brest-Litovsk Antlaşması'nın da yürürlüğe girmesini önledi. Letonya, Litvanya ve

* Evren KÜÇÜK, Dr. Öğrt. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: kucukevren@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0904-2453.

¹ Pascal Lorot, Baltık Ülkeleri (Lespaysbaltes), translated by Hüsni Dilli, İstanbul 1991, s. 60.

Estonya, Bolşevik İhtilali'nin çıkmasını ve Almanya'nın yenilmesini fırsat bilip bağımsızlıklarını kazanmak için girişimlerde bulundular.

Çarlık Rusya'nın düşmesi üzerine Leton yurtseverler, oluşturdukları bir konsey ile Letonya devletinin çekirdeğini oluşturdu. 11 Kasım 1918'de ABD Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Konseyi, Letonya'nın tek meşru siyasal otoritesi olarak tanıdı. Bunun üzerine Ulusal Konsey, 18 Kasım'da Letonya'nın bağımsızlığını ilan ederek devlet başkanlığına da Kārlis Ulmanis'i getirdi. Letonya'nın bu bağımsızlık girişimine rağmen Alman birlikleri, tüm Baltık ülkelerini kapsayan bir Germen devleti (Baltikum) kurmaya çalıştı. Fakat savaşın sonunda Almanya'nın yenilmesi bu girişimi başarısız kıldı. Sovyetlerin ve Almanların Baltık bölgesine hâkim olma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı ve nihayet 30 Kasım 1919'da Letonya'daki tüm Alman ve Rus kuvvetleri Leton topraklarını boşalttı.²

Letonya, bağımsızlığını ilan ettikten sonra diğer devletler tarafından tanınmak için diplomatik girişimlere başladı. Uluslararası konjonktürde kendine bir yer edinmek ve bağımsızlığını teyit etmek için başvurduğu devletlerden biri de Osmanlı Devleti oldu. Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Antlaşması ile Rusya'dan ayrıлып bağımsızlığını ilan eden devletlerden bir kısmını hemen tanıdı, diğer bir kısmını da Avrupa devletleri ve Rusya ile olan ilişkilerinin göz önünde tutarak ya geç tanıdı ya da hiç tanımadı. Osmanlı Devleti, Rusya'dan ayrılan Baltık ülkelerini ise tanımamayı tercih etti. I. Dünya Savaşı'nda tarafsız olan İspanya, diplomatik temsilciliği aracılığıyla İstanbul Hükümetine başvurarak Letonya'yı tanıdığını ve Osmanlı Devleti'nin de tanımmasını talep etti. İsviçre Hükümeti de 12 Nisan 1922 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne gönderdiği yazıda, Milletler Cemiyeti'nin Letonya'yı bağımsız bir devlet olarak tanıyıp üyeliğe kabul ettiğini ve İsviçre'nin de bu ülkeyi tanıdığını bildirdi. Bu sırada Letonya'nın uluslararası kuruluşlara kabul edilmesi diğer devletler tarafından tanınmasını hızlandırmaktaydı. Fakat Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'ne göre Brest-Litovsk Antlaşması'nın üçüncü maddesi her ne kadar Kurland, Livoni, Polonya, Litvanya ve Estonya'yı Rus egemenliğinin dışında bırakıyorsa da Letonya için özel bir sınır belirlememişti. Altıncı maddede de Livoni ve Eston sınırlarından Kızıl askerlerin çekilmesini öngörürken, Letonya için böyle bir karar yoktu. Osmanlı Hükümeti, Letonya'nın uluslararası kuruluşlara üyeliğini ise "çekince" koyarak kabul etti. Baltık devletlerini tanıma hususunda Rusya'ya rağmen bir politika izlemek istemeyen Osmanlı Hükümeti, Letonya'nın tanınmasını Rusya'nın

² Lorot, age, s. 64-68.

bu ülkeyi tanıması şartına bağladı. Fakat Letonya Cumhuriyeti, 11 Ağustos 1920 tarihinde Riga’da Sovyet Rusya ile barış antlaşmasını imzalamıştı. Böylece SSCB,“ebediyen” Letonya üzerindeki haklarından vazgeçtiği gibi bağımsız bir devlet olarak da tanımış oluyordu.³ Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti, Baltık ülkelerini tanımamak için çeşitli gerekçeler ileri sürerek tanımamayı tercih etmişti. Osmanlı Hükümeti, Baltık ülkelerini tanımak istememesinin nedenleri ise: Rusya ile ilişkilerini daha kötü bir duruma getirmek istememesi, Mondros Ateşkesi’nden itibaren fiili işgal (16 Mart 1920’den itibaren resmi işgal) altında olması ve 1920’den itibaren Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması çift başlı bir yönetimi ortaya çıkarmıştı. Dolayısıyla Osmanlı Hükümeti’nin bir meşruiyet sorunu bulunduğu için ilgili devletlerin bağımsızlık taleplerini çeşitli gerekçelerle sürüncemede bırakmayı tercih etmekteydi.

Osmanlı Hükümeti, İspanya ve İsviçre’ye verdiği cevapta da Brest-Litovsk Antlaşması ile Letonya’nın Rusya’dan ayrılmasını esas itibarıyla kabul etmişse de bağımsız bir devlet olarak tanımadı. Her ne kadar Milletler Cemiyeti tarafından Letonya’nın bağımsızlığı onaylanmışsa da Rusya’nın siyasi durumu belli olmadan, Rusya ile İtilaf Devletleri arasında ilişkiler kurulmadıkça, Letonya’nın bağımsızlığı İtilaf Devletlerinin çoğu tarafından tanınmadıkça ve bilhassa Rusya tarafından tanınmadıkça Osmanlı Hükümeti de Letonya’nın bağımsızlığını tanımayacağını bildirdi.⁴ Letonya’nın dolaylı olarak Osmanlı Hükümeti’ne yaptığı tanınma başvurusu reddedildi fakat Türk-Leton ilişkileri Cumhuriyet döneminde doğrudan yapılan diplomatik girişimler neticesinde yeniden şekillendi.

A-Diplomatik İlişkilerin Kurulması ve Türkiye-Letonya Dostluk Antlaşması

I. Dünya Savaşı gerek Türkiye gerekse Baltık bölgesi için yeni bir başlangıç oluşturdu. Letonya, 1918 yılından itibaren bağımsızlığını ilan ederek varlığını ve konumunu güçlendirmek için gayret gösterirken Türkiye ise M. Kemal önderliğinde yeni bir Kurtuluş Savaşı vermek durumunda kaldı. Sonunda Türkiye, bağımsızlık savaşını kazanarak imzaladığı Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile ilgili devletlerce tanındı.

³ BOA, BEO, 4684/351253, Tarih: 3.6.1921; Mehmet Temel, “1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya, Osmanlı’nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 58, Eylül 1998, s. 45-47.

⁴ Temel, agm, s. 47; Letonya Cumhuriyeti’nin tanınma talebi, posta ve telgraf birliğine kabul edilmesi için bkz. BOA, HR.HMŞ.İŞO., 123/13, 24.10.1922.

Türkiye 1923 yılında yeni bir devlet (Cumhuriyet) olarak ortaya çıkınca uluslararası alanda ilişkilerini yenden kurmak, bu ilişkileri devletler hukukuna özellikle eşitlik ve karşılıklı olma ilkelerine uygun biçimde düzenlemek istedi. Ayrıca benimsediği barışçı “yurtta sulh cihanda sulh” politikasını güçlendirmek amacıyla ilk 15 yıl içinde bir dizi dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşmalar Türkiye’nin daha önce imzaladığı barış ve dayanışma antlaşmalarının devamı niteliği taşımaktaydı. Böylece Türkiye o sırada dünyadaki bağımsız ülkelerin büyük çoğunluğunu oluşturan 40 dolayındaki (ABD hariç) devlet ile resmi ilişki kurmuş oluyordu.⁵ Osmanlı Devleti’nin son yıllarında kurulan Türkiye-Baltık ilişkileri, Cumhuriyeti döneminde yeniden kurularak ikili ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. Türkiye, bölgeye herhangi bir diplomatik temsilci atamadan önce Varşova’daki diplomatik temsilciliği aracılığıyla ilişkilerini kurdu. Türkiye, kuruluşundan itibaren bir teamül haline getirdiği resmi ilişkilerin kurulması için önce dostluk antlaşması imzalama geleneğini Baltık ülkeleri ile de sürdürdü. Dostluk antlaşması imzaladığı devletlerden biri de Letonya Cumhuriyeti oldu.

Türk-Letonya Dostluk Antlaşmasının amacı şu şekilde açıklanmıştı: Türkiye ile Letonya, dostluk bağları kurmak, güçlendirmek aynı derece halisane arzularla birbirleri nezdinde ilişki kurmaya, milletlerinin saadet ve refahına hizmet etmek için bir dostluk antlaşması yapmaya karar vermişlerdi. Dostluk Antlaşması için Türkiye Cumhuriyeti adına Varşova Fevkalade Temsilci ve Orta Elçisi Dr. İbrahim Tali (Öngören), Letonya Cumhuriyeti adına ise Varşova ve Bükreş Fevkalade Temsilci ve Orta Elçisi Martin Noksa görevlendirilmişti. Antlaşmanın maddeleri şu şekildeydi:

Madde-1 Türkiye ile Letonya ve onların vatandaşları arasında bozulmaz bir barış, samimi ve ebedi dostluk olacaktır.

Madde-2 Bağlı yüksek taraflar, iki devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini devletler hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır. Taraflar, her birinin diplomatik temsilcilerinin öteki tarafın ülkesinde, karşılıklı olma koşuluyla devletler genel hukuku kurallarıyla belirlendiği biçimde işlem görmesini kararlaştırmışlardır.

Madde-3 Bu antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri en kısa süre içinde verilecektir. Antlaşma, onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir. Bu hükümlere inançla, her iki tarafın yetkili temsilcileri işbu antlaşmayı imzalamış ve ona mühürlerini basmışlardır.

⁵ İsmail Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 253.

3 Ocak 1925 tarihinde Varşova'da imzalanan antlaşma iki nüsha olarak düzenlendi. Söz konusu antlaşmayı Türkiye adına Orta Elçi Dr. İbrahim Tali (Öngören), Letonya adına ise Orta Elçi Martin Noksa imzaladı.⁶

Türkiye'nin imzaladığı dostluk antlaşmaları genelde dört maddelik olmuş ve üçüncü maddede taraflar arasındaki ticaret ve konsolosluk ilişkilerini esas alarak vatandaşların oturma ve yerleşimleriyle ilgili maddeyi içermektedir. Fakat o zaman Türkiye ile Letonya arasında ciddi bir ticaret ve vatandaş oturma durumu olmadığı için bu madde dostluk antlaşmasına eklenmemiştir.

Türkiye, söz konusu antlaşmalardan sonra ilgili devletlerden birçoğu ile yeni işbirliği antlaşmaları imzalamıştı. Eski antlaşmaların çoğu, taraflarca son verilmediği için günümüzde de bu antlaşmalar yürürlüktedir. Ancak aradan uzun yıllar geçtiğinden edimsel değerlerini az çok yitirmişlerdir.⁷ Letonya ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkileri bozulmadığından 1925 yılında imzalanan ilk dostluk antlaşması da yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Ayrıca daha sonraki yıllarda imzalanacak olan antlaşmalara da temel teşkil etmiştir.

Almanya ve Sovyetler Birliği gibi devletlerin etrafında küçük de olsa bağımsız devletlerin (devler arasında kalan 'üç cüce') kurulmuş olması, hem dünya barışı hem de Türkiye'nin güvenliği için önemliydi. Yayılmacı zihniyete karşı yeni devletlerin tanınması barış sürecine destek vermek demektir. Nitekim Varşova Orta Elçisi İbrahim Tali Bey, Baltık ülkeleri içinde ilk önce Letonya Cumhuriyeti ile dostluk antlaşmasını imzalamış ardından bir benzerini Estonya ile 1 Aralık 1925 tarihinde imzalamıştı. Türkiye, Baltık Devletleri ile imzaladığı antlaşmalar ile diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için istikrarlı adımlarla yol almaktaydı. Baltık Devletleri içerisinde en son olarak Litvanya ile dostluk antlaşması imzalandı. Söz konusu antlaşma Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçisi Hüseyin (Baydur) ile Litvanya Cumhuriyeti Moskova Orta Elçisi Jurgis Baltrušaitis arasında Moskova'da 17 Eylül 1930'da imzalandı.⁸

⁶ *Resmî Ceride*, Sayı: 273, 17 Ocak 1926. Türkiye ile Letonya arasında 1923 yılına kadar bir antlaşma imzalanmadığı için Letonya, Türkiye'deki menfaatlerinin İstanbul'daki İtalyan Konsolosluğunun himaye etmesini talep etmişti. Bkz. BOA, HR.İM. 48/275, 20 Kasım 1923.

⁷ Soysal, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, s. 253.

⁸ Mehmet Sait Dilek, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", Hacettepe Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları, 2010, s. 12-13; *Resmî Ceride*, Sayı: 596, 28 Mayıs 1927; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19.9.1930.

Türkiye, Letonya ve Estonya ile dostluk antlaşmaları imzaladıktan sonra ilişkilerini geliştirmek için diplomatik bir temsilcilik açmaya karar verdi. Bunun için 1929 yılında ilk adım atılarak Riga’da maslahatgüzar seviyesinde Letonya, Estonya ve Litvanya’yı kapsayan bir temsilcilik oluşturuldu. Böylece Türkiye, Maslahatgüzar İbrahim Osman Beyi, Riga’ya atayarak Baltıklar’daki ilk temsilciliğini kurmuş oluyordu.⁹ Fakat bu sırada Estonya Cumhurbaşkanı Konstantin Päts, Riga Maslahatgüzarı İbrahim Osman (Grandi) Bey vasıtasıyla 18 Mart 1931 tarihinde Cumhurbaşkanı M. Kemal’e bir mektup yazdı. Mektupta Türkiye’nin Tallinn’de bir elçilik açmasını eğer bu durum mümkün değilse Riga’daki Türk Elçiliği’nin Tallinn’e nakledilmesini talep etti. Mektubu Eston-Fin-Macar Birliği Başkanı olarak imzalayan Päts, şu ifadelerle yer vermişti: Turanî kavimler arasında kültürel yakınlaşmayı tesise gayret eden Est-Fin-Macar Birliği, size aşağıdaki talepte bulunmaktadır:

“Türkiye Cumhuriyeti 1929 senesinde, Maslahatgüzarın ikametgâhı Riga’da olmak üzere üç Balt(ık) memleketine mahsus müşterek bir Elçilik kurmuştur. Bu adım, Est milletine büyük bir sevinç hazırlamış bulunmaktadır. Gerçekten Estler, bunu Türkiye tarafından yapılmış dostane bir hareket görmüşler ve bu hareket sayesinde kendi milletleri ile kendilerinin akrabası bulunan Türk milleti arasında kültürel yakınlaşmanın dahi teessüs edebileceğini hükmetmişlerdi. Hâlbuki ırk, dil ve kültür itibarıyla birbirlerinden farklı olan Baltık memleketlerinde kâin Türk Elçiliğinin meşguliyetleri, hâlihazırdaki siyasi ve iktisadi zorluklar dolayısıyla o kadar büyük ve muhtelif ki, Mümessile (İbrahim Osman) Riga’dan Türkiye ile Estonya arasındaki kültürel yakınlaşma işine dahi kâfi derecede dikkat atfetmesi güç gelmektedir. Bu sebeple muhakememize nazaran, Sefirin ikametgâhı Tallinn’de olmak suretiyle Estonya’ya mahsus müstakil bir Türkiye Elçiliğinin ihdası, son derece arzuya şayan görülmektedir. Şu kadar var ki, bu keyfiyet, muhtelif sebepler üzerine mümkün olmayacağı telakki edilirse, Şimdiki Riga Elçiliğinin Tallinn’e nakli, belki arzuya layık görülecektir ki, bu suretle, akraba milletlerimiz

⁹ Yeni açılan Riga Maslahatgüzarlığına Müsteşar unvanıyla üçüncü daire genel müdürlüğü ikinci şube müdürü İbrahim Osman Bey tayin edilirken Ragıp Raif Bey de boş bulunan Stockholm maslahatgüzarlığına atandı. *Hâkimiyet-i Milliye*, 20.1.1929, s. 1. Hariciye Vekâleti, İstanbul Murahhaslığı’na gönderdiği 21 Şubat 1929 tarihli yazıda; Litvanya, Letonya ve Estonya’yı kapsayan Riga’da kurulan maslahatgüzarlık için mühür ve bayrak imal ettirilmesini istemişti. 23 Mart 1929’da Hariciye Vekâleti’ne gönderilen cevapta, maslahatgüzarlık için istenilenlerin imal ettirildiği ve Maslahatgüzar İbrahim Osman Bey’e teslim edildiği bildirilmişti. Dilek, agm, s. 14.

*arasındaki kültürel ve lisanî yakınlaşma işi daha büyük güçle tesir edebilecektir. Baltık Devletleri nezdinde hâlâ maslahatgüzar bulunan İbrahim Osman Bey, bizce, filoloji ile kültür meselelerindeki yüksek ilmiyle herkesçe bilinen bir şahsiyet olduğundan ve Turan kavimlerinin kültürel yakınlaşması işine daima bir alaka gösterdiğinden; kendisini Tallinn’de Türkiye Elçisi olarak selamlayabilmekle sevinçli olacağız. Est-Fin-Macar Birliği, yukarıdaki anılan meselelere Zatı Devletiniz tarafından dostane bir nazar atfedileceği ümidini burada belirtir; en yüksek saygı göstermenin teminatını kabul buyurmanızı rica eder, Reis ve Gazi Hazretleri”.*¹⁰

Verilen cevapta: M.Kemal’in, Cumhurbaşkanı Pâts’ın mektubunda belirtilen samimi hislerden dolayı pek etkilendiği vurgulandı. Devamında M. Kemal, Türk Dışişlerine verdiği direktifte arzu edildiği gibi Tallinn’de bir elçiliğin kurulması Türk Hükümetince göz önünde bulundurulacağını ve şimdilik Baltıklarda bulunun Orta Elçi’nin Riga’ya sık sık uğramasının temin edileceğini Eston tarafına bildirilmesini istedi.¹¹ Fakat Türk Dışişleri Bakanlığı, Riga Maslahatgüzarlığına yazdığı yazıda Cumhurbaşkanı Pâts’e: Türk Hükümetinin ilk imkân dâhilinde arzu edildiği üzere Tallinn’de bir elçilik açılmasının göz önündebulundurulacağına dair bir cevap yazılmasını istedi. Dolayısıyla Estonya’nın talebini ‘şimdilik’ kabul etmeyen Türkiye, Riga’daki temsilciliğinin seviyesini Ağustos 1931’de maslahatgüzarlık seviyesinde tutmak kaydıyla İbrahim Osman Bey’in rütbesini Orta Elçi Müsteşar seviyesine çıkardı.¹²

Letonya Cumhurbaşkanı Gustavs Zemgals’ın görevi sona erince Diyet Meclisi 9 Nisan 1930’da Alberts Kviesis’i cumhurbaşkanlığına seçti. Alberts Kviesis de “büyük ve iyi dost”, olarak hitap ettiği Cumhurbaşkanı M. Kemal’e bir mektup yazarak cumhurbaşkanlığına seçildiğini bildirdi. Kviesis, Letonya ile Türkiye’yi birbirine bağlayan iyi dostluk ilişkilerini geliştirmek ve iki devletin menfaatleri doğrultusunda çalışacağını belirtti. Türk basınında da Letonya’ya dair haberlere yer verilerek bölgedeki gelişmeler kamuoyuyla paylaşıldı. Örneğin Kviesis’in cumhurbaşkanlığı seçimi Türk basınında da yer aldı.¹³

¹⁰ Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C. II, haz. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 37-38; Dilek, agm, s. 20-21.

¹¹ CB, 1008238/1-2, F: 73, Ek No: 1, Tarih: 25.8.1931.

¹² *Hâkimiyet-i Milliye*, 6.8.1931, s. 3; Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C. II, s. 38.

¹³ CB, 1007921/5-8, F: 71, Ek No: 4-7, 29.6.1930; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11.4.1930.

Riga'da görevini sürdüren İbrahim Osman Bey, Ağustos 1931 tarihinde Letonya Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Germain Albat ile yaptığı görüşmede Finlandiya'nın Ankara'ya bir elçi tayin ettiğini (Pontus Artti) bundan dolayı Türk Hükümeti'nin de Baltık ve Finlandiya'ya bakacak bir diplomatın Helsingfors'a (Helsinki) naklinin olabileceğini söyledi. Albat da derhal Başbakan ve Dışişleri Bakanı Kârlis Ulmanis ile görüşerek Türkiye'nin elçiliğini Helsinki'ye taşıyabileceğini ifade etti. Bunun üzerine Ulmanis, İbrahim Osman Bey ile görüşerek; Letonya'nın şimdilik Ankara'da daimi bir elçilik iktisadi sebeplerden ötürü açamayacağını ifade ederek Türk Elçiliğinin Riga'da kalmasını temin etmek için Ankara'da oturmayan ve Türk Hükümeti nezdinde akredite olacak bir elçiyi tayine karar verdiğini bildirdi. Letonya'nın Ankara Elçiliğine tayin etmek istediği kişi Peter Seja'ydı. Bunun üzerine Riga'daki Türk Elçiliği Ankara'ya başvurarak Roma'da Orta Elçi olarak Letonya'yı temsil eden Seja'nın elçiliğinin kabul edilip edilmeyeceğinin bildirilmesini talep etti. Türkiye'de de Orta Elçi olarak Letonya'yı temsil edecek olan Seja'nın onayı Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından uygun görülüş ardından da son onay için Cumhurbaşkanı M. Kemal'e müracaat edildi. Cumhurbaşkanlığı makamı da 9 Şubat 1932 tarihinde Seja'nın agreman talebini onayladı. Her ne kadar Letonya, Türk temsilciliğinin Riga'da kalmasını istese de Türk tarafı İbrahim Osman Beyi Mayıs 1932'de merkeze nakletti.¹⁴

Türk Dışişleri, 1929 Ekonomik Krizi'nin etkisiyle 1932 yılında tasarruf amacıyla yurtdışındaki memurlarından 56'sını merkeze çekerek yerlerine yeni memur göndermeme kararı aldı. Ayrıca Madrid Elçiliği, Paris ve Berlin konsolosluklarının yanında Riga Maslahatgüzarlığının da kaldırılmasına karar verdi.¹⁵ Türk Dışişleri, İbrahim Osman Bey'in yerine ekonomik gerekçelerle yeni bir atama yapmak yerine Moskova'daki Büyükelçi Hüseyin (Baydur) Beyi akredite olarak Baltık ülkeleri nezdinde görevlendirmeyekarar verdi. Bunun için Cumhurbaşkanı M. Kemal'in onayıyla Litvanya, Letonya ve Estonya Cumhuriyetleri nezdinde, Büyükelçi Hüseyin Bey için söz konusu hükümetlere başvurularak agreman talep edildi. Fakat kısa bir süre sonra Hüseyin Bey'in yerine Stockholm'deki Elçi Ragıp Raif (Kösearif) akredite olmak kaydıyla Baltık ülkeleri nezdinde görevlendirildi.¹⁶ Böylece Ragıp

¹⁴ CB, 1007814/1-2, F: 8, Ek No: 1-3, Tarih: 12.8.1931; *Hâkimiyet-i Milliye*, 9.6.1932, s. 3; *Vakit*, 9.6.1932, s. 2.

¹⁵ *Akşam*, 5.4.1932, s. 1.

¹⁶ BCA, 30.18.01.02/28.40.19, Tarih: 18.5.1932; CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Ek No: 73, Tarih: 1.4.1935.

Raif Bey hem İskandinavya hem de Baltık ülkeleri nezdinde Türkiye'yi temsil etmeye başladı.

Türkiye, Baltık bölgesinde önemli bir konumda bulunan Letonya ile ilişkilerini daha da zenginleştirmek için 1934 yılında Riga'da fahri bir konsolosluk açtı. Özellikle ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişimi için oluşturulan Riga Fahri Konsoloslugu'na Letonyalı Fabrikatör Otto Keller tayin edildi.¹⁷ Diplomatik ilişkilerden sonra Türk-Leton ekonomik ilişkileri de gelişmeye başladı. Türkiye-Letonya arasında 28 Mayıs 1928 tarihinde Ankara'da ticaret ve seyri sefain antlaşması imzalandı. İki ülke arasında bulunan dostluk bağlarının kuvvetlenmesi, halklarının iki ülkede ikamet şartlarının düzenlenmesi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi için antlaşma yapıldı. Türkiye adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Mehmet Enis Bey, Letonya adına ise Dışişleri Genel kâtibi Mösyö Germen Albat görevlendirilmişti.¹⁸

Türkiye, Türk-Baltık ilişkilerinin devamı için Lahey Maslahatgüzarı olan Osman Nuri Batu'yu 4 Temmuz 1935 tarihinde Riga'ya Orta Elçi olarak atadı. İlave memuriyet olarak Cumhurbaşkanı Atatürk'ün onayıyla 8 Ağustos 1935 tarihinde Litvanya ve Estonya Hükümetleri nezdinde Türkiye'yi temsil etme görevi verildi.¹⁹ Bir yandan Türk-Leton diplomatik ilişkileri gelişirken diğer yandan da siyasi ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. Örneğin Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Mart 1935 tarihinde TBMM tarafından dördüncü kez cumhurbaşkanlığına seçildiğinde Letonya Cumhurbaşkanı Alberts Kviesis'e de seçimi bir mektupla bildirdi. Mektupta Türkiye ile Letonya arasında mevcut olan dostane ilişkileri devam ettirmek, geliştirmek ve artmasını sağlamak için gayret edileceği vurgulandı. Atatürk'ün yeniden cumhurbaşkanlığına seçilmesi münasebetiyle yazılan mektuba Letonya Cumhurbaşkanı Kviesis de 18 Temmuz 1935 tarihinde verdiği cevapta Atatürk'ü tebrik ederek benzer duygu ve düşüncelerini dile getirdi.²⁰

Orta Elçi Nuri Batu²¹, Türk-Leton ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için de gayret göstererek iki ülke arasında bir ticaret antlaşmasının yapılmasını

¹⁷ BCA, 30.18.01.02/47.53.20, Tarih: 28.7.1934.

¹⁸ CB, 1003279/25, Fihrist: 1, Ek No: 124-130, Tarih: 30.5.1929; *Resmi Gazete*, Sayı: 1212, 10.6.1929, s. 7499-7507.

¹⁹ *Ulus*, 24.7.1935, s. 1; BCA, 30.18.01.02/56.57.9, Tarih: 4.7.1935; BCA, 30.18.01.02/57.67.5, Tarih: 8.8.1935; CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Ek No: 24-25, 73, 74, Tarih: 29.8.1935.

²⁰ Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, III, haz. Bilal N. Şimşir, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 245; CB, 1007204/38-39, F: 36, Ek No: 37-38, Tarih: 27.8.1935.

²¹ Nuri Batu sadece diplomatik ve ekonomik değil aynı zamanda kültürel ilişkilerin gelişmesi için de gayret göstermişti. Örneğin Batu'nun girişimleri ile Letonya'nın Cesis şehrinde bulunan Türk şehitliği 1937 yılında anıt mezar dönüştürülmüştü.

sağladı. Yapılan görüşmeler ve müzakereler neticesinde Türkiye-Letonya arasında 12 Ocak 1938’de Riga’da ticaret ve kliring antlaşmaları imzalandı.²² Böylece Türk malları özellikle de tütün ihraç edilecek ülkelerden biri Letonya oldu. Söz konusu ticaret antlaşmasıyla sınırlı olan Türk-Letonekonomik ilişkilerinin gelişmesi için önemli bir adım atılmış oldu. Letonya Hükümeti de Türkiye ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek için 1939 yılında İstanbul’da seyyar bir sergi açtı. Serginin açılışı için Letonya Başkonsolosu A. Vacens ve Türk yetkililer katıldı. Sergilenen ürünler; deri, kâğıt, kauçuk, porselen, şeker, konserve ve bazı toprak mahsulleri sanayiine ait numunelerdi.²³

Tarih boyunca güçlü medeniyetlerin geçiş noktasında bulunmuş olan Baltık Bölgesi, temelde iki önemli gücün Rusya ve Almanya’nın tahakkümünde yaşamıştı. Tekrar bağımsızlığını kaybetmemek için Baltık ülkelerinin, bu devletlere karşı hassas dengeleri takip etmesine zemin hazırladı. Örneğin, “Harbin Millî Siyaset Aleti Olarak Kullanılmaması Hakkında Protokol” (Litvinov diğer adıyla Moskova Protokolü) Estonya, Letonya, Polonya, Romanya ve Sovyet Rusya tarafından 9 Şubat 1929’da Moskova’da imzalandı. Baltık ülkeleri, imzaladıkları bu protokol ile Sovyet tehlikesini engellemeyi hedefledi. Türkiye de Sovyetlerin önerisi ve dış politikasının gereği ilebu protokolü imzalayarak büyük komşusu SSCB ile mevcut dostane ilişkilerini geliştirmek istedi.²⁴ II. Dünya Savaşı öncesinde savaşın ulusal siyasetin aracı olarak kullanılmasını engellemek isteyen bu girişim maalesef başarılı olamadı. Savaşın başlamasıyla iki önemli bölgesel güç olan Almanya ve Sovyet Rusya tekrar Baltık bölgesiyle ilgilenmeye başladı bu da Letonya, Estonya ve Litvanya’nın işgaline yol açtı.

Savaş öncesinde Almanya, İtalya ve Japonya’nın saldırgan politikaları bir kaos ortamı yaratırken Baltık bölgesi için de tehlike çanları çalmaya

Letonya’nın, başkent Riga’ya 90 km uzaklıktaki Cesis şehrinde bir Türk Şehitliği bulunmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde yaralanan ve Ruslara esir düşen Türk askerlerin bir bölümü o dönemde Rusya içinde yer alan bugünkü Letonya topraklarına getirilmişti. Ancak, aldıkları yaralar ve yakalandıkları hastalıklardan dolayı hepsi bir süre sonra hayatlarını kaybetmiş ve bunlardan bir kısmı Cesis’teki mezarlığa defnedilmişti. Mevcut kayıtlara göre şehitlikte isimleri tespit edilebilen 26 şehit yatmaktadır. Her mezar için sembolik olarak üzerinde ay yıldız olan birer taş bulunmaktadır. <http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121909>, Erişim Tarihi:14.6.2018.

²² BCA, 30.18.01.02/81.102.9, Tarih: 22.12.1937; BCA, 30.18.01.02/82.13.10, Tarih: 17.2.1938; *Kurun*, 24.2.1938, s. 6; TBMM *Zabıt Ceridesi*, C: 24, inikad: 44, Devre: 5, 4.4.1938, s. 1-9. Antlaşmadaki değişiklikleri için bkz. BCA, 30.18.01.02/86.17.10, Tarih: 28.2.1939; *Ulus*, 2.9.1939.

²³ *Vakit*, 11.5.1939, s. 10.

²⁴ Dilek, agm, s. 15; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11.2.1929, s. 1; *Resmî Gazete*, Sayı: 1162, 8 Nisan 1929, s. 6903-6904.

başladı. Durumun farkında olan Baltık Devletleri, uluslararası veya bölgesel örgütler içerisinde güçlerini birleştirip etkili olmak istediler. Örneğin Letonya, Estonya ve Litvanya Hükümeti, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak kendileri için daimî bir üyelik istediler. Bu üç hükümet, MC'ye verdikleri tahsisatın büyük bir devletinki kadar olduğunu söyleyerek isteklerinde ısrar ettiler.²⁵ Fakat herhangi olumlu bir sonuç alınmadığı gibi savaşın önlemesi için kurulan MC de savaşın çıkmasına engel olamadı ve zamanla etkinliğini tamamen kaybetti.

II. Dünya Savaşı öncesinde önemi gittikçe artan bölgelerden biri de Baltık coğrafyası idi. Nitekim Türk basınında da Baltık Devletler hakkında haberlere yer verilmeye başlandı ve bölgenin hegemonik güçler için de dikkat çekici olduğu vurgulandı. Örneğin 1937 yılında basında çıkan haberlerde; Estonya ve Finlandiya'nın tıpkı Macarlar gibi Turani halklar olduğu Letonya ve Litvanya'nın da "Avrupa'nın en eski ve en yerli" milletleri olduğu belirtildi.

"Rusya'dan ayrılan bu milletler istiklallerini muhafazada çok kıskanç davranıyorlar. Yakın ve uzak komşularına karşı çok şüpheli nazarlar ile bakarlar. Bunlardan Estonya ile Letonya aralarındaki ırkî münasebet bulunmadığı halde coğrafi mevkilerinin beraber bulunmasından Rusya'dan ayrılır ayrılmaz kendi aralarında ittifak etmişlerdi Birkaç sene evvel de bunlara Litvanya iltihak etmişti... [...] Baltık hükümetleri Lehistan ve Romanya ile beraber Sovyetler ile Avrupa'nın diğer memleketleri arasında bir set teşkil etmektedir. Bu itibarla siyasi ve askerî ve iktisadî vaziyetleri çok mühimdir. Şimdiye kadar büyük devletlerden Sovyetlerle Almanya Baltık hükümetlerine büyük alâka gösteriyorlardı. Şimdi İngiltere de bu zümreye çok ehemmiyet vermektedir."²⁶

Avrupa'daki savaş tehlikesinin belirmesi üzerine Baltık devletleri üzerindeki baskıda her geçen artmaktaydı. Almanya'nın MC, tarafından Litvanya'ya verilen Memel (Klaipeda)'in kendisine bağlanmasını talep etmesi Baltık devletlerinin işgali için atılan ilk adımlardan biriydi. Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı resmen başladı. Bunun üzerine Litvanya, Letonya ve Estonya tarafsız olduklarına dair ortak bir bildiri yayınladılar.²⁷ Bu bildiri her ne kadar Baltık devletlerinin ortak hareket ettiğini gösterse de büyük güçler karşısında adeta "cüce" olarak kaldılar. Nitekim Alman ordularının 17 Haziran 1940'da Baltık topraklarına

²⁵ Akşam, 13.2.1935, s. 2.

²⁶ Feyzullah Kazan, "Baltık Devletlerinin vaziyeti", Akşam, 3.6.1937, s. 5.

²⁷ Ulus, 4.9.1939, s. 5.

girmesiyle ilk işgal gerçekleşti.²⁸ Tarihin adeta tekerrür etmesi gibi Baltık toprakları bir kez daha Alman ve Sovyet işgaline girdi.

Letonya, işgale uğramadan önce Ankara'ya Orta Elçi olarak Lutvigs Ekis'i atadı. Ekis önce İstanbul'a ardından da Ankara'ya geçerek dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye itimatnamesini sundu.²⁹ Ankara'da ikamet etmeye başlayan Letonya Elçisi Ekis aynı zamanda Romanya ve Macaristan'a da akredite idi. 1940 yılında Baltık ülkelerini işgale başlayan Sovyetler, kısa bir süre içinde ülke yönetimlerini ele geçirdi. Bu sırada Letonya Elçisi, 24 Temmuz 1940 tarihinde Bükreş'ten Türk Dışişleri'ne çektiği telgrafta Letonya'da Sovyet işgal kuvvetlerinin tazyiki altında kanunsuz bir şekilde seçimler yapılarak Sovyet Rusya'ya katılması için halkçı adını taşıyan parlamento tarafından kabul edildiğini bildirdi. Devamında da Letonya'nın bağımsızlık ve hâkimiyetine karşı yapılan bu tecavüz hareketinin Türk Hükümetince tanınmamasını rica etti.³⁰

Letonya'nın işgal edilmesine ramak kala Türkiye'nin Riga Fahri Konsolosu Otto Keller, 1940 yılında Almanya'ya göç etti. Yeni konsolos için Letonya Dışişleri Bakanlığı aday olarak Karlis Jansons'ı gösterdi. Aranılan vasıflara sahip olduğu için Türkiye de Karlis Jansons'ı Riga'ya fahri konsolos olarak atadı.³¹ Kısa bir süre sonra Sovyet işgaliyle ilk önce Litvanya ardından 5 Ağustos 1940 tarihinde Letonya ardında da Estonya SSCB'ye bağlandı. Fakat Türkiye, Baltık Devletlerinin işgalini tanımadı. Baltık devletleri nezdinde Türkiye'yi temsil eden Nuri Batu da 16 Ağustos 1940'ta İstanbul'a gelerek yaptığı basına yaptığı açıklamada Baltık devletlerinin Sovyet Rusya'ya ilhakından sonra elçiliğe ait işleri tasfiye ettiğini ve ülkeye resmen döndüğünü söyledi.³² I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye gibi büyük mücadelelerle bağımsızlıklarını kazanan Baltık Devletleri, bir kez daha Alman ve Sovyet Rusya işgaline uğrayarak bağımsızlıklarını yitirdi. 1991 yılında tekrar bağımsızlıklarına kavuşan Baltık ülkelerini, Türkiye hemen tanıyarak diplomatik ilişkilerini en yüksek seviyede büyükelçilik olarak tekrar kurdu.

²⁸ Lorot, age, s. 74-78.

²⁹ *Ulus*, 25.5.1940, s. 2; *Vakit*, 1.6.1940, s. 1; *Ulus*, 1.6.1940, s. 1.

³⁰ BCA, 30.10/246.663.10, Tarih: 30.7.1940.

³¹ BCA, 30.18.01.02/91.59.3, Tarih: 22.6.1940.

³² *Ulus*, 17.8.1940.

Türkiye'nin Kurucusu M. Kemal Atatürk'ün Vefatı (1938) ve Letonya

II. Dünya Savaşı öncesinde devletler arasında gittikçe kutuplaşan bir ortamda Türkiye, M. Kemal Atatürk önderliğinde “yurtta sulh cihanda sulh” politikası ile mevcut statükonun devamını savundu.10 Kasım 1938’de Atatürk’ün vefatı, Türkiye’de olduğu gibi yabancı ülkelerde de yankılara yol açtı. Türk Dışişleri Bakanlığı dış temsilciliklerine bir mesaj göndererek Atatürk’ün vefat ettiğini ve söz konusu durumun ilgili hükümetlere bildirilmesini istedi. Haberin duyulması üzerine taziye mesajları da gelmeye başladı.

Türkiye'nin Baltıklardaki Elçisi Nuri Batu'nun bildirdiğine göre Atatürk'ün vefatı üzerine ajansların, Paris ve Londra'dan telefonla bildirmeleri üzerine iki saat içinde bütün Baltık memleketlerinde öğrenilmiş ve büyük üzüntüyle karşılanmıştı. Estonya, Letonya ve Litvanya'dan birçok kimse taziye telgrafi ve mektupları gönderdi. Ayrıca Riga'da ABD ve Belçika Elçileri, Tartu Üniversitesinin profesörleri, yazar ve gazeteci gibi kimseler taziyede bulundu. Atatürk'ün vefatı sırasında Türkiye Elçisi Nuri Batu, Riga'da bulunduğu için Letonya Cumhurbaşkanı üzüntüsünü bizzat dile getirerek ayrıca Türkiye'ye de taziye telgrafi çekeceğini bildirdi. Letonya Dışişleri Bakanı Vilhelms Munters ve dışişleri yetkilileri de taziye kartları gönderdi. Baltık basını da Atatürk'ün vefatı üzerine Türkiye'nin üzüntüsüne dair çeşitli yazılar yayınladı.³³

Nuri Batu'nun da belirttiği gibi Letonya Cumhurbaşkanı Kārlis Ulmanis, TBMM Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalik Renda'ya şu taziye mesajını göndermişti: “*Gazi Kemal Atatürk*’ün ölüm haberine üzülmüş olarak, Türk milletinin bu yasından dolayı en hararetli sempatimi ve derin taziyet duygularımı kabul buyurmalarını ekselanslarından rica ederim.” Letonya Dışişleri Bakanı Vilhelms Munters da mevkidaşı Türk Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'a: “Çağdaş Türkiye'nin büyük kurucusu *Gazi Kemal Atatürk*’ün hüzünlü ölüm haberini öğrenmiş olduğumdan, Letonya Hükümetinin en samimi taziyetlerini Türk Hükümetine sunmalarını ve benim derin sempatimi kabul buyurmalarını ekselanslarından rica ederim” telgrafını çekti.³⁴

1938 yılı aynı zamanda Letonya'nın bağımsızlığının 20. yılı olması münasebetiyle bir resepsiyon verilecekti. Fakat Atatürk'ün vefatı

³³ Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C. II, s. 44-45.

³⁴ Bilal N. Şimşir, 10 Kasım Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s. 152.

üzerine Türkiye’de yas ilan edildiği için Letonya Konsolosluğu, törenin yapılmayacağını sadece resmi bir kabul gerçekleşeceğini duyurdu. İstanbul’daki Letonya Konsolosu Kocens, Atatürk’ün cenaze törenine katılmak için Ankara’ya hareket etti. Nitekim Riga Elçisi Nuri Batu, önceden Türk Dışişlerine bildirerek Letonya İstanbul Başkonsolosu Bay Kocens’ in Atatürk’ün cenaze merasiminde Cumhurbaşkanı Ulmanis’i temsilen katılacağını iletmişti.³⁵ Türk-Leton diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkileri Atatürk döneminde imzalanan antlaşmalarla şekillenmişti. Dolayısıyla ikili ilişkilerin kurulması ve gelişmesi Atatürk döneminde gerçekleştiği gibisonraki dönemlere de örnek teşkil etti.

Atatürk’ün vefatı üzerine TBMM, 11 Kasım 1938’de Türkiye’nin ikinci cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü’yü seçti. Yeni seçilen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye, Elçi Nuri Batu da Cumhurbaşkanlığı makamına tebrik telgrafı çekti.³⁶ Dünya hızla yeni bir savaşa sürüklenirken Türkiye ve Letonya benzer politikalar izleyerek savaş dışı kalmayı tercih etti. Fakat şartlar ve konjonktürden dolayı diğer Baltık ülkeleri olduğu gibi Letonya da işgale uğramaktan kendini kurtaramadı. Türkiye ise izlediği “aktif tarafsızlık politikası” ile I. Dünya Savaşı’ndan sonra büyük mücadelelerle elde ettiği kazanımlarını muhafaza etmek için savaş dışı kalmayı başardı.

Sonuç

I. Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan Baltık ülkeleri, varlıklarını devam ettirmek ve bağımsızlıklarını korumak için diplomatik ilişkilerini geliştirmeye gayret gösterdiler. İlişki kurdukları devletlerden biri de Osmanlı Devletiydi. Fakat savaştan sonra Osmanlı Devleti’nin işgale uğraması ve Letonya’nın durumunun henüz kesinlik arz etmemesinden ötürü Osmanlı Hükümeti, Letonya’yı devlet olarak tanımadı. Osmanlı Devleti’nin yerini alan Türkiye ise sürüncemede kalan Türk-Leton ilişkilerinin kurulması ve gelişmesi için ilk önce dostluk antlaşması (3 Ocak 1925’te) imzaladı. Söz konusu antlaşma ile Letonya’nın tanınması sağlandığı gibi Türkiye, Baltıklar’daki ilk diplomatik temsilciliğini Riga’da açtı.

Letonya ile Türkiye arasındaki diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilere, imzalanan dostluk, ticaret anlaşmaları ile bir ivme kazandırıldı. Her iki devlet birbirlerinin bağımsızlıklarına saygı göstererek karşılıklı menfaatler çerçevesinde uluslararası örgütlerde (MC veya Litvinov

³⁵ *Ulus*, 19.11.1938, s. 3; Şimşir, 10 Kasım Günlüğü, s. 278; *Akşam*, 21.11.1938, s. 6.

³⁶ CB, 2000002/309, F: 2 Ek No: 343.

protokolü gibi) bir araya geldiler. Türkiye gibi Letonya da aktif bir dış politika izleyerek, uluslararası camiada yer edinmek istedi. Her iki devlet, varlığını güçlendirmek ve kendisini uluslararası konjonktüre kabul ettirebilmek için diğer devletlerle siyasî ve diplomatik ilişki kurmaya önem verdi. Türkiye, Baltık ülkeleri içinde Letonya'ya ayrı bir ayırdı. Nitekim Türkiye, Baltık ülkeleri içinde Letonya'ya öncelik vererek İbrahim Osman Bey'i maslahatgüzar olarak atadı. Diplomatik ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye, zamanla temsilciğin seviyesini Orta Elçilik seviyesine çıkardı. Bununla birlikte Riga'da ayrıca fahri bir konsolosluk açarak ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Türkiye ve Letonya, I. Dünya Savaşı'ndan sonra izledikleri barışçıl politikalar ile dünya barışına katkıda bulunmaya çalıştı. Genel hatlarıyla çatışmadan uzak, benzer politikalar takip eden ve herhangi bir anlaşmazlık konusu bulunmayan iki devlet oldu.

Baltık bölgesinin stratejik konumu ve önemi, bölgedeki büyük güçlerin iştahını kabartan bir durumdu. Bu da işgalleri beraberinde getirdiği gibi Baltık devletlerinin bağımsızlıklarını kaybetmelerine yol açtı. Nitekim Letonya Parlamentosu, Sovyetler Birliği'nin baskısı altında 21 Haziran 1940'ta Sovyetler Birliği'ne katılma kararı aldı. Letonya'nın 1944 yılında Sovyetler Birliği'nce yeniden işgali ve ilhakını ise Türkiye tanımadı. 21 Ağustos 1991 tarihinde Letonya'nın tekrar bağımsızlığına kavuşmasıyla Türk-Leton dostane ilişkileri tekrar kuruldu.

KAYNAKÇA

Arşivler

1- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, 30.10/246.663.10, Tarih: 30.7.1940.
BCA, 30.18.01.02/28.40.19, Tarih: 18.5.1932.
BCA, 30.18.01.02/47.53.20, Tarih: 28.7.1934.
BCA, 30.18.01.02/56.57.9, Tarih: 4.7.1935.
BCA, 30.18.01.02/57.67.5, Tarih: 8.8.1935.
BCA, 30.18.01.02/81.102.9, Tarih: 22.12.1937.
BCA, 30.18.01.02/82.13.10, Tarih: 17.2.1938.
BCA, 30.18.01.02/86.17.10, Tarih: 28.2.1939.
BCA, 30.18.01.02/91.59.3, Tarih: 22.6.1940.

2- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, BEO, 4684/351253, Tarih: 3.6.1921.
BOA, HR.HMŞ.İŞÖ., 123/13,24.10.1922.
BOA, HR.İM. 48/275, 20 Kasım 1923.

3- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CB)

- CB, 1003279/25, Fihrist: 1, Ek No: 124-130, Tarih: 30.5.1929.
CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Ek No: 24-25, 73, 74, Tarih: 29.8.1935.
CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Ek No: 73, Tarih: 1.4.1935.
CB, 1007204/38-39, F: 36, Ek No: 37-38, Tarih: 27.8.1935.
CB, 1007814/1-2, F: 8, Ek No: 1-3, Tarih: 12.8.1931.
CB, 1007921/5-8, F: 71, Ek No: 4-7, Tarih: 29.6.1930.
CB, 1008238/1-2, F: 73, Ek No: 1, Tarih: 25.8.1931.
CB, 2000002/309, F: 2, Ek No: 343.

Diğer Eserler

- Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, II, haz. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, III, haz. Bilal N. Şimşir, TTK Yayınları, Ankara, 2001.
Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, haz. Hamid Arel, (t.y.).
Dilek, Mehmet Sait, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", Hacettepe Üniversitesi, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları, 2010.
Hâkimiyet-i Milliye
Kazan, Feyzullah, "Baltık Devletlerinin vaziyeti", Akşam, 3.6.1937.
Küçük, Evren, Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.
Lorot, Pascal, Baltık Ülkeleri (Lespaysbaltes), translatedby Hüsnü Dilli, İstanbul 1991, s.60.
Soysal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Şimşir, Bilal N.,10 Kasım Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014

TBMM Zabıt Ceridesi, C: 24, inikad:44, Devre:5, 4.4.1938,

Temel, Mehmet, “1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya, Osmanlı'nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası”, Toplumsal Tarih, Sayı: 58, Eylül 1998.

Gazeteler

Akşam

Kurun

Resmi Gazete

Ulus

Vakit

İnternet Kaynakları

<http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121909>, Erişim Tarihi: 14.6.2018.

<http://tallin.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, Erişim Tarihi: 5.6.2018.

EKLER

Ek-1

Letonya'da Türkiye'yi Temsil Eden Diplomatlar¹				
İsim	Unvan	İşe başlayış	Ayrılış	Görev yeri
İbrahim Osman (Grandi) Bey	Daimi Maslahatgüzar	28 Mart 1929	31 Mayıs 1932	Riga
Hüseyin (Baydur)	Büyükelçi	1932	-	Moskova
Ragıp Raif Kösearif	Elçi	-	1935	Stockholm'den akredite
Nuri Batu	Elçi	4 Temmuz 1935	Ağustos 1940	Riga-Tallinn

Ek-2

Türkiye ile Letonya Arasında İmzalanan Antlaşmalar²		
Antlaşma Türü	Tarih	İmzalandığı yer
Türkiye ile Letonya Arasında Mün'akit Muhadenet Muahedenamesi	3 Ocak 1925	Varşova
Türkiye Cumhuriyeti ile Letonya Hükümeti Arasında Mün'akit Ticaret ve Seyrüsefain Mukavelenamesi	28 Mayıs 1928	Ankara
Türkiye ile Letonya Ticaret Mukavelenamesi	12 Ocak 1938	Riga
Türkiye-Letonya Arasında Kliring Anlaşması	12 Ocak 1938	Riga
Harbin Milli Siyaset Aleti Olarak Kullanılmaması Hakkında Protokol (Litvinov Protokolü)	09.02.1929	Moskova
Sihhat Patentalarının Üzerine Yapılan Konsolosluk Vizelerinin Kaldırılması Hakkında İtilafname	22.12.1934	Paris

³⁷ Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, haz. Hamid Arel, (t.y.), s. 346; Evren Küçük, Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 353; <http://tallin.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, Erişim Tarihi: 5.6.2018.

³⁸ <http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121910>, Erişim Tarihi: 5.6.2018.

Turco-Latvian Diplomatic Relations (1918–1939)

Evren Küçük*

Introduction

Although geographically small, caught between Russia and European states, the Baltic region was a region of major strategic importance. Latvia, Lithuania and Estonia, called the Baltic countries, have maintained their historical significance due to their strategic location. The presence of German and Russian empires close by made way for the quest for independence and occupation. Although being small countries with that particular geographical position, Baltic countries appeared on the stage of history as independent states towards the end of the First World War. As the Bolshevik Revolution in Tsarist Russia took place in 1917, the balance in the Baltics changed and Germany took Russia's place, bringing about a new occupation. The Treaty of Brest-Litovsk was signed with the participation of Ottoman Empire on March 3, 1917, and it was envisaged that the entire Baltic Region would become a German sovereignty. According to the third clause of the treaty, "*the territories of the west and the territories of the former Russia will no longer be subject to Russian sovereignty.*"¹ However, at the end of the war, the loss of war by the Allied Powers of Germany prevented the Brest-Litovsk

* Assistant Professor, Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Kastamonu/Turkey. E-mail: kucukevren@gmail.com.

¹ Pascal Lorot, *Baltık Devletleri (Les pays baltes)*, translated by Hüsni Dilli, İstanbul, 1991, p. 60.

Treaty from entering into force. Latvia, Lithuania and Estonia attempted to win their independence by taking advantage of the Bolshevik Revolution and the defeat of Germany.

Upon the fall of Tsarist Russia, the Latvian patriots constituted the core of the Latvian state with a council they formed. On November 11, 1918, the USA Ministry of Foreign Affairs recognized the National Council as the sole legitimate political authority of Latvia. Thereupon, the National Council declared the independence of Latvia on November 18th and assigned Kārlis Ulmanis to the presidency. Despite Latvia's independence attempt, German forces tried to establish a Germanic state (United Baltic Duchy) encompassing all the Baltic countries. But the defeat of Germany at the end of the war made this attempt futile. The attempts of the Soviets and Germans to rule over the Baltic region failed, and finally, on November 30, 1919, all German and Russian forces left the territory of Latvia.²

Latvia began diplomatic initiatives to be recognized by other states after declaring its independence. One of the states that applied for obtaining a place in the international conjuncture and confirming its independence was the Ottoman State. With the Brest-Litovsk Treaty, the Ottoman State immediately recognised some of the states that had left Russia and declared their independence, while others were recognised by the Ottoman State either late or not at all, taking into account their relations with the European states and Russia. The Ottoman State preferred not to recognize the Baltic states that had separated from Russia. Spain, which was neutral in the First World War, applied to the Government of Istanbul through its diplomatic representation and declared that it recognized Latvia, demanding recognition of Latvia by the Ottoman State.

On April 12, 1922, in a document written by the Swiss government to the Ottoman Government, Swiss government reported that the League of Nations recognized Latvia as an independent state and accepted its membership, and Switzerland recognized that country, too. At the same time, the acceptance of Latvia to international institutions accelerated recognition by other states. However, according to the Office of Legal Advisors of the Ottoman Foreign Ministry, the third clause of the Brest-Litovsk Treaty did not establish a specific border for Latvia, although Kurland, Livonia, Poland, Lithuania and Estonia were excluded from Russian sovereignty. There was no such decision for Latvia, while the sixth clause suggested the withdrawal of Red Soldiers from the borders of Livonia and Estonia. The Ottoman

² Lorot, *ibid.*, pp. 64–68.

government accepted Latvia's membership in international organizations by making a "reservation".

The Ottoman government, which did not want to follow a policy despite Russia's recognition of the Baltic States, entailed the recognition of Latvia on the condition that Russia recognized this country. However, the Republic of Latvia signed a peace treaty with Soviet Russia in Riga on August 11, 1920. Thus, as USSR (Union of Soviet Socialist Republics) abandoned its rights over Latvia "forever", it also recognized Latvia as an independent state.³ Meanwhile, the Ottoman government preferred not to recognize the Baltic countries by coming up with various reasons supporting this position. The reasons why the Ottoman Government did not want to recognize the Baltic states included unwillingness to worsen the relations with Russia, being under actual occupation (official occupation since March 16, 1920), considering that the Armistice of Mudros and the opening of the Grand National Assembly of Turkey in Ankara in 1920 revealed double-headed management. Therefore, as the Ottoman Government had a legitimacy problem, it preferred to delay the respective states' independence demand for various reasons.

Ottoman Government, in response to Spain and Switzerland, stated that it did not recognize Latvia as an independent state, although it essentially accepted the separation from Russia with the Brest-Litovsk Treaty. Although the independence of Latvia was approved by the League of Nations, the Ottoman Government declared that it would not recognize Latvia's independence, while the political situation of Russia was unclear, the relations between Russia and the Allied Powers not established, the independence of Latvia was recognized by most of the Allied Powers and especially by Russia.⁴ The application for recognition of Latvia was indirectly rejected by the Ottoman government, but the Turkish-Latvian relations were reshaped as a result of direct diplomatic initiatives during the Republican period.

³ BOA (Ottoman Archive of Prime Ministry), BEO, 4684/351253, Date: 03.06.1921; Mehmet Temel, "1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya, Osmanlı'nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası" (Independent Lithuania, Latvia and Estonia after the Treaty of Brest-Litovsk, Ottoman Policy on the Baltic Republics), *Toplumsal Tarih* (Social History), Number 58, September 1998, pp. 45-47.

⁴ Temel, *ibid.*, pp. 47; "Letonya Cumhuriyeti'nin tanınma talebi, posta ve telgraf birliğine kabul edilmesi (Recognition of Request of Republic of Latvia and its Acceptance to Mail and Telegraphic Union)", see BOA, HR.HMŞ.İŞÖ., 123/13, 24.10.1922.

A. Establishment of Diplomatic Relations and Treaty of Amity Between Turkey and Latvia

The First World War was a beginning of new period for both Turkey and Baltic region. Latvia endeavoured to strengthen its presence and position by declaring its independence since 1918; on the other hand, Turkey had to wage a National Struggle under the leadership of Mustafa Kemal. Finally, Turkey was recognized by the related states after winning the National War and signing the Treaty of Lausanne (July 24, 1923).

When Turkey emerged as a new state (Republic) in 1923, it wanted to re-establish international relations and regulate these relations in accordance with the principles of equality and reciprocity, especially regarding the state law. Turkey also signed a series of friendship treaties in the first 15 years to strengthen its “peace at home, peace in the world” policy. These treaties were a continuation of the previously signed treaties of peace and solidarity that Turkey had signed before. Thus, Turkey established formal relations with about 40 states forming the vast majority of the world’s independent countries (except the USA).⁵ Turkey-Baltic relations established in the last years of the Ottoman Empire were restored during the period of the Republic, and bilateral relations were underway. Turkey instituted relations through diplomatic representation in Warsaw, before assigning any diplomatic delegation in the region. Turkey continued the convention of signing treaty of amity, which was continued since its foundation with the Baltic countries in order to build formal relations. One of the Baltic States that the Treaty of Amity signed was the Republic of Latvia.

The aim of the Turkish-Latvian Treaty of Amity was explained, as follows: to establish friendship ties between Turkey and Latvia, to strengthen those ties, to familiarize with each other. They decided to sign a treaty of amity for the happiness and welfare of their nations. For the treaty, on behalf of the Republic of Turkey was charged Warsaw Extraordinary Ambassador and Middle Representative Dr. Ibrahim Tali (Öngören), and the Republic of Latvia was represented by Mārīņš Nukša, Latvian Extraordinary Representative and Ambassador to Warsaw and then to Bucharest. The clauses of the treaty were, as follows:

Clause 1. There will be lasting peace, sincere and eternal friendship between Latvia and Turkey and their citizens.

⁵ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* (Turkey's Political Treaties with History and Description), Vol. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2000, p. 253.

Clause 2. The contracting parties have agreed to establish diplomatic relations between the two states in accordance with the state law. The parties have agreed that, in the territory of the other party, diplomatic representatives of each of them shall be treated in a manner to be mutually agreed upon and governed by the general rules of law.

Clause 3. This treaty will be ratified and approval documents will be issued as soon as possible. The treaty will enter into force in 15 days after the exchange of the ratifications. Believing in these provisions, the authorized representatives of both sides signed the treaty and sealed it. The treaty signed in Warsaw on January 3, 1925 was drafted in two copies.

The treaty was signed by Minister Plenipotentiary Dr. İbrahim Tali (Öngören) on behalf of Turkey and by Minister Plenipotentiary Mārtiņš Nukša on behalf of Latvia.⁶ The treaty of amity signed by Turkey had four clauses and the third clause contained the terms regarding the residence and settlement of citizens based on trade and consular relations between the parties. This clause was not added to the treaty of amity, because no serious trade and citizen residence relations existed between Latvia and Turkey at the time.

Turkey signed new cooperation agreements with many of the relevant states after the aforementioned treaty. Since most of the old treaties were not ended by the parties, these treaties are still in force today. However, since many years have elapsed, to a greater or lesser extent they have lost their actual value.⁷ The first treaty of amity signed in 1925 also remained in force, as friendship relations between Latvia and Turkey did not deteriorate. Furthermore, the treaty formed the basis of the treaties that would be signed later. The establishment of independent states, even if they were small states near Germany and the Soviet Union ('three dwarves' among the giants) was important both for the world peace and Turkey's safety. The recognition of new states against the expanding mentality meant to support the peace process. As a matter of fact, the Minister Plenipotentiary of Warsaw İbrahim Tali signed the treaty of amity first with the Republic of Latvia in the Baltic states, subsequently he signed a similar treaty with Estonia on December 1, 1925. Turkey, in order to develop diplomatic, political and economic affairs, was proceeding steadily with the treaties signed with Baltic states. The

⁶ *Resmi Ceride*, Number 273, 17 January 1926. As no treaty was signed between Turkey and Latvia until 1923, Latvia demanded Italian Consulate in Istanbul to protect their benefits in Turkey. See BOA, HR.İM. 48/275, 20 November 1923.

⁷ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* (Turkey's Political Treaties with Their History and Description), p. 253.

last Baltic state with which treaty of amity was signed was Lithuania. The treaty was signed between the Ambassador to Turkish Republic in Moscow Hüseyin (Baydur) and Minister Plenipotentiary of the Republic of Lithuania in Moscow Jurgis Baltrušaitis on September 17, 1930 in Moscow.⁸

Turkey decided to open a diplomatic representation after signing the treaty of amity with Latvia and Estonia. For this purpose, in 1929, the first step was taken to create a representative office in Riga, covering Latvia, Estonia and Lithuania at the level of the Diplomatic Agent. Thus, Turkey founded its first representative office in Baltics by assigning Diplomatic Agent Ibrahim Osman to Riga.⁹ Meanwhile, Estonian President Konstantin Päts wrote a letter to President Mustafa Kemal on March 18, 1931 through Riga Diplomatic Agent İbrahim Osman (Grandi). He demanded of Turkey to open an embassy in Tallinn, but if that proved not possible, he requested that the Turkish Embassy in Riga was moved to Tallinn. Päts, who signed the letter as President of the Estonian-Finnish-Hungarian Union, included the following statements: The Estonian-Fin-Hungarian Union, which tries to promote cultural rapprochement among the Turanian tribes, demands the fulfilment of the points set out below:

“Republic of Turkey, established an embassy special for the three Baltic countries in Riga in 1929, and a residence of the Diplomatic Agency. This step was a great delight to Estonians. Essentially, Estonians viewed this step as a friendly move and they estimated that thanks to this movement even the cultural convergence between their own nations and the Turkish nation with their own relatives could emerge. However, in the Baltic countries, which are different from each other in terms of race, language and culture, the occupation of the Turkish Embassy was great because of the current political and economic difficulties. Representative (Ibrahim Osman) from Riga was not even paying sufficient attention to the cultural rapprochement between Turkey and Estonia. For this reason,

⁸ Mehmet Sait Dilek, “Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri” (Turkish-Eston Relations During Atatürk’s Period), Hacettepe University. History of Republic Researches. 2010, pp. 12–13; *Resmî Ceride*, Number: 596, 28 May 1927; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19.09.1930.

⁹ Ragıp Raif was assigned to the vacant Stockholm office, while the second branch manager of the third department general directorate İbrahim Osman was appointed under the title of the Undersecretary for the newly opened Riga Diplomatic Agency. *Hâkimiyet-i Milliye*, 20.01.1929, p. 1. The Ministry of Foreign Affairs sent a letter to the Istanbul Delegation on February 21, 1929 and demanded to produce seals and flags for diplomatic missions established in Riga, which aimed to conduct diplomacy with Lithuania, Estonia and Latvia.

the Ambassador's residence in Tallinn special for Estonia and devoting Turkish Embassy a separate area was seen as highly desirable. As far as this connotation is concerned, if not possible, on various causes, the current Riga Embassy will be transferred to Tallinn, so that cultural and linguistic rapprochement between our neighbouring nations will become greater. Ibrahim Osman, who is still Diplomatic Agency of the Baltic States, has always been interested in the cultural affinity of the Turanian tribes, because he is a well-known personality with a high knowledge of philology and culture, we will be happy to greet him as Ambassador of Turkey in Tallinn. The Estonian-Fin-Hungarian Union hereby expresses the hope that the above-mentioned matters will be attributed to your country by a friendly goodwill; your request of acceptance of the guarantee is the highest respect, Reis and Gazi excellencies."¹⁰

It was emphasized that M. Kemal was strongly influenced by the sincere feelings expressed in the reply letter of President Päts. Afterwards, M. Kemal asked the Turkish Ministry of Foreign Affairs to inform the Estonian counterpart that the establishment of an embassy in Tallinn (as desired) would be kept in view by the Turkish Government, and that the Turkish Plenipotentiary Minister stationed in the Baltic would – for the time being – be directed to make frequent visits to Riga.¹¹ However, Turkish Ministry of Foreign Affairs demanded to write a reply to President Päts in Riga Diplomatic Agency that the Turkish government would consider opening an embassy in Tallinn when possible. Turkey did not accept Estonia's demand at the time. In order to retain Riga Agency on the level of Diplomatic Agency, Turkey changed Ibrahim Osman's title to the Minister Plenipotentiary Counsellor.¹²

When the task of Latvian President Gustavs Zemgals came to an end, the Diet Assembly elected Alberts Kviesis to the presidency on April 9, 1930. Alberts Kviesis wrote a letter to President M. Kemal, whom he calls "*great and good friend*", informing that he was elected to the presidency. Kviesis stated that he would work in furthering the interests of the two states to develop good, friendly relations connecting Turkey and Latvia. In Turkish press, the news about Latvia was published and the developments in the

¹⁰ *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (Atatürk and Foreign Presidents), Vol. II, Prepared by. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2001, pp. 37–38; Dilek, *ibid.*, pp. 20–21.

¹¹ CB (Archive of Presidency), 1008238/1-2, Index: 73, Appendix No. 1, Date: 25.08.1931.

¹² *Hâkimiyet-i Milliye*, 06.08.1931, s. 3; *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (Atatürk and Foreign Presidents), Vol. II, p. 38.

region were shared with the public. For example, Kviessis's presidential election was reflected in Turkish press.¹³

Ibrahim Osman, who served in Riga, announced that Finland had appointed an ambassador to Ankara (Pontus Artti), in consultation with Latvian Foreign Minister General Secretary Germain Albat, in August 1931, for this reason he also mentioned that a Turkish diplomat who would deal with the Baltic and Finland could be transferred to Helsingfors (Helsinki). Albat met with Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Kārlis Ulmanis and stated that Turkey's embassy could be moved to Helsinki. Upon this, Ulmanis met Ibrahim Osman. Ulmanis explained that Latvia could not open a permanent embassy in Ankara due to economic reasons, and he also affirmed that he had decided to appoint an ambassador to stay in Riga who would not live in Ankara and was to be accredited by the Turkish Government. The person whom Latvia wanted to appoint to the Ankara Embassy was Pēteris Sēja. Then, the Turkish Embassy in Riga applied to Ankara and wanted to know whether Sēja's envoyship, who represented Latvia as a Minister Plenipotentiary in Rome, would be accepted or not. Sēja's accreditation, who would represent Latvia as 'minister plenipotentiary' in Turkey, was accepted by the Turkish Ministry of Foreign Affairs and then it was applied to President M. Kemal for final approval. On February 9, 1932, the presidential office also approved Sēja's request for agreement. Although Latvia wanted the Turkish representation to remain in Riga, the Turkish side transferred Ibrahim Osman to the center in May 1932.¹⁴

In 1932, due to the influence of the 1929 Economic Crisis, the Ministry for Foreign Affairs of the Republic of Turkey took a decision not to send a new official to embassies by withdrawing 56 of their foreign officials (abroad) to the center. Turkish Ministry for Foreign Affairs also decided to remove the Riga Diplomatic Agency, along with Turkish Embassy in Madrid, the Turkish consulates in Paris and Berlin.¹⁵ Instead of making a new appointment for economic reasons in place of Ibrahim Osman, the Turkish Ministry for Foreign Affairs decided to appoint Ambassador Hüseyin (Baydur) in Moscow as an accredited member of the Baltic states. For this purpose, with the approval of President M. Kemal, it was applied to the governments of Lithuania, Latvia and Estonian Republics to receive

¹³ CB, 1007921/5-8, Index: 71, Appendix No. 4-7, 29.06.1930; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11.04.1930.

¹⁴ CB, 1007814/1-2, Index: 8, Appendix No. 1-3, Date: 12.08.1931; *Hâkimiyet-i Milliye*, 09.06.1932, p. 3; *Vakit*, 09.06.1932, p. 2.

¹⁵ *Akşam*, 05.04.1932, p. 1.

an agrément for Ambassador Hüseyin. However, after a while, instead of Hüseyin, the ambassador of Stockholm, Ragıp Raif (Kösearif) was appointed to the Baltic states.¹⁶ Thus, Ragıp Raif began to represent Turkey in both Scandinavia and Baltic States.

Turkey opened an honorary consulate in Riga in 1934 to enhance its relations with Latvia, which was located in a prominent position in the Baltic region. Latvian manufacturer Otto Keller was appointed to the Riga Consulate, which was created especially for the development of economic and cultural relations.¹⁷ After diplomatic relations, Turkish-Latvian economic relations also started to develop. On May 28, 1928, Trade and Navigation Treaty was signed between Turkey and Latvia in Ankara. A treaty was aimed at strengthening the friendship ties between the two countries, to regulate the conditions of public residence in two countries and to promote economic relations. The representatives appointed: on behalf of Turkey, Foreign Affairs Counsellor Mehmet Enis and on behalf of Latvia, Foreign Affairs Clerk Monsieur Germen Albat.¹⁸

For the maintenance of Turkish-Baltic relations, Turkey assigned Osman Nuri Batu to Riga as Minister Plenipotentiary on July 4, 1935. As additional commission, Osman Nuri Batu was charged with representing Turkey in Latvia and Estonia with the confirmation of President Atatürk on August 8, 1935.¹⁹ On the one hand, Turkish-Latvian diplomatic relations were developed; on the other hand, there were attempts to further the political relations. For example, when President Atatürk was elected to the presidency for the fourth time by the Turkish Grand National Assembly on March 1, 1935, President of the Republic of Latvia, Alberts Kviesis, was informed about the election results by a letter. It was emphasized in the letter that they would try to maintain, develop and enhance friendly relationship between Turkey and Latvia. The Latvian President Kviesis wrote a reply on the occasion of the re-election of Atatürk and expressed similar feelings and thoughts congratulating Atatürk on July 18, 1935.²⁰

¹⁶ BCA (Republic Archive of Prime Ministry), 30.18.01.02/28.40.19, Date: 18.05.1932; CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, Appendix No. 73, Date: 01.04.1935.

¹⁷ BCA, 30.18.01.02/47.53.20, Date: 28.07.1934.

¹⁸ CB, 1003279/25, Index: 1, Appendix No. 124–130, Date: 30.05.1929; *Resmi Gazete* (Official Gazette), Number 1212, 10.06.1929, pp. 7499–7507.

¹⁹ *Ulus*, 24.07.1935, p. 1; BCA, 30.18.01.02/56.57.9, Date: 04.07.1935; BCA, 30.18.01.02/57.67.5, Date: 08.08.1935; CB, 1007201/21-22, 60-61, Index: 33, Appendix No. 24–25, 73, 74, Date: 29.08.1935.

²⁰ *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (Atatürk and Foreign Presidents), Vol. II, Prepared by. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları (Turkish Historical Society

Minister Plenipotentiary Nuri Batu also made efforts to develop Turkish-Latvian economic relations and devised a trade agreement between the two countries.²¹ As a result of the meetings and negotiations between Turkey-Latvia trade and clearing, agreements were signed in Riga on January 12, 1938.²² Thus, Latvia became one of the countries, where Turkish goods, especially tobacco, would be exported. This was an important step for the development of the Turkish-Latvian economic relations established by the trade treaty. The Latvian Government also opened a mobile exhibition in Istanbul in 1939 to develop economic relations with Turkey. Latvian Consul General A. Vacens and the representatives of Turkish authorities attended the opening ceremony of the exhibition. Samples of leather, paper, rubber, porcelain, sugar, canned and some soil crop industries were among the exhibited products.²³

The Baltic region, which has been at the crossroads of strong civilizations throughout history, has lived basically under the domination of Russia and Germany, two major powers. In order not to lose their independence again, the Baltic countries have set the stage for pursuing sensitive balance with regard to these states. For example, the “Protocol on Renunciation of War as an Instrument of National Policy” (Litvinov, also known as the Moscow Protocol) was signed in Moscow on February 9, 1929 by Estonia, Latvia, Poland, Romania and Soviet Russia. Through this protocol, the Baltic states aimed to prevent the Soviet threat. Turkey aspired to developing friendly

Publishing), Ankara, 2001, p. 245; CB, 1007204/38-39, Index: 36, Appendix No. 37-38, Date: 27.08.1935.

²¹ Nuri Batu did not only strive for diplomatic and economic, but also aimed at the development of cultural relations. For example, with Batu’s initiatives and the Turkish martyrdom in the city of Cēsis in Latvia were transformed into monumental graves in 1937. Latvia had a Turkish Cemetery in the city of Cēsis, 90 km away from the capital Riga. Some of the Turkish soldiers who were wounded in the Ottoman-Russian War between 1877-1878 and captured by the Russians were brought to the present-day Latvian territory in Russia at that time. However, after a while they all lost their lives because of the injuries they suffered and the diseases, and some of them were buried in the graveyard in Cēsis. There are 26 martyrs whose names can be identified according to the current records. Each grave is marked by a stone that symbolises moon and star. <http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121909> (Accessed: 14.06.2018).

²² BCA, 30.18.01.02/81.102.9, Date: 22.12.1937; BCA, 30.18.01.02/82.13.10, Date: 17.02.1938; *Kurun*, 24.02.1938, p. 6; TBMM (Official Report of Grand National Assembly of Turkey) *Zabit Ceridesi*, Vol. 24, inikad: 44, Devre: 5, 4.4.1938, s. 1-9. For the changes in the treaty see. BCA, 30.18.01.02/86.17.10, Date: 28.02.1939; *Ulus*, 02.09.1939.

²³ *Vakit*, 11.05.1939, p. 10.

relations with its big neighbour, the USSR, with the suggestion of the Soviets and the necessity of foreign policies by signing this protocol.²⁴

Unfortunately, this attempt to prevent the use of war as an instrument of national politics in the wake of the Second World War was not successful. At the beginning of the war, two important powers of the region, Germany and Soviet Russia, once again embarked upon the Baltics, and this led to the occupation of Latvia, Estonia and Lithuania. Before the war, the aggressive politics of Germany, Italy and Japan created a chaos, while alarm bells started to ring in the Baltic region. The Baltic states, well aware of the situation, wanted to combine their forces and effectively establish their position within international or regional organizations. The Latvian, Estonian and Lithuanian governments, for example, applied to the League of Nations and demanded a permanent membership. These three governments insisted on their request, pointing out that their allocated funds to the League of Nations was as much as a big state.²⁵ However, no positive result was obtained and the League of Nations, although established for prevention of war, could not prevent the outbreak of the war and completely stalled over time.

One of the increasingly important areas pre-World War II was the Baltic geography. As a matter of fact, the Turkish press began to publish news about the Baltic states and emphasize that the region was also remarkable for the hegemonic powers. For example, according to news originating from the Press in 1937; Estonians and Finns were Turani peoples like Hungarians, while Latvians and Lithuanians were “the oldest and most native people of Europe”.

“These nations, separated from Russia, are very conservative in their independence. They approach their near and distant neighbors with suspicion. From these, Estonia and Latvia were separated from Russia because of the geographical location, even though there were no race relations between them. They had allied themselves with each other. A few years ago, Lithuania joined them... [...] The Baltic governments, together with Poland and Romania, constitute a set between the Soviets and other European countries. In this respect, political, military and economic conditions are very important. So far, the Soviets and the German states

²⁴ Dilek, *ibid.*, p. 15; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11.02.1929, p. 1; Official Gazette, No. 1162, April 8, 1929, pp. 6903–6904.

²⁵ *Akşam*, 13.02.1935, p. 2.

*of the Baltic governments have shown great interest. Now the UK pays attention to this class.*²⁶

The pressure on the Baltic states was increasing day by day as the danger of war in Europe became clear. Germany's request for Memel (Klaipėda), which was given to Latvia by League of Nations, to be connected to Germany was among the first steps taken toward occupation of the Baltic states. The Second World War officially started with Germany's attack of Poland. Then, Lithuania, Latvia and Estonia issued a joint declaration that they were nonpartisan.²⁷ Although this paper shows that the Baltic states acted jointly, they still remained "dwarves" against great powers. Thus, the first occupation took place when the German armies entered the Baltic territories on June 17, 1940.²⁸ The Baltic territories once again were occupied by the German and Soviet occupations, and the history repeated itself.

Latvia appointed Ludvigs Ēķis as the Minister Plenipotentiary to Ankara before the occupation. Ēķis first went to Istanbul, then to Ankara, and offered his letter of credence to President İsmet İnönü.²⁹ The Latvian Ambassador Ēķis, who began to reside in Ankara, was also accredited to Romania and Hungary. The Soviets, who began to occupy the Baltic states in 1940, soon took over the country's governments. Meanwhile, the Ambassador of Latvia sent a telegram from Bucharest to Turkish Foreign Affairs on July 24, 1940, reporting that the Soviet occupation forces had been accepted by the parliament, which was called public, in order for Latvia to join Soviet Russia by making unlawful elections under pressure. He also requested that this violation against Latvia's independence and sovereignty should not be recognized by the Turkish Government.³⁰

Honorary Consul of Turkey in Riga Otto Keller emigrated to Germany in 1940 within an inch of invasion of Latvia. The Latvian Ministry of Foreign Affairs nominated Kārlis Jansons as the new consul. Turkey assigned Kārlis Jansons as Honorary Consul of Riga as he was suitably qualified for the position.³¹ Soon, following the Soviet occupation, Lithuania first, then Latvia on August 5, 1940, and finally Estonia were incorporated into the USSR.

²⁶ Feyzullah Kazan, "Baltık Devletlerinin vaziyeti (The Situation of Baltic States)", *Akşam*, 03.06.1937, p. 5.

²⁷ *Ulus*, 04.09.1939, p. 5.

²⁸ Lorot, *ibid.*, pp. 74–78.

²⁹ *Ulus*, 25.05.1940, p. 2; *Vakit*, 01.06.1940, p. 1; *Ulus*, 01.06.1940, p. 1.

³⁰ BCA, 30.10/246.663.10, Date: 30.07.1940

³¹ BCA, 30.18.01.02/91.59.3, Date: 22.06.1940.

However, Turkey did not recognize the occupation of the Baltic states. Nuri Batu who represented Turkey in Baltic states came to İstanbul on August 16, 1940. He made a statement to the press that he discharged the mission duties after the annexation of Baltic states by Soviet Russia, and he officially returned to the country.³²

After the First World War, the states like Turkey and Baltics, which struggled for independence, lost it again after occupation by Germany and Soviet Russia. By recognizing the Baltic countries, which regained their independence in 1991, Turkey immediately re-established diplomatic ties at the ambassadorial level.

Death of Turkey's Founder Mustafa Kemal Atatürk (1938) and Latvia

There was an increasingly polarized environment between the states before the Second World War, but Turkey maintained “peace at home, peace in the world” policy under the leadership of M. Kemal. Atatürk's death on November 10, 1938, led to repercussions in Turkey and also in foreign countries. Turkish Ministry of Foreign Affairs sent a message to the foreign missions requesting that Atatürk's death should be reported to the relevant governments. Condolence messages also began to arrive as the news spread. Turkish Ambassador Nuri Batu in Baltics reported that the news of Atatürk's passing away arrived to all Baltic states in two hours, Paris and London were called upon this and the news was accepted with great sorrow. Lots of people from Estonia and Latvia sent condolence letters and telegrams. Moreover, in Riga, the ambassadors of the USA and Belgium, professors of Tartu University, writers and journalists offered their condolences. Turkish ambassador Nuri Batu was in Riga at the moment of Atatürk's death, and the President of Latvia offered his condolences in person, affirming the intent to send a telegram to Turkey. The Republic of Latvia Minister of Foreign Affairs Vilhelms Munters and Foreign Affairs officers sent condolence cards. The Baltic press published several articles on Atatürk's death, sympathising with Turkey's sorrow.³³

As stated by Nuri Batu, the Republic of Latvia President Kārlis Ulmanis sent this condolence message to Turkish parliamentary speaker and Deputy President Abdülhalik Renda: “*We are deeply sorry to hear about the death of Gazi Kemal Atatürk, we sympathise with Turkish nation. Please, accept our*

³² *Ulus*, 17.08.1940.

³³ *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (Atatürk and Foreign Presidents), Vol. II, pp. 44–45.

condolences.” The Republic of Latvia Minister of Foreign Affairs Vilhelms Munters sent the telegram to his counterpart, Minister of Foreign Affairs Tevfik Rüştü Aras: “As I learned of the death of Gazi Kemal Atatürk, the great founder of contemporary Turkey, I submit the most sincere condolences of the Latvian Government to the Turkish Government and ask Your Excellency to accept my deepest sympathy”.³⁴

In 1938, a reception was to be held to mark the 20th anniversary of the independence of Latvia. However, mourning was declared over the death of Atatürk in Turkey, Consulate of Latvia announced that the ceremony would take place as just a formal acceptance. Kocēns, Latvian Consul in Istanbul, went to Ankara to attend Atatürk’s funeral. Riga’s Ambassador Nuri Batu informed the Turkish Ministry of Foreign Affairs in advance that Mr. Kocēns, Consul General of Latvia, would attend Atatürk’s funeral ceremony on behalf of President Ulmanis.³⁵ The Turkish-Latvian diplomatic, political and economic relations were shaped by the treaties signed during Atatürk’s period. The establishment and development of bilateral relations set an example for later periods. Upon the death of Atatürk, Grand National Assembly of Turkey on November 11, 1938 elected İsmet İnönü as the president. Ambassador Nuri Batu also sent a telegram of congratulations to the Office of the President, the newly elected President İsmet İnönü.³⁶ While the world was being dragged into a new war, Turkey and Latvia followed similar policies and decided to remain out of the war. However, due to the situation and conjuncture, like other Baltic states, Latvia could not protect itself from occupation. Turkey managed to remain out of the war by “the neutrality policy” in order to preserve the outcomes gained as a result of great endeavours.

Conclusion

After the First World War, the Baltic states, which had gained their independence, strived to develop diplomatic relations in order to maintain their assets and protect their independence. Diplomatic relations with the Ottoman State were also launched. However, after the war, the Ottoman government did not recognize Latvia as a state, as the Ottoman Empire was

³⁴ Bilal N. Şimşir, *10 Kasım Günlüğü* (Diary, November 10), *Bilgi Yayınevi* (Bilgi Publishing), Ankara, 2014, p. 152.

³⁵ Ulus, 19.11.1938, p. 3; Şimşir, *10 Kasım Günlüğü* (Diary, November 10), p. 278; *Akşam*, 21.11.1938, p. 6.

³⁶ CB, 2000002/309, Index: 2 Appendix No. 343.

occupied and Latvia's situation was not certain yet. The Ottoman Empire was replaced by Turkey, and a treaty of amity was signed, first from Baltic states, with Latvia in order to establish and develop Turkish-Latvian relationship (January 3, 1925). This treaty made Latvia known and Turkey opened its first diplomatic representation in the Baltics in Riga. Diplomatic, political and economic relations between Latvia and Turkey gained momentum with the signing of the treaty of amity. The two states came together in international organizations (such as the League of Nations or Litvinov protocol) on the basis of mutual interests, respecting for each other's independence.

Like Turkey, Latvia followed an active foreign policy and wanted to establish its place in international community. Both states assigned importance to establishing political and diplomatic relations with other states in order to strengthen their presence and to gain acceptance in the international conjuncture. Turkey allocated a particular place for Latvia amongst the Baltic states. By giving priority to Latvia, Ibrahim Osman was appointed as a charge d'affaires to Riga. Turkey aspired to development of its diplomatic relations and raised the level of agency to Minister Plenipotentiary. In addition, Turkey opened an honorary consulate in Riga and aimed to evolve the economic and cultural relations. Turkey and Latvia attempted to contribute to world peace by pursuing peaceful policies after World War I. These two states generally remained out of conflict, followed similar policies, and did not have any disagreement.

The Baltic region's strategic position and prominence was a situation that whet the appetite of the great powers in the region. This brought about the occupations and led the Baltic states to losing their independence. The Latvian Parliament decided to join the Soviet Union on June 21, 1940, under the pressure exerted by the Soviet Union. Turkey did not recognize Latvia's re-occupation by the Soviet Union in 1944 and annexation. Regaining of independence by Latvia on August 21, 1991 led to the re-establishment of friendly relations between Turkey and Latvia.

REFERENCES

Archival Sources

1. Republic Archives of Prime Ministry (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA):

- BCA, 30.10/246.663.10, Date: 30.07.1940.
BCA, 30.18.01.02/28.40.19, Date: 18.05.1932.
BCA, 30.18.01.02/47.53.20, Date: 28.07.1934.
BCA, 30.18.01.02/56.57.9, Date: 04.07.1935.
BCA, 30.18.01.02/57.67.5, Date: 08.08.1935.
BCA, 30.18.01.02/81.102.9, Date: 22.12.1937.
BCA, 30.18.01.02/82.13.10, Date: 17.02.1938.
BCA, 30.18.01.02/86.17.10, Date: 28.02.1939.
BCA, 30.18.01.02/91.59.3, Date: 22.06.1940.

2. Ottoman Archive of Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA)

- BOA, BEO, 4684/351253, Date: 03.06.1921.
BOA, HR.HMŞ.İŞÖ, 123/13, Date: 24.10.1922.
BOA, HR.İM. 48/275, Date: 20.11.1923.

3. Archive of Presidency (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, CB)

- CB, 1003279/25, Fihrist (Index): 1, (Appendix No.): 124-130, Date: 30.05.1929.
CB, 1007201/21-22, 60-61, F: 33, (Appendix No.): 24-25, 73, 74, Date: 29.08.1935.
CB, 1007201/21-22, 60-61, F (Index): (Appendix No.): 73, Date: 01.04.1935.
CB, 1007204/38-39, F (Index): 36, (Appendix No.): 37-38, Date: 27.08.1935.
CB, 1007814/1-2, F (Index): 8, (Appendix No.): 1-3, Date: 12.08.1931.
CB, 1007921/ 5-8, F (Index): 71, (Appendix No.): 4-7, Date 29.06.1930.
CB, 1008238/1-2, F (Index): 73, (Appendix No.): 1, Date: 25.08.1931.
CB, 2000002/309, F (Index): 2 (Appendix No.): 343.

Published Sources

- Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (Atatürk and Foreign Presidents), Vol. II, Prepared by Bilal N. Şimşir, *Türk Tarih Kurumu Yayınları* (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2001.
- Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları* (Atatürk and Foreign Presidents), Vol. II, Prepared by Bilal N. Şimşir, *Türk Tarih Kurumu Yayınları* (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2001.
- Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965 (Yearbook of Foreign Ministry), prepared by Hamid Arel, (no date).
- Dilek, Mehmet Sait, "Atatürk Dönemi Türk-Eston İlişkileri", (Turkish-Eston Relations During Atatürk's Period), Hacettepe University, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Journal*, 2010.
- Kazan, Feyzullah, "Baltık Devletlerinin vaziyeti" (The Situation of Baltic States), *Akşam*, 03.06.1937.
- Küçük, Evren, *Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938)* (Turkey-Sweden Relations), *Türk Tarih Kurumu Yayınları* (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2017.

- Lorot, Pascal, Baltık Ülkeleri (Baltic States) (Les pays baltes), translated by Hüsnü Dilli, İstanbul 1991, p. 60.
- Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, (Turkey's Political Treaties with History and Description), Vol. 1, *Türk Tarih Kurumu Yayınları* (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2000.
- Şimşir, Bilal N., *10 Kasım Günlüğü* (Diary, November 10), Bilgi Yayınevi (Bilgi Publishing), Ankara, 2014.
- Parliamentary Debates (TBMM *Zabıt Ceridesi*) Vol. 24, inikad: 44, Devre: 5, 04.04.1938,
- Temel, Mehmet, "1918 Brest-Litovsk Antlaşması Sonrası Bağımsız Litvanya, Letonya ve Estonya, Osmanlı'nın Baltık Cumhuriyetlerine İlişkin Politikası (After the Treaty of Brest-Litovsk in 1918 Independent Lithuania, Latvia and Estonia, The Ottoman Policy regarding the Baltic Republics)", *ToplumsalTarih* (Social History), Number: 58, September 1998.

Newspapers

Akşam
Hâkimiyet-i Milliye
Kurun
Resmi Gazete
Ulus
Vakit

Internet Sources

- Turkish Embassy in Riga: (Turkish Cemetery in Cēsis) <http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121909> (accessed: 14.06.2018).
- Turkish Embassy in Tallinn: <http://tallin.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory> (accessed: 05.06.2018).

APPENDIXES

Appendix 1

Diplomats Representing Turkey in Latvia				
Name	Title	Commencement date of the position	Conclusion date of the position	Place of work
İbrahim Osman (Grandi) Bey	Permanent Diplomatic Agency	28 March 1929	31 May 1932	Riga
Hüseyin (Baydur)	Ambassador	1932	–	Moscow
Ragıp Raif Kösearif	Envoy	–	1935	Accredited from Stockholm
Nuri Batu	Envoy	4 July 1935	August 1940	Riga-Tallinn

Appendix 2

Treaties Signed between Turkey and Latvia		
Type of treaty	Date	Place of signature
Treaty of Amity between Turkey and Latvia	3 January 1925	Warsaw
Convention of Commerce and Navigation between Republic of Turkey and Republic of Latvia	28 May 1928	Ankara
Trade Agreement between Turkey and Latvia	12 January 1938	Riga
Clearing Treaty Between Turkey and Latvia	12 January 1938	Riga
Protocol on Renunciation of War as an Instrument of National Policy (Litvinov Protocol)	09.02.1929	Moscow
Agreement for Dispensing with Consular Visas on Bills of Health	22.12.1934	Paris

³⁷ Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965 (Yearbook of Foreign Affairs), prepared by. Hamid Arel, (no date), p. 346; Evren Küçük, Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938) (Turkey-Sweden Relations), Türk Tarih Kurumu Yayınları (Turkish Historical Society Publishing), Ankara, 2017, p. 353; <http://tallin.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, Access date: 5.6.2018.

³⁸ <http://riga.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121910>, Access date: 5.6.2018.

Türk Kaynaklarına Göre LETONYA VE TÜRK-LETON İLİŞKİLERİ (1939–1940)

Serdar Sansır*, Neşe Özden**

Giriş

Türk-Leton ilişkileri şüphesiz çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Ancak çalışmada, konunun sınırları gereği, Letonya'nın Sovyetler Birliği'ne dahil olmadan önceki iki yılında (1939-1940) Türkiye ile olan ilişkileri incelenecektir.

Türk basınının Baltık ülkelerindeki gelişmeleri yakından takip etmiş olduğu, bölgedeki olayları anlamaya çalıştığı, gerek 1939¹ gerekse 1940² yılında, gazetelerde çıkan pek çok yazıdan anlaşılmaktadır. Türk basınında çıkan yazıların aynı zamanda belirli ölçüde Türk Hükümeti'nin görüşlerini de yansıttığı düşünülebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türk kamuoyu ve Hükümeti'nin genelde Baltık ülkelerini özelde Letonya'yı tanıtmaya ve tanıtmaya çalıştığı ve bölgesel gelişmelere karşı kayıtsız kalmadığı anlaşılmaktadır.

* Serdar Sansır, Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.

** Neşe Özden, Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı; ve Ankara Üniversitesi, Karşılaştırmalı Medeniyet ve Barış Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAMMER) Müdürü.

¹ Bazıları için bkz., *Cumhuriyet*, 04.02/23.02/10.03/17.03/22.03/23.03/06.04/07.04/14.04/18.04.1939.

² Bazıları için bkz., *Cumhuriyet*, 21/22/23/24.07.1940.

Örneğin Muharrem Feyzi Togay'ın, Letonya, Estonya, Litvanya'nın tarihinden, birbirleri ile olan bağlarından, nüfusundan, askeri varlıklarından; Almanya ve Rusya'nın bölgedeki politik hesaplarından bahseden ve bölgeye dair ayrıntılı bilgiler veren yazısı oldukça dikkat çekicidir.

Türk bakış açısını yansıtmaya açısından önemli olduğu düşünülen M. F. Togay'ın "*Baltık Memleketleri: Letonya, Estonya, Litvanya*" başlıklı yazının bazı pasajları bu anlamda önemli ipuçları vermektedir. Togay yazısında, Letonya'nın kendi halinde yaşayan ve başka memleketlerin işlerine karışmayan bir devlet olduğunu, sınırlı kaynaklarını işleterek ve açık denizlere gönderdiği balıkçı ve ticaret gemileri ile uluslararası alanda ilişkilerini geliştirmeye çalışan mütevazı ancak "hürriyet ve istiklaline fevkalade kıymet veren" bir ülke olduğunu ifade etmekteydi. Almanya silahsız ve zayıfken sadece büyük komşusu Sovyet Rusya'dan çekinen Letonya'nın bu dönemde, Almanya ile siyasi ilişkilerinin bulunmadığı aradaki bağların sadece iktisadi olduğunu; ancak Almanya'nın güçlenmesiyle birlikte Letonya'nın iki büyük devletin arasında sıkıştığını hissettiğini bunun üzerine dış politikasını da, söz konusu gelişmelere göre şekillendirmek durumunda kaldığını ve 1938 yılında tam tarafsızlığını ilan ettiğini belirtmekteydi.³

Avrupa'da yükselen Faşizm ve Nazizm ideolojileri dünya siyasetinin gündemindeyken, "*Baltık ve Şimal denizlerinden Ak ve Adriyatik denizlerine kadar*" uzanan ve "*kabına sığmayan*" iki devletin etrafını, sulh isteyen devletler sarmaktaydı. Bu sulh isteyen devletler arasında; kuzeyde İskandinav devletleri; kuzeydoğuda Baltık devletleri sayılabilir.⁴ Küçük devletler sulha çalışıyorlardı.

Ancak 1939 yılında, sulhu yaşatabilmek gittikçe zorlaşıyordu. Abidin Daver'in de dikkat çektiği üzere, örneğin, Baltık denizinden, Botni körfezine hakim olan bir noktadaki Aland adaları'nın, Almanya ve Sovyet Rusya için "sevkuinceyi ehemmiyeti" büyüktü. Hem demir nakliyatını temin etmek, hem de Sovyet Rusya'ya ve küçük Baltık devletlerine hava akınları yapmak için, Aland adalarının Almanya'nın "*hayati saha*"sına dahil olduğuna şüphe yoktu.⁵ Bu ortamda Sovyetler Birliği ise Aland adalarının müdafaasının takviyesine müdahil olma eğilimi gösterince, Finlandiya Hariciye Nazırı Eljas Erkko Finlandiya'nın kendi tasvibi olmadıkça ve kendisi istemeden

³ Muharrem Feyzi Togay, "*Baltık Memleketleri Letonya, Estonya, Litvanya*", *Cumhuriyet*, 19.06.1939, s. 1, 7.

⁴ "Hem Nalına Hem Mihına: *Sulh cephesinin kuvveti*", *Cumhuriyet*, 19.06.1939.

⁵ Abidin Daver, "*Aland Adaları*", *Cumhuriyet*, 09.05.1939.

yardım etmek isteyen olursa, “müstevli addedilerek” püskürtüleceğinin altını çizmekteydi.⁶

Baltıklar'da coğrafi, sevkulceyşi, siyasi ve iktisadi yönden “ehemmiyeti pek büyük” diğer yerler arasında, ‘Danzig’ limanı ve Lehistan’ı denize bağlayan ‘koridor’ da bulunmaktaydı. Lehistan’ı baştan başa sulayan Vistül nehrinin ağzı da, Danzig mıntıkasındaydı.⁷ Polonya hem Danzig bölgesini korumak ve Danzig serbest şehri rejiminin değiştirilmesine mukavemet etmek, hem de bütün Baltık devletleriyle sıkı ilişkiler tesis ederek Baltıkları ve özellikle Estonya’yı muhtemel bir Alman taarruzuna karşı korumak için gayret sarfetmekteydi.⁸

Danzig ve Koridor’u elde etme meselesi, Almanya’nın yayılmacılığı için hayati görünmekteydi. Cumhuriyet gazetesinin “Büyük davalar” köşesinde, ünlü Fransız gazeteci ve siyasetçi Lucien Romier’in yazısının da işaret ettiği üzere; Bohemya’yı, Moravya’yı ve Slovakya’yı himaye altına alan Almanya, istila hareketinin devamında, planında yazılı olan “üç hedef” arasında bir tercih yapmak zorundaydı: Ukrayna; petroleri ve zahiresiyle Romanya; nihayet Danzig, Polonya koridoru ve Vistül’ün Baltık denizine olan mahreci. Romier’e göre, Vistül ağızlarına ve Danzig’e sahip olmak ve Baltık sahilindeki Memel’i de elde etmek, Almanya’nın her an için, yüz binlerce asker sevketmesini ve Baltık devletleriyle doğrudan doğruya temas halinde bulunmasını imkan dahiline koyacaktı.⁹ Özetle, Danzig arazisinde ve Polonya koridorunu kesen geniş hatta gözü olan Almanya, bir yandan da Baltık’a kadar uzanmayı hedefliyordu.

Ayrıca Romier, bir diğer yazısında, daha 1938 yılında Avrupa’ya yayılmak üzere olan bir genel harp riskini de hatırlatıyordu. Gerçekten de, Eylül 1938’de Çekoslovakya’nın Südet bölgesine yönelik Alman tehdidi aslında göstermişti ki, olay sadece Almanya’nın Çekoslovakya’dan Südet arazisini istemesiyle sınırlı değildi. Alman yayılmacılığı birçok başka coğrafyaya ilişkin kapsamlı tasarımlara da sahipti.

1938 Südet Krizi’ne referans veren Romier’e göre, Eylül 1938’de, Münih’ten önce harbin patlak vermesine ramak kalmıştı. O süreçte *Baltık denizi gözcüleri* şu manzarayı görmüşlerdi: Aland adaları civarında dolaşan bir Alman filosu; Finlandiya’nın güney-batısında görülen ve keza Aland adalarına doğru ilerleyen müteaddid Sovyet harb gemisi; aynı Aland adalarının müdafaası için alenacele sevk edilen ve gemiye binmeye başlayan

⁶ Cumhuriyet, 08.06.1939 (Helsinki, 7, a.a).

⁷ Muharrem Feyzi Togay, “Danzig ve Koridor”, Cumhuriyet, 08.05.1939.

⁸ Ayrıntılar için bkz. Akşam, 18/24/29/30.04.1939 ve 02/03/18/30.05.1939.

⁹ Lucien Romier, “Almanya Danzig’i niçin istiyor?”, Cumhuriyet, 07.05.1939.

dört bin Finlandiya askeri. Bu tablo gösteriyordu ki harbin olması halinde, “ilk deniz muharebesi, Aland sıra adalarının zaptı için”, herhalde Finlandiya sularında, Botni körfezi ağzında olacaktı. Bu vakıa, Romier’in yorumuyla, Baltık meselesinin hakiki cephesini görebilmek hususunda, bize herhangi diplomasi edebiyatından daha fazla yardım edecekti. Diğer taraftan, “*Baltıktaki Cermen-Rus meselesi*”, Karadeniz meselesine de bağlıydı.¹⁰

Baltık denizinin kuzey kısmını oluşturan Botni körfezinin ağzında olup bu denize hakim olan Aland adaları yeni bir umumi harpte müdafaasız kalabilir ve Ruslar veya Almanlar tarafından “*işgali ve üssühareke olarak kullanılması*” söz konusu olabilirdi.¹¹ Bu nedenle, Aland adaları üzerinde İsveç ve Finlandiya arasında mevcut ihtilaf, yeni bir harpte bitaraf kalmak düşüncesinin etkisiyle şimdilik ertelenmiş görünüyordu. Ancak bu kez de Rus-Alman rekabeti sebebiyle, Baltık denizinin kuzeyinde olup Finlandiya ve İsveç sahillerinin bulunduğu Botni körfezi ile Sovyet sahillerinin de bulunduğu Fin körfezine hakim olan Aland adalarına ilişkin mesele, tekrar “*günün en münakaşalı bir işi*”¹² haline geliyordu.

Baltık Devletleri’nin Bitaraflığı, Müdafaası ve Teminat Meselesi

Baltık sorunu, 1939 ortalarına gelindiğinde, Rusya ile yapılan İngiliz-Fransız görüşmelerini bile tökezleten bir sorun olarak ilerlemekteydi. İngiliz kabinesi Sovyetlerin tekliflerini tetkik ediyordu. Londra gazetelerine göre Moskova, Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere arasında bir garanti tesisini istemekteydi. Sovyet teklifi, Fransız-İngiliz garantilerinin Letonya, Litvanya ve Estonya’yı da kapsayacak şekilde genişletilmesini içeriyordu.¹³

İngiltere ile Sovyetler arasındaki görüşmeler, üç taraflı bir ittifak esasına yani Rusya-Fransa-İngiltere ittifakına yönelikti. Le Matin gazetesine Londra’dan bildirildiğine göre; Londra, Polonya, Romanya ve Yunanistan’a verilen İngiliz ve Fransız garantilerinin Sovyetler Birliği tarafından takviyesini ve Litvanya, Estonya, Letonya ve Finlandiya’nın da garantisi suretiyle *Baltık denizinden Karadenize kadar bir Sovyet garantisi* oluşturulmasını istemekteydi. Fakat Sovyet Birliği, herhangi bir memleketi garanti etmeden önce, Fransa, İngiltere ve Sovyet Rusya’nın üç taraflı bir ittifak kurmasında

¹⁰ Lucien Romier, “*Baltığın kararı*”, *Cumhuriyet*, 10.06.1939.

¹¹ “Politika” köşesindeki “*Şimal devletlerinin bitaraflığı*” başlıklı yazı, *Akşam*, 06.05.1939.

¹² “Politika: *Aaland adaları meselesi*”, *Akşam*, 01.06.1939; “Politika: *Aaland adaları meselesi iyi bir safhaya girdi*”, *Akşam*, 05.06.1939.

¹³ *Cumhuriyet*, 02.05.1939 (Londra, 1, a.a).

ısrar etmekteydi.¹⁴ Ancak İngiltere, Sovyetlerin ittifak teklifini reddediyordu. Çünkü Londra Hükümeti üç taraflı ittifakın mukabil ittifaklar doğuracağı, bunun da dünyayı ikiye ayıracağı görüşündeydi.¹⁵

Siyasi sahada Alman ve Sovyet tarafları birbirine karşı rekabeti sürdürürken, Letonya üzerindeki odaklanma da artıyordu. 8 Mayıs'ta Muharrem Feyzi Togay, Cumhuriyet gazetesinin *Siyasi İcmal* köşesindeki "Baltık devletleri" başlıklı yazısında "*Almanya M.Hitler'in nutkunda bildirildiği veçhile küçük hükümetlerden her birine karşılıklı teminat vermek işine Lehistanın komşularından başlamıştır. Şimdiden Letonya ile Almanya esas üzerinde anlaşmışlardır*"¹⁶ yorumunda bulunmaktaydı.

Çok geçmeden, Mayıs ayı ortasında, "Baltık itilafı: Şimal memleketleri Alman teklifini kabul ettiler" başlıklı ve Riga kaynaklı bir habere yansıdığı üzere; Letonya Hariciye Nazırı Vilhelms Munters, Letonya ile Estonya'nın bir ademi tecavüz paktı imzası için Almanya tarafından yapılan teklifi kabul ettiklerini ve bunun "*istiklal ve bitaraflık politikasile telif edilemeyecek birşey*" olmadığını bildiriyor; Sovyetlerin de aynı suretle bütün komşularıyla ademi tecavüz paktları imzaladıklarını hatırlatıyordu. Munters, Letonya'nın istiklaline nakise verecek herhangi bir taahhüdü reddedeceğini ilave ettikten sonra "*Memleketimiz, hududları bir hücumu maruz kaldığı takdirde kendini müdafaaya azmetmiştir*" ifadesiyle kararlılığını da gösteriyordu.¹⁷

Riga (a.a.)'dan 28 Mayıs'ta ulaşan habere göre; Estonya Hariciye Nazırı Berlin'e gidiyordu.¹⁸ Bu da gösteriyordu ki, Berlin görüşmeleri sürece damgasını vuracaktı. Almanya ile ademi tecavüz paktı meselesi hakkında görüşmek üzere Baltık ülkeleri üzerindeki baskı yoğunlaşmıştı.

Nihayetinde Letonya ve Estonya, Almanya ile 7 Haziran 1939'da bir saldırmazlık paktı yapıyordu. Alman-Leton ademi tecavüz paktı, saat 10.30'da Alman Hariciye Nezareti'nde, Letonya ve Almanya Hariciye Nazırları tarafından imzalanmıştı.¹⁹ Bu paktın yanısıra, bu süreçte toplanan Baltık Memleketleri Kongresi de Türk basınında geniş yer bulmaktaydı.

¹⁴ "Sovyetler üçer taraflı ittifak istiyorlar" , *Cumhuriyet*, 04.05.1939 (Paris, 3, a.a).

¹⁵ *Cumhuriyet*, 06.05.1939 (Londra, 5, 'hususî').

¹⁶ Muharrem Feyzi Togay, "Siyasi İcmal: Baltık devletleri", *Cumhuriyet*, 08.05.1939. Ek olarak, kilit bir konuma gelen Leh-Litvanya ilişkileri çerçevesinde Litvanya Ordusu Başkumandanı General S.Rastikis Mayıs ayında Varşova'yı ziyaret etti. *Cumhuriyet*, 10/11.05.1939 (Varşova, 9/10, a.a).

¹⁷ Letonya, Estonya ve Almanya arasında *ademi tecavüz paktları* için bkz.*Cumhuriyet ve Akşam*, 14.05.1939 (Riga, 13, a.a).

¹⁸ *Cumhuriyet*, 29.05.1939.

¹⁹ *Akşam*, 08.06.1939 (Berlin, 7, a.a).

Litvanya Cumhurbaşkanı, Baltık Memleketleri Kongresini açmıştı. Kongreye Letonyalı, Litvanyalı ve Estonyalı 200 delege katılmaktaydı.²⁰ Litvanya başvekilinin mümessili Kazys Bizauskas Baltık memleketleri kongresinde, harp olması halinde bu devletlerin “tam bir bitaraflık muhafaza etmek arzusunda olduklarını ve istiklallerine karşı yapılacak her teşebbüsün silah kuvvetile tardedileceğini” beyan etmekteydi.²¹

Baltık devletleri bitaraf kalacaklardı. Ancak Letonya ve Estonya Sovyet nüfuzu altına girmemek için tedbir alırken; diğer taraftan Almanya ise,²² siyasi ve ticari olarak Baltık ülkeleriyle daha fazla etkileşim içinde olmanın yollarını arıyordu.

Almanya ile Letonya ve Estonya arasında imzalanan *ademi tecavüz paktlarının* akislerine ilişkin olarak, Polonya’dan, Dobry Wilczor gazetesinden tam destek geliyordu. Bu gazeteye göre Baltık devletleri hakikaten bitaraf olduklarını ispat etmek için Almanya ile ademi tecavüz paktları imzalamışlardı. Onların bu *akilane* siyasetini Polonya kamuoyu tamamıyla takdir etmekteydi. Polonya, Letonya ve Estonya’nın “*hürriyet ve istiklallerini sonuna kadar*” müdafaa edeceklerine inanıyordu.²³

Paktları bir başka açıdan yorumlayan radikal-sosyalist siyasetçi, bakan ve gazeteci Yvon Delbos ise, Cumhuriyet gazetesinin “Büyük davalar” köşesinde “*Sulh cephesi ve Baltık devletleri*” başlığıyla aktarılan yazısında; bu memleketlerin, Almanya ile imzaladıkları ademi tecavüz paktının, “*Hitler usulile tefsir edildiği takdirde*”, *işgal ve geçid hakkı veren* bir itilafa istihale edebileceğine göre, hiç de güvenilecek bir mahiyet taşımadığını belirtiyordu. Ayrıca yazıda, Rusya’nın Baltık ülkelerinin müdafaasına ilişkin duruşunu da değerlendiren Delbos, Rusya’nın endişesindeki sebebin, batıdaki bu üç küçük devletin, istilaya uğradıkları ve mukavemet göstererek yardım istedikleri takdirdeki olasılıktan ziyade, eğer bir istila durumunda bu üç devlet korkuya kapılarak, müdafaasız bir surette teslim olurlarsa ne olacağı durumuyla ilgili olduğunu belirtiyordu. Delbos’a göre; “*Letonya ve Estonya ricali*”, her türlü garantiyi reddetmek suretiyle, Rusya’nın endişesini ve ileri sürdüğü bu faraziyeyi teyid etmekteydi.²⁴

²⁰ *Cumhuriyet ve Akşam*, 10.06.1939 (Kaunas, 9, a.a).

²¹ *Cumhuriyet ve Akşam*, 13.06.1939 (Kaunas, 12, a.a).

²² Gazetenin “Kısa Haberler” kısmına bakıldığında, Baltık memleketleri arasında bir Alman işbirliği cemiyeti kurmak amacıyla bir Alman iktisadi heyetinin, *Kaunas, Riga ve Tallin*’in ilgili makamlarıyla görüşmeler yaptığı bilgisi mevcuttu. *Cumhuriyet*, 08.07.1939 (Riga, 7).

²³ *Cumhuriyet*, 11.06.1939 (Varşova, 10, a.a).

²⁴ *Cumhuriyet*, 16.06.1939. Rusya’nın endişesi için ayrıca bkz. “Politika: *Baltık devletlerinin vaziyeti*”, *Akşam*, 08.06.1939.

Baltık'taki duruma dair kaygıları ve tasarımları olan Sovyet Rusya için, "teminat meselesi" de büyük önem taşımaktaydı. Sovyet Rusya, Lehistan ve Romanya gibi Baltığın güney sahilindeki üç küçük hükümet için de, İngiltere ile Fransa'nın teminat vermelerini istemeye devam ediyordu. Rusya-İngiltere-Fransa arasında Baltık'a ilişkin karşılıklı teklifleri -Haziran ayı başında- değerlendiren M.F.Togay, Sovyet Komiserler Meclisi Reisi (Başvekili) ve Hariciye Komiseri olan V.M.Molotof'un yeni bir talebine dikkat çekmekteydi. Çünkü Molotof nutkunda, Almanya ile Rusya arasında bulunan Baltık hükümetleri yani Litvanya, Letonya ve Estonyayı da Sovyetler Birliği müdafaa eylemesi yüzünden bir harbe sürüklendiği zaman Lehistan ve Romanya'da olduğu gibi kendisine İngiltere ile Fransa'nın yardım edip etmeyeceklerini sorguluyordu.²⁵ Feyzi Togay Sovyet hükümetinin, İngiltere ve Fransa'nın "üç taraflı ve karşılıklı yardım" misakının imzası için yapmış oldukları son teklife, Molotof'un nutku ile ve bu nutuktan sonra ayrıca resmi bir nota ile de cevap verdiğini hatırlatıyordu. Sovyetler Birliği, Lehistan'la Romanya'ya verilen teminatın güney Baltık hükümetlerine "teşmil edilmemiş olmasına" özellikle işaret etmekteydi.²⁶

Temmuz ayına gelindiğinde Togay'ın da özetlediği üzere; üç taraflı Sovyet-İngiliz-Fransız müşterek itilafına ilişkin çabalar kapsamında, Molotof son teklifinde, Rusya'ya doğrudan doğruya hududu bulunan Baltık hükümetlerinden Letonya, Estonya ve Finlandiya'ya teminat verilmesinde ısrar ediyordu. Şöyle ki; bu küçük hükümetler saldırıya uğradıklarında, yardım konusunda, İngiltere ve Fransa'nın Baltık denizine donanma ve ordu göndermelerine – bu denize ve Alman donanmasının ve hava kuvvetlerinin hakim bulunmasından dolayı imkan olmadığından – *himaye ve işgal vazifesi* doğal olarak münhasıran Rusya'ya düşecekti. Bunun için İngiltere ile Fransa, kendilerinin doğrudan doğruya yardım etmelerine imkan olmayan Baltık hükümetlerine teminat vermeyi düşünürken tedirgin oluyorlardı. Anlaşılan oydu ki; İngiltere ve Fransa, Sovyet Rusya'yla pakt yoluyla açıkça bir taahhüt ilişkisine girdikleri takdirde, Baltık hükümetleri tarafından fena karşılanacaklarından ve zaten Almanya ile önceden karşılıklı ademi tecavüz antlaşması imzalamış olan üç Baltık devletinin "Berlin'le büsbütün bağlanacaklarından" endişe etmekteydiler.²⁷ Bu Sovyet-tarzı 'teminat', Sovyetlere, komşu Baltık ülkelerine yönelik bir müdahale imkanı da yaratabilirdi.

²⁵ Muharrem Feyzi Togay, "Siyasi İcmal: Üçler anlaşması", *Cumhuriyet*, 03.06.1939.

²⁶ Muharrem Feyzi Togay, "Siyasi İcmal: *Cenubi Baltık hükümetleri*", *Cumhuriyet*, 07.06.1939.

²⁷ Muharrem Feyzi Togay, "Siyasi İcmal: *Küçük hükümetler*", *Cumhuriyet*, 07.07.1939.

Üçlü itilaf kurma çabaları taraflar arasında sürerken, Letonya, Estonya ve Finlandiya ne İngiltere'nin ne de Sovyetlerin teminat vermelerini istememekte, şiddetle muhalefet etmekteydiler. Togay'ın da işaret ettiği üzere; bu hükümetler bu gibi teminatı, *tecavüz* sayacaklarını "salahiyettar devlet adamlarının ağzile" ilan etmişlerdi. Çünkü bu gibi teminat kabul etmekle Sovyetlerin nüfuz dairesine girmiş olacaklarını düşünüyorlardı. Sovyetler Birliği'nin, kendisini ya da Baltık hükümetlerini tehdide maruz saydığı zaman, bu memleketleri derhal işgal edeceğinden şüphe etmiyorlardı. Norveç matbuatı da teminat meselesi yüzünden Baltık devletlerinin istiklal ve mevcudiyetlerinin tehlikede olacağını yazmaktaydı. İngiltere, kendisinin geleneksel dostları olan kuzey devletlerini, İngiliz düşmanı yapmamak için çok ihtiyatlı davranmaktaydı.²⁸ Diğer taraftan Almanya, Baltık hükümetleriyle sıkı temasta bulunarak güvenlerini kazanmaya, öte yandan Sovyet Rusya'yla da anlaşmaya çalışıyordu.

Harbin Başlaması: Letonya ve Baltıklar (Eylül-Aralık 1939)

23 Ağustos 1939'da Molotof-Ribbentrop Paktı imzalandı. Almanya ile Sovyet Rusya arasında imzalanan ve "*akdi dünyayı hayrete düşüren*" bu ademi tecavüz paktı dünya siyasetinde derin bir yankı uyandırdı. Bu gelişme kısa bir zaman içinde, harbin patlak vermesine ve Baltıkların çıkar alanlarına bölünmesine de hız kazandırdı. Yunus Nadi'ye göre, küçük Baltık devletlerinden dolayı kılı kırk yaran Sovyetlerin, batı ve güney sınırları boyunca Üçüncü Reich'a kayıtsız şartsız alabildiğine hareket serbestliği vermiş olacağını kabul etmek, "*yalnız müşkül değil*", "*düpedüz muhal*" idi. İki rakip ideolojinin bu yaklaşması karşısında hayretini gizleyemeyen Y. Nadi "*Demek ki müstacel menfaatler veya zaruri vaziyetler önünde uğruna fedakarlık edilmeyecek hiçbir akide yoktur*" cümlesiyle hayal kırıklığını dile getiriyordu.²⁹

²⁸ Muharrem Feyzi Togay, "Siyasi İcmal: Şimal devletleri", *Cumhuriyet*, 20.07.1939.

²⁹ Yunus Nadi, "*Rus-Alman Paktından sonra*", *Cumhuriyet*, 25.08.1939. Vatan gazetesindeki başyazısında Ahmet Emin Yalman ise yıllar sonra duruma farklı bir yorum getirecekti. Yalman'a göre, Almanya'dan akseden beyanattan belli oluyordu ki, 'Nazilik', düşman olarak tanıdığı Bolşevikliğe hiçbir zaman el uzatmak istememişti. 1934'ten itibaren Moskova'nın uzattığı eli daima reddettikten sonra 1939'da sıkması, "*hadiselerin zarureti*"yle olmuştu. Sovyetlerin Lehistan, Baltık memleketlerini ve Besarabya'yı işgal etmesine aynı zaruret yüzünden ses çıkarılmamıştı. Ahmet Emin Yalman, "Alman-Rus harbi", *Vatan*, 23.06.1941. Ancak *görünürdeki Alman-Rus uzlaşması* kalıcı değildi. Nitekim Temmuz 1941'de Tan gazetesindeki başyazısında *Almanya'nın hayal ettiği yarınki Avrupa* kapsamında M. Zekeriya Sertel'in - Nazi

Çok geçmeden, yine Cumhuriyet gazetesinde, “Avrupa harbi Patlak verdi” başlıklı başyazısında (Ankara, 1 Eylül), Yunus Nadi, Almanya’nın Polonya’ya saldırmalarıyla 1 Eylül 1939’da harbin başladığını duyuruyordu.³⁰

Patlak veren bu umumi harbe, 2 Eylül tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetinden iç sayfalarına kadar yoğun bir atıf vardı. “Alman-Leh Orduları nasıl muharebe edecek?” başlıklı yazısında Abidin Daver, Alman ve Leh ordularının kuvvetlerini kıyaslıyor; Baltık denizine Alman donanması hakim olduğu için, Lehistan’ın “daracık ve tehlikeli Koridoru” muhafazaya çalışmasının anlamının ve öneminin olmadığını savunuyordu.³¹ Gazetenin “Siyasi İcmal” köşesindeki “Küçük devletlerin vaziyeti” başlıklı yazıda M. Feyzi Togay ise, önemli bir konunun altını çiziyordu. Almanya, batıdaki küçük devletlere “sıkı bitarafılığa riayet şartile” teminat verdiği halde daha kuzeydeki devletlere yani Danimarka, İsveç, Norveç ve Finlandiya’ya bu gibi teminat vermeye lüzum görmemişti. Togay’ın yorumuyla; çünkü Almanya, bu devletlerin Birinci Dünya Harbi’nde olduğu gibi mutlak surette bitaraf kalacaklarına şüphe etmemekteydi. Bu devletlerin kendileri de bir taarruza uğramayacaklarına emindiler.³² Bir başka deyişle, bitarafların durumu ve harbin nasıl gelişeceği en fazla merak edilen konular arasındaydı.

Bitaraflar endişeliydi. Daily Herald gazetesinden aktarıldığı üzere; Sovyet hükümetinin Estonya limanlarından bir Polonya denizaltısının 18 Eylül’de kaçması olayıyla ilgili olarak Estonya’ya yaptığı ihtar, Baltık devletlerini telaşa düşürmüştü. Bilindiği üzere, 1939 Sovyet-Alman paktı Litvanya’yı Alman nüfuzuna; Finlandiya, Estonya ve Letonya’yı da Sovyet nüfuzuna tabi tutmaktaydı. Sovyetlerin bu bahane ile işe Estonya’dan başlayacağından korkulmaktaydı.³³

Nazi Almanyası’nın taaruzuyla Varşova ve Vilno bombardıman edildiğinde, Baltık ülkelerinin tümü teyakkuz haline geçti. Letonya hükümeti, dahili tasarruf sebeplerini ileri sürerek Riga halkını muvakkaten mümkün olduğu kadar şehirler haricinde, köylerde ikamete davet etti.³⁴ Yine

Almanya’nın Maliye Nazırı Walther Funk’ın 25 Temmuz 1940 tarihli konuşmasına referans vererek – irdelediği üzere, I. Dünya Harbi sonrasında “yeni nizamın gayesi” bütün Avrupa iktisadi bünyesi ve harici siyaseti üzerindeki *Alman hakimiyeti* anlamına gelmekteydi. Tan, 21.07.1941.

³⁰ *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

³¹ Aynı yerde.

³² Aynı yerde.

³³ *Akşam*, 22.09.1939 (Londra, 21, a.a).

³⁴ “Letonya’da alınan tedbirler”, *Cumhuriyet*, 15.09.1939 (Riga, 14, a.a). Letonya’da tereyağı tevzii, yakında vesika usulüne tabi tutulacaktı. Letonya-Rusya ilişkisine gince;

Riga (a.a.)’dan 25 Eylül 1939 tarihli haberde ise, Estonya Hariciye Nazırı Karl Selter’in ansızın Moskova’ya gittiği ve yine birdenbire döndüğü ve Riga’dan geçtiği ve hiçbir açıklamada bulunmadığı bildiriliyordu. Letonya hükümet merkezindeki “ecnebi mehafil”, Selter’in bu ansızın dönüşünü “*bedbin bir surette*” mütalea etmekteydi.³⁵ Hem bireysel olarak Selter için hem de Estonya’ya dair zorlu bir süreç yaşanıyordu. Son derece gizlilik içinde gelişen Eston-Sovyet ilişkilerinin sebebi, Sovyetlerin Estonya’dan talep ettiği ciddi birtakım konuların olmasıydı. Bir başka ifadeyle, Rusya’nın Baltık denizine kendisi namına güvenli bir çıkış hattı oluşturma arzusuyla.

Eylül ayı sonlanırken, yeni Moskova görüşmelerinin odağında Baltıklar, özellikle de Estonya ve Letonya bulunmaktaydı. Nitekim, Moskova’da 28 Eylül 1939’da, Selter ile Molotof tarafından Estonya-Sovyet Rusya karşılıklı yardım paketi³⁶ imzalanmıştı. Letonya’yı da Sovyet Rusya’yla imzalayacağı benzer bir karşılıklı yardım anlaşması, 5 Ekim 1939 tarihinde bekliyordu.

Lehistan’ın istilasını ve paylaşımını hazırlayan 23 Ağustos 1939 tarihli Alman-Sovyet paktının imzalandığı Moskova’da, yeni görüşmeler yapılmış ve bunların başlıca konularından biri de ‘Baltık Denizi’ olmuştu. Togay, ihtimal *Danzig’in ve Gdinya’nın ve bütün Koridorun* Almanya ile birleşmesiyle bütün Baltık denizinin en büyük iki limanının Almanya’nın eline geçmesinin, Baltık denizi muvazenesinde Sovyetler tarafından tashihe muhtaç “yeni bir durum” telakki edilmiş olabileceği tahmininde bulunmaktaydı.³⁷

Sovyet Rusya, bir anlamda, hem doğrudan doğruya hem de Letonya üzerinden gelebilecek Alman taarruzlarına karşı Estonya’nın Sovyet himayesinde bulunmasının önemini gündeme getiriyordu. Çünkü Cumhuriyet gazetesinde (genelde, yazar Abidin Daver ile özdeşleşen) “*Hem Nalina Hem Mihina*” köşesindeki ifadeyle; Almanya’dan başka hiçbir büyük Avrupa devleti, Letonya üstünden Estonya’ya saldıramazdı. Yazıya göre; bu Alman tehdidi unsurunu bahane eden Sovyet Rusya, Estonya’nın adalarını ve limanlarını işgal ederek buralarda deniz ve hava üsleri kurmak suretiyle, kışın donmayan bir limanı olan yerlere doğru uzanmış ve ‘hakiki

Sovyet Rusya ile Letonya arasında Zelupe ve Schech mevkiilerini birbirine bağlamak suretiyle, yeni bir şimendifer hattı kurmuştu. *Akşam*, 28 Eylül 1939 (Riga, 27).

³⁵ *Cumhuriyet*, 26.09.1939. Selter’in Moskova ziyareti için ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 27/29 Eylül 1939; *Akşam*, 26 Eylül/27 Eylül 1939.

³⁶ Bkz. “*Sovyetler Estonya ile anlaşta: Bu anlaşma, Ruslar lehine mühim hükümleri ihtiva ediyor*”, *Cumhuriyet*, 30.09.1939 (Moskova, 29, a.a., ‘Tass’). Ayrıca bkz. *Akşam*, 30.09.1939.

³⁷ Muharrem Feyzi Togay, “Siyasi İcmal: Baltık muvazenesi”, *Cumhuriyet*, 30.09.1939.

bir Baltık devleti' olmuştur. Sovyet Rusya, Estonya ile anlaşmak suretiyle, "Çarlar devletinin Baltık kıyılarındaki eski mevkiini" de kısmen elde etmiş bulunuyordu.³⁸

Baltık denizinde Sovyetlerin artan hakimiyetine dair (Fransız) haber ajansı Havas'ın Kaunas'tan aldığı güvenilir haberlere göre; Sovyetler Birliği, Litvanya ve Letonya'ya karşı daha ağır davranacak ve Estonya'ya karşı gösterdiği *'isticali'* bu iki memleket hakkında göstermeyecekti.³⁹

Moskova'da Baltık devletleriyle görüşmeler gündeme damgasını vurmaktaydı. Letonya Hariciye Nazırı Moskova'ya gitmişti ve Litvanya Hariciye Nazırı da yoldaydı. 3 Ekim'de Moskova kaynaklı bir haberde, Letonya Hariciye Nazırı Munters ile Sovyet Hariciye Komiseri Molotof arasında ilk görüşmenin tamamlandığı ve bu görüşmede Josef Stalin, Vladimir P. Potemkin, Sovyetler Birliği'nin Letonya Elçisi Ivan S. Zotov ve Letonya'nın Moskova Elçisi Fricis Kocins'in de bulunduğu ve görüşmenin yaklaşık iki saat sürdüğü bildiriliyordu.⁴⁰ Bir gün sonra, yani 4 Ekim'de yine Moskova kaynaklı bir diğer habere göre; Munters Kremlin'e giderek Molotof'la ikinci defa görüşmüş ve Litvanya Hariciye Nazırı Juozas Urbis de Moskova'ya gitmiş ve Molotov'la görüşmüştü.⁴¹ Diğer taraftan Riga'dan ulaşan haber ise, Yüksek Letonya Meclisi Reisi Ozolin'in, Letonya ile Sovyetler Birliği arasında yapılacak görüşmelere katılmak üzere uçak ile Moskova'ya hareket ettiğini duyurmaktaydı.⁴² Letonya teyakkuza geçmişti. Sovyet-Leton karşılıklı yardım paktı (5 Ekim 1939) imzalanmak üzereydi.

Baltıklarda Sovyet ve Alman nüfuz alanları belirginleşmekteydi. Baltık artık, General Niessel'in de vurguladığı üzere, "bir Rus-Alman meselesi"⁴³ haline dönüşmüştü. 11 Ekim 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesinin neredeyse her sayfasında Baltıklar konu edinilmekteydi.

Sovyetler Birliği'nin tekrar Baltık'larda bir deniz gücü haline gelmesi bakımından; Togay'ın yorumuyla, Estonya ile Letonya'nın - şimdilik-zahiren hakimiyet ve hükümlerlik hukukunu muhafaza etmekle beraber Sovyetlerin nüfuz mntıkası dahiline girdikleri şüphesiz idi.⁴⁴

³⁸ "Hem Nalina Hem Mihına: Baltık kıyılarında", *Cumhuriyet*, 02.10.1939.

³⁹ *Cumhuriyet*, 04.10.1939 (Kaunas, 3).

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 04.10.1939 (Moskova, 3, a.a). Ayrıca bkz. Akşam, 03/04.10.1939.

⁴¹ *Cumhuriyet* ve *Akşam*, 05.10.1939 (Moskova, 4, a.a).

⁴² *Cumhuriyet*, 05.10.1939 (Riga, 4, a.a).

⁴³ General Niessel, "Büyük davalar: Bir Rus-Alman meselesi, Baltık", *Cumhuriyet*, 09.10.1939.

⁴⁴ Muharrem Feyzi Togay, "Siyasi İcmal: Baltıkta nüfuz mntıkları", *Cumhuriyet*, 11.10.1939.

Alman nüfuzu açısından bakıldığında ise, Peyami Safa'nın da belirttiği üzere, “*Bugünkü harbin Hitler teklifine göre sulha dönmesi ne Almanyayı, ne de dünyayı kurtarabilir. Çünkü dava, tekbaşına siyasi değil, bütün genişliğile sosyal ve ekonomik*” idi.⁴⁵

Letonya açısından, Sovyet-Leton karşılıklı yardım paktının uygulanmasında beliren sosyal zorluklar da gittikçe ağırlaşıyordu. Baltık memleketlerindeki *Alman ekalliyetleri*, Letonya’da 62,000, Estonya’da 14,000 ve Litvanya’da 15,000 kişiydi. Letonya’daki *Alman tebaası* ise 3,500 kişi ve Estonya’daki *Alman tebaası* da 1000 kadardı.⁴⁶

11 Ekim Riga (a.a.) kaynaklı haberlere göre, Letonya’da bulunan 65,000 kadar Almanı almak üzere Riga, Libau ve diğer limanlara 14 Alman vapuru gelmişti. Bu süreçte, Sovyetler Birliği ise Letonya hududunda bulunan kuvvetlerinden bir kısmını ve “*bilhassa motörlü kıt'alarla topçu ve hava kuvvetlerini*” geri çekmekteydi.⁴⁷ Sovyet filosu kumandanı Letonya’da temaslarda bulunuyordu. 14 Ekim Riga kaynaklı habere göre, Sovyet filosunun ikinci komiseri İsakov’un riyasetinde bir heyet Tallin’den Riga’ya gelmiş ve Letonya yüksek kumanda heyeti namına General Harmanis tarafından karşılanmıştı.⁴⁸ Öte yandan, 20 Ekim Riga (a.a.) kaynaklı haberde, Ticaret Odası reisi Berzans’ın başkanlığındaki Letonya ticaret heyetinin, Moskova’dan döndüğü bilgisi verilmekteydi. Berzans, Sovyet-Letonya anlaşmasının iki devlet arasındaki ticari mübadeleleri dört misline çıkaracağını iddia etmekteydi.⁴⁹

Letonya’da ve Baltıklarda siyaset, kabine buhranları, iktisadi ve askeri faaliyetler olabildiğince yoğun bir hale gelirken, Baltık’taki Almanların durumu da Türk basınında sıklıkla işlenmekteydi.

Özellikle Sovyet kıtaları Estonya’ya yönelmiş haldeyken, Estonya, Letonya ve Litvanya’daki Alman tebaası bu memleketleri terketmek için acele ediyorlardı. Bunların bir kısmı ticarethanelerini ve çiftliklerini satmışlardı. Bir kısmı da bunların tasfiyesini bu hükümetlere bırakmışlardı.⁵⁰

⁴⁵ Peyami Safa, “Hadiseler arasında: *Dünyanın muhtaç olduğu nizam*”, *Cumhuriyet*, 11.10.1939.

⁴⁶ *Akşam*, 14.10.1939 (Riga, 13, a.a.).

⁴⁷ “*Letonya haberleri*” başlıklı haber, *Cumhuriyet*, 12.10.1939. Ayrıca bkz. *Akşam*, 12.10.1939.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 15.10.1939 (Riga, 14, a.a.).

⁴⁹ “*Letonya heyeti Moskovadan döndü*” başlıklı haber, *Cumhuriyet*, 21.10.1939.

⁵⁰ *Akşam*, 10.10.1939 (Londra, 9). Almanya ile Letonya ve Estonya arasındaki ahali mübadelesi için bkz. *Akşam*, 10.10.1939 (Berlin, 9, a.a.).

9 Ekim 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesinin birinci sayfasından başlayarak “Rusya ve Baltık devletleri” başlığı altında birçok ülkenin haber kaynağından bilgiler aktarılmaktaydı. Cumhuriyet’in “Letonya haberleri” kısmındaki 8 Ekim Riga (a.a.) kaynaklı bilgiye göre, “Gazeteler büyük başlıklarla Alman ekalliyetinin derhal Letonyayı terk ederek Almanya’ya gideceğini yazmakta”ydı.⁵¹

Baltık memleketlerindeki Almanların hicreti kapsamında; 11 Ekim günlü Cumhuriyet gazetesinin *Baltık memleketlerinde vaziyet* hakkındaki haberinde, Stokholm ve Londra kaynaklı birçok bilgi, kuzey memleketlerindeki ve Baltıklar’daki derin endişeye ve karmaşaya işaret etmekteydi. Örneğin, Stokholm’dan bildirildiğine göre Estonya kabinesinin istifa ettiği ve Yeuri Ulutz/Jüri Uluots’un başkanlığında yeni bir kabine kurulduğu bilgisi, Londra (10 Ekim, ‘hususî’) kaynaklı olarak aktarılıyordu.⁵²

11 Ekim 1939 tarihli Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri şu bilgiyi vermekteydi: “*Berlinske Titende*” gazetesinin bildirdiğine göre Letonya’da mukim altı bin Alman en geç 1 Kasım’a kadar bu memleketi terk edeceklerdi. Bunları nakletmek için altı Alman vapuru Riga’ya gelmişti.⁵³ Nihayetinde, 30 Ekim Riga (a.a.) kaynaklı haberde, Letonyalı Almanların Almanya’ya iadesine ilişkin antlaşmanın, Letonya Adliye Nazırı ile Letonya’daki Alman elçisi tarafından imzalandığı bildiriliyordu.⁵⁴

1939 yılı Kasım ayında da, halen Letonyalı Almanların sevkine hızla devam edilmekteydi. 17 Kasım günlü Cumhuriyet’teki “*Baltıktaki Almanların hicreti*” başlıklı habere (Riga, 16 Kasım, a.a.) bakıldığında; Letonya Dahiliye Nezaretinin istihbaratına göre, Riga’da oturmakta olan ve son kararname gereğince ecnebi memleketlere veya Letonya’nın diğer mıntıklarına muhaceret etmeleri lazım gelen ecnebilerin sayısı 11,000 kişiye ulaşmaktaydı. Diğer taraftan memleketlerine iade edilmekte olan 3,200 Almanı taşıyan üç vapur, Gotenhafen’e hareket etmişti.⁵⁵

⁵¹ *Cumhuriyet*, 09.10.1939.

⁵² *Cumhuriyet*, 11.10.1939.

⁵³ “*Baltık memleketlerinde Alman ekalliyetleri*” başlıklı haber, *Cumhuriyet*, 11.10.1939 (Kopenhag, 10, a.a.). “*Letonyadaki Almanların nakli*” başlıklı haber, *Akşam*, 11.10.1939 (Kopenhag, 10, a.a.).

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 31.10.1939. Ayrıca Letonya’daki Almanların hicretine ilişkin olarak Riga’da imzalanan Letonya-Almanya antlaşması için bkz. *Akşam*, 01.11.1939 (Riga, 31, a.a.).

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 17.11.1939. Ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 18.11.1939. Letonya’dan 3000 Alman hareket etti. *Akşam*, 24.11.1939 (Riga, 23, a.a.).

1939 yılı sonunda, Ruslar Finlere karşı büyük zayıt verip geri çekilirken, Alman donanması Kuzey denizi ve Baltık denizine açılıyordu.⁵⁶ Almanya'nın, hem bitaraflar üzerinde, hem de sevkülceş noktaları içeren Kuzey Denizi'nin açık sularında ve bu denizi Baltık Denizi'ne bağlayan boğazların bulunduğu bölgelerde, hissedilir bir baskı yaratmak niyetinde olduğu açıkltı.

1940 Yılında Letonya

1940 yılında, Letonya sıfırın altında 40 dereceye düşmüş olan “fevkalade soğuklar dolayısıyla” Ocak ayında zor günler geçiriyordu. Letonya'nın bütün okulları kapatılmıştı.⁵⁷ Yine Ocak ayında Riga'dan ulaşan muhtelif haberlere göre; Riga'da toplanan Baltık basın birliğı konferansı, üç Baltık devleti adına, Fransızca, İngilizce ve Almanca olarak bir mecmua çıkarmaya karar vermişti. Bu mecmua yakında neşredilecekti. Diğer taraftan Letonya'da, Alman ekalliyetinin Letonya'yı terketmesi üzerine, bir zamanlar Almanların Letonları “*almağa icbar ettikleri Alman aile isimlerinin*” Letonca isimlerle değıştirilmesini isteyen bir hareket uyanmıştı.⁵⁸ Askeri kapsamda haberler de gelmekteydi. Örneğın, Estonya ordusu erkanı harbiye reisi, iadei ziyaret için Ocak ayında Riga'ya gelmişti.⁵⁹ Şubat 1940'ta Letonya'nın silahlı kuvvetler komutanı General Krisjanis Berkis ise, Tallin'den dönmüş ve Riga'ya gelmişti.⁶⁰

15 Nisan günlü Cumhuriyet'in birinci sayfasındaki ilk manşet, büyük puntolarla “*Baltık Denizi de Ablukada*” başliğıyla, bölgede daha da yükselen askeri-siyasi tansiyona işaret ediyordu.⁶¹ 19 Nisan'da Togay, hem Norveç'e ilişkin olarak İngiltere ve Almanya'nın yarışına hem de özellikle siyasi açıdan en önemli nokta olarak değıerlendirdiğı İsveç demir madenlerine dikkat çekiyordu.⁶² 30 Nisan'daki başyazısında Yunus Nadi ise; Nisan başlarında Almanlar tarafından Danimarka'nın ve Norveç'in istilası, “*harbin sıklet*

⁵⁶ *Akşam*, 23.12.1939.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 11.01.1940 (Riga, 10, a.a).

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 31.01.1940 (Riga, 30).

⁵⁹ *Cumhuriyet*, 26.01.1940 (Riga, 25).

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 16.02.1940 (Riga, 15).

⁶¹ *Cumhuriyet*, 15.04.1940.

⁶² Muharrem Feyzi Togay, “Siyasi İcmal: İsveç demirleri”, *Cumhuriyet*, 19.04.1940. Kuzey Norveç'e çıkarılan İngiliz kıtaatı, güneye ve Almanların işgali altında batı Norveç'teki fiyorlara ilerliyorlardı. Almanlara gelince, sahil mıntıklarında ve Oslo'da ilerliyorlardı; ancak vaziyetleri çok müşküldü. “*Norveçte son vaziyet*” başlıklı haber, *Akşam*, 20.04.1940 (Paris, 20).

merkezini şimale attı” yorumunda bulunuyordu. Bitaraflığını koruyan İsveç’in, en azından mevcut durumda Almanya tarafından bir saldırıya uğramayacağını düşünüyordu. Öte yandan, Sovyetler Birliği’nin Estonya ve Letonya’daki üslerini takviye ettiği ve Finlandiya körfezine torpil döktüğü haberlerine de dikkat çekiyordu.⁶³ Bern’de “Bund” gazetesi muhabirinin Finlandiya’da topladığı malumata göre, bu süreçte Helsinki hükümeti de, kuzey memleketleri arasında ‘münferid’ kalmayı tercih ederken üç Baltık devletine ise daha sıkı bir surette yaklaşmaya ve onlarla ekonomik ve politik bir blok oluşturmaya yöneliyordu.⁶⁴ Kısacası, Danimarka ve Norveç Alman işgaline uğramıştı. İsveç ve Finlandiya tarafsız ve müstakil olarak kalmakla beraber, bölgedeki Alman-Sovyet rekabetinin etkisi altındaydılar.

Nisan 1940’ta Leton komuta kademesi yoğun bir değişim ve çalışma temposu içindeydi. Letonya Harbiye Nazırı General Janis Balodis istifa etmiş ve yerine ordu başkumandanı General Berkis tayin edilmişti.⁶⁵ Yeni göreve başlayan Berkis, sonraki bir ay içinde birçok faaliyete hız verdi. Mayıs ayında Letonya, 1906’dan 1916’ya kadar on sınıf askeri-talim görmek üzere-silah altına çağırıyordu.⁶⁶

Mayıs ayı başında Letonya Harbiye Nazırı General Berkis, Moskova’ya giderek, hem Sovyet Müdafaa Halk Komiseri Semyon Timoçenko hem de Molotof ile görüşmüştü. Molotof’un kabulü sırasında Letonya elçisi Kocins de hazır bulunmuştu.⁶⁷

Haziran ayında, Litvanya Cumhurbaşkanı Antanas Smetona’nın ailesiyle birlikte firar etmesi ve bu nedenle “müstafi” addedilmesi nedeniyle, Litvanya bir belirsizliğe sürüklendi.⁶⁸ Diğer taraftan, Litvanya’dan sonra Estonya ve Letonya’ya da verilen Rus notalarının gerginliği Moskova, Londra, Stokholm kaynaklı birçok haberle Türk basınına da yansiyordu. Bu haberlere göre; Sovyetler Birliği, Estonya ve Letonya’daki Sovyet garnizonlarının takviye edilmesi ve Sovyetler Birliği ile aktedilen karşılıklı yardım paktını etkin bir şekilde tatbik muktendir “hükümet kurulması” için Estonya ve Letonya’dan taleplerde bulunmuştu. Estonya ve Letonya hükümetleri bu talepleri kabul etmişlerdi.⁶⁹ Baltık hükümetleri ve devlet

⁶³ Yunus Nadi, “İsveç bitaraflığı ve Baltık vaziyeti”, *Cumhuriyet*, 30.04.1940.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 22.05.1940.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 08.04.1940 (Riga, 7).

⁶⁶ *Akşam*, 11.05.1940 (Riga, 10, a.a)

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 04.06.1940 (Moskova, 3, a.a, ‘Tass’).

⁶⁸ *Akşam*, 17.06.1940 (Kaunas, 16, a.a, ‘D.N.B’): Anayasa gereğince, Smetona’nın yerine Antanas Merkis vekalet edecekti.

⁶⁹ *Akşam*, 18.06.1940.

ricali çok zor durumdaydı. Letonya ve Estonya'da yeni birer hükümet kuruluyordu.

20 Haziran'da kurulan yeni Letonya kabinesinde yer alanlar arasında; Başvekil ve Hariciye Nazırı: Profesör Quigust/Augusts Kirchensteins, Harbiye: General Roberts Dambitis, Dahiliye: muharrir Vilis Lacis bulunmaktaydı. General Roberts Klavins ordu başkumandanlığına tayin edilmişti.⁷⁰

1940 yazına gelindiğinde görünen oydu ki, Baltık memleketleri üzerindeki Sovyet etkisi, sadece yoğun askeri ziyaretlere yansımakla kalmayacak, Baltık memleketlerinde üsler kurmaya odaklanan Sovyet askeri varlığındaki artış olarak da kendini gösterecekti.

Sovyet varlığı arttıkça, Baltık devletlerinin birbiriyle olan ittifakı da şekil değiştirmeye mecbur kalıyordu. Nitekim Estonya ve Letonya Hükümetleri, Litvanya ile yaptıkları askeri ittifakı 1 Temmuz 1940'tan itibaren iptal eden bir anlaşmaya imza atıyorlardı. Almanya'nın resmi haber ajansı D.N.B'nin bildirdiğine göre, Hükümetin teklifi üzerine Estonya Cumhurbaşkanı, Estonya, Litvanya ve Letonya arasındaki işbirliği muahedesinin iptalinin zaruri olduğunu kabul etmişti. Hariciye Nazırına, diğer iki hükümet nezdinde yapılması gereken girişimleri yapmak için yetki verilmişti.⁷¹

Nihayetinde Sovyet tarzı, Baltık devlet örgütlenmesinin ilkesel tabanına da yeni bir şekil veriyordu. Letonya, Estonya ve Litvanya, Sovyet Rusya tarzında, yeni bir anayasa hazırlayacaklardı.⁷²

21 Temmuz 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesinin başlığı “3 küçük Baltık Devleti, Tekrar tarihe karışıyor” şeklindeydi. 20 Temmuz Moskova kaynaklı haberler, üç Baltık devletinin Sovyetler Birliği'ne iltihak edeceğini duyuruyordu.⁷³

Buna paralel olarak 22 Temmuz'da Türk basınında; 21 Temmuz'da “Baltık parlamentoları, Sovyetler Birliğine iltihak kararını tasdik ettiler” haberi yer alıyordu. Yine, 21 Temmuz Riga (a.a.) kaynaklı bir habere göre, yeni seçilen Letonya parlamentosu Letonya'nın Sovyetler Birliği'ne iltihakına karar vermişti. 21 Temmuz akşamı Riga'da Sovyetler Birliği lehinde büyük sempati tezahürleri yapılmıştı.⁷⁴ Aslında 21 Temmuz 1940 tarihli bu iltihak, bir anlamda ‘*ilhakın iltihak şeklindeki*’ bir yansımasıydı.

⁷⁰ Akşam, 21.06.1940 (Riga, 20, a.a).

⁷¹ Cumhuriyet ve Akşam, 02.07.1940 (Reval, 1, a.a).

⁷² Akşam, 17.07.1940 (Londra, 17).

⁷³ Cumhuriyet, 21.07.1940.

⁷⁴ Bkz. Cumhuriyet ve Akşam, 22.07.1940.

23 Temmuz'da Riga'dan ulaşan haber gösteriyordu ki halka ilişkin uygulamalar da Sovyet modeline uygun olarak düzenleniyordu. Parlamento, Letonya'da bütün araziyi milletin malı olarak kabul etmişti. Köylülerin üzerinde çalıştıkları arazi miktarı, otuz hektarı geçmeyecekti. Otuz hektarı geçen arazi, devlete geçecek ve devlet bu araziyi arazisi olmayanlara veya az arazisi olanlara dağıtacaktı. Parlamento, aynı zamanda, bütün büyük ticaret ve endüstri müesseseleri ile bankaları da millileştirmeyi kararlaştırmıştı.⁷⁵

Parlamentoları tarafından verilen kararlarla Sovyetler Birliği camiasına katılan Baltık ülkelerine ilişkin olarak M. Feyzi Togay, Sovyet devletinin “*Estonya, Letonya ve Litvanyanın iltihakile yeniden 173,032 kilometre murabbaı arazi ve 6,116,000 nüfus kazanmış*” olduğuna dikkat çekiyordu.⁷⁶

Sonuç olarak, 1940 yılı ortalarında, Baltık devletlerinde yeni Meclisler toplanmış ve iltihaka yönelik nihai kararlar bu şekilde verilmişti. İltihaka ilişkin süreç, büyük bir hızla ilerlemiş; ya da hem Nazi tehlikesi sebebiyle hem de Sovyet nüfuzu sebebiyle hızlandırılmıştı. Ancak gerçek olan şuydu ki, istiklalleri konusunda zorluklar yaşayan üç Baltık devleti, köklü bir tarihsel maziye, zengin bir dil ve kültür birikimine sahiptiler. Letonya, Estonya ve Litvanya, dünya güç rekabetinin etkisiyle tarihin belli dönemlerinde büyük zorluklar içinde yaşamak zorunda kalsalar bile, milli istiklallerine düşkünlükleri, kahramanlıkları ve saygınlıkları ile medeniyet ve insanlık tarihindeki yerlerini daima koruyacaklardı.

Türk-Letton İlişkileri

Bu dönem Türk Leton ilişkilerine bakıldığında, daha çok ekonomik alanda ve iki ülke ilişkilerini daha da güçlendirmek amacıyla diplomatik alt yapıyı geliştirmeye yönelik olduğu söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Letonya Cumhuriyeti arasındaki ticari ilişkiler, 1938 yılına kadar, 19 Aralık 1929 tarihinde imzalanan Modus Vivendi doğrultusunda gerçekleştirilmişti. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle, 1931 yılında iki ülke arasındaki ticareti düzenleyen kontenjan sisteminin uygulamasındaki genişlemeler, Letonya ile olan ticarete aksamaları da beraberinde getirdi. İki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirme arzusunun ve yeni ihtiyaçlara daha uygun anlaşmaların yapılması

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 24.07.1940 (Riga, 23, a.a); *Akşam*, 23.07.1940 (Riga, 23, a.a). Baltık memleketlerinden dönen bir İngiliz memurun söylediklerine göre, Baltık memleketlerinde teşkilat ve arazi hızla Sovyetleşiyordu. *Cumhuriyet* ve *Akşam*, 01.08.1940 (Stokholm, 31 Temmuz, a.a).

⁷⁶ Muharrem Feyzi Togay, “Siyasi İcmal: Baltık hükümetleri”, *Cumhuriyet*, 23.07.1940.

gerekliliğinin kendini hissettirmesi üzerine başlayan görüşmeler sonucunda bir Letonya delegasyonu 1937 yılının sonuna doğru Ankara'ya gönderildi⁷⁷.

Söz konusu yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacmine bakıldığında, düşüşün iki ülke açısından da geçerli olduğunu ve müdahale edilmediği takdirde devam edeceğinin anlaşıldığı görülmektedir. 1936 yılında Türkiye'nin ithalatı 57.000, ihracatı ise 114.000 Lira değerindeydi. 1937 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin ithalatının 52.000, ihracatının da 79.000 Liraya düştüğü görülmektedir.⁷⁸ 1938'de ise Letonya ile Türkiye'nin toplam ticaret hacmi 130.000 Lira⁷⁹ olduğu ve düşüşün sürdüğü anlaşılmaktaydı.

Son yıllarda iki ülke arasındaki düşüş yaşayan ticari ilişkileri daha iyi hale getirmek amacıyla taraf ülkelerin yetkili temsilcileri arasında gerçekleştirilen görüşmelerin neticesinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Letonya Cumhuriyeti Hükümeti arasında Ankara'da kararlaştırılarak, 12 Ocak 1938 tarihinde Riga'da, tarafların yetkili kıldığı Türkiye'nin Letonya orta elçisi Nuri Batu ve Letonya Maliye Bakanı Ludvigs Ekis tarafından, Türkiye-Letonya Ticaret Sözleşmesi imzalanmış ve 3353 sayılı kanunla 08.04.1938 tarihinde tasdik edilmiş ve 14.04.1938 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 17 maddeden oluşan Türkiye-Letonya Ticaret Sözleşmesi bir yıllık olup, taraflardan biri süre bitiminden üç ay önce feshini talep etmediği sürece kendiliğinden bir yıllığına uzamış kabul edilecekti.

Taraflar arasında imzalanan sözleşmenin, öne çıkan hükümleri arasında yer alan ve iki ülke vatandaşlarına tanınan haklar ayrıca önem taşımaktaydı. Zira iki ülkenin birbirini tanıması, vatandaşlarına, karşılıklı ikamet, seyahat, vergi ve harç kolaylıkları gibi alanlarda ayrıcalıklar tanıyor olması ve dahası iki ülke vatandaşlarının "*en ziyade müsaadeye mazhar millet*" olarak kabul edilmesi, ilişkilerin arzu edilen noktaya getirilebilmesi açısından büyük önem taşımaktaydı⁸⁰. Aslında sözleşme, asıl imzalanacak olan Ticaret ve Kliring Anlaşmaları kadar belki de daha büyük öneme sahipti. Hem iki ülke arasındaki ticari faaliyetler için iyi niyet kabulleri kararlaştırmış olmakta hem de iki ülke vatandaşlarına önemli diplomatik kolaylıklar sağlamaktaydı.

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, V. Devre, İ. 43, 01.04.1938 (S. Sayısı 124), s. 1.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 25.02.1938.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 02.07.1939.

⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/82-13-20; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, V. Devre, İ. 43, 01.04.1938 (S. Sayısı 124), s. 1; *Resmi Gazete*, Sayı 3882, 14.04.1938, s. 9638-9639.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Letonya Hükümeti arasında aynı tarihte, 12 Ocak 1938’de, Türkiye Letonya Arasında Ticaret Antlaşması ve Türkiye Letonya Arasında Kliring Antlaşması, taraflarca yetkilendirilen Nuri Batu ve Ludvigs Ekis tarafından imzalanmıştı. Ticaret ve Kliring Antlaşmaları, 3357 sayılı kanunla 11.04.1938 tarihinde tasdik edilmiş ve 19.04.1938 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmişti. Ticaret Antlaşması 6 maddeden oluşmakta ve A ve B Kontenjan Listeleri’ni içermektedir. Kliring Antlaşması ise 12 maddeydi. Ticaret sonucu ortaya çıkan para trafiğini düzenlemeye yönelik hükümler ön plandaydı⁸¹.

Cumhuriyet gazetesi de, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Letonya Hükümeti arasında imzalanan sözleşmenin önemine dikkat çekmekte ve “iki taraftan her birinin tebaaları, diğerinin ülkelerinde mer’i kavanin ve nizamlar mahfuz kalmak şartıyla serbestçe yerleşmek, oturmak gitmek gelmek ve seyrüsefer etmek hakkını haizdir”⁸² demektedir.

Ticaret anlaşmasından daha iyi sonuçlar alabilmek ve iki ülke ticaretini geliştirmek arzusuyla yetkililerin girişimleri neticesinde İstanbul’da bir Letonya ticaret sergisi açılacaktı.

Letonya Sergisi (10-11 Mayıs 1939), Letonya Hükümeti, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla İstanbul’da “seyyar bir sergi” açmaya karar vermişti. Letonya ihracat mallarının yer alacağı söz konusu serginin hazırlık çalışmasının tamamlanmasıyla birlikte, 10 Mayıs 1939, Çarşamba sabahı saat 10’da Tophane’deki Denizbank yolcu salonunda açılması planlanmıştır⁸³. Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte Letonya ihracat malları seyyar sergisi Denizbank yolcu salonunda planlandığı şekliyle açılmıştı. Açılışa, Vali adına Yardımcısı Hüdayi Karataban, Merkez Komutanı Yardımcısı, Türkofis Müdürü adına Necmeddin Meto, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mithat Nemli ile şehrin tanınmış simaları ve basın ileri gelenleri katılmıştı.

Sergi, Letonya General-konsolosu A.Kacens tarafından yapılan konuşmayla açıldı. A. Kacens konuşmasında Letonya sergisinin kuruluşunda gösterilen yakın ilgi ve kolaylıktan dolayı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne teşekkür etti ve iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinde,

⁸¹ BCA, 30-18-1-2/82-13-10; BCA, 30-18-1-2/82-13-11; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 24, V. Devre, İ. 44, 04.04.1938 (S. Sayısı 126), s. 1-9; Resmi Gazete, Sayı 3886, 19.04.1938, s. 9702-9704.

⁸² Cumhuriyet, 02.03.1938.

⁸³ Cumhuriyet, 03/08/10.05.1939. Ayrıca bkz. Akşam, 03.05.1939.

serginin çok faydalı sonuçlar verebileceğini ifade ederek, sergi açılışına katılma nezaketi gösteren Hüdai Karataban'a teşekkür etti. Hüdai Karataban ise yaptığı mukabil kısa konuşmasında serginin başarılı olması dileklerinde bulundu. Letonya kolonisi adına Leton milli kıyafetlerinde bir küçük kız, Hüdai Karataban'a bir buket takdim etti.

Letonya sergisi küçük olmakla birlikte, Letonya'nın zenginlikleri ve sanayi ürünleri açılan stantlarda sergilenmişti. Sergide, kâğıt, deri, ağaç, kimya, seramik, tutkal, şeker ve konserve ürünlerine stantlar ayrılmış olmakla birlikte, özellikle kauçuk sanayine ayrılan köşe katılımcılar tarafından üzerinde dikkatle incelemeye değer bulunmuştu. Davetlilerinin sergiye gezmesini müteakip öğleden sonra sergi halka açılmış ve iki gün devam etmişti.⁸⁴ Letonya sergisi, ülkenin sahip olduğu tarım ürünleri zenginliği hakkında bir fikir vermesi ve Letonya'nın sanayi olarak bulunduğu noktayı göstermesi açısından önemliydi.

Serginin olumlu yansımaları olacağına dair Türk basınında da iyimser yazılar yayınlandığı gözlemlenmekteydi. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde F.G. imzalı köşe yazısında sergiye dair teşvik edici değerlendirmeler dikkat çekiciydi.

“... İstanbul'da açılan Letonya seyyar meşheri de ihracat ve ithalat tacirlerimize bu yolda müsbet bir kanaat vermiştir, zannederiz. Orada Baltık memleketlerimizden alabileceğimiz birçok maddeler bulunduğunu gördük. Bu arada o memleketlere neler satılabileceğimizi de anlamak güç değildi.

Anlaşmaların ancak iki memleket tacirlerinin gayretile yaşayacağını ve faydalı olabileceğini unutmamak lazımdır⁸⁵.

Serginin iki ülke ticaretinin gelişmesinde sonraki süreçte etkili olduğu söylenebilirdi. Zira Türk tarafı Letonya'dan ithal ettiği ürün kalemlerinde değişikliğe gidecek ihtiyaçlar doğrultusunda yeni kalemleri ihracat listesine ekleyecekti.

Hükümleri gereği aksi talep edilmediği sürece, kendiliğinden bir yıllığına uzamış kabul edilecek olan 1938 tarihli Ticaret Antlaşması iki ülke arasındaki ticaretin temelini oluşturmuş, sonraki yıllarda da bazı değişiklikler yapılarak devam ettirilmişti. Bu doğrultuda hem 1939'da hem de 1940 tarihinde bazı değişiklikler yapılacaktı.

⁸⁴ Cumhuriyet, 11/12.05.1939; Ulus, 11.05.1939.

⁸⁵ Cumhuriyet, 02.07.1939.

1938 tarihli Türkiye-Letonya Ticaret Anlaşması'na bağlı kontenjan listelerinde bazı değişiklikler yapılması amacıyla nota teatisi için Bakanlar Kurulu'nca Nuri Batu'ya yetki verilmişti. Buna göre ilk anlaşmada, A ve B kontenjan Listeleri'nde hem miktar hem de ihrac kalemlerinde değişiklikler yapmak üzere Nuri Batu gerekli girişimlerde bulunmuş⁸⁶, değişime yönelik teati olunan notaların ve eklerinin tasdiki gerçekleştirilerek⁸⁷, Bakanlar Kurulu tarafından 31.07.1939 tarihinde kabul edilmiş ve 29.08.1939 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmişti.⁸⁸ Bu arada birkaç ay sonra çıkarılan yeni ihracat kararnamesine göre de, ihracat izni verilen ülkeler arasına Letonya da eklenecekti.⁸⁹

1940 yılına gelindiğinde, 1939 tarihinde değiştirilen Türkiye-Letonya Ticaret Anlaşması'na bağlı A ve B kontenjan listelerinin bir kez daha değiştirilmesine yönelik tarafların görüşmeleri neticesinde Bakanlar Kurulu tarafından yetkilendirilen Nuri Batu⁹⁰ ve Letonya Dışişleri Bakanı V. Munters imzasıyla Listelerde yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve ilgili değişiklik 30.05.1940 tarihinde kabul edilerek 05.06.1940 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmişti.⁹¹

İki ülke arasındaki Ticaret ve Kliring Antlaşmaları değerlendirildiğinde, Türkiye'nin, Letonya'dan daha çok kauçuk, boya, selüloz ve ürünleri, soğutucular vb. gibi sanayi ürünleri ithal ettiği, zeytin, üzüm, incir, pamuk vb. gibi geleneksel tarım ürünlerini ise ihrac ettiği anlaşılmaktaydı.

⁸⁶ BCA, 30-18-1-2/86-17-10.

⁸⁷ BCA, 30-18-1-2/88-76-3; BCA, 30-18-1-2/88-75-5.

⁸⁸ Resmi Gazete, Sayı 1297, 29.08.1939, s. 12519.

⁸⁹ Cumhuriyet, 21.11.1939.

⁹⁰ BCA, 30-18-1-2/89-124-16.

⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 11, VI. Devre, İ. 53, 20.05.1940 (S. Sayısı 132), s. 1-5; Resmi Gazete, Sayı 4527, 05.06.1940, s. 13994.

Tablo 1

Yıllara Göre A Kontenjan Listeleri/Türkiye'nin Satın Almayı Öngördüğü Ürünler

1938 A Kontenjan Listesi ⁹²	1939 A Kontenjan Listesi ⁹³	1940 A Kontenjan Listesi ⁹⁴
Hayvani tutkal	Hayvani tutkal her nevi	Hayvani tutkal her nevi
Galâlit	Galâlit ve mümasilleri	Galâlit ve mümasilleri
Ağaç kibrit çöpü	Ağaç kibrit çöpü	Ağaç kibrit çöpü
Selüloz	Selüloz	Selüloz
Sargı kâğıdı	Sargı kâğıdı (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)	Sargı kâğıdı (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)
Matbaa kâğıdı, kesilmiş yazı kâğıdı	Matbaa kâğıdı, kesilmiş yazı kâğıdı (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)	Matbaa kâğıdı, kesilmiş yazı kâğıdı (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)
Duvar kâğıdı	Duvar kâğıdı	Duvar kâğıdı
Mukavva	Mukavva (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)	Mukavva (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)
Keten iplik	Keten iplik	Keten iplik
Her çeşit ayakkabı (2.500 çift)	<i>Kauçuk ayakkabılar</i> (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)	<i>Kauçuk ayakkabılar</i> (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)
Radyo makinaları	Radyo makinaları	Radyo makinaları
Soğuk hava sistemli makine ve dolaplar	Soğuk hava sistemli makine ve dolaplar	Soğuk hava sistemli makine ve dolaplar
Soğuk hava sistemli demiryolu vagonları	Soğuk hava sistemli demiryolu vagonları	Soğuk hava sistemli demiryolu vagonları
Toprak boyalar	Toprak boyalar	Toprak boyalar
Madeni boyalar	Madeni boyalar	Madeni boyalar
Madeni boyalar	Madeni boyalar	–
Kaplamaalılık ağaç yaprak ve şeritler	Kaplamaalılık ağaç yaprak ve şeritler	Kaplamaalılık ağaç yaprak ve şeritler
Parke tahtası ve kontrplak tahtaları	Parke tahtası ve kontrplak tahtaları	Parke tahtası ve kontrplak tahtaları
–	<i>Yaş deri ve işlenmemiş kuru deri</i>	<i>Yaş deri ve işlenmemiş kuru deri</i>
–	<i>Maden Direği</i>	<i>Maden direği</i>
–	<i>Ağaç kundura çivisi</i>	<i>Ağaç kundura çivisi</i>

⁹² Resmi Gazete, Sayı 3886, 19.04.1938, s. 9702.⁹³ Resmi Gazete, Sayı 1297, 29.08.1939, s. 12519.⁹⁴ Resmi Gazete, Sayı 4527, 05.06.1940, s. 13994.

1938 A Kontenjan Listesi ⁹²	1939 A Kontenjan Listesi ⁹³	1940 A Kontenjan Listesi ⁹⁴
-	<i>Cıralı âla mukavvalar (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)</i>	<i>Cıralı âla mukavvalar (İktisat Vekaleti'nin evvelden müsaadesi alınarak)</i>
-	<i>Tarifenin başka yerinde bahsedilmeyen kâğıt ve mukavva</i>	<i>Tarifenin başka yerinde bahsedilmeyen kâğıt ve mukavva</i>
-	<i>Kauçuktan mamul teknik ve sıhhi alât</i>	<i>Kauçuktan mamul teknik ve sıhhi alât</i>
-	<i>Kazein</i>	<i>Kazein</i>

Yukarıdaki tablodan hareketle, Türkiye'nin Letonya'dan 1938 tarihli antlaşma gereğince satın alması öngörülen ve A Kontenjan Listesi'nde yer alan bazı ürünlere, 1939 tarihli düzenlemeyle yeni ürünlerin eklendiği (italik yazılanlar) bazı ürünlerin ithalatı için ise İktisat Vekaleti'nden önceden izin alınma şartı getirildiği söylenebilir. 1940 tarihinde yenilenen antlaşmaya göre ise 1939 tarihli A Kontenjan Listesi'nde pek bir değişikliğe gidilmediği sadece madeni boyalar kalemlerinden birinin yer almadığı görülmektedir.

Tablo 2

Yıllara Göre B Kontenjan Listeleri/Letonya'nın Satın Almayı Öngördüğü Ürünler

1938 B Kontenjan Listesi ⁹⁵	1939 B Kontenjan Listesi ⁹⁶	1940 B Kontenjan Listesi ⁹⁷
Her çeşit işlenmiş öküz derileri	Ham deri	Ham deri
Susam	Susam	Susam
Kuru üzüm	Üzüm	Üzüm
Kuru incir	Kuru incir	Kuru incir
Kabuklu yahut kabuksuz ceviz ve fındıklar	Badem, fındık, kestane ve diğer kuru yemişler	Badem, fındık, kestane ve diğer kuru yemişler
Yün ve tiftik	Yün ve tiftik	Yün ve tiftik
Defne yaprakları	Defne yaprakları	Defne yaprakları
Likörler ve şaraplar	Şarap ve likörler	Şarap ve likörler
Yün halılar	Yün halı	Yün halı

⁹⁵ Resmi Gazete, Sayı 3886, 19.04.1938, s. 9703.

⁹⁶ Resmi Gazete, Sayı 1297, 29.08.1939, s. 12520.

⁹⁷ Resmi Gazete, Sayı 4527, 05.06.1940, s. 13994.

1938 B Kontenjan Listesi	1939 B Kontenjan Listesi	1940 B Kontenjan Listesi
Kara havyar	Siyah havyar	Siyah havyar
Palamut ve palamut hülâsası	–	–
Tütün	Tütün	Tütün
Sigara	<i>Tütün (imal edilmiş)</i>	<i>Tütün (imal edilmiş)</i>
Pamuk	<i>Ham pamuk</i>	<i>Ham pamuk</i>
–	<i>Ham pamuk ve pamuk ipliği döküntüleri</i>	<i>Ham pamuk ve pamuk ipliği döküntüleri</i>
–	<i>Süngerler</i>	<i>Süngerler</i>
–	<i>Zeytin</i>	<i>Zeytin</i>
–	<i>Zeytinyağı</i>	<i>Zeytinyağı</i>
–	<i>Portakal ve mandalina</i>	<i>Portakal ve mandalina</i>
–	<i>Afyon</i>	<i>Afyon</i>
–	<i>Darı</i>	<i>Darı</i>
–	<i>Tuz</i>	<i>Tuz</i>
–	<i>Meyan balı</i>	<i>Meyan balı</i>
–	<i>Balmumu</i>	<i>Balmumu</i>
–	<i>Kitre</i>	<i>Kitre</i>
–	<i>Kendir</i>	<i>Kendir</i>
–	<i>Dericilikte kullanılan bitki ve kereste özleri</i>	<i>Dericilikte kullanılan bitki ve kereste özleri</i>

Tablo-2’de, Türkiye’nin 1938 tarihli antlaşma gereğince Letonya’ya satması öngörülen ve B Kontenjan Listesi’nde yer alan bazı ürünlere, 1939 tarihli düzenlemeyle yeni ürünlerin eklendiği; (italik yazılanlar) 1940 tarihinde yenilenen antlaşmaya göre ise 1939 tarihli A Kontenjan Listesi’nde pek bir değişikliğe gidilmediği sadece palamut ve palamut hülâsası kaleminin 1939 ve 1940 listesinden çıkarıldığı söylenebilir.

İki ülke arasında gerçekleştirilen ticaret sonucu ortaya çıkan alacakların tahsili taraflarca kabul edilen bankalar aracılığıyla yapılması kararlaştırılmıştı. Buna göre Letonya’dan satın alınan malların bedeli Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’na yatırılacak, Merkez Bankası yatırılan paraları Sterline çevirecek ve Latvijias Bankası adına açacağı vadesiz bir hesaba yatıracaktı. Letonya’ya satılan malların bedelleri ise Latvijias Bankası’nda toplanacak, Latvijias Bankası Sterlin’e çevirdiği paraları

Merkez Bankası adına açacağı vadesiz bir hesaba yatıracaktı.⁹⁸ Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın verdiği bilgiye göre 26.08.1939 tarihi itibarıyla, Letonya Merkez Bankası'nda tutulan kliring hesabında Türkiye'nin alacağı 28.100 TL idi.⁹⁹

Aynı zamanda, 1939-1940 yılları arasında iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat ilişkileri değerlendirildiğinde, her ne kadar elimizde yeterli istatistik veriler bulunmasa da, ithalatta bir gelişmenin olduğu söylenebilir. Zira Türkiye'nin Letonya'dan satın alacağı ürünler (bkz. Tablo 1) ve miktarlarını belirleyen A Kontenjan Listesi'ndeki değerler (ton olarak) karşılaştırıldığında, hem ürün çeşidinde hem de miktarında bir artış olduğu görülmektedir. Ayrıca 1938 yılı A Kontenjan Listesi yetersiz gelmiş olmalı ki 1939 ve 1940 yıllarında yeni düzenlemelerle bazı ürünlerde tonaj artırımına gidilmişti. Bu da Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamak için Letonya'dan aldığı ürünlerin antlaşmanın ön gördüğü kotayı doldurduğunu ve daha fazla ürün satın alma arzusu taşıdığını göstermekteydi. Örneğin 1938 yılında Türkiye, Letonya'dan 50 ton tutkal almayı ön görüyorken 1939, 1940 yılında söz konusu rakam 100 tona yükseltilmişti. Yine 1938'de 25 ton Galalit alımı planlanırken 1939 ve 1940'da Galalitin kontenjan değeri 50 tona çıkarılmıştı.¹⁰⁰

Aynı durumun Türkiye'den Letonya'ya satılması öngörülen ürünler için de geçerli olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Letonya'ya satacağı ürünler (bkz. Tablo 2) ve miktarlarını belirleyen B Kontenjan Listesi'ndeki değerler (ton olarak) karşılaştırıldığında, hem ürün çeşidinde hem de miktarında bir artış olduğu görülmektedir. Örneğin 1938 yılında Letonya'ya 175 ton üzüm satılması ön görülüyorken bu rakam 1939, 1940 yıllarında 300 tona çıkarılmıştı. Yine pamuk satımı miktarının 500 tondan 750 tona yükseltildiği görülmektedir.¹⁰¹ Bu da 1938 yılında hedeflenen ihracat

⁹⁸ *Resmi Gazete*, Sayı 3886, 19.04.1938, s. 9703; Antlaşmalar 1939 ve 1940 yıllarında yenilenmiş ve genel hükümler değişmemiştir. Bu nedenle söz konusu para trafiğinde de bir değişiklik olmamıştır.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

¹⁰⁰ Karşılaştırınız ve bazı ürünlerin değişen tonaj değerleri için bakınız, *Resmi Gazete*, Sayı 3886, 19.04.1938, s. 9702; *Resmi Gazete*, Sayı 1297, 29.08.1939, s. 12519; *Resmi Gazete*, Sayı 4527, 05.06.1940, s. 13994.

¹⁰¹ Karşılaştırınız ve bazı ürünlerin değişen tonaj değerleri için bakınız, *Resmi Gazete*, Sayı 3886, 19.04.1938, s. 9703; *Resmi Gazete*, Sayı 1297, 29.08.1939, s. 12520; *Resmi Gazete*, Sayı 4527, 05.06.1940, s. 13994; bu doğrultuda gazetelerde yer alan bilgiler için bkz. İzmir Ticaret Odası'nın verdiği bilgiye göre Letonya'ya 100 ton üzüm satılmaktadır. *Cumhuriyet*, 18.12.1940.

değerlerine ulaşıldığını ve talebi karşılamak üzere değişikliğe gidilerek yeni değerler belirlendiğini göstermekteydi.

Bu dönemde Türkiye ve Letonya arasında uluslararası anlaşmalara taraf olmanın getirdiği bağitların varolduğu da görülmekteydi. Bunlardan biri, gemilerde mürettebat ve yolcuların sağlık durumlarını ve gemide bulaşıcı hastalık bulunmadığını gösteren (Sıhhat Patentası) belgelere yapılan konsolosluk vizelerini kaldırılmasına yönelik antlaşmaydı ki, mütakabiliyet şartıyla Türkiye'nin de imza atması¹⁰² nedeniyle diğer bazı ülkelerin yanısıra Letonya bayrağı taşıyan gemilerden Türk limanlarına gelenlerin sıhhat patentalarında konsolosluk vizesi aranılmayacağı kararlaştırılmış ve karar 04.01.1939 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmişti¹⁰³.

Diğeri ise Yeknesak Bir Deniz İşaret Şamandırası Dikme Sistemi Antlaşması'nın imzacı diğer ülkelerin yansira Türkiye ve Letonya'nın bu antlaşmanın tarafı olmaları nedeniyle aralarında sorumluluk oluşmuştu¹⁰⁴. Hava ulaştırmacılığında kullanılan yakıt ve yağların vergiden muaf kılınmasına yönelik yapılan çok uluslu bir antlaşmadan dolayı da Türkiye ve Letonya imzacı ülkeler arasında yer alıyor olması nedeniyle iki ülke arasında söz konusu antlaşmanın gereği bir bağit oluşmuştu.¹⁰⁵

Tallin Elçiliği'nden gelen telgrafta, Letonya'nın, Bükreş ve Peşte Elçisi Eks.Ludvigs'in aynı zamanda Ankara Elçiliği'ne atanması için Letonya Hükümeti'nce agreman talep edildiği bildirilmişti¹⁰⁶. Letonya Hükümeti'nin girişiminin, Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılanması üzerine, Letonya Hükümeti'nin yeni Ankara Elçisi M.Ekis, 24 Mayıs'ta Transilvanya vapuruyla beraberinde eşi ve çocuklarıyla birlikte İstanbul'a geldi. Elçi rıhtımda Estonya Konsolosu ve Letonya konsolosluk çalışanları tarafından karşılandı ve aynı günün akşamı trenle Ankara'ya hareket etti.¹⁰⁷ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 31 Mayıs 1940, saat 16.30'da yeni Letonya Elçisi M. L. Ekis'i makamında kabul etti. M. L. Ekis, Cumhurbaşkanı'na itimatnamesini sundu. Kabule katılması düşünülen Hariciye Umumi Kâtibi

¹⁰² *Resmi Gazete*, Sayı 4069, 22.11.1938, s. 10887-10888.

¹⁰³ *Resmi Gazete*, Sayı 4102, 04.01.1939, s. 11064.

¹⁰⁴ *Resmi Gazete*, Sayı 4143, 27.02.1939, s. 11332 vd.

¹⁰⁵ *Resmi Gazete*, Sayı 4477, 05.04.1940, s. 13593-13594.

¹⁰⁶ BCA, 30-10-0-0/131-939-19.

¹⁰⁷ M. Ekis, 1892 yılında Letonya'da doğdu. Riga Üniversitesi'nden mezun oldu. Letonya'nın bağımsızlık mücadelesinde büyük hizmetlerde bulundu. Maliye Bakanlığı yaptığı yıllarda Türkiye ve Letonya arasında bir ticaret antlaşmasının imzalanmasına muvaffak oldu. Bkz. *Cumhuriyet*, 25.05.1940.

Numan Menemenciođlu¹⁰⁸, rahatsızlığı nedeniyle orada bulunamadığından onun yerine Umumi Kâtip Muavini Numan Tahir Seymen bulunmuştı.¹⁰⁹

Diğer yandan Türkiye'nin Riga Fahri Konsolosu olan, O. Keller'in Almanya'ya göç etmesi nedeniyle üstlendiği görevin kesintiye uğramaması için söz konusu göreve Letonya Hariciye Nezareti tarafından aday gösterilen ve aranılan vasıfları taşıdığı anlaşılan Karlis Jansons'un, Hariciye Vekilliği'nin teklifiyle 22 Haziran 1940 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca tayin edilmesi kararlaştırılmıştı.¹¹⁰

Ancak Temmuz ayı Baltık ölkelerinin geleceği konusunda önemli bir dönüm noktasının tarihini ifade edecekti. Türk gazeteleri, Baltık ölkelerindeki sıcak gelişmelere dair bölgeden gelen haberler geçmekteydi.¹¹¹ Bu haberlere göre, 21 Temmuz 1940 tarihinde yeni seçilen Letonya Parlamentosu, Sovyetler Birliği'ne iltihakına karar vermiş¹¹² ve bunun için de seçilen 20 delegenin Sovyetler Birliği'nin iltihakı kabul etmesi için başvuruda bulunmak üzere Moskova'ya gitmesi planlanmıştı.¹¹³

Söz konusu gelişmeler üzerine, aynı zamanda Romanya ve Macaristan'da da akredite olan Türkiye'deki Letonya Büyükelçisi, M. L. Ekis, 24 Temmuz 1940 tarihinde Bükreş'ten, Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermişti. Telgrafta, Letonya'da Sovyet işgal kuvvetlerinin baskısı altında gayrikanuni bir seçim yapıldığı, Sovyet Rusya'ya iltihakın, halkçı ismi taşıyan bir parlamento tarafından kabul edildiği bildirilmekte ve Letonya'nın hürriyet ve hâkimiyetine karşı bu tecavüz hareketinin Türk Hükümeti tarafından tanınmaması rica edilmekteydi.¹¹⁴ Söz konusu gelişmeler Letonya'nın gelecekteki ikili ilişkilerini de etkileyecek ve Türk-Leton ilişkileri bundan sonra yeni bir sürece girecekti.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 01.07.1940.

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 02.07.1940.

¹¹⁰ BCA, 30-18-1-2/ 91-59-3.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 21/23.07.1940.

¹¹² *Cumhuriyet*, 22.07.1940.

¹¹³ *Cumhuriyet*, 24.07.1940.

¹¹⁴ BCA, 30-10-0-0/246-665-10.

KAYNAKLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi/TBMM Zabıt Cerideleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA):

30-18-1-2/82-13-10.
30-18-1-2/82-13-11.
30-18-1-2/82-13-20.
30-18-1-2/88-75-5.
30-18-1-2/86-17-10.
30-18-1-2/88-76-3.
30-18-1-2/89-124-16.
30-10-0-0/246-665-10.
30-10-0-0/131-939-19.
30-18-1-2/91-59-3.

Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Resmi Gazete
Tan
Ulus
Vatan

Latvia and Turkish-Latvian Relations (1939–1940, according to Turkish Sources)

Serdar Sarisir*, Neşe Özden**

Introduction

Turkish-Latvian relations undoubtedly date back to much earlier times than the period indicated in the title. However, this study, within the boundaries of the topic, is dedicated to Latvia's relations with Turkey in the last two years before Latvia's incorporation into Soviet Union (1939–1940).

A number of newspaper publications attest that the Turkish press closely followed developments in the Baltic countries and tried to understand the events in the region both in 1939¹ and 1940². It can be considered that the news in the Turkish press also reflects the opinions of the Turkish government to some extent. Within this context, it is understood that the Turkish public and the government at the time generally tried to familiarize themselves with the Baltic countries, particularly Latvia, and did not remain indifferent to regional developments.

For example, Muharrem Feyzi Togay's writings about the history of Latvia, Estonia and Lithuania, their mutual ties, population, military assets, the political plans of Germany and Russia and detailed information about the region are very striking.

Some parts of M. F. Togay's article titled "Baltic Lands: Latvia, Estonia, Lithuania", which is considered important in terms of reflecting the Turkish

¹ See *Cumhuriyet*, 04.02/23.02/10.03/17.03/22.03/23.03/06.04/07.04/14.04/18.04.1939.

² See *Cumhuriyet*, 21/22/23/24.07.1940.

point of view, contain significant clues in this regard. Togay wrote that Latvia was a state that lived in its own right and did not interfere with other countries' affairs, and Latvia was a modest country, yet one "which valued independence and liberty foremost"; and it managed modest resources and promoted intercultural relations with fishermen and trade vessels sent to the open seas. During this period, while Germany was unarmed and weak, Latvia refrained only from its big neighbour Soviet Russia. There were no political relations between Germany and Latvia, solely the economic connections. However, when Germany began to gain power again, Latvia felt squeezed between Germany and Soviet Russia. Upon this, Latvia had to shape its foreign policy, and Latvia announced its neutrality in 1938.³

While the ideologies of Fascism and Nazism rising in Europe remained in world politics, "the two uncontrollably ambitious states extending from Baltic and North seas to the Mediterranean and Adriatic seas" were surrounded by the states demanding peace. Among those states that sought peace, were Scandinavian states in the north and the Baltic states in the north-east.⁴ The small states worked for peace.

However, in 1939 retaining peace was becoming increasingly difficult. As Abidin Daver pointed out, for example, Åland Islands at the entrance to the Gulf of Bothnia in the Baltic Sea were "strategically important" for Germany and Soviet Russia.

There was no doubt that the Åland Islands were included in Germany's "living space" to provide both iron shipping and air raids against the Soviet Russia and small Baltic states.⁵ When the Soviet Union attempted to get involved in the defense reinforcement issue of Åland Islands, Foreign Minister of Finland Eljas Erkko emphasized that if any state wanted to help without Finland's approval and demand, this state would be considered as "invader" and it would be repelled.⁶

In Baltics, the 'Danzig' port and the 'corridor', which connected the port and Poland with the sea, were also among the very important places in view of geographic, strategic, political and economic aspects. The mouth of the Vistula river, which crossing Poland, was in Danzig region.⁷ Poland

³ Muharrem Feyzi Togay, "Baltic States Latvia, Estonia, Lithuania (Baltık Memleketleri Letonya, Estonya, Litvanya)", *Cumhuriyet*, 19.06.1939, pp. 1, 7.

⁴ "Supporting the Opposite Poles: *The Power of Peace Front (Sulh cephesinin kuvveti)*", *Cumhuriyet*, 19.06.1939.

⁵ Abidin Daver, "Åland Islands (Åland Adaları)", *Cumhuriyet*, 09.05.1939.

⁶ *Cumhuriyet*, 08.06.1939 (Helsinki, 7, a.a).

⁷ Muharrem Feyzi Togay, "Danzig and Corridor (Danzig ve Koridor)", *Cumhuriyet*, 08.05.1939.

struggled both to protect the Danzig region and resist the change of the Danzig free-city regime, and defend the Baltics, especially Estonia, against a possible German attack, since the country had a close relationship with all the Baltic states.⁸

The issue of obtaining Danzig and the Corridor seemed vital for Germany's expansionism. As pointed out in the article of the famous French journalist and politician Lucien Romier, at the column "Great causes (*Büyük davalar*)" of *Cumhuriyet* newspaper; Germany, which took Bohemia, Moravia and Slovakia under protection, had to make a choice, in the continuation of the invasion movement, between "the three goals" in the plan: Ukraine; Romania with its oil and grain; and finally, Danzig, Poland corridor and Vistula Channel by the Baltic Sea. According to Romier, the possession of Vistula mouths and Danzig, and seizing of the Memel on the Baltic coast would allow Germany to push for hundreds of thousands of troops at any moment and be in direct contact with the Baltic states.⁹ In short, Germany, having ambitions with respect to Danzig and a large line crossing the Polish corridor, also aimed to reach the Baltics.

Romier, in another article, also reminded that even in 1938 a general war risk was about to spread in Europe. Indeed, in September 1938, the German threat against the Sudetenland of Czechoslovakia had actually occurred. The incident was not limited solely to Germany's request for Sudetenland from Czechoslovakia. German expansionism also had extensive plans for many other regions.

According to Romier, who referred to the Sudetenland crisis in 1938; in September 1938, before Munich, the war was about to break out. At that time, *Baltic Sea Watchers* saw a scene: A German fleet circling around the Åland Islands; multiple Soviet war ships, seen in Finland's south-western region, and also heading towards the Åland Islands; four thousand Finnish soldiers, who were hastily shipped and boarded for the defense of the Åland Islands. This scene showed that the war, "*the first sea battle, for the capturing of Åland Islands group*", probably would start in the Finnish waters at the mouth of the Bothnia Gulf. Romier commented on this issue, indicating that it would have helped us more than any diplomatic literature in order to be able to see the real face of the Baltic affair. On the other hand, the "Germano-Russian issue in the Baltic" was also related to the Black Sea issue.¹⁰

⁸ Details in Akşam, 18/24/29/30.04.1939 and 02/03/18/30.05.1939.

⁹ Lucien Romier, "Why does Germany want Danzig? (*Almanya Danzig'i niçin istiyor?*)", *Cumhuriyet*, 07.05.1939.

¹⁰ Lucien Romier, "The decision of Baltics (*Baltığın kararı*)", *Cumhuriyet*, 10.06.1939.

The Åland Islands, located at the mouth of the Bothnia Gulf, the northern part of the Baltic Sea and dominated this sea, might be unprotected in a new general war and it might be “occupied and used as a war base” by Russians or Germans.¹¹ Consequently, the current dispute between Sweden and Finland over the Åland Islands seemed to be postponed for time, stemming from the thought of remaining neutral in the new war. However, due to Russian-German rivalry, the issue of Åland Islands, located in the north of the Baltic Sea and dominating the Bothnian Gulf, by the Finnish and Swedish coasts, and the Finnish Gulf, bordered also by the Soviet coasts, became “the most controversial issue of the day” again.¹²

Neutrality of Baltic States, Defense and Guarantee Issue

The Baltic question was an issue that even became an obstacle to the Anglo-French contacts with Russia in the mid-1939. The British cabinet was examining the proposals of the Soviets. According to London newspapers, Moscow wanted to establish an alliance between the Soviet Union, France and Britain. The Soviet proposal included the French-British guarantees extended to Latvia, Lithuania and Estonia.¹³

The negotiations between Britain and the Soviets were based upon a tripartite alliance, namely, the Russia-France-Britain alliance. According to the *Le Martin* newspaper in London; London demanded that the British and French guarantees given to Poland, Romania and Greece were reinforced by the Soviet Union and that a Soviet guarantee from the Baltic Sea to the Black Sea would be originated by the guarantees of Lithuania, Estonia, Latvia and Finland. However, before the Soviets guaranteed any country, they insisted on France, Britain and Soviet Russia constituting a tripartite alliance.¹⁴ However, Britain rejected the Soviet alliance proposal, since the London government had an opinion that a tripartite alliance would produce corresponding alliances, which would divide the world in two.¹⁵

¹¹ “The Politics: Northern states’ neutrality (Şimal devletlerinin bitarafılığı)”, *Akşam*, 06.05.1939.

¹² “The Politics: The issue of Åland Islands (Aaland adaları meselesi)”, *Akşam*, 01.06.1939; “The Politics: The issue of Åland Islands has entered a good phase (Aaland adaları meselesi iyi bir safhaya girdi)”, *Akşam*, 05.06.1939.

¹³ *Cumhuriyet*, 02.05.1939 (London, 1, a.a).

¹⁴ “The Soviets want tripartite alliance (Sovyetler üçer taraflı ittifak istiyorlar)”, *Cumhuriyet*, 04.05.1939 (Paris, 3, a.a).

¹⁵ *Cumhuriyet*, 06.05.1939 (London, 5, ‘special’).

While the German and Soviet parties continued to compete against each other on the diplomatic field, Latvia gained further interest. In his article entitled “Baltic states” on *Political Brief* column dated May 8, Muharrem Feyzi Togay commented that “As indicated in the declaration of M. Hitler, Germany began to give mutual assurances to each of the smaller governments, which were the neighbours of Poland. Latvia and Germany have already agreed in essence”.¹⁶

Shortly after, according to news from Riga, in mid-May, entitled “*Baltic entente: Northern countries accepted German proposal*”; Latvia’s Foreign Minister Vilhelms Munters stated that Latvia and Estonia accepted the offer made by Germany for a pact of non-aggression and that it was not something that could be “*unsuitable to independence and neutrality policy*” and he also reminded that the Soviets’ had signed similar non-aggression pacts with all its neighbours. After adding that Latvia would refuse any commitment corrupting independence, Munters also expressed his determination by saying, “*Our homeland is willing to defend itself if the borders are exposed to an attack*”.¹⁷

According to a news from Riga (a.a.) on May 28, the Estonian Foreign Minister was going to Berlin.¹⁸ This also showed that the Berlin negotiations would label the process. The pressure on the Baltic states was intensified to discuss the issue of non-aggression pact with Germany.

Ultimately, Latvia and Estonia signed a pact of non-aggression with Germany on June 7, 1939. The German-Latvian non-aggression pact was signed at the German Foreign Ministry at 10.30 a.m. by the Foreign Ministers of Latvia and Germany.¹⁹ Additionally, the Congress of the Baltic States gathered in this process had a wide coverage in Turkish press.

The Lithuanian President opened the Baltic States’ Congress. The Congress was attended by 200 Latvian, Lithuanian and Estonian delegates.²⁰ At Congress, Lithuanian Deputy Prime Minister Kazys Bizauskas stated that, if there was a war, these states wanted to preserve a complete neutrality

¹⁶ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: *Baltic states (Baltık devletleri)*”, *Cumhuriyet*, 08.05.1939. In addition, within the framework of the Polish-Lithuanian associations, which came to a keyposition, General S. Rastikis, the Lithuanian Commander-in-Chief, visited Warsaw in May. *Cumhuriyet*, 10/11.05.1939 (Varşova, 9/10, a.a).

¹⁷ See for the pacts of non-aggression between Latvia, Estonia and Germany, *Cumhuriyet* and *Akşam*, 14.05.1939 (Riga, 13, a.a).

¹⁸ *Cumhuriyet*, 29.05.1939.

¹⁹ *Akşam*, 08.06.1939 (Berlin, 7, a.a).

²⁰ *Cumhuriyet* and *Akşam*, 10.06.1939 (Kaunas, 9, a.a).

and every attempt to be made against their independence would be tackled by the armed forces.²¹

The Baltic states would stay neutral. However, Latvia and Estonia took measures to avoid Soviet influence; on the other hand, Germany²² was looking for ways to further interact politically and commercially with the Baltic states.

Regarding the repercussions of the non-aggression pacts between Germany and Latvia and Estonia, *Dobry Wilczor* newspaper gave full support from Poland. According to this newspaper, the Baltic states signed pacts with Germany to prove that they were really neutral. Polish public opinion fully appreciated their *wise* politics. Poland knew that Latvia and Estonia would defend “their liberty and their independence until the end”.²³

Radical-socialist politician, minister and journalist Yvon Delbos, who interpreted the pacts in another respect, in his article entitled “The Peace front and the Baltic states” at the column of the “Great causes” of the *Cumhuriyet* newspaper stated that the non-aggression pact signed between the Baltic states and Germany was not of a reliable nature, since “if it was interpreted according to Hitler’s perspective”, this pact could be transformed into an entente to encourage *occupation* and *the right to transit*. Delbos also evaluated the situation of Russia with regard to Baltic states’ defense. Russia was worried not because these three small states in the west would be invaded and seeking help, but because, in case of an invasion, these three states were concerned about what would happen, if they would be intimidated and surrendered in an unprotected manner. According to Delbos, “Latvian and Estonian dignitaries” confirmed Russia’s worry and fallacy by refusing any kind of guarantee.²⁴

For Soviet Russia, which had concerns and plans for the situation in the Baltics, “assurance issue” was also of a great importance. Soviet Russia continued to require from Britain and France to provide guarantees, as well as from Poland and Romania, and the three small governments on the south shore of the Baltic. M. F. Togay, evaluating the mutual proposals among Russia, Britain and France regarding the Baltics in early June, pointed out

²¹ *Cumhuriyet* and *Akşam*, 13.06.1939 (Kaunas, 12, a.a).

²² At the “News Briefs” section of the newspaper, there was information that a German economic delegation had been negotiating with the relevant authorities of Kaunas, Riga and Tallinn to form a German cooperation society among the Baltic countries. *Cumhuriyet*, 08.07.1939 (Riga, 7).

²³ *Cumhuriyet*, 11.06.1939 (Varşova, 10, a.a).

²⁴ *Cumhuriyet*, 16.06.1939. For the worries of Russia, see also “Politics: *The situation of Baltic states (Baltık devletlerinin vaziyeti)*”, *Akşam*, 08.06.1939.

a new request of the Chairman of the Soviet Council of Commissaries (i.e. Soviet PM) and Foreign Minister V. M. Molotov. In his speech, Molotov wondered whether any aid – as in the case of Poland and Romania-- would be provided from Britain and France, if a war occurred due to the Soviet Union’s defense action for the Baltic governments, namely Lithuania, Latvia and Estonia.²⁵ Fevzi Togay reminded that the Soviet government replied to the last proposal of Britain and France regarding signing of tripartite and mutual aid pact, with Molotov’s speech, and also with a diplomatic note after the speech. The Soviet Union specifically drew attention that the assurance given to Poland and Romania had not yet been extended to the southern Baltic governments.²⁶

In July, as Togay also summarized, as a part of efforts pertaining to the Soviet-British-French tripartite pact, Molotov insisted in his last proposal on guarantees to be given to the Baltic governments – Latvia, Estonia and Finland, – which had a border with Russia. If these small governments were to be attacked, due to the fact that sending Britain’s and France’s naval forces and armies to the Baltic Sea for help was impossible because of the presence of the German navy and air forces, *protection and occupation duty* would fall exclusively to Russia. For this reason, Britain and France were anxious when they considered giving assurances to the Baltic governments, while they could not help directly. *If Britain and France entered into a “public commitment” with Soviet Russia*, Britain and France were anxious both due to the possibility that the Baltic governments would perceive this “commitment” badly, and due to the possibility that the three Baltic states, which had already concluded a mutual pact of non-aggression with Germany, would be “fully connected to Berlin”.²⁷ This Soviet-style ‘guarantee’ for the Baltic states could also create an opportunity for Soviet Russia to carry out an intervention in the neighboring Baltic states.

While a triple entente process was hardly progressing, Latvia, Estonia and Finland wanted neither Britain nor the Soviets to provide guarantee, and they were strongly opposed to such an assurance. As Togay pointed out, these governments declared by *“the words of the authorized statesmen”* that they would consider such an assurance as an aggression, because, if they

²⁵ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: *Tripartite agreement (Üçler anlaşması)*”, *Cumhuriyet*, 03.06.1939.

²⁶ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: *Southern Baltic governments (Cenubi Baltık hükümetleri)*”, *Cumhuriyet*, 07.06.1939.

²⁷ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: *Small governments (Küçük hükümetler)*”, *Cumhuriyet*, 07.07.1939.

were to accept such an assurance, they thought that they would fall into the Soviet sphere of influence. They had no doubt that the Soviet Union would immediately occupy them, when the Soviets itself or the Baltic governments were to be exposed to a threat. The Norwegian press, too, wrote that the independence and existence of the Baltic states would be endangered because of the assurance issue. Britain was very cautious to avoid making the northern states, which were traditional friends, the enemies of Britain.²⁸ On the other hand, Germany, while trying to gain confidence by establishing a close relationship with the Baltic governments, was also negotiating with Soviet Russia.

Emergence of the War: Latvia and the Baltics (September–December of 1939)

The Molotov–Ribbentrop Pact was signed on August 23, 1939. This pact of non-aggression concluded between Germany and Soviet Russia “which astonished world”, deeply resonated in global politics. This development, in a short time, accelerated the break-up of the war and partition of the Baltics into zones of interest. According to Yunus Nadi, accepting that the Soviets, which were anxious regarding the small Baltic states, tolerated Third Reich’s progress without any conditions and reservation along their west and south boundaries, was “not only difficult” but also “downright impossible”. Y. Nadi, who could not hide his amazement upon this rapprochement of two rival ideologies, stated his disappointment by noting that “*all principles could be sacrificed for the sake of immediate interests or essential conditions*”.²⁹

²⁸ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: Northern states (*Şimal devletleri*)”, *Cumhuriyet*, 20.07.1939.

²⁹ Yunus Nadi, “*After Russian-German Pact (Rus-Alman Paktından sonra)*”, *Cumhuriyet*, 25.08.1939. Ahmet Emin Yalman in the editorial of the Vatan newspaper would comment differently on the situation, after years. According to Yalman, as reflected in German explanations, ‘Nazism’ never wanted to assist the Bolsheviks as whom it regarded as the enemy. From 1934 onwards they had always rejected the helping hand of Moscow, and then in 1939 they accepted it due to the “necessity of events”. Because of the same necessity, they did not utter a word with regard to the Soviet occupation of Poland, Baltic countries and Bessarabia. Ahmet Emin Yalman, “*German-Russian war (Alman-Rus harbi)*”, *Vatan*, 23.06.1941. However, the apparent German-Russian reconciliation was not permanent. As a matter of fact, in the editorial of Tan in July 1941, in terms of “*Europe of tomorrow, imagined by Germany*” M. Zekeriya Sertel – by referring to the speech of Reich Minister of Economic Affairs Walther Funk on 25 July 1940 – emphasized that after World War I “the aim of the new order” meant

Before long, Yunus Nadi announced in the editorial of *Cumhuriyet* newspaper (Ankara, 1 September) entitled “European War broke out”, that Germany had attacked Poland and the war began on September 1, 1939.³⁰

As regards the emerging great war, an ardent reference appeared in the headlines and inside pages of the *Cumhuriyet* newspaper dated September 2. In his article “How will the German-Polish Armies fight?”, Abidin Daver compared the forces of the German and Polish armies; he advocated that, because the Baltic Sea was dominated by the German navy, “*the narrow and dangerous Corridor*” of Poland had no meaning and significance to be defended.³¹ M. Feyzi Togay underlined an important issue in the article “The situation of the small states” in the “Political Brief” column of the newspaper. Although Germany guaranteed the small states in the west on the condition that they remain neutral, it did not find necessary to give such guarantees to the states further north, namely, Denmark, Sweden, Norway and Finland. In Togay’s interpretation, Germany did not doubt that these countries would be “absolutely neutral”, just like they were in World War I. These states themselves were also assured that they would not suffer from an attack.³² In other words, the situation of the neutral countries and how the war developed was among the most compelling topics.

Neutral countries were anxious. As reported in the *Daily Herald* newspaper, the Soviet government warned Estonia of the escape of a Polish submarine on September 18 from Estonian ports, and, as a result, the Baltic states were alarmed. As known, according to the Soviet-German pact of 1939, Lithuania was subject to German influence, while Finland, Estonia and Latvia were subject to Soviet influence. It was feared that due to this excuse the Soviets would start with the occupation of Estonia.³³

When Warsaw and Vilnius were bombarded by Nazi Germany, all the Baltic countries came to attention. The Latvian government invited the residents of Riga to reside temporarily in the villages, as far as possible, except for the cities due to internal saving reasons.³⁴ Riga (a.a.) reported on September 25, 1939, that the Estonian Foreign Minister Karl Selter suddenly

the German dominance over the entire European economic and external politics. *Tan*, 21.07.1941.

³⁰ *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

³¹ *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

³² *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

³³ *Akşam*, 22.09.1939 (London, 21, a.a.).

³⁴ “Precautions taken in Latvia (*Letonya’da alınan tedbirler*)”, *Cumhuriyet*, 15.09.1939 (Riga, 14, a.a.). The butter distribution in Latvia will soon be subject to documentary procedure. Regarding the relations between Latvia and Russia; by linking the positions

went to Moscow and, returning, and passed through Riga and made no statements. The foreign circles in the Latvian government centre considered this sudden turn of Selter “in a pessimistic way”.³⁵ It was a tough process both for Selter and for Estonia. The reason for the secretly evolving Estonian-Soviet relationship was the fact that Soviet Russia had made a number of serious demands from Estonia. In other words, Russia desired to create a safe exit line to the Baltic Sea on its own behalf.

At the end of September, the Baltic, especially Estonia and Latvia, were at the centre of the new Moscow meetings. Indeed, on September 28, 1939, the Estonian-Soviet Russia mutual assistance pact³⁶ was signed by Selter and Molotov in Moscow. A similar mutual assistance treaty, which Latvia would sign with Soviet Russia, was realized on October 5, 1939.

In Moscow, where the German-Soviet pact preparing the invasion and partition of Poland had been signed on August 23, 1939, new negotiations were held and one of the main themes was the ‘Baltic Sea’. Togay predicted that by joining of Danzig and Gdinya and the whole Corridor with Germany, the two biggest ports of the entire Baltic Sea would be captured by Germany; and “a new situation” regarding the balance in the Baltic Sea might be adjusted by the Soviets as a matter of urgency.³⁷

Soviet Russia, in this sense, brought to attention the importance of protecting Estonia against the German attack, which could happen both directly and through Latvia. In the “Supporting the Opposite Poles” column (a column, which was generally identified with writer Abidin Daver) of the *Cumhuriyet* newspaper, it was described that no big European state other than Germany could attack Estonia through Latvia. According to the article in the column, by using the excuse of the German threat, Soviet Russia was reaching out to locations that were not frozen over in winter, by occupying Estonia’s islands and ports, and establishing sea and air bases around them; and it became ‘a real Baltic state’. Soviet Russia, with consent of Estonia,

of Zilupe and Sebezh between Soviet Russia and Latvia, a new railway was established. *Akşam*, 28 Eylül 1939 (Riga, 27).

³⁵ *Cumhuriyet*, 26.09.1939. About Selter’s visit to Moscow, also see *Cumhuriyet*, 27/29 September 1939; *Akşam*, 26/27 September 1939.

³⁶ See “Soviets agreed with Estonia: This agreement contains important points for the favor of Russians (Sovyetler Estonya ile anlaştı)”, *Cumhuriyet*, 30.09.1939 (Moscow, 29, a.a, ‘Tass’). See also *Akşam*, 30.09.1939.

³⁷ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: Balance of Baltic (Baltık muvazenesi)”, *Cumhuriyet*, 30.09.1939.

had partially obtained “the former position of the Tsarist state on the Baltic coasts”.³⁸

According to the reliable news, obtained by the (French) Havas news agency from Kaunas, regarding the increasing dominance of the Soviets in the Baltic sea; the Soviet Union would act more slowly against Lithuania and Latvia and the ‘urgency’ that it had showed against Estonia would not be showed about these two countries.³⁹

In Moscow, meetings with the Baltic states marked the day. Latvia’s Foreign Minister went to Moscow and the Lithuanian Foreign Minister was on the way. The meetings commenced on October 3, the news report from Moscow announced that the first meeting between Latvian Foreign Minister Munters and Soviet Foreign Minister Molotov was completed, and Joseph Stalin, Vladimir P. Potemkin, Soviet Union’s Latvian Ambassador Ivan S. Zotov and Latvian Ambassador to Moscow Fricis Kociņš were also present. The meeting lasted about two hours.⁴⁰ One day later, on October 4, according to another report from Moscow, Munters went to the Kremlin and met Molotov for the second time; Lithuanian Foreign Minister Juozas Urbis also went to Moscow and visited Molotov.⁴¹ On the other hand, it was reported on the news from Riga that the chairman of the Latvian Council, Ozoliņš, had departed for Moscow by plane to join negotiations between Latvia and the Soviet Union.⁴² Latvia came to attention. The Soviet-Latvian mutual assistance treaty (October 5, 1939) was about to be signed.

Soviet and German influence zones became evident in the Baltics. The Baltic became a “Russian-German issue”⁴³, as emphasized by General Niessel. Baltics were the main subject of almost every page of the *Cumhuriyet* newspaper dated October 11, 1939.

As the Soviet Union once again became a sea power in the Baltics, Togay commented that Estonia and Latvia, no doubt, had entered into the Soviet sphere of influence, while – for the time being – they ostensibly maintained their rights of sovereignty.⁴⁴

³⁸ “Supporting the Opposite Poles: *At the Baltic Coasts (Baltık kıyılarında)*”, *Cumhuriyet*, 02.10.1939.

³⁹ *Cumhuriyet*, 04.10.1939 (Kaunas, 3).

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 04.10.1939 (Moscow, 3, a.a). See also *Akşam*, 03/04.10.1939.

⁴¹ *Cumhuriyet* and *Akşam*, 05.10.1939 (Moscow, 4, a.a).

⁴² *Cumhuriyet*, 05.10.1939 (Riga, 4, a.a).

⁴³ General Niessel, “Great causes: *A Russian-German issue, Baltic (Bir Rus-Alman meselesi, Baltık)*”, *Cumhuriyet*, 09.10.1939.

⁴⁴ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: *The zones of influence in Baltic (Baltıkta nüfuz mıntıkaları)*”, *Cumhuriyet*, 11.10.1939.

Regarding German influence, Peyami Safa pointed out: “*turning today’s war into peace according to Hitler’s proposal could save neither Germany, nor the world, since the case was widely social and economic, and not entirely political*”.⁴⁵

In terms of Latvia, the social difficulties in implementing the Soviet-Latvian mutual assistance pact also became increasingly severe. German minorities in the Baltic countries consisted of 62 000 people in Latvia, 14 000 people in Estonia, and 15 000 people in Lithuania. The German citizens in Latvia amounted to 3 500 people, while in Estonia – about 1000 people.⁴⁶

According to the reports from Riga of October 11 and 14, German ships arrived in Riga, Libau and other ports to pick up about 65 000 Germans from Latvia. In this process, the Soviet Union withdrew some of its forces, “*especially motorized troops and artillery, as well as air forces*”, on Latvian border.⁴⁷ The commander of the Soviet fleet visited Latvia to make contacts. According to a report from Riga dated October 14, a delegation under the presidency of Isakov, the Soviet Vice-Commissar of Naval Affairs, came to Riga from Tallinn and he was welcomed by General Hartmanis on behalf of Latvian high command.⁴⁸ On the other hand, the news of October 20 from Riga (a.a.) stated that the Latvian trade delegation headed by Bērziņš, the chief of Chamber of Commerce, had returned from Moscow. Bērziņš claimed that the Soviet-Latvian agreement would quadruple commercial exchanges between the two states.⁴⁹

While in Latvia and the Baltics the intensity of politics, cabinet crises, economic and military activities reached the topmost limit, the situation of Germans in the Baltics was also frequently reflected on the pages of Turkish press.

German citizens in Estonia, Latvia and Lithuania were in a hurry to leave these countries, especially when the Soviet troops were heading

⁴⁵ Peyami Safa, “Between the cases: *The order that the World needs (Dünyanın muhtaç olduğu nizam)*”, *Cumhuriyet*, 11.10.1939.

⁴⁶ *Akşam*, 14.10.1939 (Riga, 13, a.a).

⁴⁷ The news titled “*Latvian news (Letonya haberleri)*”, *Cumhuriyet*, 12.10.1939. See also *Akşam*, 12.10.1939.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 15.10.1939 (Riga, 14, a.a).

⁴⁹ The news titled “*Latvian delegation returned from Moscow (Letonya heyeti Moskovadan döndü)*”, *Cumhuriyet*, 21.10.1939.

towards Estonia. Some of them sold their businesses and farms. Others left the liquidation of their property to these governments.⁵⁰

Starting from the first page of the *Cumhuriyet* newspaper of October 9, 1939, information was transmitted from the sources of many countries under the heading "Russia and the Baltic states". In the "Latvian news" section of the *Cumhuriyet* newspaper, according to the information from Riga (a.a.) dated October 8, "the newspapers published big headlines that German minorities would immediately leave Latvia and go to Germany".⁵¹

Within the scope of the German emigration from the Baltic countries, *Cumhuriyet* newspaper reflected the situation in the Baltic countries. Originated from Stockholm and London, the information of this news dated with October 11 drew attention to the situation of deep anxiety and confusion in the northern countries and the Baltics. For example, according to the news from London (October 10, 'special'), as reported from Stockholm, Estonian Cabinet had resigned and a new Cabinet was formed under the chairmanship of Jüri Uluots.⁵²

The newspapers *Cumhuriyet* and *Akşam* dated October 11, 1939, gave the following information: According to the newspaper *Berlingske Tidende*, six thousand German residents of Latvia would leave this country until November 1 at the latest. Six German ships came to Riga to take them away.⁵³ Finally, it was reported on the news from Riga (a.a.) dated October 30 that the contract dealing with returning of Latvian Germans to Germany was signed between the Latvian Minister of Justice and the German Ambassador in Latvia.⁵⁴

In November of 1939, the emigration of the Latvian Germans still continued. News (from Riga, 16 November, a.a) published by the *Cumhuriyet* newspaper, dated November 17, titled "Migration of Germans in the Baltics" stated that, according to the Latvian Home Ministry, the number of people who settled in Riga and who had to immigrate to other parts of Latvia or foreign countries were due to the latest decree, amounted to 11 000. On the

⁵⁰ *Akşam*, 10.10.1939 (London, 9). For the exchange of population between Germany and Latvia, see *Akşam*, 10.10.1939 (Berlin, 9, a.a).

⁵¹ *Cumhuriyet*, 09.10.1939.

⁵² *Cumhuriyet*, 11.10.1939.

⁵³ The news titled "German minorities in Baltic countries (*Baltık memleketlerinde Alman ekalliyetleri*)", *Cumhuriyet*, 11.10.1939 (Kopenhag, 10, a.a). The news titled "Transfer of Germans in Latvia (*Letonyadaki Almanların nakli*)", *Akşam*, 11.10.1939 (Kopenhag, 10, a.a).

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 31.10.1939. For the Latvian-German agreement signed in Riga concerning the migration of Germans in Latvia, see *Akşam*, 01.11.1939 (Riga, 31, a.a).

other hand, three ships carrying 3 200 Germans returning to their homeland departed for Gotenhafen.⁵⁵

At the end of 1939, while the Russians suffered great losses in battles against Finns and withdrew, the German navy opened up their way to the North Sea and the Baltic Sea.⁵⁶ It was clear that Germany intended to exert heavy pressure on both the neutral countries and on the open waters of the North Sea, which included strategic destinations, and on the straits' areas that linked the North Sea to the Baltic Sea.

Latvia in 1940

In 1940, Latvia faced difficult times due to “extreme cold”, when temperatures had fallen to minus forty below zero in January. All Latvian schools were closed.⁵⁷ According to several reports from Riga in January, the Baltic press conference gathered in the city decided to publish a magazine in French, British and German on behalf of the three Baltic states. This magazine would soon be released. On the other hand, when the German minority left Latvia, “a movement” commenced, calling the Latvians to change the German family names, which had been imposed by the Germans upon the local inhabitants in the past, to Latvian names.⁵⁸ There were also news from the military. For example, it was reported that the Estonian Chief of Staff of the Army arrived in Riga in January to return a visit.⁵⁹ General Krišjānis Berķis, Latvian Commander-in-Chief of the Armed Forces, returned from Tallinn and came to Riga in February of 1940.⁶⁰

The first headline on the front page of the *Cumhuriyet* newspaper on April 15 marked the rise of military-political tension in the region under the heading of “The Blockade also in the Baltic Sea” in big letters.⁶¹ On April 19, Togay also drew attention to both the Anglo-German rivalry for Norway and especially the Swedish iron ore, which he regarded as the most important point of politics.⁶² In his editorial dated April 30, Yunus Nadi

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 17.11.1939. See also *Cumhuriyet*, 18.11.1939. 3000 Germans departed from Latvia. *Akşam*, 24.11.1939 (Riga, 23, a.a).

⁵⁶ *Akşam*, 23.12.1939.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 11.01.1940 (Riga, 10, a.a).

⁵⁸ *Cumhuriyet*, 31.01.1940 (Riga, 30).

⁵⁹ *Cumhuriyet*, 26.01.1940 (Riga, 25).

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 16.02.1940 (Riga, 15).

⁶¹ *Cumhuriyet*, 15.04.1940.

⁶² Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: Swedish iron ore (*İsveç demirleri*)”, *Cumhuriyet*, 19.04.1940. British troops deployed to northern Norway were heading southward and

commented that in early April, with the invasion of Denmark and Norway by the German troops, “the war’s centre moved north”. He thought that Sweden, which preserved its neutrality, would not be attacked by Germany at present. Then again, he also noted that the Soviet Union had strengthened its bases in Estonia and Latvia and released a torpedo in the Gulf of Finland.⁶³ According to the information that the journalist of the newspaper *Bund* in Bern gathered in Finland, in this process, the Helsinki government also preferred to distance itself from the northern countries, while it (the Helsinki government) tended to form a closer economic and political relation with the three Baltic states, while with the three Baltic states it tended to form a closer economic and political relation.⁶⁴ In short, Denmark and Norway were occupied by Germany. Although Sweden and Finland remained neutral and independent, they were under the influence of German-Soviet competition in the region.

In April 1940, the Latvian command was under intense changes and merciless pace of work. Latvian Minister of War Jānis Balodis resigned and the chief commander General Berķis was appointed to take his place.⁶⁵ Newly appointed Berķis had speeded up several military activities in the following month. In May, Latvia called for enlisting ten groups of soldiers, the recruits from 1906 to 1916, under arms.⁶⁶

At the beginning of May, the Latvian Minister of War General Berķis went to Moscow and met both with People’s Commissar for Defense Semyon Timoshenko and Molotov. During the visit to Molotov, Latvian Ambassador Kociņš was also present.⁶⁷

In June, Lithuanian President Antanas Smetona escaped with his family, consequently, Lithuania was dragged into ambiguity, because this was deemed to have ‘resigned’.⁶⁸ On the other hand, the tension of Russian diplomatic notes, which were also sent to Estonia and Latvia after Lithuania,

toward western Norwegian fjords under German occupation. As for the Germans, they were heading to coastal areas and Oslo; but their situation was very bad. The news release titled “*The latest situation in Norway (Norveçte son vaziyeti)*”, *Akşam*, 20.04.1940 (Paris, 20).

⁶³ Yunus Nadi, “*Sweden’s neutrality and the situation of Baltic (İsveç bitaraflığı ve Baltık vaziyeti)*”, *Cumhuriyet*, 30.04.1940.

⁶⁴ *Cumhuriyet*, 22.05.1940.

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 08.04.1940 (Riga, 7).

⁶⁶ *Akşam*, 11.05.1940 (Riga, 10, a.a)

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 04.06.1940 (Moskva, 3, a.a, ‘Tass’).

⁶⁸ *Akşam*, 17.06.1940 (Kaunas, 16, a.a, ‘D.N.B’): In accordance with the Constitution, Antanas Merkis would replace Smetona as the acting president.

was also reflected in the Turkish press with abundant news from Moscow, London, and Stockholm. According to these reports, the Soviet Union had made requests to Estonia and Latvia both regarding reinforcement of the Soviet garrisons in Estonia and Latvia, and “constituting of a government” that could effectively implement the mutual assistance treaty with the Soviet Union. The governments of Estonia and Latvia accepted these demands.⁶⁹ The Baltic governments and state dignitaries were in a very difficult situation. In Latvia and Estonia, new governments were about to appear.

The new Latvian cabinet established on June 20 included Prime Minister and Minister for Foreign Affairs Professor Augusts Kirhenšteins, Minister of War General Roberts Dambītis, Minister of Internal Affairs writer Vilis Lācis. General Roberts Kļaviņš was appointed as the commander of the army.⁷⁰

In the summer of 1940, the Soviet influence upon the Baltic countries was evident both in the intense military visits and the increase in the Soviet military presence, which augmented the establishing military bases in the Baltic countries.

As the Soviet presence grew, the alliance of the Baltic states with each other was forced to change. As a matter of fact, the Estonian and Latvian governments were signing an agreement cancelling the military alliance they had formed with Lithuania since July 1, 1940. Germany’s official news agency D.N.B reported that upon the proposal of the Government, Estonian President agreed that it was necessary to cancel the cooperation agreement between Estonia, Lithuania and Latvia. The Foreign Minister was authorized to carry out the initiatives to be made on behalf of the other two governments.⁷¹

Ultimately, the Soviet-style imposed a new shape to the constitutions reflecting the principles upon which the state was based. Latvia, Estonia and Lithuania would prepare a new constitution in the style of Soviet Russia.⁷²

The title of the *Cumhuriyet* newspaper of July 21, 1940 announced “Three small Baltic states became history again”. Moscow-based news dated July 20 announced that the three Baltic states would become incorporated in the Soviet Union.⁷³

⁶⁹ *Akşam*, 18.06.1940.

⁷⁰ *Akşam*, 21.06.1940 (Riga, 20, a.a).

⁷¹ *Cumhuriyet* and *Akşam*, 02.07.1940 (Reval, 1, a.a).

⁷² *Akşam*, 17.07.1940 (London, 17).

⁷³ *Cumhuriyet*, 21.07.1940.

Accordingly, the Turkish press on July 22 announced that on July 21 the “Baltic parliaments ratified the decision to be incorporated in the Soviet Union”. According to a report from Riga (a.a.) dated July 21, the newly elected Latvian parliament decided that Latvia should become incorporated in the Soviet Union. On the evening of July 21, there were manifestations of great sympathy in favour of the Soviet Union in Riga.⁷⁴ In fact, this incorporation dated of July 21, 1940, was, in a sense, a kind of “annexation” through “incorporation”.

On July 23, news from Riga showed that the practices related to the people were organized according to the Soviet model. The Parliament decreed that all the land in Latvia became a property of the people. The amount of land the villagers were working on could not exceed thirty hectares. The amounts over thirty hectares of land would pass into the hands of the state and it would distribute this land to those, who had no land or little land. At the same time, the Parliament decided to nationalize all the major trade and industrial establishments, as well as banks.⁷⁵

With regard to the Baltic states participating in the Soviet Union through decisions made by Parliament, M. Feyzi Togay pointed out that with the addition of Estonia, Latvia and Lithuania, the Soviet state now had “173 032 km² of land and 6 116 000 inhabitants”.⁷⁶

As a result, in the mid-1940s, new Parliaments were formed in the Baltic states, and the final decisions on incorporation were thereby made. The process of incorporation progressed very fast, quite possibly, due to both the Nazi threat and the Soviet influence. However, the truth was that the three Baltic states, which faced difficulties in retaining their independence, had a profound history, a rich language and cultural background. Latvia, Estonia and Lithuania would always maintain their place in civilisation and human history, with their devotion to freedom, heroism and dignity, even if they had to live in hardship during certain periods of history due to the impact brought by the rivalry of world powers.

⁷⁴ See *Cumhuriyet* and *Akşam*, 22.07.1940.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 24.07.1940 (Riga, 23, a.a); *Akşam*, 23.07.1940 (Riga, 23, a.a). According to a British agent returning from the Baltic countries, the organisation and land in the Baltic countries were being rapidly sovietized. *Cumhuriyet* and *Akşam*, 01.08.1940 (Stockholm, July 31, a.a).

⁷⁶ Muharrem Feyzi Togay, “Political Brief: *Baltic governments (Baltık hükümetleri)*”, *Cumhuriyet*, 23.07.1940.

Turkish-Latvian Relations

When we look at Turkish-Latvian relations of this period, it can be said that the relations were mainly economic and also aimed at developing a diplomatic base in order to strengthen the relations between two countries.

Until 1938, commercial relations between the Republic of Turkey and the Republic of Latvia was carried out in accordance with Modus Vivendi signed on December 19, 1929. Due to the Great Economic Depression of 1929, expansion in the application of the quota system, which regulated trade between the two countries in 1931, brought along a disruption in Turkish trade with Latvia.

Upon the negotiations on the necessity of developing commercial relations between the two countries and more suitable negotiations on new needs, a Latvian delegation was sent to Ankara towards the end of 1937.⁷⁷

Regarding the volume of trade between the two countries in aforementioned years, the decline was obviously present for both countries, and it would continue, if the intervention was not implemented. In 1936, Turkey's import value was 57 000 liras and export value was 114 000 liras. In 1937, Turkey's import value decreased to 57 000 liras and export value decreased to 79 000 liras⁷⁸, while in 1938, Turkey's total trade volume with Latvia was 130 000⁷⁹ liras and continued to fall.

Negotiations between the authorized representatives of the partner countries in recent years aimed at improving the trade relations between the two countries. As a result, a decision was reached in Ankara between the Republic of Turkey and the Republic of Latvia. On January 12, 1938, Turkey-Latvia Trade Agreement was signed in Riga by Minister Plenipotentiary Nuri Batu on behalf of Turkey and Minister of Finance Ludvigs Ēķis on behalf of Latvia and it was approved by Law No. 3353 on 08.04.1938 and entered into force by being published in the Official Gazette (*Resmi Gazete*) dated 14.04.1938. Turkey-Latvia Trade Agreement consisted of 17 stipulations and it was valid for one year. Unless one of the parties requested termination three months before the expiry of the term, it would automatically be deemed to have extended to one year.

The rights granted to the citizens of the two countries, which were among the outstanding provisions of the agreement signed between the parties, were also important. The fact that the two countries recognized each

⁷⁷ PD (*Zabit Ceridesi*), V. 24, V. Devre, İ. 43, 01.04.1938 (Number of pages: 124), p. 1.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 25.02.1938.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 02.07.1939.

other granted privileges to their citizens, such as reciprocal residence, travel, tax and mortgage facilities, and moreover, the recognition of the citizens of the two countries as “the most privileged nation” was of a great significance in bringing the relations to the desired point.⁸⁰ In fact, the contract was as vital as the Trade and Clearing Agreements to be signed. By agreement, good will acceptances were acknowledged with regard to commercial activities between the two countries, and substantial diplomatic facilities provided for the citizens of the two countries.

On January 12, 1938, Turkey-Latvia Trade Agreement and Turkey-Latvia Clearing Agreement were signed by Nuri Batu and Ludvigs Ēķis between the Republic of Turkey and the Republic of Latvia. Trade and Clearing Agreements were ratified by Law No. 3357 on April 11, 1938, and entered into force by being published in the Official Gazette of 19.04.1938. The Trade Agreement consisted of 6 stipulations and contained A and B quota lists. The Clearing Agreement had 12 stipulations. Provisions to regulate money traffic resulting from trade were preliminary.⁸¹

Cumhuriyet newspaper drew attention to the importance of the agreement signed between the Government of Latvia and the Republic of Turkey. It was mentioned that “*The citizens of the two sides have rights to settle freely, to reside, to come and to travel, provided that the citizens of the other side should obey the rules of the hosting country*”.⁸²

A Latvian trade show would be held in Istanbul as a result of the initiatives of the authorities in order to obtain better results from the trade agreement and to improve trade between the two countries.

Latvian government decided to open a mobile exhibition in order to develop economic relations with Turkey in Istanbul (Latvia Exhibition, May 10–11, 1939.)

As the preparatory work of the exhibition, which would include Latvian export goods, were completed, the exhibition was to be opened in the passenger lounge of *Denizbank* in Tophane at 10 o'clock on Wednesday morning, May 10, 1939.⁸³ The export exhibition of Latvia was opened as planned. On behalf of the governor, Hüdai Karataban, Deputy Provost

⁸⁰ BCA, 30-18-1-2/82-13-20; PD (*Zabit Ceridesi*), V. 24, V. Devre, İ. 43, 01.04.1938 (Number of pages 124), p. 1; *Resmi Gazete* (Official Gazette), No. 3882, 14.04.1938, pp. 9638-9639.

⁸¹ BCA, 30-18-1-2/82-13-10; BCA, 30-18-1-2/82-13-11; PD (*Zabit Ceridesi*), V. 24, V. Devre, İ. 44, 04.04.1938 (Number of pages 126), pp. 1–9; *Resmi Gazete*, No. 3886, 19.04.1938, pp. 9702–9704.

⁸² *Cumhuriyet*, 02.03.1938.

⁸³ *Cumhuriyet*, 03/08/10.05.1939.

Marshall, Necmeddin Meto representing the Turkish Office (*Türkofis*) Manager, Mithat Nemli, Head of the Chamber of Commerce and Industry, and notable people of the city and leading figures of the press attended the opening.

The exhibition was opened with a speech of Latvian Consul General A. Kacens. In his speech A. Kacens thanked the Republic of Turkey for the close attention and facility in organising the exhibition of Latvia and expressed gratitude to Hüdai Karataban for the courtesy of participating in the opening of the exhibition, emphasizing that the exhibition could bring beneficial results in development of economic relations between the two countries. Hüdai Karataban in a short speech wished the exhibition to be successful. On behalf of the Latvian colony, a little girl in Latvian national costume presented a bouquet to Hüdai Karataban.

The Latvian exhibition was a small one, but the wealth of Latvian and industrial products was exhibited on stands. The exhibition was divided into stands for paper, leather, wood, chemistry, ceramics, glue, sugar and canned products, participants particularly appraised the corner devoted to the rubber industry. After the invited guests had seen the exhibition, it was opened to the public and continued for two days.⁸⁴ The Latvian exhibition was a clear idea about the richness of the agricultural products of the country, and showed the development of Latvia in terms of industry.

Optimistic news had been published in the Turkish press, stating that the exhibition brought positive reflections. For example, *Cumhuriyet* newspaper released encouraging evaluation of the exhibition in the signed column by F. G.:

*“...We hope that Latvian mobile exhibition in Istanbul has also given an idea on the path to our export and import traders. We saw many items that we could obtain from the Baltic countries. It also was clear what we could also sell to those countries. It is important to remember that agreements can only be sustained and bring benefits through the efforts of partnering merchants of the two countries”*⁸⁵

The exhibition was influential in the development of trade of the two countries through out the next period. The Turkish side would add new

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 11/12.05.1939; *Ulus*, 11.05.1939.

⁸⁵ *Cumhuriyet*, 02.07.1939.

items to the export list in line with the needs that would be translated into items imported from Latvia.

The Treaty of Commerce dated 1938, which would be regarded as automatically extended to one year, unless otherwise required by its provisions, formed the basis for trade between the two countries, some changes were made in the following years and it was prolonged. In this direction, some changes would be made both in 1939 and 1940.

Nuri Batu was authorized by the Council of Ministers for the exchange of notes to introduce some changes in quota lists in Turkey-Latvia Trade Treaty dated 1938. Accordingly, in the first agreement, Nuri Batu was required to execute changes in both quantities and export items in A and B quota lists.⁸⁶ The amendments of notes and annexes for exchange had been carried out⁸⁷ and accepted by the Council of Ministers on July 31, 1939, and published in the Official Gazette on August 29, 1939, thereby entering in to force.⁸⁸ Meanwhile, according to the new export decree issued several months later, Latvia would be included among the countries where the export permit was granted.⁸⁹

In 1940, the parties met for instituting the change in A and B quota lists in Turkey-Latvia Trade Treaty once more, and it was completed in 1939. As a result, Nuri Batu⁹⁰, authorized by the Council of Ministers, and V. Munters, the Minister of Foreign Affairs of Latvia, signed a new arrangement regarding the lists and the relevant amendment was accepted on May 30, 1940, entering into force with publication in the Official Gazette on June 5, 1940.⁹¹

When Trade and Clearing Treaty was considered between two countries, it was understood that Turkey was to import industrial products like rubber, paint, cellulose and products, refrigerators etc. and export traditional agricultural products like olives, grapes, figs, cotton, etc.

⁸⁶ BCA, 30-18-1-2/86-17-10.

⁸⁷ BCA, 30-18-1-2/88-76-3; BCA, 30-18-1-2/88-75-5.

⁸⁸ *Resmi Gazete*, No. 1297, 29.08.1939, p. 12519.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 21.11.1939.

⁹⁰ BCA, 30-18-1-2/89-124-16.

⁹¹ PD (*Zabıt Ceridesi*), V. 11, VI. Devre, İ. 53, 20.05.1940 (132 pages), pp. 1-5; *Resmi Gazete*, No. 4527, 05.06.1940, p. 13994.

Table 1

Quota Lists for Years/The Products that Turkey Estimated to Buy

1938 A Quota List ⁹²	1939 A Quota List ⁹³	1940 A Quota List ⁹⁴
Animal glue	All kinds of animal glue	All kinds of animal glue
Galalith	Galalith and the likes of galalith	Galalith and the likes of galalith
Wooden matchsticks	Wooden matchsticks	Wooden matchsticks
Cellulose	Cellulose	Cellulose
Wrapping paper	Wrapping paper (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)	Wrapping paper (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)
Print paper, sliced paper	Print paper, sliced paper (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)	Print paper, sliced paper (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)
Wallpaper	Wallpaper	Wallpaper
Cardboard	Cardboard (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)	Cardboard (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)
Harl	Harl	Harl
All kinds of shoes (2.500 pairs)	<i>Rubber shoes</i> (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)	<i>Rubber shoes</i> (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)
Radios	Radios	Radios
Freezing machines and refrigerators	Freezing machines and refrigerators	Freezing machines and refrigerators
Freezing railway carriages	Freezing railway carriages	Freezing railway carriages
Ochres	Ochres	Ochres
Metallic paints	Metallic paints	Metallic paints
Metallic paints	Metallic paints	–
Lap sidings and taps	Lap sidings and taps	Lap sidings and taps
Parquet wood and plywood	Parquet wood and plywood	Parquet wood and plywood
–	<i>Fresh leather and pelt</i>	<i>Fresh leather and pelt</i>
–	<i>Mine pole</i>	<i>Mine pole</i>
–	<i>Wooden shoe nails</i>	<i>Wooden shoe nails</i>

⁹² Resmi Gazete, No. 3886, 19.04.1938, p. 9702.⁹³ Resmi Gazete, No. 1297, 29.08.1939, p. 12519.⁹⁴ Resmi Gazete, No. 4527, 05.06.1940, p. 13994.

1938 A Quota List	1939 A Quota List	1940 A Quota List
–	<i>Polished cardboards (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)</i>	<i>Polished cardboards (with prior permission of the Ministry of Economic Affairs)</i>
–	<i>Paper and cardboard not mentioned elsewhere in the list</i>	<i>Paper and cardboard not mentioned elsewhere in the list</i>
–	<i>Medical and technical tools made of rubber</i>	<i>Medical and technical tools made of rubber</i>
–	<i>Casein</i>	<i>Casein</i>

According to the table above, within the agreement between Turkey and Latvia dated 1938, some new products, which were estimated to be bought were added to the A quota list with the arrangement dated 1939 (in italics) and for some products, a prior permission of the Ministry of Economic Affairs had to be obtained. According to the treaty renewed in 1940, there obviously was no change in A quota list dated 1938, with an exception that only one of the metallic paints ceased to be on the list.

Table 2

B Quota Lists for Years/The Products that Latvia Estimated to Buy

1938 B Quota Lists ⁹⁵	1939 B Quota Lists ⁹⁶	1940 B Quota Lists ⁹⁷
All kinds of processed ox leather	Rawhide	Rawhide
Sesame	Sesame	Sesame
Dried grapes	Grapes	Grapes
Dried fig	Dried fig	Dried fig
Shelled or unshelled walnuts and hazelnuts	Almond, hazelnut, chestnut and other nuts	Almond, hazelnut, chestnut and other nuts
Wool and angora	Wool and angora	Wool and angora
Bay leaves	Bay leaves	Bay leaves
Liqueur and wine	Liqueur and wine	Liqueur and wine
Woolen carpets	Woolen carpets	Woolen carpets
Black caviar	Black caviar	Black caviar
Acorn and acorn extract	–	–

⁹⁵ Resmi Gazete, No. 3886, 19.04.1938, p. 9703.

⁹⁶ Resmi Gazete, No. 1297, 29.08.1939, p. 12520.

⁹⁷ Resmi Gazete, No. 4527, 05.06.1940, p. 13994.

1938 B Quota Lists	1939 B Quota Lists	1940 B Quota Lists
Tobacco	Tobacco	Tobacco
Cigarette	<i>Tobacco (manufactured)</i>	<i>Tobacco (manufactured)</i>
Cotton	<i>Raw cotton</i>	<i>Raw cotton</i>
–	<i>Raw cotton and cotton yarn spills</i>	<i>Raw cotton and cotton yarn spills</i>
–	<i>Sponges</i>	<i>Sponges</i>
–	<i>Olive</i>	<i>Olive</i>
–	<i>Olive oil</i>	<i>Olive oil</i>
–	<i>Orange and mandarin</i>	<i>Orange and mandarin</i>
–	<i>Opium</i>	<i>Opium</i>
–	<i>Corn</i>	<i>Corn</i>
–	<i>Salt</i>	<i>Salt</i>
–	<i>Licorice</i>	<i>Licorice</i>
–	<i>Wax</i>	<i>Wax</i>
–	<i>Tragacanth</i>	<i>Tragacanth</i>
–	<i>Cannabis</i>	<i>Cannabis</i>
–	<i>Sap and sapwoods used in leather making</i>	<i>Sap and sapwoods used in leather making</i>

According to Table 2, within the agreement dated 1938, some new products, which were estimated to be bought by Latvia were added to the B quota list with the arrangement dated 1939 (in italics). According to the Treaty renewed in 1940, there was no change in A quota list dated 1938, except that acorn and acorn extract was not included in the list of 1939 and 1940.

The debt collection resulting from the trade between the two countries was to be made through the banks, as accepted by the parties. Accordingly, the cost of goods purchased from Latvia would be credited to the Central Bank of the Republic of Turkey, the Central Bank would convert the collected money into sterling and an account would be opened on behalf of the Bank of Latvia, and the money would be credited to the checking account.

The prices of the goods sold to Latvia would be collected in the Bank of Latvia, the Bank of Latvia would convert the money into sterling, the money would be deposited in a demand account to be opened on behalf of

the Central Bank.⁹⁸ For example, according to the information given by the Central Bank of Turkish Republic, in clearing account at the Central Bank of Latvia the amount of money pertaining to Turkey was 28 100 liras.⁹⁹

At the same time, when the import and export relations between the two countries were assessed between 1939 and 1940, it is estimated that there was a development in imports, although sufficient statistical figures are not available.

When the products that Turkey would purchase from Latvia (see Table 1) and the amount of value in determining the A Quota List (as tone) are compared, there was an evident increase both in the range and the amount of the products. Additionally, the quota list for 1938 would have been inadequate, therefore the tonnage was increased in case of some products with the new regulation of 1939 and 1940. This showed that the products bought from Latvia in order to meet Turkey's needs filled the quota estimated by the agreement, and Turkey wanted to buy a greater quantity of products. For example, in 1938 Turkey estimated to buy 50 tons of glue from Latvia, but in 1940 the amount was increased to 100 tons. Again, in 1938, 25 tons of Galalith purchase was planned, but in 1939 and 1940 the Galalith quota value was increased to 50 tons.¹⁰⁰

The same situation would hold for the products, which were to be sold to Latvia. When the products, which Turkey would sell to Latvia (see Table 2) and the values of amount (tons) indicated in B Quota list were compared, there was an increase both in product variety and product amount. For example, in 1938, 175 tons of grapes were estimated to be sold to Latvia; however, this amount was raised to 300 tons in 1939 and 1940. The amount of cotton sold also increased from 500 tons to 750 tons.¹⁰¹ This showed that the targeted export values were reached in 1938, and new values were set to meet the demand by introducing some changes.

⁹⁸ *Resmi Gazete*, No. 3886, 19.04.1938, p. 9703; The treaties were renewed in 1930 and 1940, and the general provisions remained unchanged. Consequently, there was no change in the money traffic.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 02.09.1939.

¹⁰⁰ For changing ton value of the product, see and compare *Resmi Gazete*, No. 3886, 19.04.1938, p. 9702; *Resmi Gazete*, No. 1297, 29.08.1939, p. 12519; *Resmi Gazete*, No. 4527, 05.06.1940, p. 13994.

¹⁰¹ For changing ton value of the products, see and compare *Resmi Gazete*, No. 3886, 19.04.1938, p. 9703; *Resmi Gazete*, No. 1297, 29.08.1939, p. 12520; *Resmi Gazete*, No. 4527, 05.06.1940, p. 13994; see the relevant information in the newspapers. 100 tons of grapes are sold to Latvia according to the information provided by the Izmir Chamber of Commerce. *Cumhuriyet*, 18.12.1940.

During this period, there were agreements between Turkey and Latvia, as they were both bound by international agreements. One of these was the treaty to abolish the consulate visas issued on the ships, showing the health status of the crew and passengers and the absence of infectious disease on board (Bill of Health), within the mutuality condition Turkey also signed the agreement,¹⁰² hence, it was decided not to seek consulate visas in the Bill of Health for those arriving from some of the countries, as well as from the ports carrying Latvian flag and the decision entered into force with publication in the Official Gazette of 04.01.1939.¹⁰³

Because of the responsibility of being a party to the Agreement for the Uniform System of Positioning Maritime Marker-buoys, along with other countries both Turkey and Latvia had a responsibility to observe the rules of this agreement.¹⁰⁴ There was a multinational agreement for the tax exemption of fuels and oils used in air transport. Since Turkey and Latvia were among the signatory countries, there was an agreement between the two countries pertaining to the aforementioned treaty.¹⁰⁵

It was reported by a telegraph from the Tallinn Embassy that Ambassador of Latvia in Bucharest and Pest, Sir Ludvigs, was also required to conclude a contract with the Latvian Government to be appointed to the Ankara Embassy.¹⁰⁶ The initiative of the Government of Latvia was welcomed by the Turkish Government, and Latvia's new Turkish ambassador M. Ēķis came to Istanbul on May 24 with his wife and children by the Transylvanian ferry. The Ambassador was welcomed by the Estonian Consulate and the Latvian Consulate staff on the dock and on the same evening travelled to Ankara by train.¹⁰⁷ President İsmet İnönü accepted the new Latvian Ambassador M. L. Ēķis at his office on May 31, 1940, at 4.30 p.m. M. L. Ēķis presented his credentials to Numan Menemencioglu,¹⁰⁸ the Foreign Affairs Secretary-General, who was supposed to participate in the reception, however, could

¹⁰² *Resmi Gazete*, No. 4069, 22.11.1938, p. 10887-10888.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ *Resmi Gazete*, No. 4143, 27.02.1939, p. 11332 et al.

¹⁰⁵ *Resmi Gazete*, No. 4477, 05.04.1940, pp. 13593-13594.

¹⁰⁶ BCA, 30-10-0-0/131-939-19.

¹⁰⁷ M. Ēķis was born in Latvia in 1892. He graduated from Riga University. He had been of a great service in Latvia's fight for independence. When he became the Minister of Finance, he succeeded the signing of a trade agreement between Turkey and Latvia. See *Cumhuriyet*, 25.05.1940.

¹⁰⁸ *Cumhuriyet*, 01.07.1940.

not attend it due to illness, and Numan Tahir Seymen Vice Secretary-General of the Ministry for Foreign Affairs attended the reception instead.¹⁰⁹

Meanwhile, Honorary Consul of Turkey in Riga O. Keller moved to Germany. In order not to interrupt the task he undertook, it was agreed that Kārlis Jansons, who was considered to have the qualifications sought and nominated by the Latvian Ministry for Foreign Affairs, should be appointed by the Cabinet of Ministers on June 22, 1940 with the proposal of the Foreign Minister.¹¹⁰

Yet, July was the date of an important turning point in the future of the Baltic states. Turkish newspapers published breaking news about the state of affairs in the Baltic states.¹¹¹ According to these news, the newly elected Latvian Parliament on July 21, 1940 decided to join the Soviet Union,¹¹² and it was planned that the 20 selected delegates would go to Moscow to apply for the Soviet Union's acceptance of allegiance.¹¹³

Upon such developments, Latvia's Ambassador in Turkey, M. L. Ēķis, who was also accredited in Romania and Hungary, on July 24, 1940 sent a telegram from Bucharest to the Ministry of Foreign Affairs. The telegram informed that an unofficial election was held in Latvia under the pressure of Soviet occupation forces, the decision to join Soviet Russia was adopted by a populist parliament, and it was requested that the Turkish government should not recognize this aggression against Latvia's freedom and sovereignty.¹¹⁴ These developments would affect Latvia's future bilateral relations and the Turkish-Latvian relations throughout the new period from then on.

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 02.07.1940

¹¹⁰ BCA, 30-18-1-2/91-59-3.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 21/23.07.1940.

¹¹² *Cumhuriyet*, 22.07.1940.

¹¹³ *Cumhuriyet*, 24.07.1940.

¹¹⁴ BCA, 30-10-0-0/246-665-10.

REFERENCES

Parliamentary Debates (PD, Zabıt Cerideleri) of Grand National Assembly of Turkey (Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM)

Republic Archives of Prime Ministry (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA):

30-18-1-2 / 82-13-10.
30-18-1-2/82-13-11.
30-18-1-2/82-13-20.
30-18-1-2/88-75-5.
30-18-1-2/86-17-10.
30-18-1-2/88-76-3.
30-18-1-2/89-124-16.
30-10-0-0/246-665-10.
30-10-0-0/131-939-19.
30-18-1-2/91-59-3.

Newspapers

Akşam
Cumhuriyet
Resmi Gazete
Tan
Ulus
Vatan